

Dünya Düzenine Yaklaşımlar

Robert W. Cox - Timothy J. Sinclair

Çeviri Editörü

Sezgi DURGUN

Çevirmenler

Emrah ÇINAR - Semih ÇELİK

ULUSLARARASI
İLİŞKİLER
KÜTÜPHANESİ

Dünya Düzenine Yaklaşımlar

Approaches to world order

Robert W. Cox

York Üniversitesi, Toronto

Timothy J. Sinclair

Warwick Üniversitesi

Çeviri Editörü
Sezgi DURGUN

Çevirmenler
Emrah ÇINAR
Semih ÇELİK

İçindekiler

<i>Önsöz</i>	v
<i>Teşekkür</i>	x
Kısım I: Değerlendirmeler	
1. Uluslararası ilişkilerin ötesinde: Robert W. Cox ve dünya düzenine dair yaklaşımlar	3
2. Etkiler ve vaatler	19
Kısım II: Teori	
3. Uluslararası çalışma standardı fikri (1953)	41
4. Realizm, pozitivizm ve tarihselcilik (1985)	49
5. Geleceğin dünya düzeni üzerine düşünmeye dair (1976)	60
6. Sosyal kuvvetler, devletler ve dünya düzenleri: uluslararası ilişkiler teorisinin ötesinde (1981)	85
7. Gramsci, hegemonya ve uluslararası ilişkiler: metot üzerine bir deneme	124
8. Dünya düzeninin hegemonya-sonrası kavramsallaştırmasına doğru: Ibn-i Haldun'un yeri üzerine düşünceler	144
9. "Altı yumurta al": kuram, finans ve Susan Strange'in çalışmasında reel ekonomi	174
Kısım III: Yorumlar	
10. Küresel politik ekonomi ve sosyal tercih (1991)	191

11. Tarihsel perspektiften “reel sosyalizm” (1991)	209
12. Küresel yönetişimin yapısal sorunları: Avrupa’yı bekleyen sonuçlar	237
13. “Orta güçte devlet”, Japonya ve müstakbel dünya düzeni (1989)	241
14. Üretim ve güvenlik (1993)	276
15. Küresel <i>perestroika</i> (1992)	296
Kısım IV: Çokyönlülük	
16. Yürütmenin başı: uluslararası organizasyonda liderlik üzerine bir deneme	317
17. Karar alma (Harold K. Jacobson’la) (1977)	349
18. İdeolojiler ve Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen: yeni literatür üzerine düşünceler (1979)	376
19. Emek ve hegemonya (1977)	420
20. Emek ve hegemonya: bir cevap (1980)	471
21. Çok taraflılık ve dünya düzeni (1992)	494
22. Küreselleşme, çok taraflılık ve demokrasi (1992)	524
<i>Robert W. Cox’un tüm eserleri (1995’e dek)</i>	537
<i>İsim dizini</i>	545
<i>Konu dizini</i>	547

Ön Söz

Bu derleme için “Ana Akımın Dışında” gibi bir alt başlık da seçilebilirdi. Çalışmalarım uluslararası ilişkiler çalışmalarındaki hakim düşünce akımlarının dışında geliştirdi. Tarihsel diyalektik adımı verdiğim yaklaşım, bilhassa Amerikâda, çok uzun zamandır toplum bilimlerindeki ana akım içerisinde kendisine yer bulamamıştır. Son zamanlarda, lisansüstü öğrenciler ile genç meslektaşlar arasında, hakim kuramsal çerçevelerin alternatiflerini aramaya ve kutsal addedilen akademik ayrımların diktiği duvarları yıkmaya dönük bir ilgi, ya da en azından bir merak, sezmemekteyim. Bu derlemedeki makalelerin, belki devam eden bu arayışı cesaretlendirmeye katkısı olur.

Bu kitabın ortaya çıkarılması girişimi lisansüstü öğrencilerime ait. Daha önce yayımlanmış olan makalelerimin çoğu farklı farklı dergi ve kitaplara dağılmış durumdaydı; bu da onları, çalışma ve öğretim amacıyla bir araya getirmeyi zorlaştırmaktaydı. Ayrıca *Production, Power, and World Order* (New York: Columbia University Press, 1987) kitabımın okunmasını zor bulan bazı öğrenci ve meslektaşlarım, fikriyatımın erişilebilirliği açısından makalelerimin daha ilgi çekici olduğunu düşünüyorlardı.

Yakın zamanlarda, kitap fikrini ortaya atan ve bu fikrin gerçekleşmesine bizzat destek olmam konusunda baskı yapan birçok lisansüstü öğrencim oldu. Şu anda Warwick Üniversitesi’nde uluslararası siyasal iktisat dersleri vermekte olan Timothy J. Sinclair bunların başını çeken kişiydi ve projenin hayata geçmesini sağlamak için gerekli çalışmanın çoğunu üstlenmeye de hazırды. Kendisi, birlikte seçtiğimiz makaleleri büyük bir titizlikle gözden geçirdi ve yeniden düzenledi; zorunlu olarak kısaltmalar yaptığımız makaleleri, orijinal metinlerin bütünlüklerini muhafaza edecek şekilde notlandırdı ve günümüz okuruna yabancı gelebilecek göndermelerin bulunduğu yerlerde açıklayıcı dipnotlar ekledi.* Ayrıca çalışmalarımı yorumladığı ve

* Orijinal metinlerdeki notlar, bazıları düzenlenerek, sonnot şeklinde ilgili bölümün sonuna kondu.

daha geniş bir bağlama oturttuğu bir giriş yazısı kaleme aldı. Bir kişinin çalışmalarıyla ilgili -bir akademik onaylama edimi gören- bu türden değerlendirme yazıları çoğunlukla yaşça büyük ve deneyimli bir araştırmacı tarafından yazılır. Az çok heterodoks bir yazar olarak, dünya meseleleri hakkında eleştirel düşünen yeni neslin gelecek vadeden bir üyesinin bu girişi yazmış olmasından memnuniyet duydum.

Bazı öğrencilerim projenin teşvik edilmesinde Timothy Sinclair'e eşlik ettiler: Halen Sussex Üniversitesinde ders veren Robert J. O'Brien, Sheffield Üniversitesi'nden Randall Germain, Winnipeg Üniversitesi'nden Deborah Stienstra ve yenilerde Amsterdam Üniversitesi'nden Toronto'daki York Üniversitesi'ne bağlı Glendon Koleji'ne geçmiş olan Hélène Pellerin. Daha önceki çalışmalarımda eleştirel yorumlarından büyük oranda yararlandığım Robert O. Keohane aynı sıralarda benzer şekilde bir derleme hazırlamamı önermişti. York Üniversitesi'nden meslektaşım Stephen Gill kitap fikrini Cambridge Üniversitesi Yayınları'nın dikkatine sundu. Onlar da, projeyi yürütmemiz için Sinclair ve bana teklifte bulundular.

Derleme dört kısım halinde düzenlendi. okuyucuya bir arkaplan ve bağlam sunması amaçlanan birinci kısım, Sinclair'in çalışmalarındaki fikirlerin ana unsurlarını yorumlayarak onları, son derece geniş olan uluslararası çalışmalar sahasının öteki örnekleriyle ilişkisi içerisinde konumlandığı makalesini içeriyor. Diğer makale ise benim bu kitap için yazdığım ve fikriyatımın yarım yüzyıllık bir süre zarfında geçirmiş olduğu gelişimi -onu şekillendirmiş olan "Etkiler ve Vaatler" yeni yazılmış bir metin.

Daha sonrasında, burada tekrar basılan makaleler ilk yayım tarihlerinden ziyade konuları dikkate alınarak gruplandırıldı. "Etkiler ve Vaatler" adlı makalenin, buradaki makalelerin her birinin tarihsel bağlamına oturtulmasında okuyuculara yardımcı olacağını ve fikirlerimin farklı makaleler arasında geçirdiği gelişime işaret edeceğini umuyorum. Bu makalelerin birkaçı son derece bilinir oldu ve başka derlemelerde yeniden basıldı. Bununla birlikte, görece ihmal edilmiş olan diğer makaleler, siyasi ve şahsi olayların basıncı altında gelişen fikriyatımın diyalektiğindeki uğrakları teşkil etmektedir.

Kuram başlığını taşıyan ikinci kısım, kısa bir makaleyle (1953 yılında kaleme alınmış bir kitap incelemesi) açılıyor. Bu kısa makale öyle gölgede kalmıştı ki Craig Murphy'nin *International Organization and Industrial Change: Global Governance Since 1850* (New York: Oxford University Press, 1994) kitabının taslağı hakkında yorum yapma fırsatı, onu yeniden aklıma getirmemiş olsa hatırlamayacaktım. Murphy, bu yazının, fikriyatımın daha sonrasındaki dönüşümünün anlaşılması için kullanışlı bir ipucu olabile-

ceğini öne sürdü. Onun ardından, “Sosyal Kuvvetler, Devletler ve Dünya Düzenleri ” başlıklı makalemın Robert O. Keohane tarafından hazırlanan derlemede (*Neorealism and Its Critics* (New York: Columbia University Press, 1986)) yeniden basılması üzerine kaleme aldığım -bu kitaba “Realizm, Pozitivizm ve Tarihselcilik” yeni başlığıyla dâhil ettiğimiz- ek geliyor. Bu iki yazı arasındaki karşılaştırma, 1953’ten 1985’e kadar geçen süre için hem bir tutarlılık hattı hem de gelişim ölçütü sunmakta. En yaygın olarak bilinen “Sosyal Kuvvetler” makalesi buraya kısaltılmış haliyle dahil edildi. Onun öncesinde ise, çok daha az bilinen, ancak bana göre aynı derecede önemli, Geleceğin Dünya Düzeni Üzerine Düşünmeye Dair (1976) başlıklı makale yer alıyor. İlk kez burada yayımlanan, Susan Strange onuruna yazmış olduğum kısa bir yazı da bu kısımda bulunuyor.

Üçüncü kısımdaki “Yorumlar”, makaleler birinci kısımda geliştirilmiş olan fikri çerçeveyi, dünya siyasal iktisadının son dönemlerdeki bazı önemli tartışma konularına uygulamaya çalışıyor: Ulusal ve küresel siyasal iktisattaki hiper-liberal eğilimin yol açtığı siyasal ve iktisadi kutuplaşma; “reel sosyalizm”in yükselişi ve düşüşü ile bunun muhtemel sonuçları; rakip kapitalizmlerin, bilhassa Avrupadaki, yarışı; Japonya’nın dünya düzenin oluşumundaki potansiyel rolü; üretim ile güvenlik arasındaki diyalektik ilişki; son olarak da, “Küresel *Perestroika*”da, iktisadi küreselleşmenin ezici gücünün hazırladığı sorunların analizi ışığında “tarihin sonu” tezinin reddi.

Dördüncü kısım, çok taraflılık, odağı siyasal iktisadın küresel yapılarından ve onların bölgesel varyantlarından küresel yönetim çabalarına kaydırıyor. Yirmi beş yıllık bir zaman zarfında yazılmış bu makaleler hem şahsi müdahillliği hem de bağımsız gözlemi yansıtmaktadır –araştırma öznesiyle araştırmanın nesnesi veya olguyla değer arasındaki ayrım gibi pozitivist içerikleri dolayısıyla “nesnellik” terimi benim için büyük bir anlam ifade etmiyor. Bu yazılarda, bağlı olunan ilkelerin açıkça görüldüğünü düşünüyorum; umuyorum analizlerdeki gerçekçilik de bir o kadar açıktır.

Dördüncü kısımda öne çıkan tema hegemonyadır: hegemonyanın, liderlik (“Emek ve Hegemonya”) ve hâkim toplumsal güçler arasındaki güç birlikleri aracılığıyla nasıl ifade bulduğu, karar alım süreçleri yoluyla nasıl işlediği ve karşı-hegemonik güçlerin önündeki olasılık ve engellerin neler olduğu gibi konular. Uluslararası örgütlenmenin, devlet ve başat toplumsal güçlerin hakim biçimlerini yansıtmak ve pekiştirmek suretiyle dünya düzeninin belirli yapılarının oluşumuna nasıl katkıda bulunduğuyla meşgul olagelmışimdir. Bu meşguliyetin altında, çok taraflılığın, alternatif dünya düzenlerinin inşa edilmesinde nasıl bir yardımının olabileceğini keşfetmeye dönük daha pratik bir ilgi vardır. Bu alternatifler, ifade ettiğim normatif

taahhütleri daha bütünlüklü olarak içerebilecek olanlardır: sosyal adalet, medeniyetler arasındaki karşılıklı kabul, çatışmaların ele alınmasında şiddetten kaçınma, ve biyosferin hayatta kalışıyla uyumluluk. Bu kısımdaki makalelerin ortak amacı küresel siyasetin bu alanını anlamaya yetecek bir çerçeveyi kavramsallaştırmaktır.

Burada, Harold K. Jacobson'a entelektüel yol arkadaşlığı ve dostluğu için teşekkür borçlu olduğumu belirtmem gerekir. Bu kitaba dahil edilmiş olan "Karar Alma" hakkındaki makale, Gerard ve Victoria Curzon, Joseph S. Nye, Lawrence Scheinman, James P. Sewell ve Susan Strange'nin katkılarıyla ortaya çıkan *The Anatomy of Influence: Decision Making in International Organization* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1972) kitabımızın yayınlanışını takip eden beş yıllık aranın ardından kendisiyle giriştiğimiz bir ortak düşünme çabasıydı. Geçtiğimiz birkaç yıl süresince, Birleşmiş Milletler Üniversitesi bana, Çoktarafılık ve Birleşmiş Milletler Sistemi (MUNS) programının koordinatörü olarak hizmet etme şansını tanıdı. "Çoktarafılık ve Dünya Düzeni" makalesi bu program için bir "kavramsal çerçeve yazısı" olarak kaleme alınmıştı; ayrıca programın sunduğu entelektüel temasların son derece faydalı olduğunu belirtmeliyim.

Cambridge Üniversitesi Yayınevi'nden, Uluslararası İlişkiler Çalışmaları dizisi editörü Profesör Steve Smith'e projedeki teşviki, Michael Holdsworth'e projenin Yayınevi Birliği'nin onayından geçmesi sürecindeki yardımları ve John Haslam'a da taslak metnin ortaya çıkarılmasındaki desteği için teşekkür etmek isterim. Heather Chesnutt taslak metni yayıma hazırladı, bunu yaparken birçok yerde sunduğu dikkatli yorumları ve faydalı önerileriyle işindeki engin deneyimini uygulamaya dökmüş oldu. Rose Edgecombe da ona bu süreçte maharetiyle destek oldu.

Tam zamanlı ders vermeye pek çok insanın aksine oldukça geç bir dönemde, kırk beş yaşımdayken, başladım. Şu an hala lisansüstü öğrencilere ders veriyor ve onlarla çalışıyor olsam da, teknik olarak emekli olmuş durumdayım. Ders vermek büyük bir zenginlik kaynağı olmuştur. Öğrenci-hoca ilişkisi diyalektik (aşağıda tekrar tekrar karşımıza çıkacak bir sözcük) bir ilişkidir. Anlama, her iki taraf için de ilişki sürecinde gelişen bir şeydir. Yıllar içinde, birlikte çalıştığım öğrencilerimden çok şey öğrendim. Danışmanlığımı yaptığım ilk doktora tezi Jeffrey Harrold'a aitti. Sonrasında, üretim ilişkileri üzerine bir inceleme için Jeffrey ile beraber çalıştık. Benim *Production, Power, and World Order* (New York: Columbia University Press, 1987); onunsa *Power, Production and the Unprotected Worker* (New York: Columbia University Press, 1987) kitabı bu çalışmanın neticesinde ortaya çıkmıştır. Kendisi şu anda Lahey'deki Toplumsal İnce-

lemeler Enstitüsü'nde çalışıyor ve itibatımız halen sürüyor. Daha sonraları Columbia Üniversitesi'nde öğrencim olan Michael Schechter, MUNIS programında benimle birlikte çalıştı. Schechter, Michigan Eyalet Üniversitesi'ne bağlı James Madison Koleji'nde ders vermektedir. Beni Gramsci'nin metinleriyle ilk kez (1972'de) tanıştıran kişi Toronto Üniversitesi'ndeki lisansüstü öğrencilerinden biri olmuştu. Başta da belirttiğim gibi, bu kitap projesini öğrenciler başlattı. Dolayısıyla, bu kitabı öğrencilerime adamam yerinde olacaktır. Teşekkürlerimle.

Teşekkür

Orijinalleri başka yerlerde yayımlanmış malzemenin burada yeniden basılmasına izin veren çok sayıdaki yayınevi ve akademik dergiye minnettarım. *International Labour Review*'a "The Idea of International Labour Regulation" (Uluslararası Çalışma Standardı, 3. bölüm) cilt 67, sayı 2 (Şubat 1953), s. 191-196 makalesinin yeniden basımına izin verdi. "Realism, Positivism, and Historicism" (Realizm, Pozitivizm ve Tarihselcilik, 4. bölüm) Columbia Üniversitesi Yayınevi'nin izniyle yeniden basıldı. Bu makale ilk olarak, "Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory" başlıklı makalemin Robert O. Keohane tarafından hazırlanan derlemede (*Neorealism and Its Critics* (New York: Columbia University Press, 1986)) yeniden basılması vesilesiyle bir ek şeklinde ortaya çıkmıştı. Johns Hopkins Üniversitesi Yayınevi, ilk olarak *World Politics*, cilt 28, sayı 2 (Ocak 1976), s. 175-196 içinde yayımlanan "On Thinking about Future World Order" (Geleceğin Dünya Düzeni Üzerine Düşünmeye Dair, 5. bölüm) makalesinin yeniden basılmasına izin verdi. "Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory" [6. Bölüm] ilk olarak *Millennium: Journal of International Studies* cilt 10, sayı 2 (Yaz 1981), s. 126-155 ve "Gramsci, Hegemony, and International Relations: An Essay in Method" [7. Bölüm] yine aynı dergide cilt 12, sayı 2 (Yaz 1983), s. 162-175 içinde yayımlanmıştır. Cambridge Üniversitesi Yayınevi, ilk olarak *Governance Without Government: Order and Change in World Politics*, der.: James N. Rosenau ve Ernst-Otto Czempiel (Cambridge: Cambridge University Press, 1992) içinde yayımlanan "Towards a Posthegemonic Conceptualization of World Order: Reflections on the Relevancy of Ibn Khaldun" (Dünya Düzeninin Hegemonya-Sonrası Kavramsallaştırmasına Doğru: Ibn-i Haldun'un Alakası Üzerine Düşünceler, 8. bölüm) ve ilk olarak *Gramsci, Historical Materialism, and International Relations*, der.: Stephen Gill (Cambridge: Cambridge University Press, 1993) içinde yayımlanan "Structural Issues of Global Governance: Implications for Europe" (Küresel yönetişimin yapısal

sorunları: Avrupa'yı bekleyen sonuçlar, [Bu kitapta 12. Bölüm] makalelerinin yeniden basılmasına izin verdi. "The Global Political Economy and Social Choice" [10. Bölüm] ilk olarak *The New Era of Global Competition: State Policy and Market Power*, der.: Daniel Drache ve Meric S. Gertler (Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press, 1991) içinde yayımlanmış ve McGill-Queen's Üniversitesi Yayınevi'nin izniyle yeniden basılmıştır. "Real Socialism' in Historical Perspective" (Tarihsel perspektiften "Reel sosyalizm," 11. bölüm) ilk olarak *Socialist Register 1991* (London: Merlin Press, 1991) içinde, "Global Perestroika" [Bu kitapta 15. Bölüm] ise 1992 yılındaki ciltte yayımlanmıştır. Kanada Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, ilk olarak *International Journal*, cilt 44, sayı 4 (Sonbahar 1989), s. 823-862 içinde yayımlanan "Middlepowermanship, Japan, and Future World Order" [13. Bölüm] makalesinin yeniden basılması için izin verdi. "Production and Security" [Bu kitapta 14. Bölüm] ilk olarak *Building a New Global Order: Emerging Trends in International Security*, der.: David Dewitt, David Hagland ve John Kirton (Toronto: Oxford University Press, 1993) içinde yayımlandı ve Oxford Üniversitesi Yayınevi'nin izniyle yeniden basıldı. Dört bölüm ilk kez *International Organization* dergisinde makale olarak yayımlanmış ve Massachusetts Teknoloji Enstitüsü Yayınevi'nin izniyle yeniden basılmıştır. İlki: "The Executive Head: An Essay on Leadership in International Organization" [Bu kitapta 16. Bölüm] cilt 23, sayı 2 (İlkbahar 1969), s. 205-230. İkincisi: "Ideologies and the New International Economic Order: Reflections on Some Recent Literature" [Bu kitapta 18. Bölüm], cilt 33, sayı 2 (İlkbahar 1979), s. 257-302. Üçüncüsü: "Labor and Hegemony" [Bu kitapta 19. Bölüm] cilt 31, sayı 3 (Yaz 1977), s. 385-424. Sonuncusu: "Labor and Hegemony: A Reply" [20. Bölüm] cilt 34, sayı 1 (Kış 1980), s. 159-176. Harold K. Jacobson ile birlikte yazdığımız "Decision Making" [Bu kitapta 17. Bölüm] ilk olarak *International Social Science Journal*, cilt 29, sayı 1 (1977), s. 115-135 içinde yayımlanmış ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün izniyle yeniden basılmıştır. "Multilateralism and World Order" [Bu kitapta 21. Bölüm] ilk olarak *Review of International Studies*, cilt 18, sayı 2 (Nisan 1992), s. 161-180 içinde yayımlanmıştır. "Globalization, Multilateralism, and Democracy" [Bu kitapta 22. Bölüm] 1992 yılında Washington, D.C.'de gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Üniversitesi Akademik Konseyi konferansındaki John Holmes'i Anma Dersi'nde yaptığım konuşmaya dayanmakta ve Konsey'in izniyle burada yeniden basılmaktadır.

Kitaptaki diğer bölümler ilk olarak burada yayımlanmaktadır: -Timothy J. Sinclair tarafından kaleme alınan- "Beyond International Relations Theory: Robert W. Cox and Approaches to World Order" (Bu kitapta 1. bö-

Teşekkür

lüm); “Inluences and Commitments” [Bu kitapta 2. Bölüm] ve “Take Six Eggs’: Theory, Finance, and the Real Economy in the Work of Susan Strange” [Bu kitapta 9. Bölüm].

Kısım I

Değerlendirmeler

---

1 Uluslararası ilişkilerin ötesinde: Robert W. Cox ve dünya düzenine dair yaklaşımlar

Robert W. Cox'un çalışmaları uluslararası ilişkiler kuramının alışıldık parametrelerinin dışında kalır. Cox'un küresel değişimi anlamakta kullandığı, sağlam bir tarihsel perpektife oturtulmuş yöntemi uluslararası ilişkilere dair geleneksel ontolojik varsayımlara bir karşı çıkışı temsil eder. Cox, en temelde, devletleri birbirleriyle etkileşimleri açıklanması gereken ana aktörler olarak kabul eden bu varsayımları, dünya düzenindeki itici güçlerin, yavaş da olsa, zamanla değişim geçirdiği gözlemine dayanarak eleştirir. Cox "devlet" üzerine tartışmak yerine, devlet biçimlerine ve bu biçimlerin yukarıdan (dünya düzeni) ve aşağıdan (sivil toplum) gelen baskılarla nasıl değiştiğine odaklanmıştır. Ona göre devletler çatışmanın ana zemini ve uluslararası ve ulusal düzeylerdeki eylemlerin kurumsal araçlarıdır. Cox'un dünya görüşüne göre gelecek, geçmişe ait yapılardan kopma fırsatını ve böylelikle insani potansiyeli sarmalayan kısıtlamalardan kurtulma olanağını temsil eder.

Bu makale, okuyucuya, Robert W. Cox'un uluslararası ilişkiler yaklaşımına dair bir girizgah sunmayı amaçlıyor. Makale bu amaca yönelik dört bölümden oluşuyor. Birinci bölümde, dünya düzenin değişken doğasına ve eserlerindeki eleştirel tutumuna göndermede bulunularak Cox'un çalışmalarının önemi ortaya konuluyor. Diğer yaklaşımlardan farklı olarak, Cox'un entelektüel tutumunun, değişimi, uluslararası ilişkileri anlama çabasının merkezine taşıdığı öne sürülüyor. Dünya düzenin dönüşümlerle belirlendiği bir bağlamda bu özelliği, ona statükocu perpektifler karşısında bir üstünlük kazandırmaktadır. İkinci bölümde, Cox'un pozitivizmi reddederek tarihselci bir epistemolojiyi benimseyişi değerlendiriliyor. Bunu, Cox'un tarihsel değişimi anlamak için gerekli gördüğü temel unsurları içeren tarihsel yapılara dair yöntem tartışması izliyor. Cox'un en yaratıcı

olduğu alan burasıdır; dolayısıyla buraya makalenin bu bölümüne özellikle ağırlık verilecektir. Son olarak, Cox'un çalışmalarının nasıl alınıldığı ve getirilen eleştiriler kısaca değerlendirilecektir. Söz konusu tepkiler Cox'un neden okunduğu ya da okunmadığı konusunda karşımıza bilgi sosyolojisinin alanına giren sorunsallar çıkarır.

Dönüm Noktaları, Eleştirel Amaçlar

İnsan, tarihin seyrinin, bir dönüm noktasında, önemli bir dönemeçte olduğunu hissediyor; barışçıl işbirliğine, kapsamı genişleyen insan haklarına ve daha yüksek yaşam standartlarına doğru bir yönelişin imkanı, gruplar arasında şiddetli çatışmaların yaşandığı, toplumsal sistemlerin bozulduğu ve çevresel koşulların kötüleştiği bir dünya ihtimalinden daha az belirgin değil.¹

Rosenau'nun yorumunun da ima ettiği gibi çağdaş dünya düzeninin ayırt edici özelliği değişimdir. Yüzeysel anlamıyla değişim kuşkusuz ki hiçbir zaman son bulmaz. Helleiner'in de Braudel'e gönderme yaparak belirttiği gibi, doğrudan bireyler olarak etkisinde kaldığımız günlük değişimleri içine yerleştirebileceğimiz bir "olaylar dünyası" vardır.² İkinci düzeyde, on, yirmi ya da elli yıl gibi sürelerde oluşan eğilimlerin "konjonktürel" zamanı yer alır. Bu kategori, yani "hassas ritmlerin, gruplar ve gruplaşmaların tarihi," toplum bilimcilerin ve tarihçilerin ilgi alanı olagelmıştır. Onun ötesindeyse birkaç yüzyılı kapsayan, en geniş örüntülere ve yapılar odaklanan uzun dönem -*longue durée*- bulunur.³

Konjonktürel değişime verilebilecek en bariz ve yakın örnek, devletler arasında kendisinden evvel mevcut olan ilişki örüntülerini temelden dönüştürdüğü düşünülen Soğuk Savaş'ın sona erişidir. Doğu-Batı gerilimi, eskiden olduğu gibi gözlemcilerin büyük çoğunluğu tarafından devletlerarası sistemin egemen özelliği olarak görülmüyor. Artık mevcut ve dağılmış devletlerin kendi bünyelerindeki etnik ve benzeri çatışmaların ne kadar önemli olduğu yaygın olarak anlaşılmış durumda. Aslına bakılırsa, Cox'un da gözlemlemiş olduğu gibi, yaşanan Soğuk Savaş'ın *içinde* kalan bir değişimdir, *ötesine* geçen değil. ABD ile SSCB arasındaki Soğuk Savaş resmi olarak tarihe karıştı; fakat diğer şeylerin yanı sıra, milli güvenlik devleti, milli güvenlik ideolojisinin bizzat kendisi, istihbarat ve gözetim sistemleri ve tabi kılınmış devletlerdeki siyasal liderlerin düzenin saflarına dahil edilmesi gibi bir dizi yapının inşası ve sürdürülmesi anlamında Soğuk Savaş

önemini korumaktadır. Japonya, İtalya, Somali ve eski Yugoslavya'daki olayların da gösterdiği üzere artık çok daha istikrarsız bir durumda olsalar da bu yapılar yerli yerinde durmaktadır.⁴ Bazı yorumcular Soğuk Savaş'ın sağladığı devletlerarası sistemdeki belirliliğin/öngörülebilirliğin ardından matem tuttular.⁵ Diğer bazılarının ise teselliye "Japon karşıtlığı" gibi fenomenlerde aradıkları görülüyor. Dünya düzeninin yarattığı gerilimlerdeki bu biçimsel değişim, finans sermayesinin hareketli hale gelmesi ile küresel ekonomideki rekabetçi baskıların artışıyla elele gitmektedir. Artık devlet politikalarında belirleyici olan uygun bir "ticaret ortamı" vaadiyle bu sermaye akımlarını cezbetme ihtiyacı.⁶

Bu çifte gelişme, küresel sistemdeki otoritenin doğasını dönüştürmüş, uluslararası ilişkileri yorumlamakta kullanılan entelektüel araçları altüst etmiştir. Süpergüçler arasında resmi bir çatışmanın bulunmayışı ve küresel ekonomide rekabetçiliğe ağırlık verilmesi görünüşe bakılırsa devletlerin gücünü azaltarak şirketlerin ve küresel sivil toplumun öteki kurumlarının elini güçlendirdi. Anaakım uluslararası ilişkiler yaklaşımları, bilimsellik iddiaları bu gelişmeleri öngörmekte bir işe yaramadı. Neo-realist ve benzer çerçevelerle iş gören politika üretici entelektüeller Soğuk Savaş'ın biçim değiştirmesi karşısında tam bir şok yaşadılar. Richard Falk'ın da belirttiği gibi, adeta "disiplinin parçası haline gelen 'gözden kaçırma hali" sürpriz bir gelişme olmaktan ziyade akademisyen ve siyasetçilere on yıllarca rehberlik eden ve sonsuza kadar işleyeceği beklenen entelektüel çerçevenin bir gecede çökmesi anlamına geliyordu."⁷ Anaakım yaklaşımların açığa çıkan yetersizlikleri, 1990lı yıllarda uluslararası ilişkiler araştırmalarında kuramsal yenilikçiliğe itibar kazandırmıştır. Öngörü arzusu ile bunu gerçekleştirme başarısızlığı arasındaki uçurum, yeni kalkış noktalarına gerek duyulduğunu ve savaş sonrası dönemdeki kuramın temelinde yatan varsayımların o zamanın ihtiyaçları tarafından belirlendiğini ima ediyordu. Yeni zamanlar yeni düşünme biçimleri gerektirir. Robert W. Cox'un çalışmaları bize dünya düzenindeki değişimi incelerken kullanılabilecek açıklayıcı ve ikna edici bir kavram dizisi sunmaktadır.

Cox diğer neo-realist uluslararası ilişkiler araştırmacılarından farklı bir amaçla yola çıkar; kullandığı çerçeveye ilgili bu hususu anlamak önemlidir. Küresel değişim bağlamında neorealist ortodoksiyle karşılaştırıldığında onun yaklaşımındaki esnekliğin anahtarınıdır bu. Cox kuramın iki kapsamlı amacının olduğunu öne sürer.⁸ İlki sorun çözmedir. Sorun çözme, devletler gibi sistemin temel unsurlarının köklü değişikliklere uğramadığını varsayar. Bu unsurlar, eylemin içerisinde gerçekleştiği sistemin sınırlarını

larını tayin ederler. Sorun çözmede, analizin odağında sistemin sınırları değil eylem bulunur. Eleştirel kuram ise bu olguların kökenlerini ve gelişim potansiyelini tanımlamak için mevcut ilişkiler dizisinin sınırları dışına çıkar. Sorun çözücü kuram, mevcut olguların işlevsel bir tutarlığa sahip olduğunu varsayarken eleştirel kuram bu olgulardaki çelişki ve çatışma kaynaklarını arayarak bunların başka örüntülere dönüşme potansiyellerini değerlendirir. Söz konusu ayrımın ahlâki bir yönü de vardır; zira sorun çözücü kuram karmaşık bütünün farklı unsurlarında başgösteren sorunların halledilmesiyle meşgul olduğu için “bütünün işleyişini pürüzsüzleştirmeyi” amaçlar. Eleştirel kuram ise “hâkim düzenden farklı bir toplumsal ve politik düzen lehine yapılacak normatif tercihe olanak sağlar.”⁹

Sorun çözme ve eleştirel kuram zorunlu olarak birbirini dışlamazlar. Genel bir hikaye içerisindeki farklı düzeylerle veya ilgilerle meşgul oldukları düşünülebilir. Fakat Cox’un öne sürdüğü gibi, tarihsel koşullara bağlı olarak hangi uluslararası ilişkiler yaklaşımının öne çıkacağı birbirine oranla farklılaşacaktır. Uluslararası ilişkileri oluşturan temel yapıların ve bağlarının nispeten istikrarlı olduğu koşullarda sorun çözme çalışmalarının daha fazla belirginlik kazanması muhtemeldir. Sorun çözmeyi anaakımlaştıran kuramsal yaklaşımların sunmuş olduğu açıklamalarla araştırmacıların ve kamuoyunun uluslararası ilişkilere dair algıları arasında bir uyuşma olacaktır. Cox’un da gözlemediği gibi, sorun çözme açısından “Soğuk Savaş böyle bir dönemdi.”¹⁰ Bu uyuşma fazlaca gevşek bir hal aldığına -yükselen rekabetçilikle beraber 1990ların küresel ekonomi ortamında gerçekleştiği gibi- sorun çözücü kuramın işe yararlığı çöker; araştırmacılar, genel kamuoyu ve politika üreticiler sistemin sınırlarına dair geleneksel dogmalara ve yaygın kabul gören anlayışlara karşı çıkan yeni fikirlere daha açık hale gelirler. Cox’un bu tür bir eleştirel kurama yönelik fikirleri bir sonraki bölümde ele alınacak.

Coxçu Tarihselcilik¹¹

Cox, dünya düzenindeki dönüşümlere dair ilgisini ve eleştirel amacını bilginin edinilmesiyle ilgili bir dizi tarihselci varsayımla buluşturur. Tarihselcilik, pozitivistin karşısına konabilir keza sorun çözmeyi amaç edinilenler ihtiyaç duyulan varsayımları pozitivistten çıkarırlar. Pozitivism, dünya hakkında bilgi sahibi olma iddiasının yalnızca tecrübe, gözlem ve sınama gibi araçlara başvurarak ayakta tutulabileceğini savunan bilim felsefesi

okuludur.¹² Hollis ve Smith ile Cox'un belirtmiş olduğu gibi, pozitivism, ya da uluslararası ilişkilerde bilinegeldiği şekliyle davranışçılık, doğa bilimlerinin (özellikle Newton fiziğinin) yöntemlerini kendine rehber edinir. Bu yaklaşımı benimsemek Cox'a göre,

özne ile nesne arasında bir ayırım koyutlamayı içerir. Politikaya dair veriler, sahadaki aktörlerin etkileşimlerinden doğan olayların dışarıdan gözlemlenmesiyle edinilir. Bir aktörler düzeni olan saha, kendine has birtakım "sistemik" denilebilecek özellikleri haizdir. "Neden" kavramı bu tür bir güçler çerçevesi içerisinde uygulanabilirlik kazanır. Güçlü aktörler daha zayıf olanların davranışlarındaki değişimin "neden"leridir; sistemin yapısı aktörlerde belirli davranış biçimlerine "neden olur."¹³

Cox'a göre, bu yaklaşımın sorunu, Braudel'in deyişiyle "olaylar dünyasını" aşan, temel önemdeki, yani yapısal değişimi açıklayamamasıdır. Cox, "bu yaklaşım, genel bir toplum biliminin peşine düştüğü ölçüde zamanları ve yerleri birbirinden ayırdedemez" der.¹⁴ "Genel ('evrensel olarak uygulanabilir' diye okuyun) toplum bilimi"yle ilgili sorun aktörlerin teknolojik kapasiteleri ve etki güçlerine dair bir değişkenliği hesaba katmasına karşın "aktörlerin temel doğalarında (güç arayışı) ya da etkileşim biçimlerinde (güç dengesi)" esaslı bir farklılaşmaya yer bırakamamasıdır. Pozitivist yöntemde,

toplumsal sistemin bu temel niteliklerinin evrenselliği, tarihin dışında durduğu ve ondan önce geldiği şeklinde algılanır. Tarih, özünde değişmeyen bir insanlık hikayesi içerisinde mümkün dizilim ve birleşimleri gösteren bir veri madeni olur çıkar.¹⁵

Uluslararası ilişkilerde, bu tarihdışı dünya görüşü kendini, realizmin devletleri dünya düzeninin hep var olan unsurları olarak tarihaşırılaştırmasında gösterir. Buna karşın, Gill'in de belirttiği gibi, Cox'a göre "varlık koşulları, kurucu ilke ve normları zaman içerisinde değişiklik gösteren farklı devlet ve dünya düzeni biçimleri vardır."¹⁶ Bu doğrultuda, "verili herhangi bir toplumsal sisteme veya dünya düzenine hiçbir tarihaşırı öz ya da homeostaz atfedilmez."¹⁷ Genel, yani evrensel olarak geçerli yasalar veya insan yaşamına dair düzenlilikleri koyutlayan sosyal bilim kuramları, bu yasaların zamansal sınırlarının kabul edildiği durumlar dışında sürdürülebilir değildir. Şeyler zaman içerisinde değişir; temel itici güçler olarak değerlendirilen şeyler de buna dahildir. Pozitivism kullanışlı olabilir, fakat "tanımlı tarihsel sınırlar" içerisinde kalmak şartıyla. Tarihselcilik yöntemi veya araştırma programı "bu gibi düzenliliklerin yaygınlık gösterdiği belirli

çağlara özgü tarihsel yapıları açığa çıkarmaya¹⁸ dayanır. Gelecek bölümde bu yöntemi değerlendireceğiz.

Tarihsel Yapılar Yöntemi

Eylem çerçevesi ya da tarihsel yapı fikri belirli bir güç düzenini resmeder. Söz konusu düzen, eylemleri doğrudan ve mekanik bir şekilde belirlemez fakat bazı baskılar ve kısıtlamalar dayatır. Bireyler ve gruplar bu baskılara boyun eğebilir ya da direnerek karşı koyabilir, ancak bunları görmezden gelemezler. Hakim tarihsel yapıya başarıyla direnebildikleri ölçüde doğru olan alternatif bir güç yapılanmasıyla, rakip bir yapıyla eylemlerini perçinleyebilirler.¹⁹

Cox, tarihsel yapılar yöntemiyle uluslararası ilişkiler çalışmalarına yenilikçi ve anlamlı bir katkı yapmıştır. Gramsci ve toplumsal güçlerin küresel ilişkilere etkisi üzerine yazan başkaları da olmuştur; fakat, gelişmekte olan eleştirel kuram geleneği içerisinde, Cox'un dünya düzeninin yapılarını anlamada kullandığı özgün yönteminin, esneklik ve araştırma sorunlarına uyarlanabilme bakımından bir eşi daha yoktur. Cox'un yaklaşımı, diğer yöntemlerden farklı olarak, yapıların hem durağan hem de devingen taraflarını kapsadığından, farklı kertelerde tarihselci ve pozitivist epistemolojilerin kullanılışı, yönteminin parametreleri açısından anlaşılır bir durumdur.

Cox'un araştırma programında iki ana nokta vardır. İlki, süregiden yani eşzamanlı (*synchronic*) kavrayış noktasıdır. Bu nokta, toplumsal bir ilişkinin tutarlığı üzerine bu ilişkinin kendi terimleri içerisinde kalarak düşünmeyle alakalıdır. Sorun çözücü kuram burada bir ilişki, kurum veya sürecin kısa ya da günlük vadelerde nasıl işlediğini değerlendirmek üzere eleştirel amaçla işe koşulabilmektedir. İkinci nokta ise bütünün içerisindeki gelişim potansiyelini kavramayı içerir. Bu ardışık zamanlı (*diachronic*) noktada toplumsal yapıya içkin çelişki ve çatışmaları araştırır; gelişmekte olan toplumsal güçlerin nitelikleri ve gerçekleşebilir yapısal değişimin doğası ve kapsamı üzerinde kafa yorar. Bu iki noktanın yönetimi, yapıyı oluşturan ve yapı dahilinde etkileşimde bulunan temel unsurların, yani ontolojinin tanımlanışını ortaya çıkarır.

Cox kendi ontolojisini nasıl tanımlamaktadır? Cox *Production, Power, and World Order* adlı kitabında, maddi hayatın üretiminin sahip olduğu önceliği değilse de- ontolojik önemi tesis ederek işe başlar.²⁰ Cox, bazıları

tarafından her şeyi üretime indirgemekle eleştirilmiştir; ancak bu eleştirilerde üretim sınırlı bir anlamda anlaşılmaktadır. Şüphesiz Cox yaşamın maddi temelindeki üretimi tüm insan toplulukları için hayati bir etkinlik olarak görür. Toplumsal pratikler, topluluğun devamı sürecine verilen kolektif insani tepkilerle evrilir. Bu anlamda Cox bir tarihsel materyalisttir; her ne kadar Gramsci'nin tarihsel materyalizm ile tarihsel ekonomizm arasında yapmış olduğu ayrımı vurgulasa da. Cox'a göre üretim, fikirlerin, öznelilikler-arası anlamların, normların, kurumların ve toplumsal pratiklerin, yani maddiyatın üretim sürecinde gerçekliğe kavuşan tüm fikri ve kurumsal bağlamın üretilişini kapsar. Üretime bakmak, tarım, ticaret, sanayi, vb. gibi insan faaliyetinin "iktisadi" sektörlerine bir gönderme değil, basitçe kolektif yaşam hakkında düşünmenin bir yoludur.²¹

Cox, bireysel tercihi aşan bir ontolojik seçim düzeyini teşhis eder. Bu, öznelilikler-arası veya kolektif anlamların düzeyidir. Böyle açıdan bakıldığında ontolojiler gerçekliği tanımlayan müşterek anlam dizileridir. İnsanlar –araştırmacılar dahil- kolektif biçimde düşünmeye eğilimli olduklarından eylemlerimiz ve konuşmalarımız da bu idrak edilen ve paylaşılan gerçekliği -onaylamasak bile- yeniden üretme eğilimi gösterir. Cox'un belirtmiş olduğu gibi, "[ontolojiler] varlığımızın parametreleridir. Var olduklarını bilmek diğer insanların da onlar varmış gibi hareket edeceklerini bilmek anlamına gelir."²² Devlet, insanlar tarafından maddi koşullara verilen kolektif tepkiler sonucunda ortaya çıkan öznelilikler-arası süreçlerle oluşturulmuş yapıların tarihsel bir örneğidir. Devlet ve öznelilikler-arası süreçlerle oluşturulan diğer yapılar hakim bir ontoloji oluşturur. "Ontolojiler keyfi kurgular değildir, bir devrin ortak kanısını tarif ederler."²³

Cox'un çalışmaları bir yöntem oluşturmak adına birbiriyle uyumsuz entelektüel geleneklerden seçmede bulunma istekliliğini yansıtır. Örneğin, seçkinliğin, bir sınıfın siyasi ve ahlaki önderliği olarak nitelenmesinden yola çıkarak, Weberci seçkinler kavramıyla Marksist sınıf fikrini aynı analiz içinde kullanmakta bir çelişki görmez. Seçkinler, Gramsci'ci yaklaşımda rıza ve zor yoluyla birarada tutulan toplumsal güçlerin koalisyonu olarak anlaşılan tarihsel bloklara öncülük ederler. Seçkinler, hegemonik ve karşı-hegemonik oluşumları sürükleyen (siyasi liderlerin de dahil olduğu) organik aydınlardan oluşur. Cox'un uluslararası ilişkilere en önemli katkılarından biri, ontolojik kurguların çözümlenmesinde Weber'in ideal tip yönteminin işe yararlığını göstermesidir.²⁴ Böylece, Cox, uluslararası ilişkiler araştırmacılarına, öznelilikler-arası süreçlerle oluşmuş yapılar konusunda çok daha esaslı bir kavrayışa erişmekte kullanabilecekleri bir

araç sunmuştur. İdeal tipler, Cox'un deyişiyle, günümüz dünyasında ve tarihte karşımıza çıkan "fiili biçim çeşitliliğini kavramanın somut ve özgül bir yoludur." Tarihin ilerleyişi bir an dondurulursa "belirli bir toplumsal pratik kavramsal olarak sabitlenir", böylelikle seçili yapılar arasındaki "kalıcı örüntüler" saptanabilir. Basitçe söylemek gerekirse, analiz yapan kişi herhangi bir yorumda bulunmadan önce ele aldığı nesnenin merkezi ilişkilerini ve parametrelerini sistematik bir şekilde tanımlamak zorundadır. Bunun ardından, söz konusu ideal tipin önemi diğer toplumsal pratiklerle kıyaslanarak değerlendirilir. İkinci noktada, yani ardışık zamanlı gelişim noktasında ise, ideal tipler ilgili pratiklerin içerdiği gerginlik ve çatışmaların değerlendirilmesi amacıyla ele alınabilirler.

Cox'un eş zamanlı analiz araçlarıyla geliştirdiği "eylem çerçeveleri" ele alınan tikel koşulların dikte ettiği bir dizi ideal tipi içerir. Bunlar, Cox'un yöntemindeki ardışık zamanlı kavrayışa bağlanan geçidi oluşturur. Analistin görevi ideal tiplerin tasviri yardımıyla yapı içerisinde etkileşime giren güçleri özgülleştirmek ve bu farklı kutuplar arasındaki "güç hatlarını" belirlemektir ki bu "her zaman için cevabı söz konusu tikel vakanın incelenmesiyle bulunabilecek tarihsel bir sorudur."²⁵ (Genellikle altyapı-üstyapı metaforu şeklinde anılan) ideal/öznel üstyapının maddi/nesnel bir altyapı tarafından belirlendiğine dair yapısalcı Marksist anlayışa içkin indirgemeciliğin yinelenmesi söz konusu değildir.²⁶ Cox'a göre, tarihsel yapılar

Tezat modellerdir: bütünüyle gerçekleşmiş gelişmeler olmaktan ziyade, ideal tipler gibi, mantiken tutarlı bir biçimde, karmaşık gerçekliğin basitleştirilmiş bir temsilini ve mevcut eğilimlerin bir ifadesini (bu işlevlerin zamansal ve mekansal uygulanabilirliği sınırlıdır) sunarlar.²⁷

Cox'a göre, bir yapıda, etkileşim halinde bulunan üç geniş güç kategorisi vardır: maddi olanaklar, fikirler ve kurumlar. Maddi olanaklar, dinamik üretim olanaklarını (teknoloji gibi) ve biriktirilmiş kaynakları kapsar. En az iki tür fikirden bahsedilebilir: toplumsal sınırları aşma eğilimindeki öznelilikler-arası anlamlar ve toplumsal düzene dair rakip kolektif imgeler. Rekabet içerisindeki bu imgeler (diğer şeylerin yanısıra) yerellik, etnik köken ve din temelinde birbiriyle çekişen toplumsal güçlere özgüdür ve bir topluluğun maddi varoluş koşullarını ilgilendirirler. Kurumlar belirli bir düzene istikrar kazandırma ve onu ebedileştirme eğilimi taşırlar. Ayrıca, bir dereceye kadar elde edebilecekleri özerklik sayesinde kendi kendilerini kontrol edebilir, değişimin faili olarak iş görebilirler.²⁸ Birbiriyle ters düşen eğilimler için "savaş alanı" haline gelebilirler. Dolayısıyla, kurumlar ve

çekişen toplumsal güçlerin bu kurumların içerisinde ve etrafında yürüttükleri mücadele süreçleri Gramsci'nin hegemonya tartışmasıyla yakından ilgilidir.²⁹ Kurumlar egemen toplumsal güçlere, kendilerine tabi kesimleri belli rüşvetlerle yatıştırarak tahakkümlerini yumuşatma fırsatı sunar ve böylelikle bir konsensüs inşa süreci üzerinden nüfuzlarını sağlamlaştırır. Gerek hegemonik gerekse hegemonik olmayan yapılardan söz edilebilir. İkinci durum söz konusu olduğunda, kontrol, aleni tahakküm ve terör yoluyla sürdürülebilmektedir.

Cox'un tarihsel yapılar yönteminde önemli bir husus da her yapının sınırlı bir doğasının olduğu düşüncesidir. Cox'un deyişiyle bu "sınırlı bütünsellikler" herşeyi içermez, daha ziyade "tarihsel olarak konumlandırılmış bütünlüğü içerisinde insan faaliyetinin belirli bir sahasını" temsil eder. Cox'un yöntemi, birbiriyle ilişkili sahalardaki tarihsel yapıları "karşılaştırma ve bağlantılandırma" yoluyla, sorun çözücü kuramdaki diğer koşulları durağan kabul etme halinden (*ceteris paribus*) kaçınır. Ardışık zamanlı kavrayış, yapıları, soyut dünya düzeni modelleri olarak görmek yerine tarihsel durumlardan türeterek ve rakip ya da karşı-hegemonik yapıların gelişimini öngörerek işe koyulur.

Kredi derecelendirmenin küresel ekonomideki etkileri üzerine gerçekleştirdiğim çalışmam bu tür bir sınırlı bütünsellik incelemesi örneğidir.³⁰ Bu çalışmada, hakim iktisadi ve mali analiz modellerinden türetilen ve derecelendirme sürecinde merkezi bir yer işgal eden fikirleri inceliyorum. Süreçteki maddi olanaklar, not indirmenin sermaye maliyeti üzerindeki etkisiyle ilişkisi bağlamında değerlendiriliyor. Son olarak, derecelendirme kuruluşları ve ilişkili kurumlar, sermaye dağılımı yapan (hükümetler dahil) diğer kurumlarla rekabette birer otorite kaynağı olarak inceleniyor. Bu çalışma, Avrupa'da yeni doğmuş olan karşı hegemonik bir yapının, kendi maddi olanaklarına (Euro piyasaları) ve ABD'dekinden farklı bir sermaye dağılımı pratiği tarihine dayanarak bu sınırlı bütünselliğin bazı öğelerine karşı koyduğunu ileri sürüyor.

Cox'un araştırma programının veya yönteminin son unsuru ise araştırmacı tarafından tanımlanmış bir dizi maddi olanak, fikir ve kurumu kapsayan bu hegemonik ve karşı-hegemonik yapıların üç genel "düzey"e veya "saha"ya yerleştirilmesidir.³¹ Bu üç saha, üretimle ilişkili toplumsal güçler, devlet biçimleri ve dünya düzenlerinden meydana gelir. Tıpkı Cox tarafından tanımlanan üç güç kategorisininin tarihsel olarak verili kapasitelerine oranla varolmaları gibi bu düzeylerin de birbiriyle sabit bir ilişkisi yoktur. Bir sınırlı bütünsellik olarak, belirli birtakım kurumları (örneğin NATO),

fikirleri (McCarthyçilik ve türevleri) ve maddi olanakları (yaygın bir tabiri kullanacak olursak, askeri-endüstriyel kompleks) kapsayan Soğuk Savaş, bu yöntem aracılığıyla üzerine düşünebileceğimiz muhtemelen en bilindik tarihsel yapıdır. Söz konusu hegemonik sınırlı bütünsellik, toplumsal üretim güçleri (örneğin, diğer ülkelerin yanısıra ABD’deki sendikalarda sosyal demokrat veya sosyalist bilincin gelişmesinin engellenmesi), devlet biçimleri (toplumsal kontrol ve gözetim biçimlerinin genişletilmesi) ve dünya düzenleri (liberal ticaret düzeni ve komünizm karşıtı ittifaklar) üzerinde önemli ölçüde etkide bulunmuştur. Bir sonraki adım, Soğuk Savaş ve diğer tarihsel yapıların basıncı altındaki bu sahalara ile Soğuk Savaş’ın geçirdiği evrim, Üçüncü Dünya’dan gelen Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen talebi ve küresel ekonominin yükselişi gibi öteki bütünselliklerin önem kazanmasının tarihsel yapıda meydana getirdiği değişimler arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesini içerir.³²

Alımlama ve Eleştiri

Düşünüş biçimi genişler ve içerisinde fikirlerini geliştirdiği dünya düzeni dönüşürken Cox’un çalışmalarının alımlanışı da zamana ve yere göre değişiklik göstermiştir.* Bakıldığında, (Harold K. Jacobson ile beraber kaleme aldıkları) *The Anatomy of Influence* kitabını ortaya çıkaran daha ziyade uluslararası örgütlenmeyle ilgili sorun çözme kaygılarının baskın olduğu çalışmaları ile sonrakiler arasında bir kırılma varmış gibi görünüyor.³³ Bu yıllarda, Cox *International Organization* dergisinin yayın kurulunda yer almaktadır. 1970’ler ve 1980’lerin Amerikan uluslararası ilişkiler literatürü Cox’un bu erken dönem çalışmalarına yapılmış olumlu atıflarla doludur.

Cox, siyaset bilimi profesörü olarak Toronto’daki York Üniversitesinde çalışmaya başladıktan sonra, 1970’lerin sonundan günümüze uzanan dönemde, tarih ve siyasal kuram okumalarına dönerek (1976’da *World Politics*’te yayımlanan bir makalesinin de ima ettiği üzere) henüz Columbia Üniversitesi’ndeki son günlerinde araştırmaya başladığı bazı temaları iyice ayrıntılandırmış, eleştirel ve tarihselci bakış açısını daha da geliştirmiştir.³⁴ Daha önceleri akademik üretiminin büyük kısmını Amerika’daki dergilerde yayımlayan Cox bu ikinci döneminde artan biçimde İngiliz dergilerinde yayım yapmaya başlamıştır. Kendisinin bu yeni dönem çalışmaları içerisinde, Cox’un Britanya’da uluslararası ilişkiler kuramına ilgi duyanlar arasında tanınmasını sağlayan, *Millennium*’da basılmış ve çokça atıfta

* Cox’un bu kitaptaki “Etkiler ve Vaatler” başlıklı değerlendirmesine bakılabilir.

bulunmuş iki makalesi de yer alır.³⁵ Eserleri Birleşik Krallık'ta London School of Economics ve University of Sussex gibi okullarda yaygın olarak okutulmaktadır ki bu da, araştırma ve öğretimde bu ülkedeki eleştirel perspektiflere yönelik çörel açıklığı yansıtmaktadır.³⁶

Cox'un çalışmalarının ABD'deki alımlanışı daha karmaşıktır. Yakın zamana kadar, Cox'un eleştirel çalışmaları sorun çözme hakimiyetindeki Amerikan akademisinde çoğunlukla gözardı edilmiştir. Bu anlaşılabilir bir durumdur. Cox'un ilgileri, hegemonyanın nasıl korunabileceğinin detaylarıyla (daha daraltılarak söylenecek olursa "siyasa-odaklı araştırmacılık"la) meşgul olagelmış çoğu ABDli araştırmacıdan büyük ölçüde farklılık göstermiştir. ABD'de bir uluslararası ilişkiler araştırmacıları kuşağı, Kuhn'un olağan bilim kavramıyla tanımlanabilecek hakim bir *ethos* içerisinde yetişmiştir. Bu çerçevede, kamu politikaları çalışmaları ve Amerikan siyaset alanına egemen olan analitik araçların birçoğu, eyaletler arasındaki ilişkilere uygulanışlarına çok benzer biçimde, daha genel olarak devletler-arası ilişkilerdeki "sorun alanlarına" uygulanmıştır. Ancak bu gidişat, Cox'un 1981'de *Millennium*'da yayımlanan "Social Forces, States and World Orders" makalesinin Robert O. Keohane tarafından derlenen neorealizm üzerine seçkide yeniden basılmasıyla değişmeye başlamıştır.³⁷ Devletlerin küresel sistemdeki ayrıcalıklı birimler olduğu fikrini tartışılır hale getiren küresel ekonomi yükseldikçe Soğuk Savaş kaynaklı varsayımların getirmiş olduğu yalıtıcılık ve özgüven azaldı, dolayısıyla bu kitabın yayımlanışı, Amerikan hegemonyasının hızla tükenişi ve ulusaşırı sivil toplumun güçlenişi gibi gelişmelerle birlikte Amerikan akademik çevrelerinde artmaya başlayan kuramsal çeşitliliği yansıtmaktaydı. Diğer deyişle, dünya düzeninin değişen karakteri, yeni düşünsel modellerin mümkün hale geldiği ve ortaya çıkan beklenmedik sorunların varolan olağan bilimin sürdürülebilirliğini azalttığı bir bağlam sunmaktaydı. Cox'un eserleri, sözünü ettiğimiz bağlamda ABD'de daha dikkat çeker hale gelmiştir ve şu anda diğerlerinin yanısıra University of Michigan ve University of Minnesota gibi ABD'nin önde gelen bazı araştırma üniversitelerinde okutulmaktadır.³⁸

Cox çok farklı şekillerde anlaşılmiş ve resmedilmiştir. Adams'a göre, diyalektik yöntemi kullanması Cox'un, Adams'ın "yavan bir Marksizm" olarak adlandırdığı anlayıştan hiç kopmadığı anlamına gelmektedir. Bu yöntem, artı değer, sınıf güçleri ve hegemonya gibi Adams'ın deyişle "daha önce de gördüğümüz" kavramları barındırmaktadır.³⁹ Cox'ta tam tersi bir yaklaşım gören başkaları ise "üstbelirlenim" ve "genel yapı" kavramlarının Cox'un kullandığı değişkenler arasında bulunmamasından şikayetlenerek pozisyonunun "gerçek vargısı"nın "çoğulcu bir ampirizm"

üretmekten ibaret olduğunu savunmuşlardır.⁴⁰ Öte taraftan *Contemporary Sociology* ve *American Political Science Review* gibi dergilerde yayımlanan ve Cox'un özgün yaklaşımını öven değerlendirmeler de söz konusudur.⁴¹ Feministler, her ne kadar Cox'un, eserlerinde toplumsal cinsiyet ve benzeri konulara yeterince ağırlık vermediğini düşünseler de özgürleştirici bilgi üretme kaygısını methederek eserlerine olumlu yaklaşmışlardır.⁴² Mark Hoffman, Cox'un, kuramı başkalarının uğraşlarıyla ilgili yargıda bulunma ölçütü olarak tartışmasından yararlanarak, onu eleştirel toplumsal ve siyasal düşüncenin merkezi temalarını (kuram ve kuramın çıkarlar ve özgürleşme ile ilişkisi) uluslararası ilişkilere uyarlamakta alanının öncüsü olarak betimlemiştir.⁴³ Cox'un yöntem üzerine düşüncelerinin Amerikan akademik dünyası üzerindeki etkisi zayıf kalmış görünmektedir; Wendt'in yakın zamanlarda yayımlanan bir makalesinin de gösterdiği gibi, üretimin uluslararasılaşması ve otorite biçimleri üzerine çalışmaları daha etkili olmuştur.⁴⁴ Bu durum, çok sayıdaki aktör ve sürecin birbiriyle yarıştığı ve sorun çözücü araştırmacıların savaş sonrası dönemde inşa ettiği entelektüel konsensüsün bozulduğu bir dünya düzeninde olguları analiz ederken Cox'un yaklaşımının muazzam verimli olduğunun kanıtı olarak görülebilir.

Sonuç

Robert W. Cox'un çalışmalarını motive eden amaçlar anaakım neorealist uluslararası ilişkiler çalışmalarından büyük farklılıklar gösterir. Cox'un tarihsel yapılardaki dönüşümü anlamaya çabasının gerisinde, Gill'in "toplumun öz savunması" olarak adlandırdığı türden süreçlerdeki değişime etki etme amacı yatar.⁴⁵ Bu eleştirel amacı tarihselci bir epistemolojiyle birleştiren Cox, detaylar ve eş zamanlı modellemeyle ilgili meselelerde pozitivizme başvurur. Gerçekten de, eleştirel uluslararası ilişkiler kuramcıları arasında onun çalışmaları kısmen eş zamanlı analiz yöntemlerinin gelişmişlik derecesine bakılarak ayırtedilebilir. Yaklaşımı basit bir tarihe sığınma ya da yoğun betimleme olarak görülemez. Kavramları değişen koşullar karşısında sürekli geliştirerek yeri geldiğinde tümdengelimci kesinliğe (*deductive precision*) yer açar. Ancak çalışmalarını gerçek manada kendine özgü kılan şey, ardışık zamanlı gelişmeye, değişimin diyalektiğine veya soykütüğüne, başka şekilde söylersek, yükselişteki toplumsal güçlerle çökmekte olanlar arasındaki çelişkilerin doğurduğu toplumsal dönüşüm eğilimlerine duyduğu ilgidir. Başkalarının yanısıra Vico, Sorel, Weber, Gramsci, Polanyi ve Braudel'in kavramsal katkılarını bir araya getiren tarihsel yapılar yöntemi, eş zamanlı anlayışla ardışık zamanlı olanın birleştirilmesine olanak

sağladığından, dünya düzenindeki değişim potansiyeline duyulan bu ilginin ete kemiğe bürünmüş hali gibidir. Dünya düzeninin doğasına ilişkin entelektüel ve siyasi bir kavrayış inşa etme amacına dönük olarak Cox'un yöntemini anlamak ve kullanmak zahmetli bir akademik çabayı gerektirir. Ne var ki, Coxçu tarihselcilik bize betimlemeden fazlasını sunar. Anaakım veya sorun çözücü uluslararası ilişkiler kuramının aksine, Coxçu tarihselcilik, içerisinde özgürlükçü bir projeyi de barındırır; bu, dünyayı değiştirebilmek için onu anlamayı isteyen herkesin en büyük önceliği olmalıdır.

Notlar

Bu makale ilk olarak bu kitapta yayımlanıyor. Robert W. Cox, Stephen Gill, Susan Strange, James H. Mittelman, John Maclean ve Robert J. O'Brien'a yorumları için teşekkür ederim. Bu makalenin daha önceki bir versiyonu British International Studies Association'ın yıllık konferansında sunulmuştur, University of Warwick, Coventry, İngiltere, 1993.

1. James N. Rosenau, "Governance, Order, and Change in World Politics," James N. Rosenau ve Ernst-Otto Czempiel (der.) *Governance Without Government: Order and Change in World Politics* içinde, (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), s.1.
2. Eric Helleiner, "Fernand Braudel and International Political Economy," *International Studies Notes*, cilt 15, sayı 3 (Sonbahar 1990), s.75.
3. A.g.y.
4. Bu argüman Robert Cox'la yaptığımız kişisel bir yazışmaya dayanarak geliştirilmiştir, 9 Ocak 1994.
5. John Mearsheimer, "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War," *International Security*, cilt 15, sayı 1 (Yaz 1990), s. 5-56.
6. Stephen Gill ve David Law, "Global Hegemony and the Structural Power of Capital," Stephen Gill (der.), *Gramsci, Historical Materialism, and International Relations* içinde, (Cambridge: Cambridge University Press, 1993).
7. Richard Falk, Review of Rosenau and Czempiel, *Governance Without Government*, *American Political Science Review*, cilt 87, sayı 2 (Haziran 1993), s. 545.
8. Bkz. "Postscript 1985," Robert W. Cox, "Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory," Robert O. Keohane (der.) *Neorealism and Its Critics* içinde, (New York: Columbia University Press, 1986), s. 244. Söz konusu ek "Realizm, Pozitivizm ve Tarihselcilik" başlığıyla bu kitaba dahil edildi (4. bölüm).
9. Robert W. Cox, "Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory," *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 10, sayı 2 (Yaz 1981), s. 129-130. Bu makale bu kitaptaki "Sosyal

- Kuvvetler,Devletler ve Dünya Düzenleri” başlıklı 6. bölümü oluşturuyor. Aşağıdaki tüm sayfa numaraları makalenin *Millennium*’daki ilk versiyonuna gönderme yapmaktadır.
- 10 Cox, “Social Forces, States, and World Orders,” s. 130.
  - 11 Bu tabir ilk olarak şurada kullanılmıştır: Stephen Gill ve James H. Mittelman, “Innovation in International Relations Theory: Coxian Historicism as an Alternative Paradigm,” International Studies Association yıllık toplantısında sunulan tebliğ, Acapulco, Mexico, Mart 1993.
  - 12 Martin Hollis ve Steve Smith, *Explaining and Understanding International Relations* (Oxford: Clarendon Press), s. 12.
  - 13 Cox, “Postscript 1985,” s. 242.
  - 14 A.g.y., s. 243.
  - 15 A.g.y.
  - 16 Stephen Gill, “Epistemology, Ontology, and the ‘Italian School,’” Gill, *Gramsci, Historical Materialism, and International Relations* içinde, s. 29.
  - 17 A.g.y.
  - 18 Cox, “Postscript 1985,” s. 244.
  - 19 Robert W. Cox, “Critical Political Economy,” United Nations University, Emerging Trends in Political Economy and International Relations Theory konferansında yapılan konuşma, Oslo, Norveç, Ağustos 1993, s.4.
  - 20 Robert W. Cox, *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History* (New York: Columbia University Press, 1987), s. 1.
  - 21 Robert Cox’a gerçekleştirdiğimiz kişisel yazışmada bu önemli husustaki yaklaşımını açıkladığı için minnettarım, 9 Ocak 1994.
  - 22 Cox, “Critical Political Economy,” s. 4.
  - 23 A.g.y., s. 5.
  - 24 Cox, *Production, Power, and World Order*, s. 4.
  - 25 Cox, “Social Forces, States, and World Orders,” s. 136.
  - 26 Cox, altyapı-üstyapı metaforundaki özne-nesne ayrımı ve buna eşlik eden, bilincin ve fikirlerin maddi güçlerin yüzeydeki biçimlerinden ibaret oldukları içerimiyle arasına mesafe koymak adına iki farklı Marksist perspektif ayırt eder. Bu ayrım en güçlü haliyle bu kitaptaki 6. bölümü oluşturan “Sosyal Kuvvetler,Devletler ve Dünya Düzenleri” makalesinde dile getirilir:
Tarihsel olarak akıl yürüten ve toplumsal ilişkilerdeki değişimleri açıklamamanın yanında teşvik de etmeye çalışan bir Marksizm vardır; fakat ayrıca kapitalist devlet ve toplumun analizinde çerçeve görevi görecektir şekilde tasarlanmış, daha durağan ve soyut bir üretim tarzı kavramsallaştırması lehine tarihsel bilgiye sırtını dönen bir Marksizm de vardır. Birincisini kendi seçmiş olduğu tarihsel materyalizm adıyla anabiliriz. Tarihsel materyalizm, Marks’ın tarihsel çalışmalarında, Eric Hobsbawm gibi günümüz Marksist tarihçilerin eserlerinde ve Gramsci’nin düşüncesinde kendini gösterir. Bu yaklaşım, katı anlamıyla Marksist olarak tanımlanamayacak (veya kendilerini böyle adlandırmayan) bazı

- kimseleri de etkilemiştir; örneğin, *Annales* okuluna bağlı birçok Fransız tarihçi bunlar arasındadır. İkincisi ise Althusser ve Poulantzas'ın sözde yapısalcı Marksizmi tarafından temsil edilir ("sözde" denmesinin sebebi bu makaledeki tarihsel yapı kavramıyla onların "yapı" anlayışları arasındaki farka dikkat çekmektir) ve genellikle *Kapital* gibi kutsal metinlerin bir tefsiri biçimine bürünür. Neorealist sorun çözücü yaklaşımla benzer bir tarihdışı, özcü epistemolojiyi paylaşırsa da, yapısalcı Marksizm, sorun çözücü yaklaşımın ne veriyi ele almadaki hassasiyetiyle ne de (büyük ölçüde soyutlamalar düzeyinde kaldığından) onun somut sorunlara uygulanabilirliğiyle boy ölçüşebilir. ("Social Forces, States, and World Orders," p. 133).
- 27 A.g.y., s. 137.
- 28 Örneğin, her ne kadar milliyetçi ve kurtuluşçu hareketler mücadelenin başını çekseler de Birleşmiş Milletler 24'ler Özel Komitesi dekolonizasyon sürecinde önemli bir rol oynamıştır.
- 29 Cox, "Social Forces, States, and World Orders," s. 136-137.
- 30 Timothy J. Sinclair, "Passing Judgement: Credit Rating Process as Regulatory Mechanisms of Governance in the Emerging World Order," *Review of International Political Economy*, cilt 1, sayı 1 (Bahar 1994), s. 133-159.
- 31 Cox, "Social Forces, States, and World Orders," s. 138.
- 32 Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen hakkında bkz. Robert W. Cox, bu kitapta 18. bölüm.
- 33 Robert W. Cox ve Harold K. Jacobson, *The Anatomy of Influence: Decision Making in International Organization* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1972).
- 34 Robert W. Cox, "Geleceğin Dünya Düzeni Üzerine Düşünmeye Dair (1976)" bu kitapta 5. bölüm.
- 35 "Sosyal Kuvvetler, Devletler ve Dünya Düzenleri" ve "Gramsci, Hegemonya ve Uluslararası İlişkiler," başlıklı bu iki makale 6. ve 7. bölümler olarak bu kitaba dahil edildiler.
- 36 Robert J. O'Brien, "International Relations and International Political Economy: Apprentice as Teacher?," John McMillan ve Andrew Linklater (der.) *New Directions in International Relations* içinde (Londra: Pinter, 1995). O'Brien *Production, Power, and World Order* kitabının ve Cox'un düşüncelerini barındıran çalışmaların (öreneğin, Stephen Gill ve David Law, *The Global Political Economy: Perspectives, Problems and Policies* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1988)) göreceli nüfuzunun kroniğini çıkarır.
- 37 Keohane, *Neorealism and Its Critics*.
- 38 Bu bağlamda bahsetmek gerekir ki Cox'un çalışmaları Mart 1993'teki International Studies Association yıllık toplantısı (Acapulco, Mexico) esnasında adına düzenlenen seçkin akademisyenlerin katıldığı bir panelle onurlandırılmıştır. Panelde James N. Rosenau, James H. Mittelman ve Stephen Gill,

- Craig N. Murphy, V. Spike Peterson ve Mustapha Pasha Cox'un çalışmalarıyla ilgili tebliğlerini sunmuşlardır. Sıradışı bir katılımın yaşandığı panel Cox'un ısrarlarıyla alışıldık akademik vaazların ötesine geçilerek Cox'un fikirleriyle hakiki bir çarpışmanın yaşandığı eleştirel bir entelektüel etkinlik haline gelmiştir. Panel Jessie Cox'un önemli katkılarının değerlendirilmesine de olanak sunmuştur. Bu etkinliğin önemi konusunda beni uyaran Stephen Gill'e teşekkür borçluyum.
- 39 Johns Adams, Review of Cox, *Production, Power, and World Order*, *Annals of the American Academy*, cilt 501 (Ocak 1989), s. 224-225.
- 40 Peter Burnham, "Neo-Gramscian Hegemony and the International Order," *Capital and Class*, sayı 45 (Sonbahar 1991), s. 77-78. Aktaran Leo Panitch, "Rethinking the Role of the State in an Era of Globalization," *Globalization and Challenges* çalıştayında sunulan tebliğ, The American University, Washington, D.C., Mart 1994, s. 22.
- 41 Bkz. Dietrich Rueschemeyer, "Macrosociology: Social Change, Social Movements, World Systems, Comparative and Historical Sociology," *Contemporary Sociology*, cilt 18, sayı 5 (Eylül 1989), s. 693-696; Douglas E. Williams, Review of Cox, *Production, Power, and World Order*, *American Political Science Review*, cilt 83, sayı 1 (Mart 1989), s. 347-349. Her iki inceleme de Cox'un yaklaşımındaki yenilikçilik üzerine yorumlarda bulunur. Aynı şekilde Susan Strange de *International Affairs*'teki incelemesinde (cilt 64, sayı 2 (April 1988), s. 269-270) Cox'tan "kelimenin en iyi manasıyla bir eksantrik, bir münzevi, entelektüel zafer kampları firarisi, hem Marksist hem de liberal" olarak bahseder. Cox'un yaklaşımının özgünlüğünü göstermeye çalışan, onu Robert Gilpin'in yaklaşımıyla karşılaştıran ve Cox'un fikirlerinin soyağacını çıkaran daha uzun bir çalışma için bkz. Stephen Gill, "Two Concepts of International Political Economy," *Review of International Studies*, cilt 16, sayı 4 (1990), s. 369-381.
- 42 Susan Judith Ship, "And What About Gender? Feminism and International Relations Theory's Third Debate," Claire Turenne Sjolander ve Wayne S. Cox (der.), *Beyond Positivism: Critical Reflections on International Relations* içinde (Boulder, Colo.: Lynne Rienner, 1994). Ayrıca, V. Spike Peterson'ün Robert W. Cox onuruna düzenlenen paneldeki değerlendirmeleri, International Studies Association yıllık toplantısı, Acapulco, Mexico, Mart 1993.
- 43 Mark Hoffman, "Critical Theory and the Inter-Paradigm Debate," *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 16, sayı 2 (Yaz 1987), s. 231-249.
- 44 Alexander Wendt, "Collective Identity Formation and the International State," *American Political Science Review*, cilt 88, sayı 2 (Haziran 1994), s. 393.
- 45 Stephen Gill, "Gramsci and Global Politics: Towards a Post-Hegemonic Research Agenda," Gill, *Gramsci, Historical Materialism, and International Relations* içinde, s. 2.

---

2 Etkiler ve vaatler

Susan Strange, *Production, Power, and World Order* kitabım için yazdığı bir inceleme yazısında benim, “kelimenin en iyi manasıyla bir eksantrik, bir münzevi, entelektüel zafer kampları firarisi, hem Marksist hem de liberal” olduğumu yazıyordu.¹ Entelektüel yolculuğumun sıra dışı oluşu, yazdığım şeyleri hayatımın bağlamına yerleştirmek isteyebilecek olanlar için bir miktar açıklama gerektiriyor.

İki tür etki söz konusu burada. Bir tarafta kişisel olarak tecrübe edilmiş durumlar ve olayların etkisi var; diğer tarafta, karşılaşılan yazarlar ve fikirlerin etkisi. Bağlılıklarımın izleğinde tutarlılık ya da rasyonel bir gelişme olup olmadığına ise okuyucunun karar vermesi gerekecek.

Muhafazakârlık ve Sosyal Demokrasi

1930 ve 1940’larda Montreal’de büyümek, bakış açımı şekillendirmişti. Erken yaşlardan itibaren içinde bulunduğum toplumsal çevrenin değerlerindeki çelişkileri görme ve bunların ortodoksluklarına/gelenekselliklerine meydan okuma eğiliminde oldum. Ailem siyasi anlamda muhafazakârdı, bu yüzden muhafazakârlığa eleştirel bir alaka duymaya başlamıştım. O dönemin Anglo-Kanadalıları için muhafazakârlık, Britanya’ya olan bağlarıydı, Anglo-Quebecliler içinse Fransız (ve Katolik) Quebecilere yönelik, kendini beğenmiş, kendinden menkul bir tatmin yaratan üstünlük hissiydi. Bu hisler, Fransızca konuşan halkın çoğu arasında kayıtsız adanmışlık ya da savaşa karşı katı muhalefet sebebiyle İkinci Dünya Savaşı sırasında şişirilmişlerdi. Toplumsal çevremde hâkim olan eğilimleri sorgulamaya meyyal olduğum düşünülürse, araştırma alanlarımı Fransız-Kanadalı siyasetine, ve kurama yönelik ilgimi de muhafazakârlığın temel eserlerini okumaya hasretmişim.

Edmund Burke okuyordum, ve ondan muhafazakârlığın, toplumun organik ve dayanışmacı bir tasavvuru anlamına geldiği fikrini çıkarmıştım.

On sekizinci yüzyılda, toplumsal sözleşmenin kendi kendine ilişkin bir bireyler güruhu arasında ezel-ebed yenilenebilir bir anlaşma olarak rasyonalist kavramsallaştırmalarının aksine, Burke'e göre toplumsal sözleşme, "ezeli toplumun tarih öncesi sözleşmesi"nin daha bütünlüyci – ya da kelimenin on sekizinci yüzyıl anlamıyla "romantik" – auraya, onun deyişiyle "bütünsel bilimde katılım; bütünsel sanatta iştirak; her türlü erdemde ve mükemmellikte katılım" niteliğine sahipti.²

Burada hiyerarşik bir düzen kavramı söz konusu, ancak bu, bireysel çıkarları aşan karşılıklı yükümlülük bağları olan bir düzen. Bunun da ötesinde, devlet ve toplumun tarih içerisinde değişmelerine karşın bu dayanışma ruhunu muhafaza ettikleri düşünülüyor. Siyasi farkındalığım arttıkça bu muhafazakârlık, sabitlenmiş hiyerarşik yönünden sıyrılarak iktisadi liberalizmin mülkiyetçi bireyciliğinden daha çok sosyalizmle uyumluymuş gibi gelmeye başlamıştı. Organik bir kavram olarak toplum, muhafazakârlık ile sosyalizm arasındaki bağı oluşturuyordu.

İlaveten, siyasi bilinçliliği, hassas olduğu kabul edilen bir çevrede ulusun dayanışması ve hayatta kalmasına odaklanmış olan Fransız Kanada deneyiminde, Burke'un tasavvuruyla uyumlu bir şeyi keşfetmiştim. Quebec'teki rahiplere özgü sağ görüşe mensup doktrin merkezli ultra-montanizmle cüzi bir alaka kurmuşum; ancak araştırma yaparak ve etrafıma bakarak, toplumsal boyutları olan ılımlı bir milliyetçiliğe meyilli, daha hümanist ve pragmatik bir Fransız-Kanadalı muhafazakârlığını keşfettim.³ Milliyetçi gazete *Le Devoir*'ı okuyor ve Montreal'in doğu yakasındaki siyasi toplantılara katılıyordum. Ağustos 1944'teki Quebec seçimleri sırasında, *Bloc populaire canadien*'den** Brome Vilayeti adayı olan dostum Gordon Rothney'i destekleyen çalışmalar yaptım. Rothney, şimdiki Concordia Üniversitesi'nde tarih profesörüydü ve o dönemde Fransız-Kanadalı siyasetine bulaşmış bir avuç İngilizce konuşan Quebecli den biriydi. O dönemin yerel *Bloc* yöneticisi, daha sonra Lester Pearson hükümeti döneminde tesis edilecek olan *Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism*'in eşbaşkanı olacak olan André Laurendeau'yla, onun sayesinde üstünkörü tanıştım.⁴ Laurendeau siyasi bir entelektüel, bir sağduyu insanıydı, bir demagog değildi. Sandık siyasetinde pek başarılı değildi, ancak Fransız-Kanadalı zihinlerine ve Kanada'da federalizmin geleceği üzerinde büyük etki yaratmıştı.

* Ultramontanizm, Katolik Kilisesi tarihinde, papanın üstünlüğünü ve kilisenin merkezileştirilmesini savunan görüştür. Latince "dağların ötesi" anlamını taşıyan *ultramontanus* sözcüğünden gelen Ultramontanizm terimi her tür kararda Alpler'in ötesinde yaşayan papaların kılavuzluğuna başvuran kilise üyeleri için kullanılmıştır. (Editörün notu- E.N)

** The Bloc populaire canadien Quebec te 1942 – 1947 arası siyasi bir partidir. 1944 seçimlerinde yüzde 14.4 oy oranıyla 4 sandalye kazanmışlardı. (E.N)

Quebec milliyetçiliği Laurendau sayesinde, kültürel siyasal bir anti-emperyalist harekettten, 1940'ların İngiliz tahakkümlü kapitalizmine alternatif bir sosyal demokratik bakış açısına evrilmişti. *Bloc*, 1944 seçimlerinde, Saskatchewan'daki bölgesel seçimlerden galip çıkarak Kuzey Amerika'daki ilk sosyalist hükümeti teşkil edecek olan *Cooperative Commonwealth Federation* (CCF)'nin Quebec'li muadili olarak sahneye çıkmıştı. İngilizce konuşan Kanada'daki sol, üzücü bir şekilde, Quebec soluyla nadiren ve etkisiz bir şekilde bağlantı kurmuş ya da ona yönelik anlayış göstermişti.⁵

Evrenselcilik ve Görelilik

Üniversiteden mezun olduktan sonraki ilk işim Uluslararası Çalışma Ofisinde (ILO) idi. ILO, savaş yıllarında, Nazi egemenliğindeki Avrupa'dan Kanada'ya iltica etmiş, benim öğrenci olduğum McGill Üniversitesi kampüsüne yerleşmişti. Üniversite rektörü Cryil James bir gün beni ofisine, ILO'nun savaş sonrası kadrosunu kurmak istediğini söylemek için çağırmıştı; bundan kısa bir süre sonra, en düşük, acemi seviyesinde çalışmaya başladım ILO'da. Bir yıl sonra, Cenevre'ye yerleştim ve orada evlendim – geçici olarak, ya da öyle sanmıştım, zira bu geçicilik yirmi beş yıl sürmüştü.

ILO'yla Cenevre'ye taşınma fikrini, bir süre Avrupa'da yaşama fırsatı ve mesleki deneyim olacağını düşünerek sıcak karşılamıştım; ancak gitmeye hazır olmamın iki özel sebebi vardı. Birisi, kendimi, oldukça yabancılaşmış hissettiğim toplumsal çevreden uzaklaşma fırsatının verdiği rahatlıktı. Siyasi heveslerim bu çevrede kabul edilmeyen çelişkilerden oluşuyordu. Diğeri, iki kültürü bir araya getirmeye çalışma, ya da en azından iki oldukça ayrık zihniyetin penceresinden dünyanın nasıl görüldüğünü anlamaya çalışma deneyiminin, yeni inşa edilen Birleşmiş Milletler sistemindeki bir yetkilinin işi için en temel eğitim niteliğinde olacağını düşünmemdi.

O zamanlar bunun uluslararası örgütler içerisinde alışılmışın dışında ve bazen de içerlenen bir tutum olduğunu bilmiyordum. Yetkililer ulusal düzlemde şartlanmış refleksleri aştıkları noktada evrenselci örgütsel bir ideolojinin – daha sonra “hegemonik” olarak tanımlayacağım bir düşünce biçimi – taraftarları haline gelme eğilimindeydiler.

Üniversitedeki tarih eğitimimden bir tür görelilik çıkarımında bulunmuşum. Tarih hocalarımdan birisi, E. R. Adair, Machiavelli ve Rönesans papalığını Hıristiyan ahlakının evrensel hakikatleri ışığında yargılamış ve kınamış olan dindar Katolik Lord Acton ile, papalar ve Machiavelli'yi kendi zamanlarının bağlamı içerisinde değerlendirmiş olan Anglikan tarihçi Bishop Mandell Creighton arasındaki zıtlığa işaret ediyordu. Creighton,

sözlerin ve eylemlerin sonuçlarının peşindeydi. Max Weber daha sonra buna sorumluluk etiği adını verecekti. Lord Acton ise mutlak değerlere sarılıyordu.

İkisel olan ile genel pratik arasındaki bu ikilem içerisinde tek bir tarafı kolayca seçmek pek mümkün değil. Bütünlük ve zihinsel kavrayış, ahlaki anlamda mutlak olan ile görelinin uzlaşmasını gerektiriyor. Çok sonraları, bu ikilemin isimsiz bir yazarın Isiah Berlin'den yaptığı bir alıntıda fevkalade bir çerçeveye konduğunu keşfetmiştim: “Bir insanın kanaatlerinin görelî doğruluğunun farkına varması ve buna rağmen gözü kara bir şekilde onların arkasında durması, medeni bir adamı bir barbardan ayıran şeydir.”⁶ Alıntı, ahlaki sorumluluk hususunda herhangi bir felsefi temel sağlamıyor; ancak günümüz postmodern literatürünün etik nihilizminden kaçınıyor. Görelilikte olan riskler diğerlerine benzemez, bir taraftan, sorumluluktan vazgeçmek, diğer taraftan da geçmişten gelen tüm değerlerin atıcılık olarak reddedilerek onun yerine iyi idari pratiklerin benimsenmesi söz konusudur Benim görelilik anlayışım, kültürler ve medeniyetler arasındaki değer sistemlerinde mevcut olan farklılıkların karşılıklı olarak tanınması çağrısı yapıyordu.

Bu entelektüel konumum çoğu zaman beni ILO'daki toplumsal çevrem içerisinde aykırı bir yere koymuştu. Oradaki baskın ideoloji, oldukça açık bir şekilde tarihsel olarak tesadüfen bir araya gelmiş olan Avrupa-Amerika işgücü-yönetim uygulamalarının evrenselliğine dayanmaktaydı. Bu uygulamaların zaman ve mekanda görelî olduğunu düşünmeye yönelik herhangi bir eğilim, kurumun itirazlarıyla karşılaşılıyordu. Bunlar, üretim ilişkilerine ait nihai evrensel hakikat olarak görülüyor ve bunlara hayat veren batı kapitalizmi, evrensel hakikatin kör edici ışığında gizleniyordu. Kendimi bir antropoloğun ahlaki pozisyonunda bulmuştum – kendi kabilemin katılımcı gözlemcisiydim. Onun içindeydim, ancak, benimsediği normlar üzerinde kafa yordüğüm ölçüde dışında kalıyordum. Bu, uzun vadede korunması oldukça zor bir pozisyon. Benim için bu zorluk yavaş yavaş gelişmişti, ve ancak yirmi beş yıl sonra bir yarılma halinde doruğa ulaşacaktı.

Emek ve Hegemonya

ILO'daki meslek hayatımın büyük bir kısmında, ILO'nun savaş sonrası ve Soğuk Savaş sırasındaki programının evrimine ve genişletilmesine tanıklık etmiş olan Genel Müdür David Morse'la çalışmışım. Ben onun özel kalem müdürüydüm (kurmayıdım) ve ILO'nun program ve planlama şefiydim.

Bu kariyer sürecinde, siyaseten hayatta kalmanın özsel olarak çelişkili, ancak hayati öneme sahip üç temeli vardı: (1) Birleşik Devletlerin desteğini kaybetmemek (bilhassa Soğuk Savaş şahinleri tarafından emek hareketi bağlamında “komünizme karşı yumuşak” olmakla ve Amerikan iş dünyasının daha tutucu unsurları tarafından “sessizce yayılan sosyalizme” bir kılıf olmakla suçlanan bir Amerikalı müdür için hayatiydi); (2) “evrensellik” ilkesini teminat altına almak ki bunun anlamı Sovyet bloku üyeliğini, oyların çoğunluğunun komünizm karşıtı dışlayıcı “tripartizm” (üç taraflı koalisyon) sloganı arkasında seferber olabildiği bir örgüt içerisinde, Batı’ya kabul edilebilir hale getirmektir ve son olarak, (3) örgütün bileşenleri arasındaki muhtelif unsurlar tarafından siyaseten idame ettirilen feodal yapıdaki baronluklara bölünmüş bir bürokrasi içerisinde, akla yatkın derecede program tutarlılığını başarmak ve sürdürmek.

1964’te, Cenevre’deki Graduate Institute of International Studies’de ders vermek üzere ILO’dan bir yıllık izin aldım ve bu yıl içerisinde “The Executive Head” başlıklı bir makale yazdım. Bu makalenin amacı, nevi şahsına münhasır uluslararası örgütler dünyasında liderlik siyasetine analitik bir şekilde örnek teşkil etmektir. ILO çevrelerinde *cause célèbre* (kutlama sebebi) oluvermişti çabucak. Başlığın Machiavelli’nin *Prens* kitabından ödünç alındığını itiraf etmeliyim; ancak makaleye yönelik eleştiriler, bir siyasi analizci olarak Machiavelli’in erdemlerini teslim etmekten ziyade, onun popüler itibarı olan ahlak karşıtlığını reva görmüşlerdi bana. Makale, örgüt ideolojicilerinin bam teline basıyordu. Bunlar, “saygısızlık” diye ağlanmışlar, ve hakkımda özellikle batılı sendika cephesi nezdinde şüphe uyandırmışlardı. O zamandan beri intibaka rağbet eden örgütsel çevrelerde ihtilafli bir figür haline geldim.

ILO kariyerimin son döneminde örgütün gündelik idaresiyle arama bir miktar mesafe koydum. Morse, beni *International Institute for Labor Studies*’in başına getirmişti. Özerklik ve entelektüel özgürlüğe nail olan bir araştırma ve eğitim merkezi haline gelmesi amaçlanan bu kurumun tasarlanması ve tesisinde büyük rol almıştım. Ancak, böyle bir özgürlüğün gerçekte var olup olmayacağı kimin genel müdür olacağına bağlıydı.

David Morse, yerleşik bir ideolojiye sahip geniş bir bürokrasinin, kendi normları ve uygulamalarına yönelik bağımsız eleştiriye dair özgürlük alanını barındırmasının sağlıklı olacağına kanaat getirmişti, özellikle bu eleştiri alanının karar verme gücüne değil de ifade gücüne dayanması söz konusuysa. Ancak, ortodoks olan birisi için bu bir başka saygısızlık durumu teşkil ediyordu ve ortodoks kesimin başı, 1970’lerde Morse’un yerine genel

müdür oluyordu. Benim tasavvur ettiğim anlamı ile bu kurumun rolünün yaşayamayacağı gün gibi ortadaydı. Felsefi farklılık, kişisel olarak uyumsuz oluşumdan dolayı daha da şiddetlenmişti. Farklılıklarımız üzerine medeni bir diyalog sürdürebileceğim birisi değildi bu adam.

Genel müdür değişikliğinin öncesinde Toronto Üniversitesi'nde çalışmak üzere bir yıllık iznimi ayarlamıştım. O sene, Michigan Üniversitesi'nden Harold Jacobson'la birlikte *The Anathomy of Influence: Decision Making in International Organization* başlıklı ortak çalışmayı yayınladım.⁷

Bu yeni müdür, bol bol yayın yapan bir hukukçu, bir ILO yetkilisi tarafından yapılacak herhangi bir yayının yönetim kurulu başkanı tarafından onaylanması – ya da kendisinin çok severek söylediği şekliyle, *nihil obstat* vermesi – gerektiği ilkesinde ısrarcıydı.⁸ Bir dostum ve meslektaşım tarafından bu yeni patronun müşterek bilimsel teşebbüse kalkışmış olduğumun farkında olarak, bu örfi kuralı ihlal etmiş olmama binaen beni yakalamak için pusuda beklediği konusunda uyarılmıştım. Elimi taşın altına koymaya ve kurallara yarım yamalak da olsa riayet etmeye karar vermiştim. Taslak metni bilgisine sundum, ancak hususi olarak onaylaması için değil. Sonunda talep dahi etmediğim *nihil obstat*'ı vermeyi reddettiğini ifade eden bir cevap aldım. Benim açımdan bu, toplamda entelektüel bağımsızlığın bir reddiyesini teşkil eden bir müdahale dizisinin sonuncusu olmuştu. Bu *dialogue de sourds* (sağırklar diyalogu)'na daha girerken düşündüğüm gibi, istifa ettim.⁹

Bu nevi şahsına münhasır uluslararası bürokrasiye has sınırlamaları sırtımdan atmamla bir özgürlük hissi gelmesi bir oldu. Benim için imkansız hale gelmiş bir çevre içerisinde hatırı sayılır yeteneklerini en iyi şekilde kullanmaya devam eden dostlarım ve eski meslektaşlarıma olan saygımı kaybetmedim. Columbia Üniversitesi'nde tam zamanlı akademisyen olarak çalışmaya başladım.

ILO'yla yaşadığım sıkıntı, kurumda yapılanlara ve kendi çalışmama yönelik disiplin ve sansür girişimlerine direnişten daha da geniş bir şey haline gelmişti bana göre. Tedrici olarak, ILO'daki resmi görevim ve genel anlamda işimin, kısa bir zaman sonra “hegemonya” olarak adlandıracağım şeye bir suç ortağı haline geldiğini anlamaya başlamıştım.

Bu farkındalık 1968 olaylarıyla başlamıştı. Fransadaki öğrenci ayaklanmasıyla ilgili son dakika haberleri geldiğinde Meksikadaydım. Öldürüldüğü sırada Robert Kennedy'nin Kaliforniya kampanyasında çalışmakta olan genç bir Amerikalı kadınla aynı masada oturarak, New York'tan kalkan bir İtalyan yolcu gemisinde geçtim Atlantik'i. Cannes'da indim;

Fransa devleti ve hizmetleri neredeyse durma noktasındaydı, ancak İsviçre Havayolları beni Cenevre'ye geri götürdü. Eşim ve ben Sovyet Bilimler Akademisi'nin konuğu olarak resmi bir iş için, Eylül'de Sovyetler Birliği'ne gittik. Moskova'da, resmi kadeh tokuşturmalar ve kabul merasimlerinin dışında, bize Sovyetler'in Çekoslovakya'yı işgali ve Prag Baharı'nın bastırılmasının sebepleri üzerine eleştirel yorumlarını sunan bir avuç Sovyet yazarla birlikte, koyu ve gayriresmi bir tartışmaya girdik. Nobosibirsk'in dışında, Academgorodok'ta, sonradan Gorbaçov'un danışmanı olacak olan iktisatçı Abel Aganbegyan'la ve *perestroika* yıllarında¹⁰ oldukça mühim bir belgenin yazarı olacak olan sosyolog Tatyana Zaslavskaya'yla sohbet ettim. Cenevre'ye dönüş yolu üzerinde Prag ve Bratislava'da mola verdik. Sovyet tankları havaalanlarını sarmıştı; yerel bağlantılarımız bize Bratislavahlıların Sovyet mermileriyle devrildiği sokaklara serpilen çiçekleri gösterdiler ve Tatra Dağları'nda bir inziva sırasında, Moskova yönetiminin yeniden dayatılmasını kabul etmeyen Slovak televizyonu çalışanlarının İkinci Dünya Savaşı Alman marşlarını söylediğini işittik.

Tüm bunlar tefekküre dalmak için bir ara vermişti. 1968 hareketleri tamamıyla mağlup olmuştu, ancak Soğuk Savaş ideolojisinin kesinliklerinin şeffaf ve kırılğan olduğunu açığa çıkarmışlardı. İdeoloji ile gerçeklik arasındaki yarık aşıkardı.

En yakın çevremde ise bu çelişkiler sıkıntı yaratır hale gelmişti. Emek hareketi sosyal demokrasinin arkasındaki siyasi gücü – toplumun organik ve dayanışmacı yapısı olarak sosyal demokrasi, ki bu daha önce sözünü ettiğim muhafazakârlık kavramına tekabül ediyor. Ancak bazı uluslararası tezahürlerinde emek hareketinin bu ideal tahayyülle pek de alakası yoktu. Gerçekten de, uluslararası emeğin iç siyaseti hakkında daha çok bilgi edindikçe göze görünen şey, emek hareketinin hedefi hakkında en alt tabaka işçi ve sendika üyelerinin çoğunun tasavvurunun boşa çıkmasıydı. Gerçeklik çeşitlilik arz ediyordu; zengin ülkelerdeki sendikaların bir tür emek emperyalizmi vasıtasıyla fakir ülke sendikalarını tahakküm altına alma arayışında oldukları bir durumdan,¹¹ bir tür Soğuk Savaş korporatizmi üzerinden yerli işverenler ve hükümetlerle işbirliği içerisinde radikal hükümetlerin kuyusunu kazmaya ve onları alaşağı etmeye yönelik istihbarat örgütlerinin faal müdahalesine kadar uzayan bir çeşitlilik.^{***}

Enstitü'deki işimin üstü kapalı olarak zengin ülkelerde ve dünya çapında baskın toplumsal güç odaklarınıninkine benzeyen bir emek ve sosyal politika

*** Bu kitaptaki "Emek ve Hegemonya" başlıklı bölüme bakınız (Bölüm 19).

perspektifine ses verdiğini görmeye başlamıştım. Artık daha geniş, eleştirel bir bakış açısının önemini fark ediyordum. Hakikaten de, neredeyse farkında olmadan, Institute for Labor Studies'in başlattığı bir tahkikat dahilinde bu meseleye yönelik çalışmaya başlamıştım.¹² Bu da nihayetinde, *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History* ile sonuçlanmıştı.¹³ 1987'de basılan kitap yirmi yıla yakın bir süre içinde fikriyatımdaki evrimi kapsıyordu. Fikirler ve deneyimleri, toplumsal değişime yönelik kapsayıcı bir düşünüm şeklinde bütünleştirmeye yönelik bir çabaydı bu. Son şeklini, ancak basımı önceleyen son iki yılda aldı. Bu şekil, devam eden bir sürecin sadece bir anını temsil ediyor. Kitap, o zamandan beri benim için önemli hale gelen açılarını ihtiva etmiyordu. Biyosferi kaale almıyordu mesela, farklı medeniyet geleneklerinin bakış açılarının önemini de dikkate almıyordu. Toplumsal cinsiyete yaklaşımında yetersizdi muhtemelen. Bütün bunlar, bugün dünya düzenine dair herhangi bir kapsayıcı bakışta önemli boşluklar teşkil ederdi. Ancak, kitap, küresel dönüşüm süreçleri içerisinde toplumsal güç odakları, devlet biçimleri ve dünya düzeninin yapıları arasındaki ilişkiyi gösteriyor. Müstakbel değişimin kaynaklarına, resmîyetin sınırlarından özgürleşmeyi gerektiren bir tür sınıf analiziyle bakıyor.

Geriye dönük olarak, 1968'deki dünya çapında gelişen olaylardan ve (onlarla bağlantılı olarak) daha kişisel olarak ILO'dan ayrılmama sebep olan düşünce tarzımdan itibaren toplumsal değişimin eleştirel analizine yönelik bir düşüncesün tutarlı temellerini formüle etmeye doğru tedrici, fakat önemli bir kaymayı görebiliyorum. Bu dönüşümden önce Amerikan siyaset bilimi gereçleriyle, özellikle Graduate Institute of Geneva'da özümlediğim karşılaştırmalı siyaset kuramcılarının has işlevselcilikle yola koyulmuşum. Bu etki, *The Anatomy of Influence*'ta belirgindir. Bu yaklaşımı, öğrenciyken benimsediğim daha tarihsel düşünme şekline ve 1970'ler boyunca takdir edegeldiğim Vichy ve Marksçı eleştirel düşünce lehine tedrici olarak bir kenara bıraktım. Bunlar, bakış açımı yeniden şekillendiren küresel ve şahsi olayları anlamlandırmakta daha etkiliydiler. Bundan ortaya çıkan değişmiş yaklaşım, ilk kez ve tam anlamıyla 1981 ve 1983 yıllarında *Millenium*'da yayımlanmış olan iki makalede ifade bulmuştu.****

****Bu kitapta 6. Ve 7. Bölümlerdeki-"Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory," ve Gramsci, Hegemony, and International Relations: An Essay in Method," başlıklı makalelere bakınız.

Gerçekçilik ve Tarihselcilik

Production, Power, and the World Order, üretim ilişkilerine yoğunlaşmaktan ortaya çıkan bir düşünüş dönemini tamamlamıştı – yani ILO dönemim. Şimdi fikriyatımı bu temelden başka alanlara genişletebilecek bir konumdaydım. Önceki etkilenimler yeni okumalar ve olaylara dair tefekkürle bir araya geldi bu süreçte. Üniversite yıllarımın başlangıcında beni entelektüel açıdan etkileyenler arasında ikisi öne çıkıyor: Georges Sorel ve Edward Hallett Carr. Bunlar çeşitli sebeplerden çelişkili kişilikler gibi görünüyor. Sorel devleti ifşa etmişken Carr şimdilerde devlet merkezci uluslararası ilişkiler kuramının babası olarak telakki ediliyor. Bana göre ikisi birden gerçekçiydi, ancak bana gerçekçilik hakkında farklı şeyler söylüyorlardı.

Bugün, uluslararası ilişkiler mezunu öğrencilerin çoğu, Soğuk Savaş sırasında moda haline gelen kalıplaşmış sahte-bilimsel yeni gerçekçilik/neorealizm üzerinden Carr'a geçiş yaparlar.¹⁴ Ben, Carr'ı, daha yazdığı dönemde yakından okuma, ve ancak eleştirel bir şekilde tepki vermeye hazır olduktan sonra “yeni gerçekçilikle/neorealizmle” tanışmış olma avantajına sahiptim. Uluslararası ilişkiler lisans dersleri okuma listelerinde Carr'dan kalan yegane okuma olan *Twenty Years' Crisis*'i okumuştum elbette, ancak aynı zamanda Carr'ın Marx, Bakunin, ve Dostoyevski, on dokuzuncu yüzyıl Rus sürgünleri, ve Bolşevik Devrimi üzerine kitaplarını da okumuştum – ve tabii tarihin doğası üzerine düşüncelerini de. Carr'da “analiz düzeyi”ni tecrit etmek gibi bir eğilim yoktu. Endüstrileşme, devlet biçimlerinde değişim, fikirlerde değişim, ve dünya düzeninde değişim arasındaki karşılıklı ilişkiyi görüyordu.¹⁵ Carr, yazdığı her şeye tarihsel bir düşünce tarzı getiriyordu. İktisadi, toplumsal, kültürel ve ideolojik meselelerin hepsine karşı eşit derecede hassastı. Bireyleri, bilhassa entelektüel etkisi bir döneme damgasını vurmuş olanları üzerine çalışmıştı; ancak hepsinin ötesinde, bütün bu unsurları yapısal değişime yönelik bir anlayışa taşımıştı.

Sorel, Marksizmden, bütün bir paketi yutmadan, bazı şeylerin alınabileceğini öğretti bana. Bir tarih öğrencisi için, tarihsel süreci ve tarihin itici gücü olarak mücadeleye dair, gençliğimde kendisini çoğunlukla Marksizm suretinde gösteren katı bir iktisadi determinizmden daha zekice bir anlayışa sahipti Sorel.¹⁶ Ona göre tarihsel maddecilik, zihniyetler ile varoluşun maddesel koşulları arasındaki ilişki olarak anlaşılmalıydı. E. P. Thompson, sonradan bunu toplumsal varlık ile toplumsal bilinçlilik arasındaki ilişki olarak ortaya koyacaktı.¹⁷ Sorel, tarihsel mücadelelerdeki öznel hareketlere meraklıydı. Sonuçların daima öngörülemez olduğunun, ancak tutku ol-

maksızın hiçbir şeyin başarılamayacağını ve dolayısıyla siyasal tutkunun kaynaklarının büyük önemi haiz olduğunu bilincindeydi.¹⁸

Marx için olduğu gibi, Sorel için de toplumu etüt etmenin amacı, onu değiştirmektir. İnsan ilişkilerine tatbik edilen pozitivizm ve sahte-bilime dair şüphe de uyandırmıştı içimde. Ayrıca, Paris'teki revaçtaki entelektüellerden farklı, bir istisna olarak, Susan Strange'in kelimeleriyle söylersek "münzevi" gibi gözükmesi de hoşuma gitmişti.

Üniversitedeyken R. G. Collingwood'un *The Idea of History*'sini okumuştum.¹⁹ Doğrusunu söylemek gerekirse, tarih içerisinde belirli bir zaman ve mekanın çalışılması olarak değil, tarihe bir anlayış biçimi olarak ilgi duyuyordum. Quebec siyasetiyle ilgili çalışmam, o zaman ve mekânda anti-empyrializmin benim için aldığı biçim ve (daha sonradan Vico'da karşılaşacağım) bir başka kültürün zihnine girebilmeye dair arzudan güdülenmişti. Tarih kuramı, çileli bir merak olacaktı.

Bana öyle geliyordu ki pek çok tarihçiyle ilgili bir sıkıntı, kuramı görmezden gelme eğilimleriydi. Açıktan ifade edilmemiş ya da bilinçsiz bir kuram entelektüel bir tuzak, bir ideolojik hapisane olabilirdi. Collingwood, tarihyazımının geçmiş düşüncülerin yeniden düşünülmesinden teşekkül ettiğini iddia ediyordu. Her şeyin zihinden çıktığını savunan bir idealizm bildirisi değildi bu bence. Collingwood üzerine Sorel'i ekleyerek, ben, bunun tecrübe edilen maddi dünya ile insanların bu maddi dünyayı yorumladıkları ve ona tepki verdikleri öznellik arasındaki ilişki anlamına geldiğini anlıyordum; böylece bunu toplumsal ve siyasal dönüşüme dair tefekkürüm için bir rehber olarak benimsemiştim.

İnsanlar farklı zaman ve mekânlarda, varoluşlarının maddi koşullarından ortaya çıkan meydan okumalara maruz kalmıştı topluca. Sınıfı sınıfa, cemaati cemaate çarpıştırarak bu meydan okumaları anlamlandırma ve onlara cevap vermenin farklı yollarını bulmuştu, topluca. Topluca icat ettikleri uygulamalar, dinden, toplumsal ve siyasal örgütlenmeye, oradan da teknolojiye uzanmıştı. Farklı rasyonellikleri ve farklı normatif düzenleri benimsemişlerdi. Mücadele cemaatlerinin oluşturulması, siyasetin merkezi meselesi haline gelmişti.

Zihin, toplumsal kurumların maddesel sorunlarla başa çıkmak için, nasıl inşa edildiğini, E. P. Thompson'ın deyişiyle "kendi kendilerini yaptıklarını" anlamaya yönelik ayrıcalıklı bir kanaldır. İdealizmin maddecilik ile olan ilişkisinin diyalektik olduğunu söylemek evladır. Bunlar gerçekliğe yaşanmanın iki gerekli ve birbirini tamamlayan yoludur.

Collingwood, beni Vico'ya doğru zamanda bir yolculuğa çıkarmıştı.

ILO'dan ayrıldıktan sonra Columbia'da üniversiteye profesör olarak dönüşümde Vico okumaya başladım. Vico, pozitivist toplum bilimlerine alternatif bir tarihselci geleneğin var olduğu ve bu tarihselci kavrayış biçiminin tarihsel yapılar ve tarihsel değişimi anlamının en iyi yolu olduğu görüşümü tasdik ediyordu.

“Tarihsel yapı” kavramını Fernand Braudel'den aldım.²⁰ Vico'da yoktur bu kavram. O, aynı anlamı vermek için, aynı zamanda bir kuruma ya da kutsallaştırılmış insan ilişkileri kalıbına maddi bir karakter vermek için, “şey” anlamına gelen *cosayı* kullanmıştır. *Cosa*, ya da tarihsel yapı, dil, hukuk, din, ahlak, iktisadi örgütlenme, aile ve toplumsal hayat sistemlerini kapsıyordu. Vico, bir anlamda evrenselliği değil. Toplumsal pratiklerin sınıf mücadelesi vasıtasıyla değişmiş olduğunu, ve insan doğasının sabit bir öz değil, tarih boyunca değişen toplumsal ilişkilerin bir bütünlüğü olduğunu iddia eder.²¹ Ancak, aynı zamanda farklı bir tür evrenselliği de tasdik eder: müşterek zihin sözlüğü adını verdiği şeyin ihtimalidir bu. Bununla tarihi akledilebilir kılan ortak özellikleri kavrayan kavramları kastetmiştir.

Vico'ya göre tüm halklar, gelişim süreçleri içerisinde benzer sorunlarla karşı karşıya kalmışlardı. Dolayısıyla farklı halkların ayrı tarihleri içinde meydana gelen olayları açıklamaya yardımcı olabilecek kavramları damıtmak mümkün olmalıydı. Belli olayların etüdü, toplumsal değişime dair muhtemel karşılaştırmalar ya da genellemeler yapan fikirlere katık edilmelidir – bu da bizim toplum bilimleri dediğimiz şeyin ihtimalidir. Biricik ve genel olan birleştirilir; hakikaten de, genel olmadan biricik olanı anlamak ya da açıklamak mümkün olamazdı.²²

Bu tarz bir kavrayış, pozitivist toplum bilimlerinden o derece farklıdır ki “bilim” ibaresi kafa karışıklığı yaratır. “Bilim” bu zamana dek pozitivism tarafından, gözleyen öznenin gözlenen nesneden ayrılması yoluyla, temellük edilmiştir; ki daha yorumcu, hermenötik/tefsirî, tarihselci bir bilgi biçimi kendisini “bilimdışı” yaftası yapıştırılmış olarak buluverir.²³ Buna karşın Vico, tarihin insani bilginin en uygun biçimi olduğunu iddia etmişti, zira tarih ademoğlu tarafından yapılmıştı ve dolayısıyla yapmış oldukları şeyi anlamaya ancak ademoğlu kabildi. Tarihsel etütte (ve uzantı olarak hermenötik toplum bilimlerinde) araştırmacının zihni tarihsel sürece dahil olur – yani gözlemci ve gözlemlenen, eyleyici ve yapı iç içe geçmiş hale gelir.

Vico'yu okumak, beni zaman içerisinde Sorel'e iletmişti (onun Vico üzerine tefekkürünü şimdi Sorel'in kendi fikriyatında bir eleştirel düzey olarak görüyordum).²⁴ Buradan, Gramsci'ye hareket etmiştim. Gramsci, Vico'nun dolaysız bir mirasçısı konumundayken, Sorel ve Benedetto Croce

birer aracı, ve Marks bu felsefi izlek üzerinden okunması gereken bir düşünür konumundadır.

Gramsci, Marks'ın "bilimselci" suretlerine meydan okumak için mutlak tarihselcilik fikrini ortaya atmıştı.²⁵ Gramsci için tarih ve felsefe eşdeğeri. Felsefe, tarihin felsefesidir. Felsefenin "hakikati," tarihi şekillendiren toplumsal güç odaklarının ayarlarıyla uyuşmasında yatıyordu – paylaşılan bir zihni çerçeve ya da öznellikler-arasılık,²⁶ her bir dönemin nesnelliğini meydana getirir. Bunun anlamı "hakikatin" tarihin hareketiyle birlikte değiştiği olsa gerek. Marksizm, ya da Gramsci'nin "praksisin felsefesi" olarak adlandırdığı şey, bir kavrayış yöntemi ya da yolu sunar, ancak eleştirel bir şekilde ele alınmalıdır, yani, değişen maddi dayanaklarıyla ilişkisi içerisinde. Marksizmi mutlak gerçekliğin teşekkülü olarak yansıtmak, tam da onun doğasını reddetmek olacaktır. Mutlak tarihselcilik, mutlak hakikatle yan yana durur.

Hiperliberallik ve çifte hareket

Columbia Üniversitesi, geçiş dönemi kafa dinleme mekanı haline gelmişti. Meslektaşlarım aklı başında bir gruptu ve öğrenciler yüksek ayardaydı; ancak üniversiteyle bağlantılı olmayan bazı rahatsız ediciler vardı. Columbia'daki pozisyonum, ABD'deki göçmenlik statüme yansıtılmamıştı ve Greenwich, Connecticut civarında ikamet etmek rahat olmasına rağmen yüksek düzey meslek erbabı sınıfının ideolojik homojenliği Cenevre'nin uluslararası toplumsal çevresinin kültürel karışımıyla tezat oluşturuyordu. 1976 yılında bir ara, Kanada'nın uluslararası çalışmalar ağında önemli bir yeri olan John Holmes'tan bir telefon geldi. Kanadadan ayrılalı neredeyse otuz yıl olmuştu ve eğer Holmes'un önerisini kabul etmeseydim bunun bir daha hiçbir zaman tekrar etmeyeceği gerçeği beni sarsmıştı. 1977'ye geldiğimizde, Toronto'da, York Üniversitesi'nde, capcanlı ve daha genç bir siyaset bilimi bölümündeydim. Taşınmama ek bir gerekçe *Parti québécois*'in, 1976 bölgesel seçimlerindeki zaferiydi. Bu zafer, Quebec siyasetine yönelik eski ilgimi yeniden canlandıracaktı. 1981 egemenlik referandumu sırasında Quebec City'de Laval Üniversitesi'nde de bir kış dönemi ders vermiştim. Ancak York Üniversitesi kafama daha çok yatan bir entelektüel yuva olmuştu.

1960'larda sarsılan batılı ulusların ideolojik çevresi, 1980'lerde ve 1990'lara doğru giderken görünürde yekpare bir konformist halinde katılmıştı. *Production, Power and World Order*'da gelecek tahakkümleri için rekabet halinde olan iki ideal toplum tipini karşılaştırmıştım: devlet kapita-

lizmi ve hiper/aşırıliberallik. Devlet kapitalizminde, devlet, kapitalist gelişime rehberlik etme ve kapitalizmin toplum üzerindeki kutuplaştırıcı etkisini dengeleme işlevi görmekteydi. Devlet kapitalizminin biçimleri arasında korporatizm ve sosyal demokrasi vardı, bir de orta ve kuzey Avrupa'nın "sosyal pazar" kapitalizmi tabi. Başkalarının neoliberalizm dediği şeye ben hiper/aşırıliberalizm dedim (savaş sonrası dönemin Keynesçilik sürümlerine ve John Ruggie'nin "gömülü liberalizm" dediği şeye ayırdığım bir kavramdı bu). Reagancı ya da Thatcherçi uygulamalarında her zaman olmasa da, ideolojide hiper/aşırıliberalizm, pazar davranışını etkilemeye yönelik devlet müdahalesini reddeder ve devleti pazar kurallarının tek icracısı olarak görür. Toplumsal düzeni tesis etmeye yönelik projeler arasındaki hasımlığı resmetmeye yönelik bu teşebbüsüm, "gerçek sosyalizmin" çöküşünden önce kaleme alınmıştı. Bu dikotomi, o zamandan beri küresel siyasi iktisadın daha genel karakteristiği haline gelmiştir.

Hiper/Aşırıliberal ideoloji, sosyal demokratik fikriyatın 1960 ve 1970'lerde görünürlüğü itibarıyla daha fazla olan tortularını gölgeleyerek, Amerikan gücünü arkasına almış olan uluslararası kurumlara gömülü bir hal almıştır. Günümüz hakim küresel ideolojisinin anahtar kelimeleri rekabet edebilirlik, deregülasyon, özelleştirme ve yeniden yapılanmadır. Yeniden yapılanma, küresel üretimin Fordist ölçek ekonomisinden, Fordizm-sonrası esnek ekonomilerine doğru yeniden örgütlenmesini ifade eder. Akla yatkın bir şekilde güvenli ve yüksek gelirli daha az sayıdaki sürekli/çekirdek/core işçiler ve daha büyük oranda istikrarsız bir şekilde işe alınan dünyanın her yerinde mekânlara etnisite ve din ve toplumsal cinsiyet üzerinden dağılmış düşük gelirli çevresel işçilerdir bunun anlamı. Ayrıca dünya nüfusunun büyük bir kısmının derinleşen fakirlik içerisinde, küresel ekonominin dışında var olmaları demektir. Özelleştirme ve fiyat serbestliği, devletin ulusal ya da küresel ekonomideki bağımsız rolünün sermayenin ve karların serbest hareketinin teminatı olmanın dışında ortadan kaybolmasını ifade eder. Rekabet edebilirlik, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulmuş olan refah devletlerinin yerinden edilmesinin savunusudur – nispeten daha endüstrileşmiş ülkelerde, kapitalizmin, 1930'ların Büyük Buhranı sırasında meydana gelmiş olan fakirleşmenin tekrar etmesinden kaçınma anlayışı üzerine meşrulaştırılma çabalarını görmezden gelir.

Güncel gerçeklikler, Karl Polanyi'nin *The Great Transformation* kitabındaki²⁷ on dokuzuncu ve yirminci yüzyıl endüstri devriminin toplumsal ve siyasi sonuçlarının analizlerine yönelik ilgiyi yeniden canlandırmaya hizmet ediyor. Polanyi, klasik iktisadın kendi kendini yöneten pazarını, toplu-

mu soyut bir iktisat mantığına boyun eğdirme projesi olarak tanımlamıştır. Bu proje, ekonominin toplumsal düzenin ifadelerinden sadece bir tanesi olduğu, iktisadi süreçlerin toplumsal ilişkilerin içine gömülü olduğuna dair evrensel tarihsel kuraldan radikal bir sapma teşkil ediyordu. Ekonominin bu sökümlünün sonucu, toplumu parçalara ayırmak, insanları müşterek olarak herhangi bir denetimleri olmayan güçlere karşı kırılğan hale getirmektir. Toplumsal dokunun bu şekilde yırtılması, çifte bir hareketin ilk aşamasıydı; ikinci aşamaysa toplumun tepkisi, parçalanmış bileşenlerini yeniden bütünleştirecek tedbirler vasıtasıyla ahenk ve dayanışmayı yeniden teşekkül edecek bir hamleydi. Bunlar iş kanunu, endüstriyel ilişkiler uygulamaları ve nihai olarak sosyal demokrasi ve refah devleti şeklinde iyi huylu biçimler aldılar. Daha aşırı toplumsal çöküş şartlarında habis gelişmeler de meydana geldi: Faşizm ve Stalinizm.

Bugün hiper/aşırıliberalizm bu çifte hareketin ilk aşamasını tekrarlıyor. Polanyi'nin diyalektik çerçevesinden hareketle, sorunlar şunlar: (1) hareketin ikinci aşamasına gidecek muhtemel tepki kaynaklarını tanımlamak ve (2) faşist türden habis tepkiler türetecek aşırı çöküş biçimlerinden kaçınmak.

İçinden küresel politik ekonomi düzeyinde çifte hareketin ikinci aşamasının türeyebileceği bir siyasal ve ideolojik krizin yaklaştığına dair pek çok ibare mevcut. Hiperliberal ideolojinin üstünlüğüne, ulusal sınırları kesen zengin ve fakir arasındaki uçurum eşlik ediyor. Küresel ekonominin merkezi faaliyetleriyle ilintili olanların bir sıkıntısı yok. Küresel ekonomi içerisinde daha taşrada yer alanlar, yaşam standartlarında bir düşüşten mustarip halde sıkıntı çekiyor. Pek çokları küresel ekonomiden topyekün dışlanmış vaziyettedir.

Hiperliberalizm, ideolojik güç merkezlerinde hala tekel olmasına karşın, temel kapitalist ülkelerin seçmenleri arasında inanırlılığının bir kısmını kaybetti. Bu durum, tüm kumaşlardan siyasetçilere yönelik güven erozyonunda kendisini gösteriyor. Soğuk Savaşın kurduğu siyasi düzen bu ülkelerin pek azında (mesela İtalya ve Japonya), yoz ve yetersiz olması dolayısıyla reddedilmiştir. Orta ya da uzun vadede bunların yerini neyin alacağı da pek belli değil. Diğer ülkeler, yerel milliyetçiliklerin baskısı altında çatırıyor ya da bölünüyor. Komünizm sonrası dünyada en uçtaki pazar merkezli ideolojilere yönelik başlangıçtaki büyük sevgi, ya "gerçek sosyalizm" in iyi huylu niteliklerine dair bir nostaljiye ya da otoriter popülizmin çekici yanlarına bırakıyor yerini. En fakir ülkelerde, halk, yerel devleti ve uluslararası müdahalenin resmi kurumlarını, çektikleri eziyet ve fakirleşmeden sorumlu düş-

man güçleri olarak görme eğiliminde. Devlet yapılanmalarından ve kayıtlı ekonomiden vazgeçiyorlar. En kötü örnekler “kara delik”²⁸ haline geliyor – Lübnan prototipini Somali, Angola, Liberya, Mozambik, Ruanda, Burundi, Haiti, eski Yugoslavya, ve Kafkasların büyük kısmı izliyor.

İkinci Körfez Savaşı – Irak’a karşı ABD ve koalisyon seferi – küresel siyaset yapılanmasında bir değişikliği şeffaf hale getirdi. Bu değişiklik, ABD siyasi önderlerinin iddia ettiği gibi Soğuk Savaş sonrası bir düzene kayma değildi. Hegemonik sistemden haraç sistemine geçti. Söz konusu kayma, 1970’lerin ilk yıllarından beri süregelenmeydi. Geriye dönük olarak, ABD’nin Vietnam yenilgisiyle ve Bretton Woods sistemini feshetmiş olan “Nixon şokları”yla başlamıştı. O zamandan beri, Birleşik Devletler’in Sovyetler dışındaki dünyada icra etmiş olduğu, gayri ihtiyari hegemonik önderliği, ABD’nin askeri faaliyetlerini ikame eden çoğunlukla finansal kısasa kısas şeklini alan pazarlık anlaşmaları dizisine dönüştü. Birleşik Devletler, Körfez Savaşı’nda savaşa girmeye karar verdi ve savaşın denetimini elinden hiç bırakmadı. Buna savaşın televizyondaki temsili de dahildi. Aynı zamanda baskı, bunun yan bedelleri örneğin Mısır’ın borcunun yuvarlanması, koalisyonun inşa edilmesi, Güvenlik Konseyi’nin kendi kararlarını meşrulaştırması için denetim altında tutulması ve Japonya, Almanya ve Körfez ülkelerinden gelen mali desteğin teminat altına alınmasını gibi. Askeri güç ve iktisadi ve mali yetersizlik arasındaki yarı gitgide daha şeffaf hale geldi. Sistem en tepeden istikrarsızlaştı. Körfez Savaşı’nı mümkün kılan bu cinsten baskıların tekrar gerçekleşeceğine dair bir garanti yok artık. Savaş, olsa olsa, küresel ekonominin muhafızlarını karşısına alma riskine girmemek için, yalnızca Üçüncü Dünya ülkelerine bir uyarı olarak yer alır.

16 Ocak 1991’de, eşimle birlikte David Morse için düzenlenen bir anma törenine katılmak için New York’taydık. ILO’dan ayrıldığından beri büyük bir hukuk firmasına kıdemli ortak olmuştu. Hayatındaki yeni ortaklıklardan bazıları benim dünyamdan bir hayli uzak olmasına karşın onunla şahsi bağlantımı sürdürmüştüm. Fifth Avenüedeki Temple Emmanuel’de o sabah, Birleşmiş Milletler genel Sekreteri Javier Perez de Cuellar dâhil, hatırlı dostlar methiyeler düzmekteydi.

O akşam Toronto’daki evime ulaştığımda, Bağdad’ın bombalanmasına, tam olarak Doğu Yakası *prime time*’i sırasında başlanmış olduğunu öğrendim. Genel Sekreter bütün bir sabahı yönetim kurulu başkanı arkadaşımı anarak geçirmişti. Bu, onun nezaketi ve sadakatiyle ilgili bir şeyler söylüyordu, ancak aynı zamanda Birleşmiş Milletler’in ne derece savaşın idaresiyle iştigal ettiğiyle ilgili de.

Soğuk Savaş sona ermedi. Soğuk Savaş dönemi güç yapılanmaları Batıda varlığını sürdürüyor. İstihbarat teşkilatları, yeni, ancak henüz kesin olmayan hedefler arayışındaki esrareniz kuvvetler olarak yerlerinde duruyorlar. Soğuk Savaşın sürdürenler yeterli sayıda silah tedariki ve yerel savaş ağaları ile Afganistan, Somali, Mozambik, Angola, Kamboçya ve Ruanda'da kan dökmeye devam ediyor. Hafif silahlar oluk oluk akarak ABD'nin iç pazarındaki doymak bilmeyen talebi karşılıyor. Ateşi körükleyen *maniheist* zihinsel çerçeveler Soğuk Savaş sırasındaki biçimlerini muhafaza ediyor-ken bir yandan da yeni içerik arayışları sürüyor ("Japonya meselesi," "İslami köktencilik"). Sovyet ekonomisini çökertmiş ve ABD ekonomisini aşırı zorlamış olan iktisadi savaş durumu, "rekabet edebilirlik" ideolojisi sayesinde küresel ölçekte idame ediliyor. Biyosfer tehdit altında.

Soğuk Savaşın var olagelen tortusu, eski dünya düzeninin kademeli olarak ilerleyen yıkımına katkı sağlıyor. Yeni dünya düzeninin ana hatları, henüz belirsizliğini koruyor. İki unsur, uzun vadede, yeni bir düzenin kurucusu olabilir. Birisi, Polanyi'nin "asıl ekonomiler" dediği şeyin, yani üretim ve bölüşümün toplumsal olarak örgütlendiği farklı yolların, farklı biçimleri arasındaki rekabet. Avrupa'da kapitalizmin rakip biçimleri arasındaki mücadele, (hiperliberal sosyal pazara karşı)²⁹ küresel ekonomi içerisindeki toplumsal ve iktisadi güç dengesinin belirlenmesinde hayati önemde olabilir. Ekonominin sosyal hedefe boyun eğip eğmeyeceği ve üretimin ve tüketimin sürdürülebilir bir biyosferle uyumlu olması için yeniden tasarlanması ihtimaliyse tehlikede.

Bir diğer unsur da tortulaşmış Soğuk Savaş ve kutuplaştırıcı bir ekonomik küreselleşmenin yerinden eden sonuçlarına tepki olarak sivil toplumun yeniden düzenlenmesidir. Demokratikleşme, toplumsal eşitlik ve siyasi iktidar yapılarını yeniden inşa etmenin ön koşuludur. Yeniden canlanmış bir cemiyet ruhunu, siyasi iktidarın yeniden kurulmasına tercüme etmek zorundadır. Machiavellici manada *virtüya*, bir devlet kurma ya da onu sürdürmeyi mümkün kılan dayanışma ruhuna ihtiyaç duyar. Çok taraflılık, toplumsal üzerine temellenmiş cemaatler çoğulluğunun tutarlı bir küresel düzenle ilintilenmesinin yoludur.³⁰ Bu, halihazırda mevcut olan devlet-merkezci çok taraflılıktan daha fazlası olmak zorundadır; yeniden teşekkül etmiş sivil toplumların kültürel çeşitliliğinin dışavurumu olacaktır.

Bu projenin uygulanabilirliği, bu dünyada *virtünün* dirilişinin mümkün olup olmadığına bağlıdır. Machiavelli, çökmekte olan bir toplumda artık mevcut olmayan *virtüyu* aşılması için prence bel bağlamıştı. Bize daha yakın olan Gramsci, bu rolü modern prence, yani toplumsal, siyasal ve kültürel hayatın tüm yönlerine devinim katabilecek olan siyasal partiye

yüklemiştir. Yirminci yüzyılın sonunda, bu çözümlerden herhangi birine sonsuz itimatla yaklaşmak pek de kolay değil. İbn-i Haldun'un hayatında, bir zamanlar parlak İslami siyasal kültürünün on dördüncü yüzyıldaki çözümlüşüne meydan okuyan daha farklı ve karamsar bir cevap buldum; bir entelektüelin, bir hâkimin medeniyetin değerlerini canlandırma ve nihayet yeni bir *asabiya*, yeni bir toplumsal ve siyasal dayanışmayı damıtmaları için, onların yerli halk seviyesinde ifade etmeye yönelik etik sorumluluğuna olan itimattı bu.³¹ Bu, muhtemelen daha çok bugün, sivil toplumu ihya etmek için toplumsal hareketlere bel bağlayanlara daha yakındır. Belki de cevap, bu yollardan birinde değil de, hepsinin bir kombinasyonundadır – bir taraftan önderlik ve örgütlü siyasal hareketlilik, diğer taraftan da medenilik ilkelerine birey düzeyinde bağlılık ve grup iştirakinin bir karışımı. Yeni bir dünya düzeni, eskisinin çöküşünden ortaya çıkmak üzereyse, ancak aşağıdan yukarıya inşa edilebilir. Aksi takdirde gayrişahsi, esrarengiz güç odaklarına boyun eğilecektir.

Notlar

Bu makale ilk kez bu kitapta basılmıştır.

- 1 Susan Strange, Cox, *Production, Power, and World Order* inceleme yazısı, *International Affairs*, cilt 64, sayı 2 (Bahar 1988), s. 269-270.
- 2 Edmund Burke, *Reflections on the French Revolution* (Londra: Dent, Everyman baskısı, 1950), s. 93-94.
- 3 Örneğin, Quebec'teki 1886 seçimleri üzerine yazdığım Yüksek Lisans tezimde. Bu pragmatik Fransız-Quebecli muhafazakarlığı, on dokuzuncu yüzyılın sonunda Muhafazakar Parti'yle yollarını ayırmış ve o zamandan beri bir dizi milliyetçi hareket üzerinden ifade bulmuştur.
- 4 *Report of the Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism* (Ottawa: Queen's Printer, 1967).
- 5 Üniversite yıllarından kendisi de Fransız-Kanadalı milliyetçiliğine merak sarmış ve on dokuzuncu yüzyılın sonunda ve yirminci yüzyılın ilk yıllarında milliyetçilerin en önde gelen sözcüsü Henri Bourassa üzerine tez yazmış olan bir arkadaş Michael Oliver, Royal Commission on Bilingualism and Biculturalism'in araştırma dairesi başkanı olmuştu. Orada André Laurendeau'yla tanışmış ve ona itibar etmişti. O, Quebec'in sosyal demokrat düşünce biçimi ile İngilizce konuşan Kanada'nın birleştiği nadir örneklerdendi.
- 6 Alıntı, Berlin'in *Two Concepts of Liberty* (Oxford: Clarendon Press, 1958) kitabından ve sanıyorum Schumpeter'e ait, ancak kaynağına ulaşamadım. Berlin ayrıca şöyle ekliyordu: "Bundan daha fazlasını talep etmek, derin

- ve dermansız bir metafizik ihtiyaçtır muhtemelen; ancak bunun birisinin eylemlerini yönlendirmesine izin vermek eşit derecede derin, ve çok daha tehlikeli, ahlaki ve siyasal hamlığın bir belirtisidir.” (s.57)
- 7 Robert W. Cox ve Harold K. Jacobson, *The Anatomy of Influence: Decision Making in International Organization*, (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1972). Katkıda bulunan diğer yazarlar, Gerard ve Victoria Curzon, Joseph S. Nye, Lawrence Scheinman, James P. Sewell, ve Susan Strange’di.
  - 8 Bu kuralı kendi kendine ifa ediyordu. David Morse’un *chef de cabinet* (özel kalem müdürü) olduğum sırada, Morse’un adına, yayımlamakta özgür olduğumu ifade ederdim. Bu, oldukça yorucu bulduğum bir prosedürdü. Her halükarda, Morse’un uzun, ve sonuçta, zararsız müsveddeleri okuma eğilimi yoktu. Yeni patronun kafasında bu prosedür *nihil obstat* ilkesini tatbik etmeye yarayacaktı. Ben, resmi bir görevle yazılan metinlerle, ya da örgütün sorumlulukları dahilinde yazılanlarla şahsi ya da ilmi saiklerle yazılanlar arasında bir fark olması gerektiğini düşünüyorum şahsen. Bu tarz bir ayırım, BM sisteminin diğer birimleri arasında olağandışı değildi.
  - 9 12 Haziran 1972 tarihli istifa mektubum, özerklik ve ifade özgürlüğü beklentilerimi hiçe sayan müdahaleleri anlattıktan sonra şu sonuç paragrafını muhteva ediyordu:
Bu mesele, bence, Enstitü ve UÇÖ’nün çok ötesine geçiyor. Uluslararası örgütler, Birleşmiş Milletler’in kurulmasını müteakiben elde ettikleri halk desteği ve siyasal desteğin bir kısmını açık bir şekilde kaybetmiş oldukları kritik bir süreçten geçiyor. Mevcut uluslararası örgütlerin, desteklerini yenileyecek minvalde yapıcı bir dönüşümü için ilk gereksinim, sağlıklı bir özeleştirici kültürü ve toplumsal değişimin yeni taleplerine cevap verebilirliktir. Entelektüel olarak bağımsız bir enstitü işe yarayabilirdi. Ancak eğer eleştirel ruhun büyümesine izin vermek yerine Enstitü, modası geçmiş bürokratik siyaset oyunlarına mahkum oluyor, ve resmi doktrinin kutsal metinlerine itaat etmeyen fikirleri dışlamaya başlıyorsa, korkarım ne UÇÖ’nün kendisine, ne de daha geniş anlamda dünyadaki toplumsal siyaset düşüncesine bir faydası dokunacak hale gelir.
  - 10 1984 tarihli Novosibirsk Raporu denilen şey, kişisel ve toplumsal çalışma koşullarının dönüştürülmesi için Merkez Komitesi’nde deveran etmişti. *Survey*, cilt 128, sayı 1, s. 88-108’de tercümesi yayımlanmıştır.
  - 11 Benzer bir örnek Jeffrey Harrod, *Trade Union Foreign Policy. A Study of British and American Trade Union Activities in Jamaica* (London: Macmillan, 1972)’de incelenmiştir. Cenevre’deki Graduate Institute for International Studies’de danışmanlığımı yapmış olduğum bir doktora tezini temel olarak kitaplaştırılmıştır.
  - 12 Bkz., Cox (Jeffery Harrod’la birlikte) “Approaches to a Futurology of Industrial Relations,” *Bulletin*, sayı 8, s. 139-164 (Geneva: International Institute for Labor Studies, 1971).

- 13 Robert W. Cox, *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History* (New York: Columbia University Press, 1987). Bu kitaba eşlik eden bir başka yayın için bkz., Jeffrey Harrod, *Power, Production, and the Unprotected Worker* (New York: Columbia University Press, 1987).
- 14 Neorealizm/yenigerçekçilik için bkz. Robert O. Keohane (yay. haz.), *Neorealism and Its Critics* (New York: Columbia University Press, 1986).
- 15 Özellikle bkz., E. H. Carr, *Nationalism and After* (London: Macmillan, 1945).
- 16 Özellikle bkz., Georges Sorel, *Système historique de Renan* (Paris, 1905; yeni baskısı Geneva: Slatkine Reprints, 1971).
- 17 E. P. Thompson, *The Poverty of Theory and Other Essays* (London: Merlin Press, 1978).
- 18 Özellikle en meşhur serine bkz.: Georges Sorel, *Relections on Violence*, T. E. Hulme (çev.), (New York: Peter Smith, 1941).
- 19 R. G. Collingwood, *The Idea of History* (Oxford: Clarendon Press, 1946).
- 20 Fernand Braudel, *On History*, Sarah Matthews (çev.), (Chicago: University of Chicago Press, 1980), s. 25-54; ve Braudel, *Civilisation materielle, economie, et capitalisme, XVe-XVIIIe siecle*, 3 cilt, (Paris: Armand Colin, 1979).
- 21 “Toplumsal ilişkilerin bütünlüğü” ifadesi, elbette ki Marks ‘in *Theses on Feuerbach* kitabından alıntıdır: İnsanın özü, her bir bireye içre soyutlamalar değildir. Gerçekliği içerisinde o, toplumsal ilişkilerin bir *bütünüdür*.”
- 22 *The New Science of Giambattista Vico*, Thomas Goddard Bergin ve Max Harold Fisch (çev.), (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1970). Vico’nun “yen bilim” kavramı, felsefeyle (hakiki olanın rasyonel bilgisi) filolojinin (kesin olanın ampirik bilgisi) birbirine katılması üzerine kuruludur.
- 23 Benim burada “tarihselcilik” kavramını kullanma şeklim Karl Popper’in *The Poverty of Historicism* (London: Routledge and Kegan Paul, 1957) kitabındakiyle taban tabana zıttır. Popper’in eleştirdiği tarihselcilik pozitivizmin, fizik kanunlarıyla geleceği öngörmeyi mümkün kılacak şekilde karşılaştırılabilir olan “tarihin kanunlarını” keşfetme girişimi halindeki bir saptırmasıdır. Bu, Vico’nun öğrettiği, içinden, yapılış halindeki bir tarihten ziyade, dışsal bir inceleme nesnesi olarak tarihtir.
- 24 Georges Sorel, “Etude sur Vico,” *Le Devenir Social* (Paris), Ekim, Kasım ve Aralık 1896 sayıları.
- 25 Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, Quintin Hoare and Geoffrey Nowell Smith (yay. haz ve çev.), (New York: International Publishers, 1971), s. 465.
- 26 Öznellikler-arası anlamlar kavramı en iyi şurada ifade edilmiştir: Charles Taylor, “ Hermeneutics and Politics,” *Critical Sociology*, Paul Connerton (yay. haz.), (Harmondsworth, Middlesex: Penguin, 1971).
- 27 Karl Polanyi, *The Great Transformation* (Boston: Beacon Press, 1944).
- 28 Sanırım bu tabir, ilk kez Richard Falk tarafından, siyasal iktidarın topyekün çökmesi ve toplumun savaştan taraflara bölünmesi durumunu tanımlamak

- için kullanılmıştı.
- 29 Bkz. Michel Albert, *Capitalisme contre capitalisme* (Paris: Seuil, 1991).
- 30 Beni, Birleşmiş Milletler sistemi ve çoktarafılık üzerine bir programı yönetmem için davet ederek bana çoktarafılığın geleceği üzerine düşünme imkânını verdikleri için Birleşmiş Milletler Üniversitesi'ne minnettarım.
- 31 Bkz. bu kitaptaki "Dünya Düzeninin Hegemonya-Sonrası Kavramsallaştırılmasına Doğru: İbn-i Haldun'un Alakası Üzerine Düşünceler" (8. Bölüm).

Kısım II

Teori

---

3 Uluslararası çalışma standardı fikri (1953)

Tarihin yazılması öncelikli olarak kaynak malzemeye doğru sorular sorma meselesidir. İşte tarihçinin sorgulayan aklı, tarihi sade kronolojilerden ayırır; tarih bilgisi günümüz dünyasının karmaşasını açıkladığını iddia eden ve seri bir şekilde üretilen ekonomi araştırma raporlarına yazılan düpedüz uydurma “arkaplan bilgisi”nden ayrı bir şeydir. Bilhassa fikirlerin tarihi, tarihçi için meydan okumalarla doludur, zira fikirlere kaynak malzeme olarak muamele etmek ve onlara tarihçinin sormakla yükümlü olduğu türden soruları sormak bazen zor olabilir. Bazı fikirlere kesin değerler atfetmeye, tarihçi olmaktan çıkıp bir havari, bir muhafız olmaya yönelik bir cazibe mevcuttur daima. John W. Follows da, uluslararası çalışma standardı fikrinin kaynakları ve gelişimini takip etmeye kalktığı *Antecedents of International Labour Organization*¹ başlıklı kitabında bu en mühim hatalardan kaçmasını kurtaramamış. ILO’yu onurlandırmak istiyor, orası açık (takdire şayan bir güdü – ancak bir tarihçi için değil), bir de uluslararası çalışma standardını “iyi bir şey” olarak görüyor. Konusuna yaklaşma şekli, kendisini tarihçinin sormak zorunda olduğu teklifsiz ve haddini aşan soruları sormaktan alıkoyuyor: Uluslararası çalışma standardı fikri on dokuzuncu yüzyılın başlarında neden endüstriyel işveren çevrelerden çıkmıştı? Endüstriyel işçiler ve onların işverenleri arasındaki erken dönem çatışmalarla bu fikrin ne gibi bir ilişkisi vardı? Söz konusu işverenler, bu fikri ilerletmekte ne gibi bir (şahsi, sınıfsal, ya da diğer türden) çıkara sahipti? On dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde Almanya gibi bazı hükümetler bu fikri niçin benimsemişlerdi? Bunun popüler milliyetçilik ve sosyalist hareketin büyümesiyle ne ilişkisi vardı? Uluslararası çalışma standardı neden yükselen iktisadi ve toplumsal milliyetçilik döneminde meyve vermeye başlamıştı?

Bu soruların Follows'un kitabında hiçbir zaman gerçek anlamda gündeme gelmediğini söylemek haksızlık olmayacaktır. İlk bölümün başlığı "Robert Owen," ilk sayfasında şunları okuyoruz: "Bu bölüm Owen'ın uluslararası çalışma standardı fikrinin müellifi olduğu iddiasını çürütmek amacıyla kaleme alınmıştır.." İkinci bölüm büyük ölçüde Charles Hindley'nin yazarlığını teslim etmek için yazılmıştır. İzleyen bölümlerin temel dertlerinden birisi, Hindley ile fikrin Fransız taraftarlarından bazıları arasında bir bağlantı zinciri kurmaktır. Yazar, fikrin yandaşları tarafından kullanılmış olan iddiaları izah etmek için büyük zahmetlere katlanıyor, ancak bu uluslararası çalışma standardı fikrinin meydana çıktığı özel toplumsal, iktisadi, ve siyasal koşullarını değerlendirmeye yönelik hiçbir girişim söz konusu değil.

Kitabın daha önceki bölümlerinin bıraktığı izlenim, uluslararası çalışma standardı mevzuatının ilk reformcu öncülerini yöneten güdünün insaniyetçilik (*humanitarianism*) olduğu yönünde. Follows, bu kişilerin köle ticaretinin yasaklanması ile uluslararası çalışma hukuku tasavvurları arasında paralellik kurduklarına dikkat çekiyor. Ancak bu, meseleyi dağlar kadar uzağa götürüyor. İnsaniyetçilik, on dokuzuncu yüzyılın en büyük toplumsal güç odaklarından birisiydi. Tarihçi, bu güç odağının anlam ve önemini kavrama girişiminde eleştirel yöntemini kullanmalı insaniyetçilik kavramına bir kesinlikmiş gibi muamele etmemelidir. Ancak bu, kölelik karşıtı reformcuların ve fabrika mevzuatının savunucularının kendi çıkarlarına hizmet eden, ikiyüzlü bir şekilde ahlâklılık diline bürünmüş menfur hedeflere sahip oldukları anlamına gelmemelidir; buradaki tek maksat, tarihçinin bu ahlâki kuvveti, içinden çıktığı dönemin diğer kuvvetleriyle ilişkilendirmesi gerektiğini söylemektir. Bir başka örneği ele almak gerekirse, Max Weber, Ernst Troeltsch ve R. H. Tawney gibi önemli düşünürler Protestan ahlâki ile modern kapitalizmin gelişimi arasındaki ilişki üzerine derinlemesine çalışmalar ortaya koymuşlardır. Bu, mesela Profesör Tawney'i, Protestan reformistlerin samimiyetini sorgulamakla suçlamak için bir sebep değildir. Nihayetinde kendisi, fikir tarihçisinin en temel görevlerinden birini yerine getiriyordu.

On dokuzuncu yüzyıl endüstrileşmesine eşlik eden uluslararası çalışma mevzuatı fikri ile toplumsal güç odakları arasındaki ilişkiyi incelemese de, Follows'un kitabı bu tarz bir incelemenin faydalı sonuçları olacağına dair kanıtlar sunmaktadır. Uluslararası çalışma standardının ilk dönemki taraftarlarının dinsel geçmişleri ve ahlâki niyetleri, yeteri kadar net. Charles

Hindley'nin kendisi bakanlık için çalışmaktaydı. Sonraları, ilgisini vaizlikten Lancashire'da bir pamuk-dokuma çiftliğinin işletmesine kaydırmıştı. Yine de işçilerinin dini hayatlarına ve bilhassa onların çocuklarının dini eğitimine büyük ilgi beslemekteydi. Konformist olmayan Manchester ekolünün, – erken on dokuzuncu yüzyıl İngiliz reform hareketinin ana hatlarından birini oluşturan – Liberal üreticilerin bir temsilcisiydi.

“Hiçbir kilise” diye yazıyordu Elie Halévy, “şeytanla uzlaşmaksızın başarılı olamaz. Wesley'in ve Whitfield'in Evanjelikalizmi ... kendisini kuzeybatı İngiltere'nin iktisadi gerekliliklerine uyarlamayı öğrenmiş, ve spekülâtör finansçı ya da reklamcının tüm iş yapma yöntemlerine muazzam derecede müsamaha göstermişti.”² Evanjelikalizm, sanayiciliği keskinleştirmişti, ve işçi sınıfını dönüştürmek suretiyle sınıf savaşını ateşleyecek duygusal güçleri dini kanallara yönlendirmişti. Bu güç, Bentham ve J. S. Mill'in felsefi radikalizmiyle bir araya gelmişti; teoride hasım olan bu iki unsur her şeye rağmen kaçınılmaz şekilde İngiliz insanîyetçilik olgusu suretinde iç içe geçmişti. Evanjelikalizm ve radikalizmin bu birlikteliği, birdenbire, işçileri disipline eden ve ustaları arasında hayırseverliği teşvik eden bir güç oluvermişti – kısmen de olsa, ekonomik olmasa da toplumsal alanda söz sahibi konumunu koruyan toprak sahibi sınıf nezdinde imalatçıyı muteber kılan bir hayırseverlikti bu. Çalışma standardının içine doğduğu İngiltere'de 1830'lardaki zihinsel ve ahlâki iklim buydu.

Protestanlığa tutucu derecede bağlı olmanın (*Evanjelikalizm*) ve radikalizmin bu sentezi, İngiltere'ye özgüydü. Kıta Avrupası'nda Fransız Devrimi, din ve radikalizm arasında büyük bir uçurum yaratmıştı. Fransa'daki liberal Katolik hareket, on dokuzuncu yüzyıl boyunca bir istisna teşkil etmişti örneğin; etkili bir uzlaşma olmayı başaramamıştı. Sanayileşme, kıtada, İngiltere'de olduğundan daha yavaştı, ancak yoluna devam ettikçe işçi ve işveren arasındaki çatışma, bu iki grup arasında İngiltere'de *Evanjelikalizmin* ürettiği cinsten bir duygusal dayanışmadan mahrum olmakla daha da keskindi. Bunun bir sebebi de 1848'de, ve 1871'deki Paris Komünü'nün hayatta kaldığı süre boyunca meydana gelen olağanüstü çatışmalardı.

Dekordaki farklılıklara rağmen Hindley ile Fransa'da uluslararası çalışma standardı fikriyle meşgul olan Daniel Legrand arasında bazı kişisel benzerlikler mevcuttu. Legrand, Basel'den gelmiş bir İsviçreliydi ve Alsace'ta bir kurdele-yapım fabrikası işletiyordu. Tıpkı Hindley gibi, işçilerinin dini hayatlarıyla meşgul olan ve onlara dini eğitim verdiren bir Protestandı. 1840'ta, “tüm teşebbüslerin [onun dünyasında bu sanayi teşebbüsleri de-

mekti] başarısının, her şeyden önce ilahi lütfâ dayanmakta olduğu inancını...” ifade etmekteydi. Kendi zamanındaki endüstriyel sistemin işçiler üzerinde olumsuz ahlâki etkisi olması itibarıyla çalışma saatlerinin sınırlandırılmasında ısrar ediyordu: “Ailenin yıkımı, modern sanayinin iltihaplanan yarasıdır ve aile hayatını eski haline getirmek için uygun görülen tedbirler, işçi sınıfları için elde edilebilecek çıkarların en büyüğüdür.” Tüm sanayi devletlerinin hükümetlerine yönelik yazmış olduğu 1855 tarihli son “Arzuhal”inde şöyle demişti: “Tüm sanayi ülkelerinin hükümetlerince üzerinde uzlaşılacak bir uluslararası hukuk sistemi, işçi sınıfları arasında ailenin hayata döndürülmesi gibi devasa bir toplumsal soruna yönelik mümkün olan tek çözümdür.” Legrand siyasi anlamda bir radikal değildi; Louis Philippe’in burjuva krallığının destekçilerindendi, 1848 devrimini tasvip etmiyordu, ve ancak İkinci Cumhuriyet döneminde bir güven endazesine sahip olabildiği.

Legrand bu kelimeleri yazdığı sırada “işçi sınıfları arasında ailenin hayata döndürülmesi gibi devasa bir toplumsal sorun,” açık bir sınıf savaşının somut tehdidi karşısında gölgede kalmıştı. 1840 ve 1850’lerdeki sınıf mücadelesi, sosyalist hareketin aşırı uçlarının ürettiği kuramsal bir icat değildi. İlk kez Marks’ın geliştirdiği bir kavram da değildi bu, devrimci hareket içinde çoktan geçer akçe olmuştu, ve Marks’ın kendisi de bu kavramı Weitling ve diğerlerinden ödünç almıştı. Ne de sadece devrimcilerin bildiği bir kavramdı; 1845’te Disraeli, alt başlığı *The Two Nations* olan *Sybil* kitabını yayımladı. Kitabın ana konusu egemen sınıflar ile şehirli işçi kitleleri arasında Çartist hareket suretinde patlak vermiş olan düşmanlıktı. 1848’de işçilerin siyasal ayaklanmasının bastırılması ve burjuva devletin yeniden tesisi, batı Avrupa boyunca büyüyen toplumsal zıtlıkları net bir şekilde vuruyordu.

Muğlak uluslararası çalışma mevzuatı kavramının on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısındaki toplumsal çatışmalar ve ayaklanmalarla ilişki içerisinde nerede durduğu açıktır. İngiltere’de, Çartistler ya da fabrika mevzuatının Tory savunucularıyla değil, Liberal fabrika sahipleriyle ilişkilendirilmişti. Mevzuat, ifadesi itibarıyla insancıldı; buna karşın, ulusal eylemi uluslararası bir anlaşmaya bağlı kılmanın, baskıların aksi yönde olduğu bir zamanda ulusal sınırlar içinde şartların iyileştirilmesini ve uygulamaları geciktireceğine dair en ufak bir şüphe yok mudur? Bu fikir, Kıta Avrupası’ndaki iktidar tarafından benimsenerek devrimci ve erken dönem sosyalist hareketlere muhalefet için kullanılacaktı. Çalışan adamın “ahlâki ıslahı” yoluyla

gerçekleştirilebilecek “toplumsal barışa” yönelik bir hasretin ifadesiydi bu: bu çerçevede, fikir açıkça karşıdevrimciydi. 1857’de Frankfurt’ta gerçekleştirilen bir Hayırseverlik Kongresi, bu bakış açısına ses veriyordu:

Sanayi önderlerinin bir araya gelmeleri ve bu tedbirlerin [işgününün sınırlandırılması, tıbbi sertifikalar, standart mesai, tehlikeli işlerde kısıtlama, fabrika hijyeni, atölye teftişi, vb.] benzer şartlarda işleyen tesislerin tümünde uygulanması konusunda bir anlaşmaya varmaları caziptir. Bu anlaşma, onların işçilerine yönelik cömert ve babacan tutumlarını ortaya koyacaktır. Özgürlüklerini bu şekilde kullanmak suretiyle, iyileşme ve teminat gerektiren hukukun müdahalesinden kurtulacaklardır. Ellerini taşın altına bizzat sokmaları nereden bakılırsa bakılsın, daha iyi olacaktır.

Sınıf çatışmasının önünü almaya ve sınıfların ahlâki dayanışmasını teşvik etmeye yönelik bu endişe, uluslararası çalışma mevzuatının on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Fransa’da Kont Albert de Mun, Alman Hıristiyan Toplumsal hareketi ve Fribourglu Piskopos Mermillod gibi Katolik toplumsal reformcuları tarafından savunulmasının da arkasında yatmaktadır. Follows’un, bu sorulara özgü oldukça fazla bilgi içeren bir kitapta, onları sormayı aklından geçirmemiş olması acınası bir durum.

Uluslararası çalışma standardı fikrinin tarihinin paradokslarından birisi, resmi anlamda hükümet desteğine ilk kez on dokuzuncu yüzyılın sonunda, tam da Avrupa devletleri iktisadi ve toplumsal siyasa alanında artan milliyetçilik evresine girdikleri bir sırada nail olmasıdır. Avrupa devletlerinin 1870’lerden 1914’te savaşın patlak vermesine kadarki sürede baskın özelliği kitlelerin ve bilhassa şehirli sanayi işçilerinin devlet içerisinde artan güçleriydi. Sanayi genişledi; şehirli çalışan nüfus sayıca ve önemce büyüdü; işçi örgütlenmeleri güç kazandı ve sınıf bilincini yaydı; herkes için zorunlu eğitim ve oy hakkının genişlemesi, şehirli kitlelere siyasal ifadeyi dışa vurma imkanını verdi; kitlesele basın ortaya çıktı; kitlesele coşkunun ilk dalgaları, modern kitle siyasetinin rasyonel olmayan kuvvetlerinin büyük gösterisinin habercisi oldu. Bu gelişmeler, batı Avrupa ülkelerinde devletin doğasını ve işlevini devrimcileştirdi.

Büyük Avrupa ülkelerindeki üretim güçleri ve devlet, yüzyılın ilk yarısında orta sınıf denetimindeydi. 1848 toplumsal devriminin bastırılması bu sınıfın gücünü teyit etmişti. Bu, toplumun Marksçı analizinin yapıldığı bir dönemdi; e bir kişi, Marks’ın iktisat kuramı ve diyalektik felsefesiyle, ya da dünyanın gelecekteki gidişatına dair tahminlerinin geçerliliğiyle ilgili ne düşüncede olursa olsun, şurası kabul edilmelidir ki döneminin bir iktisat

tarihçisi ve toplumsal analizcisi olarak Marks, olağanüstü bir keskiğe sahipti. Devlet, burjuvazinin ellerinde olduğundan, sosyalizm de işçi sınıflarının uluslararası dayanışmasına bel bağlamıştı. İşçinin anavatanı yoktu, düşmanı devletti.

Marks, kapitalizmin daha fazla gelişmesinin büyük müteşebbislerin milliyetçiliği ile işçilerin enternasyonalizmi arasındaki çatışmayı büyüteceğini tahmin etmişti; ancak devletin yüzyılın son çeyreğindeki radikal dönüşümü, bu tahmininde yanılmıştı onu. Bu yıllarda ulus, burjuvaya has olma niteliğini yitirmişti ve kitleler ulusun içine dahil edilmişti. Devletin kuvveti, sanayi gücüne dayanıyordu ve sanayi işçisi stratejik bir konum işgal etmeye başlamıştı. Devlet, o zamana kadar imtina ettiği iktisadi hayata müdahale önlemleriyle sanayisini teşvik etmek ve korumak yoluyla gücünü arttırma arayışındaydı. Sanayi işçisi devletten korunma bekliyordu ve işçi hareketleri, emeklerini hükümet siyasasını etkilemeye ve devlet mekanizmasını denetleme yoluyla güç kazanmaya hasretmişti. Sosyalizmin devlet-karşıtı bir hareket olarak daha önceki gelenekleri, sadece devrimci sendikalizm içerisinde hayatta kalabilmişti. Yeni bir milliyetçilik, sanayi genişlemesi, işçilerin korunması, ve artan devlet gücüne yönelik politikaları bir araya getirdi. Bu hem iktisadi ve toplumsal, hem de askeriydi: sanayi, gümrük vergileriyle koruma altına alınmıştı; işçilerin bir ülkeden diğerine serbest hareketi sert bir biçimde sınırlanmıştı, böylece işçiler ucuz yabancı işgücüne karşı korunacaktı; ve sosyal sigorta, Bismark'ın 1882 hastalık sigortası kanunu, 1884 kaza sigortası kanunu, ve 1889 yaşlılık ve sakatlık sigortası kanunuyla birlikte ortaya çıktı, ve yüzyılın bitiminden önce Almanya'dan diğer Avrupa ülkelerine yayıldı. Bu yeni milliyetçilik, kitleler üzerine kurulmuştu. Emperyalizm, Marks'ın tahmin ettiği şekilde, sanayiciler için bir tuzak olmaktan çok kapitalizmin son ve çökmekte olduğu aşamalarında popüler olan bir hareketti. Kitleler milliyetçileştikçe, sosyalizmin enternasyonalist niteliği etkisini yitirir hale gelmişti. Gizemli bir kişilik olarak Ferdinand Lasalle bu süreci kontrol ediyordu; Lasalle ile Bismark arasındaki görüşmeler sanayicilik, milliyetçilik ve sosyalizm arasındaki ittifakı simgeliyordu.

On dokuzuncu yüzyılın son döneminde devletteki, ve devlet içerisindeki toplumsal güç odaklarındaki bu radikal dönüşümler, uluslararası çalışma standardı fikrinin anlamı ve ehemmiyetini tamamen değiştirmişti. Hükümetler artık işçileri korumak için tedbir alıyordu ve bu tedbirler, Avrupa

devletlerini hem Avrupa dahilinde hem de bilhassa Avrupa'nın ötesinde emperyal genişleme bölgelerinde çatışmaya sürükleyen milliyetçi türden bir hareketin önemli bir parçasını teşkil ediyorlardı.

Follows, yüzyılın ilk on yıllarına kıyasla, mevcut durumdaki bu topyekün değişime değinmediği gibi, Bismark ile Kayzerin emekle ilgili uluslararası eylemi gündemlerine almalarından belli belirsiz bir şaşkınlık duyuyor. Follows, Bismark'ın 1885 Reichstag'ından önce uluslararası olarak mutabık kalınmış işgünü sınırlaması sorununa yönelik beyanlarını alıntılıyor. Alman şansölye, Çin Seddiyle çevrelenmiş ve iktisadi olarak kendi kendine yeten bir Almanya'da normal bir işgününde karar kılınabileceğini söylüyordu. Ancak hal böyle değildi. *Universal Postal Union* (Dünya Posta Birliği) 'ne benzer şekilde, evrensel bir işgünü birliğinin ve Birleşik Devletler, Britanya ve tüm sanayi ülkelerini kapsamak zorunda kalacak bir evrensel ücret birliğinin sağlanması gerekiyordu. Bu ülkelerin hiçbirisi, rekabet çıkarları uğruna yetkililerinin, müfettişlerinin ve işçilerinin uluslararası olarak mutabık kalınmış standartlardan en ufak bir şekilde sapmasına izin vermemeliydi. Bismark'ın vardığı netice, böyle bir önerinin, kendi içinde yaşamakta olduğu dünyada başarılmasının mümkün olmadığıydı: "Bu yola yalnız çıkacaksak eğer, deneyimizin sonuçlarına kendi başımıza katlanmak zorunda kalacağız: ve komşularımızı bizim sunduğumuz örneği takip etmeye zorlayabileceğimize hiç inanmıyorum."³

Bu netice, uygulanabilirlik sorununa dayanıyordu ve Alman sanayiinin konumundan taviz vermeksizin Alman işçileri için koruma sağlamanın en iyi yolunun uluslararası mutabakat olduğu önermesine karşı gelmiyordu. Bu tarz meselelerde önde gelen sanayileşmiş devletler arasında varılan uluslararası mutabakat, devlet politikasının iktisadi milliyetçiliğiyle çatışma halinde olmayacaktı hiçbir şekilde. Bunların amacı, devletin işçilere teminatını arttırmasına izin verirken bir yandan da sanayii genişlemekten hiçbir şekilde alıkoymadan devlet ile işçiler arasındaki bağları kuvvetlendirmektir. Dolayısıyla uluslararası çalışma standardı ilkesinin, hem Alman sosyalistleri (Liebknecht'in grubu tarafından 1881'de kabul edilmiş ve 1891 Sosyal Demokrat Parti'nin Erfurt programına dâhil olmuştu) hem Alman Kayzeri tarafından, de emek meseleleriyle ilgili ilk uluslararası konferansı 1890'da Berlin'de gerçekleştirdiğinde, desteklenmesinde herhangi bir tutarsızlık yoktu.

Notlar

Bu metin ilk olarak *International Labour Review*, cilt 68, sayı 2 (Şubat 1953), s. 191-196'da çıkmıştır. Burada, bu kitabın “Realizm, Pozitivizm ve Tarihselcilik” adlı 4.bölümünde daha bütünlüklü olarak geliştirilen yöntemi incelemesi amacıyla yer verilmiştir.

- 1 John W. Follows, *Antecedents of the International Labour Organisation* (Oxford: Clarendon Press, 1951).
- 2 Elie Halevy, *A History of the English People in the Nineteenth Century*, Cilt I, *England in 1815*, E. I. Watkin ve D. A. Barker (çev.), (London: Ernest Benn, 1949), s. 284.
- 3 Follows, *Antecedents*, s. 91.

---

4 Realizm, pozitivizm ve tarihselcilik (1985)

Burada ileri sürülen birbirinden farklı argümanlar göz önüne alındığında, her bir yazarın metninde katıldığım ve katılmadığım tarafların bulunduğunu görüyorum.* Ancak, bu tartışmanın her ne kadar uluslararası ya da dünya sistemleri düzeylerinin terimleriyle yürütülse de Amerika'ya özgü bir tartışma olduğuna dair genel bir izlenim edindim. Stanley Hoffmann uluslararası ilişkilerin *Amerikan* toplum bilimi ekolünden ortaya çıktığını iddia etmişti.¹ Hoffmann ve ben Amerikan düşüncesinin tek bir kalıptan çıkmış olduğunu iddia etmiyoruz. (Robert Gilpin'in karşı çıkmış olduğu; önemli hususlarda birbirinden farklı düşünen yazarları aynı kefeye koymak konusunda masum olduğumu peşinen belirtmek isterim.)² Bana öyle geliyor ki tartışmada öne çıkan ortak hususlar şunlar: (1) Sistemin başlıca iki gücünden daha ağır basanı olarak ABD'nin perspektifinin ve dolayısıyla belirli ölçüde ABD politikalarıyla ilgili bir sorumluluk hissiyatının payla-

* Bu metin ilk olarak, Robert O. Keohane tarafından derlenen *Neorealism and Its Critics* (New York: Columbia University Press) seçkisine dahil edilerek yeniden basılan "Sosyal Kuvvetler, Devletler ve Dünya Düzenleri: Uluslar arası İlişkiler Teorisinin Ötesinde" başlıklı makalenin (bu kitaptaki 6. bölüm) eki olarak yayımlanmıştır. Bu derlemeye katkı sunanlardan Kenneth Waltz neorealizmin temsilcisiydi; belki de daha ziyade E. H. Carr geleneğinden bir klasik realist olarak görülebilecek Robert Gilpin de derlemede neorealizm savunusuyla yer alıyordu. Keohane ve John Gerrard Ruggie'nin eleştirileri – ki her ikisi de devletlerin merkezi rolünü kabul eder – neorealizmin sunmuş olduğu modelin durağan doğasını ve (sistem içi değişimden farklı olarak) sistemlerin bir bütün olarak değişimini açıklamaktaki yetersizliğini vurguluyordu. Bu iki isim ilgilerini yalnızca devlete odaklayan neorealistlerin tersine uluslararası örgüt ve rejimlerin önemli olduğunu öne süren liberal kurumsalcı pozisyonu öne çıkarmaktaydı. Richard Ashley'in postmodernist eleştirisi ise neorealizmin dayanmış olduğu bilgi tarzını ve Soğuk Savaş'la ilişkisini sorguluyordu. Cox'un ilk olarak *Millennium: Journal of International Studies* dergisinde yayımlanan makalesi buradaki tartışmadan doğmamış, ona dışarıdan dahil olmuştur. Bu ekte Cox, makaledeki yaklaşımıyla derlemeye katkıda bulunan yazarların yaklaşımları arasındaki farklara dikkat çekmektedir. Metnin Keohane derlemesindeki konumundan ziyade içeriğini yansıtan yeni bir başlık verildi.

şılması (2) Argümanların; güce karşı ahlak, bilime karşı gelenek gibileri başta olmak üzere belirli zorunlu tartışma temaları etrafında örülmesi. Bunlardan ilki, Waltz'ın diliyle söylersek, Amerikan düşüncesinin sistemik bir koşullandırmasıdır. İkincisi daha çok, bariz biçimde Amerika'ya özgü bir kültürel süreçten türemektedir. Bu sürecin bir aşaması ABD siyasetine yön verenlerin entelektüel bir dönüşüm geçirerek, ABD'nin birikmiş fiziki gücünün, bir dünya sistemi kurma ve bu sistemi koruma rolünün oynanması için kullanılması fikrini kabullenmeleriydi. Onsekizinci yüzyıldaki iyimserlik ve ondokuzuncu yüzyıldaki ilerleme inancı tarafından şekillenmiş olan Amerikan düşünce ortamını daha karamsar ve güç-yönelimli bir insan türü görüşüyle tanıştıran Reinhold Niebuhr ve Hans Morgenthau gibi Avrupa-kökenli düşünürlerin bu dönüşümde önemli etkileri olmuştur. Diğer bir aşaması ise bu yeni bulunmuş realizmi "bilimsel" terimlerle meşrulaştırma ihtiyacıydı. Bu ikinci aşama ilk olarak; onsekizinci yüzyıl doğal hukuk düşüncesinin, birincide örtük olarak bulunan masumiyetin yitiminden aldığı intikam olarak okunabilir. Richard Ashley, Amerikalı (ve asimilasyon yoluyla Kanadalı) lisansüstü öğrenci gruplarının birbiri ardına bu fikir akımınca şekillenmelerini sağlayan toplusallaşma sürecini gayet iyi anlatmıştır.³

Bu noktada yeri gelmişken Gilpin'in örneğini takip ederek otobiyografik bir not düşmem gerekir: okuyucu bilmelidir ki bu satırların yazarı yukarıda bahsi geçen entelektüel formasyon sürecini deneyimlememiştir. Uluslararası siyasal süreçlerle tanışması, uluslararası resmi görevde bulunduğu, görece önemsiz siyasa alanlarından birinde bir "empatik tarafsız" (*empathetical neutral*) olarak edindiği deneyim üzerinden gerçekleşmişti.** Sahip olduğu tek akademik eğitim tarih alanındaydı. Dolayısıyla, tıpkı diğer herkes gibi kendisinin kaderinin de önemli ölçüde kontrol edemeyeceği güçlerce belirlendiğinin gayet farkında olsa da, hiçbir zaman için ABD veya başka herhangi bir ülkenin politikalarıyla ilgili bir sorumluluk duygusu taşımadı ya da bu politikalara etkide bulunmaya heveslenmedi. Bu durum onu ilk olarak realist pozisyonu benimsemeye yöneltti. Siyasal dünya başlangıçta *verili* bir dünyadır. Marks'ın da dediği gibi, insanlar kendi tarihlerini kendileri yaparlar ancak kendi seçmedikleri koşullar altında. Olaylara herhangi bir biçimde etkide bulunabilmek ya da en azından en kötü ihtimallerin

** "Görece önemsiz" siyasa alanları tabiri Robert Cox ve Harold K. Jacobson, *The Anatomy of Influence: Decision Making in International Organization* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1972), s. 420 ve 428'deki çıkarımları çağrıştırıyor. Burada uluslararası örgütlerdeki karar alma modelleri örgütün görevlerinin en çok sözü geçen hükümetlerin çıkarları açısından taşıdığı öneme göre ayırt edilmekteydi. Cox'un düşüncesinin entelektüel ve etik kaynakları hakkında daha detaylı bir değerlendirme için bkz. "Influences and Commitments," bu kitapta 2. bölüm.

önüne geçebilmek için işe, eylemi mümkün kılan ve kendi seçmediğimiz bu koşulları anlamakla lara dair bir anlayışla başlamak zorunludur.

Bu kendine özgü görüşün oluşumuna katkıda bulunan entelektüel etkiler ile realizmin paylaştıkları ortak kaynak Machiavelli'dir. Ancak Giambattista Vico'dan George Sorel'e ve hepsinin üzerinde Gramsci'ye uzanan tarihselci bir akımı takip etmek bakımından ayrışır. Bu düşünürler özel olarak uluslararası ilişkilerle meşgul değillerdi; toplum hakkında nasıl bilgi üretilebileceği sorununu ve toplumsal dönüşümleri irdelemekteydiler. Bir ölçüde yirminci yüzyıldaki İngiliz Marksist tarihçilerin fakat bilhassa Fernand Braudel ve *Annales* okulundan gelen tarihçilerin çalışmaları uluslararası yapılaraya daha özgül anlamda bir ışık tutmuştur. Entelektüel olarak etkilendiğim ve buradaki tartışmaya katkıda bulunanlarla paylaştığımız ortak figürler arasında ise E. H. Carr (özellikle Gilpin ile), Friedrich Meinecke, Ludwig Dehio ve Karl Polanyi (özellikle Ruggie ile) bulunmaktadır. Bu kadar otobiyografik bilgi yeterli: Asıl belirtmek istediğim nokta *Millennium*'daki makaleyi inşa eden güzergahın neorealizm üzerinden geçmediği, neorealizm üzerine kafa yormaya vardığım noktadan başladığıdır.***

Dünyayı değiştirebilmek için, işe, onu, yani etrafımızı saran gerçekliğin yapılanışını gerçekte olduğu gibi anlayarak başlamak zorundayızdır. Buradaki kilit sözcük "anlamak." Yaklaşımların çarpışmasındaki meseleler farklı bilgi tarzlarıyla ilişkilidir: pozitivizm ile tarihselcilik. Bu iki tabir *Neoliberalism and Its Critics*'deki farklı metinlerde birbiriyle çelişir şekillerde kullanıldığı için bunları benim hangi anlamda kullandığımı burada tekrarlayayım.

"Pozitivizm" derken toplum bilimlerini (bilhassa, henüz görelilik ve belirsizlik ilkelerinin benimsenmediği on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda anlaşıldığı biçimiyle) fizik modeli üzerinden tasarlama çabasını kastediyorum. Bu yaklaşım özne ile nesne arasında bir ayırım koyutlamayı içerir. Politikaya dair veriler, sahadaki aktörlerin etkileşimlerinden doğan olayların dışarıdan gözlemlenmesiyle edinilir. Bir aktörler düzeni olan saha, kendine has birtakım "sistemik" denilebilecek özelliklere haizdir. "Neden" kavramı bu tür bir güçler çerçevesi içerisinde uygulanabilirlik kazanır. Güçlü aktörler daha zayıf olanların davranışlarındaki değişimin "neden"leridir; sistemin yapısı aktörlerde belirli davranış biçimlerine "neden olur."

"Tarihselciği" ise oldukça farklı bir toplumsal bilgi üretim yaklaşımını anlatmak için kullanıyorum. Bu yaklaşım Giambattista Vico⁴ tarafından

*** *Millennium*'daki "Sosyal Kuvvetler, Devletler ve Dünya Düzenleri: Uluslar arası İlişkiler Teorisinin Ötesinde" makalesi bu kitaba dahil edildi (6. bölüm).

gayet iyi tanımlanmış ve kendine özgü bir gelenek olarak günümüze kadar gelmiştir. Bu yaklaşıma göre, beşeri kurumlar aktörlerin bireysel davranışlarınınca değil, halk insanlar tarafından meydana getirilir, kolektif bir biçimde algılanan bir sorunsala kolektif olarak verilen ve belirli pratikler tarafından. Bu sebeple, kurumlar ve pratikler, onları meydana getirenlerin değişen zihinsel süreçleri üzerinden anlaşılmalıdır. Bu perspektife göre, özne ile nesne arasında bir özdeşlik bulunur. Bu yaklaşımın kapsadığı nesnel gerçeklikler – devletler, toplumsal sınıflar, Robert Gilpin’in (Ralf Dahrendorf’u izleyerek) değindiği çatışma grupları ve bunlara ait pratikler – öznellikler-arası fikirlerden meydana gelmektedir. Gilpin’in de belirttiği gibi, bu gerçekliklerin hiçbiri bireylerin var olduğu biçimde var olmazlar, ancak bireyler bu diğer gerçeklikler *varmış gibi* davranırlar ve böylelikle onları yeniden üretmiş olurlar. Bu yüzden toplumsal ve siyasal kurumlar, bir araya gelmiş insan topluluklarının kendilerini içerisinde buldukları fiziki maddi bağlama (doğal tabiat) verdikleri kolektif tepkiler olarak görülürler. Bu kurumlar, tarihsel eylemin gerçekleştiği toplumsal maddi çerçevenin (yapay doğa ya da toplumsal ilişkiler ağı) bir parçasını oluştururlar. Tarihselcilik böyle anlaşıldığında tarihsel materyalizmle aynı şeydir. Tarihsel materyalizm yöntemi – ya da Robert Keohane’in deyişiyle, araştırma programı – insanların eylemi tasarlarlarken kullandıkları zihinsel şema ile onların hem ne yapabileceklerini hem de bunlarla ilgili ne şekilde düşünebileceklerini sınırlayan maddi dünya arasındaki bağlantıları bulmaya çalışır.

Pozitivist ve tarihselci yaklaşımlar bilimin görevine dair oldukça farklı yorumlar sunmaktadır. Pozivist yaklaşıma bağlılığından şüphe edemeyeceğimiz Kenneth Waltz pozitivist bilimin görevlerini sarıh bir biçimde ortaya koyar: (beşeri faaliyetler alanındaki “A ise o zaman B” şeklinde ifade edilebilen düzenlilikler olarak düşünülebilecek) yasaları bulmak ve gözlemlenebilir yasaların neden özgül faaliyet alanlarında geçerli olduğunu açıklayacak kuramlar geliştirmek. Yasalar ve kuramlar bilgiyi, “basit betimleme”den, yani dışarıdan gözlemlenen olayların listelenmesinden ibaret olacak şeyin ötesine taşırlar.⁵

Bu yaklaşım, genel bir toplum biliminin peşine düştüğü ölçüde zamanları ve yerleri birbirinden ayırdedemez. Tüm beşeri faaliyet onun iş alanıdır (gerçi bu faaliyet, keyfi biçimde uluslararası ilişkilerin yalnızca birini temsil ettiği a priori kategorilere ayrılmış durumdadır) ve yasaların bulunması ve kuramların geliştirilmesine yardımcı olacak hammadde muamelesi görür. Waltz’un yaklaşımının malul olduğu, diğer eleştirmenler tarafından da (özellikle Keohane ve Ruggie) dikkat çekilen eksikliğin kökeninde şunun bulunduğu inanıyorum: kuramının yapısal dönüşümü hesaba katmaya

veya açıklamaya elverişli olmaması. Genel ('evrensel olarak uygulanabilir' diye okuyun) bir toplum bilimi, aktörlerin teknolojileri ve görece kabiliyetlerindeki değişkenliği hesaba katabilir fakat onların temel doğalarında (güç arayışı) ya da etkileşim biçimlerinde (güç dengesi) bu tür bir değişkenliğe yer bırakılmaz. Toplumsal sistemin bu temel niteliklerinin evrenselliği, tarihin dışında durduğu ve ondan önce geldiği şeklinde algılanır. Tarih, özünde değişmeyen bir insanlık hikayesi içerisinde mümkün dizilim ve birleşimleri gösteren bir veri madeni olur çıkar. Geniş bir tarih bilgisine sahip olmasına rağmen Waltz'un çalışmaları temelde tarihdışıdır. Kuramsal açıklamalarındaki berraklık ile elde ettiği zarafetin bedeli ikna edicilikten yoksun bir tarihsel anlayış üslubudur.

Toplum bilimlerinde tarihselci yaklaşım, geliştirilecek uygun kuramlar tarafından açıklanabilen ve her duruma tatbik edilebilen genel veya evrensel olarak geçerli yasalar öngörmez. Tarihselcilik için hem insan doğası hem de beşeri etkileşim yapıları değişime uğrar, her ne kadar çok yavaş da gerçekleşse. Tarih dediğimiz şey bu değişim sürecidir. O nedenle ne tarihsel dönemleri aşan genel olarak geçerli "yasalar"dan ne de tarihin dışında veya onu önceleyen yapılardan bahsedebiliriz.⁶ Aslına bakılırsa beşeri faaliyetlerdeki düzenlilikler belirli dönemler dahilinde gözlemlenebilir; dolayısıyla peşinden koştuğu evrenselci iddiaları bir kenara bırakılırsa pozitivist yaklaşım tanımlanmış tarihsel sınırlar içerisinde verimli olabilir. Tarihselciliğin araştırma programı, bu gibi düzenliliklerin yaygınlık gösterdiği belirli dönemlere özgü tarihsel yapıları açığa çıkarmaktır. Daha da önemlisi, bu program bir yapının bir başkasına dönüşümünü açıklamayı içerir. İncelik eğer Robert Keohane'in dediği gibi "sade, mantıken sıkı" kuram⁷ demekse o zaman tarihselci yaklaşım bizi inceliğe götürmez. Ancak, tarihsel açıdan özgül konjonktürler konusunda daha iyi bir değerlendirmeye götürebilir. Birisinin incelik olarak gördüğü şey bir başkası için aşırı basitleştirme anlamına gelebilir.

İki yaklaşım arasında yapacağımız seçim büyük oranda kuramın ne olduğuna dair düşüncelerimize bağlıdır. İki yaklaşıma denk düşen iki kapsamlı amacın söz konusu olduğunu öne sürmekteyim: pozitivist yaklaşımın hizmet ettiği bir amaç olan sorun çözücülük, yani, üstü kapalı olarak mevcut yapıların sürekliliğini varsayma; diğeri ise yapısal dönüşüm imkanlarını öngörmeye çalışan ve tarihselci yaklaşımın hizmet ettiği eleştirel amaç. Sorun çözücü ya da eleştirel olmaları farketmez, tüm kuramların kullanılabilirlikleri tikel durumlara uygulanabilirliklerinden belli olur. Fakat sorun çözücü kuram tikel durumlara genel kurallar içinde eritir ve bu durumlara ele almak için bir tür programlanmış yöntem sunarken eleştirel kuram tikel olandaki gelişim potansiyelini araştırır.

Gelişim potansiyeli muhtemel bir yapısal değişime işaret eder. Bu potansiyel, mevcut yapılardaki çelişki ve çatışma kaynaklarının anlaşılmasıyla kavranabilir; geçmişteki yapısal dönüşümlerin nasıl meydana geldiklerinin anlaşılması ise bu kavrama çabasına yardımcı olabilir.⁸ Ardışık yapılar arasındaki kırılma noktalarının, yani dönüşümlerin meydana geldiği noktaların belirlenmesi yöntemin başlıca sorununu oluşturur. John Rugie, ortaçağ ile modern dünya sistemleri arasındaki kopukluğa ve Waltz'un yapısalci realizminin bu dönüşümü – bırakalım açıklamasını – göz önüne bile almadan aciz oluşuna dikkat çekerken bu soruna dikkat çekmektedir. Bu örnek son derece önemlidir, zira birbirinden epey farklı özellikler-arasılıkların oluşturduğu iki dünya karşılaştırılmaktadır. Hem yapılar hem de bunların aralarındaki ilişki biçimleri farklı düzenlere aittir.⁹

Bu dönüşüm örneği, neorealist literatürde sık rastlanılan güçler dengesi sisteminin evrensel koşul olduğu fikrini destekleyici Thucydides atıfları ile karşılaştırılabilir. Bu atıfların yerleştirdiği fikir, tarihte, modern devlet sistemindeki güçler dengesine benzer yapıların ortaya çıktığı başka dönemlerin de bulunduğudır. Ortaçağ Avrupa Hristiyanlık düzeninin bir örneğini teşkil ettiği başka türlü oluşmuş tarihsel yapıların da bulunduğu ise göz önüne alınmamaktadır. Yapısalci realizm içgüdüsel olarak ortaçağ düzenini güç modeline indirgemeye meylediyor olabilir; ancak bu durum bilimsel keşif imkanının reddi anlamına gelmektedir.

Ruggie ortaçağdan modern çağ düzenine geçişin tek başına genel bir uluslararası sistem kuramı çerçevesinde anlaşılabilceğine şüpheyle bakmaktadır ki ben de bu şüpheyi paylaşmaktayım; (modern pratiklerden türemiş olan “uluslararası” tabirini ortaçağ bağlamında kullanmanın kendisi bizatihi uygunsuz kaçacaktır.) Bu dönüşümün değişen devlet ve üretim yapıları bakımından da açıklanması gerekmektedir. Bu noktada esas iddiama gelmiş oluyoruz: üretim, devlet biçimleri ve dünya düzenleri gibi sahalarda meydana gelen değişimler arasındaki bağlantıları inceleyecek bir araştırma programı taslağı çizmeye çalıştım.

Bu türden bir araştırma programı kesinlikle pratik meselerle ilişkilidir. içinde bulunduğumuz çağın, dünya düzeni yapıları arasındaki tarihsel kırılma anlarından birini oluşturup oluşturmadığı, çağdaş dünya durumunun farklı bir dünya düzeninin gelişim potansiyelini barındırıp barındırmadığı sorusundan yola çıkar. Eğer öyleyse gelecekteki yapısal olasılıklar neleri kapsıyor olabilir? Mümkün sonuçlardan biri ya da ötekinin hayata geçirilebilmesi için hangi toplumsal ve siyasal güçlerin seferber edilmesi gerekmektedir? Siyasal kuramın pratik kullanımı bu gibi soruların cevaplarının bulunmasına yardımcı olmalıdır. Bu soruların *Neorealism and Its*

Critics kitabına katkıda bulunanların zihinlerinde mevcut olduğu açık –örneğin Keohane’in barışçıl değişimin gerçekleşmesi için gerekli araçları keşfetmek konusundaki kaygısından, Gilpin’in düşüğe geçmiş olan hegemonya koşullarında değişim meselelerine duyduğu ilgiden çıkarsayabiliriz bunu. Bu yazarların hiçbirisi yapısalcı realizmin cevapları bulmamıza nasıl rehberlik edebileceğini açık bir şekilde görememektedir. Ben ise tarihsel yapılar yaklaşımının buna daha elverişli olduğunu iddia ediyorum.

Fernand Braudel’e göre tarihsel yapı *longue durée*dir, yani toplumsal ve siyasal hayatın tekerrür eden gereksinimleriyle baş etmek için insanlar tarafından yavaş yavaş geliştirilen ve zamanla insan doğasının ve toplumsal ilişkinin değişmez nitelikleriymiş gibi algılanır hale gelen kalıcı pratikler.¹⁰ Fakat özellikle dünya sistemiyle ilişkili olarak düşünenecek olursak, *longue durée* ne kadarlık bir zaman dilimini kapsar? Ruggie ortaçağ ile modern dünya düzenleri arasındaki kırılma noktasına dikkat çekmişti, ancak o zamandan bu yana başka kırılma noktaları da söz konusu olmuş mudur? Dünya düzenlerini uygun bir şekilde nasıl dönemselleştirebiliriz? Bana göre cevap evet, başka kırılma noktaları da olmuştur; bunları birbirini takip eden merkantilist, liberal (*pax britannica*), neoemperyalist ve neoliberal düzenler şeklinde dönemselleştirmeyi öneriyorum. Bununla birlikte, bunun bir anlamda dünya tarihinin ontolojik temelini açığa çıkarılması anlamına geldiği izlenimi doğsun istemem. Bu müteakip dünya düzenleri, değişmez dünya-tarihsel bir plan dahilinde zamanın düzlemine sabitlenmiş gerçek varlıklar gibi görülemez. Söz konusu dönemselleştirme, iktisadi ve siyasal pratikler ve toplumsal gruplar arasındaki ilişkilerde meydana gelen değişimlerin yeni dünya düzenlerinin oluşumuna nasıl katkıda bulunduğunu anlamamıza yarayan ve şu an açısından anlam taşıyan zihinsel bir kurgudur. Tarihselci yaklaşım, bütün değişimleri tek bir ya da bir dizi etkenle açıklamak anlamında indirgemeci değildir. Toplumsal ve siyasal pratikleri şekillendiren temel güçler arasındaki ilişkilerde mütekabiliyet düşüncesi üzerine temellenir.¹¹

Ruggie, Waltz’un yalnızca güç olanaklarına odaklanmasının, uluslararası sistemleri farklılaştıran diğer önemli etkenleri, özellikle de hegemonyanın varlığı veya yokluğunu, hesaba katmayı olanaksızlaştırdığını öne sürerken önemli bir noktaya daha parmak basmıştır. Nitekim, neorealist söylemde “hegemonya” tabiri yalnızca hakimiyet yönüne, yani devletler arasındaki fiziki olanaklar ilişkisine indirgenir. Benim kullanmış olduğum,¹² *pax britannica* ve *pax americana*’yı yukarıdaki sıralamada yer alan öteki dünya düzenlerinden ayırt etmek açısından önem taşıyan Gramscici anlamdaki hegemonya ise kaba güç ilişkisini ideolojik ve öznellikler-ara-

sı bir unsurla birleştirir. Hegemonik bir düzende baskın olan güç, daha zayıf olanların ortak yarar şeklinde ifade edilen bir düzen lehine rızalarını güvenceye almak amacıyla çeşitli tavizler veya uzlaşmalar geliştirir. Bir hegemonik düzenle ilgili değerlendirmede bulunurken bu düzenin hem (a) esas olarak evrenselci ilkelerle uyum içerisindeki rıza yoluyla işlediğini hem de (b) belirli bir güç yapılanmasına dayandığını ve bu yapılanmanın sürdürülmesine hizmet ettiğini bilmek önemlidir. Rıza unsuru hegemonik dünya düzenlerini hegemonik olmayanlardan ayırır. Bu unsur, aynı zamanda, bir düzenin nihai olarak dayandığı güç ilişkilerini gizemleştirme eğilimi taşır.

Hegemonya kavramı uluslararası düzey kadar ulusal düzeyde de analitik uygulanabilirliğe sahiptir (aslına bakılırsa, Gramsci kavramı ulusal düzeyde uygulanması için geliştirmişti). Gilpin'in (ve onunla aynı çizgideki Stephen Krasner'in¹³) ulusal bir çıkarı hususi çıkarların dengesinde ayırt etmenin mümkün olduğu yönündeki iddialarına katılmıyorum, eğer ki bununla böyle bir genel iradenin bir tür nesnel gerçeklik biçiminde var olduğunu kastetmekteyseler. Ulusal çıkar hegemonik anlamda, yani devlet içerisindeki baskın grupların – kendilerine bağımlı grupların talepleri karşısında çeşitli tavizler vermek yoluyla – geliştirdikleri, genel veya ulusal çıkarlar hakkında yaygın olarak kabul gören bir düşünme biçimi şeklinde anlaşılmalıysa o zaman bu önermelerini kabul edebilirim. Ne yazık ki, Gilpin (ve Krasner) incelemelerini ulusal çıkarların saptanmasıyla bitiriyorlar. Hegemonya kavramı işin içine katıldığında, devlet gücünün altında yatan ve bu hususi ulusal çıkar anlayışını, bu hususi devlet aklını üreten şeyin – ya da Gramscici kavramlarla ifade edecek olursak, söz konusu tarihsel bloğun yapılış biçiminin – ne olduğu sorusunu sormak zorunlu hale geliyor.

Son olarak, düşüncenin ideolojik doğasıyla ilgili netameli bir sorun daha var –ideoloji atfının, kendi bilimiyle başkasının ideolojisi arasına kesin bir çizgi çeken pozitivist tarafından bir hakaret gibi algılanması abildiği ölçüsünde netameli. Açıkça belirtmeliyim ki ben böyle bir çizgi çekmiyorum; kendi düşüncemin belirli bir perspektif üzerine temellendiğini kabul ediyorum; dolayısıyla başkalarının düşünceleri için de benzer bir temellenmenin söz konusu olduğuna işaret ederken herhangi bir kötü niyetim yok. Benim için bu durum, bilim kavramların geliştirilmesi ve bulguların değerlendirilmesi esnasında gösterilmesi gereken titizlikle alakalıdır. Bilim söz konusu olduğunda araştırma konusunun seçimi ve analizin hedeflediği amacın altında yatan kaçınılmaz bir ideolojik unsur var demektir. Netameli kısım, bir bilimsel teşebbüs, tarihi aştığını iddia ettiği ve evrensel geçerliliği haiz bir bilgi biçimini öne sürdüğü zaman ortaya çıkar. Tarihten kaçma

iştıyakıyla hareket eden pozitivizm bilinçdışı ideoloji tuzağına düşmek gibi daha büyük bir risk alır.

Birbirine karşı iki tür tarih anlayışı vardır. Her iki anlayış da entelektüel olarak özne ile nesne arasındaki ayrıma dayanır. Birinci anlayış, olayların sonsuz bir nesnelleştirilmiş veri dizisi olarak görüldüğü yöntemsel bir ayrımı içerir. Bu yaklaşım evrensel davranış yasalarını bulma arayışındadır. Yapısalcı realizm, belirtmiş olduğum üzere, bu anlayışın bir tezahürüdür. Diğer anlayışta ise tarihsel eylemin ardındaki öznel nesnelleşmiş bir tarihsel süreç tarafından belirlenmiş olarak görülür. Bu anlayış tarihin “hareket yasalarını” keşfetme arayışındadır. Her iki tarih anlayışı da kolayca ideolojiye dönüşmeye elverişli hale gelir: biri statükonun ‘şeyleşmiş’ hali olan ideolojiye, öteki ise – ki bu, yukarıda da öne sürüldüğü üzere, özne ve nesnenin birliğini kabul eden bir yaklaşımdır – mevcut güçler arasındaki çelişkilerden ortaya çıkan diyalektik gelişim doğrultusunda tarihselci beklentinin içinde bir kesinlik varsayar, bunu açığa çıkarmak suretiyle devrime dayanak oluşturan bir ideolojiye dönüşür.

Neorealizm, gerek Waltz’un yapısalcı yaklaşımı gerekse de etkileşimci oyun kuramı biçiminde olsun, ideolojik anlamda uluslararası sistemin büyük güçlerce yönetilmesine hizmet eden bir bilim olarak tezahür eder. 1970’lerin sonunda basılmış bir kuramın iki kutuplu sistemin mümkün olan dünyaların en iyisi olduğuna hükmedişinde açıkça mesnetsiz bir iyimserlik vardır. Tarihsel süreç evrenselci olduğu farz edilen bu bilim üzerinde kendi silinmez izini bırakmıştır.

Bir Amerikan toplum bilimi olan uluslararası ilişkiler için Marksizm, rakip süpergücün ideolojik destekçisi olarak görülen büyük “öteki”dir. Diğer bir yandan kolaylıkla alternatif özne-nesne ayrımıyla ilişkilendirilir. Bu Amerikan toplum bilim çalışmalarında Marksizmden nezaket icabı bahsedilir ancak genellikle kendi söylemi üzerinde herhangi bir etki bırakmayan basit birkaç önermeye indirgenir. Amerikan uluslararası ilişkiler bilimi ile Marksizm arasında herhangi bir diyalogdan bahsedilecekse bir sağırlar diyalogundan bahsedilebilir. Gilpin realist düşüncenin bir zenginlik ve çeşitlilik barındırdığını savunmakta haklıdır, fakat Marksist düşüncedeki çeşitliliğe dikkat çekmek de en az bunun kadar meşrudur. Marksizm yukarıda tartışılan tüm epistemolojik ayrımları kateder. Richard Ashley’in de göstermiş olduğu gibi,¹⁴ kuramın nasıl kullanıldığı açısından değilse de bilginin doğasına ilişkin kavrayış açısından yapısalcı realizm ile benzerlikler taşıyan yapısalcı bir Marksizm vardır. Tarihin hareket yasalarını açığa çıkarma iddiasında olan (günümüzde görünürlüğü azalmış olsa da) belirlenimci/determinist bir gelenek vardır. Nihayet tarihin nesnel yasaları olabileceğini

reddeden ve yapısal değişimi anlamaya yönelik bulgusal model olarak sınıf mücadelelerine odaklanan tarihselci bir Marksizm vardır. Bu satırların yazarı kendini en fazla sonuncu akıma yakın görüyor elbette. Marksist düşüncenin çelişki barındıran çeşitliliği olmasaydı (gülünçleştirilmiş bir Reagancı retorikle söylersek) mahallenizin sıcakkanlı Marksist-Leninist devrimcisi olarak adlandırılmaktan mutluluk duyuyor olacaktı. Ne var ki Marksizmin karmaşık dünyasındaki vaziyete bakıldığında kendini yalnızca bir tarihsel materyalist olarak tanımlamayı tercih ediyor.

Notlar

- 1 Stanley Hoffman, “An American Social Science: International Relations,” *Daedalus*, cilt 106, sayı 3 (Yaz 1977), s. 41–60.
- 2 Robert Gilpin, “The Richness of the Tradition of Political Realism,” Robert O. Keohane (der.) *Neorealism and Its Critics* içinde, (New York: Columbia University Press, 1986), s. 301–321.
- 3 Richard Ashley, “The Poverty of Neorealism,” Keohane, *Neorealism and Its Critics* içinde, s. 255–300.
- 4 *The New Science of Giambattista Vico*, (çev. Thomas Goddard Bergin ve Max Harold Fisch, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1970).
- 5 Pozitivist söylemde (çoğu zaman önüne “basit” konarak) kullanıldığı şekliyle “betimleme” tabiri tarihselci söylem açısından bir anlam ifade etmez. Bir tarihselci için, betimleme yorumlamadan yahut anlamadan, yani tekil bir olgunun açıklayıcı bir hipotez aracılığıyla değerlendirilmesinden ayrı düşünülemez. Teorinin görevi tarihsel uygulanabilirliği sınırlı birtakım hipotezler ve kavramlar geliştirmektir; merkantilizm, kapitalizm, faşizm, vs. gibi kavramlar. “Betimleme” (pozitivist) ile “anlama” (tarihselci) arasındaki fark çalışmanın nesnesini ifade etmek için kullanılan sözcüklerle yansıtılır: veriye (*datum*) (pozitivist) karşı olgu (*fact*) (tarihselci). Latin dillerinde bu ayrım İngilizce’de olduğundan daha aşikardır zira bunlara karşılık gelen sözcükler “vermek” ve “oluşturmak/yapmak” fiillerinin geçmiş zaman sıfat-fiilidirler. Pozitivizm dışarıdan gözlemlenen verili durumlarla ilgilenir; tarihselcilik ise “oluşturulan” olaylar veya kurumlarla. Diğer bir deyişle, ele alınan bu olgular veya kurumlar varlıklarının doğurmuş oldukları nesnel sonuçlar açısından olduğu kadar onları oluşturanların öznellikleri aracılığıyla anlaşılmalıdır.
- 6 Tarihselci söylemde en abes anlamı dışında “neden” kavramından da bahsedemeyiz. Bir cinayetin “neden”i katilin parmağının tetik üzerindeki kasılmasıdır; tetik kovandaki barutu infilak ettirir ve kurbanın vücudunun hayati organlarına isabet eden bir mermiyi ateşler. Tarihselci incelemenin amacı açıklama getirmektir. Bu amaç bireysel motivasyonlar ile toplulum-

- sal yapıların açıklayıcı hipotezler aracılığıyla bağlantılandırıldığı çok daha karmaşık bir kurguyu gerektirir.
- 7 Robert. O. Keohane, “Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond,” Keohane, *Neorealism and Its Critics* içinde, s. 197.
  - 8 Bu geleceğin geçmişin bir benzeri olacağı varsayımında bulunmak anlamına gelmez. Ancak (tarihselci yaklaşım açısından) geçmiş ile gelecek arasında katıksız bir ayırım yapılamaz. Geçmiş hakkındaki bilginin pratik yararı değişimi açıklayıcı hipotezlerin geliştirilmesinde görülür. *Longue Durée* makalesinde Fernand Braudel bu tür hipotezleri anlatmak için gemi metaforuna başvurur. Hipotez bir dizi koşul altında belirli sulara sorunsuzca yol alır; diğer bazılarındaysa hareketsiz kalır ya da batır. Teorinin görevi belli hipotezlerin geçerliliğinin sınırlarını keşfetmek ve bunların başarısız olduğu durumları açıklayacak yeni hipotezler tasarlamaktır: Fernand Braudel, “History and the Social Sciences: The *Longue Durée*,” *On History* içinde, çev. Sarah Matthews (Chicago: University of Chicago Press, 1980), s. 25–54.
  - 9 John Gerard Ruggie, “Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis,” Keohane, *Neorealism and Its Critics* içinde, s. 131–157.
  - 10 Braudel, “History and the Social Sciences.”
  - 11 Waltz siyaset bilimcilerin sistemleri onları oluşturan parçalarına indirgemekle onları şeyleştirdiklerinden bahsederken indirgemecilik ve şeyleştirme hakkında ilginç şeyler söylüyor. Benim okumama göre Waltz bu konunun tam karşısında yer almaktadır. Waltz, uluslararası sistemi zihinsel bir kurgu yerine bir “neden” olarak ele alarak ve parçaların, yani devletlerin, davranışlarını sistemin kendisinden çıkarsayarak onu şeyleştirir; böylece uluslararası ilişkiler şeyleşmiş bir sistemin işleyişine indirgenmiş olur: Kenneth N. Waltz, “Reductionist and Systemic Theories,” Keohane, *Neorealism and Its Critics* içinde, s. 61.
  - 12 Bkz. bu kitapta (7. bölüm) “Gramsci, Hegemonya ve Uluslar arası İlişkiler: Metot Üzerine bir Deneme”
  - 13 Stephen Krasner, *Defending the National Interest: Raw Materials Investment and US Foreign Policy* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1978).
  - 14 Bkz. Ashley, “Poverty of Neorealism.”

---

5 Geleceğin dünya düzeni üzerine düşünmeye dair (1976)

Daniel Halévy II. Dünya Savaşı başlarında tasarlayıp savaş sonrasındaki tekrar basımı için gözden geçirdiği bir makalesinin başlığında “tarihin hızlanması” tabirini kullanmıştı.¹ Oswald Spengler’in, kültürlerin ve medeniyetlerin döngüsel bir şekilde yükselip çöktüklerine dair tespiti Halévy ve onun Avrupa entelijansiyası içindeki çağdaşları tarafından iyi bilinmekteydi.² Arnold Toynbee de medeniyetlerdeki yaratıcılık kaybı ve yeniden doğuşun gerektirdiği koşullar üzerine gerçekleştirdiği araştırmalarının ciddi bir kısmını çoktan yayımlamıştı.³ Üçü de dünya düzeni sorunuyla ilgilenmekteydiler. Batı toplumlarını bekleyen ihtimaller konusunda kötümser bir görüşün derin tesiri altındaydılar. Belki de bu kötümserlikleri, kabul edilebilir ve medeni bir yaşam tarzının geri döndürülemez biçimde yara aldığı kaygısından kaynaklanıyordu. Çabalarını hangi hususi duygular tetiklemiş olursa olsun, krizin yapısını anlayabilmek için doğal olarak her üçü de tarih üzerine düşünmeye yönelmişlerdi. Meslekten tarihçilerin, tarihin anlamı söz konusu olduğunda bilinemezci bir tutum takınmaları, şüphecilerin kaçındıkları meseleleri ele almak için tahrik ve teşvik edici bir işlev görüyordu.⁴ Aslına bakılırsa, meslekten tarihçilerdeki bu bilinemezci tavır, iyimser bir şekilde liberal parlamenter yönetimlerin evrensel zaferini öngören çizgisel ilerlemeci tarih görüşünün iflas ilanını – 1930’ların Avrupa liberalizminin siyasi ve iktisadi hatalarından kaynaklanan bir iflas – gizleyen bir örtü olarak ortaya çıkmıştı.

II. Dünya Savaşı sonrasında, meslekten tarihçiler kapsamlı yeniden yorumlama konusundaki meydan okumayla yüzleşmeye daha hazır durumdaydılar. Örneğin, Geoffrey Barraclough, hem dünyayı yapısal bir bütünlük şeklinde anlaması hem de toplumsal yaşamın farklı yönlerini birbiriyle bağlantılandırmakta kullandığı yöntem bakımından daha kapsamlı bir çağdaş tarih görüşü uğruna Spengler ve Toynbee’nin karşılaştırmalı medeniyetler yaklaşımını bir kenara bırakmıştır.⁵ Ne var ki, tıpkı selefleri gibi Barraclough

ugh da tarihin yapı ve süreçlerine dair bir kavrayışı, geleceğin şekillenışı hakkında düşünmek için faydalı bir kalkış noktası olarak düşünmüş görünmektedir.

Yine geleceğin dünya düzeniyle ilgilenen, fakat tarihsel yaklaşımı reddeden ve “fütüroloji” (gelecekbilim) başlığı altında ele alınabilecek, literatür içerisinde görece yeni bir akım söz konusudur. (“Fütüroloji”nin belirlenimci içerimlerinden kaçınmak isteyen Bertrand de Jouvenel – Fransızcadan türettiği – *futuribles* terimini önerir: muhtemel gelecekler, ya da belki de daha iyi bir ifadeyle, alternatif gelecekler.) Fütüroloji literatürünün, davranış bilimlerinin (vakıflardan gelen muazzam paralara rağmen) toplumsal gelecek hakkında öngöründe bulunma çabasına bilimsel bir temel kazandırmadaki başarısızlığıyla ilgili bir tahammülsüzlüğü yansıttığı söylenebilir. Pratik bir mevzu olarak, işinsanları ve politika üreticiler yapacakları planlamaların temelini oluşturan gelecek hakkında bazı varsayımlarda bulunmak zorundadırlar. Fütüroloji, fazlaca temkinli davranış bilimcilerin bu talebi karşılayacak açık varsayımları sunmaktaki yetersizliklerini ya da çekingenliklerini telafi etmeye çalışır. Genel olarak bakıldığında fütüroloji ağırlıkla teknolojideki yeni gelişmeleri⁶ öngörmeye dayanır ve toplumsal örgütlenmeyi yeni teknolojiye uyumlanması gereken bir bağımlı değişken olarak ele alma eğilimi gösterir. Demografi ve üretim gibi toplumsal yaşamın en kolay ölçümlenebilecek yönlerini hesaba katar. Ayrıca, insanların sürekli olarak değişen çevrelerine hızlıca uyumlanma baskısı altında kaldıkları durumlarda ortaya çıkan bireysel psikolojik sorunlarla da ilgilenir. Fakat bir yazın türü olarak fütüroloji, tarihsel yapı ve süreçlerle ilgili incelemelere hiç ilgi göstermemiştir; gelecek için bize rehberlik etmek konusunda geçmişin hiçbir işe yaramayacağı düşüncesine sıkıca bağlı görünmektedir.

Elbette insanlığın geleceğine ilgi duymakta, her ne kadar bu ilgi bazı zamanlarda diğerlerinde olduğundan daha keskin hale gelebilirse de, pek yeni bir şey yoktur. Entelektüel arayışların uzmanlaştığı ve kompartmanlara ayrıldığı bir dönemde ortaya çıkan bu tür bir algı, fütüroloji içerisinde yeni bir “disiplin”in doğmasına neden olmuştur. Ancak gelecek hakkında akıl yürütme sorunuyla başetmede kullanılabilir düşünme tarzlarının geçmişteki kökleri derine iner. Halihazırda bu alıştırma sarmalayan aciliyet hissi, uygulayıcılarını varmış oldukları çıkarımların türetildiği mantiki dayanaklardan ziyade bu çıkarımların kendilerini vurgulamaya itmektedir. Gelecek hakkında spekülasyonda bulunulurken iş başındaki zihinsel süreçler konusunda söyleyecek yeni bir sözü olmayan bu makale, birbirinden farklı yaklaşımları tasnif etmeye ve her birinin sahip olduğu bir takım içerimleri tartışmaya çalışacaktır.

Gelecek Üzerine Düşünmeye Dair Yaklaşımlar

Geleceğin dünya düzeni üzerine düşünmeye dair üç tür yaklaşımı inceleyeceğiz: doğal-akılcı yaklaşım, pozitivist-evrimci yaklaşım ve tarihselci-diyalektik yaklaşım. Bu yaklaşımların her biri geleceği, sınırlamalar ile amaca yönelik eylemin (*purposive action*) bir tür birleşimi şeklinde kavrar. Her birinin farklı araştırma tekniklerini beraberinde getiren kendine özgü bir bilgi kuramı vardır. Son olarak her biri zımnın ya da açıkça, geleceğin kavranabilmesine yardımcı olacak farklı bir tarihsel süreç modelini benimser.

Doğal-akılcı yaklaşım

Bu yaklaşım, beşeri kurumların ve olayların içsel doğaları ile dışsal görünüşlerini birbirinden ayırt eden bir ikilik kavramı üzerine kuruludur. İçsel doğa, akıl yoluyla bilinebilir ki bu bizi insanın ve siyasal yönetimin gerçek özünü anlamaya doğru götürecek yoldur. Aklın koymuş olduğu ölçüt, temel insan doğasının evrenselliği inancından hasil olur; bu ölçüt sayesinde insani potansiyelin gerçekleştirilmesine yönelik muhtelif çabaların tarihsel kaydını teşkil eden beşeri kurumlar ve davranışlardaki gözlemlenebilir farklar hakkında değerlendirmede bulunulabilir.

Bu içe-doğruluk ile dışa-doğruluğa karşılık gelen iki çatışmalı siyasal ilke söz konusudur: bireylerin ve halkların yaratıcı yeteneklerini, siyasal yönetimin inşası ve muhafaza edilmesi için göstermiş oldukları zeka, gayret ve uyum düzeyini yansıtan öznel ilke; öznel ilkenin işleyeceği arkaplanı oluşturan koşullar ile olaylar ya da durumların birleşimi demek olan nesnel ilke.⁷

Bu ikiliğin tarihsel düzlemde nasıl çözüme kavuştuğu meselesi farklı şekillerde ele alınmıştır. Nesnel ilkenin ağır bastığı ve siyasal eylem ihtimalinin kısıtlı ya da beyhude görüldüğü zamanlarda bir Tanrısal öğreti, aklın insana aşkın olan bir uzantısı yoluyla nesnel koşulların anlaşılabilmesi yönünde bir açıklama sunar (Aziz Augustinus, Tolstoy). Diğer yandan, nesnel ilke üzerinde hakimiyet kurma yönünde güçlü bir irade mevcut olduğunda, dikkatler siyasetteki yaratıcı yeteneğin hangi araçlarla uyandırılabilmesi ve güçlendirilebileceğine çevrilir ki bu yetenek aracılığıyla nesnel koşullar anlaşılabilir ve yönlendirilebilir (krş. Machiavelli'nin *necessità* kavramı).

Doğal-akılcı yaklaşımdan türeyen iki tahkik hattından söz edilebilir. Birincisi, insanın akılcı doğasıyla uyum içinde işleyecek siyasal sistemlerin tasarlanmasına dair normatif görev (ütopyacılık); ikincisi ise ideal siyasal

yönetimin inşasında göz önüne alınması gereken koşulların daha iyi anlaşılmasına yönelik siyasal çözümlerdir. Bu anlayışa göre, siyaset bilimi normatif kuramın karşısında yer almaz, onu tamamlar. Normatif kuram siyasetin hedeflerini, siyaset bilimi ise bu hedeflere ulaşabilmek için gereken koşulları belirler.

Bu yaklaşım döngüsel bir tarihsel süreç modeline karşılık gelmektedir. Siyaset, yaratıcı enerji ya da *virtù* ile donandığında ideal olana doğru yönelir; bu yaşamsal enerji yurttaşlık ruhunun hususi çıkar arayışına tabi kılması tarafından hükümsüz bırakıldıkça böyle ümit verici dönemleri siyasal yapılarda artan yozlaşma safhaları izler. İdealin olumlu muhtevası genellikle uzak geçmişten elde edilen unsurlarla inşa edilir. Örneğin, Dante'nin *De Monarchia* ve Machiavelli'nin *Discorsi* eserleri yaklaşık on üç veya on beş asır önceki bir altın çağa göndermede bulunurlar.

Pozitivist-evrimci yaklaşım

Pozitivizm, beşeri kurumlar ve olaylardaki içsellik ile dışsallık ikiliğinin toplumsal dünyanın anlaşılmasıyla ilgisini reddeder. Toplumun etüt edilmesinde kullanılacak bilimsel yöntem ile doğa alemini etüt etmek için geliştirilen yöntem arasında bir paralellik kurulur. Failler ve insan eylemleri dışsal fenomenal yönlerine indirgenir; bilim, dışsal olarak gözlemlenen fenomenler arasındaki ilişkilerde bulunan düzenlilikler biçiminde keşfedilecek bir rasyonellik olarak düşünülür. Toplum bilimlerinin ilerleyişi, belirtili koşullar altında tahmin edilebilir sonuçlar şeklindeki yasaların birikimli keşfiyle eşitlenir.

Bu yaklaşımın uygulanabilmesi için tarihsel olayların nesnelere dönüştürülmeleri gerekir. Hatta zihinsel durumlar bile – (bir kanaat beyanını bireyin zihninin bütünsel bağlamından kopararak bunu diğer pek çok nesne gibi ele alan) kamuoyu araştırmaları kullanılarak – ölçülebilir, kıyaslanabilir birimler olarak nesne biçimine indirgenebilir. Pozitivizm *veriye* – yani, dışsal olarak gözlemlenen “verili” şeylere – gereksinim duyar, oysa toplumsal dünyayı anlamaya yönelik öteki yaklaşımlar *olgularla* – diğer bir deyişle, insanlar tarafından oluşturuldukları için onlara anlaşılır gelen olaylar ya da kurumlarla – ilgilenirler.⁸

Öznel bakış açısından eylemler, bilinçli ve bilinçdışı etkilenimlerin oluşturduğu bütünsel bir bağlam çerçevesinde açıklanabilir. Nesnel verilerin peşindeki pozitivist yaklaşım bu öznel bütünlüğü birer değişken olarak sınıflandırılacak bir dizi farklı gözleme böler. En basit anlamda, bir değişkendeki değişimler bir diğerindeki değişimlerle ilişkilendirilerek göz-

lemelenir; eğer öteki faktörler ilgisiz ya da sabit kabul edilmekteyse bu gözlemlerden nedensel çıkarımlara gidilebilir. Ancak genellikle, toplumsal yaşam iki değişkene indirgenmek için fazla karmaşıktır. Bu nedenle ilgili olduğu varsayılan ve hepsi de birbiriyle etkileşim halindeki birtakım değişkenler arasında bir bağlantı kurmak gerekir: böylece bir sistem aygıtından bahsedilebilir. Gelecek hakkında düşünmeyle ilgili sorunları ele alırken, sistem kavramında içerilen varsayımların, toplumsal değişim konusundaki fikirlerimizi nasıl şekillendirebileceğini açıklığa kavuşturmak önemlidir.

Sistem modellerinin iki türünü karşılaştırabiliriz. İlki, toplumsal rollerin, sistem düzeyinde denge durumuna erişilmesi açısından tamamlayıcı işlevlerin yerine getirilmesi yoluyla birbirlerine bağlandığı yapısal işlevselci türdür. Sistem, verinin düzenlenişi için gerekli bir nominalist çerçeveden ibaretken, zımni olarak kendine has bir erekliliğe – erişilen denge durumunun korunması – sahip gerçek bir varlık haline gelir. Homeostatik mekanizmalar istikrarsızlaştırıcı sonuçlar doğuran işlev bozukluklarına karşı denge durumunu yeniden tuttururlar. Sistemin mutabakata dayalı normatif muhtevası, failerin toplumsal rollerini benimsemelerini sağlayan ve sapkın davranışları kontrol eden önemli bir düzenleyici mekanizmadır.

Denge kavramının işlevselci modele katmış olduğu örtük statükocu eğitim, bu modelin sistemsel gelişime dair kendine has anlayış tarzı – sistemin ilerlemeci “bütünleşme”si – tarafından değişime uğratılır. Söz konusu toplumsal değişim fikri, toplumsal evrimin, geleneksel, kırsal, organik bir topluluktan daha karmaşık bir kentsel ve endüstriyel iş bölümüne doğru bir geçiş şeklinde anlaşıldığı on dokuzuncu yüzyıl sosyolojisinden, bilhassa Tönnies ve Durkheim’in yaklaşımından, türemiştir. Bu çerçevede, bütünleşme, kendisini oluşturan parçaları arasındaki karşılıklı bağımlılık düzeyi yüksek bir toplumda işlevsel olarak belirli roller arasında uyumlu bir tamamlayıcılığı teminat altına alabilecek yapıların ortaya çıkması olarak görülür.⁹

Bütünleşme sistemin adım adım ilerlemekte olduğu nihai evreyi belirten teknolojik bir kavramdır. Tümdengelimsel akıl yürütme sayesinde, bu nihai evreye giden yolda aşılması gereken çeşitli sorunlar belirlenip, bunlar için, hedefe varışı kolaylaştırma amacına dönük çözümler tasarlanabilir. İşlevselcilik, nihai hedefi bizatihi sistem tarafından verilen bir şey olarak kabul eden – teknik engellerin teşhisi ve uygun düzenlemelerin planlanması anlamındaki – sorun çözücülükle uyumludur.

Fakat bu nihai hedef nasıl olmuş da sisteme dahil olmuştur? Bu soruyu ancak tarihsel olarak cevaplayabiliriz: sistemin kendi ideolojik kökeninden.

İşlevselci modellere göre gelecek, batı tipi sanayi toplumlarında asgari toplumsal çatışmayla azami üretim verimliliği hedefine ulaşılmasını sağlamalıdır.¹⁰

Sistem modellerinin ikinci türü, en yüksek önceliği “geribildirim döngüsü” (*feedback loop*) kavramına tanıyarak işlevselciliğin denge eğilimini bir kenara bırakır. Buna göre sistemdeki etkileşimlerin ürettiği belirli çıktılar veya sonuçlar, bir sonraki adımda çıktıları oluşturacak olan girdiler üzerinde değişiklik yaparak geri beslemede bulunurlar. Geribesleme döngüsünün bu kullanımı “sistem dinamikleri” tabirini haklı çıkarır ve geleceği simüle etme potansiyeline sahip niceliksel uygulamalara uygunluk gösterir. Roma Kulübü grubu *Limits to Growth (Büyümenin Sınırları)* çalışmasını hazırlarken bu tür bir modelden yararlanmıştı.¹¹ Bu yöntem birbirleri üzerindeki geribesleme etkilerini hesaba katarak – nüfus atışı, üretim, kaynakların tükenmesi, kirlilik gibi – bir dizi çıktı için öngöründe bulunur. Bu yöntemin bir yanıyla gizlediği, ya da en azından açıkça dile getirmediği şey ise bu çıktıların ve bunlardaki değişim oranının belirli toplumsal örgütlenme ve ilişki biçimlerine bağlı olduğudur. söz konusu çıktılardaki yakın zamanlı büyüme oranlarına dair öngörüler, üstü kapalı olarak mevcut toplumsal ilişkilerin (ve bu ilişkilere denk düşen toplumsal güç dağılımının) değişmeden kalacağını varsaymaktadır.

Pozitivist-evrimci yaklaşımın her iki türünün de paylaştığı tarihsel süreç modeli çağdaş toplumda gözlemlenen eğilimlere dair yapılan bir kestirime dayanmaktadır. Mevcut güç dağılımı, mevcut toplumsal ilişki biçimleri ve halihazırda baskın durumdaki normlar verili olarak kabul edilir ve gelecek de bu verili koşullara ait bünyevi eğilimlerin gerçekleşmesi olarak düşünülür. ideal olanı statükonun karşısına yerleştiren doğal-akılcı yaklaşımın eleştirel potansiyelinin tersine bu yaklaşım statükoya imtiyaz tanıma eğilimindedir.

Tarihselci-diyalektik yaklaşım

Tarihselcilik özneliğin ikili yapısını tersine çevirir. Toplumsal dünya insan zihninin bir yaratımı olarak anlaşılabilir. Tarihselcilik olgularla ilgilenir, veriyle değil. Doğal-akılcı yöntem öznel olarak anlaşılın evrensel ideal ile toplumsal varoluşu belirleyen nesnel koşulları birbirinin karşısına yerleştirirken tarihselcilik edimsel olandaki fikri arar: amacı edimsel olanı eleştirel biçimde değerlendirmek değil onu anlamak ve açıklamaktır.¹² Tarihselcilik, tarihsel süreci insan zihninin içsel dünyasındaki işleyişi açısından anlama-

ya çalışan bir yöntemdir, oysa pozitivist-evrimci yaklaşım nesnel veriden çıkarsanabilecek eğilimleri ya da öngörülebilir düzenlilikleri arar.¹³

Tarihselci, tekil olayların, ancak ait oldukları çağın daha geniş düşünce ve eylem bütünselliği içerisinde anlaşılabilceğini düşünen bir “holisttir.” Her tekil zihnin, herhangi bir olayın ait olduğu bütünselliğe dair taraflı ve iyi kötü kapsayıcı bir görüşü vardır. Tarihselci yaklaşım, feodalizm, kapitalizm, faşizm ve benzeri kavramlardan¹⁴ yararlanmak suretiyle belirli tarihsel dönemlere ve mekanlara ilişkin belli bir genellik düzeyine ulaşmaya çalışır. Bu kavramlar, düşünceler, davranış örüntüleri ve kurumlara dair tutarlı bir yapısal düzenleme sunarlar. Bu tür kavramlar (her ne kadar en iyi biçimde, zamanın feraseti en yüksek zihinlerine ait fikriyatın incelenmesiyle türetilenlerse de) özel olarak herhangi bir tarihsel failin düşüncesini temsil etmekten ziyade bütün bir dönemin baskın eylem yönelimlerinin ifade bulmuş hali olan ideal tipler olarak ele alınabilirler. Bu yaklaşımdaki diyalektik unsur, tarihsel değişimin bu türden iki karşıt fikir arasındaki çatışmanın sonucu olarak görülmesinden doğar. Öyleyse tarihsel süreç modeli, bir çatışma modelidir. Ralf Dahrendorf bunu sade bir şekilde şöyle ifade eder: “Dönüşümüne yol açan antagonizmaları kendi yapısı içerisinde üreten bir toplum fikri genel anlamda değişimi çözümlmek için uygun bir model olarak görünmektedir.”¹⁵

Bu, çatışmanın her zaman düşüncelerden kaynaklandığı anlamına gelmez. Belirli grupların tarihsel pozisyonu açısından bakıldığında, dünyaya dair genel kavrayış kalıpları ile varoluşun gerçeklikleri arasında daima bir gerilim bulunur. Değişen maddi koşullarla ile eski entelektüel şemalar arasında boşluklar oluşmaya başlar. Bu tür boşluklar, muhtemel okuyucuların bilinçlerindeki bir değişime ve karşıt bir toplum imgesi benimsemelerine bağlı olarak gerçekleşebilecek örtük bir çatışmayı ima eder. Dolayısıyla, tarihsel-diyalektikçi araştırmacının görevi dünyanın vaziyetini teşhis etmek kadar eyleme geçme bilinci ve iradesini uyandırmaktır.¹⁶

Geleceğin Dünya Düzeni Üzerine Bazı Fikirler

Bu bölümde yukarıda anahatları çıkarılan üç entelektüel yönelimin kimi uygulamalarına dair bir tartışmaya yer verilecek. Bu bağlamda ele alınan fikirler, ütopyacı literatürün daha açık öngörülerinden ziyade politikacıların ve araştırmacıların (esas olarak çağdaş toplum bilimcilerin) sözlerinde bulunabilecek gelecek imgelerinden oluşuyor.

Normatif Bir Bakış Açısı: Dünya Barışının Bir Koşulu Olarak Liberal Çoğulculuk

Normatif bir iyi yönetim görüşünün dünya düzeninin bir koşulu olabileceği fikri açıkça demode olmuş görünüyor.¹⁷ Oysaki, fikir tarihi içerisinde göze çarpan bir soykütüğe sahiptir bu görüş ve savaş sonrasının ilk yılları gibi yakın zamanlara kadar rahatça kabul görmekteydi. Bu fikir her ne kadar şimdilerde entelektüel bir tutulmadan muzdaripse de kalıntıları hala ortalıkta; yani bir yeniden canlanış beklenebilir.

Bu normatif görüşün temel öncülü bütünün – dünya siyasal düzeninin – kendi parçalarıyla, yani müteşekkil olduğu siyasal yönetimlerin doğasıyla uyumsuzluk içerisinde olamayacağıdır. Adaletin küresel düzeyde sağlanması bu siyasal yönetimlerde de sağlanmasına bağlıdır. Parçalardaki adaletsizlik ve düzensizlik küresel düzeyde de düzenin ve adaletin sürdürülmesini tehdit edecektir; o nedenle küresel düzenin – gücü ve nüfuzu kendi namına mobilize edebildiği sürece – çizgiden sapan yönetimlerde adaleti ve düzeni temin etmek üzere harekete geçme meşruyetinin bulunduğu kabul edilmektedir. İkincil öncül ise liberal çoğulculuğun iyi yaşama ulaşmaya en elverişli siyasal düzenleme olduğudur. Böylece siyasal birimlerdeki liberal çoğulculuk dünya düzeninin bir koşulu haline gelmiş olur.*

İlk olarak, temel öncülün normatif siyasal kuram içerisinde ne kadar kadim ve prestijli bir yere sahip olduğunu hatırlamalıyız. Dante şöyle yazar: “Bir parçanın bütünlüğe ne tür bir ilişkisi olursa olsun, bu parçanın yapısı küllü olanıkiyle uyum göstermelidir.” Sonra da “eğer ki bu yapının biçimi kısmi insan topluluklarında bulunmaktaysa, bir bütün olarak toplumda hayli hayli bulunmak zorundadır...”¹⁸ diye devam eder. Yaklaşık iki asır sonra, kendi çağının farklı siyasal perspektifi içerisinde Machiavelli de aynı genel sorunla karşılaşmıştır. Machiavelli’nin pratik düzen görüşü coğrafi olarak İtalya’nın birliğinin sağlanmasıyla sınırlıydı, halbuki Dante’ninki ilkesel anlamda daha geniş bir Hristiyanlık dünyası kavramına uzanıyordu. Parçalardaki düzenin doğasıyla bütünün düzeni arasındaki uyumun gerekliliğini öngören temel öncül söz konusu olduğunda Dante ve Machiavelli birbirleriyle anlaşıyorlardı. Machiavelli cumhuriyetin en üstün yönetim biçimi olduğunu düşünüyordu fakat ona göre çağdaşları bir cumhuriyeti ayakta tutmak için fazla yozlaşmış durumdaydı. Onun Hükümdara çağrı-

* Sovyetler birliğinin dağılması ve Doğu ile Batı arasındaki savaş sonrası çekişmenin sona erişile birlikte artık “tarihin sonu”nun gelmiş olduğu çıkarımı bu düşünce hattının bir uzantısıdır: Francis Fukuyama, “The End of History?,” *National Interest*, sayı 16 (Yaz 1989), s. 3-18 ve *The End of History and the Last Man* (New York: Free Press, 1992).

sı toplumsal bir mit yaratılması yönündeydi; bu yolla yurttaşlık ruhunun yeniden canlandırılacağını umuyordu.¹⁹ Aynı varsayım – dünya düzeninin sürdürülebilmesi için siyasal yönetimlerde bulunması gerekli iç koşullar – Kant'ın *Ebedi Barış*'taki düşüncelerinde de görülür. Kant bu esas koşulun her devletin yönetim biçimi olarak cumhuriyet ile idare edilmesi olduğunu düşünüyordu; bununla kastettiği yasayı ve hukuku temsil eden ve bunlara saygılı anayasal bir hükümete.²⁰

Buradaki temel düşünce II. Dünya Savaşı sonrasında siyasi liderlerin retoriklerinde oldukça yaygın hale gelmişti ve Soğuk Savaşın başlamasıyla beraber batılı sözcüler tarafından pekiştirilmekteydi. Bilhassa yeni gelişmekte olan uluslara uygulandığında birbiriyle bağlantılı bir dizi önermeye indirgenebiliyordu: teknik ve iktisadi yardım iktisadi gelişmeye izin verir; gelişme demokrasiye elverişli koşulları yaratır; demokratik yönetimler ise dünya barışı için gerekli koşulu sağlarlar. bu bağlantılı önermelerin her biri eleştirmenler tarafından yerle bir edilmiştir,²¹ hatta argümanın 1960'lar boyunca kimi zamanlar Batı'nın gelişme yardımlarının meşrulaştırıcı retoriğinin dışında kaldığı olmuştur.²²

Retorikte meydana gelen bu değişim yerel düzeyde olsa bile bir açıklama gerektirmektedir. uluslararası ilişkiler kuramcıları bir ülkenin iç hususiyetlerinin onun uluslararası alandaki davranışlarını etkileyebileceği fikrine katıyen itibar etmemişlerdir. Devletler uluslararası ilişkilerinde içerideki yönetim biçimleriyle pek alakası olmayan ulusal çıkarlarının peşinden gitmekteydiler. Uluslararası ilişkiler araştırmacıları bir davranışın açıklaması için devletlerin içine bakmaya başladıklarında ise dikkatlerini celbeden şey iç yapılanma ve iktidar süreçlerinden ziyade daha dar anlamda bürokratik süreçler oluyordu.

Siyasetçiler tarafından savaş sonrası dünya güç düzenine zorunlu olarak duyulan saygı bir tarihselci göreciliğe meyletmekteydi. Başkan Wilson dünyayı demokrasi için güvenli bir yer haline getirmeye çalışmıştı; Başkan Lyndon Johnson'ın önüne koyduğu hedef ise dünyayı çeşitliliğin güvence altında olduğu bir yere çevirmektir.²³ Bu esnada, batının liberal çoğulcu ülkelerinden gelişme yardımlarının aktığı Üçüncü Dünya ülkeleri arasında otoriter rejimler giderek yaygınlaşmıştı.²⁴ Ulusal ideolojisini ihraç etmeye pek meraklı olan ve dünya çapındaki gücünü demokratik güçlerin liderliği şeklinde temsil eden ABD böylece 1960'larda kendini bu otoriter rejimlerin birçoğunun baş dış destekçisi konumunda bulmuştu. Tüm bunlar, dünya barışının iktisadi gelişme ve demokratik çoğulculuk temelleri üzerine bina edilebileceği tezinin revizyona uğratılması gereğini ortaya çıkarmıştır.

Karşılaştırmalı siyaset ve siyasal modernizasyon alanındaki kuramcılar

bu revizyonu ikincil öncüle hücum ederek gerçekleştirdiler – en azından yapabildikleri kadarıyla liberal çoğulculuğun yoksul ülkelerde gerçekleştirilmesine olan inancı zayıflatılar. bu ideolojik revizyon sırasında kullandıkları araç ise pozitivist-evrimci yaklaşımdan türetilen yöntemlerden birinin uygulanmasıydı: işlevselcilik. Üzerlerindeki taleplerin yaratmış olduğu külfetin altından kalkamayan az gelişmiş siyasal yapılar otoriter çözümlere meylediyorlardı. Dolayısıyla otoriterlik, bazı istisnai durumları saymazsak, modernleşmenin erken evrelerinin beklenebilir bir özelliğidir. Karşılaştırmalı siyaset kuramı içerisinde en incelikli çözümlenmelerden birinin sahibi olan David E. Apter otoriter sistemleri uzun dönemli modernleşme için en uygun tür olarak değerlendirir; “bu durumun pekâlâ atavistik niteliklerinden sıyrılmış bir faşizmin yeniden doğuşuyla sonuçlanabileceğini”²⁵ de ilave eder. (ileride metnin olası revizyonu durumunda, yakın zamanda yaşanan gelişmeler muhtemelen ona bu sınırlayıcı ibareyi de kaldırtacaktır.)**

İşlevselci kuramlar, uzun vadede Apter’in adlandırmasıyla “uzlaşma sistemleri,” Clark Kerr ve diğerlerine göre ise “çoğulcu endüstriyalizm”²⁶ doğru bir yakınsama yaşanacağına dair doktrinle batılı ülkelerin, bilhassa da ABD’nin, kendilerini içerisinde buldukları normatif tutarsızlığı bir kenara süpürmüşse benziyordu. böylece normatif olarak uygun sonuçlar, bu normları destekleme amacına dönük herhangi bir eyleme gerek kalmadan sağlama alınmış oluyordu. Ahlakın yapması gereken iş tarihsel kaçınılmazlık veya sistemsel gelişmenin işlevselci mantığı tarafından üstlenilmekteydi. Liberal vicdanın ülke dışında faşizme verilen destek sebebiyle huzursuz olmasına lüzum yoktu.

Kuramsal anlamda daha az incelikli olan diğer çıkar grupları ise dış ülkelerde çoğulcu siyasal yönetimin kendileri için önem taşıyan unsurlarının yerleştirilmesini desteklemeye devam ettiler: iş dünyası, iktisadi faaliyetler üzerindeki siyasal dayatmalardan kurtulmak istemesi itibarıyla; sendikalar ise emek örgütlerinin özerkliklerini desteklemek amacıyla.²⁷ Çoğulcu siyasal yönetim gelişmiş siyasal partilerin yokluğunda bile çıkarların bağımsız bir şekilde örgütlenmesi üzerine tesis edilebilirdi. yoksul ülkelerde dışarıdan müdahale edilerek meydana getirilen çoğulculuğun uygulamada

** Parantez içerisindeki cümle yukarıda bahsedildiği üzere 1960’larda görülen otoriterleşme eğiliminin verdiği esinle yazılmıştı. (Apter’in kitabı 1965’te yayımlanmıştı ve muhtemelen söz konusu eğilimin gerçek gücünü değerlendirme imkanına sahip değildi.) Elbette söz konusu bu eğilim 1980’lerde az gelişmiş ülkelerde giderek daha fazla sayıdaki seçilmiş hükümetin iş başına gelmesiyle beraber bir miktar tersine çevrilmiş görünmekteydi. Ne var ki, seçim yapılan bölgelerin sosyo-politik temelleri 1980’ler ve 1990’lardaki “yapısal uyum,” vb. uygulamalar sonucunda zayıflatıldığı sürece bu tersine dönüşün kalıcılığı sorgulamaya açıktır.

ne gibi sonuçlar doğurduğu artık iyice bilinmekte: dış güçlerin nüfuzuna tabi görelî güç ve ayrıcalık adacıklarının yaratılması, baskıcı otoriterlik için hiç bir şekilde engel teşkil etmeyen aksak bir azınlık temelli çoğulculuk.²⁸

Dünya düzeninin bir koşulu olarak liberal çoğulculuk taraftarlarının başı şu aralar ciddi anlamda dertte; iddiaları revaçtaki kuramlar tarafından reddedilmekte, programları ise pratikteki uygulamaları itibariyle yolundan sapmış durumda. Şimdilik, normatif konumun zayıflığının kökeninde biçimciliğin yattığı öne sürülmektedir. Çoğulcu kurumlar gücün yayılımını gerektirir, ancak – örneğin büyük toprak sahipliğine dayanan bir toplumsal yapı nedeniyle veyahut da yabancıların içeride stratejik konumlara yerleştirilmiş unsurların suç ortaklığı sayesinde manipule elebildikleri güçlü iktisadi kaldıraçları ellerinde bulundurmalarından ötürü – gücün tümüyle eşitsiz dağıldığı bir yerde kurumlar, biçimsel anlamda çoğulcu görünmekle birlikte zorbalığı gizleyen bir maskeden ibaret kalacaklardır. Bu çıkarım doğal-akılcı yaklaşımın – parçalarda adaletin sağlanmasının bütünsel düzeydeki adaletin bir koşulu olduğu yönündeki – temel öncülünü geçersiz kılmasa da parçalarda adaletin sağlanmasına nasıl katkıda bulunulabileceğini idrak etmekle ilgili bir noksanlığın söz konusu olduğunu ima eder. Machiavellici *necessità*, yani normatif hedefe yönelik eylemi şekillendirirken hesaba katılması gereken maddi sınırlamalar çözümlemesi yetersiz kalmıştır. Bu yetersizliğin en azından bir dereceye kadar sorumlusu siyaset bilminde baskın konumda bulunan ve siyasetin öznel yönlerini reddederek farkında olmadan statükonunun meşrulaştırıcısı haline gelen pozitivist eğilimdir.

Küresel Bütünleşmeye Doğru: Pozitivist Toplum Bilimden Türeyen Görüşler

Geçtiğimiz yirmi yıl boyunca ayrıntılı biçimde geliştirilen işlevselci kuramlar, bir yanıla bölgesel bir yanıla küresel biçimde sürmekte olan bir bütünleşme süreci aracılığıyla meydana getirilecek daha merkezileştirilmiş bir uluslararası sistem önermişlerdir. İşlevselciliğin bu gelişiminin kökenleri Milletler Cemiyeti dönemi boyunca geliştirilen ve II. Dünya Savaşı sonlarına doğru David Mitrany'nin *A Working Peace System* başlıklı risalesinde²⁹ ortaya koyduğu esasen normatif bir kurama dek izlenebilir. Mitrany ulus-devleti, temsilcileri “millî çıkar” çerçevesinde düşündükleri için dünya düzeninin önündeki başlıca engel olarak görmekteydi. Ulus-devlet kamusal kabul gören gelenekler içerisinde öyle sağlam bir yere sahipti ki dünya federalizmi güzergahı üzerinden cepheden girişilecek bir taarruz karşısında boyun eğecek gibi değildi. Ancak uygulamadaki belirli sorunların onun etkin denetiminden çıkartılarak bunlara uluslararası te-

melde çözüm aranması halinde ulus-devlet karşısında üstünlük sağlanması mümkün olabilirdi. Uluslararası anlamda bağlantılı alanlar genişledikçe ulus-devletin rolü gerileyecek, dünya hükümetinin gerçekleşme ihtimali artacaktı. Doğrudan tutumla kazanılamayan avantaj etraftan dolanmayla, gizli iş çevirmeyle ortaya çıkabilirdi. Mitrany, dünya barışı konusundaki ağır basan ilgisi sebebiyle ulus-devletin refahı teminat altına alıcı rolünü azımsamaktaydı. Devlet kendi isteğiyle refah sağlama rolünden uluslararası otoriteler lehine vazgeçeceğe benzemiyordu;³⁰ kamuoyunun beklentileri de devletin refah konusundaki sorumluluklarını herhangi bir uluslararası kuruluşa devretmesine izin vermezdi. Mitrany'nin normatif yaklaşımdan mühlhem reçeteleri gözden geçirilmiş biçimiyle 1950'ler boyunca daha bilimsel bir görünüm kazanmış ve siyaset bilimcilerce “yeni-işlevselcilik” olarak adlandırılmıştır.³¹ Yeni-işlevselcilik öncelikli olarak bir uluslararası sistemi daha bütünleşmiş hale getirecek siyasal süreçlerin çözümlenmesiyle ilgilenmekteydi. Mitrany'nin tasavvur ettiği şey sorun-çözücü görevlerin bir toplamından ibaretken, yeni-işlevselcilik bir anahtar fikir olarak “yayılma” (*spillover*) kavramını ortaya atmıştır. Uygulamada idari görevler birbirine bağlıdır, öyle ki belli bir işlevin ifasının uluslararası olarak düzenlenir hale gelmesi durumunda bununla ilintili görevlerin ifa edilmesinin de benzer şekilde düzenlenmesi konusunu gündeme getirme fırsatı doğacaktır. Uluslararası anlamda bütünleşmiş alanlardaki feraset sahibi liderler, uluslararası olarak ifa edilen görevlerin adım adım genişlemesini kolaylaştırmak ya da bu amaca dönük olarak krizlerden istifade etmek adına birbiriyle ilintili işlevler arasındaki bu bağlantıları kullanabilirler. Bu gerçekleştiğinde, çeşitli ülkeler içerisindeki istemci çevreler (*client groups*) dikkatlerini giderek bu görevleri yerine getiren uluslararası kuruluşlara çevirecek, böylece uluslararası kurumların otoriteleri ulusal kurumlar aleyhine genişleyecektir.

Bu fikir 1950'lerin sonundaki *relance européenne* (Avrupa'nın canlanması) modelinden türetilmiştir. Ortak kömür ve çelik pazarı genel bir ortak pazara doğru yayılmıştı. Süveyş krizi sonrasında, enerji kaynaklarından biri olan kömür konusundaki siyasa, Euratom aracılığıyla müşterek bir atom enerjisi siyasasına doğru bir yayılma göstermişti. 1958 dolaylarında yeni-işlevselci kuram tarihsel bir temayüle işaret ediyor gibi görünmekteydi. Batı Avrupada ayan beyan gerçekleşmekte olan şeyin bir yanıyla küresel ölçekte de gerçekleşmesi beklenebilirdi.

Sürmekte olan Avrupa bütünleşme süreci 1960larda hızını kaybedince bu kuram da gözden geçirilmiştir. Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET) üyesi ülkeler kömür sanayiindeki durgunlukla baş edebilmek amacıyla ulusal ön-

lemlere başvurmaya başlayınca “geri çekilme” (*spillback*) kavramının ortaya atılması mecburi hale geldi.³² General De Gaulle yeni-işlevselci modelin tasavvur ettiği bürokrasiler arası süreçleri tıkamak üzere müdahalede bulunduğu anda ise resme “dramatik-siyasal özne” gibi yeni bir kategori eklenmişti – kuralları değiştirmek üzere sisteme fırlatılan bir nevi tepeden gelen kurtarıcı (*deus ex machina*). Bu döneme gelindiğinde yeni-işlevselcilik başlangıçtaki formülasyonunda sahipmiş gibi görüldüğü açık (ancak artık bariz biçimde hatalı denilebilecek) öngörü yeteneğini yitirmişti. Büyük ölçüde, uluslararası sistemin giderek daha merkezi bir hal alıp almadığı sorusuyla ilişkili olarak alt alta dizilen kavramlar listesine dönüşmüştür.

Günümüzde, işlevselciliğin iki türeviden geleceğe dair alternatif görüşler sunmaktadır. Bunlar geniş anlamda, eski işlevselcilere göre ulus-devlet karşısında üstünlük sağlanabilecek yollara tekabül etmektedir: bu yollardan biri hükümetdışı kuruluşların ulusötesi eyleyiş biçimiydi, öteki ise uzmanlaşmış hükümet kuruluşlarının merkezi siyasal denetimden koparılmasıydı. Birincisi *ulusötesi* bütünleşme yaklaşımı olarak adlandırılmıştır, ikincisi ise *hükümetlerötesi* (ya da çoklu-bürokratik) yaklaşım.

Ulusötesi yaklaşımın şu anki kahramanı çokuluslu şirketlerdir. Çokuluslu şirketler yükselmekte olan verimli bir yönetim yapısı olarak küresel ölçekte iş gördükleri ve hem küresel iktisadi gelişmeyi düzenleyebilecek hem de çıkarlar arasında ideolojiler ötesi bir uyum bulunduğunu göstermek suretiyle Soğuk Savaş’ın ideolojik çatışmalarını geride bırakabilecek yetiye sahip oldukları gerekçesiyle göklere çıkarılmıştır. Yönetimlerinin tutum ve bağlılıkları itibarıyla (bütünüyle fiilen değilse de) potansiyel olarak “yermerkezli” olan bu yapılar giderek daha fazla karşılıklı bağımlı hale gelen küresel sistemin işlevsel ihtiyaçlarına cevap vermektedir. (Destekçilerine göre) bunların muştuladıkları daha huzurlu ve müreffeh geleceğin önündeki tek engel modası geçmiş bir ulus-devlet yapısının milliyetçi refleksleridir. Dolayısıyla pratik olarak ortadaki sorun, sayıları birkaç yüzü bulan, aralarındaki rekabetin refah ürettiği ve bunun da homojen bir değerler dizgesi içerisinde gerçekleştiği düşünülebilecek büyük çaplı şirketler tarafından tanzim edilen bir dünyaya doğru yaşanacak kaçınılmaz geçişin nasıl kolaylaştırılacağıdır.³³ Çokuluslu şirketlerin meydana getireceği küresel ekonomik bütünleşme ulus-devletin yerini alacak bir siyasal bütünleşmeye yönelik adımların atılmasını gerektirecektir.

Bu görüş 1960’lardaki bazı iktisadi eğilimlerden, bilhassa Avrupa ile bazı az gelişmiş bölgelere yapılan dış ve özellikle ABD kaynaklı yatırımların hatırı sayılır ölçüde artmasıyla birlikte uluslararası üretimde yaşanan genişlemeden, çakarsanan bir öngörüdür. Aynı eğilime verilen tepki ise pek he-

saba katılmamıştır: çokuluslu şirketlerin gerek faaliyet gösterdikleri gerekse içinden çıktıkları devletlerin ulusal ekonomiler üzerindeki denetimlerini – ki bu denetim, çokuluslu şirketler farklı ulusal yargı sistemleri arasında faydalarını maksimize etme yeteneklerini geliştirdikçe devletlerin ellerinden kayıyor gibi görünmekteydi – daha etkin bir şekilde ortaya koyma konusundaki artan kararlılıkları. İçerideki çıkar gruplarının baskısına maruz kalan hükümetlerin – Helmut Schmidt’in deyişiyle – “dünya ürün pazarı mücadelesi”ne³⁴ giriştiği şu dönemde, yani 1970’ler itibarıyla, çokuluslu şirketlerin siyasal olarak özgürleşmeleri on yıl öncesiyle karşılaştırıldığında daha düşük bir ihtimal gibi gözükmemektedir. Bu durum tarihsel değişimin diyalektik niteliğini ve gözlemlenen eğilimlerin aynı biçimde süreceği öngörüsünün yanlışlığını gösteren uygun bir örnek gibi görünmektedir. Bir eğilim konusundaki yaygın farkındalık aslında bu eğilimin tersine dönmek üzere olduğunun işareti olabilir.

Hükümetlerötesi yaklaşım ulusal dış politikaya dair bürokratik siyaset analizinin bir uzantısıdır. Çokuluslu şirketlerin ulusötesi iktisadi faaliyetlerindeki artışı ve devletlerin bu faaliyeti denetleme konusundaki artan temayülünü göz önünde bulundurmaktadır. Ulus-devletin bütünüyle çökeceğini değil, yönetsel faaliyetlerin giderek parçalanacağı ve devletlerin politika üretirken kendi aralarında ortaklaşacağı bir süreci – ki bu süreçte uluslararası örgütler önemli roller oynayacaktır – öngörmektedir. Basitçe ifade edilecek olursa argüman şu şekilde kurulmaktadır: ulusötesi faaliyetin denetimi çok sayıdaki hükümet kuruluşunun eylem yelpazesini genişletmektedir; ulusal ekonomilerin birbirleriyle ilgili artan hassasiyetleri dış hükümetleri bir ülkenin ulusal politikalarının sonuçlarıyla ilgilenmeye itmekte, böylece bu meseleler hükümetlerarası müzakerelerin konusu haline gelmektedir; özgül politika alanlarıyla ilgilenen hükümet kuruluşları birbirleriyle dış işleri aracılığıyla değil doğrudan temas kurmayı tercih etmektedirler; hükümetlerötesi politika üretim süreci uzmanlaşmış ulusal hükümet kuruluşlarının dışarıdaki muadillerinin de desteğiyle tercih ettikleri politikaları öne çıkarabilecekleri hükümetlerötesi güç birliklerinin oluşmasının önünü açmaktadır; hükümetlerarası örgütler, hükümetlerötesi güç birliklerinin oluşmasına müsait düzlemler teşkil etmekte ve ulusal hükümet kuruluşlarına potansiyel olarak politika hedefleri için gerekli dış desteği sunmaktadırlar. Daha önceki yeni-işlevselci yaklaşım uluslararası örgütlerin, ulusalı grupların çıkar ve bağlılıklarının gün geçtikçe bu örgütler üzerinde yoğunlaşacağından, otoritelerini artırarak uluslararası sistem içerisinde özerk aktörler haline geleceğini öngörmekteydi ta ki ulus-devletlere üstün gelene kadar. Yeni-işlevselciliğin hükümetlerötesi revizyonu uluslararası

örgütlerin özerkliği iddiasından vazgeçerek – bu örgütler bağımsız yapılardan ziyade ulusal politika üreticilerini bir araya getiren düzlemler olarak görülür – ulusal yönetim işlevlerinin parçalara ayrılmasına ya da çoğalan hükümet görevleri üzerindeki etkin merkezi denetimin zayıflayışına dikkat çekmektedir.³⁵ Ulaşılabilecek bütünleşme somut kurumlarla eskisi kadar kolay özdeşleştirilebilir olmaktan çıkmıştır, bu bütünleşme daha anonim bürokratlar arasındaki çokuluslu ağların eseri olacaktır.

Bir gelecek görüşü olarak hükümetlerötesi yaklaşım, onu önceleyen ulusötesi yaklaşımına benzer bir sınırlamayla maluldür: geleceği halihazırda gözlemlenebilen bir eğilimin abartılmasıyla kavramaktadır. Bu yaklaşım kullanışlı bir biçimde geçmişte ihmal edilmiş ve belirtilen bazı sebeplerden ötürü o an için özel bir önem kazanmış olan bir siyasal faaliyet alanına odaklanır. Ne var ki bürokratlar arasındaki etkileşime yoğunlaşarak bürokratik eylemin parametrelerini verili kabul eder. Söz konusu parametrelerde çoklu-bürokratik sistemin dışından gelebilecek değişimle ilgili söyleyebileceği pek az şey vardır ya da hiç yoktur. Bürokrasinin parametreleri üzerinde etkide bulunan bu tür dış kaynaklı değişimler arasında dikkate değer olanlardan biri devletin doğasında meydana gelen değişimlerdir ki bunların izleri toplumsal hareketlerde veya rahatsızlıklarda yani devlet içerisindeki toplumsal güçler dengesinde yaşanan farklılaşmalarda bulunabilir. Geriye dönüp bakıldığında Yeni Düzen (*The New Deal*) hükümet kadrosu ve yapılanmasında bu tür bir toplumsal rahatsızlıktan ileri gelen kapsamlı bir değişim olarak görülebilir. Bugün pek çok ülkede mevcut olan ve bağımsızlık ya da bölgesel özerklik talep eden hareketler de hükümet yapılanmalarını ve bürokrasilerin içerisinde iş gördüğü koşulları dönüştürebilir.

Toplumlarda gücün temeline ilişkin daha geniş kapsamlı sorular vardır. Modern ekonomilerin idaresinde yeni bir korporatizm aracılığıyla örgütlü iktisadi çıkarlar, iş dünyası ve iş gücü arasında bir yoğunlaşma yaşanacağını mı öngörmekteyiz? Yoksa bu eğilimlerin popülist ya da devrimci bir süreçle tersine çevrileceğini mi? Üçüncü Dünya ülkelerinde askeri ve dışarıdan yönlendirilen iktisadi çıkarlara dayanan otoriter koalisyonların denetimi artmaya devam mı edecek yoksa azalacak mı? Bu gibi sorulara verilecek yanıtlar hükümetlerötesi yaklaşımın öngördüğü çoklu-bürokratik siyasetin içerisinde cereyan edeceği koşulları belirleyecektir.

Dahası, bu yaklaşımın göz önünde bulundurmada zorunda olduğu kendi öncülüne içkin bir çelişki vardır. Hükümetlerötesi ilişkilerde kaydedilen ilerleme, merkezi siyasal otoritelerin ulusal politikalar üzerindeki bütüncül denetimlerini sağlama alma mücadelesini kaybetmelerinden ve parçalara ayrılmış bürokratik ağlara doğru meydana gelen bir güç kaymasından

kaynaklanmaktadır. Bu eğilim konusunda artan farkındalığın, denetimi yeniden ele geçirme kararlılığındaki siyasal liderlere verilen halk desteğini güçlendirme ve politika üretme konumundaki bürokratların daha etkin biçimde hesap verebilir kılınmasına yönelik kamusal baskılara yol açma ihtimalinden bahsedilemez mi?

Geoffrey Barraclough çağdaş tarihin belirleyici özelliklerini betimlerken ilk olarak aralarında endüstriyalizm ve emperyalizmin doğasında gerçekleşen değişimler, dünyanın farklı bölgeleri arasındaki nüfus dengesinde yaşanan kaymalar, devletin doğasında ve ideolojilere ve yaklaşımlara dayalı hareketlerde meydana gelen değişimler gibilerini saydığı yapısal değişimlere dikkati çeker, zira bu hususlar “siyasal eylemin içerisinde hayat bulduğu iskeleti ya da çerçeveyi kurarlar.”³⁶ Geleceğe dair düşünme çabası siyasal aktörler içerisindeki bir altgruba ve onların etkileşimlerine odaklanmaktan ziyade bu tür yapısal değişimlerle ilgili spekülasyonlara öncelik tanınmalıdır.

Pozitivist-evrimci yaklaşımın sistem-dinamiğini temel alan versiyonu geleceğin dünya düzenine dair karşımıza, “büyümenin sınırları” ya da “tehdit altındaki gezegen” gibi açıkça daha kötümser kavramlarda ifade bulan başka tür bir tablo koyar. Dünya sonlu sınırları, kendi maddi unsurları ve süreçleri tarafından tayin edilen bir ekolojik sistemdir. Yakın geçmişe kadar bütün bir tarih boyunca sistem beşeri faaliyete azımsanmayacak miktarda serbestiyet tanımıştı. Doğal felaketler kadar insan eliyle yaratılan felaketlerin sonuçları da sistemin doğal döngüsü içerisinde telafi edilmekteydi. Bu durum artık geçerli değildir, çünkü beşeri faaliyetin sonuçları sistemin sınırlarını zorlamaya başlamıştır. İnsan nüfusu yaşamı sürdürülebilir kılan kaynakların sınırlarına yaklaşmaktadır. Üretim, mineral kaynakları doğanın yerine koyabileceğinden daha hızlı tüketmektedir. Üretilen kirleticiler sistemin massetme ve geri kazandırma kapasitesini aşmaktadır. Nüfus, üretim, kaynak tüketimi ve kirlilikteki mevcut artış oranlarının sürmesi durumunda sistem öngörülebilir ve pek de uzak olmayan bir gelecekte çökecektir. Söz konusu çöküş nüfusta ve üretimde ani bir düşüş biçiminde gerçekleşecektir.

Bu tahminlerin türetildiği modelin unsurları arasında siyasal ve toplumsal değişkenler yer almaz. Halbuki modelin içerimi bariz biçimde siyasidir: beklenen felaketin önüne geçilmesi isteniyorsa nüfusun ve üretimin kolektif denetime tabi tutulması ve sıfır büyüme oranına indirgenmesi gerekmektedir. Yalnızca erişilecek durağan bir durum hayatta kalmaya izin verecektir. Bu çözümleme temelinde uluslararası örgütlenmeyle ilgili yeni bir gerekçenin inşa edilmesi mümkündür, hem de geçmiştekilerden daha ivedi bir gerekçe. Küresel sistem düzeyinde optimum bir duruma ulaşmak

ve bunu korumak için küresel bir gözetleme ve yönetime ihtiyaç duyulacaktır.³⁷

Ekolojik düzeydeki sorunları çözeceği iddiasıyla önerilen çareler siyasal düzeyde bir o kadar başka vahim sorunlar doğurmaktadır. Yoksul halklar ve ülkeler en önemli değişkendeki dengesiz dağılıma dikkat çekebilirler; yenilenemeyen kaynakların büyük çoğunluğunu tüketen ve massedilmesi imkansız kirliliğin büyük kısmına sebep olanlar zenginler iken, nüfus artışına en büyük katkı yoksullardan gelmiştir. Sağlık verilen politikalar en çok yoksulları etkileyecek gibi görünmektedir: daha az çocuk sahibi olmaları gerekecek ve bazılarının umduğu gibi sanayileşme yoluyla zenginleşemeyeceklerdir. Eğer gelecek için sıfır büyüme mecburiyse, yoksullar da pekala hakkaniyet icabı bunun yaratacağı maliyet ve faydanın nasıl dağıldığına eleştirel bir biçimde bakmak gerektiğini iddia edebilirler. Sıfır büyümenin açık siyasi içerimi hem uluslar arasında hem de her bir ulusun kendi içerisinde yeniden dağıtımına dair yaşanacak çatışmadır. Büyüme artan kazancın pay edilmesini mümkün kılarak geçmişte bu tür çatışmaları hafifletmekte, böylece servetin ve gücün yeniden dağıtımını gibi temel ve zorlu meselelerden kaçınılabilmekteydi.

Buna karşın, zenginler ise doğal olarak kendi ayrıcalıklı konumlarını açıkça belirtilmemiş bir kalkış noktası olarak düşünmeye yatkınlardır. Bu perspektife göre, yoksulların performansları hakkında yargıya varabilmek için sistemin bütününe gerektirdiği değişimlere ne dereceye kadar uyum sağlayabildiklerine bakılmalıdır. Jay W. Forrester'in "toplumsal sistemlerin sezgilere aykırı doğası" (*couterintuitive nature of social systems*) tezi burada devreye giriyor.³⁸ Forrester, çok sayıda geri besleme döngüsü barındıran karmaşık sistemlerde, belirli sorunların çözümünü hedefleyen amaçlı eylemlerin kasıt olmadan bu sorunların daha da kötüleşmesine etki edebileceğini öne sürer. (Örneğin, şehir merkezlerindeki konut yenileme faaliyetinin bu alanların iyice kalabalıklaşmasını teşvik ederek şehrin keşmekeşini daha da artıracaklarını iddia eder.) Yani zengin ülkelerin en yoksul ülkelere yapacağı iktisadi yardımın sadece nüfus artışı ve verimsiz tarıma yol açan "işlevsiz" davranış tarzının sürdürülmesini teşvik edebileceği de çıkarılabilir. Yoksul ülkeler arasında yalnızca sistemin gerekleri uyarınca davranışlarını düzelttiklerini gösterenlere yardım edilmesi küresel sistemin çıkarlarıyla daha uyumlu olacaktır. Bu iddia halihazırda varsıl çeperlerde kendine destek bulmaktadır.³⁹

Sistem-dinamiği türü yaklaşım geleceğin dünya düzeni hakkında düşünmeye yönelik pozitivizmden türeyen öteki yaklaşımlarla benzer bir ek-sikliği paylaşır: statüko içerisindeki güç ilişkileri verili olarak kabul edilir;

gelecek ihtimallerine dair akıl yürütmenin dayandırılabilceği süreç modelleri, bu güç ilişkilerinin ne şekilde değişebileceğine, hatta nasıl muhafaza edilebileceğine, ilişkin herhangi bir değerlendirme barındırmaz. Güç tamamen göz ardı edilir. Halbuki düzen, başta gücün dağılımı ve mekanizmasını ifade eder.

Çatışma Ve Tarihsel Değişim

Güç ilişkileri meselesi normatif yaklaşımın eksiklikleri için bir çare olabileceği gibi pozitivizmden türetilen modellere de bir alternatif sunar. Güç tarihselci-diyalektik düşünme tarzının ilgi odağında yer alır. Bu yaklaşımda tarihsel değişim çatışmanın bir sonucu olarak görülür; bu çatışma sürecinde yeni bir bilinç biçiminin doğuşu güç ilişkilerinde bir kaymaya yol açar ki bu da söz konusu yeni bilinç biçimini bir zamanlar baskın olan bilince üstün kılar. Güç, içsel olanla dışsal olanın, maddi olanaklarla amaçlı eyleme götüren bilincin birleşmesini temsil eder.

Bu düşünme tarzı şimdiki (Barracough'un kullandığı anlamda) yapısal değişimler aracılığıyla açıklamak maksadıyla yüzünü geriye doğru çevirir; nitekim şimdinin görüş açısından bu yapısal değişimlerin geçmiş içerisindeki oluşumu gözlemlenebilir. Her büyük dönemin, ve bu sebeple birbirini takip eden her "dünya" düzeni⁴⁰ örüntüsünün, bir dizi özgül yapısal değişim aracılığıyla açıklanması gerektiğinden hem geçmişi hem şimdiki hem de geleceği izah edebilecek tek bir genel model yoktur. Bir düzeni açıklayan yapısal değişimler bir başkasını açıklayanlarla aynı değildir; her ne kadar – teknoloji, üretim ilişkileri, ideolojiler vb. – bazı ortak boyutlar tekerrür ediyor olsa da bunların özgül biçimleri bir durumdan diğerine farklılık gösterir.

Bu sebeple gelecek zorunlu olarak – ve belki de içinizi rahatlatır biçimde – belirsiz (*indeterminate*) görünür. Tarihselci-diyalektik düşünme tarzını takip edecek olursak, şu anda gerçekleştiğini gözlemlediğimiz yapısal değişikliklerden hangilerinin geleceğin dünya düzeni açısından açıklayıcı önemi haiz olacağını kesin olarak bilemeyiz. Bütünüyle belirlenmezçiliğe (*indeterminism*) düşmekten bizi kurtaran ise değişimin kökeni olarak anlaşılan çatışma fikridir. Fiili ya da potansiyel olarak çatışma barındıran kriz türlerini tanımlama yöntemini takip etmek mümkün. odaklanmamız gereken krizler kendi başına uluslararası ilişkilerdeki – yani belirli bir sistemin aktörleri arasında meydana gelen – krizler değil sistemin parametreleri üzerinde etkide bulunan – yani mevcut sistem içerisinde bazı değişiklikler yaratmaktan ziyade sistem değişikliğine yol açabilecek – krizlerdir.

Mesele bu şekilde ortaya konduğunda normatif yaklaşımla bağlantılandırılabilir ve ona daha fazla gerçekçilik katabilir. Parametrelerde yaşanan krizler toplumların içerisinde gelişir ve etkilerini uluslararası sisteme doğru genişletirler. toplumların siyasal yönetimler şeklinde örgütlenmelerini sağlayan ilkeleredeki değişimler böylece uluslararası sistemdeki değişimlerle ilişkilendirilebilir. Ancak toplumların içerisindeki bu değişimler artık – şimdiye kadar normatif yaklaşımın zayıflığı olarak ileri sürüldüğü gibi – yalnızca biçimsel bir şekilde kurumlar açısından ele alınmaktan ziyade güç ilişkileri perspektifinden görülmektedir.

Krizlerin tanımlanması bir ilk adımdır. Bir sonraki adım muhtemel sonuçlar – yani müdahil toplumsal güçler arasındaki güç ilişkilerindeki farklılıklarla koşullanan tarihsel değişimin tutturabileceği alternatif yönler – üzerinde düşündürmektir.⁴¹ Bu adımların atarken kullanılan düşünce tarzının hem eşsüremlili hem de artsüremlili bir boyutu vardır. Eşsüremlili boyutta, ulusal toplulukları belirli bir tarihsel dünya düzenine bağlayan yapısal unsurlar tanımlanır. Bunlar Barraclough'un da belirtmiş olduğu gibi siyasal eylemin içerisinde hayat bulduğu çerçeveyi oluşturan unsurlardır. Artsüremlili boyut ise gücün bir yapılanmadan bir başkasına evrildiği toplumsal ve siyasal manzaradaki hayati değişim noktalarını gösterir – geleceğe ait bir zamanın daha geniş manzarası üzerinde uzanabilecek yeni doğmuş bir düzenin hareket noktalarını.⁴² Bu tür noktaları belirleyip sonrasında bu krizleri ilgilendiren güç ilişkilerinin ışığı altında ne gibi değişim güzergahlarının hayal edilebilir olduğunu ele almak geçerli bir gelecek üzerine düşünme yöntemi olarak kabul edilebilir.

Notlar

Bu metin ilk olarak şurada yayımlanmıştır: *World Politics*, cilt 28, sayı 2 (Ocak 1976), s. 175-196.

- 1 Daniel Halévy, *Essai sur l'accélération de l'histoire* (2. bs.; Paris: Plon, 1949).
- 2 Oswald Spengler, *The Decline of the West* (çev. C. F. Atkinson, New York: Knopf, c. I, 1926; c. II, 1928). İki ciltlik eserin orijinali, *Der Untergang des Abendlandes*, Münih'te 1918 ve 1922 yıllarında Baumeller tarafından yayımlanmıştır.
- 3 Arnold Toynbee, *A Study of History* (London: Oxford University Press, 1933-1961). Bu eser on iki cilt halinde 1933 (ilk üç cilt) ile 1961 (XII, *Reconsiderations*) yılları arasında yayımlanmıştır.
- 4 Bilhassa, tarihin “yalnızca bir tehlike halinin diğerini takip edici” olarak değerlendirildiği H. A. L. Fisher, *A History of Europe* (London: Eyre and Spottiswoode, 1936) eserindeki önsözü anımsayalım. Fisher ilerleme kavramını

- bırakmaya istekli değildir, ancak ilerlemenin doğanın bir kanunu olmadığı ve “bir neslin katetmiş olduğu mesafenin bir sonraki nesil tarafından heba edilebileceği” uyarısını yapar.
- 5 Geoffrey Barraclough, *An Introduction to Contemporary History* (Hammondsworth, Middlesex: Penguin, 1967); ilk basımı London: C. A. Watts, 1964.
  - 6 Bazen, hoş bir şekilde Delphi yöntemi olarak adlandırılmış olan bir tür uzman görüşü anketi kullanımı yoluyla.
  - 7 C. N. Cochrane, *Christianity and Classical Culture* (Toronto: Oxford University Press, 1944) klasik siyaset düşüncesinde “meziyet” ile “talih” ve öznel ile nesnel ikiliklerini ele alır.
  - 8 Giambattista Vico, Descartes’a getirdiği eleştiride, anlamayı algıdan ayırt etmiştir. R. G. Collingwood Vico’nun savını şöyle özetler: “Herhangi bir şeyi gerçek anlamıyla bilebilmenin, yani salt algılamamanın aksine o şeyi anlamanın, koşulu bu şeyi bilen bizzat kendisinin yapmış olmasıdır... *Verum factum* ilkesinde çıkan sonuç, tarihin, hiç şüphesiz insan zihninin bir ürünü olarak, bilhassa beşeri bilginin bir nesnesi olacak şekilde uyarlandığıdır” (Collingwood, *The Idea of History* (Oxford: Clarendon Press, 1946), s. 64-65).
  - 9 İşlevselciliğin mantiki temellerinin bir eleştirisi için bkz. W. G. Runciman, *Social Science and Political Theory* (London: Cambridge University Press, 1963), 6. bl.
  - 10 Çağdaş toplumun hakim ideolojisinin işlevselci bir tarihsel süreç modeline nasıl ithal edildiğine iki güzel örnek Talcott Parsons ve Clark Kerr vd. tarafından sunulmuştur. Parsons, “Evolutionary Universals in Society” makalesinde (*American Sociological Review*, cilt 29, sayı 3 (Haziran 1964) s. 339-357), buldukları topluma bunlara sahip olmayan toplumlara nazaran uyumlanma avantajları sağlayan “evrimsel tümeller” (*evolutionary universals*) arasında “para ve piyasalar” (ki kabaca hür teşebbüse denk düşer) ve liderlerin seçimle iş başına geldiği, herkesin oy hakkına sahip olduğu demokratik birliği sayar. Sonra ekler: “böyle bir konumu alırken komünist totaliter örgütlenme biçiminin uzun vadede, siyasi ve bütünleştirici kapasitesi açısından ‘demokrasi’ ile muhtemelen yarışamayacağını iddia etmem gerektiğinin farkındayım” (s. 356). Kerr vd. ise farklı sanayici seçkinler öncülüğünde farklı kalkış noktalarından yola çıksalar da en sonunda tüm toplumların “çoğulcu endüstriyalizm” denen nihai bir türde –ki endüstriyalizmin işlevsel sorunlarını çözmeye en gücü yeten türdür- birleşeceklerini öngörmektedir. Söz konusu tür kulağa tanıdık gelişi hiç şaşırtıcı değil (“Bütün seçkinler gri flanel takım elbise giyer”) [Yazar 1956 tarihli “The Man in the Gray Flannel Suit” filmine atıfta bulunuyor, Ç.N.]: Clark Kerr, John T. Dunlop, Frederick H. Harbison ve Charles A. Myers, *Industrialism and Industrial Man* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1960).
  - 11 D. H. Meadows vd., *The Limits to Growth* (New York: Universe Books, 1972). Sistem-dinamiği modeli Jay W. Forrester tarafından geliştirilmiş ve

World Dynamics (Cambridge, Mass.: Wright Allen Press) kitabında izah edilmiştir.

- 12 Bir tarihçinin yapabileceği şey olsa olsa kendisinden izah etmesi beklenen tarihsel dünyanın tikel süreçlerini alarak bu olayların, geriplanında yer alan ve onları hazırlayan daha yüksek ve genel güçlerin ışığında görülmesini sağlamaktır; onun görevi somut olanı *sub specie aeterni* (ebediyetin bakış açısından) göstermektir. Ancak bunun somut gerçeklikle olan ilişkisini belirleyebilecek konumda değildir. Bu yüzden tarihsel yaşam içerisinde ne kadar bütünleşmiş olursa olsun iki kutuplu bir dünya gördüğünü söyleyebilecektir yalnızca: bize görüldüğü biçimiyle var olabilmesi için her iki kutba da ihtiyaç duyan bir dünya. Maddi doğa ile zihin, yasaya göre nedensellik ile yaratıcı kendiliğindenlik bu iki kutbu oluştururlar ve birbirleriyle son derece keskin ve bariz biçimde uzlaşmaz bir karşıtlık içerisinde dirler. Fakat tarihsel yaşam bu iki kutup arasında açıklanırken aynı anda her ikisinin de etkisi altındadır, her ne kadar her iki kutbun daima aynı derecede etki gücüne sahip olduğu söylenemezse de.

Friedrich Meinecke, *Machiavellism: The Doctrine of Raison d'État and Its Place in Modern History*, çev. Douglas Scott (London: Routledge and Kegan Paul, 1957), s. 8. Eserin Almanca aslı, *Die Idee der Staatrason*, 1924'te Münih'te yayımlanmıştır. Meinecke için ahlaki göreciliğin içerimleri son derece sancılı bir sorun teşkil ediyordu (s. 9, 424 v.d.). Collingwood meseleyi çok daha basit terimlerle ifade eder:

Geçmişteki herhangi bir olayı araştırmakta olan tarihçi, bir olayın iç yönü ve dış yönü olarak adlandırılabilir özellikleri arasında bir ayırım yapar. Olayın dış yönü derken bu olayın barındırdığı, bedenler ve bunların hareketleri bakımından tarif edilebilecek her şeyi kastediyorum: Sezarın bir tarihte belirli kişiler eşliğinde Rubicon Irmağı'nı geçmesini, veya bir başka tarihte kanının senato evinin zeminine akmasını. Olayın iç yönü derken ise yalnızca bir düşünce biçiminde tarif edilebilecek şeyi kastediyorum: Sezar'ın Cumhuriyet yasasına karşı gelmesini, veya kendisiyle suikastçıları arasındaki anayasal politikalara dair çatışmayı. Tarihçi asla bunlardan birisini dışarıda bırakarak öbürüyle meşgul olmaz. O salt olayları değil (salt olay derken yalnızca dış yönü bulunan, bir iç yönü olmayan olayları kastediyorum) eylemleri inceler, bir eylem ise bir olayın dış ile iç yönlerinin birliğidir... onun esas görevi kendini bu eylemin içerisindeymiş gibi hayal ederek failin düşüncesini ayırd etmektir.

Geçmişe ait bir düşüncenin yeniden sahnelenışı "bir başkasının zihninin tilsimine edilgen biçimde teslim olmak değildir: bu etkin ve dolayısıyla eleştirel bir düşünme çabasıdır... tarihini keşfettiği düşüncenin eleştirisi bu tarihini keşfetme işlemi karşısında ikincil bir faaliyet değildir. Bu bizatihi tarihsel bilginin vazgeçilmez bir koşuludur" diye devam eder Collingwood: Collingwood, *Idea of History*, s. 213-215 (8. dipnot).

- 13 Karl Popper, iyi bilinen eleştirisinde, *The Poverty of Historicism* (London: Routledge and Kegan Paul, 1957), "tarihselcilik" başlığı altına, pozitivist bir

- tarih sosyolojisi girişimlerini olduğu kadar burada tartıştığımız Meinecke ve Collingwood'a has yaklaşımları da yerleştirir. Popper'in eleştiri okları Parsons ve Kerr'in -10. dipnotta bahsettiğimiz- çabalarını bulacaktır. Bu hususla ilgili bkz. John H. Goldthorpe, "Theories of Industrial Society: Reflections on the Recrudescence of Historicism and the Future of Futurology," *Archives européennes de sociologie*, cilt 12, sayı 2 (Kasım 1971), s. 263-288.
- 14 Reinhard Bendix bunlara "uygulanabilirliği sınırlı kavramlar" ve "mukayese kavramları" der. Bkz. "The Comparative Analysis of Historical Change" makalesi, Michael Argyle vd., *Social Theory and Economic Change* içinde, (London: Tavistock Publications, 1967).
- 15 Ralf Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society* (Stanford, Calif.:Stanford University Press,1959), s. 125. Eserin Almanca aslı 1957'de yayımlanmıştır.
- 16 Bu elbette, Hegelci ve tarihselci gelenekten Marksistler söz konusu olduğunda bilhassa geçerlidir, en dikkat çeken Georg Lukács, *History and Class Consciousness*, çev. Rodney Livingston (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1971). Meinecke'nin *raison d'état* öğretisinin tarihi üzerine muhafazakar incelemesi de bilinç ve eylem meselelerine dair bir mülahazayla son bulur: bu durumda devletin eylemlerini sınırlamakta bütünüyle etkisiz steril bir idealizm ile her tür eylemde bir erdem veya haklı gerekçe gören görecelik arasındaki ahlaki açmazla. Pozitivist yazarlar bu tür sorunları kendilerine dert edinmezler.
- 17 Örneğin, dünya düzeninin koşulları üzerine 1965'te Villa Serbelloni'de -etkinliğin entelektüel saygınlığını teyit eden bir mekan- düzenlenen bir konferansta Raymond Aron, tartışmayı "dünya düzeni" teriminin muhtelif anlamlarını değerlendirdiği konuşmasıyla açmıştır. Bunlardan ikisi bütünüyle betimleyiciydi: gerçekliğin herhangi bir şekilde düzenlenişi olarak düzen ile parçalar arasındaki ilişkiler anlamında düzen. İkisi bir yanıyla betimleyici bir yanıyla normatifti: varoluşun asgari koşulları anlamında düzen ile birarada varoluşun asgari koşulları anlamında düzen. Bir diğer anlamı ise büsbütün normatifti: iyi yaşam için gerekli koşullar anlamında düzen. Bu sonuncusu tartışmayı birbirinden çok ayrı yönlere yönelteceğe benzediği için daha baştan "tartışma dışı" bırakılmıştı. Konferanstakiler birarada varoluş meselesi üzerine yoğunlaşmak konusunda fikir birliğine varmıştı, böylece zımnen mevcut siyasal yönetimler "verili" kabul edilmiş ve bir siyasal yönetimin dahili yönlerinin arzu edilir bir dünya düzenine göre uyarlanması gerekebileceği düşüncesi dışarıda bırakılmış oluyordu. Bkz. Stanley Hoffman (der.), *Conditions of World Order* (Boston: Houghton Mifflin, 1968).
- 18 Dante, *De Monarchia* (çev. Herbert W. Schneider, New York: Bobbs-Merrill, 1957), s. 9-10.
- 19 Bu Machiavelli yorumumu Federico Chabod ve Antonio Gramsci'nin yazdıklarına dayandırıyorum. Bkz. Chabod, *Machiavelli and the Renaissance*

- (çev. David Moore, A. P. d'Entreves'in sunuşuyla, London: Bowes and Bowes, 1958); Gramsci, *Quaderni del carcere* (Turin: Einaudi, 1975).
- 20 C. J. Friedrich, *Inevitable Peace* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1948) kitabında Kant'ın makalesinin yeni bir çevirisi yer alıyor. Ayrıca bkz. F. H. Hinsley, *Power and the Pursuit of Peace* (London: Cambridge University Press, 1963), 4. bl.
- 21 Örneğin, Inis L. Claude, Jr., "Economic Development Aid and International Political Stability," Robert Cox (der.), *The Politics of International Organization* içinde, (New York: Praeger, 1970); ayrıca, Edward C. Banfield, Robert A. Goldwin (der.), *Why Foreign Aid?* içinde, (Chicago: Rand McNally, 1963).
- 22 Siyasal kalkınma doktrinlerinin ABD yardımlarının idaresinde esasa dair olmaktan ziyade retorikte kaldığı iddiasını dile getiren Robert A. Packenham olmuştur, "Approaches to the Study of Political Development," *World Politics*, cilt 17, sayı 1 (Ekim 1964), s. 108-120.
- 23 Başkan Johnson'ın Kongrede yaptığı ilk Birliğin Durumu konuşması, Ocak 1964 (*Public Papers of the Presidents of the United States, Lyndon B. Johnson, 1963-64, I* (Washington: US Government Printing Office, 1965), s. 116).
- 24 Harol Jacobson ve ben dünya politik sistemindeki 154 ülkeyi 1950 ile 1970 arasında beşer yıllık aralıklarla -rekabetçi, hareketlilik içinde olan, ve otoriter kategorilerini kullanarak- iktisadi düzeyleri ve siyasal yönetim biçimlerine göre sınıflandırma işine giriştik. Üçüncü Dünya ülkelerindeki otoriterleşme eğilimleri 1960'larda açıkça ayırt edilebiliyordu. Bu durum iki kaynaktan ileri gelmekteydi: (1) yeni bağımsızlığını kazanmış çoğu ülke sisteme otoriter rejimlerle dahil olmuştu, (2) bağımsızlığını kazanmış bu ülkelerden rejim değişikliği geçirmiş olanlar içerisinde büyük çoğunluk, genellikle askeri darbelerin bir sonucu olarak, otoriter siyasal yönetimlere doğru yöneldiler. Her iki değişim kaynağı da daha düşük iktisadi düzeydeki ülkelerde yoğunlaşmaktaydı.
- 25 David E. Apter, *The Politics of Modernization* (Chicago: University of Chicago Press, 1965), s. 416.
- 26 Kerr, Dunlop, Harbison ve Myers, *Industrialism and Industrial Man*.
- 27 Özerk emek örgütleri lehine uluslararası destek uluslararası faaliyet gösteren sendikal örgütler ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nden geliyordu. Çoğulculuğu destekleme amacıyla ilgili UÇÖ içerisinde yaşanan sorunların analizi için bkz. N.M., "International Labor in Crisis," *Foreign Affairs*, cilt 49, sayı 3 (Nisan 1971), s. 518-532. Makale, henüz UÇÖ'ye bağlı Uluslararası Emek Çalışmaları Enstitüsü (*International Institute of Labor Studies*) müdürlüğü görevini yürütürken N. M. müstezar adıyla Cox tarafından kaleme alınmıştı. Bu makale Cox ve o zamanki UÇÖ genel müdürü arasındaki gerginliğin sebeplerinden biri haline gelmişti (bkz. "Etkiler ve Vaatler," bu kitaptaki 2. bölüm). Birleşik Devletler Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın (CIA) "özerk" emek örgütlerini başka ülkelerdeki siyasal nüfuzunu örtmek için kullandığı uzaklara yayılmış faaliyetleri, Philip Agee, *Inside the Company: CIA Diary* (London: Penguin, 1975) kitabında detaylı biçimde anlatılıyor.
- 28 Jeffrey Harrod, *Trade Union Foreign Policy: A Study of British and American Unions in Jamaica* (London: Macmillan, 1972) gelişmiş ülkelerdeki sendikala-

- rın az gelişmiş ülkelerdeki nüfuzunun sonuçlarına dair detaylı bir çalışmadır. Latin Amerika'da, Avrupa ülkelerinde evrilmiş özerk modellere dayanılarak teşvik edilen kooperatif örgütlenmelerinin doğurduğu sonuçlara dair kötümser bir değerlendirme de Orlando Fals Borda tarafından yapılmıştır, *International Institute for Labour Studies Bulletin*, sayı 7 (Geneva, 1970) içinde.
- 29 David Mitrany, *A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organisation* (London; Royal Institute of International Affairs/Oxford University Press, 1943).
- 30 Bu iddia Gunnar Myrdal, *Beyond the Welfare State* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1960) kitabında ikna edici bir biçimde ortaya konmuştur.
- 31 Konunun en sistematik biçimde ifade edildiği eser için: Ernst B. Haas, *Beyond the Nation-State: Functionalism and International Organization* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1964).
- 32 Yeni-işlevselcilik okulu içerisindeki önemli bir revizyon için bkz.: Leon N. Lindberg ve Stuart A. Scheingold, *Europe's Would-be Polity: Patterns of Change in the European Community* (Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, 1970).
- 33 Çokuluslu şirketlerin dünyanın geleceğini belirleyecek dalga olarak göklere çıkarıldığı mebzul miktardaki kaynak arasında bu paragrafta özetlenmeye çalışılan ideolojinin boyutlarını tanımlamaları açısından şunlar özellikle ilgi çekicidir: George W. Ball, "Multinational Corporations and Nation-states," *Atlantic Community Quarterly*, cilt 5, sayı 2 (Yaz 1967), s. 247-253 ve "Cosmo-corp: The Importance of Being Stateless," *Atlantic Community Quarterly*, cilt 6, sayı 2 (Yaz 1968), s. 163-170; Frank Tannenbaum, "The Survival of the Fittest," *Columbia Journal of World Business*, cilt 3, sayı 2 (Mart-Nisan 1968), s. 13-20; Howard Perlmutter, "The Tortuous Evolution of the Multinational Corporation," *Columbia Journal of World Business*, cilt 4, sayı 1 (Ocak-Şubat 1969), s. 9-18.
- 34 Helmut Schmidt, "The Struggle for the World Product," *Foreign Affairs*, cilt 52 (Nisan 1974).
- 35 Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye'in birlikte derledikleri *Transnational Relations and World Politics* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1972) kitabının giriş bölümü hükümetlerötesi yaklaşıma öncülük etmiştir. Bu yaklaşım ikilinin 1974 yılındaki American Political Science Association (Amerikan Siyaset Bilimi Derneği) toplantısına sunulmak üzere hazırladıkları bildiride, ki sonrasında "Transgovernmental Relations and International Organizations," *World Politics*, cilt 27, sayı 1 (Ekim 1974), s. 39-62 başlığıyla basılacaktır, daha detaylı biçimde ortaya konmuştur. Yazarların hükümetlerötesi yaklaşımı fütürolojiye bir katkı şeklinde sunduklarını ima ediyor değilim. Yazarlar bunu öncelikle güncel meselelere dair bir analiz çerçevesi olarak ortaya atmaktadırlar. Hükümetlerötesi ilişkilerin her şeyi belirlediğini de varsaymıyorlar. Dikkatlerini yönelttikleri alt düzey bürokratların zaman zaman yukarıdaki siyasi liderlik tarafından kontrol altına alınabilecekleri ihtimalini göz önünde bulunduruyorlar. İlerleyen paragraflarda hükümetlerötesi yaklaşıma yöneltilen eleştiriler Keohane ve Nye'in (görece

- ihmal edilmiş bir siyasal faaliyet sahasını betimlemek gibi bir yararı da olmuş) bu kavrama dair dikkatlice oluşturdukları formülasyonu değil, daha ziyade gelecek hakkında düşünmeye katkısı açısından araştırma yapmanın taşıdığı fayda göz önünde bulundurulduğunda bu formülasyonun araştırma önceliklerini ilgilendirebileceğini düşündüğüm sonuçlarını hedefliyor.
- 36 Barraclough, *Introduction to Contemporary History*, s. 16.
- 37 Uluslararası örgütlenmenin rölü konusundaki bu yeni kavram şurada ortaya konmuştur: Philippe de Seynes, "Prospects for a Future Whole World," *International Organization*, cilt 26, sayı 1 (Kış 1972), s. 1-17. Maurice F. Strong, "One Year after Stockholm: An Ecological Approach to Management," *Foreign Affairs*, cilt 51, sayı 4 (Temmuz 1973), s. 690-707, "ulusal ve uluslararası düzeylerde, toplumsal yönetim için gerekli çeşitli yapıların ve kurumların geliştirilmesi ihtiyacı"ndan bahsetmiştir (s. 702). Ayrıca "çevre bölümlere ayrılamaz. O, tüm faaliyet alanlarını kateden, etkileşim halindeki ilişkilerden oluşan bir sistemdir; bu ilişkilerin yönetimi bütünleştirici bir yaklaşımı gerektirir. Mevcut kurumsal yapı ise buna göre tasarlanmamıştır" (s.703) diye eklemiştir. Strong'un bu küresel yönetim kavramının Birleşmiş Milletler ve kendisinin başında bulunduğu Çevre Programı açısından merkezi rolünü öngörmüş olmasına şaşmamak gerekir.
- 38 Jay N. Forrester, "Counterintuitive Nature of Social Systems," *Technology Review*, cilt 73 (1971), s. 53.
- 39 Bkz.: Wade Green, "Triage: Who Shall Be Fed? Who Shall Starve?," *New York Times Magazine* (5 Ocak 1975). MIT-Roma Kulübü grubunun kullandığının karşıtı bir model üzerine rapor için: Alexander King, "The Club of Rome-Setting the Record Straight," *Center Magazine*, cilt 7 (Eylül-Ekim 1974), s. 15-24. Latin Amerikalı toplum bilimciler tarafından inşa edilen model, çeşitli dağıtım varsayımları içermektedir; öngörülere ise nüfus artışının felakete yol açacağı görüşünü desteklememektedir.
- 40 "Dünya" derken turnak işareti kullanmak gerekiyor zira gerçek anlamıyla küresel sıfatını hak eden tek düzenin II. Dünya Savaşı ertesinde ortaya çıkan mevcut sistem olduğu öne sürülebilir. Daha evvelki tarihsel sistemler daha sınırlı, az çok dış etkilerden tecrit edilmiş, içinde yaşayanlar için "dünya"yı temsil eden alanlara göndermede bulunmaktaydı; örneğin, Roma İmparatorluğu, Çin, Hindistan, Avrupa sistemleri.
- 41 Siyasal yönetimin toplumsal parametrelerindeki değişim için gerekli koşulları ortaya çıkarmaya dönük etkileyici bir girişim için: Barrington Moore, Jr., *The Social Origins of Dictatorship and Democracy* (London: Penguin, 1967). Moore'un çalışması her ne kadar ulusal düzeyle sınırlıysa da burada anahatlarını vermeye çalıştığım yaklaşıma iyi bir örnek teşkil etmektedir.
- 42 Fernand Braudel, *Civilization matérielle, économie, capitalisme, XVe-XVIIIe siècle*, 3 cilt (Paris: Armand Colin, 1979) eş zamanlı ve ardışık zamanlı boyutları barındıran ustalıkla yazılmış bir tarih çalışmasıdır. Çok daha dar anlamıyla "siyasal" olmasına rağmen R. R. Palmer, *The Age of the Democratic Revolution* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, c. I, 1959; c. II, 1964) eseri de eş zamanlı/ardışık zamanlı yaklaşımı benimser.

---

6 Sosyal kuvvetler, devletler ve dünya düzenleri: uluslararası ilişkiler teorisinin ötesinde (1981)

Akademik gelenekler iç içe ağlardan oluşan reel sosyal dünyayı, kendi teorisinde farklı alanlara ayırırlar; kavrayışı arttırmanın pratik ve zorunlu yolu budur. Bütünlüklü bir toplam üzerine fikir üretme derin soyutlamalara ya da mistik görüngülere götürebilir, oysa pratik bilgi (ancak eylem ile işlerlik kazanabilen) köken bakımından kısmi veya çok parçalıdır. Parçaların sınırlı, birbirinden ayrı bilgi nesnelere olarak mı yoksa yapılanmış dinamik bir bütünün yapıtaşları olarak mı alınacağı meselesi yöntem ve hedefe göre değişir. Her iki yolda da başlangıç noktası, akademik geleneklerin baştan dikte ettiği, alt bölümlere ayrılan gerçeklik algısıdır.

Akademik geleneklerin gerçekliği böylesine kesitlere ayırmasının sebebi zihinsel kavrayışı kolaylaştırmaktır, bunu unutmamak gerek. Kesitler, eylemlere döküldüğü sürece, yani bilinç gerçekliğinin yarattığı basınca tepkiler verdiği sürece dolaylı olarak gerçeklikten türerler. Sosyal bilginin alt bölümleri böylece belirli bir zaman ve mekân içinde düzenlenen insan ilişkilerinde karşılığını bulabilir. Buna bağlı olarak eylemler değiştiğinde giderek daha rastlantısal hale gelebilir.

Uluslararası İlişkiler disiplini tam da böyle bir durumdadır. Devletlerin, genelde ulus devletlerin, başat siyasi güç odağı olduğu bir çağda, devletlerarası karşılıklı ilişkileri inceler. Belirgin bir pratik öneme sahiptir çünkü savaş ve barış meselesiyle uğraşır. Bir yandan, pratiği değiştirmek müdahil aktörlerin doğası bakımından (farklı devlet şekilleri ve devlet-dışı unsurlar) karmaşa yaratmıştır ve ortaya konan bahislerin kapsamını (hem üst hem de alt siyasette) genişletmiştir, bunun yanında konulan hedefleri çeşitlendirmiştir ve eylemin gerçekleştiği kurumları ve etkileşme biçimlerini daha da detaylandırmıştır.

Uluslararası ilişkilerin tanımına katkıda bulunan eski entelektüel geleneklerden biri devlet ve sivil toplum arasında ayırım yapan gelenektir. 18. ve 19. Yüzyıllarda, insana dair iki ya da daha az farklı eylem ve etkinlik

sahası olduğundan bu ayırım pratik açıdan anlamlıydı; ortaya çıkan yeni toplum, statüye dayanmak yerine piyasa ilişkilerine ve sözleşmeye dayanıyordu, öte yandan devletin işlevi de hem iç barışı ve dış güvenliği sağlamak, hem de piyasa için gerekli şartları tesis etmektir. Geleneksel uluslararası ilişkiler teorisi, dış politika sadece devlet çıkarlarını temsil edecek şekilde, bu iki sahayı birbirinden ayırdı. Oysa bugün devlet ve sivil toplum o kadar iç içe nüfuz etmiştir ki kavramlar neredeyse sırf analitik hale gelmiş (karmaşık gerçekliğin tanımlaması güç yönlerine atfen) ve iki farklı eylem alanı olduğuna dair referanslar muğlak ve- soluklaşmış durumdadır.

Teorideki güncel eğilimlerden biri devleti birbiriyle yarışan bürokratik unsurların etkinlik sahası şeklinde görerek devletin kavramsal bütünlüğünü sarsmıştır, öte yandan bir diğer eğilim de devletin göreceli önemini indirgeyerek bireysel ulus-ötesi etkinlikler ve devlet bürokrasisi içinde hükümetler-üstü ilişki ağlarına vurgu yapmaktadır. Devlet, uluslararası ilişkiler zihniyetinde odak olmaya ve tekil olmaya devam etmiştir: Devlet, devlettir ve devlettir. Uluslararası ilişkiler teorisi kapsamında devlet/toplum bütünlüğünü uluslararası ilişkilerin temel unsuru yapma çabası nadir görülür. Sonuç olarak, farklı yapıda devlet/toplum bileşiklerini ifade eden, devlet şekillerinin çoğul olduğuna dair vizyon, uluslararası ilişkiler çalışmalarında genelde pek derinleştirilmeden bırakılır.

Marksist görüşün devlet vurgusunu yeniden gündeme getirmesiyle söz konusu boşluğu doldurması, sosyal boyutu kuvvetlendirerek devlet kavramını genişletmesi ve bu kavramın çeşitlenmesine katkıda bulunması beklenebilir. Devletin yeniden gündeme gelişi ya devletin tekil bir kapitalist üretim biçiminin sahası olduğuna dair (Althusser, Polantz) tamamen soyut nitelikte bir algı doğurur, ya da dikkati devletten ve sınıf çatışmasından çekip kültür ve ideolojideki motivasyon faktörlerindeki krize doğru yöneltir (Habermas). Her ikisi de devlet şekilleri arasında güncel veya tarihsel farklılıkları araştırmasız ya da uluslararası davranışındaki farkların yarattığı sonuçları araştırmaz.

Bazı tarihçiler, Marksist olsun olmasın devlet ya da uluslararası ilişkilere dair bağımsızca kuram geliştirirken boşluğu doldurmaya pratik olarak katkıda bulundular. E. H Carr ve Eric Hobsbawm hem sosyal kuvvetler arasındaki sürekliliklere hem de devletin değişen doğasına ve küresel ilişkilere duyarlıydılar. Fransa'da Fernand Braudel (1979) 16. ve 17.yüzyıllarda bu iç içe geçen ilişkileri tüm dünyanın dokusunda resmetmiştir. Braudel'den esinlenen ve Immanuel Wallerstein'in önderlik ettiği (1974 ve 1979) bir grup sosyal ilişkiler temelinde tanımladıkları bir dünya sistemleri teorisi ortaya koymuştur: Gelişmiş merkez ve az gelişmiş çevre arasında farklı tür-

lerde emek kontrolüne denk gelen bu sistem, sömürü ilişkilerine dayanır; emek merkezin alanında özgürdür, çevrede ise baskı altındadır, yarı-çevre diyebileceğimiz alanlarda ise kontrol orta seviyededir. Dünya düzenleri yaklaşımı geleneksel uluslararası ilişkiler teorisine en radikal alternatifi getirmiş olsa da iki ana temelde eleştiriye uğramıştır. İlk eleştiriye göre bu yaklaşım devleti azımsamakta ve devleti dünya sistemlerindeki pozisyonun bir türevi olarak (güçlü devletler merkezde, zayıf devletler çevrede) görmektedir; ikinci eleştiriye göre ise bu teori öyle niyetlenmemiş olsa da, sözde sistem tamir etme eğilimi barındırmaktadır. İşlevsel –yapısal sosyoloji gibi bu yaklaşım sistemi dönüştürmeye yönelik çelişkileri tespit etmekten çok, sistemin dengesini sağlayan kuvvetleri açıklamakta daha iyidir.¹

Yukarıdaki yorumlar bu yazının ana odağı değildir, sadece küresel güç ilişkilerini anlamak için bir metotun ana hatlarını sunmadan önceki bir ön hazırlık niteliğindedir: küresel dünya düzeninin bütününe bakın ama dünya sistemini cisimleştirmekten sakınarak.² Devlet gücünü azımsama konusunda dikkatli olmak gerekir, buna ek olarak sosyal kuvvetlere ve süreçlere gerekli ilgiyi göstermek ve bunların devletlerin ve dünya düzenlerinin oluşumuyla nasıl bağlantılı olduğunu görmek gerek. Her şeyin ötesinde teoriyi teoriyle temellendirmeyin, onun yerine kavram ve hipotezler için zemin oluşturan pratiği ve ampirik-tarihsel çalışmayı değiştirin.

Perspektifler ve Hedeflere Dair

Teori her zaman biri *için* ve bir hedef *içindir*. Bütün teorilerin bir perspektifi vardır. Perspektifler zaman ve mekânda pozisyon almaktan doğar, özellikle de sosyal ve politik zaman ve mekânda. Belirli bir duruştan bakıldığında dünya ulus ya da sosyal sınıf, egemenlik ya da tabiiyet, yükselen ya da azalan güç, hareketsizlik hissi ya da güncel kriz ve geleceğe dair umutlar, beklentiler ile tanımlanabilir. Elbette, sofistike bir teori sadece bir perspektifin açıklaması olamaz. Teori sofistike hale geldikçe kendi perspektifini sorgular onun ötesine geçer; ama başlangıçtaki perspektif her zaman teorinin ve açıklamasının bünyesinde varlığını korur. Buna göre zamandan ve mekândan bağımsız kendi başına teori diye bir şey yoktur. Eğer bir teori kendini öyle gösteriyorsa onun ideolojisine bakmak ve perspektifini açığa çıkarmak daha önemlidir.

Dünya, kuşatılmışlığı ile her perspektife bir sürü mesele sunar; sosyal gerçekliğin baskısı, bilinçte problemler şeklinde temsil edilir. Bir teorinin temel görevi söz konusu problemlerin farkında olmaktır, zihnin karşılaştı-

ğ problemlemlerle başa çıkmasını sağlamaktır. Dolayısıyla gerçeklik değıştikçe eski kavramlar uyumlanacak ya da reddedilecektir ve yeni kavramlar teorisyen anlamaya çalıştığı dünya arasında başlayan diyalog içinde şekillenir. İşte bu başlangıç diyalogu belirli bir perspektife özgü problematik il ilgilidir. Sosyal ve politik teori kökeni bakımından tarihe bağılıdır, her zaman belirli problem ya da meselelerin tarihsel şartlar olarak koşullanmış bir bilinçte açığa çıkmasına geri götürülebilir, aynı zamanda genel önerme veya yasaların çerçevesiyle değıştirmek için tarihsel kökenlerin tekilliğini aşmaya çabalar.

Bu problematikte başlayarak, teori iki ayrı amaca hizmet edebilir. İlki basit, direkt tepki: belirli bir perspektifin çıkış noktası olmasıyla getirdiğı problemleri çözmeye rehberlik etmek. Diğeri ise daha çok kuramlaştırma sürecine odaklıdır: kuramlaştırmaya götüren perspektifin net bir şekilde farkına varmak (perspektiflere dair perspektif kazanmak); çerçevesinden bakıldığında alternatif bir dünya yaratan farklı bir perspektif seçme olanağını açmak. Bu hedeflerin hepsi farklı türde bir teoriyi mümkün kılar.

İlk hedef, problem çözücü teoriye yol açar. Problem çözücü teori dünyayı olduğu şekliyle, kurumlarda örgütlenmiş hâkim sosyal ilişkiler ve güç ilişkileriyle birlikte, verili bir çerçeve içinde eylem sahası olarak ele alır. Problem çözücülüğün amacı, bu ilişkilerin ve kurumların, sorunların kaynağıyla etkili ve kolay yoldan başa çıkmak için işlemlerini sağlamaktır. Zira genel anlamda kurum ve ilişki modeli sorgulanmaz, ancak tekil problemler ortaya çıktıkları spesifik etkinlik alanlarıyla ilgili olarak gözden geçirilir. Problem çözücü teoriler kendine has bir problemle baş ederken problem sahası dışındaki alanları sabit kabul eder (ki bu varsayım sayesinde pratikte diğerlerini yok sayılabilir); dolayısıyla bu teoriler çoklu alanlar ve etkinlik halleri arasında parçalı şekilde varlık gösterir. Problem çözücü yaklaşımın gücü problem alanına dair sınırları ve parametreleri koyabilmesi, belirli bir probleme görece olarak daha yakından bakabilmek ve kesin inceleme yapmaya uygun hale getirerek problemi oluşturan değışkenlerin sayısını azaltmasıdır. Bu tarz kuramlaştırmaların dayandığı *ceteris paribus** varsayımı, genel geçerlilik içeriyor gibi görünen fakat problem çözücü yaklaşımda varsayılan kurumsal ve ilişkiye bağılı parametrelere işaret eden yasalara ve ya da kurallara erişmeyi olanaklı kılar.

* Bütün unsurlar sabit iken (Ç.N)

İkinci hedef *eleştirel teoriye* götürür. Dünyadaki hâkim düzene mesafe koyar ve bu düzenin nasıl ortaya çıktığını sorgular. Eleştirel teori, problem çözücü teorinin tersine kurumları, sosyal bağları ve güç ilişkilerini kanıksamaz, kökenlerini, nasıl değişim sürecine gireceğini, değişip değişmeyeceğini sorgular. Problem çözücü teorinin parametrelerini kabul ettiği problematiği ve eylem çerçevesini değerlendirmeye yönelir. Eleştirel teori ise sosyal ve siyasi bileşenleri ayrı parçalar halinde ele almaz, bütüne bakar. Pratik anlamda eleştirel teori problem çözücü teori gibi insan etkinliğinin tekil bir yanını ya da alanını çıkış noktası yapar. Öte yandan problem çözücü yaklaşım konuya dair daha ileri bir analitik alt bölümlenme ve sınırlama getirirken, eleştirel yaklaşım daha çok büyük resme odaklanır, temelde uğraşılan konu büyük resmin bir bileşeni olarak ele alındığından hem parça hem de bütünü ilgilendiren değişim sürecini anlamaya çalışır.

Eleştirel Teori sadece geçmişle değil süregiden tarihsel bir değişim süreciyle ilgili olma anlamında tarihi kuramsallaştırmaktadır. Problem çözücü teori ise tarih-dışıdır veya tarihsel değildir, zira önüne süregiden bir şimdiki zaman (parametrelerini güç ilişkilerinin oluşturduğu kurumların sürekliliği) koyar. Birinin gücü ötekinin zaafıdır. Eleştirel teori değişen gerçeklik ile uğraştığı için kavramlarını anlamak ve açıklamak istediği nesnelere göre uyumlandırmak durumundadır.³ Kavramlar ve araştırma metotları problem çözücü teorinin sunabileceği kesinlik ve sabit bir referans düzeninden yoksundur. Problem çözücü yaklaşımın bu görece güçlülüğü yanlış bir önermeye dayanır, zira sosyal ve politik düzen sabit değil (en azından uzun vadeli perspektifte) değişkendir. Bunun da ötesinde sabitlik varsayımı bir metot kolaylığı değil, ideolojik bir önyargıdır. Eleştirel teorinin geniş perspektifinden bakıldığında, problem çözücü teoriler mevcut düzenle uyumlu belirli bir kesime, ulusal topluluğa ya da sınıf çıkarlarına hizmet ediyormuş gibi görünebilir. Hakikaten de problem çözücü teori muhafazakârdır, işleyen düzenin pürüzlerini ortadan kaldırmayı, karmaşık bütünün çeşitli noktalarında çıkan problemleri çözmeyi hedefler. Bu hedef problem çözücü teorinin değerlerden bağımsız olduğu iddiası ile ters düşer. Ele aldığı değişkenleri nesnelere olarak gördüğü sürece (kimyacının moleküllere bakışı, fizikçinin kuvvet ve harekete bakışı) metodolojik olarak değerlerden bağımsızdır; ancak içkin şekilde mevcut düzeni kendi çerçevesi olarak kabul etmesiyle de değerlere bağlıdır. Eleştirel teori problem çözücü teorileri

kendi içinde barındırır, ancak barındırdığı şekliyle bunlar tanımlı ideolojilerdir, dolayısıyla kendi muhafazakâr sonuçlarına giderler, eyleme rehberlik edecek şekilde bir işlev üstlenmezler. Problem çözücü teoriler iddialarının geçerliliğini daha çok netlik üzerinden test eder; eleştirel teorinin önemini teslim ettiği ölçüde tarihsel süreçlere dair bilimsel bilgiye erişme olasılığına meydan okur.

Eleştirel teori, reel dünyanın problemleriyle ilgilenmiyor değildir. Hedefleri en az problem çözücü teori kadar pratiktir, ancak pratiğe bakışı farklıdır; mevcut düzen, problem çözücü teorinin varsaydığı çıkış noktasıdır, oysa eleştirel teori mevcut düzenin ötesine geçen bir açıdan pratiğe bakar. Eleştirel teori mevcut düzenden farklı bir sosyal ve politik düzenin lehine bir normatif tercih yapar: ancak mevcut düzenin değiştirilmiş uygulanabilir versiyonlarını içeren alternatif düzenlere de bir sınır getirir. Bu yüzden eleştirel teorinin temel amacı, olası alternatiflerin kapsamını oluşturmaktır. Dolayısıyla eleştirel teori alternatif düzenin tutarlı bir resmini temsil edecek şekilde bir ütopyacı yaklaşım barındırır, âmâ ütopyacı yaklaşımı tarihsel süreçleri idrak etmeye bağlıdır. Mevcut düzenin kalıcılığını reddettiği gibi olanaksız alternatifleri reddetmelidir. Bu yolla eleştirel teori alternatif bir düzen getirme amacı için stratejik eyleme rehberlik edebilir; problem çözücü teori ise, kasıtlı ya da kasıtsız mevcut düzeni devam ettiren eylemlere dönük taktik verebilir.

Farklı tarihsel dönemlerin perspektifleri bir teoriyi ya da diğerini yeğler. Güç ilişkilerinde bariz bir şekilde istikrarlılık ve sabitlik arz eden dönemlerde problem çözücü teori tercih edilir. Soğuk savaş böyle bir dönemdir. Uluslararası ilişkilerde iki süper güç arasındaki süregiden ilişkilerin nasıl yönetileceğine dair sorunlara yoğunlaşmayı sağlamıştır. Yine de güç ilişkilerindeki belirsizlik, insanlar fırsatları ve değişim risklerini anlamaya çalıştıkları için eleştirel teoriye işaret eder. Dolayısıyla 1970'lerdeki olaylar, güç ilişkilerinde, dünya düzeninin sorunlarına dair yeni gelişmeler, eleştirel teorinin kendini geliştirmesine fırsat vermiştir; belirsizlik eşliğinin aşılması gibi çok katmanlı krizlerde eleştirel teori bir tür akışkanlık ve devinim hissi üretmiştir. Gelecekteki dünya düzenleri üzerine akıl yürütme yapmak küresel politik ekonominin yapısına, sosyal kuvvetler ve devlet şekillerine dair temel süreçleri kapsayacak şekilde konvansiyonel uluslararası ilişkilerin

ötesine geçen geniş bir araştırma gerektirir. En azından elinizdeki metnin temel argümanı budur.

Realizm, Marxizm ve Dünya Düzeninin Eleştirel Teorisine Bir Yaklaşım

Genellikle derinlik içeren teori akımları problem çözücü ve eleştirel teorisinin niteliklerinden faydalanırlar, bunu yaparken bir yaklaşımı diğerine göre daha çok vurgulamaya meylederler. Burada öncelikle eleştirel teorisinin gelişimine dair çabalarla alakalı olarak devletlerarası ilişkiler ve dünya düzeni ile ilgili söyleyecek sözü olan iki akıma -Marksizm ve realizm- bakılacaktır.

Uluslararası ilişkilerin teorisini yapan realizmin kökenleri tarihsel düşünme biçimindedir. Friedrich Meinecke (1957) *Raison d'état* çalışmasında realizmi Machiavelli'nin teorisine ve Rönesans İtalya'sının kent devletleri diplomasisine geri götürür; bu dönemde kent devletleri diplomasisi ortaçağ toplumun ideolojik anlamda baskın kurumu Hristiyan Kilise'nin propagandasını yaptığı genel normlardan çok farklıdır. Meinecke'nin *Raison d'état* çalışması, belirli tarihsel koşullar altında devlet idaresini belirleyen doktrinleri ve ilkeleri ayırt etme bağlamında eleştirel teoriye katkıda bulunmuştur. E. H Carr ve Ludwig Dehio gibi realist gelenekten gelen diğer teorisyenler söz konusu tarihsel düşünce tarzını devam ettirmişlerdir, bu düşünce tarzı farklı dönemlerde uluslararası davranışın çerçevesini çizen kuvvetlerin kendine has biçimlenişini tarif eder ve kurumları teorileri ve olayları kendi tarihsel bağlamında ele alır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Hans Morgenthau ve Kenneth Waltz gibi bazı Amerikan teorisyenler realizmi bir problem çözücü teori formuna soktular. Bu figürler önemli ölçüde tarihsel bilgiye sahip şahsiyetler olsalar da, E.H Carr'ın yaptığı gibi konulara tarihsel koşullarla şekillenen ve değişime duyarlı açıyla bakmaktansa problem çözücü teoride gördüğümüz bir nitelik olan tarih-dışı ve sabit bakış açısıyla bir eylem çerçevesi çizmeyi tercih ettiler. Bu tarzda bir teorik eğilimin uluslararası ilişkilere iki kutupluluğu dayatan ve düzenin sağlanmasında Amerikan gücünün güvenliğini sağlama endişesini yayan Soğuk Savaş dönemine denk gelmesi kazara olmamıştır.

Yeni Amerikan realizmi (bundan sonra Soğuk Savaşın dayattığı reel tarihi çerçeveden yola çıkılarak soyutlanan ve ideolojik bir şekle bürünen neorealizm olarak adlandıracağız) eylem çerçevesine dair üç seviyede genelleme yapar; her seviyeyi klasik filozofların değişken ve rastlantısal görünümünde ya da fenomenlerde tespit ettikleri temel ve değişmez yanlara yani öz ya da töz olarak isimlendirilen kategorilere benzetebiliriz. Bu temel gerçeklikler aşağıdaki gibi algılanır: (1) insan doğası, Augustinus'taki ilk günah ya da Hobbes'un tarif ettiği gibi ebediyen ve sürekli olarak güç peşinde koşan ve ancak ölümle huzur bulan insan (Hobbes 16: kısım 1 bölüm xi); (2) devletlerin doğası; iç işlerinde ve gücü mobilize etmekte farklılıklar gösteren ancak eylemlerinde ulusal çıkar kavramına odaklı olması ve sabit fikirli olmasıyla da benzerlik gösteren devletler (Leibniz'in *monad*'ı) (3) devlet sisteminin doğası: güç dengesi mekanizması üzerinden, birbirine rakip olan ve dizginlenemeyen ulusal çıkarlara akılcı limitler koyan sistem.

Esasa dair bu bakış açısına ulaşıncaya, neorealistler için tarih, hep yinelenen temaların çeşitli varyasyonlarını örneklemeye yarayan malzemenin çıkarıldığı bir madene dönüşür. Malzeme tarihten devşirilse bile düşünce tarzı tarihsel olmaktan çıkar Bunun da ötesinde bu düşünce esas olarak geleceğin her zaman geçmiş gibi olacağını dikte eder.⁴

Buna ek olarak, neorealist teori oyun teorisinin alanına doğru kendini genişletmiştir; oyun teorisinde insan doğasının temeli birbiriyle yarışan aktörlerin hepsinde ortak olan akılcılıktır; aktörler bu akılcılık çerçevesinde alınacak paylara ve alternatif stratejilere değer biçerler ve gereken bedeli belirlerler. Ortak akılcılık fikri, tarihsel olmayan düşünce biçimini besler. Diğer düşünme biçimleri uygunsuz olarak dışlanmıştır; bu düşünce biçimlerinin kendi bağlamlarında anlama çabası yoktur (bu düşünme biçimi örneğin İslamdaki tevhid fenomeninin uluslararası ilişkilere girişini açıklamakta zorlanır.)

Neorealizmin "ortak akılcılığı", liberal enternasyonalizm ile yaşadığı polemikten doğar. Neorealizm için bu akılcılık, anarşik devlet sistemi varsayımına verilen bir tepkidir. Ahlak, ancak fiziksel güç ile etkili olur. Bu nokta neorealizme normatif olmayan bir teori görünümü vermiştir. Neorealizm, ahlaki hedefleri dışında bırakmasıyla (bunu liberal enternasyonalizmin zaafı olarak görür) ve problemleri fiziksel güç ilişkilerine indirge-

mesiyle “değerlerden bağımsız” görünür. Oysa normatif olmaması sadece yüzeyseldir. Neorealist teorinin varsayımlarından gelen örtük bir normatif özelliği vardır; ortaya konan devletlerarası sistemde güvenlik, ana aktörlerin sistemi aynı şekilde anlamasına bağlıdır, yani her birinin eylem sahasında neorealist akılcılığı bir rehber olarak kabul etmesine bağlıdır. Neorealist teori temellerinden yola çıkarak aktörlerin sistemdeki deneyimlerine dayanarak bir düşünce tarzını benimseyeceklerini varsayar; bu tür bir akılcılığın savunucusu olan teorinin de ikna etme işlevi yüksektir. Neorealist teorisyene göre bu ikna etme işlevi (neorealizmin normatif rolü buradadır) özellikle rakiplerini dengelemek için gerekenden çok güç kazanmış devletlerde aciliyet arz eder.; zira böyle devletler neorealizmin akılcılığını gözardı ederek kendi ahlaki düzenlerini dayatabilirler, özellikle de ABD örneğinde olduğu gibi kültürel geleneğin insan doğasına, devlete ve dünya düzenine daha iyimser ve ahlakçı yaklaştığı vakalarda bu göze çarpar.⁵

Neorealistler ve Liberal Enternasyonalistler arasındaki tartışma 17. Yüzyılda Hobbes’un toplum felsefesinin ve Grotius’un tabii hukuk kuramına meydan okumasına benzer ve bu süreci güncel malzeme üzerinden yeniden üretir. Her bir argüman insan, devlet ve devletlerarası sistemin doğasına dair farklı yaklaşımlarla kendini temellendirir. Birbirini dışlayan zıtlıkların ötesinde bir olasılık gösteren alternatif yaklaşım 18. Yüzyılda Napolili Giambattista Vico’dan gelir; Vico’ya göre insan doğası ve beşeri kurumlar (devlet, devletlerarası sistemi de kapsayan) değişmeyen tözler olarak değil, süregiden bir yaratımın yeni biçimleri olarak görülmelidir. Süreklilik ve değişim ikiliğinde neorealizm süreklilikten yanadır, Vico tarzı yaklaşım ise değişimden: Vico şöyle yazmıştır: (1744/1970, paragraf 349), “...milletlerden oluşan dünya kesinlikle insanlar tarafından yaratılmıştır, dolayısıyla biçimi de insan zihninin kendi değişkenliklerinde saklıdır.”

Bu radikal idealizmin bir iddiası (yani dünya zihnin bir yaratımıdır) gibi algılanmamalıdır. Vico için zihnin sürekli değişen biçimleri sosyal ilişkilerin karmaşık yapısı tarafından şekillendirilir, nitekim bunda başrolü, Marks’ın da daha sonra belirttiği gibi, sınıf çatışmaları oynamıştır. Şu var ki zihin, şimdiki geçmişe bağlayan ipliktir, sosyal gerçekliğin değişen hallerine dair bilgiye erişmek için bir araçtır. İnsan doğası (zihnin değişkenlikleri) ve beşeri kurumlar insanlık tarihiyle eştir; bunlar kalıtsal şekilde ele alınmalı ancak özcü (neorealizmde olduğu gibi) ya da ereksel (işlevselcilikte olduğu

gibi) algılanmamalıdır. Vico'nun açısından, insanı ve devleti tarihten tam anlamıyla soyutlamak suretiyle özsel ve tözsel nitelikleri sanki tarih öncesinde varmış gibi tanımlayamayız; tarih de zaten bu tözlerin etkileşiminde ortaya çıkanların kayıtlarıdır. Gerçek bir insan ilişkileri incelemesi hem yaşanan çağa göre zihnin ve kurumların tutarlılığını hem de bu tutarlılık örgüsünün sürekliliğini ve oluşum sürecini-biz buna tarihsel yapı diyoruz-ifşa eder. Burada sosyal bilim olarak adlandıracağımız Vico'nun projesinde amaç “ideal ve sonsuz tarih” akışını ya da insan doğası ve beşeri kurumların geçirdiği değişim aşamalarını kavramak için genel ve bütünsel bir “zihinsel sözlük” ya da ortak kavramlar kümesi inşa etmektir [Paragraflar:35, 145.161.349]. Vico'nun “bilim insanların kibiri” diyerek eleştirdiği hata, “bilgilerinin dünya kadar eski olan olduğu” fikriyle tarihin belirli bir evresinden (belirli bir sosyal ilişkiler yapısından) bir düşünce biçimini türetip, onun evrensel anlamda geçerli olduğunu varsaymaktır [Parag:127]. Bu neorealizmin hatasıdır ve daha genel olarak problem çözücü teorinin dayandığı arızalı temeldir. Elbette bu kendi ideolojik sınırları içinde neorealizmin ve problem çözücü teorinin pratik yararını boşa çıkarmaz. Vico'nun yaklaşımını bunun tam tersine eleştirel teorinin kendisidir.

Marksizm dünya düzenine teorisine dair bu yaklaşım ya da yöntem ile nasıl bir bağ kurar? İlk etapta Marksizm'i tek bir düşünce akımı olarak ele almak, ciddi bir zihin karışıklığı riskini göze almaktır. Bizim kendi amaçlarımızı doğrultusunda burada eski ve yeni realizm arasındaki çatallanma gibi iki farklı Marksist akımdan söz etmemiz şart. Bu Marksizmlerden biri tarihsel akıl yürütme yapar ve sosyal ilişkilerdeki değişimi hem açıklamak hem de teşvik etmek ister; diğeri ise üretim ilişkilerine dair daha statik ve soyut kavramsallaştırmalara yönelmek adına tarihsel bilgiye sırtını dönerek kapitalist devler ve toplum analizi için bir çerçeve çizer. İlk akıma kendisinin de adlandırdığı gibi tarihsel materyalizm diyelim. Marks'ın tarihsel eserlerinde ve Eric Hobsbawn gibi günümüz Marksist tarihçilerin eserlerinde ve Gramsci'nin düşüncesinde bu iyice belirgindir. İlk akım, *Annales* ekolüne bağlı Fransız tarihçilerde olduğu gibi tam anlamıyla Marksist sayılmayan (ya da kendini tam olarak öyle saymayan) akımları da etkilemiştir. İkinci akım sözde yapısal Marksizm olarak bilinen Althusser ve Poulantzas (“sözde” terimini akımın “yapı”dan anladığı şey ile bu makalede bahsettiğimiz tarihsel yapı arasındaki ayırma dikkat çekmek için kullanıyorum)

tarafından temsil edilir ve genelde *Kapital* ve diğer kutsal metinlerin yorumuna odaklanır. Yapısal Marksizm genelde soyut çalışmalar olarak kaldığından Neorealist problem çözücü teorisinin ne verilerin kesinliğine dair tutumunu ve ne de somut problemlere getirdiği pratik uygulamaları paylaşır, ancak neorealist yaklaşımın tarihdışı, özcü epistemolojisiyle örtüşür. Burada bizim odaklanacağımız bu değil. Tarihsel materyalizm ise eleştirel teorisinin en başta gelen kaynağı, neorealizmi dört önemli noktada düzeltir.

İlk nokta diyalektik ile ilgilidir; Marksizm çeşitli şekillerde uyarlandığı ve çoğunlukla birbiriyle tutarlı olmayan anlamlar içerebildiği için tanım gerektiren bir terimdir. Burada iki seviyede kullanılmıştır: Mantık ve Reel tarih. Mantık seviyesinde bu çelişkilerin araştırılması aracılığıyla hakikati arayan bir diyalog demektir.⁶ Bunun bir tarafı kavramların, gerçeği yansıtmaya gerekliliği ve yansıttığı gerçeklik sürekli değişirken ona uyum sağlama hali, gerçeklik ile sürekli bir karşılaşma içinde olmalarıdır. kavramların uyum sağlama yöntemi olan başka bir tarafı ise gerçekliğe dair her iddianın içkin olarak zıddını da kapsadığı ve hem iddianın kendisi hem de zıddının birbirini dışlar nitelikte olmadığı, hakikaten bir parçayı paylaştıkları bilgisidir; bunun da ötesinde hakikat hiçbir zaman belirli bir biçimde kutuya kapatılmış değildir, her zaman hareket halindedir. Reel tarih seviyesinde diyalektik, herhangi bir somut tarihsel olayda birbirine zıt sosyal kuvvetlerin karşılaşmasından doğan alternatif gelişim biçimleri için bir potansiyeldir.

Hem realizm hem de tarihsel materyalizm çatışma odaklıdır. Neorealizm çatışmayı, insan doğasının insanlık durumunun değişmez bir parçası olarak ele alır, çatışma güç peşinde koşan insanın özünden kaynaklanan sabit bir etkidir; kendi doğal kurallarına göre oynanan, birinin kazanmasının diğerinin kaybetmesi anlamına gelen sıfır toplamlı bir oyunda güç oyuncular arasında sürekli el değiştirir politik bir biçime bürünür. Tarihsel materyalizm çatışmada insan doğasının hep yeniden yapılandığı bir süreç görür, bu süreçte oyunun kurallarını değiştiren sosyal ilişkilerde yeni ürünler meydana gelir, er ya da geç bu süreçten –eğer tarihsel materyalizm mantık ve yöntem bakımından doğru ise– yeni çatışma biçimlerinin doğması beklenebilir. Başka deyişle, neorealizm çatışmayı süregiden bir yapının yinelenen sonucu olarak görür iken tarihsel materyalizm çatışmayı yapısal değişimin olası sebebi olarak görür.

İkinci olarak, emperyalizme odaklanarak tarihsel materyalizm gücün dikey boyutunu en kuvvetli devletlerarası rekabetin yatay boyutuna katar ki, bu nokta neorealizmin en dikkat kesildiği noktadır. Bu boyut dünyanın ekonomik ve politik düzeninde merkezin çevre üzerinde, artbölge [*hinterland*] üzerinde metropolün egemenlik ve boyunduruk kurmasıdır.

Üçüncü olarak, tarihsel materyalizm devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkiyi önemseydiği için realist perspektifi genişletir. Marksistler, Marksist olmayanlar gibi devleti sivil toplumdaki belirli çıkarların ifadesi olarak görenler ile bir şekilde genel çıkarları ifade eden özerk bir kuvvet olarak görenler şeklinde ayrılır. Bu, Marksistler için kapitalistlerin çıkarlarından ayrı olarak, kapitalizmin genel çıkarlarıdır. Gramsci (1971:158-168) siyasal eylemin etik ve kültürel kaynağının yararının farkında olan tarihsel materyalizmi (bunu her zaman ekonomik alanla ilişkilendirse de), tarihsel ekonomizm dediği tutum ile ya da her şeyin teknolojiye ve maddi çıkarlara indirgeyen tutumun karşısına koyar. ABD 'deki neorealist teori devlet/sivil toplum ilişkisine geri döndü; ancak sivil toplumu devletin dizgini olarak ele aldı ve sivil toplum *raison d'état* yı belirli çıkarların dayatması doğrultusunda sınırlayan ve bağımsız bir sivil toplum olarak tanımlandı ve algılandı.⁷ Yapı (ekonomik ilişkiler) ile üstyapı (etik-politik alan) arasındaki karşılıklı ilişkinin anlamı Gramsci'nin düşüncesinde devlet/toplum bileşiklerini dünya düzeninin kurucu öğeleri olarak ele alma potansiyelini taşır ve dolayısıyla bu bileşiklerin girdiği belirli tarihsel biçimleri de araştırmaya dönüktür.⁸

Dördüncü olarak tarihsel materyalizm üretim sürecine devlet/toplum bileşiklerinin girdiği belirli tarihsel biçimlerin açıklanmasında üretim sürecini kritik bir öge olarak ele alır ve buna odaklanır. Hem devletin dış politikasına güç veren dinamikleri harekete geçirebilme yetisinin temelini oluşturan hem de toplumun refahını yaratan hizmet ve malın üretimi, üretim görevini yerine getirenler ve bu görevi kontrol edenler arasındaki güç ilişkileri üzerinden oluşur. Siyasi çatışma ve devletin eylemi ya bu güç ilişkilerini tesis eder ya da değiştirir. Tarihsel materyalizm üretimdeki, devletteki ve uluslararası ilişkilerdeki güç arasındaki ilişkileri inceler. Neorealizm, aksine üretim sürecini fiilen gözardı eder. Bu nokta Neorealizmin problem çözülük saplantısının tarihsel materyalizmin eleştirel yaklaşımından en çok ayrıldığı noktadır. Neoliberalizm üretim sürecini ve güç ilişkilerini ulusal çıkarları kapsamında önkabul olarak ele alır ve dolayısıyla parametrelerin

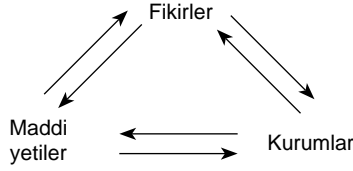
bir parçası şeklinde varsayar. Tarihsel materyalizm, devlet ve dünya düzeni gibi alanlarda birbirini etkileyecek olan üretim alanındaki diyalektik değişim olasılıklarına duyarlıdır.

Bu tartışma dünya düzeni teorisine eleştirel teoriyi tanıtmaya yönünde bir adım atarak iki tür kuramsallaştırmayı birbirinden ayırmaktadır. Böyle bir eleştirel teorinin temel öncülleri şimdi yeniden ifade edilebilir:

- (1) Eylemin hiçbir zaman mutlak anlamda özgür olmadığı kendi problemiğini oluşturan bir eylem çerçevesi olduğunun farkına varılması. Eleştirel teori bu çerçeveye başlar, bu demektir ki eleştirel teori tarihsel soruşturmaya veya böyle bir teoriye gereksinimi oluşturan insan deneyiminin değerlendirilmesiyle işe başlar.⁹
- (2) Sadece eylem değil teorinin de problematik tarafından şekillendiğini idrak etme. Eleştirel teori kendi göreliliğinin bilincindedir. Bu bilinç ile daha geniş bir zaman perspektifine ulaşır ve problem çözücü teoriden daha az görelidir. Kuramsallaştırma eyleminin kapalı bir sisteme ulaşarak sona ermeyeceğini her seferinde sürekli olarak yeniden başlayacağını bilir.
- (3) Eylem çerçevesi zaman içinde değişir ve eleştirel teorinin temel hedefi bu değişimleri anlamaktır.
- (4) Bu çerçeve tarihsel bir yapı biçimindedir, kendi öğeleri içinde belli bir tutarlılığı olan fikir örüntülerinin, maddi koşulların ve beşeri kurumların belirli kombinasyonları oluşmuştur. Bu yapılar insanların eylemlerini mekanik anlamda belirlemezler ama eylemin gerçekleştiği alışkanlıklar, baskılar, beklentiler, sınırlamalarla dolu olan bağlamı oluşturur.
- (5) Eylemin gerçekleştiği çerçeve ya da yapı, dengeyi sağlamak ya da yeniden üretim (ki bu hemen bizi problem çözücü yaklaşıma götürür) için gerekli parçalar anlamında tepeden bir bakışla görülmemelidir, daha çok aşağıdan ya da dışarıdan içinden doğan ya da dönüşüm olasılıklarını açan çatışmalar üzerinden görülmelidir.¹⁰

Eylem Çerçevesi: Tarihsel Yapılar

En soyut haliyle eylem çerçevesi kavramı ya da ya da tarihsel yapı belli kuvvetlerin düzenleniş resmidir. Bu düzenleme dolaysız ve mekanik bir şekilde eylemleri etkilemez ama baskı ve sınırlamalar koyar. Bireyler ve grup-

Şekil 8.1

lar baskılarla ya da direnişle hareket edip bunlara karşı gelebilirler, ama göz ardı edemezler. Mevcut tarihsel yapıya başarıyla direndikleri oranda eylemlerini bir alternatif yeni kuvvetler düzenlemesine, yani muhalif yapıya dayandırırılar.

Üç kuvvet kategorisi (potansiyeller olarak ifade edilir) yapı içinde etkileşim halindedir: maddi yetiler, fikirler ve kurumlar (Bkz. Şekil 8.1). Bu üç kategori arasında tek yönlü bir determinizm olduğunu varsaymaya gerek yok; ilişkilerin karşılıklı olduğu söylenebilir. Kuvvet akışının hangi yöne seyrettiği sorusunun yanıtı tarihsel bir sorudur ancak tekil olayın analiziyle açıklanır.

Maddi yetiler üretici ve yok edici potansiyellerdir. Dinamik şekillerde bunlar teknolojik ve örgütsel yetiler olarak var olurlar, hazır birikmiş şekillerde ise teknolojin dönüştürdüğü doğal kaynaklar olarak, araç gereç stokları olarak (örneğin endüstriler ve cephaneye) ve bunlara emir veren zenginlik şeklinde var olurlar.

Fikirler geniş anlamda iki türdür. Bir tür özneler arası anlamlar taşıyor, ya da sosyal ilişkilerin doğasına dair alışkanlıkları ve davranış kalıplarını pekiştirmeye meyilli ortak kavramlar barındırır (Taylor 1965). Güncel dünya siyasetinde özneler arası anlam örnekleri şöyledir: insanları organize eden ve sınırları tanımlı olan topraklar üzerinde otorite kuran devletler tarafından yönetilen kavramlar; devletlerin birbirlerine diplomatik aktörlerle bağlanması; diplomatik aktörlerin korunması için belirli kuralların bütün devletlerin ortak çıkarı için uygulanması; devletlerarasında savaş, çekişme, müzakere gibi çatışmalar çıkarsa belirli davranış türlerinin beklenmesi. Bu kavramlar zamana karşı dirençli olsa da, tarihsel olarak koşullanmıştır. Dünya siyasetinin gerçekleri her zaman tam olarak bu şekilde temsil edilmemiştir ve gelecekte de böyle olmayabilir. Bu fikirlerin kökenlere geri götürmek ve bazılarında zayıflama belirtileri olduğunu teşhis etmek olasıdır¹¹.

Tarihsel yapı ile ilgili diğer tür fikirler farklı insan topluluklarının sosyal düzene dair kolektif imgeleridir. Bunlar adaletin ve kamu yararının anlamı gibi konularda, mevcut güç ilişkilerinin meşruiyetini ve doğasını farklı açılardan görürler. Oysa özneler arası anlamlar belirli bir tarihsel yapı üzerinden ortaklık oluşturur ve sosyal söylemin ortak zeminini kurar (çatışmayı da kapsayan) kolektif imgeler çeşitli ve zıt olabilir.¹² Rakip kolektif imgeler alternatif gelişim yollarının potansiyeline dair ispatlar sunarken alternatif bir yapının ortaya çıkması için olası kurumsal ve maddi temele dair sorular sorar.

Kurumsallaşma belirli bir düzenin oturması ve sürmesi için bir araçtır. Kurumlar kökenlerindeki mevcut güç ilişkilerini yansıtır ve en azından başlarda bu güç ilişkileriyle tutarlı olan kolektif imgeleri yayarlar. Sonuçta kurumlar kendi ömürlerini sürerler; zıt eğilimlerin savaş alanı olurlar ya da rakip kurumlar farklı eğilimler gösterirler. Kurumlar fikirlerin belirli alışımından ve maddi güç ten oluşur, sonuçta bu öğeler fikirlerin ve maddi yetilerin gelişimini etkiler.

Kurumsallaşma ile Gramsci'nin hegemonyası ile yakın bir bağ vardır. Kurumlar çatışma ile başa çıkarken kuvvet kullanımını en aza indirgerler. Maddi güç ilişkilerinin ardında yatan bir yaptırım vardır, burada güçlü olan gerekli görürse zayıf olanı haklayabilir. Zayıf olan mevcut güç ilişkilerini meşru kabul ettiği ölçüde güçlü egemenliğini garantiye alacağından güç kullanılmayacaktır. Zayıf olanın verebileceği bu tepki, eğer güçlü olan kendi misyonunu hegemonik görürse gerçekleşir, dominant ya da diktatörlük şeklinde değil; liderliği sadece kendi özel çıkarları için evrensel ya da genel çıkarlar adına ifade ettiği ve bazı tavizler verebildiği takdirde zayıf olanın rızasını kontrol altına alacak ve zayıf olan güçlüyü lider olarak benimseyecektir.¹³ Kurumlar böyle bir hegemonik strateji için bir çıpa olabilir, zira kurumlar hem farklı çıkarların temsiline hem de izlenen politikanın evrenselleşmesine katkıda bulunurlar.

Hegemonik ve hegemonik olmayan yapıları, başka deyişle güç kaynağının bilincin ardına saklanmaya meyilli olduğu yapılar ile güç ilişkileri yönetiminin hep ön planda olduğu yapıları birbirinden ayırmak uygundur. Öte yandan da hegemonya kurumsal bir boyuta indirgenemez. Şunun farkına varmak gerekir ki kurumlara odaklanmaya izin vermek ya maddi güç ilişkilerindeki değişimi ya da önceki düzene ideolojik meydan okumanın ortaya çıkışını anlaşılabilir hale getirir. Kurumlar gerçeğin diğer taraflarıyla devre dışı kalabilir ve sonuçta çatışmayı yönetme aracı olarak verimliliği

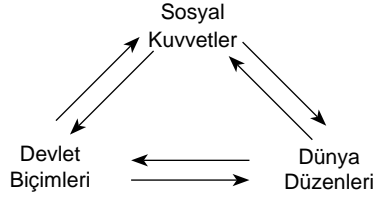
(dolayısıyla hegemonik işlevi) baltalanır. Kurumlar hegemonyanın ifadeleri olabilirler ama hegemonya ile eş tutulamazlar.

Tarihsel yapıların metodu sınırlı bütünlükler denilen şeyle temsil edilebilir. Tarihsel yapı tüm dünyayı temsil etmez daha çok insan etkinliğinin belirli bir sahasını kendi tarihselliği içinde konumlanmış bir bütünlük olarak taşır. Tamamen bir sabitlik varsayan *ceteris paribus*, problem çözücü teoriyi yanlışladığı için bir sorundur ve bu sorundan tarihsel yapıları ilişkili oldukları eylem sahalarına bağlayarak ve eşleştirerek kaçınılmıştır. Diyalektik öncelikle belirli bir yapının tanımını ilişkili olduğu tarihsel durumdan çıkararak kendini gösterir, bazı soyut sistem modelleri ya da üretim biçimlerinden değil; ikinci olarak diyalektik, alternatif gelişim olasılıklarını ifade eden rakip yapıların oluşumuna bakarak kendini gösterir. Şekil 8.1'de gösterilen üç kuvvet kümesi deneysel araçlardır; önceden belirlenmiş ilişkiler hiyerarşisi olan kategoriler değil. Tarihsel yapılar zıt modellerdir: ideal tipler gibi mantıksal tutarlılık içeren biçimde karmaşık gerçeğin basitleştirilmiş bir temsilidir ve eğilimleri tamamen gerçeğe dökülmüş gelişimler olarak değil, zaman ve mekân içindeki uygulanabilirlikleri çerçevesinde ifade eder.

Bu makaledeki tartışma amacına uygun olarak, tarihsel yapı metodu üç seviyede ya da etkinlik sahasında uygulanır: 1) Bilhassa üretim sürecinden doğan *sosyal kuvvetler* bakımından üretimin organizasyonu; 2) devlet/toplum bileşeninin analizinden çıkan *devlet biçimleri*; 3) devlet toplulukları için savaş barış problematiğini belirleyen kuvvetlerin belirli şekillerde düzenlenişleri yani *dünya düzenleri*. Her bir seviye egemen ve gelişmekte olan rakip yapıların birbirini izlemesi olarak incelenebilir.

Bu üç seviye iç içe geçmiştir. Üretim örgütlenmesindeki değişimler yeni sosyal kuvvetler meydana getirir, bunlar daha sonra devletlerin yapısında değişime yol açarlar; devlet yapılarındaki değişimin genelleşmesi dünya düzeni problematiğini değiştirir. Örneğin E.H. Carr (1945) 19. Yüzyıl Batı devletlerindeki endüstri işçilerinin (yeni sosyal kuvvet) katılımcı olarak birleşmeleri bu devletlerin ekonomik milliyetçilik ve emperyalizme (yeni devlet biçimi) doğru hareket etmesini hızlandırdı, bu durum dünya ekonomisinin parçalanmasını getirdi ve uluslararası ilişkilerde daha çatışmacı bir evreye girildi (yeni dünya düzeni yapısı).

Üç seviye arasındaki ilişki basitçe tek yönlü bir diziliş değildir. Ulus ötesi sosyal kuvvetler, devletleri dünya yapısı üzerinden etkilemiştir; 19.yüzyıl kapitalizminin yayılan etkisinde görüldüğü gibi *les bourgeois conquérants*

Şekil 8.2

(Morazé 1957), hem çevrede hem de merkezdeki devlet yapılarının gelişimini şekillendirmiştir. Dünya düzeninin belirli yapıları devletin aldığı biçimi etkiler: Stalinizm, kısmen de olsa, Sovyet devletinin varlığına dönük sezilen düşmanca tehditlere verilen bir tepkidir; merkez ülkelerdeki askeri-endüstriyel yapı bugün dünya düzeninin çatışmalı durumuna dikkat çekerek kendi etkisini meşrulaştırmaktadır; çevre ülkelerdeki baskıcı militarist egemenliğin açıklaması, emperyalizmin dışarıdan verdiği destek ile ve aynı zamanda içerideki kuvvetlerin belirli bir bileşkesi ile desteklenmiş olmasıdır. Devlet biçimleri de sosyal kuvvetlerin gelişimini hakimiyet kurma şekilleriyle, örneğin bir sınıfın çıkarlarını ilerletmek ve diğerlerininkini engellemek gibi uygulamalarla, etkilerler.¹⁴

Sosyal kuvvetler, devlet biçimleri ve dünya düzenleri ayrı ayrı düşünüldüğünde ilk etapta maddi yetilerin, fikir ve kurumların (Şekil 8.1’de gösterildiği gibi) belirli bir kümelenmesi gibi temsil edilebilir. Birbirleriyle ilişki içinde ve dolayısıyla tarihsel süreçleri tamamen temsil etme yönünde ilerlerken, her biri diğerini içerir ve aynı zamanda diğerlerinin etkisini üzerinde taşır. (Bkz. Şekil 8.2)¹⁵

Bu karşılıklı ilişkiler hâlihazırdaki tarihsel konjonktürde nasıl okunmalıdır? Farklı ilişkiler içinde en çok hangisi bize hitap ediyor? Kavramların tarihsel gerçekliği [*historicity*] kritik ilişkilerin ardışık tarihsel dönemlerde aynı olmayabileceğini söyler, Westfalya sonrası dönemde bile “devlet sistemi” teriminin kendine özgü bir anlamı vardır. Dünya düzenine burada değindiğimiz eleştirel teorinin yaklaşımı tarihsel hipotez dizilerinin iç içe bağlı olduğu bir şekil alır.

Neorealizm vurguyu devletler üzerinde tutar ve devleti maddi güce indirger benzer şekilde dünya düzeninin yapısını maddi kuvvetler düzeninden oluşan güç dengesine indirger. Neorealizm sosyal kuvvetleri alakasız diye göz ardı ederken farklı devlet biçimleriyle (liberal demokratik politika-

larda devletin kuvvet kullanmasını engelleyen ya da ulusal çıkarların üzerinde belirli başka çıkarlar belirleyen “güçlü toplumlar” hariç ilgilenmez; dünya düzeninin kurumsal ve normatif taraflarına daha az değer vermeye meyillidir.

Realist perspektifi uluslararası normlar ve kurumların otoritesi bağlamında çeşitlenmeleri kapsayacak şekilde genişletme çabası “hegemonik istikrar” teorisidir; Robert Keohane (1980)’ın ifade ettiği gibi “hegemonik istikrar, tek ülkenin hükümlerindeki hegemonik güç yapılarına, yani görece katı kuralların olduğu ve tamamen boyun eğilen güçlü uluslararası rejimlere yol açar.¹⁶ Keohane’nin tartıştığı teorinin klasik örnekleri 19. yüzyıl ortalarının *pax britannica*’sı ve 2. Dünya savaşı’na takip eden yıllardaki *pax americana* ‘dır. Teori, 19. yüzyılın sonlarında Britanya’nın devlet gücünde görece olarak azalmasının eşlik ettiği 19.yüzyıl normlarının geçersizleşme süreciyle onaylanmış gibi görünmektedir. Bu teorinin savunucuları, benzer şekilde 1970’lerin başından itibaren Birleşik Devletlerin gücündeki azalmanın eşlik ettiği savaş sonrası düzenin normlarının geçersizleştiğini görürler. Robert Keohane teoriyi spesifik konularda (enerji, para ve ticaret) gücün tazmini mümkün olmayan bir kıymet olması ve gücün devletin etkili olduğu bağlamlara göre ayırt edilmesi bakımından test etmiştir. Özellikle ticaret ve para konularında Birleşik Devletlerin gücünün değişmesi, oluşan değişimleri açıklamakta yetersiz kalır, bu açıklamalar iç politikadaki ekonomik ve kültürel faktörlerin eklenmesine ihtiyaç duyar.

Alternatif bir yaklaşım, açıklanacak olan şeyin yani ard arda sıralanan dünya düzenlerinin görece istikrarını yeniden tanımlamakla elde edilebilir. Bu, hegemonya kavramının istikrarla özdeşleşmesiyle yapılabilir; burada tanımlanan hegemonya tutarlı bir aradalığa ya da maddi gücün, dünya düzeninin yaygın kolektif imgesi ile (belli normlar dâhil olmak üzere) evrensel gibi tanıyan dünya düzenini yöneten bir dizi kurum (sadece belirli bir devletin bilinen hükümlerlik araçları değil) arasında uygunluğa dayanır. Bu formülasyonda devlet gücü, tek açıklayıcı faktör olmaktan çıkar ve açıklanan şeyin bir parçası olur. Sorunun yeniden tanımlanışı Keohane ve diğerlerinin sinyallerini verdiği neorealist versiyonda temel bir güçlüğü işaret eder, örneğin güçteki üstünlüğüne rağmen iki savaş arası dönemde istikrarlı bir dünya düzeni kurmakta ABD’nin başarısızlığının nasıl açıklanacağı. Eğer tek bir devletin hükümlerliği bazı durumlarda istikrarlı bir

düzeni sağlıyor bazı durumlarda da sağlamıyorsa, o zaman istikrardan ve daha da ötesinde istikrarı oluşturmaya yeten koşullardan ne kast edildiğine daha yakından bakmaya değer. Güçlü devletin hükümranlığı belki zorunludur ama hegemonya için yeterli değildir.

Pax britannica ve *pax americana* dönemleri hegemonyanın yeniden formüle edilen tanımını doğrularlar. 19.yüzyıl ortalarında Britanya'nın dünya-daki üstünlüğü kara devletlerinden hiçbir meydan okumaya maruz kalmamış olan ve sonuç olarak Avrupa'daki görece güç dengesinde Britanya'nın dengeleyici rolünü oynayabilmesini sağlayan deniz kuvvetlerine dayanıyordu. Liberal ekonomilerin normları (serbest ticaret, altın standardı, insan ve sermayenin serbest dolaşımı) İngiliz prestijinin artmasıyla yaygın bir kabul gördü, bu durumu çıkarların dengesine zemin oluşturan normları temsil eden evrenselci bir ideoloji sağlıyordu. Uluslararası resmi kurumlar yokken ekonominin siyasetten ideolojik olarak ayrılması Britanya'nın deniz kuvvetinin arka fonda potansiyel bir yürütücü olmasıyla birlikte, Şehirin bu evrensel kurallara göre yönetici ya da regülatör görevini görmesi anlamına geliyordu.

Tarihsel yapı kendi üç boyutu içinde 19.yüzyılın son çeyreğinden 2. Dünya Savaşına dek olan sürede dönüşüme uğramıştı. Bu süre zarfında Britanya'nın gücü önce Almanların meydan okumasıyla ve sonrasında ABD'nin gücünün artmasıyla oldukça geriledi, denizde tartışmasız üstünlüğünü yitirdi; ekonomik liberalizm, korumacılığın artmasıyla, yeni emperyalizmler ve nihai olarak altın standardı ile bozuldu; Milletler Cemiyeti aracılığıyla gecikmiş ve beyhude çabalarla hedeflenen uluslararası kurumlaşma ne hükümran güç tarafından ne de yaygın bir şekilde kabul gören ideolojiyle sürekli kılındı; dünya giderek rakip güç blokları şeklinde bölünerek ayrıştı.

Pax americana'daki güç bileşimi daha önceki hegemonyadan daha katıydı, ittifak (ABD gücüne dayanan) biçimini alarak Sovyetler Birliği'ni yatıştırmayı hedefliyordu. Bu güç bileşiminin istikrarlı hale gelmesi, 19.yüzyılın ortalarında Britanya'nın oynadığı rolün benzerini artık ABD'nin oynadığı bir küresel ekonominin vücuda gelmesinin koşullarını yarattı. ABD nadir olarak spesifik ulusal ekonomik çıkarları desteklemek adına direkt müdahalede bulunmuştu; Bretton Woods'un gözden geçirdiği libearalizme göre uluslararası ekonomik düzenin kurallarını oluşturmak suretiyle ABD şir-

ketlerinin kuvvetinin kâr ile meşgul olması ulusal gücün devamlılığı için yeterliydi. *Pax americana* önceki hegemonyadan daha çok sayıda resmi uluslararası kurum üretti. 19.yüzyılda siyasetin ekonomiden ayrılma süreci Büyük Buhran ve Keynesçi doktrinlerin artmasıyla bir sarsıntı geçirdi. Devletler artık ulusal ekonominin yönetiminde meşru ve zorunlu bir başat role sahip oldukları için uluslararası ekonominin idari yönetimine çoklu bir yapı kazandırmak ve uluslararası ekonomiye devletlerarası bir nitelik vermek gerekiyordu.

Hegemonya kavramı, güç, fikirler ve kurumlar arasında bir ahenk içerdiği için, istikrarlı uluslararası düzen için devlet egemenliği şartını öne süren teori ve bundan kaynaklanan sorunlarla uğraşmak daha uygundu; zira hegemonyada ilerlemelere ve gerilemelere tahammül ediliyordu. Örneğin (s.224) *pax britannica*'nın ideolojik boyutu, onu ayakta tutan güç bileşimi yok olduktan uzun bir süre daha gelişmeye devam ettiğinden 19.yüzyılın hegemonyasına dair nostalji yapmak çok çekiciydi. İki savaş arası dönemde liberal dünya ekonomisini altın standardına uygun bir şekilde canlandırmak için sürekli ama nihai olarak boşuna bir çaba verildi. Savaş sonrası dönemde bile Britanya ulusal endüstriyel gelişmeye ve istihdam konularından çok ödeme sorunlarını dengelemeye öncelik veren bir politika göttü.¹⁷ Amerika Birleşik Devletleri bir “ilerleme” vakasıdır; iki savaş arası maddi güce dair büyüme göstergeleri yeni hegemonya için tahmin verileri yetersizdir. Amerikan liderlerinin yeni dünya düzenini garantörleri sayabilmeleri için ideolojik anlamda kendilerini yeniden tanımlamaları şarttı. Roosevelt dönemi hem eski hegemonyanın bilinçli olarak reddi (1933'teki dünya ekonomik konferansını baltalamak ve altın standardını bırakarak) hem de Yeni-Pazarlık ilkelerini yavaş yavaş dünyanın ideolojik zeminine entegre ederek bu geçişi sağladı. İşte tam bu zamanda yeni düzeni yönetmek için kurumlar üreten bir ABD inisiyatifi oluşmuştur.¹⁸ Amerika'daki neo-merkantilistler Britanya'nın hatasını tekrar etmeme konusunda uyarılmaktadır ve bu uyarıya göre Birleşik Devletlerin siyasa yapıcılarını Birleşik Devletleri'nin evrensel dünya düzenini garanti edemeyeceği durumlarda *pax americana*'ya göre doktrinlere uygun operasyonları sürdürmemelidir. Neo-merkantilistlerin ikna edici çabaları böyle durumlarda ideolojinin eylem sahasını belirleyici olmasına ve eylem sahasının maddi güç ilişkileriyle bağlarına vurgu yapar.

Sosyal Kuvvetler, Hegemonya ve Emperyalizm

Maddi güç, ideoloji ve kurumlar arasındaki uygunluk olarak temsil edilen hegemonya, döngüsel tarih kuramına uygun gibi görünebilir; bu üç boyut belirli zamanlarda ve mekânlarda birbirine uyum sağlar ve diğer zamanlarda dağılır. Bu durum *virtu* kavramının ilk ortaya çıkışını anımsatır, ya da insandan insana göç den *dünyanın ruhunu* [*weltgeist*]. Analoji, açıklamasız kalan bir şeye işaret eder. Eksik olan neden ve nasıl bu uyumun meydana geldiği ve bozulduğuna dair teoridir. Benim savım açıklamanın üretim ilişkileri tarafından şekillenen sosyal kuvvetler alanında aranabileceğidir.

Sosyal kuvvetler sadece devletler içinde var olan bir unsur olarak düşünülmemelidir. Belirli sosyal kuvvetler devlet sınırlarını aşabilir, dünyadaki yapılar sosyal kuvvetler üzerinden tarif edilebilir, tıpkı devlet kuvvetinin biçimlenişi olarak tarif edilebilecekleri gibi. Dünya belirli ülkelerde küresel sosyal kuvvetler ile sosyal kuvvetlerin yerel biçimlenişi arasında devletlerin aracılık rolü oynarken özerk olabildikleri etkileşme modelleri olarak düşünülebilir. Bu dünyaya siyasal ekonomi perspektifinden bakmak olarak görülebilir: güç maddi kapasitelerin birikmiş şekli olmaktan ziyade sosyal süreçlerden *doğar*, bu süreçlerin sonucudur. (Marks'ın dediklerini yeniden formüle edecek olursak gücün maddi kapasitelerin birikimi olarak görülmesi neorealizmin "güç fetişizmi" görüşüdür).¹⁹ Siyasal ekonomi perspektifinden bakarak dünya düzenlerinin yapısal karakterini maddi kapasiteler, fikirler ve kurumların biçimlenişi (fig. 8.1) olarak görmekten kökenlerini, gelişimini açıklamaya doğru gider ve dünyayı üç yapıli seviyelerin arasındaki ilişkiler (fig. 8.2) olarak görmeyi bırakırız.

Elbette bunu bulmak büyük bir keşif değildir, siyasal ekonomi perspektifinden bakınca *pax britannica* hem imalat kapitalizminin Britanya'nın başını çektiği uluslararası mübadele ekonomisinde yükselişine dayanır hem de Britanya'da ve Kuzeybatı Avrupa'nın diğer yerlerinde zenginliğini imalattan elde etmiş sınıfın sosyal ve ideolojik gücüne dayanır. Yeni burjuvazinin devletleri doğrudan kontrol etmesine gerek yoktur; burjuvanın sosyal gücü, devlet politikasının ana dayanağıdır.²⁰

Bu hegemonik düzenin devrinin kapanması sosyal kuvvetlerin gelişimiyle açıklanabilir. Kapitalizm en gelişmiş ülkelerdeki endüstriyel emek gücünü hareketlendirdi ve 19. Yüzyılın son çeyreğinde endüstri işçileri bu ülkelerdeki devlet yapısı üzerinde etki sahibi oldu. Endüstri işçilerinin birleşimi, imalat kapitalizminin meydana getirdiği bu yeni sosyal kuvvetin ulusa dönüşmesi, devletin sosyal politikalara ve ekonomik müdahalelerine yönelik eylem sahasını genişletmesi demektir. Bu durum dış politikaya iç refah faktörünü getirdi (örn. İşçilerin ittifakını sağlayacak miktarda gerekli olan sosyal minimum). Refah talebi, liberal uluslararası yönetim aciliyetleri ile yarışa girdi; ilki zemin kazandıkça, korumacılık, yeni emperyalizm ve nihai olarak altın standardının sonu liberal uluslararası yönetimin uzun

çöküşüne noktayı koydu.²¹ Devletin liberal formunun yerini yavaşça ulusal refah devlet formu aldı.

Endüstrileşmenin getirdiği sosyal sınıf hareketlenmesi sadece devletin doğasını değiştirmekle kalmadı, aynı zamanda, Britanya'nın liderliğini yeni rakipler aldıkça, devlet gücünün uluslararası biçimlenişini de değiştirdi. Korumacılık, yeni endüstriyel ülkeler için, Britanya'nın ekonomik gücü gibi bir güç inşa etmek yolunda bir araç olarak liberal teorinin karşılaştırmalı avantaj kuramından daha ikna ediciydi. Sosyal kuvvetler arasında olması arzulanan ve ulusların kendi aralarında elde ettiği ulusal refah konsensüsü, sınır ötesine büyük endüstriyel güçlerin yeni emperyalizmi olarak yansdı. Britanya ekonomisinin maddi egemenliği ve hegemonik ideolojinin cazibesi zayıflayınca, 19. Yüzyılın ortalarında hegemonik dünya düzeni, rakip güç bloklarının hegemonik olmayan biçimlenişine yer açtı.

Emperyalizm pratikte her tarihsel dönemde yeniden tanımlanması gereken esnek bir kavramdır. Egemenlik ve tabiiyetin türlü şekiller aldığı farklı ve ardarda gelen dünya düzenlerinin yapısının ötesinde bir "öz" aramak pek anlamlı değildir. İster devletler tarafından ister sosyal kuvvetler tarafından olsun (örn. çokuluslu şirketlerin yönetimi) ya da bunların bir kombinasyonu olsun, hükümlerinin siyasi veya ekonomik oluşuna bakılmaksızın, aktüel form tündengelimli akıl yürütmeye değil tarihsel analizle belirlenir.

19. yüzyıl ortalarında yayılcı kapitalizm, dünyaya Londra'nın merkezinde durduğu uluslararası ekonominin mübadele ilişkilerini getirdi. Emperyalizmin bu liberal evresi, çevre ülkelerin resmi olarak bağımsız olup olmamasına oldukça kayıtsızdı; bu ülkelerin sömürge güçlerinin siyasi yönetiminde olup olmamasına bakmıyordu, önemli olan uluslararası ekonomi kurallarına uyulmasıydı.²² Kanada, Arjantin örneğin, biri sömürge diğeri bağımsız statüde olmasına rağmen, gerçek anlamda benzer pozisyonlara sahipti. Liberal emperyalizm evresinde üretim süreci ile ilişkileri bakımından pre-kapitalist olan yerel otoriteler (örn. geleneksel tarıma dayalı yöneticiler) ülkelerini ticari sistemin içinde tuttular. İkinci evrede, 1870'leri takiben yeni emperyalizm denen süreçte, doğrudan devlet kontrolü ticari dönemin daha az resmi modellerin yerini aldı. Bu siyasi himaye altında kapitalist üretim ilişkileri çevre ülkelere daha çok nüfuz etti, özellikle hammadde çıkarma, altyapı inşası (yol, trenyolu, liman ve ticari ve siyasi yönetim) sömürgeleri metropole daha çok bağlamayı gerektirdi.

Çevre ülkelerde kapitalist üretim ilişkileri yeni sosyal kuvvetler üretti. Dışarıdan gelenler yerel toplumda önemli roller oynadı; kimileri sömürge yönetiminin ve metropolden gelen büyük kapitalin aktörleri olarak, kimileri küçük işletmeler aracılığıyla büyük kapital ile geleneksel yerel üretimin (güneydoğu Asya'daki Çinliler, doğu Afrika'daki Hintliler, ya da batı Afrika'daki Lübnanlılar gibi) arasındaki boşlukları kapatarak. Genelde sayısal olarak küçük ve maddi anlamda nüfusun çoğunluğundan iyi durumda olan

yerel işgücü kapitalist üretime doğru yöneldi. Siyasi olarak stratejik olan bu grup ücret ve emek sermayesine karşıydı ama kapitalist üretim sektörünün gelişimi itibariyle yine de bu sermaye ile aynı ekseninde hizalanmıştır. Yerel burjuvazi de gelişmiştir, sömürge yönetiminde ve metropoldeki yatırımlarda küçük işletmelerde olduğu gibi alt pozisyonda olmuştur. Yerel devlet aygıtı sömürge himayesinde meydana gelmiş zorunlu emek ya da emek gücü sağlayan adam başına vergi gibi metotlarla yeni üretim ilişkilerini teşvik etmiştir, sömürgecilik bağlamında kimi kurumları ve metropolün endüstriyel ilişkilerini prosedürleri yeniden üretmiştir.

Emek ve küçük burjuvazinin sömürge topraklarındaki varlığı ulusalcı siyasi programla uyuşabilirdi, sömürge yönetiminin bu topraklara tanıttığı modern devlet aygıtları (bu aygıtları kontrol etmek ulusalcı programın amacıydı) 2. Dünya savaşı sonrasında sömürge dünyasını süpüren sömürge karşıtı ayaklanmanın temelini oluşturmuştu. Bu hareket metropolden kontrol edilen yönetime karşıydı, ama kapitalist üretim ve mübadele ilişkilerine dair süregiden bir davası yoktu. Bu kuvvetlere yapılandırılan antiemperyalist etiketi, ikinci evre ya da yeni emperyalizmin yarattığı yapıların yerine geçti, üçüncü evre emperyalizme geçişte rollerini bulanıklaştırdı.

James Petras (1980) emperyal devlet sistemi kavramını kullanarak hali hazırdaki dünya düzeninde devletlerin yapısal karakteristikleriyle ilgili birçok sorular sorar. Hükümler emperyal devlet ve alt pozisyonda yer alan işbirlikçi devletler yapısal olarak farklıdır; emperyal sistemde birbirini tamamlayan işlevleri vardır; neorealist modelin basitçe temsil edebileceği gibi az ya da çok güç sahibi olan benzer yapılar değildir. Bu çerçevede dikkat çeken önemli bir özellik analiz ettiği emperyal devlet tam olarak Amerika Birleşik Devletleri hükümeti değildir; analiz ettiği “hükümetin” içinde yer alan, sermayenin sınır ötesine genişlemesini teşvik ve himaye eden yürütme kuvvetleridir”. Emperyal sistem bir kere daha devletten hem öte hem de geridedir. Devletin ötesindedir çünkü hükümler bir merkez ve bağımlı bir çevre ile ulusötesi bir yapı arz eder. Amerika Birleşik Devletleri hükümetinin devletin ötesine geçen yönü (bu noktada Petras’ın işaret ettiği noktaları genişletmek mümkün) IMF ve Dünya Bankası gibi devletlerarası ve yayılmacı sermaye ile sembiyotik bağı olan kurumlar ve sistemin çevresinde işbirlikçi hükümetlerle (ya da her şekilde bir yanıyla sisteme bağlı) birlikte sistemin çekirdeğindedir. Emperyal olmayan, Emperyalizm karşıtı kuvvetler ise merkez ya da çevrenin herhangi bir yerinde mevcut olabilirler bu yönü ile de emperyal sistem devletin daha gerisindedir. Bu imgede neorealizmin varsaydığı devletin bütünlüğü, bu resimde parçalanmıştır; emperyal sistem için ve ona karşı mücadele devlet yapıları içinde hem çevrede hem de merkezde aynı zamanda sosyal kuvvetler arasında sistem karşıtı ve sistem yanlısı çekişmeler olarak devam eder. Emperyal sistemi açıklamak için devlet gerekli ama yetersiz bir kategori olarak kalır. Emperyal sistemin kendisi sorgulamanın ilk noktası haline gelir.

Emperyal sistem çevre ve merkez ülkelerde ulusal, ulus-ötesi sosyal kuvvetlerin belirli bir birleşiminden destek alan bir dünya düzeni yapısıdır. Yapılar üzerine konuşurken yapıları şeyleştirme söylemine düşmemek gerek, yapılar eylemleri sınırlar aktörleri değil. Emperyal sistem bazı resmi ve yarı resmi örgütlenmeleri barındırır, bu örgütlenmeler vasıtasıyla devlet üzerinde baskı oluşturmak olanaklı olur, aksi takdirde devlet kuvveti elden gider. Bununla belirli ekonomik ve sosyal çıkar örgütlerinin veya devletlerin davranışları emperyal sistemin geniş bütünlüğü için bir anlam kazanır. Eylemler ya direkt olarak sistem üzerinden yansıtılan baskılar tarafından ya da dolaylı olarak sistemin empoze ettiği ve aktörleri sınırladığı özne farkındalık üzerinden şekillenir. Dolayısıyla emperyal sistem, emperyalizmi devlet, yahut çok uluslu aktörlerle özdeşleştirerek anlaşılabilir; bu öğeler hükümandır fakat sistem bir yapı olarak bunların toplamından fazla bir şeydir. Daha da ötesinde, bir yapı açıkça hükümandan olursa eleştirel teori bizi karşı-yapıya bakmaya sevk eder, hatta bu potansiyel destek zeminlerinin ve türdeş öğelerin peşinde gizli bir yapı da olabilir.

Bu noktada, daha önceki olan bir terminolojiye, hegemonik ve hegemonik olmayan dünya düzeni yapılarına referans veren terminolojiye geri dönmek tercih edilebilir. “Emperyal” terimini *pax americana*’ya gönderme yaparak ortaya atmak hem hegemonik ve hegemonik olmayan dünya düzenleri arasındaki farkı bulanıklaştırma riski taşır hem de yapısal olarak farklı emperyalizmleri (örn. liberal emperyalizm, yeni ya da sömürge emperyalizmi, ve burada anahatlarıyla açıklanan emperyalizm) karışmasına neden olur. Buradaki temel iddia *pax americana*’nın hegemonik olduğudur: Sovyet sahasının dışında kalan ülkeler arasında geniş ölçüde kabul görmüştür ve kabul zeminin oluşturmak ilgili alt birimlere yeterince kazanç getirmiştir. Elbette kuvvetin baskı olarak hep mevcut olduğu çevre ülkelere bakıldığında rıza aşınmaya yüz tutmuştu, bu bakımdan emperyal sisteme ilk meydan okumaların meydana çıktığı yer çevredir.

Uluslararası Devlet

İlk soruya kısmi bir yanıt, devletin uluslararası hale gelmesiyle ilgilidir. *Pax americana*’nın temel ilkeleri *pax britannica*’nınkilere benzer- göreceli olarak malların, sermayenin, teknolojinin serbest dolaşımı ve döviz kurlarının makul bir oranda tahmin edilebileceği bir düzen. Cordell Hull’ın serbest ticaret yapan dünyanın barış için zorunlu bir şart olduğu inancı bu düzenin ideolojik metni olarak alınabilir, buna ek olarak çatışmayı kontrol etmek ve yumuşatmak için ekonomik büyümeye ve hep yükselen üretime duyulan güven vardır. Savaş sonrası hegemonya, *pax britannica*’dan daha kurumsallaşmıştı ve kurumların temel işlevi iç siyasetteki sosyal baskı dünya ekonomisinin gereklerini uzlaştırmaktı. Uluslararası Para Fonu ödeme dengesinde açığı olan ülkelere kredi vererek zaman kazandırmak için bu

zaman içinde otomatik işleyen altın standardının keskin sonucu olarak yaşanan aşırı para darlığını dengelemek için kuruldu. Dünya Bankası ise daha uzun finansal yardım sağlamak için bir araçtı. Ekonomik olarak zayıf ülkeler sistemin kendisinden yardım almalıydı, ya da doğrudan sistemin kurumları üzerinden yahut sistemin kurumlarının onayladığı ve sistem normlarına uygun olan başka devletler üzerinden yardım sağlanmalıydı. Bu kurumlar sistem normlarının uygulanmasını denetlemek için mekanizmalar kurmuşlardı, bu kuruluşlar ülkelerim normlara göre davranma niyetini akılcı kanıtlarla sağlama olarak, normlara uyma şartıyla finansal yardımı etkinleştiriyordu.

Bu gözetleme mekanizması, Batı'daki müttefik ülkelerde ve sonra gelen bütün endüstriyelmiş kapitalist ülkelerde dikkatle işletilen ulusal siyasetin uyumlanma mekanizması ile destekleniyordu. Bu prosedürler Batı Avrupa ülkelerindeki yeniden inşa planlarının karşılıklı eleştirisi (Amerika'nın Marshall Yardımı için şartları gibi) ile başladı NATO'daki (savunma ve savunma desteği programıyla ilgileniyordu) yıllık inceleme prosedürlerinin geliştirdi; giderek karşılıklı ulusal siyasetleri bir birine danışma ve inceleme alışkanlık haline geldi.(OECD ve diğer ajanslar yoluyla).

Uluslararası yükümlülük, en beğenilen ulusun ilkelerini takip etmek ya da döviz kurları üzerinde uzlaşmanın sağlanması gibi birkaç temel ilkeye bağlılıktan öteye geçmiş oldu; ulusal politikaları belirlenmeden önce, ulusal ekonomi politikalarının aldığı önlemlerin diğer ülkeleri etkilediği ve bunun sonuçlarının da hesaba katılması gerekliliği fark edildi. Buna karşılık diğer ülkeler bir ülkenin zorluklarını anlayışla karşılayarak kısa vadeli istisnalara rıza göstermeliydi. Ayarlamalar sistemin bütününe ihtiyaçlarının karşılanması olarak algılandı, egemen ülkenin isteklerinin olması değil. Ulusal politikalara yapılan dış baskılar buna göre uluslararası hale getirildi.

Elbette, böyle bir uluslararasılaştırma politikası süreci bir iktidar yapısını varsayıyordu; bu yapıda ABD hükümetinin temel aktörleri egemen pozisyondaydı. İktidar yapısı ne özellikle tepeden inme bir kuvvet çizgisi ve hiyerarşi içeriyordu ne de içinde ulus devlet birimlerinin etkileştiği bir yapı içeriyordu. Bu iktidar yapısı pazarlık edenlerin devletin farklı parçaları olduğu bir pazarlık yoluyla uzlaşma arayan bir iktidar yapısıydı. Müzakerelerin ardındaki iktidar tarafları tarafından üstü örtülü bir şekilde hesaba katılıyordu.

Politikaların uyumlanması o kadar güçlü bir alışkanlık oldu ki, uluslararası ekonomik davranışın artık geçerli görülmediği yerlerde, örneğin 1970'lerdeki gibi, en azından ulusal ekonomi politikalarını karşılıklı ayarlama prosedürü pekiştirilmiştir. Açık normların olmadığı yerde, karşılıklı ayarlama yapma ihtiyacı daha da büyür.²³

Sözünü ettiğimiz politikaları uyumlama sürecini yürüten devlet yapılarıyla bir önceki dönemin refah odaklı ulus devlet karşıt örnekler olarak incelenebilir. Refah devletinin oluşluğu ulusal düzeyde ekonomik planlama şeklini alır ve ulusal ekonomiye dış ekonomik etkileri kontrol etme çaba-

sına dönüşür. Ulusal planlamayı etkin yapabilmek için endüstrileşmiş ileri ülkelerde korporatif yapılar gelişmiştir; örgütlü emek ve endüstriyel gelişimi devlet ile birlikte danışılarak, belirli bir politikanın uygulanması ve formülün uygulanması şeklindedir. Hegemonik sistemde ulusal ekonomilerin dünya ekonomisine adapte olması için gereken şartlara dair ulusal ve endüstriyel korporatif yapılar korumacı ya da sınırlayıcı engeller koyabilirler. Korporatizm ulusal düzeyde iki savaş arası dönemin koşullarına verilmiş bir tepkidir; korporatizm tam da Batı Avrupa'da dünya yapısına ulusal korporatizme uymayan başka bir dönüşüm gerçekleşirken, kurumsal olarak oturmuştur.

Devletin uluslararası hale getirilmesi belirli devlet aktörlerine öncelik sağlar-özellikle ekonomi bakanı ve başbakanlık ofisi- ki bu aktörler, iç siyaseti uluslararası ekonomik politikaya uyumlu hale getirir. Ulusal korporatist bağlamda Endüstri Bakanlıkları, Çalışma Bakanlıkları, Planlama Teşkilatları uluslararası hale gelmiş kamu politikalarının temel organlarına tabi olmaya meyillidir. Ulusal ekonomiler dünya ekonomisine entegre oldukça, daha geniş ve teknolojik olarak daha gelişmiş yatırımlar yeni fırsatlara en iyi adapte olur. Büyük iş yatırımı ve hükümetin anahtar aktörleri ile yeni etki eksenleri uluslararası politikaların iletişim ağına eklenir. Bu yeni enformel korporatif yapı eski formel ulusal korporatizmi gölgeler ve sektör odaklı dünya ekonomisi egemenliğini, ulus odaklı ülke ekonomisinin üstüne yansır.²⁴

Devletin uluslararasılaşması elbette sadece çekirdek kapitalist ülkelerle sınırlı değildir. Dünya ekonomisi kurumlarının, genelde borç yenileme şartı olarak ancak muhafazakâr kuvvetlerin koalisyonuyla ayakta kalan politikaları dikte ettiği çevre ülkelerin güncel bir sıralamasını gösteren bir katalog oluşturmak pek de zor bir iş sayılmaz. Türkiye, Peru ve Portekiz bunların arasında yakın zamanda en çok etkilenen ülkeler arasındadır. Zaire 'de kredi verenlerin görüşmeleri sonunda IMF yetkililerinin borç yenileme koşullarını denetleyen anahtar devlet bakanlıkları arasında yer alması şartı konulmuştur.²⁵

Üretimin Uluslararası Hale Gelmesi

Devletin uluslararası olması, uluslararası üretimin genişlemesiyle ilgilidir. Üretim sürecinin ulus ötesi ölçüğe entegre edilmesidir; farklı ülkelerde tek bir sürecin değişik evrelerde yürümesi anlamındadır. Uluslararası üretim, 19.yüzyılın ortasında dünya düzeninde ulusal imalat ve ticari sermayenin oynadığı rolde ve devletlerin yapısında şekillendirici bir etkisi vardır.

Uluslararası üretim direkt yatırım ile gelişir, fakat Hobson ve Lenin'in bahsettiği rantiyeci emperyalizm, ağırlıklı olarak portföy yatırımı şeklini alır. Portföy yatırımında üretim kaynaklarının kontrolü, sahip olandan borç alana geçen işlem ile finanse edilir. Direkt yatırımda ise kontrol üretim sürecinin kendisindedir ve kontrol yatırımın ana aktöründe kalmaya devam eder. Direkt yatırımda esas olan sahip olmadır, paraya değil, bilgiye-teknoloji şeklinde ve özellikle yeni teknoloji geliştirme kapasitesini sürdürme-. Direkt yatı-

rım için finansal düzenlemeler çok değişiklik gösterebilir, ama hepsi teknik kontrolün kritik etkisine tabidir. Düzenlemeler tamamına sahip olunan alt kuruluşlar, yerel sermayeyle kurulan zaman zaman ev sahibi ülkede devletin de sağladığı ortak girişimler, devletin sahip olduğu yatırımların idaresine dair sözleşmeler, ya da sosyalist yatırımların teknoloji provizyonu karşılığında yaptıkları tazminat antlaşmalar şeklinde olabilir; bu yatırımlar küresel olarak organize edilen teknoloji kaynakları tarafından planlanan ve kontrol edilen üretim süreçlerinin öğelerini oluşturur. Resmi anlamda sahip olma hali, üretim sistemine çeşitli öğelerin entegre edilme biçiminden daha az önem taşır.

Direkt yatırım endüstriyel sermayenin finans sermayesi üzerinde egemenliğini ilan eder gibidir. Direkt yatırım ile büyüyen çokuluslu büyük şirketler, bir dereceye kadar kendi kendilerini finanse ederler; kendilerini finanse etmedikleri ölçüde çeşitli yollardan sermaye akışını sağlayabilirler; yerel sermaye pazarından(kredinin ulusal yatırımcılardan gelen paradan daha iyi oluşu nedeniyle), Euro-birimi pazarından, teknoloji ve üretim antlaşmalarına bağlı olarak diğer çok uluslu yapılardan gelen ve nüfuz eden paradan, devletin alt kuruluşlarından ve birçok yerden para akıtabilirler. Yine de özellikle 1970'lerden itibaren finans sermayesi, eski rantiyeci emperyalizmin yaptığı gibi çevre ülkelere kredi vererek değil, çokuluslu bankaların operasyonları aracılığıyla aynı zamanda uluslararası üretimin dünya ekonomisi için kontrol ve özel planlamalara dair ağırlık kazanmıştır. Bu ağ, yatırım risklerini kolektivize eder ve değerlendirir; genişleyen uluslararası üretimin katılımcıları arasında yatırım olanaklarını yeniden dağıtır; başka deyişle 20 yüzyılın geç döneminin koşulları altında Lenin'in kolektif kapitalistinin işlevini yerine getirir.

Uluslararası Üretim ve Sınıf Yapısı

Uluslararası üretim sosyal kuvvetleri harekete geçirir ve bu kuvvetlerin aracılığıyla devletlerin doğasına göre temel siyasi sonuçlar oluşur ve gelecekte oluşacak dünya düzenleri tahmin edilebilir. Şimdiye dek uluslararası işçi dayanışmasının retorik etkisine rağmen, sosyal sınıfların sosyal şekillenışı ulusal olarak tayin edilmişti. Şimdi, uluslararası üretimin sonucu olarak küresel sınıfsal yapı üzerinden düşünmek daha geçerli hale geldi ya da bu düşünme biçimi ulusal sınıf yapısına eklenildi.

Küresel sınıf yapısının zirvesi ulus ötesi yönetici sınıfıdır. Bu sınıf kendi ideolojisi, stratejisi ve kolektif hareket eden kurumlarıyla kendi için ve kendi içinde vardır. Ana örgütlenme noktaları olan Üçlü Komisyon, Dünya Bankası, IMF ve OECD, hem bir düşünce çerçevesi çizerler ve politikalar için rehberlik geliştirirler. Bu ulus ötesi sınıf, çok uluslu korporatif yapıların

yöneticileri ya da uluslararası ajansların kıdemli yöneticileri gibi küresel boyutta iş görenlerle sınırlı değildir; aynı zamanda çeşitli ülkelerde uluslararası pazara yönelik sektörlerin yöneticilerini, finans bakanlığı yetkililerini, uluslararası üretim sistemine bağlı yerel yatırımların yöneticileri gibi öğeleri içerir.²⁶

Ulusal kapitalistler ulusötesi sınıftan farklıdır. Ulusal sermayenin uluslararası üretimin meydan okuyuşuyla karşılaştığında gösterdiği refleks korumacılıktır. Devleti bağımsız ulusal ekonominin siperlerinde tutma arzusu ile uluslararası üretim ile sembiyotik bir ilişki içine girerek boşlukta kalan nişleri doldurma fırsatı arasında bocalar.

Endüstriyel işçiler çifte olarak bölünmüşlerdir. Çatlaklardan biri örgütlü ve örgütsüz emek arasındadır. Örgütlü işçiler göreceli olarak işlerinde güvence ve istikrar sahibidir, kariyerlerinde ilerleme şansları vardır. Genelde vasıflıdır, geniş yatırımlar için çalışırlar ve etkili bir sendikaları vardır. Buna karşın örgütsüz işçiler, güvencesiz işlerde çalışır, kariyerlerinde ilerleme şansları yoktur, daha az vasıflıdır, etkili bir şekilde işleyen bir sendika kurma konusunda önemli engellerle karşılaşır. Sıklıkla örgütsüz işçiler orantısız olarak alt statüde etnik azınlıklardan, göçmenlerden ve kadınlardan oluşur. İşçi sınıfının kurumları eylem için örgütlü işçileri tercih ederler. Sadece sınıf dayanışması ideolojisi güçlü kalırsa, yani ideolojik kutuplaşmanın, sosyal ve siyasi çatışmanın yüksek olduğu hallerde, örgütlü işçilerin kurumları (sendikalar ve siyasi partiler) örgütsüz işçiler için de eyleme geçerler.

Çatlağın ikincisi endüstriyel işçiler arasında, ulusal ve uluslararası sermaye (uluslararası üretime katılan) ayırımında ortaya çıkar. Uluslararası üretim sektöründe örgütlü işçiler uluslararası sermayenin potansiyel müttefikleridir. Bu işçilerin uluslararası sermaye ile çatışma yaşamadıkları anlamına gelmez; yalnızca uluslararası sermaye bu çatışmaları çözecek kaynaklara sahiptir ve bunları çatışmadan izole ederek diğer emek gruplarını işin içine katar ve böylelikle içinde her iki tarafın da uluslararası üretimin genişlemesinin altında yatan çıkarı elde ettiği bir yatırım korporatizmi yaratır.

Ulusal sermaye sektöründeki örgütlü işçiler korumacılığın etkisine daha açıktır ve içinde ulusal sermayenin, işlerin, işçilerin endüstriyel ilişki ve kurumlarla kazandığı statünün, iç içe geçmiş olarak algılandığı ulusal (yatırımdan daha çok) korporatizm savunulur.²⁷

Örgütsüz emek, uluslararası üretimin yayılmasında özel bir öneme sahiptir. Üretim sistemleri yarı-vasıflı (bu nedenle de genelde örgütsüz)

emeği vasıflı emeğe nazaran artan oranda kullanmak için tasarlanmıştır.²⁸ Üretim organizasyonundaki bu eğilim merkezin aktüel fiziksel ürünlerin üretimini çevre alanlara dağıtması demektir; böylelikle bol miktarda görece ucuz, örgütsüz emek kullanmak mümkün olacaktır ve geleceği belirleyecek olan araştırma ve geliştirme sürecinin kontrolü de sağlanmış olacaktır.

3. Dünya ülkelerinde uluslararası üretim örgütsüz emek gücünü harekete geçirdiğinden bu ülkelerdeki hükümetler sıklıkla bu yeni sosyal kuvvet olasılığını önceden ele geçirmek için hükümet ya da egemen siyasi parti tarafından kontrol edilen sendikalar ile kendi sınıf bilincini örgütlemek ve devlet korporatizmini dayatmak için yollar arar. Bu yerel hükümetlere yerel emeği kontrol etmek için doğrudan yatırımla gelen uluslararası sermayenin sağladığı ek bir kaldıraç verir. Eğer 3. Dünya ülkelerindeki endüstri işçileri bazen sosyal ve politik olarak pasifliğe indirgeniyorsa, devlet korporatizmi bu pasifliği artırıyor olabilir, ama uzun vadede daha da açıkça yüzeye çıkan bir benlik bilincini yok edemez.²⁹

Endüstri hızla 3. Dünyaya doğru kaysa da yerel yönetimler genelde endüstriyel işgücü üzerinde kontrol sahibi olabilmıştır, bu ülkelerin nüfusu koşullarında iyileşmeden çok bozulma görebilir. Yeni endüstriyel işler, işgücü artışının gerisinde kalmaktadır, aynı zamanda tarımdaki değişiklikler yerel nüfusun birçoğunun mülksüzleşmesine neden olmuştur. Uluslararası üretim ne kadar hızlı yayılırsa yayılsın, dünya nüfusunun büyük çoğunluğu dünya ekonomisinin kenarında kalmaktadır, işleri, gelirleri ve dolayısıyla satın alma güçleri yoktur. Uluslararası sermayenin hegemonya kurma isteğindeki temel problem dünya nüfusunun belki de üçte birine yakın kısmının kenarda bırakılma halini nasıl dengeleyeceği ve isyanı ateşleyecek olan yoksulluğu nasıl engelleyeceğidir.³⁰

Sosyal Kuvvetler, Devlet Yapıları ve Gelecek Dünya Düzeni Beklentileri

Önceki değerlendirmelere dayanarak geleceğe dönük bir dünya düzeni varsaymak mantıksal olarak kabul edilemez ve ihtiyatsız olacaktır. Bu değerlendirmelerin yararı daha çok meydana gelen dünya düzeninin belli bir yöne ya da diğerine gitmesine neden olan faktörlere dikkat çekmektedir. Üretim süreçlerinin değişiminden doğan sosyal kuvvetler olası gelecek

planları üzerine düşünmek için başlangıç noktasıdır. Bu kuvvetler farklı şekillerde kombinasyonlar oluşturabilir ve bir egzersiz olarak hipotetik şekillenmelere bakıp devlet sisteminin geleceğinin büyük olasılıkla üç farklı sonuç vereceği düşünülebilir. Bu üç sonuca odaklanmak elbette başka hiç bir sonuç ya da sosyal kuvvetlerin başka bir şekillenmesi olamaz demek değildir.

İlk olarak üretimin uluslararası hale gelmesi sonucundan doğan sosyal kuvvetin küresel yapısına dayanan yeni hegemonya beklentisi vardır. Bu iki güçlü ve ilişkili eğilimin sağlamlaştırılmasını gerektirir: Başlıca ülkelerde uluslararası sermayenin ulusal sermayeye süregiden baskınlığı ve devletin süregiden bir şekilde uluslararası hale gelmesi. Bu sonuca içkin olarak ekonomik politikanın monetarizme olan katı bağlılığının devamıdır; yerel sosyo-politik taleplerin karşılanmasına (işsizliğin azaltılması, reel ücret seviyesi) nazaran dünya ekonomisinin istikrarının vurgulanması (anti enflasyonist politika ve sabit döviz kurları) söz konusudur.

Böyle bir dünya düzenini sağlayacak olan devletlerarası güç düzenleri üye ülkelerinin de bu modele uygunluk gösterdiği, ABD'nin, Federal Almanya'nın ve Japonya'nın merkezinde durduğu, OECD ülkelerinin desteğini alan, Brezilya gibi birkaç endüstrileşmiş 3. Dünya ülkesini asimile etmiş, muhafazakâr OECD ülkelerini bünyesine katmış bir koalisyonudur; aynı zamanda yumuşama politikası ile Sovyet sahasının da dünya ekonomisine ve uluslararası üretime bağlanma olasılığını da içinde barındırır. Yeni uluslararası işbölümü, uluslararası sermayenin giderek imalat ekonomisindeki yetkiyi 3. Dünya ülkelerine dağıtması sonucunu doğurmuş, böylelikle bu ülkelerin endüstrileşme talepleri de karşılanmıştır. Özellikle örgütsüz işçilerin korunmasız kalacağı bir yöntem olsa da çekirdek ülkelerdeki sosyal çatışmayla yatırım korporatizmi yoluyla baş edilebilir. Çevre ülkelerde sosyal çatışma devlet korporatizmi ve baskılama metodunun kombinasyonu ile kontrol altına alınır.

Bu düzenlemeye karşı çıkan sosyal kuvvetler yukarıda anlatılmıştır. Ulusal sermaye, örgütlü emeğin ulusal sermayeye eklenen kısımları, 3. Dünya'nın yeni hareketlenmiş örgütsüz işçileri ve fakir ülkelerde sosyal olarak kenarda duranlar (marjinaler) öyle ya da böyle potansiyel olarak uluslararası sermayeye, devlete, uluslararası sermayeye uygun tüm dünya düzenlerine karşıdır. Fakat bu kuvvetler herhangi bir doğal bütünleşme halinde değildir, bunları etkili bir hegemonya ya tek tek ya da nötralize

ederek kontrol edebilir. Eğer belirli bir ülkede, belirli koşullar altında bir araya gelerek rejim değişikliğine hız verirlerse, o ülke ile özel olarak dünya yapısı üzerinden ilgilenilir. Başka deyişle, hegemonya belirli bir ülkede başarısızlığa uğrarsa, yeniden kendini dünya düzeni üzerinden tekrar ileri sürebilir.

İkinci olası sonuç ise çatışan güç merkezlerinin hegemonik olmayan dünya yapısıdır. Belki de bunun ortaya çıkışını tetikleyen evrim, bazı çekirdek ülkelerdeki neo-merkantilist koalisyonların hükümranlığıdır; bu koalisyonlar örgütlü emeğe ve ulusal sermayeye dayanırlar ve uluslararası sermayeyi destekleyen düzenlemeleri geri çekmekte kararlıdırlar ve kendi refahlarını, kendi güçlerini etki alanı ya da ulusal alanda organize ederler. Neo-merkantilist tepkinin büyük olasılıkla en büyük sebebi monetarist politikaları sürdürmekteki kararlılıktır. Anti enflasyonist özellikleriyle meşrulaşan monetarist politikalar (yüksek faiz oranlarıyla) ulusal sermayeyi engelleyen, işsizliği körükleyen (ressesyon planlaması), hükümetin hizmetlerine muhtaç görece yoksul kesimi ve bölgeleri olumsuz etkileyen, transfer harcamaları (devlet masraflarını kısma ve bütçe dengeleme) bir politika olarak algılanır. Karşıt görüşteki koalisyon monetarizme ulusal refahı dış kuvvetlere tabi kıldığı ve pazara dair yanıltıcı bir güven sergilediği (kurumsal-yönetimsel fiyatlandırma uygulaması olarak algılanan) için saldıracaktır. Çekirdek ülkelerdeki en makul görünen neo-merkantilist yapı endüstriyel ve ulusal seviyelerdeki korporatizmdir; ulusal sermayeyi ve örgütlü emeği devlet politikalarını üretmek ve uygulamak için hükümetle ilişkiye sokar. Çevre ülkeler ilk sonuçta gösterdiğimiz haliyle aşağı yukarı aynı yapıya sahip olurlar, ama çekirdek ülkelerden birine ya da diğerine daha yakın ilişkiyle bağlanmışlardır.

Üçüncü ve daha uzak olasılık olarak görülen sonuç ise 3. Dünya koalisyonuna dayanan çekirdek ülkelerin hükümranlığına meydan okuyan karşı hegemonya gelişimidir; burada hedef çevre ülkelerin özerkleşmesi ve çevre-merkez ilişkisinin bitmesidir. Karşı hegemonya, çekirdek ülkelere meydan okuyacak kadar gücü toplayabilen, alternatif dünya düzenine dair tutarlı bir görüşü içerir. Bu sonuç Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen'in talepleriyle gölgelenmekteyken, bu taleplerin arkasında duran uzlaşının karşı hegemonyayı oluşturacak alternatif dünya ekonomi politika görüşü açık, yeterli ve net değildir. Karşı hegemonya beklentileri gelecekte 3. Dünya devlet yapıları içinden çıkacaktır.

Bu ülkelerdeki kontrol kuvveti tipik “devlet sınıfı” denilen, parti, bürokrasi ve askeri personel ve sendika liderleri, genelde küçük burjuva kökenlilerin kombinasyonudur, devlet aygıtını kontrol eder ve bu yolla üretim aygıtlarını da daha fazla kontrol etmeye çalışır. Devlet sınıfı, üretimin uluslararası hale gelmesinden doğan kuvvete verilen yerel bir tepkidir; bu kuvvetler üzerinde yerel anlamda bir kontrol sahibi olma çabasıdır. Devlet sınıfının yönelimi belirsizdir. Muhafazakâr veya radikal olabilir. Ya uluslararası üretimin dünya ekonomisi çerçevesinde daha iyi pazarlıklar yapabilir ya da uluslararası sermayenin içeride yarattığı eşitsiz gelişmenin önüne geçmeye çalışabilir.

Yukarıda belirtilen ilk eğilime yatkın devlet sınıfları yeni bir dünya ekonomisinin bünyesine ve devletin korporatist yapısını uluslararası sermayenin eş yapısı haline getirmeye uygundur. İkinci eğilim karşı hegemonyayı destekleyebilecek bir zemine sahiptir. Ne var ki devlet sınıfı ikinci eğilimi ve radikal yönelimi ancak aşağıdan özgün bir popülizm ile (siyasi liderlerin yönlendirdiği popülizm değil) desteklenirse taşıyabilir. Bu durum uluslararası üretimin sosyal sonuçlarının açığa çıkmasıyla gerçekleşebileceği tahminine götürebilir, örneğin yeni örgütsüz iş gücünün giderek kentli nüfusun bir parçası olarak kenarda bırakılması, marjinalize edilmesi gibi. Radikal alternatif 3. Dünya ülkelerinde uluslararası sermayeye tepki verme şeklinde yatabilir, bu tıpkı neo merkantilizmin zengin ülkelerdeki tepkinin sonucu doğması gibidir. Her biri, belirli bir devlet yapısını ve dünya düzenini yansıtır.

Notlar

- 1 Dünya sistemi yaklaşımını eleştirenler arasında özellikle Bkz. Skocpol (1977 ve 1979) ve Brenner (1977)
- 2 “Dünya düzeni” terimini “devletlerarası sistem”ine tercih ediyorum, çünkü bütün tarihsel dönemlerle ilgili (ve sadece devletlerin bileşen öge olarak varolduğu dönemleri de kast etmeden); “dünya düzeni” terimini “dünya sistemi”ne de tercih ediyorum, çünkü “dünya düzeni” belirli bir zaman diliminde varolan bir yapıya ilişkindir, “sistem” teriminde olduğu gibi dengeleme çağrışımı yapmaz. “Dünya” ile kast edilen olası etkileşimlerin kapsamının coğrafi olarak belirlendiği bütünlüktür (geçmişte bazı “dünya” lar Akdeniz ile ,Avrupa ile, Çin ile sınırlıdır). “Düzen” olacakların genelde oluş halidir(sarsıntının olmaması değil); yani düzen düzensizliği kapsar.

- Devletlerarası system dünya düzeninin tarihsel bir formudur Bu terim çoğul kullanımıyla zamana dayanıklı belirli güç ilişkisi modellerine işaret eder, bu modeller temel nitelikleri itibariyle dünya düzenleri olarak birbirleriyle kıyaslanabilir.
- 3 E.P Thomson (1978:231-242)tarihsel kavramların sıklıkla “aşırı esneklik göstermek ve geniş çaplı düzensizliklere de yer açmak” zorunda olduğunu iddia eder.
  - 4 Kenneth Waltz (1980) “gelecek geçmiş gibi mi olacak?” sorusunu sormuştu ve olumlu bir yanıt vermişti-sadece aynı ilişki modelin devam etmesi değil aynı zamanda böyle olmasının herkesin hayrına olacağı fikri de vardır burada. Gelecek derken Waltz’ın on yıllık gibi bir dilimden söz ettiğini belirtmekte fayda var.
  - 5 Bu argümana güncel bir örnek Stephen Krasner’dir (1979). Yeni realizmin en belirgin normatif niyeti liberal ahlakçılık ile yaşadığı polemikte açığa çıkar. Bunun bir örneğini aynı zamanda Britanya’daki Milletler Cemiyeti destekçilerinin “ütopyacılığı” na karşı uluslararası ilişkilerde “bilimsel” düşünmeyi destekleyen E.H.Carr’da görürüz. Dean Acheson ve George Kennan ABD Soğuk Savaş politikasının temellerini atarken, Amerikan kültürüne içkin olan ve John Locke’un iyimserlik argümanına karşı Aziz Augustinus’un ortaya koyduğu insan doğasına dair kötümser yaklaşıma yeniden can veren Reinhold Niebuhr’a çok şey borçlu olduklarını belirtirler. Krasner’in hedefi “Lockeçu liberalizm”dir, Krasner Locke’un yaklaşımının ABD ulusal çıkarlarının savunulmasını baltaladığını düşünür.
  - 6 Örneğin Bkz. R. G. Collingwood’un (1942) diyalektik ve eristik akıl yürütme arasında yaptığı ayırım. Collingwood diyalektiği Grek kökenine geri götürür ve bize teolojik Marksizmin “Diamat” (diyalektik materyalizm) ögesine ilişkin iddialarını sunar.
  - 7 Bkz. Krasner (1978 b) ve Katzenstein (1978). Birleşik Devletler bu yazarlar tarafından sivil toplumun gücüne kıyasla (daha spesifik olarak sivil toplumdaki belirli çıkarlar) zayıf bir devlet olarak temsil edilir, diğer devletler ise -Japonya Fransa gibi devletler-toplumlarına göre daha güçlüdür. Sivil toplum ABD’de devletin verimli çalışmasının önünde bir engel gibi görünür.
  - 8 Gramsci fikirleri, siyaseti ve ekonomiyi karşılıklı ilişki içinde, birbirine dönüştürülebilir ve *blocco storico* içinde birbirine bağlı olarak görmüştür. “Tarihsel Materyalizm” Gramsci’ye göre “bir anlamda Hegelciliğin reforme edilmiş ve geliştirilmiş halidir. Tek taraflı ideolojik elementlerden sıyrılmış bir felsefedir,felsefede çelişkilerin tam olarak idrak edilmesidir.” (1975:471, çeviri bana ait)

- 9 Eylem çerçevesi nosyonu Machiavelli'nin (1531/1970:105-106) *necessita* dediğikavramı andırır, bir anlamı da varlık koşullarının ya da bir sosyal düzen biçimini onaylayan ya da yaratan eylem gerektirmesidir. *Necessita* hem yeni bir düzen olasılığına hem de mevcut düzeni değiştirmekten doğacak olan tüm risklere yol açar. “Zorunluluk onlara dayatmadıkça az sayıda kişi devlet için yeni düzen kurmaya yarayan yeni yasaları kabul eder; zira böyle bir zorunluluk tehlike olmaksızın meydana gelme, yeni düzenin kurulumu tamamlanmadan devlet çabucak yıkılabilir.
- 10 Bu bağlamda Stanley Hoffman (1977) şöyle yazar: “Amerika'da doğup büyüyen uluslararası ilişkiler disiplinini ateşe fazla yakındır. Üçlü bir uzaklık ister: günümüz dünyasından geçmişe doğru gitmelidir; süpergüç perspektifinden (hayli muhafazakâr olan) zayıf ve devrimci olana doğru- olanaksız istikrar arzusundan uzaklaşarak-; siyaset bilimine doğru süzülmeekten çıkıp sarp rampalara, geleneksel siyaset felsefesinin sorduğu soruların zirvesine doğru” (s.59)
- 11 Taylor(1965) günümüzde müzakere etme davranışına ilişkin beklentilerin kültürel olarak farklılaştığını ifade eder. Garrett Mattingly (1955) bu paragrafta anahatları verilen, modern devlet sistemine içkin olan bu fikirlerin kökenlerini incelemiştir.
- 12 Kolektif imgeler anket yoluyla istiflenen farklı bireysel görüşlerin toplamı değildir; tarihçilerin ve sosyologların çalışmalarından - örn. Max Weber'in işaret ettiği dini bilincin yeniden inşa biçimleri gibi- etkilenerek yeniden inşa edilen ve spesifik sosyal grupların dünya görüşünü yansıtan tutarlı zihin kalıplarıdır.
- 13 Gramsci'nin hegemonya kavramının temel uygulaması sosyal sınıflar arasındaki ilişkilere dönüktür-örneğin İtalyan endüstriyel burjuvazisi İtalya'nun birleşmesinden sonra hegemonyasını kuramamasını açıklarken ya da İtalyan endüstri işçilerinin beklentilerini endi sınıf hegemonyalarını köylüler ve burjuva üzerinde kurarken yeni bir tarihsel bütün yaratması [*blocc storico*]-Gramsci'nin eserlerinde bu terim, kabaca bu makaledeki tarihsel yapıya karşılık gelir. “Hegemonya” terimi Gramsci'nin eserlerinde enternasyonal komünist hareketin devrim stratejisi tartışmalarına bağlanır ve bu bağlamda özellikle sınıflara uygulanır. Kavramın biçimi öte yandan Gramsci'nin Machiavelli okumasından gelir ve sadece sınıf ilişkileriyle sınırlı değildir; daha geniş bir uygulama potansiyeline sahiptir. Gramsci'nin Machiavelli'nin fikirlerini kendi bildiği gerçekliğe uyarlaması yukarıda tanımlandığı şekilde bir diyalektik egzersizidir. Burada önerildiği gibi hegemonya kavramının dünya düzeni yapısına uyarlanacağı algısıyla Gramsci

- metodunu tutarlı bir şekilde uygulamaktadır. Gramsci ve Machiavelli için hegemonyadaki genel sorunsal gücün doğasıdır, güç bir insan başlı attır, yarı insan yarı hayvandır; kuvvet ve rızanın bir kombinasyonudur. (Bkz. Machiavelli 1513/1977: 149-150) ve Gramsci (1971:169-170)
- 14 Bu ilişkilerin karşılıklı karakterine dair tartışma için Bkz. Gourevitch (1978)
- 15 Jeffrey Harrod ile giriştiğimiz dünya ölçeğinde üretim ilişkileri çalışmasında üretim sürecindeki belirgin güç ilişki örüntülerine bakarak işe başlamıştık; bunları farklı devlet şekillerinin ve küresel ekonomi politığın formları olarak görmemize yol açan tarihsel yapılar olarak ele almıştık. Bu iki seviyeyi anlamaya çalışmak üretim ilişkilerindeki farklı örüntüleri ve hiyerarşiyi anlamak için zorunludur. Kişi başlangıçta hem devlet hem de dünya düzenlerinin formlarını kabul ederek adım atabilir ama nihai olarak tarihsel süreci açıklamak için diğer seviyeleri sürece katmak gereklidir.
- 16 Keohane, bu teoriye katkıda bulunan Charles Kindleberger, Robert Gilpin, ve Stephen Krasner'e referans verir. Keohane'nin burada "hegemonya" dediği dar anlamıyla bir devletin hükümranlığıdır. Keohane'nin kullandığı anlamı bu makalede Gramsci'den yola çıkılarak kullanılan hegemonya kavramından ayırt etmemiz gerekir-örn. hükümranlılık yapısı olarak hegemonya, hükümranlı olan güç bir devlet , bir devletler grubu ve ya devlet ve özel güçlerim kombinasyonu mu olacağını sorunu ucu açık bir soru olarak bırakır, buradaki süreç yapının içindeki kurumların ve ideolojinin kabul edilmesi yoluyla yaygınlaşan rıza ile süreklilik kazanır. Dolayısıyla dünya düzeninin hegemonik yapısı, içinde gücün öncelikli olarak uzlaşımalsal bir şekil almasıdır; içinde rakip güçlerin net olarak kapıştığı ve hiçbirinin hükümranlılık meşruiyeti kuramamış olduğu hegemonik olmayan düzenden farklıdır. Hegemonya olmadan da hükümranlılık olur; hegemonya hükümranlığın alabileceği şekillerden biridir. Kurumsallaşmış hegemonya , bu makalede kullanıldığı anlamıyla, keohane'nin "güçlü uluslararası rejim" teriminin karşılığıdır. Bizim terimlerimizle Keohane'nin iddiası şöyle yeniden söylenebilir:Güçlü bir devletin hükümranlığı hegemonyanın gelişmesine yol açar. Elinizdeki metinde, "hegemonya " terimi uzlaşımalsal düzen demektir ve "hükümranlılık" sadece maddi gücün ağır basmasıdır. Keohane'nin hegemonya tartışması daha sonraki çalışmasında (1984) geliştirilmiştir fakat buna rağmen buradaki ayırım geçerliliğini korumaktadır.
- 17 İki savaş arası döneme dair iki klasik çalışma için bkz. Karl Polanyi (1957b) ve E.H.Carr (1946). Stephen Blank (1978) ve Stephen Krasner(1976)savaş sonrası Britanya'nın ekonomi politikasına dair yorumlar yapar. Ayrıca bkz.

- R.F Harrod (1951).
- 18 Yeni Pazarlık ilkelerinin uluslararası sonuçları Arthur M. Schlesinger, Jr. (1960:vol .2) ve Charles Maier (1978) 'in metinlerinde dünya düzeninin savaş sonrası ideolojisiyle bağı bakımından ele alınır. Richard Gardner (1956) Yeni Pazarlık fikirleri ile 2. Dünya Savaşı sonrası Bretton Woods müzakerelerinde kurulan dünya ekonomisinin kurumları arasındaki ilişkiyi gösterir.
- 19 Temel noktam Gramsci'den(1971:176-177; 1975:1562) alıntılıdığım pasajda denildiği gibi: "uluslararası ilişkiler mantıksal olarak sosyal ilişkilerin sonucu mudur yoksa öncülü mü? Şüphesiz sonucudur. Kendi teknik-askeri ifadeleri aracılığıyla sosyal yapıdaki herhangi bir yenilik uluslararası alanda mutlak ve göreceli ilişkileri de değiştirir." Gramsci "organik" terimini konjonktürel in karşıtı olarak göreceli olarak uzun dönem ve kalıcı değişiklikler anlamında kullanmıştır.
- 20 E.J. Hobsbawn (1977:15) şöyle yazar: "Zafere ulaşma anında burjuva ilişkileri düzeninin başında fazlasıyla gerici Prusyalı kırsal bir soylu vardı, Fransadaki imparatorun taklidi ve Britanyadaki aristokrat toprak sahiplerinin halefi."
- 21 Bu analizin tartışması için Bkz. Karl Polanyi (1957b); Gunnar Myrdal (1960); ve Geoffrey Barraclough (1968).
- 22 George Lichtheim (1971) emperyalizmler için bir dönemlendirme yapılmasını önerir, "liberal emperyalizm " terimini ondan aldım.
- 23 Belki de Max Beloff(1961) uluslararası örgütlere katılımın iç politikada devletlerin siyasa üretimini değiştirdiğini görerek bu mekanizmalara işaret eden kişidir. R. W. Cox ve H.K Jacobson (1972) uluslararası örgütlerin siyasi sistemlerinin devlet katmanlarını içerdiğini göstermişlerdir. R.O.Keohane ve J.S: Nye (1974) koalisyonların farklı devletlerin katmanlarını temsil eden aygıtlar arasında kurulduğu süreci ve uluslararası kurumların bu koalisyonları kolaylaştırıcı roller oynama yollarına işaret etmişlerdir. Çeşitli çalışmalar devletlerarası politikaların koordinasyon mekanizmalarına ve dış etkilerin devletlerin içine sızmasına işaret ederken devletlerarası iktidar yapısı içi bu mekanizmaların ne sonuçlar doğurduğunu tartışmazlar. Bu yapısal tarafla benim "devletin uluslararasılaşması" terimi ile dikkat çekmek istediğim budur. Christian Palloix (1975:82) "internationalisation de 'L appareil de l'Etat national, de certains lieux de cet appareil d'Etat" vurgu yaparak ulus devletlerin bazı katmanlarının üretim in uluslararasılaşması yönündeki politikaları nasıl desteklediğini gösterir. Dolayısıyla çok derine inme de devletin yapısındaki değişim problemine bakar. Keohane ve Nye (1977) hükümetlerüstülük mekanizmasını "birbirine bağımlılık" kavramına bağlar.

Bence bu kavramı, dünya düzeni ve devlet yapısındaki değişime içkin olan iktidar ilişkilerinin üstünü örttüğünü düşündüğüm için kullanmayı tercih etmiyorum. Gourevitch (1978) birbirine bağımlılık kavramını koruyarak bu kavramın devletlerin içindeki sosyal kuvvetler arasında iktidar çatışmalarına bağlı olduğunu öne sürmeye devam etmektedir.

- 24 Elbette bu paragrafın altında geniş bir literatür var. Burada kabataslak da olsa bazı refereansları anmanın faydası var. Andrew Shonfeld (1965) korporatif tipte benim refah ulus devletiyle bağdaştırdığım yapıların gelişimini gösterir. Büyük ve özel korporatif yapıların liderliğinde gerçekleşen endüstri seviyesindeki korporatizmden yatırım temelli korporatizme geçiş bazı endüstriyel ilişkilerde dikkat çekere, özellikle de” yeni işçi sınıfı”nın ortaya çıkışıyla ilişkili durumlarda örn. Serge Mallet (1963) ama başka bir yerde yatırım korporatizmi olarak adlandırdığım endüstriyel ilişkiler literatürü genelde buradaki geniş çerçeveye ilişkili değildir (R. W. Cox 1977). Erhard Friedberg (1974:94-108) eski korporatizmin yenisine boyun eğişini tartışır. Terminolojide planlamadan endüstriyel politikaya geçiş devletin ve ekonominin uluslararasılaşmasıyla ilgilidir. Endüstriyel politikalar küresel ekonomik siyasa yapıcılarının ilgi alanına girmeye başlamıştır (William Diebold 1980 ve John Pinder, Takashi Hosomi ve William Diebold, *Üçlü Komisyon* 1979). Eğer planlama ekonomik ulusçuluğun hayaletini canlandırır, endüstriyel politikalar *Üçlü Komisyon* çalışmasının gösterdiği gibi, dünya ekonomisi perspektifinden politikaların uyumlanması için zorunlu bir şarttır: “endüstriyel politikaların modern ekonomilerde yaşanan yapısal problemlerle başetmek için gerekli olduğunu savunuyoruz. Yani uluslararası hareketler bu politikaların içeriğini boşaltmamalıdır. Baskı daha çok pozitif ve adapte olmaya yatkın endüstriyel politikalara dönük olmalıdır, ister tek ülke olsun ister bir grup ülke kombinasyonu olsun. Korumacı olmanın ötesinde, endüstriyel politikalar korumacılık nedenini ortadan kaldırmaya yardım edebilir, uyum sağlama sürecinin daha az acılı olmasını sağlar”(s.50). Buradaki referansların ve argümanların ABD’den çok Avrupa için geçerli olduğu gibi itirazlar yapılabilir, ve hakikaten de korporatizm ABD ideolojisine yabancıdır. Bu itirazlara şu cevap verilebilir ki dünyadaki ekonominin temel kaldıraçları ABD’dedir, ABD ekonomisi Avrupa ve çevre ülkelerin ekonomisinden daha az ayarlama yapar, ayar mekanizmalarının kurumsal yapısı daha az gelişmiştir. ABD ekonomisinin yapısal analizinde yine de uluslararası korporatif temelli sector ile orta ve küçük ölçekli ulusal temelli sector arasında ayırım yapılır ve ayrıca devletin farklı katmanları ile herbirine özgü farklı politika üretme eğilimleri de

- ayrıştırılır Bkz. John Kenneth Galbraith (1974) ve James O'Connor(1973). Tarihçiler de Yeni Ticaret bağlamında korporatist öğelere işaret ederler örn. Schlesinger (1960)
- 25 Zaire vakası batılı güçlerin Osmanlı İmparatorluğu'na ve Mısır'a 19.yüzyılda empoze ettikleri düzenlemeyi andırıyor, belirli gelirleri dış borç hizmeti için bağlamak etkili metotlardan biri Bkz. Herbert Feis (1961:332-342,384-397)
- 26 Ulus ötesi yönetici sınıfın varlığın dair kanıtı örgütlerin aktüel şekilleri, ideolojinin detaylandırılması, finans desteği ve kişilerin davranışlarında saklıdır. Diğer yapılar rakip eğilimler olarak durur-örn. ulusal sermaye ve onun çıkarlarını destekleyen bütün diğer ajanslar,marka bağlılığı vs. gibi yapılar. Kişiler ya da şirketler ve devlet ajansları eylemlerinin bazı evrelerinde bir eğilimde diğer zaman başka eğilimin içinde kendilerini bulabilirler. Dolaşısıyla, sınıf aidiyeti sürekli değişken olsa da, yapı sabit kalır. Bazen söz konusu durumun ABD'li kapitalistlere özgü olduğu ve kendilerine hegemonik bir aura kazandırdıkları iddia edilir, ki bu iddia emperyalizmin tamamen ulusal bir fenomen olduğu gibi bir çıkarım yapar. Şüphesiz ABD kaynaklı değerlerin propagandası bu sınıf tarafından yapılır, aynı zamanda birçok ABD vatandaşı olmayan kişi ve ajanslar da bu değerlerin propagandasına katılırlar; ve şüphesiz ki, bu dünya görüşünün küreseldir ve onunla birlikte varolan ulusal kapitalizmden ayrıştırılabilir. Ulus ötesi yönetici sınıf aracılığıyla Amerikan kültürü, ya da belirli bir Amerikan iş kültürü küresel anlamda hegemonik hale gelir. Elbette, neo-merkantilist eğilimler uluslararası ekonomik ilişkilerde baskın çıkacaksa, bu ulus ötesi sınıf yapısı çözülmeye uğrayacaktır.
- 27 Bazı endüstriler belirsiz bir şekilde iki eğilimi ayırır-örn. otomotiv endüstrisi. Ekonomik genişleme döneminde bu endüstrinin uluslararası yanına ABD hükmediyordu ve Birleşik Otomotiv İşçileri sendikası, başlıca uluslararası otomotiv şirketleri için çokuluslu müzakereyi başlatarak dünya konseyleri kurma yönünde başı çekti. Endüstri resesyona girince korumacılık öne çıktı.
- 28 Bkz. Cox (1978). Bu eğilim Taylorizmin ilk evresini oluşturduğu, iş üzerindeki kontrolün işçiden koparıldığı ve aktüel görev performansından ayrılarak yönetim odaklı bir nitelik kazanan, uzun vadeli üretim organizasyonunun devamı olarak görülebilir.Bkz. Harry Braverman (1974)
- 29 Brezilya'dan gelen güncel haberler Başbakan Vargas zamanından beri sendikalarının devlet korporatist yapısına maruz kaldığı Sao Paulo işçilerinin huzursuzluğuna işaret ediyor.

- 30 Dünya Bankası yerel gelişmeyi ve doğum kontrolünü destekliyor. “kendi kendine yeterlilik” bir zamanlar emperyal sistemden ayrılmak anlamında bir anti-emperyalist slogan iken, emperyal sistem tarafından asimile edilerek kenarda bırakılan topluluklar için “kendi kendini kurtarma”-kendin pişir kendi ye tarzı refah programı anlamında kullanıldığı görülüyor.

---

7 Gramsci, hegemonya ve uluslararası ilişkiler: metot üzerine bir deneme

Bir süre önce Gramsci 'nin *Hapishane Defterleri*'ni okumaya başlamıştım. İtalyan Komünist partisinin eski lideri, bu metni 1929-1935 yılları arasında, faşistlerin onu kapattığı hapisanede kaleme almıştı; 1920'lerin ve 1930'ların kapitalist toplumunu özellikle de faşizm'i anlamaya çalışıyordu; işçi sınıfını temel alan alternatif bir devlet ve toplum modeli yaratma olasılıkları üzerinde duruyordu. Esas odaklandığı konu devletti; fikir yürüttüğü konular sivil toplum ve devlet ilişkileri, siyaset, etik ve üretim ideolojisiydi. Bu nedenle Gramsci'nin doğrudan uluslararası ilişkiler alanında herhangi bir iddiası olması beklenemez. Yine de, o zamanlar uluslararası örgütlerin anlamı hakkında çalışma yaparken Gramsci'nin düşünme biçiminden çok faydalandım. Özellikle Gramsci'nin hegemonya kavramının değeri büyüktü; bu kavramla birlikte kendi geliştirdiği veya diğer yazarlardan devşirdiği kavramlar da çok önemliydi. Bu makalede hem Gramsci'nin hegemonya kavramından (ve ona bağlı diğer kavramlardan) ne anladığımı ortaya koyacağım, hem de hegemonya kavramını, esas anlamına sadık kalarak, dünya düzeni ile ilgili sorunlara nasıl uyarlayabileceğimize dair öneriler getireceğim. Amaç burada Gramsci'nin siyaset teorisinin eleştirel analizinin nasıl yapılacağını göstermek değil, onun fikirlerinden hareketle güncel uluslararası ilişkiler teorisine yeni bir gözle bakmak.¹

Gramsci ve Hegemonya

Gramsci'nin tüm kavramları tarihten gelir; bu tarihsel zemini hem Gramsci'nin günümüzü aydınlatan tarihsel dönemlere dair yaptığı ana-

liz, hem de bizzat deneyimlediği siyasi ve sosyal mücadele oluşturur. Gramsci'nin bizzat yaşadığı deneyim 1920'lerin başlarındaki işçi konseyleri hareketini, Üçüncü Enternasyoneli ve faşizme karşı mücadeleyi kapsar. Dolayısıyla Gramsci'nin fikirleri hep yaşadığı tarihsel bağlamla iç içedir. Bunun da ötesinde, kavramlarını sürekli olarak tarihsel koşullara uyarlar. Bu kavramlar pratikten soyutlandıklarında yararsızdır; çünkü soyutlandıkları zaman aynı kavramlar farklı yerlerde kullanıldığında çelişkiler ya da belirsizlikler taşıyormuş gibi görünür.² Kavram, Gramsci'nin fikriyatında gevşek ve elastik bir öğedir; ancak belirli bir açıklama yapmak için bir durumla etkileşime sokulduğunda netlik kazanır; kavramın anlamını geliştiren bu etkileşimdir. Gramsci'nin tarihselciliğinin kuvveti ve açıklayıcı gücü burada yatar. Ne var ki "tarihselcilik" terimi [Historicism] sıklıkla yanlış anlaşılmakta ve soyut, evrenselci, sistematik ve tarih-dışı bir bilgi biçiminin peşinde olanlar tarafından eleştirilmektedir.³

Gramsci siyasi eylemin pratik amacı ile fikirlerine sürekli ivme kazandırmıştır. Hapishanede kaleme aldığı metinlerde Marksizm'i hep "praxis felsefesi" olarak adlandırmıştır.⁴ En azından bir bakıma felsefenin pratik ve devrimci gayesinin altını çizmek istediği düşünülebilir. Bir bakıma da Marx'ın hız verdiği ama Marx ile de sınırlı kalmayan, hararetle bir şekilde gelişme gösteren bu düşünce akımına katkıda bulunma niyetindedir. Şunu belirtmek gerekir ki, hiçbir şey Gramsci'nin zihnine, zaman-ötesi kategoriler ve kavramlardan süzülme üzere tefsir edilen, kutsallaştırılmış bir Marksizm külliyatı kadar uzak olamaz.

Hegemonya Kavramının Kökenleri

Gramsci'nin hegemonya fikrini oluşturan iki temel bağ vardır. İlki Üçüncü Enternasyoneldeki Bolşevik Devrimi ve Sovyet sosyalist devletin ortaya çıkışına ilişkin tartışmalar, ikincisi de Machiavelli'nin eserleridir. İlk bağ çözümlenmek adına bazı yorumcular Gramsci'nin fikriyatını Lenin'ininkinin karşılaştırmaya kalkışarak bir tarafa Gramsci'yi proleteryanın hegemonyası fikrini, diğer tarafa ise Lenin'i ise proleteryanın diktatörlüğü fikrini koymuşlardır. Farklı yorumcular ise her ikisinin de temelde uzlaşmış olduğunun altını çizmiştir.⁵ Bu noktada önemli olan Lenin'in Rus proleteryanına hem dominant hem de yönetici sınıf özelliği atfetmesidir; dominant olmak

diktatörlüğe işaret eder, bu müttefik sınıfların (özellikle de köylülerin) rızasıyla çizilen bir liderlik yoludur. Gramsci ise Üçünü Enternasyonel çevrelerinde aktif olan bir fikri alır: İşçiler benzer sınıflar üzerinde hegemonya, düşman sınıflar üzerinde diktatörlük kurar. Gerçi bu fikir Üçünü Enternasyonel tarafından sadece işçi sınıfına uygulanmıştı ve işçi sınıfına, köylüler, işçiler ve diğer devrim yanlısı gruplardan oluşan birliği yönetme rolü verilmişti.⁶

Gramsci'nin orijinalliği yukarıda sözü geçen iki bağdan ilkinde bir düğüm atabilmesinde yatar: Bu düğümü ilk olarak burjuvaziye yani dominant sınıfın hegemonya mekanizmasına ya da düzeneklerine atmıştır.⁷ Böylelikle burjuvazinin diğer sınıflar üzerinde hegemonik liderlik düzeyine eriştiği ve erişmediği durumları ayırd edebilmektedir. Kapitalizmin ilk geliştiği Kuzey Avrupa ülkelerinde burjuva hegemonyası neredeyse tamdır. Burjuva liderliğini kabul ettirmek için alt sınıflara zorunlu olarak bazı ödünler vermek gerekmektedir, bu ödünler sonunda kapitalizmi korumak onu işçilere ve küçük burjuvalara daha çok benimsetmek için başlayan süreç giderek sosyal demokrasi biçimlerine varabilir. Burjuva hegemonyasının sıkıca köklendiği yer sivil toplum olduğundan devleti bizzat yönetmeye ihtiyaç duymaz. İngiltere'deki toprak sahibi aristokrat, Prusya aristokratları (*Junker*) ya da 1. Napoleon'a tabi olmayı kabul etmiş bir seçkin, sivil toplumun hegemonik kontrolü dışına çıkmamayı kabul ettiği sürece devleti yönetebilir.

Hegemonyayı böyle algılamak Gramsci'yi devlet tanımını genişletmeye götürmüştür. Hükümetin yasama, yürütme ve yargı kuvvetini uygulama düzenekleri, tüm sosyal biçimlerin üzerinde hegemonya kuran yönetici sınıfın kontrolünde ise, devleti, hükümetin yasama yürütme yargı öğeleri üzerinden tanımlamak anlamsız olur. Devlet nosyonunun anlamlı olması için sivil toplumdaki siyasi yapının destekleyici öğelerini de içermesi gerekir. Gramsci bunları somut tarihsel koşullarıyla birlikte düşünmüştü-kilise, eğitim sistemi, basın, insanlarda hegemonik sosyal düzenle uyumlu belirli davranış ve beklentiler yaratmaya hizmet eden bütün kurumlar-. Örneğin, Gramsci İtalya'daki Masonik locaların İtalya'nın birleşmesinden sonra devlet erkanına eklenen hükümet temsilcileri arasında bir bağ kurduğunu öne sürdü; böylece devletin büyük ölçekteki siyasi yapısını tahakkuk ettirme gayesiyle devletin bir parçası oluyorlardı. Dominant sınıfın hegemonya-

sı, konvansiyonel devlet ile sivil toplum kategorilerini (ve artık gerçeklikte ayrıştırılamayan varlıklar haline analitik fayda sağlayan kategorileri) birbirine bağlayan bir köprü görevi gördü.

Gramsci'nin hegemonya fikrine şekil veren ve bu kavramın uygulamasına dair potansiyel ölçüğü genişletmeye hizmet eden ikinci bağ, yukarıda sözünü ettiğimiz gibi Machiavelli'den gelir. Gramsci Machiavelli'nin *Prens*'te yeni bir devlet kurma sorununa dair yazdıklarını derinlemesine incelemiştir.¹⁵ yüzyılda Machiavelli'nin gündemi İtalya'nın birleşmesine nasıl bir sosyal tabanın hizmet edeceği ve liderlik meselesiydi; Gramsci'nin gündemi de 20.yüzyılda liderlik ve faşizme alternatif oluşturmaya yarayacak bir tabanı oluşturmaktı. Machiavelli tekil bir figür olarak "*Prens*"e odaklanırken Gramsci'nin odaklandığı Modern *Prens*'ti, yani kendi tabanıyla sürekli ve gelişen bir dialog kuran devrimci parti. Gramsci Machiavelli'den iktidarı temsil eden insan başlı at (*centaur*) figürünü almıştır: Yarı insan yarı hayvan, rıza ve baskı'nın zorunlu kombinasyonu.⁸ İktidarın uzlaştırıcı yönü öne çıktığı ölçüde hegemonya sürer. Baskı her zaman içkin olarak vardır ama sadece marjinalite ve sapkınlık durumlarında uygulamaya sokulur. Hegemonyanın genelde çoğunluğun davranışlarındaki uyum sağlama alması yeterlidir. Machiavellist bir bağ kurmak, iktidar kavramını (bir iktidar biçimi olarak hegemonyayı da), tarihsel olarak belirli sosyal sınıflara bağlamaktan kurtarır ve hükümler olma- boyun eğme gibi konularda geniş uygulama alanı açar; aşağıda da vurgulayacağımız gibi bu dünya düzenindeki ilişkileri de içerir. Bu durum iktidar ilişkilerini sosyal tabanından koparmaz (örn. dünya düzenindeki ilişkiler dar anlamıyla devletler arası ilişkiler olarak algılanır) hatta dikkati söz konusu sosyal tabana çeker, tabana dair derinleşen bir farkındalık yaratır.

Manevra Savaşı ve Mevzi Savaşı

Gramsci, hegemonya kavramını şekillendiren ilk bağ üzerinden Bolşevik Devrimi deneyimine derinlemesine bakmış ve Batı Avrupa'daki devrim için hangi derslerin çıkarılması gerektiğini araştırmıştır.⁹ Vardığı sonuç Batı Avrupa'daki koşulların Rusya'dakinden çok farklı olduğudur. Farklı koşullar altında uygulanması gereken strateji değişikliklerini gösterebilmek için askeri analogilere başvurmuş, manevra savaşı ve mevzi savaşın-

dan söz etmiştir. Rusya ve Batı Avrupa arasındaki en temel fark devletin ve sivil toplumun kuvvetiyle ilgilidir. Rusya'da devletin yürütme ve baskı aygıtları ürkütücüdür ama öte yandan sivil toplum gelişmediği halde kırılğan noktaları vardır. Yetişmiş bir öncü grup önderliğinde görece küçük bir işçi sınıfı, sivil toplumun diğer kesimlerinden büyük tepki almadan, manevra savaşıyla devleti alt edebilmişti. Öncü parti, yeni devletin kurulmasıyla ilgili hem isyankâr öğeleri baskı altına almış hem de toplumda rıza oluşturabilmeyi başarmıştı. (Bu analiz kırsal nüfusa karşı geniş çaplı baskı uygulamasından önce kısmen yeni ekonomi siyaseti dönemi için geçerlidir.)

Batı Avrupa'da ise tam tersine sivil toplum burjuva hegemonyası altında daha da gelişti ve farklı katmanlar kazandı. Beklenmedik ayaklanmalar halinde, manevra savaşı devlet aygıtını ele geçirmek için devrimsel bir öncü rolü aktive edebilecek haldeydi; ama sivil toplumun esnekliği böyle bir atılımı uzun vadede başarısızlığa mahkûm ederdi. Gramsci Batı Avrupa'daki devleti (bundan yukarıda geniş anlamıyla tarif edilen devleti değil de dar anlamda yasama, yürütme ve yargı mekanizmasını algılamalıyız) bir oyuk gibi tarif eder, toprağının hafriyatında kalelerin güçlü iktidar sistemi vardır.

Rusya'da, Devlet her şeydi, sivil toplum ise ilkel ve jelatinsi bir dokuya sahipti; Batıda devlet ve toplum arasında düzgün bir ilişki vardı ve devlet sallantıya girdiğinde sağlam bir sivil toplum yapısı kendini bir anda gösteriyordu. (Gramsci, 1971:238)

Dolayısıyla, Gramsci'ye göre manevra savaşı Batı Avrupa'nın hegemonik devletinde bir etki yapmamıştır. Alternatif strateji, yavaş yavaş yeni oluşan devletin temellerini inşa edecek olan mevzi savaşıdır. Batı Avrupa'da devlete yönelik bir saldırı başarıya ulaşmadan önce mücadele sivil toplumda kazanılmıyordu. Manevra savaşı tarafından devlete yönelecek acemi bir saldırı sadece muhalefetin zayıflığını gösterir ve sonunda sivil toplum kurumlarının yeniden kontrolü ele geçirmesiyle burjuva egemenliğinin dayatılmasına varır.

Bu analizin stratejik sonuçları net fakat zorluklarla doludur. İşçi sınıfının önderliğinde alternatif bir devlet ve toplumun temelini inşa etmek

demek mevcut toplumun içinde alternatif kurumlar alternatif entelektüel kaynaklar yaratabilmek, işçiler ve diğer alt sınıflar arasında köprüler kurabilmektir. Burjuva hegemonyasının alt gruplara sunduğu kazanç kapılarına kapılmadan, baskı ve ayartmalara karşı dururken mevcut hegemonya düzeni içinde karşı hegemonya yaratmaktır. Uzun dönemli bir strateji olarak mevki savaşı ile kurulu düzenden kazanç sağlama siyaseti güden sosyal demokrasi arasındaki çizgi budur.

Pasif Devrim

Bütün Batı Avrupa toplumları burjuva hegemonyası olarak tanımlanamaz. Gramsci iki tür toplum tanımlamıştır. Birinci tür toplum esaslı bir sosyal evrim geçirmiştir ve bu evrimin sonuçlarını yeni üretim biçimleri ve sosyal ilişkilerde bütünüyle deneyimlemiştir. İngiltere ve Fransa bu bakımdan diğerlerinden önde giden örneklerdir. Diğer tür toplumlar ise, dışarıda yaratılan bir düzeni ithal etmek ya da ithal düzenin bazı yönlerini eski düzeni kaldırmadan mecburen uyarlamak durumunda kalanlardır. Bu ikinci tür toplumlar, genelde ne yeni ne de eski kuvvetlerin galip gelmesine izin veren, devrim ve yenileme arasında bloke olmaya müsait bir diyalektikte takılmışlardır. Bu toplumlarda yeni endüstriyel burjuvazi, hegemonya kuramamıştır. Geleneksel anlamda dominant sosyal sınıflarla yenişememe hali, Gramsci'nin "pasif devrim" dediği devrimin koşullarını hazırlamıştır, buna göre yeniliklerin ortaya çıkışı popüler kuvvetlerde herhangi bir hareketlenmeye sebep olmamıştır.

Gramsci'nin pasif devrim analizini destekleyen tipik durum, sezarizmdir [Caesarism]: Güçlü bir adam, eşit ve karşıt kuvvetlerin yenişememe haline son vermek üzere ortaya çıkar. Gramsci'ye göre burada ilerici ve gerici olmak üzere iki tür sezarizmden söz edilebilir. Eğer mevcut iktidarı düzeltip dengelediyse gericidir; güçlü yönetim yeni devletin belirli bir düzen içindeki gelişimini elinde tutuyorsa, ilericidir. I.Napolyon ilerici sezarizm örneğidir, fakat III.Napoleon, gerici sezarizmin örneğidir, yani pasif devrim sürecinde oraya çıkacak türden bir temsilidir. Gramsci'nin analizi Marx'ın *Louis Bonapart'ın Onsekizinci Brumaire* analiziyle esas itibarıyla aynıdır: Fransız burjuvazisi kendi partileri üzerinden direkt yönetememekte, taba-

nını ancak Napolyon gibi birinin temsil edebileceği, ifade bulamamış, ve örgütsüz bir sınıf olan köylülükten alan siyasi bir rejim, aslında sadece kapitalizmi geliştirmekle yetiniyor.

19. yüzyıl sonlarının İtalya'sında, Kuzeydeki endüstriyel burjuvazi, İtalya'nın birleşmesinden en çok kazanç sağlayan kesim, yarımada hükümetmekte zorlanıyordu. Yeni devletin temelinde yatan, kuzeyin endüstriyel burjuvazisiyle güneyin toprak sahipleri arasındaki bu ittifak, yeni devlet bürokrasisin ve siyasi partilerin kadrolarını dolduran, devlet ile farklı sosyal gruplar arasında aracılık eden (özellikle güneyli) küçük burjuva müşterilere yarar sağlıyordu. Birleşme hareketine geniş ve devamlı sosyal katılımın olmaması hareketin 'pasif devrim' karakterini açıklar. 1. Dünya Savaşı sonrasında işçi ve köylülerin toprağı ve fabrikaları işgal etmesi, mevcut devleti tehdit eden, ancak devleti yerinden etmeye yetmeyen bir kuvvetin göstergesidir. Burada gerçekleşen, Gramsci'nin 'devletin temelinin kayması'¹⁰ olarak adlandırdığı, faşist iktidarın çapası haline gelen ve ulusal ölçekte var olan tek sınıfa yani küçük burjuvaziye doğru gidiştir. Faşizm, pasif devrimi sürdürmüş, eski mülk sahibi sınıfların konumunu korumuş, işçi ve köylü alt sınıfların desteğini çekememiştir.

Sezarizm'in yanısıra İtalyadaki pasif devrimin ikinci önemli özelliği *trasformismo*¹¹ olarak adlandırılır. İtalyan siyasetinde en geniş çıkar koalisyonunu oluşturmaya çalışan ve faşizm öncesinde siyasi arenaya hükmeden Giovanni Giolitti bunun örneğidir. Giolitti korumacılık politikası üzerinden sanayicilerle kuzeydeki endüstri işçilerini ortak bir cephede toplamaya çabalamıştır. *Trasformismo* alt grupların potansiyel liderlerini asimile etmiştir. Yayılan *trasformismo* potansiyel olarak tehlike içeren fikirleri dominant koalisyonun politikasına asimile etme ve evcilleştirme stratejisiyle, mevcut sosyal ve siyasi iktidara karşı sınıf temelli bir muhalefetin oluşmasının önünü tıkamıştır. Faşizm *trasformismo*'yu sürdürmüştür. Gramsci faşist devlet korporatizmini eski İtalyan yönetiminin kalkını altında Amerikan kapitalizminin ileri endüstriyel pratiklerinden bazılarının tanıtılması girişimi olarak görmüştür, ama Gramsci'ye göre bu başarısız bir girişimdir.

Pasif devrim kavramı hegemonya kavramının bir benzeri ya da muadilidir, hegemonik olmayan toplum koşullarını tarif eder-Gramscici anlamda hiçbir dominant sınıfın hegemoni kuramadığı toplum-. Bugün pasif dev-

rim nosyonu sezarizm, *trasformismo* gibi bileşenleriyle özellikle endüstrileşen üçüncü dünya ülkelerinde yerleşmiştir.

Tarihsel Birlik (*Blocco Storico*)

Gramsci tarihsel birlik nosyonunun kaynağını George Sorel'e atfeder, oysa Sorel bu terimi hiç kullanmamış, herhangi bir şekilde bu terime Gramsci'nin verdiği anlamda değinmemiştir.¹² Sorel'in yaptığı, devrimsel eylemi sosyal mitler yönünden yorumlamaktır; eyleme geçen insanlar bu sosyal mitler aracılığıyla bütünlüklerin birbiriyle yüzleşmesini algılamışlardır; algıladıkları mevcut kurulu düzene meydan okuyan yeni bir düzendir. Bu sarsıntılı süreçte eski düzen tamamen devrilecek ve yeni olan özgürce baş gösterecektir¹³. Gramsci bu vizyonun öznelliğini paylaşmasa da, devlet ve toplumun birlikte kesintisiz bir yapı oluşturduğu görüşünü paylaşır; bu görüşe göre devrim, o kesintisiz yapının içinden ilkini devirecek güçte ikinci bir yapının gelişmesi demektir. Gramsci, Marx'ı yineleyerek, ancak ilk yapının tamamen potansiyelini tüketmesi halinde ikinci yapının ortaya çıkacağını düşünür. Dominant ya da yeni olsun böyle bir yapıya Gramsci *Tarihsel Birlik* adını verir.

Sorel için sosyal mit, kolektif öznelğin güçlü bir formudur, reformist eğilimleri engelleyebilir. İşçileri devrimci sendikalizmden koparıp küçük adımlarla ilerleyen sendikacılığa ya da reformist parti siyasetine götürebilir. Mit, hem bir analiz aracı hem de mücadele silahıdır. Gramsci'ye göre benzer şekilde, tarihsel birlik, sosyo-politik düzenin birliği ve tutarlılığına vurgu yapmasıyla devrimci bir yön tayin etmektedir. *Trasformismo* tarafından gelen müdahalelere karşı entelektüel bir savunmadır.

Tarihsel birlik, diyalektik bir kavramdır; içinde etkileşen öğeler daha geniş bir birlik yaratır. Gramsci bu etkileşen öğeleri bazen öznel bazen de nesnel, kimi zaman da yapı ve üstyapı şeklinde ifade eder:

Yapılar ve üstyapılar 'tarihsel birliği' oluşturur. Üstyapının karmaşık, çelişkili ve ahenksiz orkestrası, sosyal üretim ilişkileri orkestrasının bir yansımasıdır. (Gramsci:1971:366)

Etik,ideolojik ve siyasi eylem sahalarının ekonomik saha ile kurduğu ardışık ve karşılıklı ilişkiler, indirgemeciliği kaldırmaz. Her şeyi ya ekonomiyeye

[*economism*] ya da fikre [*idealism*] indirgeyen anlayıştan kaçar. Gramsci'nin tarihsel mateyalizminde ('tarihsel ekonomizm'den ya da tarihin dar bir ekonomik açıdan yorumundan dikkatle ayır ettiği) fikirler ve maddi koşullar her zaman birbirine bağlıdır, karşılıklı olarak birbirini etkiler ve birbirine indirgenemez. Fikirler, maddi şartlarla ilişki içinde anlaşılmalıdır. Maddi şartlar hem sosyal ilişkiler hem de fiziksel üretim araçları demektir. Hem ideolojinin üstyapısı hem de siyasi örgütlenme, üretimin her iki yönünü de şekillendirir ve onlar tarafından da şekillendirilir.

Tarihsel birlik bir hegemonik sınıf olmadan var olamaz. Bir sosyal oluşumda ya da ülkede hegemonik sınıf dominant sınıf ise, devlet, (Gramsci'nin geniş devlet kavramı anlamında) ortak bir kültürün propagandası üzerinden birliğin kimliği ve bütünlüğünü sağlar. Yeni birlik, alt sınıf (örn. işçi sınıfı) diğer alt gruplar (örn. Küçük çiftçiler, marjinal gruplar) üzerinde hegemonyasını kurduğunda oluşur. Bu süreç hegemonik sınıf olmaya aday liderler ve takipçileri arasında yoğun dialog gerektirir. Gramsci bu noktada sadece bir manevra savaşı olarak, olgunlaşmamış bir işçi sınıfına önderlik eden Leninist öncü parti (*avant garde party*) fikriyle örtüşmektedir. Çünkü mevki savaşı stratejisi Batı ülkelerinde gerekliydi, Gramsci'nin gördüğü üzere, partini rolü önderlik etmek, güçlendirmek ve işçi sınıfı içinde dialog yaratmak olduğu kadar işçi sınıfıyla ittifak yapabilecek diğer altsınıflar arasında diyalog geliştirmek olmalıydı. Çin Komünist partisinin seferberlik tekniği olan 'kitle çizgisi' bu noktada Gramsci'nin zihniyetine oldukça yakındır.

Entellektüeller tarihsel birlik oluşturmakta anahtar rolü oynarlar. Entellektüeller bağımız ve görel olarak sınıfsız bir sosyal tabaka değildir. Gramsci entellektüelleri organik anlamda bir sosyal sınıfla bağlantılı görmüştür. Entellektüeller, tarihsel birliği ortak kimlik haline dönüştüren, sınıfın mensuplarını birbirine bağlayan zihinsel imgeleri, teknolojiyi, örgütlenmeleri sürdürür ve geliştirirler. Burjuva entellektüelleri bunu tüm burjuvanın hegemonik olduğu toplum içinde bütünsel olarak yapmıştır. İşçi sınıfı hegemonisinde varolacak toplumda yeni tarihsel birliği yaratmak için organik entellektüeller benzer bir rolü üstleneceklerdir. Bunu yapabilmek için tamamen farklı ve bağımsız kültür örgütlenme ve teknikler geliştirmek durumundalar ve bunu yaparken yeni oluşan birliğin mensuplarıyla da

etkileşimi hep sürdürmelidirler. Bu görev bağlamında parti, Gramsci'nin kavrayışıyla, bir "kolektif entelektüeldir".

Gramsci hegemonyaya ve tarihsel birliği kurmaya doğru giden harekette üç bilinç düzeyini birbirinden ayırmıştır: Belirli bir gurubun özel çıkarlarının bilincini yansıtan ekonomik-korporatif bilinç; bütün sosyal sınıfa yayılan ama ekonomik seviye ile sınırlı kalan dayanışma ya da sınıf bilinci; lider sınıfın çıkarları diğer alt sınıfların çıkarları arasında uyum sağlayan ve diğer tüm çıkarları da bütünleştirerek ideolojinin evrensel ifadesiyle kapsayan hegemonik bilinç (Gramsci, 1971: 180-95). Hegemonyaya doğru giden hareket, Gramsci'nin ifadesiyle 'yapıdan karmaşık üst yapının sahasına geçiştir, bunun anlamı belirli bir grubun ya da sınıfın özel çıkarlarından, kurumsal inşaya ve ideolojinin detaylandırılmasına doğru geçiştir. Eğer hegemonyayı yansıtırlarsa bu kurumlar ve ideolojiler evrensel biçim kazanırlar. Örn.belirli bir sınıfa ait gibi görünmezler ve hegemonik sınıfın yaşamsal çıkarlarını ve liderliğini bozmayacak ölçüde alt sınıfları tatmin ederler.

Hegemonya ve Uluslararası İlişkiler

Şimdi Gramsci'nin hegemonya ve ona bağlı kavramlar ile ilgili söylediklerinden bu kavramların uluslararası ilişkilerde yarattığı sonuçlara geçebiliriz. Ama ilk önce yine de Gramsci'nin uluslararası ilişkiler hakkındaki fikirlerine bakmakta fayda var. Aşağıdaki pasaj ile başlayalım:

Uluslararası İlişkiler (mantıksal anlamda) temel sosyal ilişkilerin öncülü müdür, sonucu mu dur? Şüphesiz ki sonucudur. Sosyal yapıdaki her organik yenilik teknik-askeri ifadeler aracılığıyla uluslararası ilişkiler alanındaki görel ve mutlak ilişkileri organik olarak değiştirir.(Gramsci,1971:176)

'Organik' derken Gramsci yapısal olana işaret etmiştir, kısa dönemli ya da konjonktürel olanın tersi, uzun dönemli ya da görel olarak süreklilik içeren anlamı taşır. Gramsci, askeri stratejik ve jeopolitik dengeler üzerinden kendini gösteren uluslararası güç ilişkileri ve dünya düzenindeki temel değişikliklerin izini, sosyal ilişkilerdeki temel değişikliklerde görebilmektedir.

Gramsci devletin önemini hiçbir zaman küçümsemez ya da atlamaz. Devlet, uluslararası ilişkilerdeki temel birimdir, sosyal çatışmaların gerçekleştiği yerdir-bu yüzden de aynı zamanda sosyal sınıfların hegemonyasının kurulduğu yerdir. Sosyal sınıfların hegemonyasında ulusların kimi özellikleri kendilerine has ve özel şekillerde kaynaşır. Soyut anlamda uluslararası olan işçi sınıfı, hegemonyasını kurarken kendini ulusallaştırır. Bu mantıkla ulus çapında yeni işçi sınıfı önderliğinde gelişen birliğin meydana gelmesi uluslararası ilişkilerin herhangi bir şekilde yeniden yapılanmasının öncülüdür. Bununla birlikte, sosyal mücadelenin ana odağı ve uluslararası ilişkilerin temel birimi olarak varlığını koruyan devlet, kendi sosyal tabanını da kapsayan genişletilmiş devlettir. Bu genişletilmiş devlet görüşü, devleti dış politika bürokrasisine ya da askeri kapasiteye indirgeyen dar ve yüzeysel yaklaşımı bir tarafa bırakır.

İtalyan perspektifinden bakan Gramsci'nin bugün bağımlılık olarak adlandırabileceğimiz şey hakkında keskin bir duygusu vardı. İtalya'da olup bitenlerin dış kuvvetlerin etkisinde olduğunu biliyordu. Sadece dış politika düzeyinde, büyük güçler dış siyasetlerini belirlerken iç siyasetteki etki alanına kıyasla görece bir özgürlüğe sahiptir; küçük güçler ise daha az otonomiye sahiptir.(Gramsci, 1971:264) Güçlü uluslar başkalarına tabi olan ulusların ekonomik yaşamına sızarlar ve onları sarıp kuşatırlar. Bu durum yapısında çeşitli bölgeleri barındıran ve bu bölgelerin dış kuvvetlerle farklı ilişki örgüleri olması halinde daha da karmaşıklaşır. (Gramsci, 1971: 182)

Daha da derin bir seviyede, güçlü devletler tam olarak sosyal ve ekonomik devrimler geçirmiş, devlet ve sosyal ilişkiler boyutunda devrimin bütün sonuçlarını bünyelerinde deneyimlemişlerdir. Gramsci, Fransız Devrimi örneğine odaklanmıştı ama biz ABD ve Sovyet gücünün gelişimini de aynı biçimde düşünebiliriz. Bütün bunlar ulus bazında gelişimlerdir, ulus sınırlarını aşır, uluslararası alana taşın ve yayılan bir fenomene dönüşmüştür. Söz konusu gelişmeler öteki ülkelerde pasif bir etki yaratmıştır, Gramsci'nin ulusal düzeyde pasif devrim olarak adlandırdığı da budur. Değişimin itici gücü, geniş bir yerel ekonomik gelişmeden değil de, ideolojik akımlarını çevreye yansıtan uluslararası gelişmelerden gelirse pasif devrim etkisi oluşur. (Gramsci, 1971:116)

Böyle koşullar altında yeni fikirleri taşıyan grup, yeni ekonomik tabanı yeni bir sosyal ilişki yapısıyla aktif bir şekilde inşa edecek olan yerel bir sosyal grup değildir. Bu grup, dışarıda gerçekleşmiş olan ekonomik ve sosyal devrimin kaynak fikirlerini alan entelektüel bir kesimdir. Sonuç olarak yerel ekonomik gelişme temeline oturmadığı için, entelektüel kesimin fikriyatı idealist bir hale bürünür; aynı bağlamda devlet algısı da 'rasyonel mutlak' şeklini alır.(Gramsci, 1971:117) Gramsci, İtalyan entelektüel camiasından, dönemin dominant figürlerinden Benedetto Croce'nin fikriyatını eleştirmiş, böyle bir bozulmanın ifadesi olarak görmüştür.

Hegemonya ve Dünya Düzeni

Gramsci'nin hegemonya kavramı uluslararası seviyede veya dünya seviyesinde uygulanabilir mi? Bunun nasıl yapılacağına dair öneride bulunmadan önce uluslararası ilişkiler alanında genel anlamda kullanılan hegemonya teriminin bazı kullanımları dışında bırakmak gerekecek. Hegemonya terimi sıklıkla bir ülkenin diğerleri üzerinde dominant olması halini tarif etmek için kullanılır; devletlerarası ilişkilere dair bir kullanımdır. Bazen de 'hegemonya' emperyalizmin örtük bir ifadesi olarak kullanılır. Çin siyasetçiler Sovyetler Birliği'ni "hegemonyacılık" ile suçlarken büyük olasılıkla kast ettikleri emperyalizm ile hegemonyanın bir kombinasyonuydu. Bu anlamlar Gramsci'nin verdiği anlamdan o kadar uzaktır ki, bu yazıda terimlerin anlaşılır olması amacıyla, genel kullanımları "dominant" olarak adlandırıp bir kenara ayırmak en iyisi.

Hegemonya kavramını dünya düzenine uygularken önemli olan hegemonya döneminin ne zaman başlayıp bittiğini belirlemektir. Dünya hegemonyasının kurulduğu döneme hegemonik dönem, hegemonik olmayanın dominant olduğu döneme ise hegemonik olmayan dönem denebilir. Örneğin, geçmiş bir buçuk yüzyılı 4 bölümde inceleyebiliriz, yani: 1845-1875, 1875-1945, 1945-1965 ve 1965'ten bugüne.¹⁴

İlk dönem (1845-1875) hegemoniktir: Dünya ekonomisinin merkezinde Britanya vardır. Ekonomik öğretiler Britanya'nun üstünlüğüne hizmet eder ama evrensel biçimdedir-karşılaştırmalı kazanımlar, özgür ticaret ve altın standardı-Britanya'dan çıkıp aşama aşama yayılmaktadır. Baskıcı güç

bu düzene damgasını basmıştır. Britanya Avrupa'da güç dengesini elinde tutmaktadır, toprak sahiplerinin gücüyle hegemonyayı hedefleyen herhangi bir meydan okumayı engellemektedir. Britanya denizde hâkimiyet sahibidir ve çevre ülkelerde piyasaya itaat oluşturacak kapasitesi vardır.

İkinci dönemde (1875-1945), bütün özellikler tersine döndü. Diğer ülkeler Britanya'nın üstünlüğüne meydan okudular. Avrupa'da güç dengesinin bozulması iki dünya savaşına yol açtı. Özgür ticaret korumacı ekonomiyi hükümsüz kıldı; Altın ölçütü tamamen geride bırakıldı; dünya ekonomisi ekonomik birliklere ayrıldı. Bu hegemonik olmayan dönemdi.

Üçüncü dönem İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda (1945-65), ABD yeni hegemonik dünya düzenini kurdu. Bu düzen temelde 19.yüzyılın ortalarında Britanya'nın hâkimiyetindeki yapıya benzerdi; ama yeni düzende kurumlar ve öğretiler, daha karmaşık bir dünya ekonomisine ve ekonomik krizlerin siyasi sonuçlarına daha duyarlı hale gelen ulusal topluluklara göre uyarlanmıştı.

1960'ların sonu ve 1970'lerin başında ABD merkezli bir dünya düzeninin artık iyi işlemediği ortaya çıktı. Takip eden belirsizlikte ve dünya düzeninin yapısal dönüşümünde üç olasılık açığa çıktı: Üçlü Komisyonun¹⁵ öngördüğü çizgide siyasi idarenin genişletilmesiyle hegemonyanın yeniden tesisi; büyük güç merkezli ekonomik sahalar üzerinden dünya ekonomisinin daha çok ayrıştırılması; Üçüncü dünya temelli karşı-hegemonya'nın yeni uluslararası ekonomik düzenin öncülüğüne dair güçlü taleplerle çıkış yapması.

Bu olasılıklar üzerinden bakılacak olursa, görünen odur ki tarihsel olarak, hegemonik olmak için bir devletin evrensel anlamda bir dünya düzenini kurması ve koruması gerekliydi, örneğin bir devletin direkt olarak diğerlerini sömürdüğü bir düzen değil, ama diğerlerinin (ya da en azından hegemonyası altındakilerinin) kendi çıkarlarıyla uyumlu gördüğü bir düzen. Böyle bir düzenin yalnızca devletlerarası bir çerçevede olması beklemezdi, böyle olsa devlet çıkarlarının çatışması söz konusu olurdu. Kast edilen düzen dünya çapında (ya da hegemonyanın etki alanında) hareket eden sivil toplum güçlerine fırsat tanımayı ön plana çıkarır. Hegemonik dünya düzeninin temeli sadece devletlerarası çatışmaların düzenlenmesi değil aynı zamanda küresel anlamda tanımlanan sivil toplumdur; Örn. kü-

resel boyuttaki üretim ilişkilerinin ilgili ülkelerdeki sosyal sınıflar arasında bağlar yaratması.

Tarihsel olarak bu tarz hegemonyalar esaslı sosyal ve ekonomik devrimler geçirmiş güçlü devletler tarafından kurulur. Devrim devletin iç ekonomik siyasi yapılarını değiştirmekle kalmaz, aynı zamanda devlet sınırları ötesine taşan enerjiler yayar. Dünya hegemonyası başlangıçta dominant sosyal sınıf tarafından kurulan iç (ulusal) hegemonyanın dışa yayılmasıdır. Bu ulusal hegemonyaya bağlı ekonomik ve sosyal kurumlar, kültür ve teknoloji dışarıda ona öykünme biçimleri yaratır. Böyle yayılan hegemonya daha uzak çevre ülkelerde pasif devrim etkisi yaratır. Bu ülkeler ne aynı esaslı sosyal devrimi geçirmiş ne de ekonomileri aynı şekilde ilerlemiştir, ama hegemonik modelin öğelerini bünyesine eski iktidar yapısını bozmadan almıştır. Çevre ülkeler hegemonik merkezde bazı ekonomik ve kültürel yanları alıp uyarlayabilir ama onun siyasi modelini uyarlamakta daha aciz kalır. İtalya'da iki savaş arası dönemde faşizmin pasif devrim haline gelmesi gibi, çeşitli askeri-bürokratik rejimler bugünün çevre ülkelerinde pasif devrime gözcülük yapmaktalar. Dünya hegemonya modelinde hegemonya merkezde daha yoğun ve tutarlı, çevrede ise çelişkilerle doludur.

Uluslararası düzeyde hegemonya sadece devletlerarası bir düzen değildir. Hegemonya dünya ekonomisi düzenidir, belirli bir dominant üretim biçimi ile işler, diğer ülkelere nüfuz eder ve diğer alt üretim biçimlerine bağlanır. Aynı zamanda farklı ülkelerin sosyal sınıflarını birbirine bağlayan uluslararası sosyal ilişkiler ağıdır. Dünya hegemonyası sosyal, ekonomik ve siyasi bir yapı olarak tarif edilebilir; sadece bunlardan biri olamaz, üçü de olmak zorundadır. Dünya hegemonyası, bunun da ötesinde, ulusal sınırların ötesinde eylem sahası olan sivil toplum güçleri ve devletlerin davranışının hangi kurallar çerçevesinde işleyeceğini gösteren, dominant üretim biçimini destekleyici kuralları koyan evrensel normlarla, kurumlarla ve mekanizmalarla kendini gösterir.

Hegemonyanın Mekanizmaları: Uluslararası Örgütler

Dünya hegemonyasının kendini evrensel normlar üzerinden ifade ettiği mekanizmalardan biri uluslararası örgütlerdir. Hakikaten uluslararası ör-

gütler, hegemonyanın kurumları ve ideolojisinin geliştiği bir süreç olarak işlev görür. Uluslararası örgütün hegemonik rolü ifade eden özellikleri şöyle sıralanabilir: 1) hegemonik dünya düzeninin gelişimini kolaylaştıran kurallar bütünü oluşturur 2) bizzat kendisi hegemonik dünya düzeninin ürünüdür 3) ideolojik olarak dünya düzenini meşrulaştırırlar 4) çevre ülkelerin elitlerini sisteme dâhil ederler 4) hegemonya karşıtı fikirlerin etkisini azaltırlar.

Uluslararası örgütler dominant ekonomik ve sosyal güçlerin yayılmasını kolaylaştırırlar, aynı zamanda üzerinde hâkimiyet kurdukları çıkarlarda yapılan düzenlemelerin en az acıyla gerçekleşmesine izin verirler. Özellikle dünya para sistemi ve ticaret ilişkilerini yöneten kurallar çok önem taşır. Bunlar en temelde ekonomik yayılmayı teşvik etmek için çerçevelenmiştir. Aynı zamanda problemleri durumlarda istisnalar ve sapmalara da izin verirler. Değişen şartların ışığında yeniden gözden geçirmeler olur. Bretton Woods kurumları, Gold Standard'a kıyasla işsizlik gibi domestik sosyal kaygılar üzerinden önlemler geliştirir, ancak bu durum ulusal politikanın liberal dünya ekonomisinin hedefleriyle uyumlu olması şartıyla geçerlidir. Serbest kur sistemi, ön taahhüt ilkesiyle bir yandan ulusal politikaları liberal dünya ekonomisinin çıkarlarıyla dengelerken ulusal piyasa hareketlerine de bir etki alanı açar.

Uluslararası kurumlar ve kurallar genelde hegemonyayı kuran devlet ile başlar. En azından devlet desteğini almak zorundadırlar. Dominant devlet, hegemonyanın devletlerarası yapısı içindeki güç hiyerarşisine göre diğer devletlerin rızasını garantiye almaya bakar. İkinci derecede önemli ülkelere danışılır ve onların desteği güvenceye alınır. Daha uzak çevrede kalan ülkelerin rızası da en azından talep edilir. Resmi katılım, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankasında olduğu gibi dominant güçlerin lehinde tartılır, ya da genelde uluslararası kurumların çoğunda olduğu gibi bir devlet bir oy bazında ilerler. Reel siyasi ve ekonomik güç resmi karar verme sürecini belirler, gücü de belirleyen ve onu farklı düzeylerde temsil eden bir gayri resmi etki alanı vardır.

Uluslararası kurumlar aynı zamanda ideolojik bir rol oynarlar. Devletlerin siyasa yapımındaki ana hatları belirlemelerine ve ulusal düzeyde belirli kurum ve pratikleri meşrulaştırmaya yardımcı olurlar. Dominant

sosyal ve ekonomik kuvvetlerin lehinde bir yol haritası çizerler. OECD monetarizmi tavsiye ederken, siyasa yapımında çekirdek ülkelerde baskın gelen bir uzlaşmayı pekiştirir ve işsizlikle daha çok ilgilenen diğer ülkelere karşı enfasyonla mücadele edenleri güçlendirir. ILO, üçlü koalisyonu savunarak çekirdek ülkelerde evrilen sosyal ilişkileri özenilecek bir model olarak meşrulaştırır.

Çevre ülkelerden gelen elit ve yetenekli kesim, uluslararası kurumlarda *trasformismo* tarzında asimile edilir. Çevre ülkelerden uluslararası kurumlara gelen bireyler, sistemi içeriden dönüştürmek fikriyle gelmiş olsalar da pasif devrim yapısı altında çalışmaya mahkumdurlar. En iyi ihtimalle yerel güçlerin çıkarlarına uyduğu sürece çevreye “modernleşme” öğelerini taşımaya yardım ederler. Hegemonya yastık gibidir: Darbeleri emer, saldırgan kişi er geç başını yastığa koyup rahatlayacaktır. Ancak uluslararası kurumlardaki temsil, hegemonyaya karşı somut bir sosyal ve siyasi meydan okumaya dayanıyorsa- doğmuş olan bir tarihsel birlik ve karşı hegemonya-bu durum hegemonya için gerçek bir tehdit oluşturur. Ancak çevreden merkeze gelen yetenekli bireylerin asimilasyonu söz konusu tehdidin büyümesine engel olur.

Trasformismo, potansiyel olarak hegemonyaya karşı olan fikriyatı emer ve hegemonik doktrin ile uyumlu hale getirir. Özgüven mesela dünya ekonomisine meydan okuma ile başlamış, içsel olarak belirlenen özerk gelişmeyi savunmuştur. Şimdi ise bu terim çevre ülkelerde refahını ‘kendin pişir kendin ye’ programı için çalışan, dünya ekonomisinin taşıyıcı aktörleri için kullanılmaya başlanmış, anlam değişimine uğramıştır. Bu programlar kırsal nüfusun kendi kendine yeterlilik kazanmasını hedeflemektedir, kente kırsal göçü durdurmak, bu yolla dünya ekonomisinin entegre edemediği topluluklarda daha yüksek oranda istikrar sağlamak amaçlanır. Özgüven, bu değişmiş anlamıyla dünya ekonomisinin hegemonik hedeflerini tamamlar ve destekler hale gelir.

Böylece, dünya düzeninin yapısını değiştirme taktiklerinden bir tanesi büsbütün bir yanılısma olarak rafa kaldırılabilir. Uluslararası alanda radikallerin uluslararası kurumların üst yapısını kontrol altına alacakları uluslararası bir hareket savaşı olasılığı epey azdır. Daniel Patrick Moynihan’a rağmen, 3.Dünya radikalleri uluslararası kurumları kontrol etmiyorlar. Et-

selerdi bile bununla bir yere varamayacaklardı. Bu üstyapıların herhangi bir popüler siyasi tabanla ilişkisi kopuktur. Çekirdek ülkelerde ulusal hegemonik sınıflarla bağları vardır;bu sınıfların aracılığıyla bu ülkelerde daha geniş tabanları vardır. Çevre ülkelerde sadece pasif devrimle bağlantı içindedirler.

Karşı Hegemonya İçin Vizyon

Dünya düzenlerinin temeli -bu yazının başında Gramsci'nin saptamasına geri dönersek-sosyal ilişkilerdir. Dolayısıyla dünya düzeninde kayda değer bir yapısal bir değişim, sosyal ilişkilerin ulusal yapılarına karşılık gelen ulusal siyasi düzenler ve sosyal ilişkilerde temel değişime geri götürülebilir. Gramsci'nin düşüncesinde, bu değişim yeni bir tarihsel birliğin ortaya çıkmasıyla olacaktır.

Dünya düzenini değiştirme sorununun odağını uluslararası kurumlardan ulusal topluluklara çekmeliyiz. Gramsci'nin İtalya analizi dünya düzenine uygulandığında daha da geçerlilik kazanır: Ancak mevzi savaşı uzun vadede yapısal değişimler getirir; mevzi savaşı yeni tarihsel birlikler yoluyla değişim için sosyo-politik tabanı inşa etmeyi içerir. Dünya ekonomisi ve dünyanın siyasi koşulları maddi olarak böyle bir girişimin arayışına yön verse de ulusal bağlam tarihsel birliğin kurulabileceği tek yerdir.

Uzayıp giden dünya ekonomisi krizi (başlangıcı 1960'ların sonu ve 1970'lerin başındaki) karşı hegemonyanın meydan okumasına yol açacak gelişmeler bakımından elverişliydi. Çekirdek ülkelerde muhtaç sosyal gruplara yapılan transfer ödemeleriyle yüksek işsizlik yaratan politikalar, uluslararası üretim ve liberal dünya düzeni tekeline dayanan sermaye ve emek sektörlerine karşı dezavantajlı grupların geniş bir ittifak arayışına girmesine yol açtı. Bu ittifakın büyük olasılıkla Keynes sonrası yeni merkantilizm uygulamalarına dair bir temeli var. Çevre ülkelerde bazı devletler, İranda, Orta Amerikadaki olayların gösterdiği gibi devrimsel eylemlere dair kırılmalı taşıyorlar. İnsanları yeterince derinlikli bir siyasi katılıma hazırlamak devrimci imkanlarla uymayabilir ve bu durum yeni tarihsel birlik arayışını yok eder. Uluslararası üretimin oluşturduğu yeni işçi sınıfları-

nı güçlendirmek ve köylüler ve kentli marjinalleri buluşturmak için etkili siyasi örgütlenmeye (Gramsci'nin Modern Prensi) gerek var. Bu olmadan ancak yerel siyasi elitin, hatta sonuçsuz devrimci ayaklanmaların ürünü olanların, güçlerini liberal dünya düzeni tekeline dayadıkları bir sürece tanık oluruz. Yeniden yapılanmış liberal hegemonya tekeli *trasformismo* uygulama yetisiyle endüstrinin ulusallaşmasıyla farklılık ve çeşitlilik içeren ulusal kurum ve pratikleri törpüleyerek ayarlar.

Kısaca dünya düzenini değiştirme görevi ulusal sınırlar içinde yeni tarihsel birliği inşa etmek için uzun ve çok emek isteyen bir çaba ile başlar.

Notlar

- 1 Bu makalenin orijinali için Bkz. *Millennium* (1983) 12(2): 162-75. Gramsci (1977) edisyonuna referans veriyorum, metnin geri kalanında metinde *Selections* olarak alıntılanı. Gramsci edisyonunun (1975) tamamına referans verirken *Quaderni* kullanıldı.
- 2 Gramsci'nin kavramlarında tutarsızlıkları bulmaya çalışan Anderson (1976-1977) 'daki temel sorun bu olsa gerek.
- 3 Karşıtlık olarak Gramsci'nin tarihselci pozisyonu ile Althusser'in soyut felsefi yapısalcılığı için Bkz. Thompson (1978) Ayrıca Bkz. *Marxism is not Historicism*, [Marksizm Tarihselcilik Değildir], Althusser ve Balibar (1979)
- 4 Bunun hapishane'deki sansürden sakınmak ve notlarının yok edilmesini önlemek için olduğu rivayet edilir, eğer doğruysa bu sansürcülerin kıt anlayışının bir işareti olmalı.
- 5 Buci-Glucksmann (1975) Gramsci'yi Leninist geleneğin içine doğrudan yerleştirir. Portelli (1972) ve Macciocci (1973) Gramsci ve Lenin'i karşıt olarak görür. Buci-Glucksmann'ın çalışmalarında ben daha derinlikli bir analiz görüyorum. Ayrıca Bkz. Mouffe (1979) ve Showstack Sassoon (1982)
- 6 Bu nosyon Gramsci'nin 1920'lerin başındaki İtalya'ya ilişkin analizine çok iyi oturmaktadır; işçi sınıfı devrimin bütün yükünü taşıyacak kadar güçlü değildir ve yapabildiği sadece köylülerden ve küçük burjuvaların koalisyonu ile yeni bir devlet inşası olmuştur. Aslında Gramsci işçi konseyi hareketini bu koalisyon için bir liderlik okulu olarak ele almıştı; hapse atılmadan önce bu koalisyonun kurulması için çaba göstermekteydi.
- 7 Bkz. Buci-Glucksmann (1975:63)

- 8 Machiavelli (1977:49,50;Gramsci (1971:169-90)
- 9 Burada Batı Avrupa'dan kasıt 1920'ler, ve 1930'ların Britanya, Fransa, Almanya, ve İtalya'sıdır.
- 10 Buci-Glucksmann(1975:63)
- 11 Merkezde, aşırı sağ ve sol fraksiyonlardan uzak bir hükümet kurabilmek için esnek bir yöntemdir. Gramsci'ye göre pasif devrimin sezarizm ile birlikte iki ana özelliğinden biridir. Siyasal ve iktisadi kriz dönemlerinde burjuvazinin izlediği alt sınıfları pasif kılma araçlarını içeren bir hegemonya stratejisidir.Ç.N.
- 12 Gramsci, Quaderni (1975:2,632)
- 13 Bkz. Sorel'in mit tartışması ve "Napolyon Savaşı", Sorel'in Daniel Halevy'e yazdığı mektup (Sorel 1961)
- 14 Buradaki dönemlendirme taslaktır , her dönemi şekillendiren kendine özgü faktörlere ve yapısal özelliklere göre bir dönemi diğerinden ayıran kırılma noktaları saptanıp, düzeltilebilir. Burada önerimiz hegemonya kavramı, ona bağlı yapılar ve mekanizmalar ile ilgili sorular sormak adına tarih disiplinini yeniden ele alacak bazı işaretlemeler üretmek. Bu dönemlerle ilgili önemli sorunlardan biri farklı biçimlere bürünen emperyalizmdir. İlk dönemde *Pax Britannica*: Bazı topraklar direkt olarak yönetilse de ekonomik yayılcılık sömürgelerin kontrolü zorunlu olmaktan çok rastlantısaldı. Örneğin Arjantin formalitede bağımsız bir ülkeydi, ama Britanya ekonomisine eski bir İngiliz sömürgesi olan Kanada kadar bağımlıydı. George Lichtheim'in dikkat çektiği gibi bu evreye "liberal emperyalizm" denebilir. İkinci dönem: Sözde 'yeni emperyalizm'direkt siyasi kontrole daha çok vurgunun yapıldığı dönemdir. Bu dönem Lenin'in saptadığı şekliyle emperyalizmn öz olan finans kapitalin ve sermaye ihracının artışını görmüştür. Üçüncü dönem neoliberal veya monopol-liberal emperyalizm vardır, üretimin en üst düzeyde uluslararasılaşması, yeni finans kapital biçimleriyle desteklenmesi (çokuluslu bankalar ve konsorsiyum) dönemidir. Emperyalizmin değişmeyen özünü sabit bir şekilde tanımlamaya çalışmak çok anlamlı olmasa da hegemonik ve hegemonik olmayan dünya düzenlerine karşılık gelen emperyalizmlerin ardışık ve yapısal özelliklerini tarif etmenin faydası vardır.
- 15 Üçlü Komisyon 1973' te David Rockefeller ve Zbigniew Brzezinski tarafından kurulmuş bir orguttur. Japon, Avrupalı ve Kuzey Amerikalı elitler tara-

findan dünyanın demokratik ve sanayileşmiş kesimleri arasında koordinasyonu sağlamak, uluslararası arenadaki liderlik sorumluluklarını öngörmek gibi amaçları vardır.

---

8 **Dünya düzeninin hegemonya-sonrası kavramsallaştırmasına doğru: Ibn-i Haldun’un yeri üzerine düşünceler**

Başlangıçta söz vardı

(John 1.1)

Koşullarda genel bir değişiklik olduğunda sanki bütün yaradılış değişir ve tüm dünya sanki yine ve yeniden yaratılmışçasına varolur.

(Mukaddime)

Her sorgulamanın başlangıcında ontoloji yatmaktadır. Belli türden bütünlüklerin dâhil olduğu belirli bir temel yapıyı ve bu bütünlükler arasında tanımlanmış bir tür ilişkiyi varsaymadan küresel siyaset içerisindeki bir sorunu tanımlayamayız. Örneğin temel birimlerin devlet olduğu bir sistemi ve bunlar arasındaki ilişkinin güç dengesi olarak adlandırılan hipotetik bir mekanizma üzerinden bir tür dünya düzenini oluşturduklarını düşünürüz. Bu tarz ontolojik başlangıçlardan karmaşık kuramlar teşkil edilmiştir ve belirli örnekler – özel devletlerarası ilişkiler – bunlar üzerinden incelenebilir. Daima bir ontolojik başlangıç noktası mevcuttur.

Ancak her türlü ontolojik bakış açısı sorgulamaya açıktır. Az önce kullanılan tüm kavramların ontolojik anlamları var: küresel siyaset, yapı, sistem, devletler, güç dengesi, dünya düzeni. “Küresel siyaset” kavramını, ulusu devletle eşitleyen ve alanı devletler arasındaki ilişkilerle sınırlı bir şekilde tanımlayan “uluslararası ilişkiler” ya da belli bazı yazarlar, bilhassa Immanuel Wallerstein tarafından özel anlamlar yüklenmiş olan “dünya düzeni” gibi başka kavramlara içkin olan bazı ontolojik ön kabullere mahal vermemek için kasıtlı olarak seçiyorum. “Küresel siyaset,” tüm bu kavramlara kıyasla bir başlangıç noktası olarak daha gevşek ve geniştir, ancak okur kısa zamanda “siyaset” kavramının dahi benim için ontolojik bir sınırlama teşkil ettiğini görecektir. Benim bakış açımdan “siyasal iktisat” daha tercih edilebilir bir kavram olacaktır.

Kuram, gerçekliği takip eder. Ama aynı zamanda gerçekliği önceler ve onu şekillendirir. Bunun anlamı, olayların gerçekleştiği gerçek bir tarihsel dünya olduğudur; kuram olan biten üzerine tefekkür vasıtasıyla şekillenir. Gelgelelim kuramın tarihsel oluşlardan ayrılması, yalnızca bir düşünce şeklidir, çünkü kuram, tarihin yapılışına, tarihi yapanların (burada sadece seçkin bireyleri değil, insan topluluklarını düşünüyorum) yaptıkları şey üzerine düşünmeleri sayesinde dahil olmaktadır. Tarihsel bağlamın, onların ne yapmalarına izin vereceğine, neyi yapmalarını engelleyeceği, ya da ne yapmalarını gerektirdiğine dair fikriyatları, ve eylemlerinin amaçlarını formüle etme şekilleri, kuramın ürünüdür. Düşünürlerin kitaplarda yazdığı büyük kuramlar mevcut; bunun yanında bir de ortalama insanın kendilerine ve başkalarına neyi niye yaptıklarını açıklamak için kullandığı sağlıklı kuramı var.

İnsanların kullandıkları ontoloji, tarihsel tecrübelerinden neşet eder ve sonucunda şekil verdikleri dünyanın bir parçası haline gelir. Fikriyatta öznel olan şey, eylem vasıtasıyla nesnel hale gelir. Bu, mesela, devleti bir nesnel gerçeklik olarak algılayabileceğimiz tek yöntemdir. Devletin, bir binanın ya da sokak lambasının gibi maddi bir varlığı yoktur; yine de gerçek bir bütünlüktür o. Gerçek bir bütünlüktür, zira herkes öyleymiş gibi hareket eder; çünkü biz biliriz ki bu na-maddi gerçekliğe atfedilen kararları silahlarıyla ve coplalarıyla, gerçek insanlar tatbik edecektir.

Bu iç içe geçmiş fikir ve uygulama yapıları – siyasal ve toplumsal hayatın na-maddi gerçeklikleri – uzun müddet varlığını sürdürebilir, ta ki insanlar eski ontolojinin açıklamakta başarısız olduğu ya da karşılık veremediği yeni sorun dizileriyle karşı karşıya kaldıklarında sorunsal hale gelene ve sorgulanmaya başlayana kadar. Bu tarz dönemlerde, ontolojiye dair kesinlikler yerini şüphecilığe bırakır. Avrupa'nın müesses nizamı zirveye ulaştıktan ve çöküşe geçtikten sonra Pyrrhonizm, kadim dünyaya ait bir tür şüphecilik, entelektüel bir temayül haline gelmişti.¹ Şimdiyse, geçmişten örnekler çıkarmayı reddeden bir neslin ayarlarına daha uyumlu hale gelmiş postmodernizm, şu zamana değin kabul edilen ontolojilerin lağvını (ya da, kendi kavramlarıyla, yapıçözümünü) gerçekleştirmeye yönelik hareket etmektedir.

Richard Ashley, yakın zamanlardaki bir çalışmasında,² üzerine bir küresel siyaset biliminin inşa edilebileceği kati bir Arşimet noktası, tek bir sarsılmaz temel olmadığını iddia ediyor.³ Sarsılmaz görünen her temel, sonsuzluğun gözünde şüphe uyandıracaktır. Ancak bizler sonsuzluğun gö-

zülle değil de yirminci yüzyılın sonlarına has bir miyoplukla çalışıyoruz. Gerçekten de, yaklaşımlarımız önceki- Soğuk Savaş'a, dünya gücünün iki kutuplu yapısına, ABD hegemonisine ait – kesinliklerin hükümsüzlüğü his-sinden etkilenmiştir büyük ihtimalle. Temel sorunsalımız, bir evrensel ve mutlak bilginin inşasına katkıda bulunmamakla birlikte günümüz sorun-larını ifade etmek ve onlar üzerine çalışmak için taze bir kullanışlı bakış açısını tasarlamaktır. Mutlak bilginin ihtimalinin reddiyesinin ta kendisin-de süregelen bir mutlakçılık söz konusudur – bir pişmanlık, mutlak bilgiye yakın bir şeye ulaşmaya yönelik bir didinme, sahip olduğumuz gündelik hikmeti evrensellekle doldurma. Entelektüeller ve kuramcılar olarak üstlen-meye yatkın olduğumuz rol *homo sapiens*'in rolüdür; eğer ki bunu *homo faber*'e ek bir rol olarak görürsek kuşkusuz daha etkili olacaktır. Geçmek-te olan zamanın ontolojik yapılarını yapısökümüne uğratmak daha geçerli ama görelî olan bilgiye giden yoldaki ilk adımdır. Sahayı temizleme görevi, nihai olarak işe yarar bir yeni bakış açısını inşa etmenin önünde bir engel teşkil etmemelidir; bu bakış açısının kendisi de eleştirel değerlendirmeye nihai olarak açık olacaktır.

Homo faber de bir *homo sapiens*dir. Tarihin kümülatif olduğu kadar ay-rıştırıcı bir özelliği de vardır. Ayrı ayrı tarihsel evreler, tarihsel olarak hususi olan ontolojileriyle karşılıklı dışlayıcı ya da karşılıklı ilgisiz yapılar şeklinde bir diğeri kapıları kapatmış değildir.⁴ Günümüz medeniyeti içerisindeki tarihsel evreler birbiri ardına gelerek, çelişkiler süreci içinde üretilmiştir. Tesis edilmiş bir yapı içinde meydana gelen çelişkiler ve çatışmalar onun yeni bir yapı haline dönüşmesinin imkanını yaratır. Bu, en basit tarihsel değişim modelidir. Medeniyetin diğer dalgalarının müteakip evreleri insan zihninin teşbih kapasitesi sayesinde anlaşılabilir. Medeniyetlerin karşılaş-ması ve kaynaşması süreç ve teşbihin bir kombinasyonu ile anlaşılabilir. Bu fikir kapasiteleri tarihsel süreci akıl ile kavranılır kılmaktadır. Yalnızca olayların değil, aynı zamanda tarihsel değişimi açıklayan süreklilikler ya da genel ilkeleri de muhteva eden tarihin bilgisi, yeri geldiğinde eylem için bir rehber haline gelebilir. Tarih, böylelikle kuramı üretmektedir. Bu kuram, mutlak bilgi değildir, nihai bir vahiy ya da tarihin kurallarına dair bir ras-yonel bilgi bütünlüğü değildir. Tatbik edilebilir geçici varsayımlar dizisidir. Belirli bir tarihsel dönemi aşan, dönemi daha geniş bir bakış açısından – tarihin dışında yer alan sonsuzluğun değil, uzun soluklu bir tarihin bakış açısından – akıl ile kavranılır kılan bir bilgi formudur.⁵

Bir yapısal değişim devri bağlamında çalışmakta, çözümlenmesi gere-ken ontolojik olduğu kadar belli epistemolojik mevzular da vardır. Poziti-

vizm görece yapısal istikrarın olduğu dönemlere uygun epistemolojik bir yaklaşım sunmaktadır. Toplumsal bütünün hali, belirli ve sınırlı araştırma nesnesini çerçeveyeleyen bu özel değişkenlere odaklanmak için bir veri olarak alınabilir. Pozitivizm üstü örtülü sorunlara yönelik ayrıntılı ampirik araştırmaya yer verir. Gözlemci özne araştırılan şeyden ayrı, onunla doğrudan ilişkili değilmiş gibi anlaşılabilir. İncelemenin amacı, çalışmanın nesnesi olarak ilgiye nail olan istisnai faaliyeti görece daha istikrarlı olan bütünlü uyumlu bir ilişkinin içerisine yerleştirmektir. Bu her zaman açıkça teşhis edilemezse de, pozitivizmde gözlemci-analizci ile istikrarlı toplumsal bütünün kurduğu üstü örtülü bir kimlik vardır. Bütünün seviyesindeki bu kimlik, belirlenmiş mesele seviyesinde özne ile nesne arasındaki ayrım kurgusuna mahal verir.

Pozitivizm karmaşık ve kapsayıcı değişimi araştırmaya daha az adapte olmuştur. Bunu yapabilmek için kendisini gizlemeyen, açık bir şekilde tarihsel süreçler içerisinde özne ve nesne arasındaki diyalektik ilişkiyi doğrulayan bir epistemolojiye ihtiyacımız var. Niyetler ve amaçlar, nesneleşmiş ya da kurumsallaşmış düşünce yapıları ve bir döneme has uygulamalar içerisinde vücut bulmuş olarak anlaşılır. Pozitivizmin gözleyen özneyi gözlenen araştırma nesnesinden ayırdığı yerde bu daha tarihsel yönelimli, yorumsal, ya da hermenötik epistemoloji özneyi ve nesneyi tarihsel dünya içinde karşılıklı olarak ilişki içerisindeki bir bütün olarak görür. Bu tarz bir epistemoloji, pozitivizmden beklenen kesinlik derecesine erişemeyecekse de, yapısal değişime yönelik eylem için daha ehven bir rehberdir. Bu makale, bu tarz bir yaklaşımı geliştirme teşebbüsüdür.

Ontolojilerin bir kayması, tam da tarihsel yapısal değişim süreçlerine içkindir. Kayda değer bütünlükler, ortaya çıkmakta olan yapılar ve onların ortaya çıktığı süreçlerdir. Değişim üzerine tefekkür, eski ontolojileri gözden düşürür ve muhtemel yeni bir ontolojinin imasını meydana getirir. Yeni ontolojinin kullanımı, şekillenmekte olan dünya düzeninde eylem stratejilerinin keşif gücü haline gelir.

İbn-i Haldun'un fikriyatını yeniden gözden geçirmenin bir sebebi, onun bu tarz bir durumla karşı karşıya kalmış olmasıdır. Bir tarihsel değişim anında, geçmişin ihtişamının ve istikrarının temelini teşkil etmiş olan toplumsal ve siyasal yapıların gerileme ve çözülme döneminde yaşadığı ve eylediğinin farkındaydı İbn-i Haldun; böylece tarihsel olaylara dair katı gerçeklerin altında yatan sebepleri anlamaya çalıştı. Bunlar, anlaşıldıklarında eylem için kılavuz haline gelebilecek sebeplerdi. Böyle bir aklın muhakemesini takip etmek, ve aynı zamanda onun içinde yaşadığı on dördüncü

yüzyıl İslam dünyası ile bizim zamanımız ve tarih içerisindeki yerimiz arasındaki farklılıkları takdir etmek, İbn-i Haldun'un felsefesini yeniden düşünmek için iyi bir sebeptir.⁶ Diğer sebepler yola koyulduktan sonra ortaya çıkacaktır.

Küresel Siyasete Dair Bilgi

Bu dünyaya dair temel bütünlük ve ilişki algısı bizimkinden farklı olan sofistike bir on dördüncü yüzyıl İslam aliminin yazılarını tartışmaya bir mu-kaddime olarak, her iki dünyamıza da tatbik edilebileceği varsayılacak kategorileri bulmak elzemdir. Hâlihazırda bazı kavramlar kullanmışım – dünya düzeni, kurumlar, yapılar. Bunlar her ne kadar İbn-i Haldun'un ve bizim ortak kavramlarımız olmasa da, bu derecede bir genellik ve kapsayıcılığa sahip olarak anlaşılabilir ve karşılaştırma amacına yönelik olarak tarihler-ötesi tatbik edilebilir.

Hedley Bull “düzen” kavramını “[düzenin bileşenlerinin] bazı kalıplara göre birbirleriyle alaka kurması, ilişkilerinin tamamen gelişigüzel olmayıp, ayırt edilebilir bir ilke taşıması” anlamına gelecek şekilde tanımlamıştır.⁷ Bu, “tamamen gelişigüzel” ile bir durağanlık durumu arasında salınan bir boyutu akla getirir. Hatta gelişigüzel kavramının kendisi bile, bilim insanları artık karmaşa içerisinde düzeni algıladıklarından, sorgulanabilir.⁸ Anarşide de bir tür düzen görülebilir. Dolayısıyla düzen, mesela kargaşa veya çatışmadan arınmış toplumsal durumlarla sınırlı olarak algılanmamalıdır. Düzen, herhangi bir toplumsal durumda bulunabilecek herhangi bir kalıp ya da ilişkinin düzenliliğidir.

Bull, düzen kavramının içerisine normatif bir unsur ya da belli bazı amaçlar ya da değerlerin teşvikini katmak doğrultusunda yoluna devam ediyordu. Bu, farklı düzenlerin farklı amaç ya da değerleri teşvik ettiği anlamına geliyordu. Amaç ya da niyet bireysel ve müşterek insan faaliyetine içredir, bu yüzden belirli bir düzene hangi amaçlar ve değerlerin ilham verdiğini ya da onun tarafından teşvik edildiğini araştırmak doğaldır. Bull bir adım daha ileri giderek bilhassa üç değer düzenler arasındaki tüm farklılıkları aştığını temin ediyor: Şiddet karşısında güvenlik, *pacta sunt servanda* (ahde vefa), ve tasarrufların (ya da mülkiyetin) görelî istikrarı. Bu son adımda, kanımca, haddinden fazla normatif kesinliği ortaya koyuyor. Bu bir sabit değil, ancak bir sorun: bireysel ve müşterek hareketi aydınlatacak davranış normlarını düzenin içerisine nasıl yerleştirmeli? Ayrıca “dünya

düzeni” ile “uluslararası düzen” kavramlarını işe yarar bir şekilde birbirinden ayırmıştır Bull. Dünya düzeni hakiki anlamda tarih-ötesidir. İnsanlığın içinde kurumsallaştığı tutumu önyargıya tabi tutmadan, tüm insanlığı etkisi altına alan düzeni ifade eder. Uluslararası düzen ise tarihsel olarak sınırlanmış belirli bir kurumsallaşma durumunu ifade eder: yani ulus devletler sistemini.⁹

Kurumlar ve kurumsallaşma dünya düzenlerinin karşılaştırmalı bir etüdüne tatbik edilebilecek bir sonraki kavramlardır. Kurumlar, belli toplumsal eylem alanlarının geniş bir şekilde anlaşılmış ve kabul görmüş örgütlenme biçimleridir – bizim zamanımızda, örneğin, evlilik ve çekirdek aileden devlete, diplomasiye ve uluslararası hukuk kurallarına, oradan da Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Para Fonu gibi resmi örgütlere uzanır. Farklı dönem ve kültürlerde, kurumlar dizisi tam tersi olmuştur. Farklı düzenlerdeki kurumlar aynı ismi taşıdığı zaman bile – mesela aile ya da devlet – isimlerin arkasındaki anlamlar farklı olmuştur.

Kurumlar, bir toplumun karşı karşıya kaldığı belli sorunlara cevaben gelişen toplumsal pratiklerin hususi kurallar manzumesi içerisinde rutinleştiği yollardır. Daha az ya da daha çok şeklen örgütlenmiş olabilirler ve kuralları devam ettiren yaptırımlar fikri baskıdan tatbik edilebilir hukuka kadar farklı şekiller alabilir. Küresel düzeyde ise bu, diplomasi gibi ulusların hukukunda geleneksel bir desteğe sahip uygulamaları, şimdilerde sıklıkla “rejimler” olarak ifade edilen belli alanlardaki hareketleri ayarlayan uzun soluklu düzenlemeleri ve kuralları ve yaptırım prosedürleri açık olan resmi uluslararası örgütleri muhteva eder.

Kurumlar, yapılar olarak adlandırılan daha geniş bir şey içerisinde varlıklarını sürdürürler. Yapılar tekrar eden eylem ve beklenti kalıplarının, Braudel’in *longue durée* kavramındaki tekrar eden davranışlarının (*gestes répétées*) ürünüdür.¹⁰ Yapılar dilde, düşünce biçimimizde, ekonomik ve toplumsal hayat pratiklerinde mevcuttur. Zamanda ve mekândaki herhangi bir hususi hayat tarzı, incelendiğinde, belli bir yapıyı ortaya çıkaracaktır. Herhangi belli bir hayat alanının kendi yapısı olacaktır. Yapılar, içerisinde kurumların yer aldığı bağlamdan daha büyüktürler.

Yapılar toplumsal olarak inşa edilmişlerdir, yani alakalı insan gruplarının özneler-arasılığında varoluşları sayesinde nesnel dünyanın bir parçası olurlar. Kurumların nesnel dünyası gerçektir, zira bizler ona verdiğimiz değerden bağımsız olarak, onu tasvip etsek de etmesek de, ona dair resimleri zihnimizde paylaşarak onu gerçek hale getiririz. Özneler-arasılık üzerinden şekillenmiş gerçeklik, maddi hayatın örgütlenişi ve üretimini yapılandıran

kurumlar kadar maddi dünyanın bir parçasıdır ve bu kurumların üzerinde çalıştığı katı fiziksel madde kadar bireysel iradeden bağımsızdır. Marks bunu, üretim ilişkileri (özneler-arası kurulan gerçeklik) ile üretici güçlerin etkileşimi olarak ifade etmiştir.

Bu nesnel dünyanın özneler-arasılıkta meydana gelen değişiklikler üzerinden nasıl yapıldığı ve yeniden yapıldığı, tarihsel değişim sürecini anlamaya yönelik herhangi bir girişimde cevaplanması gereken temel sorudur. Bu tarz bir çalışma (a) insanların dünyanın doğasına dair sahip oldukları bir dizi fikir ile (b) ortadan kaybolmadığından yok sayılmayan sorunlar üzerine etkili ve kabul edilebilir araçlar sağlayan fikirlerin uygunluğu ya da uygunsuzluğu üzerine onlara meydan okuyan pratik sorunlar arasındaki ilişkiye odaklanacaktır. Sorunlar ile o zamana kadar kabul edilmiş olan zihinsel kurgular arasında kopuşun varlığı ortada olduğu yerde yapısal dönüşümün krizinin açılışını tespit edebiliriz. Böylelikle, bazılarımız vaktiyle baskın olan zihinsel yeni gerçekçilik/neorealizm kurgusunun bugünkü küresel siyasetin sıkıntılarına karşı gelmeye yetersiz olduğunu düşünürken bazıları da, tabii ki, hala işe yaradığını düşünmektedir.

Geleceği öngörmek imkânsızdır; ancak geleceği yapmaya yardım edebilecek bir parçalı bilgiyi kurgulamak, yani olayların mümkün gözüken seçenekler arasından arzulanan doğrultuna kanalize edilmesi, mümkün olabilir. Siyasi eylem için rehber niteliğindeki bu tarz pratik bilgi, tarihsel değişimi anlamaya yönelik bir girişimden çıkarsanacaktır.

İşe yarar olması için, bu bilginin bilhassa, ele alınması ne tür bir geleceğin yapılacağını belirleyecek olan, dikkat çeken pratik sorunlarla ilişkili olması gereklidir. Böylece, bir ilk vurgu, günün göze çarpan sorunlarının tanımlanması üzerinde olmalıdır. Sorunlar, pozitivist bir epistemolojidekinin aksine sadece *verili* değildir. Sorunlar *algılanmıştır*, yani toplumsal mahlûkun toplumsal bilinçle karşılaşması sırasında ortaya çıkarlar.¹¹ Bu şekilde, yeni sorunlara yönelik farkındalık, bizleri meydana gelen belirginlikten başka sorunlara odaklanmaya mecbur etme eğiliminde olan geleneksel zihin yapılarının yetersizliklerine karşı hassas bir hale getirir.

Geleneksel Ontolojilerin Revizyonu

Geleceği bilemeyeceğimize göre, müstakbel yapılara tatmin edici bir isim de veremeyiz. Onları ancak bildiğimiz baskın temayüllerin bir reddiyesi, ya da muhtemel reddiyesi olarak resmedebiliriz. Burada “reddiye” kavramını

diyalektik lağvetme anlamında kullanıyorum – Hegel’in kullandığı şekliyle *Aufhebung*,¹² yani geçmiş aşamanın hem değillendiği hem de müteakip aşamada korunduğu bir yoketme. Bilinen yapılardan, henüz ismi konulamayan bir geleceğe doğru geçiş, farklı araştırma alanlarında “post” ile başlayan çok sayıda yaklaşımın sebebini teşkil eder – postendüstriyel, postmodern, postyapısalcı, postkapitalist, post-Marksist, vb.

Hala, müstakbel dünya düzeninin ortaya çıkışında reddiye adayı olan üç baskın düşünce temayülü mevcut: hegemonya, Vestfalya devlet sistemi ve dünya siyasal iktisadında küreselleşme eğilimi. Bu sebeple post-hegemonik, post-Vestfalyacı, ve post-küreselleşme haline gelecek bir düzene dair bazı ipuçları vermeliyim.

Posthegemonik

“Hegemonik” kavramını uluslararası ilişkiler alanında geleneksel olarak kullanıldığı anlamda baskın bir devletin diğer daha az kuvvetli devletler ile olan ilişkisi anlamında kullanmıyorum. “Baskınlık” bunun için yeterli olacaktır. Aynı sebepten, baskınlık ilişkisindeki baskın devlete işaret eden “hegemon” kavramını da kullanmıyorum. “Hegemoni” kavramını, bütün bir devletler sistemine ve devlet dışı bütünlüklere sirayet eden, düzenin doğasına dair değerler ve anlayışlar yapısı anlamında kullanıyorum. Hegemonik bir düzende bu değerler ve anlayışlar görece istikrarlı ve sorgulanamazdır. Aktörlerin büyük bir kısmına doğal düzen olarak görünürler bunlar. Bu tarz bir anlamlar bütünlüğü, içinde bir devletin baskın olduğu ancak o devletin baskınlığının hegemoni yaratmaya yetmediği bir güç yapısı üzerine temellenir. Hegemonya, diğer devletlerin baskın toplumsal tabakalarının rızasına nail oldukları sürece baskın devlet ya da devletlerdeki baskın toplumsal tabakanın ifa etme ve düşünme şekillerinden çıkar. Onları açıklayan ve meşrulaştıran bu toplumsal pratikler ve ideolojiler hegemonik düzenin temelini teşkil eder (Ashley’in yapısökümüne aday olan Arşimetçi noktası).¹³

Hegemoni, baskın toplumsal tabakanın pratiklerinin ve diğer toplumsal tabakaya, Gramsci’nin pasif devrim olarak tanımladığı süreç vasıtasıyla yaptığı çağrının başarısıyla genişler ve teminat altına alınır. Hegemonya, düşünceyi, dolayısıyla eylemi sınırlandırır.

Posthegemonik bir düzen ihtimali, gerilemekte olan bir hegemonyanın yerini almak üzere inşa edilebilecek yeni bir hegemonya ihtimaline yönelik şüpheyi ima eder.¹⁴ Etrafında yeni bir düzenin inşa edilebileceği bir Ar-

şimetçi noktanın varlığına dair şüpheyi hatıra getirir. Önceki hegemonik düzenler, evrensellerini kendisi de baskın uygarlığın bir ürünü olan baskın toplumdaki almışlardır. Posthegemonik düzen, normatif içeriğini medeniyetin bileşen gelenekleri arasından müşterek bir zemin arayışı içinden çıkarmak zorunda kalacaktır.

Müşterek zemin için bir temel var mıdır? Bu soru bizi Hedley Bull'un bir dünya düzeninin normatif içeriğiyle ilgili merakına geri götürüyor. Biz burada bunu bir mukaddem tanım meselesi olarak değil, tarihsel ihtimal meselesi olarak ortaya koyuyoruz. Hangi tür müşterek zemin makuldür?¹⁵

Bir ilk koşul, farklı medeniyet geleneklerinin karşılıklı tanınması olacaktır, muhtemelen bilhassa hegemonik bakış açısını paylaşmış olanlar ve tek bir medeniyet biçimi içinde tarihsel olarak tek bir güç konumundan evrenselleşmeye dayalı doğal bir düzene yönelik inancın güvenliğinden vazgeçmeye hazır olmayanlar için en zor adımdır bu. Zorluk, Batı dışındaki siyasal değişimin Batıda algılanış ve sunulmuş şekli, "tarihin sonu"nun geç batılı kapitalist medeniyetin ilahlaştırılması olarak üzerimizde olduğu sonucuna yol açabilecek şekilde her şeyi batılı kavramlar üzerinden görme eğilimi tarafından vurgulanmıştır. Karşılıklı tanıma, diğerlerini kendi kavramlarıyla anlamaya çalışmaya hazır olmayı ima eder.

Tesadüfen, müstakbel hegemonik lider olarak Japonya'yla ilgili spekülasyon,¹⁶ üstü kapalı bir şekilde bu belirli bir medeniyet biçiminden evrenselleşme sorunsalını ortaya koyar. Bir yanda ABD tarihi ve Sovyet tarihinin her ikisi öz-evrenselleşmeye yönelik kuvvetli bir eğilim sergilemişse de, Japonya'nın medeniyeti inatla nevi şahsına münhasır olmuştur. Japonya hegemonik bir projeye kalkışmak için ekonomik güce sahip, ancak dünyanın geri kalanını kendi sosyokültürel pratikleri içerisinde asimile etmeye yönelik niyetinde noksanlık var. Evrenselleşmenin eşliğindeki bu kendi kendini kısıtlama hali Japonya'ya posthegemonik bir düzen biçimi doğrultusunda yol gösterme avantajını verebilir, ancak baskınlık için yeni bir milliyetçi çaba içerisinde yozlaşmaması şartıyla.¹⁷

Posthegemonik düzenin bir ikinci koşulu, karşılıklı tanıma noktasının ötesine, medeniyetin farklı bir arada var olma geleneklerinin farklı ve ayrı öznellikleri arasında bir köprü teşkil edecek bir tür özneler-arasılık/üstünlüğe doğru hareket etmek olacaktır. Bunun temellerinin şunlar olacağı tahmin edilebilir: (1) hayatta kalmanın ve küresel ekolojinin dengesi için gerekenlerin tanınması – yine de bundan yapılacak hususi çıkarımlar ahenksizlik nesnesi olarak kalabilir; (2) çatışmaları sonuçlandırmak için şiddet kullanımının sınırlandırılmasının karşılıklı kabulü – bu, örgütlü si-

yasal şiddeti ortadan kaldıracak falan değil, yine de şiddete meyiletmenin maliyetlerini arttıracaktır; ve (3) çatışmanın kaynaklarını araştırmaya ve beraber var olan farklı normatif bakış açılarını dikkate alacak çatışmayla mücadele etme prosedürlerinin geliştirilmesine yönelik müşterek mutabakat.

Müşterek bir hegemonik bakış açısını paylaşmış olanlar için, posthegemonik bir düzene yönelik müşterek zemin arayışı, anlama ve dünya siyaseti içerisinde eylemenin mevcut hegemonik yollarına en çok meydan okuyacak görünümde olan perpektifleri anlama çabasıyla başlayabilir en iyi. Bu, İbn-i Haldun'un fikriyatına uğramak için bir diğer sebep. İslam geleneği, batılı geleneğe göre, hem ona en yakın, hem de batı-yönelimli zihniyetin anlaması en zor olan "öteki" konumunda. Rasyonalist ve tarihsici İslam düşünürü ve tarihçi, bu ötekiyle empati kurmak için bir erişim noktası olabilir.

Post-Vestfalyacı

Post-Vestfalyacı bir dünya düzeni öngörmek, hem liberaller hem de Marksçıların ortaklaştığı devlete yönelik yeniden uyanan ilgiyle en başından çelişecekmiş gibi gözükmektedir.¹⁸ Ancak, eğer devletin rolü ve devlet dışı güçlerle ilişkisinin kayda değer değişim sürecinde olacağı, ve küresel siyasetin özünün artık devletlerarası sistem bağlamıyla sınırlı şekilde (ve onun içerisinde yer alan temel güçler) hayal edilebilir olmayacağı varsayılırsa, devletin doğasına yönelik ilgiyi artırmak çok daha önemlidir.

Devletlerin konum değişikliğinin bir göstergesi, devlet yapılanmalarının sayısındaki hatırı sayılır artıştır. Bu sayı, yirminci yüzyılın ilk on yıllarına kadar azalan bir seyir izliyordu,¹⁹ ancak yüzyılın ikinci yarısında devasa şekilde genişledi. Neorealistler/Yeni gerçekçiler orta ve küçük ölçekli devletlerin önemli olmadığını söyleyerek yanıt veriyor;²⁰ etkili güç ilişkilerinin yapılanışının hesaplanmasında görmezden gelinbilirler bunlar.

Ancak daha küçük güçler, devletlerarası ilişkilerin toplumsal çevresini değiştirirler; sömürgeci karşıtı ve müdahaleci karşıtı, ve küresel kaynakların yeniden dağıtımı taraftarı olan uluslararası davranış normlarını teşvik ederler. Bir kurban olarak dahi küçük devlet, hegemoniden baskınlığa doğru bir kayışa vurgu yapar, ahlaki kesinliklerin altını oyar, keyfilik ve kuraldan sapmanın altını çizer – Vietnam, Afganistan, Granada, Nikaragua, El Salvador ve Panama'nın dahil olduğu örneklerdeki hegemonik inançların altının oyulmasını göz önüne alın.

Coğrafi alan (*territoriality*), Vestfalyacı devletin ayırt edici özelliği idi. Günümüz devleti, bu özelliği muhafaza eder, ancak bölgeselliği olmayan güç karşısında önemini yitirmiştir.²¹ Hatta, yeni bir merkantilist dünya düzeni öngören neorealistler/yeni gerçekçiler bile onu 1930'ların bölgesel olarak tanımlanmış otarşik bloklar modeli üzerine tasavvur etmiyorlar. Yeni merkantilizm, bazı bölgesel olarak konuşlanmış bölgesel olmayan siyasal-ekonomik kuvvet merkezleri arasında bir mücadele olacaktır. Rekabet halindeki güç merkezlerinin iç bölgeleri de dahil dünya çapında pazarlar ve yatırım fırsatları için bir mücadele olacaktır bu. Bu güç merkezlerinin her birisinin diğerleriyle görülecek hesabı vardır. Bölgesel olmama hali, faaliyetleri bölgesel sınırların ötesine geçen ekonomik ve sosyal sivil toplum örgütlerine geniş bir hareket sahası sağlar.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, devletlerin dünya siyasal iktisadı ile olan ilişkileri değişti. Devletin rolü, önceleri, ekonomiyi zararlı dışsal etkilerden koruyacak bir duvar ya da tampon olarak telakki edilirdi. Sonradan, devletin rolü yerel ekonomiyi dünya ekonomisinin gereksinimlerine uygun hale getirmek şeklinde anlaşılır oldu. “Rekabet edebilirlik,” bakış açısındaki bu değişimi ifade eden anahtar kelimedir. Devlet, kendisinden daha büyük bir şeye tabidir. Sonuç olarak devlet, “uluslararasılaşmış”tır; dünya ekonomisinden yerel ekonominin göbekten bağlanmasıyla meydana bir geçiştir bu. Görünen o ki, uyum süreci istikrarsızdır. Bazı devletler güçlerini, diğer devletleri kendi çıkarlarına uydurma teşebbüsleriyle uyuma karşı koymak için kullanırlar. Bazılarıysa kendi uyarlanmalarını kontrol etmek ve ekonomilerini güçlendirmek için bir fırsat olarak yeni ekonomik iklime tutunurlar. Uyum, istemeseler de pek çoğuna dayatılmaktadır. Ancak hepsi, devlet siyasalarını dünya ekonomisi çerçevesinde meşrulaştırır.

Devletlerin rolü ve kapasitelerindeki bu değişiklikler bağlamında neorealistlerin yaptığı gibi “tek bir” devletten, ya da (Marksistler arasında olduğu gibi) “kapitalist devletten” bahsetmek fazlasıyla anlamsızdır. Devlet biçimleri şeklinde düşünmek daha kullanışlı bir hale geliyor – söz konusu biçimler, farklı toplumların küresel siyasal iktisada eklenildiği yolları belirleyen farklı biçimlerdir.²² Dahası, devletin rollerinde meydana gelen değişiklikler, ayrılık ya da özerklik yolunda hareketler suretinde, kendi devletleri olmayan uluslara kendilerini ifade etmeleri için yeni fırsatlar sunar; bu eğilimler, aynı zamanda, devlet sınırları üzerine çöreklenmiş etnisiteleri ve dinsel olarak tanımlanmış grupları da küresel siyaset içerisinde kimlik-

lerini ifade etme yönünde teşvik etmektedir. Çokuluslu şirketler ve ulusüstü bankalar özerkliklerini, kısmen, tanzim edilmeyen uluslararası iklimin sunduğu fırsatlardan menfaat ederek geliştirirler. Çevrecilik, feminizm, ve barış hareketi gibi toplumsal hareketler mekânsal sınırların ötesine geçmektedir. Bir bölgeye ait yerli topluluklar arasındaki ulusötesi işbirliği, bu toplulukların belli başlı bazı devletler içerisindeki gücünü arttırır. Bu gibi çeşitli gelişmeler Bull'un "yeni ortaçağcılık" öngörüsüne geçerlilik kazandırıyor.²³

Post-küreselleşme

Karl Polanyi, on dokuzuncu yüzyıl Avrupa ekonomik ve toplumsal tarihi içerisinde çifte bir hareketi tefrik etmiştir.²⁴ Kendi kendini düzenleyen ütopyik pazar tahayyülünün arkasındaki itki, hareketin ilk evresini teşkil ediyordu. Pazar, toplumun zincirlerini kırarak özgürleşmiş, toplumu kendi yasalarına boyun eğdirecek yeni salıverilmiş bir doğal güç olarak anlaşılmıştı. Bundan sonra, hareketin planlanmamış ve beklenmemiş ikinci evresi gelmiştir: toplumun, pazar-odaklı davranışların çözücü ve yabancılaştırıcı sonuçlarını gemleyen nefsi-i müdafa tepkisi. Toplum, pazarı ehlileştirme ve medenileştirmeye kalkışmıştı.

Yirminci yüzyılın sonlarında, bu çifte hareketin benzer şekilde tekerrür edişini fark edebiliriz. Kuvvetli bir küreselleşen ekonomi temayülü, ütopyik pazar tahayyülünü küresel ölçekte gerçekleştirmeye yönelik hamle yapmakta. An itibarıyla, toplumun korumacı tepkisi daha az kararlı, daha az tutarlı görünüyor. Yine de küreselleşmenin toplumsal olarak bozucu sonuçlarına karşı muhalefetin unsurları gözle görünür halde. Bunların nasıl bir biçim alacağı, tez ve antitezin bir araya gelerek yeni bir senteze vardığı daha tutarlı ve kuvvetli bir hale gelip gelmeyeceği, ve eğer gelecekse bunun nasıl olacağı, hala cevap bekleyen bir soru. Küreselleşme, tarihin sonu değil ancak yeni bir çatışmalar ve mutabakatlar çağının başlangıcı.²⁵

Küreselleşme temayülünün özellikleri, üretimin uluslararasılaşması, yeni uluslararası işbölümü, Güney'den Kuzey'e doğru yeni göç hareketleri, bütün bu süreçleri hızlandıran yeni rekabet ortamı, ve devletleri küreselleşme eğiliminin eyleyicileri haline getiren devletin (yukarıda sözü geçen) uluslararasılaşmasını ihtiva eder.

Küresel siyasetin geleceğine bakarak, küreselleşme temayülünce kızışan çatışmaların kaynaklarını değerlendirmek hayati önemi haizdir. Ekolojik meselelerden (çevre kirliliği, atıkların bertaraf edilmesi, tükenbilir kay-

nakların ele geçirilmesi gibi); göçten; yeni üretim yapıları tarafından üretilmiş olan toplumsal kutuplaşmadan; rekabet karşısında hassasiyetten; ve etnik, toplumsal cinsiyete dayalı, ve ekonomik ve toplumsal ayrılıkların çıkarısıyla özdeş hale gelen ve ona yönelik olarak kullanılan diğer grupsal farklılaşmalardan kaynaklanan çatışmalardır bunlar. Bu tarz kaynaklara sahip çatışmalar, doğrudan toplumların içerisinde çıkabilir ve bazı devletlerin kademe kademe gelişen tepkileri ve toplumsal grupların uluslarötesi bağları üzerinden devletlerarası sisteme yayılacak hale gelebilir.

Küreselleşmeye karşı muhalefetin muhtemel kaynaklarını tespit etmek de eşit derecede önemlidir – toplumsal güçlerin ekonomiyi ve siyaseti kendi belirledikleri hedeflere hizmet edecek hale getirme hakkını tasdik edecek olan, görece yoksunlardır. Küreselleşmenin zemin hazırladığı meydan okuma, içinde ekonomik verimliliğin toplumsal hedeflere daha iyi hizmet edecek ve öz-tanımlanmış toplumsal grupların kimliklerine payanda olacağı yeni bir sentezi müjdeli. Muhalefetin anlamlı kaynakları arasında yeni toplumsal hareketler, Gramsci'nin²⁶ ekonomik-korporatif bilinç düzeyi adını verdiği şeyin ötesine geçme kabiliyetine sahip emek hareketleri, toplumsal örgütlenmenin insanların hayatlarını doğrudan etkileyen nitelikleri üzerinde halk denetimini genişletmeyi arzulayan demokratikleşme hareketleri vardır. Mücadelenin biçimleri de değişmektedir, ve ortaya çıkan ayrılıklar, yeni yollardan ideolojilerle uyumlanır.

İbn-i Haldun: Tarihsel Değişim Perspektifinin İslami Kökleri

Yukarıdakiler, İbn-i Haldun'un fikriyatını ele aldığım perspektifi ve uluslararası ilişkilerin çağdaş anlamını yeniden düşünmeye yönelik kolektif projenin bir parçası olarak bu araştırma nesnesinin neden seçildiğine dair bazı noktaları ana hatlarıyla ortaya koyuyor. Şimdiyse daha doğrudan İbn-i Haldun'un ilişkisine dönelim.

İbn-i Haldun Mayıs 1332'de Tunis'te, birkaç sene evvel, kentin *reconquista*'ya düşüşünden hemen önce, Sevilâdan Mağrib'e göçmüş seçkin bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmişti. Annesi ve babası kara humma sırasında, kendisi hala genç bir adamken ölmüşlerdi. Zamanının en iyi hocaları tarafından eğitilmişti, ve Kuzey Afrika ve Endülüs tarihinin en inişli çıkışlı döneminde saray siyaseti içerisinde iş bulmuştu.

Siyasetin katılımcı gözlemcisi olarak yargı kabiliyetini geliştirmek için mükemmel bir fırsata sahip olmuştu. Hem Arap-İslam dünyası, hem de

onun ötesinden zamanının önde gelen kişiliklerine erişimi vardı. Bir diğer bakış açısından, siyasi meslek hayatı fırtınalı ve genel itibarıyla de başarısız olmuştur. Siyasi projeleri hep hezimetle sonuçlanmıştır; bu yüzden de bir noktada, tarih sürecinde siyaseti anlamlandırmaya yönelik daha derin bir çabaya yönelmek için aktif siyasetten elini eteğini çekmiştir. İşte tam da bu dönemde Mukaddime'yi, ya da bir diğer deyişle, halen Oran eyaletinde bir sur kasabasında inzivada yaşadığı sırada 1337'de tamamlanmış olan Kitab-ül İbar isimli dünya tarihine önsözünü meydana getirmiştir.²⁷

Hemen akabinde, Mekk'e'ye hacca gitmek için izin almış ve o dönemde daralmakta olan bir İslam dünyasının ayakta kalan en muazzam merkezi olan Kahire'ye kadar seyahat etmişti. Oldukça itibarlı bir hakimlik/kadılık işini kabul etmişti. Eşi ve çocukları, onun yanına gelirken yolda bir gemi kazasında öldüklerinde, aile trajedisi darbesini tekrardan vurmuş olacaktı. Ancak O Mekke'ye hac yolculuğuna devam edecek ve Kahire'ye dönüşünde en seçkin akademik göreve getirilecek ve sonra yeniden kadılık makamına atanacaktı.

Dolayısıyla meslek hayatının bu son bölümü, yargı sahasındaydı. İlk bölümü saray siyaseti ve diplomasi alanında olmuştu. İki faaliyet alanı, tarih üzerine tefekkür etiği evreyle birbirinden ayrılmıştı. İbn-i Haldun, 1406'da Kahire'de hayatını kaybetti.²⁸

İbn-i Haldun'un fikriyatı neden bugün bizim ilgimize mazhar olmalı? Halihazırda öne sürülen bir sebep, İslam medeniyetini anlamaya yönelik bir erişim noktası sağlıyor olmasıdır; ve İslam medeniyeti, herhangi bir gelecek dünya düzeninin şekillenmesinde ağırlığını ortaya koymakta bugün. Ayrıca, İbn-i Haldun'un zamanıyla bizim zamanımız arasındaki benzeşimden neşet eden bazı sebepler de mevcut. İbn-i Haldun bize farklı bir şekilde teşekkül etmiş bir zihnin, bugün bizim yüzleştığımız sorunlara benzer sorunlarla nasıl yüzleştüğünü inceleme şansı verir.

Gerileme sorunuyla yüzleşmişti mesela. *Reconquista*, İspanya'daki İslami alanı Granada'yla sınırlı hale getirmişti. Kuzey Afrika ülkeleri, bir taraftan göçebe kabileler, diğer taraftan Akdeniz sahanlığını kontrol eden Hıristiyan devletler tarafından yoğun baskı altındaydı. Uluslararası ticaretin aracılığı Hıristiyanlar ve Yahudiler idi. Doğuda, Mongol işgali, her ne kadar işgalciler nihayetinde İslam kültürünün etkisine girmişlerse de, mevcut yapıları yerle bir etmişti. Başlıca şehirler mahvedilmişti; sulama sistemleri sekteye uğratılmış ya da yok edilmişti; baskıcı bir vergilendirme ve iltizamın icrası gücü dağıtmış ve yönetsel örgütlenmenin altını oymuştu. İslam'ın kültürel üstünlüğü varlığını sürdürmüşse de İslam hegemonyasının maddi temelleri büyük ölçüde yayılmıştı.

İbn-i Haldun, meslek hayatı boyunca Sevilla'da Vastilli Vahşi Pedro'yla, ve Şam civarında Mongol fatihi Timurlenk ile kişisel olarak karşılaşmıştı. Her ikisi birden onun fikrine ve işbirliğine talip olmuş, ve ikisi de ihtiyatlı bir şekilde reddedilmişti. Gerilemenin karmaşık doğasını anlama sorunsalı, İbn-i Haldun'un tarihin anlamı üzerine çalışmalarını gerçekleştirmesinde temel bir dürtüydü.²⁹

Devlet, onun ilgi alanında bir odak noktasıydı; ancak devlet, İbn-i Haldun tarafından bir kesin veri, sorgusuz sualsiz dünya düzeninin temeli olarak kabul edilemezdi.³⁰ Devletlerin inşası ve idaresi onun çalışmasında sorunsallaştırılmıştı. Devletlerin bir ortaya çıkış, olgunlaşma ve çöküş süreci olduğunu algılıyordu. Devletler, daha geniş etkileri olan siyasal süreçler çerçevesinde görülmeli ve anlaşılmalıydı. *Polis*, Yunanlara bakılırsa, siyasetin ne başlangıcı ne de sonuydu. Siyaset, kabile topluluğundan ortaya çıkmıştı; ve oradan imparatorluğa genişlemişti. Devlet siyasal sürecin hayati bir evresiydi, ancak sadece bir evresiydi. Bu evre de bir değişim evresiydi, katiyet değil. İbn-i Haldun ile bugünkü neorealizm arasında oldukça az benzerlik mevcuttur, ancak Post-Vestfalyacı bir dünyayı tahayyül etme çabalarıyla benzerlikler daha çoktur.

İbn-i Haldun'un siyasal fikriyatının derinlemesine bir maddi temeli bulunmaktadır. Siyasal biçimlerin ekolojiyle arasındaki ilişkinin dikkatli bir şekilde farkındaydı kendisi. Medeni bir hayatın beklentileri, iklimsel meseleler tarafından şekilleniyordu onun nezdinde. Farklı devlet biçimlerinin birbirinin yerini alması, her biri kendi nevi şahsına münhasır siyasal kültürünü üreten bozkır ile ekili alan, göçebe ile yerleşik yaşam arasındaki dengeye bağlıdır.

Bu bakış açısı, çağımızı önceleyen iki yüzyıldan daha çok bugün için akla yatkındır. Dünya tarihinde eşi benzeri olmayan bir şekilde, söz konusu iki yüzyıl sürekli bir büyümeye şahit olmuştur. İlerleme doktrini, maddi büyümenin çocuğu, bugün yeni bir farkındalık ve böyle bir farkındalığın belki de vaktinden geç gelmiş olduğu endişesi tarafından sorgulanmakta. Küreselleşme, çağın ruhuna uygun olarak maddi büyümeye olan güvenin ifadesidir. İbn-i Haldun'un, küreselleşme-sonrası çerçeveden düşünmek için çaba gösterenlere söyleyecek bir şeyleri olabilir.

Ortaçağ İslamı'nın Siyasal Ontolojisi

İbn-i Haldun'un fikriyatına yaklaşımın yaratacağı problemlerden birisi, kendi çağdaşları arasında müracaat noktası olarak paylaşılmış olabilecek

özellikler-arası anlamları kavramaktır. Bu, bir başka deyişle, onun dünya-sının ontolojik muhteviyatını tanımlama girişimidir.

Bu dünya, çağdaşlarınca İslami ve İslami olmayan dünyalar arasındaki temel bir ayrılık çerçevesinden anlaşılmalıdır. Özünde İslam, akrabalık merkezli daha dar cemaatleri aşan bir cemaat hissini, din kardeşliğini ima etmektedir.³¹ Müşterek inanç, kan bağlarının sınırlamalarını alt etmiştir.

Aynı zamanda inananlar ile İslam'ın sınırları dışında kalan inanmayanlar arasında bir çizgi çizmiştir. İçerideki cemaat birliği, dışarıdaki savaş koşullarına tezat teşkil eder. Gerçekten de, dinin kimliği ve İslam'ın kendine has siyaseti, bu ayrım tarafından belirlenmiştir. Peygamber, hicreti müteakiben Allah'ın mesajını yaymanın temeli olarak Medine'de yeni bir siyasal cemaat meydana getirmiştir. Peygamber'in idaresinin halefi olan hilafet, cihadın, kutsal savaşın askeri-siyasi iktidarın Hukuk ile kaynaşmasından yanaydı. Bu kaynaşma, İslam varlığını Hıristiyan-Avrupa'dan farklı kılmıştı. Hıristiyan-Avrupa'da dini ve seküler iktidarın birbirinden ayrılması, papalık ve imparatorluk arasındaki ikilikte simgesel hale gelmişti.

İslam ve kâfirler arasındaki yarıma, tarihsel tecrübe içerisinde o derece aşırı şiddette gerçekleşmemiş olabilir. İslami siyasal kimlik, kesin manada Hıristiyan Avrupa ve Asyalı Moğol istilacılarının askeri baskısıyla pekişmişti. Gelgelelim, İslam dünyası ile İslami olmayan dünya arasındaki diplomasi, ticaret, ve kültürel alışveriş, birlikte varoluşun etkenlerini meydana getirdiler. İbn-i Haldun'un kendisi de bu alışverişe dahil olmuştu. Yine de İslam, Ortadoğulu ya da Kuzey Afrikalı bir bireyin kendisini tanımlayacağı en geniş bütünlüğü teşkil ediyordu. Neredeyse aynı çerçeveden, bir Avrupalı da kendisini hususi bir siyasal kurumsallaşmaya tekabül etmeyen, ancak yine de öznel-arası bağlamda gerçek olan bir dini-kültürel bütünlük üzerinden, *Res publica Christiana*'yla, kendisini tanımlayacaktı.

Bir başka boyutta (yataya kıyasla dikey), İslam maddi varoluşun koşulları, insan örgütlenmesinin biçimleri ile melekler ve Allah'ın gerçekliği arasındaki ilintiyi ifade etmekteydi. Peygamberlik, bu ilintiyi tamam hale getiriyordu. Peygamber, Allah'ın elçisiydi. Allah birlikti, Hıristiyan teslis anlayışında olduğu gibi farklı kişilere bölünmekten mustarip değildi. Peygamber, insan topluluğunun içinde şekilleneceği Hukuku tebliğ ediyordu ve insanların maddi varoluşun sorunlarıyla Hukuk içerisinde nasıl mücadele edeceklerini öğretiyordu. Peygamber zamanında, din, hukuk, siyaset ve toplumsal örgütlenme arasında bir kimlik mevcuttu, bu kimlik İslami ideal olarak varlığını sürdürdü.

Ancak Peygamber zamanından beri bu kimlik pratik içerisinde parçalandı. Söz konusu parçalanma, birlik idealini ortadan kaldırmadı. Aksine,

diğerlerinin hesabına bütünün bazı unsurlarını vurgulayarak, ancak onları bütünden dışlamayarak, içerisinde bugün “görelî özerklik” olarak adlandırılabilir farklı unsurların varsayıldığı diyalektik bir biçim aldı. Bu unsurlar arasındaki ilişki, karşıtlıkların diyalektiğine tezatla Croce’nin başkalkların diyalektiği dediği biçimi almıştı.³² Bu farklı unsurlar, İslam tarafından tarihsel bir fenomen olarak ihtiva edilmiş olan ayrık gelenekler tarafından teşekkül etmiştir.

İslam’da dini-siyasal peygamberlik geleneği içerisinde birlik haline gelen, ancak onun tarihsel diyalektiğini oluşturmak için ayrışık kalan unsurlar şunlardır: (1) İslam-öncesi bedevi Arap kavimlerin sosyopolitik örgütlenmesi, (2) İslam-öncesi (bilhassa Sasani Farsi) imparatorlukların idari ve siyasal yapıları, (3) Saltanat ya da hem kavim grubunun aşkınlığını hem de imparatorluk idaresinin çözülüşünü temsil eden yeni oluşan devletler, (4) kent toplumunun toplumsal ve ekonomik örgütlenmesi, (5) klasik Yunan felsefesinin entelektüel akılcı geleneği ve (6) İslam-öncesi dönemlerden beri süregelen ve temel ihtiyaçların tatmini ile nisbi şatafat dönemlerinin döngüsel olarak ortaya çıkışı arasında salınımaya mahal vermesine karşın büyük ölçüde değişmeden kalmış olan bir üretim biçimi. İslam geleneği içerisindeki bu ayrık unsurlardan her biri, nihayetinde varlığını çelişkili bakış açılarına borçluydu.

Sünnî gelenek içerisinde, Hilafette mevcudiyet bulan siyasal ve dinsel iktidarın birliği, bir ideal olarak varlığını sürdürmüştü, ancak Hilafetin hâfeli olan bağımsız devletlerde ortaya çıkan krallık idaresinin de görelî bir meşruiyeti vardı. Hukukun tarafında olmak yöneticilerin en yüce göreviydi hala, ancak krallık idaresi, düzen sağlayıcı olarak akılcı meşrulaştırmaya da nail olmuştu. Devlet ve İslami gelenek tarihsel hale gelmişti.

Öte yandan Şii gelenek haddi zatında bir tarih-dışı eskatolojik siyasî görüşe şekil vermiştir. Mümin, cennet ve dünya krallığını başlatacak olan Mehdi’nin, İslami mesihin, gizli On İkinci İmam’ın gelişini beklemektedir. Bu kavramsallaştırma içerisinde, tüm devletler, meşruiyetleri müminin geçici aidiyeti üzerinde sahte bir hak iddiasının ötesine geçmeyecek şekilde, kati suretle gayrimeşruiydu.

İslam’ın siyasallaşmış ve siyasallaşmamış bakış açıları farklı toplumsal çevreler içerisinde Sünnî/Şii ayırımından oldukça uzak bir şekilde bir arada var olmuşlardır. Kraliyet ailesinin toplumsal çevresi, İslami geleneğin herhangi bir kilise örgütlenmesine yönelik muhalefetine karşın kimi zaman bir devlet dinine bile meyletmek suretiyle, siyasallaşmış bir biçimi teşvik etmiştir.³³ Öte yandan halk dindarlığı, daha tutarlı bir çerçeveden, dini mürşitler ve yargıçlar arasındaki yerel elitler, yani ulema tarafından tem-

sil edilmiştir. Bunlar birikimleri ve dürüstlükleriyle muteberdiler. Pek çok kişi için, evrensel bir İslam kardeşliğinin üyesi olma fikri, somut ifadesini devletten çok yerel kent topluluğunda bulmuştur. Kimliğin bu şekilde yerleşmesi, Sufi mistisizminin köylü ve bir o kadar da kentli nüfus arasında bulunduğu cazibe tarafından daha da pekiştirilmiştir.

Eğitimli seçkinler, bir taraftan rakip peygamberlik iddiaları, dini menkıbeler ve mistisizmle, diğer taraftan da akılcılıkla mücadele etmek zorundaydı. İslam, klasik Yunan'dan Platon ve Aristoteles metinlerini muhafaza etmişti ve bunlarda mevcut fikirleri İbn-i Sina, İbn-i Rüşd, ve başkalarının çalışmaları sayesinde geliştirmişti. Hıristiyan Batı, ancak yüksek İslam kültürüyle iletişime girmesiyle Yunan felsefesinin bilgisini geri kazanabilmişti. İbn-i Haldun, bu akılcı gelenek içerisinde eğitim görmüştü. İbn-i Haldun, eğitimli seçkinlerden başkalarıyla birlikte, rekabet halindeki peygamberlik iddialarını ve akılcılığı birbirini dışlayan şeyler olarak görmüyordu. Her ikisinin de İslam düşüncesi içerisinde yeri vardı. Esas mesele, bir ölçüde, kiminle konuştuğunuzdu.³⁴ Akılcılık söylemi eğitimli seçkinlerin tasarrufundaydı, vahyedilmiş iktidar söylemi ise kitlelerin. Nihai olarak her iki söylem de birbiriyle uyumlu olmak durumundaydı. Peygamber tarafından insan hayatının temel kılavuzu olarak vahiy yoluyla aktarılan Hukuk, devletin temeliydi. Siyaset, yani devletin inşa ve idaresi, akılcı bilimsel tahkikat meselesiydi. Gerçekten de bir peygamber, verimli olabilmek için, vahyedilen mesajı iletebilmek ve onun için bir insani temel inşa edebilmek için akılcı bir şekilde hareket etmek durumundaydı.³⁵

Son olarak, her biri farklı ekoloji ve ekonomiler üzerine kurulu olan toplumun iki biçimine içre bir çelişki söz konusu: göçebe bedevi kültürü ve kent kültürü. Bu çelişki, Mukaddime'nin merkezi konusu haline gelmiştir. Bedevi kültürü, kan bağlarına dayanan ve görelî ekonomik eşitliğin olduğu bir kültürdür. Bu tarz toplulukların tüm üyelerine maddî ihtiyaçlar asgari düzeyde sağlanmıştır. Tüm erkek üyeler, diğer topluluklara yönelik olarak savunma ve genişleme görevlerini paylaşırlar. Ahlakî değerler basit ve saftır. Ataerkil önderlik altında bir tür askeri eşitlik söz konusudur. Kent kültürüyse, uzmanlaşmış sanat ve zanaatların gelişimi içerisinde işbölümü ile başlar. Şatafat, bozulma ve efemine çöküş içinde doruğa ulaşır. Üretim biçimi birikimsel bir büyümeye mahal vermediğinden, iki kültür de sürekli bir salınmaya saplanıp kalmıştır. Büyümenin sınırlarına, kentsel genişleme içerisinde hızlıca ulaşılmıştır. Bu durum, ilkel ihtiyaçlar rejimine geri dönüşün zeminini hazırlar. Kentsel gerileme, göçebelerin işgaline kapıyı açmıştır ve böylece bu döngü sürüp gider.

İbn-i Haldun'un Epistemolojisi

İbn-i Haldun, “dünya tarihi” olarak telakki edilen en önemli eserini *Kitab ül-İbar* olarak adlandırmıştır. Muhsin Mahdi, anahtar kelime olan *İbar*'ın anlamı üzerine yorumda bulunmuştur: bir şeyin haricinden dahiline geçiş yapmayı ifade etmektedir.³⁶ Kavram, İbn-i Haldun'un amacının algılanabilir şeylerin yakın dünyasından, olayların dünyasından, olayların arkasında yatan aklen idrak edilebilen açıklamaların dünyasına bir duhul olduğunu akla getiriyor. İbn-i Haldun yapmakta olduğu şeyi “yeni bilim” olarak adlandırmıştır. Tahayyül ettiği şey tarihin eleştirel ve bilimsel bilgisiydi. Olayların bilgisi, altında yatan sebeplerin akılla kavranır kılınmasının bir temelini oluşturuyordu. Bu tarz sebepleri şekillendiren aklen idrak edilebilen ilkeler bir sefer ortaya konulduğunda, olaylar hakkındaki kanıtların geçerliliğine yönelik eleştirel standartlar olarak işe yarayabilirler.³⁷

Söz konusu tahkikat bireysel tarihsel eyleme değil, ancak tarihteki kitle- sel insan eylemlerine yöneltilmişti. Araştırmanın nesnesi *umran*, bir diğer deyişle kültürdü. *Umran*, insan topluluklarının maddi varoluşlarıyla ilgili belli başlı sorunlarla başetme yollarını temsil ediyordu. Bu sorunlar iklim ve ekolojiye göre değişmekteydi. Kültür, ancak elverişli şartlar altında, iklimin ne çok zorlu ne de aşırı rahat olduğu yerlerde gelişebilirdi. Bu ılıman bölgelerde farklı halklar, doğal çevrelerinden etkilenerek farklı birlikler ve ekonomik faaliyetler benimsemişlerdi; bazıları göçebeydi ve hayvancılıkla geçiniyordu, bazıları yerleşikti ve tarımsaldı.

Peygamberlik, insan örgütlenmesinin hâlihazırda mevcut olan çeşitli kalıplarının meydana gelmesinde hayati önemi haiz bir teşvik rolü oynamıştır. Peygamber insan örgütlenmesinin maddi koşullarını belirleyen, insanlara nasıl yaşamaları gerektiğini gösteren yeni yaklaşımlar ve yeni kurumlar oluşturmak konusunda onlara öğüt veren yasa koyucu ve öğretmendir.

Ancak peygamberlik, tek başına yeterli bir sebep değildir. Bu kurum, *asabiyyenin* yokluğunda hükümsüzdür. İbn-i Haldun'un *asabiyye* kavramı, Makyavel'in *virtú* kavramının maruz kaldığı kadar tartışmalara ve anlam nüanslarına maruz kalmıştır. Franz Rosenthal'ın standart bir İngilizceyle çevirdiği Mukaddime çevirisinde kavram kabaca, ancak muhtemelen yetersiz bir şekilde “grup hissiyatı” olarak tercüme edilmiştir. Yves Lacoste'un³⁸ İbn-i Haldun okumasına göre, *asabiyye*, bir kabile topluluğunda bilfiil bir aristokrasinin doğmasıyla ortaya çıkar. Sınıfsız bir yapıdan sınıflı bir yapıya

geçişle ahenk içerisinde oryaya çıkan bir askeri dayanışma biçimidir. Yukarıda kullandığım kavramlar çerçevesinde, *asabiyye*, devletin kuruluşuna ilişkin özneler-arasılık biçimidir. İnsan gelişiminin bu hayati evresinin yaratıcı cüzüdür; ve bu açıdan (bir Batılı için) *asabiyye*, bir ölçüde Makyavel'in *virtú* kavramıyla ilişkilidir.

Gelgelelim bu hayati cüz, bozulmaya maruz kalır, ve kavramın diyalektik niteliği bu noktada yatar. Bir devletin kurucularının iktidarının genişlemesi onların yozlaşmasına yol açar; kentsel şaşaaaya alışkın hale gelirler, paralı askerlere bağımlı hale gelecek şekilde askeri alışkanlıklarından vazgeçerler, iltizama ve rüşvete meylederler, ve müritleriyle bağlarını yitirirler. Lacoste şöyle yazıyor: “*Asabiyye* devletin gelişmesinin itici gücüdür ve devletin ortaya çıkışıyla ortadan kalkmıştır.”³⁹

Herhangi bir aracı ya da Katolik Hıristiyanlıktaki gibi tasvirlerle benzer ayrık teolojik kişiliklerden arı olarak direngen bir tektanrıcılık, İslam'da müminlerin birliğinin aynasıdır. Tektanrıcılık kabilesel ya da etnik kan bağlarını aşar; çok-etnili bir dünya düzeninde birliğin ideolojik temeli haline gelir. Ancak siyasal temeli yine kabile toplumdur, göçebe bedevi fatihlerin *asabiyyesidir*. Bu siyasal ve ideolojik unsurların kaynaşmasından neşet eden toplumsal yapı, Faslı sosyolog Muhammed el-Cabri'nin⁴⁰ İbn-i Haldun'un eseri üzerine bina ederek “istila ekonomisi” olarak adlandırdığı şeydi. Göçebe kabile insanları, idarelerini idame ettirebilmek için yerleşik tarımsal ve kentsel topluluklardan artık ürün tedarik etmiştir. Bu ilişki, nihai olarak, kendi çöküşlerinin sebebi olmuştur.

İbn-i Haldun'un epistemolojisini özetlemek gerekirse: (1) akıl, olayları retrospektif araştırmacı nezdinde akılla kavranabilir hale getiren tarihin açıklayıcı ilkelerini kavrayabilir; (2) insan doğaları, ve dolayısıyla insanın anlama kabiliyetleri, insan toplulukları maddi varoluşun sorunlarıyla farklı yollarla yüzleştiklerinden, farklı biçimler alır; (3) *asabiyye*, mesela devlet gibi daha aşkın kolektif varoluş biçimlerinin yaratılmasının elzem özneler-arası koşuludur; (4) *asabiyye* üzerine kurulmuş bir peygamberlik, bir dünya düzeninin kurulması yolunda en yüksek ihtimali yaratır; (5) devlet form ise kültür içeriktir, ve devlet, daha yüksek bir kültürü şekillendirmeye kabildir (6) bir devletin ortaya çıkması, kendi yıkımının tohumlarını da taşır, ki bundan devlet iktidarının temeli olan özneler-arasılığın da varlığını yitiyeceği sonucu çıkarılabilir.

İbn-i Haldun bunu açıkça ifade etmese de, “yeni bilim” içinde oluşan bilginin, yalnızca insan idrakinin bu şekildeki tarihsel gelişiminin sonucu

olarak meydana gelebileceği çıkarımı yapılmalıdır. Bir başka deyişle bilgi, tarihsel olarak belirlenmelidir. Yıkıma doğru giden yolda, artık var olmayan *asabiyyeden* haberdar olan tarihçi-filozof, yalnız bir konumda bırakılmıştır.⁴¹ Ne bir peygamber olabilir ne de devlet kurucu, ve çağdaşlarınca pek de hoş karşılanmayacak bir bilgi birikimi tarafından temellük edilmiştir.

Dünya Düzeni Algıları ve Filozof-Tarihçinin Rolü

İbn-i Haldun'un hayat hikayesi filozofun, gerileme dönemindeki dünya tarihiyle olan ilişkisine dair bir şeyler söyler. Meslek hayatı, yukarıda da işaret edildiği gibi, üç evreyi kapsar: (1) yoğun siyasal-diplomatik faaliyet, saray hayatına katılım dönemi (2) en önemli tarih çalışmasını bir araya getirdiği inziva ve tefekkür dönemi ve (3) Hukukun uygulanması suretiyle mevcut toplumun tedrici olarak iyileştirilmesine adanmış son dönem.

Buradan İbn-i Haldun'un arzulanan bir siyasi düzeni siyasal süreç üzerinden, devlet üzerinden gerçekleştirmenin olasılığını denediğini ve bunun istenen bir şey olduğunu keşfettiğini çıkarabiliriz. Onun akıl yürütmesine göre, başarısızlık bireylere ya da yanlış hesaplanmış olaylara bağlanamaz. Bağlantıyı baskın kültürün yetersizliklerinde aramak gerekir. Siyasal yapıların altını dolduran *asabiyye* aşınmıştır. Dolayısıyla kültürü daha yüksek bir seviyeye taşımak için gereken yaratıcı güç için mevcut devlet biçimlerine bel bağlanamazdı. Bu durumda iki olasılık kalmıştı elde. Biri, gerileme devrinde aydınlanmış bireyin potansiyeliydi. Bu potansiyel İslam toplumu içerisinde devlete karşı-referans noktası olarak hareket etmiş bir direngen unsur olan ulema yani eğitimli ve mütedeyyin seçkinlerde mevcuttu. Ulema, otoriteyi dinsel inançtan alarak Hukuk'un sesi olabilirdi. İnisiyatifler arasında akıl ezoterik kalacaktı; böylelikle filozof, akli melekelerini, onları terk etmeksizin perdeleyebilecekti.

Diğer olasılık, *asabiyyenin* gelecekte, yeni bir dünya gücü himayesi altında yeniden hayata geçirilmesiydi. Söz konusu yeni güç, Kuzey Afrika ülkelerinin azalan hareket alanına müdahaleleri bu ülkeleri bir zamanlar var olan ihtişamlarının istikrarsız kalıntıları haline getirmiş olan çevresel yarı-barbar Arap ve Berberi kabilelerden kaynaklanmayacaktır. Bu kabileler bir devlet tesis etmek için fazlasıyla ilkel ve disiplinsizdiler.

Ancak, düzeni yeniden tesis eden yeni bir dünya gücünün ortaya çıkma ihtimali vardı. Muhsin Mahdi şöyle yazıyor:

Gelecekte bir Mesih pekâlâ ortaya çıkabilir. Ancak eğer beklenen ıslahatları yürürlüğe koyacaksa, büyük bir dayanışma içerisinde olan kuvvetli bir halkın başına gelmek zorundadır. Hatta insanları birleştirmek ve onlara ilham vermek için yeni bir din getirmek zorunda kalabilir. İbn-i Haldun bu çerçevede, böyle bir Mesih'in beklendiği gibi Araplar arasında ortaya çıkamayacağını, ve hatta Müslüman bile olmama ihtimalini ima ediyor ... Bir lider için gerekli olan niteliklere sahip olması ve en nihayetinde yükseliş ve çöküşün doğal izleğini takip etmek zorunda kalacak olan güçlü bir devletin ortaya çıkışına vesile olan koşulların içine doğması gereklidir.⁴²

İbn-i Haldun dinin siyasi rolünü incelemiştir. Bu bağlam içerisinde akılcı kültür bilimi, asabiyye ile birleşen peygamberliğin, içinde siyasal anlamda etkili olabileceği ve bu etkililiğin yok olabileceği durumlara ilişkin bilgiyi sağlayabilir. Gelgelelim siyasal yarar durumları, dini esinlenme gerçeği hakkında bir şey söyleyemez. İbn-i Haldun, bir yandan İslam dünyasının geleceğiyle ilgili karamsar olurken diğer taraftan mütedeyyin bir Müslüman olarak kalabilmiştir. Tarihsel tecrübe içerisinde, kendi dünya sisteminin kurumlarının çöküşü, yerel düzeyde ahlaki eylemin önemini çoğaltmıştı.

İbn-i Haldun'un dünya tarihi üzerine yorumları, onun idrak edebildiği "dünya"ya dair kafa yoruyordu, tıpkı bizimkilerin de bizim idrak edebildiğimiz "dünya"ya baktığı gibi. Bu tarz herhangi bir tefekkür, tarihsel olarak koşullanmıştır. Buna göre bir ilk gereksinim, bu koşullanmanın doğasının bilincine varmaktır. Bu farkındalığı gerçekleştirmenin bir yolu, bunu geçmişte yapmaya kalkışmış birinin, bilhassa da kendimizinkinden farklı bir medeniyet geleneğinin koşulları altındaki fikriyatını yeniden düşünmektir. İbn-i Haldun'a dönmenin en baştaki amacı budur.

Son dönemler, İbn-i Haldun üzerine çok sayıda çalışmaya ve çağdaş düşünürler tarafından onun çalışmasına yapılan atıflara şahit olmuştur. İbn-i Haldun'un bu farklı okumaları, onun çalışmasında ilginç şeyler keşfetmiştir; ancak hiçbiri burada mevzu bahis edilen dünya düzenindeki değişimi anlamakla doğrudan ilgilenmemiştir.⁴³

Bu son bakış açısından araştırma, dünya düzenini meydana getiren unsurların (şimdi ya da verili bir zamanda) ne olduğuna, ve bu unsurlar arasındaki ilişkilerin yapısal dönüşümün hassas evrelerinde nasıl ve niçin

değiştiğine odaklanır. İbn-i Haldun'un dünyasında düzen, tebliğin ve iktidarın birliğiyle, yani Peygamber'in yönetimi ve Hilafetin onu devam ettirmesiyle başlar. Bu düzen daha sonra iktidarın devletler arasında dağılması, ve siyasal iktidarın tebliğin iletilmesinden ayrılması çerçevesinde dönüşür. Onun yerine tebliğ, toplumun içine yerleşik hale gelirken, saray çevreleri tebliğin icrasından çok iktidarın kazanılması ve muhafazasına yönelik motive olurlar.

Bu dönüşüm sürecinde devletin statüsünün altı çizilmeye değerdir. Devlet iktidarın odak noktası ve İbn-i Haldun'un soruşturmasının asli nesnesi haline gelmiş olabilir;⁴⁴ ancak Müslüman tarihi içerisinde devlet, kendisine Avrupa tarihinde atfedilmiş olan özgün değerlere nail olamamıştır hiçbir zaman. Dünya düzeni iddiaları ve Hilafetin imgesi, kurumsal mevcudiyet olmamasına karşın İslam'ın özneler-arasılığında hiçbir zaman tamamen yitip gitmedi. Bu, bilhassa bugün devletlerin, örgütlü iktidar depoları olsalar dahi, Müslüman halkların amacı ile yeniden birlik haline gelme başarısına erişmiş İslam arasında aracı olarak görüldüğü bir zamanda daha da kayda değer.

İbn-i Haldun, kurumsal biçimler arasındaki akışkanlığın ve İslam'ın siyasal ontolojisi içerisindeki ideal kavrayışların çoğunu, insan gruplarının varoluşun iktisadi koşullarıyla (toplumsal hayatın kırsal, tarımsal, ve kent sel zanaatkar ve ticari biçimleri) ve rakip baskın sınıfların oluşumuyla – hem devletle ilişkili siyasal-askeri-idari sınıflar hem de devlet örgütlenmesi dışındaki kentli-tüccar sınıflar – ilişki kurma şekilleri itibariyle açıklanabilir bulur. Bu gücün adem-i merkezi hale gelişi, tebliği, herhangi bir kurumsal desteği olmayan zayıf bir kardeşlik bağı, gelecek bir ihtimali bekleyen ama zorunlu olarak Mehdi'nin gelişiyle dirilmesi muhtemel olmayan bir özneler-arası kalıntısı haline getirmişti.

Yukarıda sözü edilen değişiklikler, insan davranışı üzerine düşünen insan fikriyatı çerçevesinde akılcı bir şekilde anlaşılabilir. Bu değişiklikler, bir tür insan-dışı aşkın ya da batini güç, ya da Takdir-i İlahi veya Hegelci Akıl tarafından tayin edilmiş olarak telakki edilmemelidir. Dolayısıyla tarihin biliminin tatbikinde siyasetin bilimi, yani kitlesel insan eylemlerinin akılcı şekilde anlaşılması, mevcuttur. Farklı durumlarda, fikirler ve maddi koşullar, tutarlı hareket kalıpları ya da sıraları geldiğinde tecrübe ve değişen şartlar tarafından aşındırılmış ve başka yapılarca ikame edilmiş olan yapılar oluşturmak için bir araya gelirler.

O zaman, tarihin bu akılcı kavranışının Hukukla, yani insan eylemleri içindeki iyi ve kötü hakkında vahiy edilen tebliğle olan ilişkisi nedir?

İbn-i Haldun'un metniyle hayatını yanyana koymak suretiyle, bu ikisinin ayrı şeyler olduğu ama uzlaşmaz olmadığı yönünde cevap verebiliriz. Bir kişi hem şeylerin neden öyle olduklarına yönelik bir kavrayışa sahip olup, hem de bazı şeylerin ahlaki olarak menfur oldukları ve ıslahı hakettiklerine yönelik bir kanaate varabilir. Çağdaşlarımızdan birisi, Isiah Berlin, bu ikilemi kısa ve öz olarak yirminci yüzyılın sonuna uygulanabilecek şekilde şöyle ifade etmişti:

Nihayetinde insanlar temel değerlerler arasından seçim yaparlar; istedikleri gibi tercihte bulunurlar, zira hayatları ve fikirleri – var oluşları, bilinçli düşünceleri ve kimliklerinin olduğu kadar, temel fiziksel yapılarının da bir parçası olan – temel ahlaki kategoriler ve kavramlar tarafından belirlenmektedir.

İlkeler, ecelleri belli olmadığı için daha az kutsal değillerdir. Hakikaten de, değerlerimizin nesnel bir cennette sonsuz ve güvenli olduğuna yönelik teminatlara yönelik arzunun kendisi, çocukluğun kesinliklerine veya ilkel geçmişimizin kati değerlerine yönelik bir özlemdir muhtemelen. “Bir kişinin kanaatlerinin görelî meşruiyetinin gerçekleşmesi, ve ancak gözü kara bir şekilde onların arkasında durması” diye yazıyordu zamanımızın takdire şayan bir yazarı, “medeni bir insanla bir barbarı birbirinden ayıran şeydir.” Bundan daha fazlasını talep etmek, muhtemelen, derin ve şifasız bir metafizik ihtiyaçtır; ancak bu ihtiyacın birinin eylemlerine rehberlik etmesine izin vermek eşit şekilde derin ve çok daha tehlikeli, ahlaki ve siyasal toyluğun bir belirtisidir.⁴⁵

İbn-i Haldun'un, inançla kabul edilen ahlaki ilkeler ile siyasetin pratik ihtimalleri arasındaki çatışma ya da tutarsızlık durumuna yönelik ileri sürdüğü ihtiyatlılık kuralları mevcuttur. Onun kuralı, ahlaki ilkenin peşinde uygulanabilir olanın gerçekliği dahilinde koşmak gerektirir. Bu bir ümitsizlik öğüdü değildir. Edilgenlik ya da yenilgiyi kabul etmek olarak yorumlanmamalıdır. Uygulanabilirliğin tahkiki yeni bir başlangıcın imkanlarını ortaya çıkabilir. Keramet anı, tebliğin siyasal gerçeklik haline gelebildiği vakit tarihsel fırsatı yakalar. Bu, akılcı olan ile vahyedilenin yeniden birlik haline eriştiği andır. Bu tarz anlar, tarihsel süreçte yeni bir başlangıcı, yeni bir düzenin kurulmasını nişaneler; ancak yeni düzenin kendisi, tarihsel değişim yasalarının akılcı algılanışı içerisinde, muvaffakiyet ve bozulmaya tabi olacaktır. Bu düzen, savunucuları öyle olmalıymış gibi davransa da, ebediyen teminat altında değildir.

İbn-i Haldun'un açıktan kafa yormamış olduğu şey, her biri içsel kanaatleri ve dinamizmini kaybetmeden ve birinin diğerini kendi üstün *asabiyyesi*

aracılığıyla tahakküm altına almadığı, bir arada var olabilen alternatif özneler-arasılıkların olasıdır. Bu, yirmi birinci yüzyılın eşiğinde hegemonyasonrası bir dünya tasavvur etmekteki sorunumuzun özünü teşkil eder.

Her biri kendi dayanışmasıyla ve bir özneler-arası-üstülük üzerinde birlikte var olabilecek ayrı bir amaç peşinde koşan ayrık makro-toplumlar olabilir mi? Bu özneler-arası-üstülük, zorunlu olarak hedeflerdeki farklılıkları uzlaştırmaksızın, bir arada var olmanın ilkelerini teşekkül etmek durumunda olacaktır. Farklı makro-toplumların yörüngelerinin bir dereceye kadar ahenkli hale gelmesine mahal vermek zorunda olacaktır.

Ya da gelecek için tek model farklılıkların yeni bir birlik içerisine söğürüldüğü, yeni bir küresel hegemonya, belki de yeni bir küresel Mehdi midir? (Küresel Mehdi bir bireyden ziyade kolektiflik biçimini alabilir.)⁴⁶ İbn-i Haldun buna cevap vermiyor, ancak bir Mehdi'nin gelişine yönelik şüpheciliği ve yerel toplumsal düzeyde eyleme geçmeye yönelik açık tercihi bizlere bir ipucu verebilir.

Notlar

Bu metin ilk olarak James N. Rosenau ve Ernst-Oyyo Czempiel (yay. haz.), *Governance Without Government: Order and Change in World Politics*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1992) içinde yayımlanmıştır. James Rosenau, Janice Thomson, Oran Young ve Ahmed Samatar'a, bu makalenin bir taslağı için yaptıkları eleştirel yorumlar için teşekkür ediyorum; adet olduğu üzere, makalenin son hali üzerinde herhangi bir sorumlukları bulunmadığı uyarısıyla.

- 1 Paul Hazard, *La crise de la conscience europeene, 1680-1715* (Paris: Fayard, 1961). Aynı eserin İngilizce çevirisi için bkz., *The European Mind, 1680-1715* (Cleveland, Ohio: World Publishing Co., 1963).
- 2 Richard Ashley, "Imposing International Purpose: Notes on a Problematic of Governance," Ernst-Otto Czempiel ve James N. Rosenau (yay. haz.), *Global Changes and Theoretical Challenges: Approaches to World Politics for the 1990s* (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1989), s. 251-290.
- 3 Czempiel ve Rosenau, *Global Changes and Theoretical Challenges*, s. 257, 286. Dünya siyaseti çalışmalarında postmodernizm eleştirisi için bkz. Pauline Rosenau, "Once Again into the Fray: International Relations Confronts the Humanities," *Millennium: Journal of International Studies*, cilt 19, sayı 1 (Bahar, 1990), s. 83-110.
- 4 Bu nokta, Antonio Gramsci'nin "kati tarihselcilik" kavramına işaret ettiği makalesinde Joseph Femia tarafından güzel bir şekilde ifade edilmiştir. Bkz. Joseph Femia, "An Historicist Critique of 'Revisionist' Methods for Studying the History of Ideas," *History and Theory*, cilt 20, sayı 2 (1981), s. 113-134.

- 5 Tarihin toplum bilimlerini birleştirdiği yönündeki bakış açısına, batı düşüncesi içerisinde Giambattista Vico önyak olmuştur. Giambattista Vico, *The New Science of Giambattista Vico*, Thomas Goddard Bergin ve Max Harold Fisch (çev.) (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1970). Çağdaş bir bağlamda belki de en iyi Fernand Braudel tarafından açıklanmıştır. Fernand Braudel, “History and the Social Sciences: The Longue Duree,” *On History*, Sarah Matthews (çev.) (Chicago: University of Chicago Press, 1980), s. 25-54.
- 6 R. G. Collingwood, *The Idea of History* (Oxford: Clarendon Press, 1946), geçmişe yönelik yeniden düşünmeye dair yaklaşımını etkilemiştir
- 7 Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (New York: Columbia University Press, 1977), 1. Bölüm.
- 8 James Gleick, *Chaos: Making a New Science* (New York: Penguin, 1987).
- 9 Ocak 1991’de yazarken, “dünya düzeni” kavramının ABD Başkanı George Bush yönetimi tarafından Irak savaşının pek çok mazeretinden biri olarak kullanılmış olduğu gerçeğini gözardı edemem. Bush’un “yeni dünya düzeni,” ABD tarafından zorla tatbik ettirilecek bir düzen olacaktır. Bu noktada E. H. Carr’ın yaklaşık yarım yüzyıl önce yazdığı cümleleri hatırlamak yerindedir: “Hükümeti her hangi gerçek bir manada uluslararasılaştırmak, iktidarı uluslararasılaştırmak demektir. .... (Yirmi Yıl Krizi)
- 10 Fernand Braudel, *Civilisation materielle, Economic, et capitalisme, XVe-XVIIIe siecle*, 3 cilt (Paris: Armand Colin, 1979).
- 11 Marks ve Engels, *German Ideology* kitabında toplumsal oluşun toplumsal bilinçliliği belirlediğini söylüyor. E. P. Thompson, bu ilişkiyi, benim de burada takip ettiğim, daha dengeli ve ilişkisel bir şekilde formüle ediyor. Bkz., E. P. Thompson, *The Poverty of Theory and Other Essays* (Londra: Merlin Press, 1978) içinde “The Poverty of Theory” makalesi. Şöyle yazıyor Thompson: “TÜRKÇESİNE BAK!!”
- 12 Ayrıntılı açıklaması için, örneğin, bkz., Charles Taylor, *Hegel and Modern Society* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979), s. 49
- 13 Bu nokta, bu kitaptaki “Gramsci, Hegemonya, ve Uluslararası İlişkiler: Yönetim Dair bir Makale,” (7. Bölüm) makalesinde geliştirilmiştir.
- 14 *Pax Americana*’nın gerileyip gerilemediği, elbette tartışmaya açıktır. Ben burada gerilediği önermesini kabul ediyorum. Susan Strange bu önermeye karşı çıkıyor (bkz., Susan Strange, “Towards a Theory of Transnational Empire” Czempiel ve Rosenau (yay. haz.), *Global Changes and Theoretical Challenges*, s. 161-176) ancak onun kullandığı “hegemonya” kavramı benimkinden farklı, hegemonik istikrar kuramcılarının kullandığı halin daha yakın, daha çok benim “tahakküm” kavramıma benziyor. Kanımca, kullandığımız kelimelerde ayrışıyoruz, içerikte değil. ABD’nin eylemlerindeki tek taraflılık temayülüne, ABD’nin sorumsuz kuvvet kullanımı olarak işaret et-

- tiğinde, bu benim kullanımında hegemonik liderlikten el çekmeye delalet edecektir. Elbette temayül geri döndürülemez değildir. Soru, geri döndürülürse, yeni yönelimin *pax americana*'yı yeniden tesis etmeye mi, yoksa ABD'nin hegemonya-sonrası dünyaya uymasına yönelik mi olacaktır.
- 15 İbn-i Haldun Mukaddime'de şöyle yazmıştı: “ doğası gereği medeniyetin özüne eklenilen koşullar ile rastlantısal ve güvenilmez olanı ayırmak durumundayız; keza ikincisinin zaten medeniyete eklenme olasılığı yoktur.” (E.N) Bu, Bull'un temel normatif ilkelerini andırıyor olabilir. Ben, medeniyetin doğasından damıtılabilen ilkeleri değil, medeniyetlerin tarihsel karşılaşmalarının gerçekliği içerisinde genelgeçer olarak kabul edilebilen ilkeleri düşünmeyi yeğliyorum.
  - 16 Örneğin, bkz., Ezra Vogel, “Pax Nipponica?,” *Foreign Affairs*, cilt 64, no. 4 (Bahar, 1986), s. 752-767.
  - 17 Robert W. Cox, “Orta Güçte Devlet, Japonya, ve Müstakbel Dünya Düzeni,” bu kitapta, Bölüm 13.
  - 18 Devletin Marksçı kuramsallaştırmalarına başvuruyorum. Mesela, Nicos Poulantzas, *Pouvoir politique et classes sociales* (Paris: Maspero, 1968), ve Ralph Miliband, *The State in Capitalist Society* (London: Weidenfeld and Nicolson, 1969); ve ayrıca Stephen Krasner, *Defending the National Interest: Raw Materials Investments and US Foreign Policy* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1978), ve Theda Skocpol, *States and Social Revolutions* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979). Özellikle bkz., Mark W. Zacher, “The Decaying of the Westphalian Temple: Implications for International Order and Governance,” Rosenau ve Czempiel, *Governance Without Government*, s. 58-101.
  - 19 Gerçekten de E. H. Carr, *Conditions of Peace* (Londra: Macmillan, 1944) kitabında İkinci Dünya Savaşı'nın sebeplerinden birisinin Birinci Dünya Savaşı öncesinde imparatorlukların birçok zayıf devlet halinde parçalanması olduğunu, ve müstakbel bir barışın, gücün ekonomik ve askeri olarak varlığını sürdürebilecek, daha az sayıdaki devletler elinde yeniden toplanmasına bağlı olacağını varsaymıştır.
  - 20 Kenneth Waltz'un “Danimarka önemli değil” dediğini hatırlıyorum.
  - 21 Bkz., Susan Strange, “Towards a Theory of Transnational Empire”; ayrıca Richard Rosecrance, *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World* (New York: Basic Books, 1986). Bölgesel ve karşılıklı bağımlılık ilkelerini bu kitaptaki “Üretim ve Güvenlik” makalesinde tartıştım (14. Bölüm).
  - 22 Robert W. Cox, *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History* (New York: Columbia University Press, 1987), s. 105-109.
  - 23 Bull, *Anarchical Society*, s. 254-255.

- 24 Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time* (Boston: Beacon Press, 1957).
- 25 Bunu, bu kitaptaki “Küresel Siyasal İktisat ve Toplumsal Tercih” makalesinde tartıştım (10. Bölüm)
- 26 Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell Smith (çev. ve yay. haz.) (New York: International Publishers, 1971), s. 131-132, 173-175, 181-182,
- 27 Vasat İngilizce tercümesi için bkz., *The Muqaddimah: An Introduction to His- tory*, Franz Rosenthal (çev.) (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1967).
- 28 İbn-i Haldun üzerine yapılmış çalışmalar arasında şunlar vardır: Aziz Al-Azmeh, *Ibn Khaldun in Modern Scholarship: A Study in Orientalism* (London: Third World Centre for Research and Publishing, 1981), geniş bir bibliyografi de mevcuttur; Aziz Al-Azmeh, *Ibn Khaldun: An Essay in Re-interpretation* (London: Frank Cass, 1982); Majallat Et-Tarikh, *Actes du colloque international sur Ibn Khaldun*, Algiers, June 1978 (Algiers: Societe nationale d’ edition et de diffusion, 1982); Charles Issawi, *An Arab Philosophy of History* (London: J. Murray, 1950); Yves Lacoste, *Ibn Khaldun: The Birth of History and the Past of the Third World* (London: Verso, 1984); Muhsin Mahdi, *Ibn Khaldun’s Philosophy of History: A Study in Philosophical Foundations of the Science of Culture* (London: George Allen and Unwin, 1957); Nathaniel Schmidt, *Ibn Khaldun: Historian, Sociologist, and Philosopher* (New York: AMS Press, 1967); ve Heinrich Simon, *Ibn Khaldun’s Science of Human Culture*, Fuad Baali (çev.) (Lahor: Sh. Muhammad Askraf, 1978).
- 29 Mahdi, *Ibn Khaldun’s Philosophy of History*, s. 18-26.
- 30 İbn-i Haldun’a göre devlet bir soyutlanma olarak tasavvur edilmemiştir; da- ima bir hanedanla eşdeğer olan somut tarihsel bir fenomen olmuştur. Hanedan devleti yaratmış ve devlet hanedanın çöküşüyle mevcudiyetini yitir- miştir. “Devlet” ve “hanedan” için Arapçada aynı kelime kullanılır, (davlah): Franz Rosenthal, “Introduction”, *Muqaddimah*, s. xi.
- 31 Ira M. Lapidus, *A History of Islamic Societies* (Cambridge: Cambridge Uni- versity Press, 1988), s. 251, İslam’ın yirminci yüzyılda devam eden gücünün, geleneksel toplumsal yapılarından kopartılmış olan halklara yeni bir top- lumsal kimlik verebilme kabiliyetinde göz önüne serildiğini iddia ediyor. İslam’ın siyasal ontolojisini anlamaya yönelik olarak kullanışlı bulduğum diğer kitaplar şunlar: Ernest Gellner, *Muslim Society* (Cambridge: Camb- ridge University Press, 1981); ve R. M. Savory (yay. haz.), *Introduction to Islamic Civilization* (Cambridge: Cambridge University Press, 1976).
- 32 Benedetto Croce, *Ce qui est vivant et ce qui est mort de la philosophic de Hegel*, Henri Buriot (çev.) (Paris: V. Giard and E. Briere, 1910).

- 33 İranda Şiiilik farklı tarihsel evreler içerisinde bir tür devlet dini olarak devlet tarafından devir ve tahakküm altına alınmıştı. Buna rağmen bu evreler içerisinde, devlete yönelik tahrip edici bir güç olarak varlığını sürdürmüştür.
- 34 Mahdi, *Ibn Khaldun's Philosophy of History*, s. 103-125.
- 35 Age., s. 89-91.
- 36 Age., s. 64-71
- 37 İbn-i Haldun'un eserinin, on sekizinci yüzyılın ilk yıllarında Napoli'de *New Science* eserini bir araya getirmiş olan Giambattista Vico ile olan benzerliğine, bazı İbn-i Haldun uzmanları itiraz etmiştir. Bu uzmanların karşılaştırmayı anlamsız addetmelerinin altında, iki kuramcının tarihin döngüsel yorumlaması hakkında ontolojik duruşları yatmaktadır. Şüphesiz ki İbn-i Haldun ile Vico'nun döngüleri arasında farklılıklar mevcuttur. Ancak, her ikisini birden en çok meşgul etmiş olan gerilemenin yorumlanmasında bir benzerlik de vardır. Bana göre daha çarpıcı olan epistemolojik zemindeki benzerlikleridir; yani Vico'nun (olaylara dair) kesinliği, "ideal ezel-ebed tarih" in olayların altında yatan ve onları anlamaya hermönetik bir rehber sunan ilkelerinin akılcı idrakiyle bir araya getirmesidir. Vico'nun İbn-i Haldun'un çalışmasından doğrudan haberdar olduğuna dair bir kanıt yok elbette. Buradaki ilginç mesele, eğer görmüşse de, dolaylı mı yoksa dolaysız mı olduğudur. Vico'nun o dönemde Napoli'de hala faal olan Engizisyon tarafından sansüre uğramaktan imtina etmesi, onu Müslüman bir yazardan açıkça söz etmekten alıkoynabilecektir. Ancak, Akdeniz kültürlerinin kavşağındaki Napoli, İslami yazının Avurpa'yla temasında imtiyazlı bir konumda olmuş olacaktır.
- 38 Lacoste, *Ibn Khaldun*, s. 110- 117.
- 39 Age., s. 116. İbn-i Haldun, siyasal iktidar üzerinden birbirine bağlanmış olan baskın ve madun gruplar içerisinde *asabiyyenin* devridaimini birbirinden ayırmıştır. Çökmekte olan bir hanedan, o ana kadar madun olan bir grubun bir araya gelme gücünün meydan okumasına maruz kalabilirdi. Bu grup, yeni bir hanedan tesis etmek suretiyle hanedanı hal ve alaşağı edebilirdi: *Muqaddimah*, s. 108.
- 40 Mahmoud Dhaouadi, "Ibn Khaldun: The Founding Father of Eastern Sociology," *International Sociology*, cilt. 5, sayı. 3 (Eylül, 1990), s. 316-335. Şu kaynaklara bakınız . Gellner, *Muslim Society*; Ibn Khaldun *Mukaddime*.
- 41 Mahdi, *Ibn Khaldun's Philosophy of History*, s. 125-132.
- 42 Age., s. 256.
- 43 Arnold Toynbee, İbn-i Haldun'u tarihin büyük, muhtemelen en büyük filozofu olarak yüceltmıştır. Toynbee kendi önde gelen fikirlerini ondan almıştır kesinlikle. Buna, bir medeniyetin gelişmesinin teşviki için maddi çevrenin çok zorlayıcı ya da bereketli olmaması gerektiği ilkesi dahildir. (Arnold Toynbee, *A Study of History*, abridgement of volumes I-IV by D. C. Somer-

vell (Oxford: Geoffrey Cumberledge, 1946), vol I, ch. 7 and 8; and vol. XII, Reconsiderations (London: Oxford University Press, 1961), p. 205). Gellner ise İbn-i Haldun'u İslam toplumunun en iyi yorumcusu, ve kuramsal öngörülerini Durkheim ve Weber'le karşılaştırılabilecek bir sosyolog olarak görüyor. Öte yandan zamanlara ait bir Foucaultcu yorum, İbn-i Haldun'un eserinde kendi zamanında genelgeçer bilgi olmayan çok az şey buluyordu – paradigmatik birlik yok, epistemolojik kırılma yok, tutarlı söylem yok, mevcut olan tek şey alışlagelmiş söylemlerin bir kümesinden ibaret (Aziz Al-Azmeh, *Reinterpretation*, s. 146-162).

Bazı yorumcular İbn-i Haldun'u sosyolojinin babası olarak resmetmiş, ve onun çalışmasındaki rasyonel ve ampirik unsura vurgu yapmışlardır. Bunlar İbn-i Haldun'u Aristocu-İbn-i Rüşdçü İslam düşüncesi akımının bir devamı ve modernist seküler İslam'ın bir öncüsü olarak görmüşlerdir (Simon, *İbn-i Khaldun's Science of Human Culture*). Başkaları buna nispetle onun dini bütünlüğünü öne çıkarmıştır (H. A. R. Gibb, "The Islamic Background of Ibn Khaldun's Political Theory," *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, cilt. 7 (1933-35), s. 23-31)

İbn-i Haldun'un yeniden hayata dönüşü, aynı zamanda Arap ya da Müslüman milliyetçiliğinin uyanışını da beslemişti. Arap-birliğini sağlamış modern devlet içerisinde birlik yaratmaya kadir bir *asabiyye* üzerinden Arap rönesansının araçlarını gösterdiği şekilde yorumlanmıştır. Bu yorumlama hem Baasçı seküler İslam kavramını, hem de Kaddafi ve Müslüman Kardeşler'in İslam dünyasının tamamında yeniden ulus inşasına kaynaştırıcı bir güç sağlayan unsur olarak İslam kavramını güçlendirdiği şekilde algılanmıştır.

Yeni bir çalışma, İbn-i Haldun'un on dördüncü yüzyıl Mağribi üzerine analizini, az gelişmişliğin altında yatan sebepleri irdeleyen ve Üçüncü Dünya koşullarında iktisadi gelişmenin neden batılı kapitalizmden farklı bir seyir izlediğine dair ipucu veren bir çalışma olarak görüyor (LAcoste, *Ibn Khaldun*).

44 Aziz Al-Azmeh, *Reinterpretation*, s. 11-33.

45 Isaiah Berlin, *Two Concepts of Liberty* (Oxford: Clarendon Press, 1958), s. 57. Bu "zamanımızın takdire şayan yazarı," bence Joseph Shumpeter'dir, ancak alıntının kaynağını da takip edebilmiş değilim.

46 Öyle ki Gramsci modern prensi bir birey olarak değil de bir topluluk olarak tahayyül etmiştir.

---

9 “Altı yumurta al”: kuram, finans ve Susan Strange’in çalışmasında reel ekonomi

International Affairs (Chatham House; Nisan 1970 sayısı) Susan Strange’in “International Economics And International Relations: A Case Of Mutual Neglect [Uluslararası Ekonomi ve Uluslararası İlişkiler: Bir Karşılıklı Yoksayma Örneği]”¹ başlıklı makalesine yer verdi. Geriye dönük olarak bakıldığında bu makale, bir manifesto görünümüne sahip. Akademik disiplinlere has bölücü ve hapsedici pratiğe meydan okumaktaydı. Dünya siyasetine dayanak teşkil eden ekonomik güç ilişkilerinin anlaşılmasındaki uçuruma parmak basmıştı. İleride uluslararası siyasal iktisat (USİ) olarak tanımlanacak olan bir araştırma alanının sınırlarını belirlemeye yönelmişti.

Akademi buna cevaben USİ’yi kendi seçilmiş uygulayıcıları olan bir başka bilgi hücreci olarak özümsemeye ve takdis etmeye yöneldi. Yeni üyeler hiyerarşileri tarafından göz kulak olunan yeni geleneksellikler bu hücrenin idaresini eline aldı. Susan Strange bunlara hiçbir zaman hayırdua etmedi. Onun put kırıcılığını ehlileştirmeyi de hiçbir zaman başaramadılar. Yeni geleneksel düşünüşün isteksizce çalışan refakatçilerini rahatsız etmek için bir korsan gemisi edasıyla tam yol ilerledi o.

1970’teki girişimi, başka yazarlarca pek çok farklı yönden takip edildi. Uluslararası iktisadi ilişkileri siyasetin özel bir alanı olarak keşfetmeye – siyasal analiz yöntemlerini yeni bir alana taşımaya – başlayan bazı siyaset bilimciler arasında karşılık buldu bu girişim. Joan Spero tarafından ilk kez 1977’de yayımlanan önemli bir ders kitabı, *The Politics of Economic Relations* adındaydı.² Amerikan ekolünün büyük kısmı siyaset bilimi bakış açıları üzerine, aktörler ve etkileşimler, uluslararası iktisadi ilişkilerin siyasal süreçleri, kimin kime ne yaptığı çerçevesi üzerine kurulmaya devam etti.

O sırada, başka bir entelektüel alemde, Rosa Luxemburg ve Lenin’in mirasından emperyalizm üzerine düşünüm, farklı bir bakış açısı meydana ge-

tiriyordu. Bu seferki bakış açısı, aktörler ve etkileşimlerden ziyade yapılara odaklanıyordu. Bu ekol içerisinde kilit önemdeki bir çalışma olan Immanuel Wallerstein’in *The Modern World System* kitabı³ 1974’te yayımlandı. Marksçı gelenek, “siyasal iktisat” terimiyle daha barışık. Terimin kökleri, Marks’ın kendi “siyasal iktisadın eleştirisi” içerisine dahil ettiği geç-on sekizinci yüzyıl ve erken on dokuzuncu yüzyıl klasik kuramcılarına dayanmaktadır. Terim, gerçek dünyadan – sermaye, toprak ve emek arasında, ve merkez ile çevre arasındaki güç ilişkilerinden – soyutlanmış olan biçimsel ekonomilere yeniden bir güç veriyordu.

Ancak iki fikir akımının hiçbir ortak temas noktası bulunmuyordu. “Siyasal iktisat” teriminin Amerika akımı tarafından benimsenmesi, aktörler/ etkileşimler bakış açısının pozitivizminden, yöntemsel bireycilikten bir uzaklaşma anlamına gelmiyordu. Robert Gilpin, *The Political Economy of International Relations*⁴ kitabında, bir uzlaştırma olmasa da, en azından bakış açılarının karşılaşmasına çalışmıştı; ancak Amerika geleneği içerisinde geri kalmıştı.

Ne de Marksçı akım dünya çapında sermayenin birikimi tartışmasının çok ötesine geçebilmişti.⁵ Hal böyleyken Susan Strange birikim kavramına bir mesafe almıştı. Ona göre hayati unsur birikim değil, krediydi. Onun gözünde dünya ekonomisinde iktidar kredi yaratma ve krediye erişebilme becerisinde yatıyordu.

Marksçı cenahta en çok umut veren gelişme belki de Bernadette Madeuf ve Charles-Albert Michalet’in yazdığı “A New Approach to International Economics” [Uluslararası İktisada Yeni Bir Yaklaşım] makalesiydi.⁶ Bu makale, konvansiyonel ekonominin uluslararası iktisadı üzerine yukarıdan dayatılmış ve onunla karşılıklı ilişkili küresel bir ekonominin ortaya çıkışına işaret ediyordu. Küresel ekonomi, ülkesel sınırların ötesine geçen küresel üretim sistemleri ve küresel finans şebekelerince tanımlanırken uluslararası ekonomi ülkesel birimler arasındaki ticaret, yatırım, ve para akışı bağlamında tasavvur ediliyordu. Mesele, şimdi bu ikisi arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlamaya odaklanmaktı.

Susan Strange *States and Markets* kitabında⁷ USİ için bir yaklaşım tanımlama sorununa geri dönüyordu. İki ayrı alan varsayan karşılıklı yok sayma, çalışmaları birleştirici bir bakış açısı üzerine temellendirmeye yönelik bir girişime bıraktı yerini – bu birleştiricilik, her şeyi kapsayan tanımlayıcı bir kuram anlamında değil, yapılar, kurumlar, faaliyetler ve sonuçlar tarafından birleşmiş bir insan faaliyeti sahnesinde olup biteni anlamaya yönelik ortak kavramlar ve alternatif yaklaşımlar çerçevesindedir. *States and*

Markets, anlamaya yönelik arayışı bir adım öteye taşıyor ve bizi bir sonraki adıma giden yolda cesaretlendiriyor. Onun hedeflediği ve muvaffak olduğu şey de buydu.

Altı Yumurta Ve Kuramın Rolü⁸

Yeni bir akademik araştırma sahası nasıl ortaya çıkar? Halihazırdaki akademik araştırma dünyasının kendi kendilerine bölünme ve çoğalması şeklinde birtakım entelektüel sporla çoğalma biçimleriyle değil muhtemelen. Yeni alan, tecrübe edilmiş gerçekliğin verimli hale getirilmesiyle oluşur. Akademinin bizi tatmin etmeye yönelik açıklama yapamayacağı önemli bir şeyler dönüyordu. Gerçek dünyaya yönelik hassasiyet, iyi gazetecinin göze çarpan niteliği olan hassasiyet, temel malzemedir.

Gazeteci, ayrıca şeylerin gerçekte nasıl işlediğine merak duyar, ve bir şeyler yapan insanlarla ne yaptıklarını düşündüklerini keşfetmek için mülahakatlar yapar. Bir sonraki sahne, gazeteciliğin genel pratiğinin ötesine geçer. Bu da, eylemin içinde gerçekleştiği yapıları algılamaya çalışmak için eylemden uzaklaşmaktır. Gazeteciliğin en alası, bu seviyeye yükselir – ki bu tarihinin seviyesi, ya da Vico'nun diyeceği gibi, felsefenin (sürdürülebilir genellemeler arayışı) dilbilimin başarılarına (aslında ne olduğunun keşfi) eklendiği seviyedir.⁹

Kurama yönelik, Susan Strange'e ait olarak kabul ettiğim bu yaklaşım, bazı çok daha büyük kuram mefhumlarından oldukça farklıdır. Üstatlarının evrenin içsel özünün vahyi olarak tasavvur ettiği, her şeyin derin ve soyut açıklaması olan teolojik olarak nitelendirilebileceğimiz bir çeşit Kuram (büyük K ile) mevcuttur. Teolojik görüş, bazı Marksistler ve bazı liberallere mahsustur. Teolojik Marksistler “değerin kanunu” ve “sermayenin yer değiştirme kanunları”na hipotezler olarak değil, kesin doğrular olarak bakmakta ısrarcıdırlar. Louis Althusser şöyle yazıyor: “Marks'ın kuramını başarılı bir şekilde uygulamaya koymanın mümkün olması, kuramın ‘gerçek’ olmasındandır; kuram, başarılı bir şekilde uygulamaya konduğu için ‘gerçek’ hale gelmemiştir.”¹⁰ Teolojik liberaller, evrensel bir insan doğası ve içinden ekonomik davranışın damıtılabileceği ve insan özgürlüğünün nihai teminatı olan kusursuz bilgiyi haiz kusursuz piyasalar cenneti algısına sahiptir.

Bütün bunlar kuramı, neler olmakta olduğunu ya da bir miktar zaman öncesinde neler olduğunu daha iyi anlamaya çalışmakta sezgisel olarak

kullanılabilecek açıklayıcı hipotezlerin yapımı olarak gören yaklaşımdan farklıdır. Braudel, bu tarz hipotezleri tanımlarken bir gemi metaforu kullanmıştır.¹¹ Mevzu, geminin hangi şartlar manzumesinde iyi yüzebileceğini bulmaktır. Her koşulda yüzemeyecek diye bir gemi batırılmaz. Çalışmaya-çağı yerde kullanmamaya özen gösterilir, ancak çalışacağı yerde kullanılır. Susan Strange’in kuram algısı, Braudel’inkine benzer.

Öncelikle ne yapmaya kalkıştığımızı bilmek zorundayız. Sonrasında bu yapma işinde yer alacak ilgili elemanların ne olduğunu bilmemiz gerekiyor (icap eden altı yumurta). Daha sonra sonuçları belirleyen elemanlar arasındaki muhtemel ilişkilerin bazılarını tahayyül etmemiz gerek (hipotez üretme).

İlk soru, pratik önemi haiz: ne yapmaya kalkışıyoruz? Susan Strange’in cevabı, kuramın kendinden menkul cevabı olmayan bazı pratik sorularla uğraşmaya muavenet etmesi gerektiği yönünde; mesela, “‘reel ekonomi’ için hayati gereklilik olduğu bilinen, ancak hükümet içinden ve dışından tüm uzmanların an itibarıyla kendi güvenliği için daha fazla müdahaleye hayati bir düzeyde ihtiyaç duyduğunda hemfikir oldukları uluslararası finans sistemini denetlemekte devletler neden başarısız olurlar?”¹² Gerçekten de, bu nevi şahsına münhasır pratik sorun Susan Strange’in çalışmasının istikrarlı konusu olarak okunabilir.

Onun kurama giden manzumesine bir başka soru da ben ekleyeyim. Bu soru amaçla ilgili. Amaç, mevcut düzeni riske atan bir şeyi düzeltmek midir, yani mevcut düzeni ıslahat yoluyla korumak mıdır? Ya da amaç, mevcut düzenin, onu değiştirebilmek için, eleştirel bir analizini yapmak mıdır?¹³ *States and Markets* meseleyi tamamen halletmiyor, ancak bir zevk meselesi olarak bırakıyor. *De gustibus non disputandum* [zevkler tartışılmaz].

Kuramsallaştırmanın Sosyolojisi: Münzeviler Ve Grupiler

Susan Strange’in sıklıkla işaret ettiği gibi, yenilikçi düşünce çoğu zaman tanınmış akademik düşünce ekollerinin dışından gelen insanlardan çıkmıştır. Bazısı, ulusal hükümetler ya da uluslararası örgütler fark etmeksizin, işteki dinamikler ve ilişkiler üzerine düşünmek için pratik tecrübeleriyle aralarına mesafe koyan kamu görevlileriydi. İşletme-ekolü iktisatçıları, güç etmeni ve örgüt ve süreçlerin önemine, daha “safı” iktisatçılardan fazla önem

vermiştir çoğu zaman. Başka disiplinlerden de bazı teşvikler gelmiştir. Tarihçi Fernand Bradudel'in yüzyıllar içerisindeki yapısal değişim üzerine yaptığı geniş çalışması, siyaset bilimciler ya da iktisatçıların rasyonel-tercih hesapları tarafından yönlendirilenden daha farklı sorulara yer vererek çağdaş dünyayı aydınlattı. Araştırma sahası siyaset bilimi ya da iktisadın alanı değildi, ne de bu ikisinin bir karışımı. Kendi ayırt ediciliğiyle tanımlanmak zorundaydı, ve açık bir alan olarak da kalmak zorunda.

Susan Strange'in hoşnutlukla karşıladığı yazarların bir kısmı münzeviler olarak adlandırdıklarıdır. Bu fikir düzenli bir şekilde ortaya çıktığından, onun kuramsallaştırmaya yönelik anlamlarını ele almak muhtemelen ilgi çekici olacaktır. Münzevi, önceden tanımlanmış herhangi bir kategoriye sığmaz, sol ve sağ gibi geleneksel sınıflandırmalara sığmaz, hiçbir ekol ya da hizbe kolay kolay asimile olmaz.

Karşılaştırma grubunu da gruplar olarak adlandıracağım. Gruplar daha genel bir türdür, dolayısıyla daha önce ele alınmaları gerekir. Lisansüstü eğitim, gruplar yetiştirmek için tasarlanmıştır az çok. Bunlar takdis edilmiş bir söylem içerisinde konuşurlar, yani önde gelen bir akademik ekol tarafından meşru kabul edilmiş kavramlar ve meseleler bağlamında. Öğrenciler, kurumsal bağlılık ve kabul görmeyi telkin eden, ve bilinçdışı olarak konformizme yol açan profesyonel eğitim ve kariyer basamakları tarafından bu söyleme alıştırılır.

Acemi çaylağın bu gruplar, ekoller, ve hizipler arasından, her ne kadar bu farklı entelektüel şebekelere atfedilmiş olan itibar hiyerarşisinin (ve onunla gelen fon bulma potansiyelinin) farkına varacak ise de, yapabileceği bir tür seçim mevcuttur. Böylelikle öğrenci nezdinde, öykünmeye ya da daha sinik bir şekilde inançlar ile profesyonel fırsatların takasına yönelik doğal bir arzu ortaya çıkabilir. Tüm bunlar pek de yeni sayılmaz. Max Weber çözmemişse de, akademik kariyeri tartıştığı bir meslek olarak bilim üzerine makalesinde bu meselelerin altını çizmiştir.¹⁴

Bir grup olmak için, muhafızlar tarafından kabul edilmek gereklidir. Bu, temel soruların sorulduğu yerdir. Doğru kavramları kullanıyor musun? Uygun meselelere mi parmak bastın? Grup üyeleri arasında daha önceden geçen tartışmaları dikkate aldın mı? (Grup haricindekilerin ne yazmış oldukları çok mühim değildir.) Bir kez görünmez şebekenin yazılı olmayan tasdiknamesiyle hakkıyla desteklendiğinde, işte o zaman muteber dergi-

lerde yayın yapman düşünülebilir ve hatta daha uzun yayınların için grup üyeleri arasından hakemler bulabilirsin.

Münzeviler kıyıda köşede yaşarlar. Alışılmadık geçmişleri olabilir. “Disiplinin” ait olduğu hususi bölümlerden birinde eğitim görmemiş olabilirler. Kimi zaman, akademi dışında tecrübe edinmiş kişiler olabilirler. Bir başka “disiplinden” gelebilirler. Susan Strange, USİ alanında tarih, işletme çalışmaları, gelişme iktisadı ve sosyoloji altyapısı olan insanların katkıda bulunduğundan söz ediyor. Münzeviler kendi meselelerini ve kendi kavramsal çerçevelerini belirleme temayülündedir. Bu sebepten, bazen onları okumak “zordur,” yani, beklenmedik ve alışılmadıkla karşılaşılabilir. Grupların tartışmalarını yeniden hikâye etmez ya da esas olarak gruptakilere yönelik yazmazlar.

Birey münzeviler diğer münzevileri etkileyebilir, hatta nadiren (uygun niteliklerle) bazı gruplar tarafından da fark edilirler. Gruplar (Gramsci’nin dediği manada) belli başlı toplumsal kuvvetlerin organik entelektüelleri haline gelebilirler, ya da en azından bu rolü oynamaya heveslenebilirler. Bir münzevi için bir risk, bir dizi grupiyi cezbederek ve böylelikle münzevi konumunu unutarak kazara bir guru haline gelmektir. Dünyaya yeni bir şekilde bakma yolunun, ya da yeni bir paradigmanın teşekkülünde, münzevilerin diyecek sözleri olabilir. Öyle ki, münzevilerin sayıca artışının makbul fikirde bir krizi, hatta muhtemelen bir hegemonya krizini işaret ettiği tahmininde bulunulabilir.

Reel ve Simgesel Ekonomiler

Susan Strange’in çalışmaları ilk yayınlarından itibaren¹⁵ finans üzerine odaklanmıştır. Para bir simgedir. Mallar ve hizmetler “reel ekonominin” ürünleridir. Reel ile simgesel ekonomiler- üretim çerçevesinde anlaşılan ekonomi ile finans çerçevesinden anlaşılan ekonomi – arasındaki ilişki her daim temel bir sorudur. Bu soruya verilecek tek tip bir cevap yoktur elbette. Finansın, ya da alternatif olarak üretimin daima belirleyici güç olduğunu söyleyemeyiz. Belli bir tarihsel anda hangisinin en yüksek önemde olduğunu bilmek hayatidir.

“Kredinin üretim karşısındaki önceliğine dair Strange aramızdaki farklara” ilişkin yorum yapmam istendi. Bunlar şüphesiz araştırmanın nesnesine dair farklılıklardır. Bunların reelin ve simgeselin günümüz dünyasının

şartlarındaki görelî ağırlıklarının ölçülmesindeki farklılıklar olup olmadığından daha az eminim.

Reel ekonominin varlığı ve sıhhatli oluşunun temel öneme sahip olduğu pozisyonuyla başlıyorum. Bu gözlem basmakalıp değildir. Mevcut bir reel ekonominin bir yıkıntı haline getirilebilir ve bu şekilde büyük bir halk kitlesinde devasa şekilde yoksulluğa sebep olunabileceğini görebiliriz. *Pe-restroika* bunu başardı. Finansal kötü idare ve ideolojik saplantının kapitalist Batı'da karşılaştırılabilir bir yıkımı başarabilmesi kuvvetle muhtemeldir. (Kapitalist Batı'da gerçekleşmesi, bir pratik mesele olarak, daha az muhtemel gözükmektedir.) Reel ekonomi rehberlik ve denetim mekanizmasına muhtaçtır. Siyaset ve finans bunu sağlayabilir – ya da yıkıma uğratabilir.

Finansal ve ekonomik güce yönelik kaynakların nihai olarak reel ekonomiye dayandığı yönünde düşünme temayülünde olmuştumdur. “Nihai olarak,” sağlıklı bir reel ekonomi olmaksızın finansal ve siyasi gücün dağılmış olacağı anlamına gelir. Ancak reel ekonominin siyasal ve finansal kötü yönetimden de zarar görebileceği aynı derecede kesindir. Esas soru hangisinin daha mühim olduğu değil, aralarında nasıl bir ilişki olduğu.

Bir de üçüncü bir faktör var: toplumsal. Bu, bir tarafta reel ekonomiye, diğer tarafta finansal ve siyasal güce müdahale eder. Toplumsal, genellikle cömertlik ruhuyla – bir realizm dünyasında idealizmle – bir tutulur. Bu, hoş, belki de küçümseyici bir düşünme şeklidir, ancak benim aklımdan geçen değil. Toplumsal etken, uyumla, bir toplumun içsel gücü ve direnciyle ve siyasal bir üst yapıyı ayakta tutabilme kapasitesiyle alakalıdır.

Bismarck ve Disraeli gibi on dokuzuncu yüzyılın realist muhafazakâr siyasetçileri bunu çok iyi anlamışlardı. Zanaatlarını yaşama şekilleri, sınıf yapıları ve insan hareketlerinde derin dönüşümlerin yaşandığı bir dönemde icra etmişlerdi. Bismarck ve Disraeli gibiler, gerçek ekonominin ve emeklerine bağımlı olduğu ve devletin sadakatleri üzerine kurulu olduğu kişilerin bireysel ve ailevi güvenliğinin temellerini atmak için çalışan nüfusun desteğini elde etmek zorunda olduklarını biliyorlardı. Aynı algı kalitesi bugünkü siyasetçiler arasında o derece aşikâr değil, bilhassa idareleri altındaki nüfusları, azaltılmış kamu yardımıyla birlikte on dokuzuncu yüzyıldakiyle karşılaştırılabilir bir şiddeteki dönüşümlerle yüzleştiği sırada “küreselleşme,” “rekabet edebilirlik” ve “yapısal uyum” kelimelerini makamıyla söyleyip duran “neo-muhafazakârlar” arasında.

Toplumsal etken, özünde reel ekonomiye, üretim ekonomisine bağlıdır. Finans ve siyasetin rehberlik edici mekanizmaları reel ekonomiye ayakta tutmakta başarısız olursa, toplumsal etken, siyasete yönelik geri bildi-

rim mecrası haline gelir ve siyaset, kriz halinde, finansı dizginleyebilecek yegâne güçtür. Susan Strange *Casino Capitalism* kitabında¹⁶ bu noktayı kuvvetli bir şekilde vurguluyor. Teşhisini koyduğu sorun, simgesel ekonominin (1970’lerin ortalarından beri) reel ekonomiden ayırık hale gelmiş olduğu yönünde.¹⁷ Onun yerine çürük tahvil satıcılarının, kaldıraçlı alım satım uzmanlarının ve risk arbitrajcılarının oyun sahası haline gelmiştir.

Birikim ile kredi arasındaki mevzu tam da buraya oturuyor. Birikimi, şirketlerin yeni üretim kapasitesine yatırım yaptıkları kârların birikmesi olarak düşünmemeliyiz. Susan Strange, krediyi akıtma becerisinin, üretimin son evresinde edinilen kârdan daha çok şirketin büyümesini belirlediğini iddia etmekte kesinlikle haklıdır.

Birikim, daha ziyade, mali-olmayan, hatta ölçülebilir-olmayan bir çerçevede üretimin toplumsal yapılarının hiyerarşisi olarak düşünülebilir.* Hiyerarşinin en altında emeği, hem yeni bir üretici nesli hem de gündün güne üretme becerisini yenileme bağlamında yeniden üreten hane halkı vardır. Sonra bir de emeklerinin karşılığını yetersiz alanlar, güvencesiz istihdam edilenler vardır ki bunlar daha yetenekli ve güvenceli olarak istihdam edilenlere hizmet ve girdiler tedarik ederler ve bu yetenekli ve güvenceli çalışanlar da mucitlere, tasarımcılara ve gerçek ekonominin düzenleyicilerine içerik sunarlar. Merdivenin her bir üst basamağı daha geniş kaynakları yönetmektedir. En alttakilerin plastiği (yani kredi kartları) yoktur. Ortadaki-lerin yeşil plastikleri vardır. En tepedekilerinse altın. Birikim, bu bağlamda, gerçek ekonominin güç yapılanmalarını tanımlayan bir toplumsal hiyerarşidir. Krediyi belirli bir ilişkisi vardır; ancak en tepedeki kredi, gerçek ekonomiyi beslemek yerine kendisini doyuracak şekilde önceden kestirilemeyen ve istikrarsız bir şekilde davrandığında, toplumsal yapı ve finansal yapı tehlikeli şekilde birbirinden kopar.

Finansal tahrifçiler, üretimi örgütleyenlerden tamamen farklı bir zaman aralığında faaldirler. Ayrım, eşzamanlı ile art-zamanlı arasındadır. Finansal hesaplar, servetlerin ışık hızında kazanıldığı ve kaybedildiği anlık küresel elektronik şebeke içerisinde gerçekleşir. Üretimse planlama, araştırma, geliştirme, hazırlık, eğitim ve işleme koyma işlemleri için zaman gerektirir. Faydalı oluşu, yerel kültürler ve toplumsal iklime bağlıdır.¹⁸

* Cox’un “birikim” kavramını kullanımıyla ilgili olarak bkz. *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History* (New York: Columbia University Press, 1987), s. 5- 9. Bu metinde şu gözlemler bulunuyor: “Birikim mekanizmalarını her birinin tabi olduğu her modda ve krizde tanımlamak, toplumdaki [...] güç fizyolojisini tasvir eder” (s.6).

Finansın üretimden kopması, üretimi finansal spekülasyonun tahmin edilemez etkilerine karşı savunmasız hale getirmiştir. Denetlenmeyen küresel finansın etkisinin büyük kısmı üretimi tahrip edicidir. Malların tasfiyesini müteakip kaldıraçlı satın almalar, gerçek ekonominin üretken kapasitesini azaltırken kâğıdın ve sıcak spekülasyonun kârını artırır.** (Askeri etken de reel ekonomi için bir gider işlevi görür. Askeri üretim, savurganlığın birikimidir. Bir zamanlar sivil üretimde kartopu etkisi yaratan askeri teknolojinin geliştirilmesi bile artık sivil araştırmaya bağımlı haldedir.)***

Finansın yalnızca üretimden değil, aynı zamanda siyasetten de ayrışmasına mahal verilmiştir – yeni-muhafazakâr dogma tarafında iktisadın soyut ama dik başlı kanunlarının işleyişine siyasi müdahale olmaması gerektiği yönünde takdis edilmiş bir şarttır bu (Milton Friedman'ın ifadesi). Siyasetçiler bugün devletlerin ekonomik ve mali faaliyetlere müdahale etmesinin önündeki anayasal engelleri sağlamlaştırmaya çalışmaktalar. Piyasanın gayri-şahsi erdemlerine olan inanç o derece büyük.

Kredinin yaratılması güvene dayanmaktadır. Güven, güç üzerine kuruludur. Birleşik Devletler, farklı yönleriyle – askeri, finansal ve üretimsel – dünya güç odağının merkezindedir, ancak ABD üretici güçleri daha ziyade askeri gücünün gerisinde kalmaktadır ve ABD finansal gücü de kırılan bir durumda olabilir. Tehlike, dünya sisteminin en tepesinde üretici, finansal ile askeri güç arasında istikrarsız, kopuk bir ilişkinin olmasında yatmaktadır.

Bir unsuru seçmek, mesela kredi ve onu ana etken yapmak kuşkulu gözüküyor. Başkaları onun küresel finans vurgusuna böyle bir anlam yüklese de, Susan Strange'in böyle yaptığı kanaatinde değilim. Elbette kredi, sorunun büyük bir kısmı; ancak kredi sorunu, Birleşik Devletler'in rolünün hayati olduğu siyasal değişime bağlı duruyor.

Gerçek soru, ve Susan Strange'in kafasını kurcalayan ve Cassandra olarak ortaya çıkan soru, ABD'nin iç siyasi sisteminin küresel çözümü mümkün kılacak kararlar almaya kadir olup olmadığıdır. ABD ekonomisi, hem askeri hem sivil anlamda ABD üretimi tarafından sürdürülemeyen bir tüketim seviyesine alışkın hale gelmiştir. Yabancılar ve son dönemde bilhassa

** Burada Cox, talancı finansal manipülatörlerin kapitalizmi daha “iyi” ya da verimli hale getirdiği tezini savunan literatürle anlaşmazlık içindedir. Bu görüşe, işletmenin idaresi üzerine LBO'nun baskısına odaklanan bir örnek için bkz Glen Yago, *Junk Bonds: How High Yield Securities Restructured Corporate America* (New York: Oxford University Press, 1991). Cox'a göre talancı finansal faaliyetler, finansal “zihniyetin” reel ekonomik anlamda yaratıcı olup olmadığına dair daha geniş bir meselenin parçasıdır. Bununla ilgili olarak Cox'un Sorel'e yaptığı, bu metnin sonundaki 18 no'lu referansa bakınız.

*** Bu konuyla ilgili olarak bu kitaptaki 14. Bölüm'e bakınız.

Japonlar, aradaki farkı ödemişlerdir. Hiçbir ABD siyasetçisi seçmenlerine hayat standartlarında bir düşüşü göze almalarını söylemeyecektir; seçmenler bunun her halükarda gerçekleştiğinin farkında olsalar dahi böyledir bu. Aynı zamanda Amerikalılar, Japon sermayesinin akışına daha bağımlı olduklarından kendi gerçek ekonomilerine Japonların dahlinden daha fazla korkan kredi tedarikçilerine karşı daha hasmane bir tavır alıyorlar. ABD ekonomisinin ve toplumunun çelişkileri gitgide daha fazla aşikâr bir hal alıyor – zenginlik ve fakirlik, dışarıda güç, içeride iktidarsızlık. Dünyanın rakipsiz askeri gücünde bunlar meydana geldiğinde herkesin dertlenmek için sebebi olur.

Dünya Düzeninin Ontolojisi

Susan Strange kendisini bir realist olarak tanımlıyor; ancak o, münhasıran devlet-merkezci bir dünya siyasal iktisadi görüşünü öne süren kuramcılarla ya da neorealizmin aşırı basitleştirmeleriyle aynı kefeye kesinlikle ko-namaz. Onun realizmi, sonunda ne olarak karşısına çıkacaklarsa çıksınlar, dünya siyasetinin etkili teşekküllerine yönelik bir arayıştır. Dünyayı bil-hassa devletler bağlamında tanımlamak yerine, gücü realizmin en temel meselesi olarak görür ve şöyle sorar: Güç nerede yatmaktadır? Elbette, bir dereceye kadar devletlerin elinde, ama ayrıca piyasalarda. Şirketlerde de ve muhtemelen birtakım başka kurumsallaşmalarda da. Cevap, sorunun içinde değildir ve değişkendir.

Gerçekten de, diğerleri gibi o da günümüz dünyasının bunca yıldır ulus-lararası ilişkiler hocalarına hizmet eden bir paradigma olarak ortaya çıkmış olan Vestfalya sisteminden çok Avrupa Orta Çağı'na benzemeye başladığını gözlemlemiştir. Şehirler yeniden küresel etkileşimlerin anlamlı merkezleri. Devletler etkinliklerini yitirdikçe bölgeler özerklik elde ediyorlar; makro-bölgeler ise bu zamana kadar devletler tarafından icra edilen rolleri üzerle-rine alıyorlar. Bireylerin sadakatleri çoklu ve biricik değiller – ulusa, şirkete, ideolojiye, etnisite ya da toplumsal cinsiyete. Evrensel ekonomik normları ve siyasi davranış kalıplarıyla ve zevklerde ve küresel tüketim çılgınlığı içe-risinde şekil alan değerler hiyerarşisinin homojenliğiyle “ticaret medeniyeti”¹⁹ teolojik evrenselciliğin ve papalık veya imparatorluğun üstünlüğüyle ilgili tartışmaların son dönemdeki cafcıflı emsalidir.

Dahası, Susan Strange, siyasal süreçlere yönelik siyaset biliminin dar kapsamlı aktör-etkileşim yaklaşımından da hoşnut değildir. Görelî güç (bir gücün diğerini etkileyebilme kabiliyeti) yapısal güç içerisinde (etkileşimin çerçevesini şekillendirme kabiliyeti) ihtiva edilmiştir. Belki de Bir-

leşik Devletler'den çerçeveleri belirleyen aktör olarak bahsettiğinde, onun yapısal güç kavramı olduğundan fazla görece güce sahipmiş gibi görünür. Belki de temelleri özneller-arası anlamlarda, sonradan elde edilmiş ve derinlere kök salmış fikri adetlerde olan muhakkak bir gerçek güç hiyerarşisi tarafından sürdürülen, ancak zorunlu olarak güçlü devletler tarafından bilinçli bir şekilde şekillenmemiş çerçevelerin özerkliğini küçümseyormuş gibi görünebilir. Ancak tabii bu hiçbir şekilde yapılara ve yapılara içre güce – ki bu güç her zaman bilinçli bir şekilde yapıları meydana getirecek olan güç değildir – dikkat çekmenin önemini küçümsemeyen ufak bir itirazdır. Muhakkak ki bu, ne tür bir dünya düzeninin teşekkül ettiğini idrak etmekte verimli olacak bir araştırma sahasıdır.

Susan Strange tam da bu araştırmaya yönelik bazı soruları ortaya koymuştur. Onun ontolojisinde dört güç biçimi vardır: güvenlik (askeri), üretim, finans ve bilgi birikimi. O, bunlara “yapılar” diyor. Onun kullanımı sarıh, ancak ben bu kavramı bu güç biçimlerinin belli tarihsel konfigürasyonlar içerisinde bir araya geliş şekillerine tahsis etmek istiyorum.

Kanımcıca bu biçimlerden ikisi gücün ani ya da kısa vadeli biçimlerini teşkil ediyor: askeri-siyasal ve finansal. Bu güç biçimleri, olayların sonuçlarını en büyük ölçüde belirleyen biçimlerdir. En çok tarihin eşzamanlı/senkronize boyutuna tekabül ederler. Diğer iki güç biçimi, üretim ve bilgi birikimi, uzun vadeli öneme sahiptir. Bunlar Fernand Braudel'in *longue durée* dediği şeyi oluştururlar. Bilgi birikimi biçimi, bilimin ve teknolojinin ötesinde, insanların dünyayı algılama biçimlerini, iletişimi mümkün kılan özelliklerarası anlamların inşası ve idamesini de kapsayacak şekilde genişletilmelidir.

Bu, Vestfalya çağı kavramı olarak “uluslararası ilişkiler”in anlamının ötesine geçen bir çalışma için geniş bir programıdır. Araştırma nesnesinin yirminci yüzyılın sonu için anlamlı bir yeniden tanımlanmasını öngörmektedir.

Susan Strange'e Göre Dünya

Strange'in son yıllardaki çalışmasının merkezi konusu gücün devletlerden piyasalara kayması olmuştur – bilhassa en güçlü devletlerden, Birleşik Devletler'den, piyasaların en etkili olanına, küresel finans piyasasına kayma. Başka güç biçimleri de var elbette – askeri güç, üretim kapasitesi, ve teknoloji – ancak onun merakının odak noktası devletlerin küresel finansla olan ilişkilerinde yatmaktadır.

Kayma, tarihin gayri-şahsi dinamiklerinin ya da sermayenin hareket kanunlarının derinlerinde gömülü bir şey değildi. Birleşik Devletler hü-

kümetinin ve diğer başka hükümetlerin, bilhassa Britanya'nın, karşılıklı eylemleri tarafından meydana getirilmiş bir şeydi.²⁰ Denetimsiz bir Euro-dolar piyasasının büyümesini sağlamak için kasıtlı olarak alınmış bir karar ile başlamış, ve finansal denetimsizliğe yönelik müteakip tedbirlerce derinleşmişti. Devletler seçeneklerinde, egemen hale gelmesine izin verdikleri bu finansal güç tarafından kısıtlanmıştır artık.

Ancak, tarihin değiştirilemez hiçbir kanunu yoktur, ve temayüllerin zorunlu olarak geri döndürülemezliği söz konusu değildir. Bu küresel finans piyasasının yeniden denetlenebilir hale gelmesi ve insan topluluğuna hizmet edecek şekilde ehlileştirilmesi hayal edilemez bir şey değildir.

Susan Strange'in araştırmacıya uyarısı şu soruyu sorması yönündedir: *Cui bono?* Küreselleşen finans ve küreselleşen üretim içerisinde kim kazanıyor? Kim kaybediyor? Bu noktaya fazla ağırlık vermese de, bu süreci toplumsal ve ekonomik kutuplaşma doğuran bir süreç olarak gördüğü de açıktır ve kazananlar ile kaybedenlerin bu şekilde kutuplaşmasının siyasal çatışmaya yol açabileceğinin farkına varmak ufak bir adımdır. Askeri güç tabi ki bir caydırıcıdır, ancak baskın askeri güce karşı onunla karşılaştırılabilecek bir güç inşa etmeksizin savaşmanın, direngen bir nüfusu yönetmeyi güç hale getirmenin de yolları vardır. Hem Filistin, hem de doğu Avrupa, yakın zamandan bu tarz örnekleri teşkil ediyor.

Cui bono sorusunu takip eden soru şudur: “Ne yapılmalı?” Susan Strange'in nihai olmayan cevapları var buna. İlki olumsuz: uluslararası örgütlere fazla güvenmeyin, bilhassa finansla uğraşanlarına. Bunlar gerçek gücün paravan görüntülerinden daha fazlası değildir. Nihai olarak, dünya finansal düzenini yeniden denetlemeye kadir yegane güç, onun analizinde, Birleşik Devletler hükümetidir.

Eğer bu gerçekleşecektiyse, mutlak surette Washington'daki Hazine ile Wall Street arasındaki harp sonrası savaşı yeniden diriltecektir şüphesiz. Tabi bunun gerçekleşmesi pek muhtemel gözüküyor. ABD siyasal sistemi, daha önce de ifade ettiğim gibi, yolda bir engel olarak duruyor. Sıradan Amerikalılar ülkelerinin doların dünya çapındaki rolünü istismar etmesinden ve bunun onlara vermiş olduğu kendi cahilce sefahatlerini tazmin etmek için başkalarının birikimlerini araklama kabiliyetinden uzun süre çıkar sağlamışlardır. ABD'li siyasetçiler, onları zor seçimler yapmakla sınınamayacaklardır. Yabancıların bakış açısından seçimler, Amerikan ruh halinin en içinden çıkılmaz unsurlarını ortaya çıkarmaktadır ve Amerika'da seçimler sık ve uzun sürelidir. Dahası, ABD askeri-siyasal iktidarına hürmet eden başka insanlar, haraçlarını vermek suretiyle boyun eğmeye devam ediyor (fakat daha ne kadar?).

Susan Strange, bilhassa hükümet ve iş dünyasındaki Amerikalılara, güçlerini son yıllarda yaptıkları gibi tek taraflı ve manipülatif yollardan kullanmaktan vazgeçmelerini, ve savaş-sonrasına benzer, bir bütün olarak dünya sisteminin ve Birleşik Devletler'in de uzun vadeli menfaatine olacak bir liderliğe geri dönmelerini öğütlemiştir. Onun analizi Amerikalılar için pek methedici olmayabilir, ancak onun Amerika taraftarı olduğu da yadsınmaz. Ona göre Birleşik Devletler'i ulusötesi bir görünmez imparatorluğun etkili merkezi haline gelmiş olarak görmekten daha iyi bir şey olamaz.²¹

Bunun gerçekleşeceğine dair, yani Birleşik Devletler'in Strange'in gördüğü şekilde bu önderliği eline alabilmesi için ön şart olan katı disiplini kabul edeceğine dair ufukta çok az ümit var.

Ancak, bir geri-çekilme pozisyonu da söz konusu: para birimi blokları.²² 1930'lar tipi ticaret grupları, Strange'in dediği gibi, pazar payı için mücadelenin "oyunun adı" olduğu küreselleşmiş bir ekonomide, hiç de mümkün olmayacaktır; ancak denetlenmeyen bir küresel finans sistemiyle karşılaştığında, yen ve ekü, doların istikrarsız ve manipüle edilen hareketlerine yönelik kırılmalıklarına karşı savunma hattı oluşturmayı en çok isteyenlerdir. Bu diğer para birimi blokları, Birleşik Devletler'e, mali yöntemlerini düzeltmeye yönelik harici baskı oluşturmalıdır. Hatta Susan Strange'in Birleşik Devletler'in küresel finans üzerindeki direngen ancak kötüye kullanılmış yapısal gücü olarak gördüğü şeye meydan okumak adına, küresel finansta farklı bir liderliğe önyak olmak için Japon-Avrupa işbirliğine doğru bir hareket tahayyül edilebilir. Ancak bu sonuncu gelişme, Avrupalıların Japon ekonomik genişlemeciliğine yönelik olarak hissediyor gibi gözüktükleri hâkim huzursuzluk iklimi içerisinde, ABD'nin yenilenmiş gayrı-ihiyari liderliği kadar imkansız olabilir.

İç kemirici bir başka soru ortada duruyor. Küresel finans sisteminin ıslahatına hangi doğrultuda kalkışmak icap eder? Kimin çıkarına? Bu, en başta ulusötesi şirketlerin işlerine devam etmeleri için gereken istikrarlı ve tahmin edilebilir bir iklimin çıkarına mıdır?

Susan Strange'in bunu en uygun gelecek olarak gördüğü, küresel iş dünyasının çoğu insan için mümkün olan dünyaların en iyisini tesis edeceği izlenimine kapılınabilir. Büyük şirketlerden aşağıya doğru damla damla akan bir birikim en büyük umut mudur? Ya da küresel finansın, devletlerin, dünya çapında pazar payları için verilen mücadelede kaybedilen yerel toplumsal ve ekonomik gelecekle üzerinde yeniden denetim tesis edebilecekleri şekilde yeniden denetlenebilmesi mümkün müdür? Susan Strange henüz bu soruya işaret etmedi ve torunlarının kaderlerini ulusötesi iş dünyasının fazlasıyla göze batan ellerine teslim etmeye hazır olmayan bizler, Strange ve başkalarının meseleye yöneleceklerini ummak zorundayız. Akl-ı seli-

min karamsarlığı, mümkün olanın sınırlarıyla ilgili başarılı bir tablo sundu. Şimdi, bir miktar gerçekçilikle bize önümüzdeki yolu gösterebilecek olan iradenin iyimserliğini bekliyoruz.

Notlar

Bu makale ilk olarak burada yayımlandı. Daha önce Susan Strange’i muteber bir bilim insanı olarak anmak için Atlantada Mart-Nisan 1992’de *International Studies Association* konferansında bir oturumda tebliğ edilmiştir.

- 1 Susan Strange, “International Economics and International Relations: A Case of Mutual Neglect,” *International Affairs*, cilt 46, sayı 2 (Nisan 1970), s. 304-315.
- 2 Joan Spero, *The Politics of International Economic Relations* (New York: St. Martin’s Press, 1977).
- 3 Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century* (New York: Academic Press, 1974).
- 4 Robert Gilpin, *The Political Economy of International Relations* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1987).
- 5 Samir Amin, *Accumulation on a World Scale* (New York: Monthly Review Press, 1974).
- 6 Bernadette Madeuf ve C.-A. Michalet, “A New Approach to International Economics,” *International Social Science Journal*, cilt 30, sayı 2 (1978), s. 253-283.
- 7 Susan Strange, *States and Markets: An Introduction to International Political Economy* (London: Pinter, 1988).
- 8 States and Markets’i hala okumamış olanlar varsa, “Take six eggs” [Altı Yumurta Al] Strange’in kuramsal çerçevesinin bir özetini sunan bölümün başlığıdır (s. 230).
- 9 *The New Science of Giambattista Vico*, çev. Thomas Goddard Bergin ve Max Harold Fisch (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1970). Napolili on sekizinci yüzyıl filozof-dilbilimcisinin bu çalışmasının sosyal bilimlerde yöneme dair bize söyleyeceği çok şey var hala.
- 10 Louis Althusser ve Etienne Balibar, *Reading Capital*, çev. Ben Brewster (London: New Left Books, 1979), s. 59. Althusser’in gençliğinde *Action Catholique* üyesi olduğu sırada onun hocası olan ve kariyeri boyunca iletişim halinde olduğu Fransız Katolik teolog Jean Guitton, Althusser’in yetişkinlik hayatı boyunca aynı teolojik düşünce tarzını muhafaza ettiğine inanmıştır.
- 11 Fernand Braudel, “History and the Social Sciences: The Longue Duree,” *On History*, çev. Sarah Matthews (Chicago: University of Chicago Press, 1980), s. 25-59.
- 12 Strange, *States and Markets*, s. 11.
- 13 Eleştirel kuram ile sorun çözümü arasındaki farkı bu kitabın 6. Bölümü’nde “Sosyal Kuvvetler, Devletler ve Dünya Düzenleri ” başlıklı ortaya koydum.

- 14 H. H. Gerth ve C. Wright Mills (yay. haz.), *From Max Weber* (London: Routledge and Kegan Paul, 1948), s. 129-156.
- 15 Özellikle bkz., Strange, *Sterling and British Policy: A Political Study of an International Currency in Decline* (London: Oxford University Press for the Royal Institute of International Affairs, 1971); ayrıca bkz., Strange, "The Meaning of Multilateral Surveillance," Robert W. Cox (yay. haz.), *International Organization: World Politics, Studies in Economic and Social Agencies* (London: Macmillan, 1969).
- 16 Susan Strange, *Casino Capitalism* (Oxford: Basil Blackwell, 1986).
- 17 Peter Drucker, "The Changed World Economy," *Foreign Affairs*, cilt 64, sayı 4 (İlkbahar 1986), s. 768-791, aynı noktaya işaret ediyor. David Gordon, "The Global Economy: New Edifice or Crumbling Foundations," *New Left Review*, cilt 168 (Mart-Nisan 1988), s. 55, reel üretimsel yatırımdan kağıt yatırımına olan geçişi 1960'ların sonu-1970'lerin başına konumlandırır. Bu değişikliği şirketlerin kar oranlarındaki düşüşe eşlik eden döviz kurlarında ve faiz oranlarındaki belirsizlikler teşvik etmiştir.
- 18 Eşzamanlı/senkronik ve art-zamanlı/diakronik, zamanın iki boyutundan daha fazlasıdır. Eşzamanlı çerçeve (Karl Polanyi'nin biraz vakitsizce "demode" olarak adlandırdığı) piyasa mantığına uygundur. Art-zamanlı, müddetin süresi, karmaşık toplumsal süreçleri kapsar. Georges Sorel, her bir kayda değer bilgi bütünlüğü içerisinde, biri sarih diğeri üstü örtülü iki ayrı alan tanımlanabileceğini yazdığında bu ayrıma işaret etmiştir. Etikte, insanlar arasında hakkaniyetli ilişkilere dair düsturlar, diye yazmıştır, açık şekilde ifade edilebilir; üstü kapalı taraf cinsel ilişkilerle ilgilidir. Benzer şekilde, ekonomide de işin kolay kısmı değişimle ilgiliyken zor ve üstü örtülü kısmı üretimle ilgilidir. İlki, aşağı yukarı her yerde geçerli olan kuramlarla ifade edilebilirken sonraki tarihsel süreçler ve hususi örneklerle derinlemesine bilgiyi gerektirir. *Reflections on Violence*, çev. T. E. Hulme (New York: Peter Smith, 1941), s. 159-161. Zor tarafa yönelik kavrayışları kolay kısma uygulanan indirgemeci formüllerle sınırlamaya çalışmamak önemlidir.
- 19 Susan Strange, "The Name of the Game," Nicholas X. Rizopoulos (yay. haz.), *Sea Changes: American Foreign Policy in a World Transformed* (New York: Council on Foreign Relations, 1990).
- 20 Susan Strange, "An Eclectic Approach," Craig Murphy ve Roger Tooze (yay. haz.), *The New International Political Economy* (Boulder, Colo.: Lynne Rienner, 1991).
- 21 Susan Strange, "Towards a Theory of Transnational Empire," Ernst-Otto Czempiel ve James N. Rosenau (yay. haz.), *Global Changes and Theoretical Challenges: Approaches to World Politics for the 1990s* (Lexington, Mass.: Lexington Books, 1989), s. 161-176.
- 22 Susan Strange, "The Transnational Financial System of the 1990s," *International Studies Association* konferansında sunulan tebliğ, Vancouver, March 1991.

Kısım III

Yorumlar

---

10 Küresel politik ekonomi ve sosyal tercih (1991)

20. yüzyılın sonlarına doğru güçlü bir küresel ekonomik anlayış, dünya genelinde piyasa ütopyasının başarılı olmasına dair bir zorlamada bulundu. İçinde bulunduğumuz zaman diliminde küreselleşme zorlamasının karşısında etkili bir şekilde duran bir eğilim ortaya çıkmadı. Piyasa, ulusal toplumların bağlarından özgür bir şekilde patlama yaptığı, kurallarına küresel bir toplumu bağladığı görüntüsünü verdi. Ancak, Karl Polanyi'nin de 19. yy İngiltere'si üzerine fark ettiği gibi, toplumlar piyasanın parçalama ve yabancılaştırmasıyla ortaya çıkacak sonuçları durdurmak için, piyasanın özgürleşmesi uzun vadede eşit düzeyde bir reaksiyon ortaya çıkarabilir. Hâlihazırda, küreselleşmenin sosyal açıdan yıkıcı olan sonuçlarına karşı olan unsurlar görünürdür. Bunların nasıl bir form alacağıyla, ne zaman ve nasıl bir şekilde daha uyumlu ve daha güçlü olacakları üzerine olan sorular hala daha cevaplanmaya muhtaçtır.

Bu sorulara verilecek olan cevaplar, dünya genelindeki sosyal grupların aralarındaki güç ilişkilerine dayanmaktadır. Özellikle, savaş sonrası Amerikan egemenliği zamanında (*Pax Americana*), uluslararası ekonomik ilişkilerin yönetiminin düzenlenmesinin zayıflamasına işaret ediyor. Fakat piyasanın evcilleşmesi ve medenileşmesi, sosyal ve siyasal gelişmenin küresel bir düzeyde olmasını varsayıyor. Bu sosyal kuvvetler, kadınların, çevrecilerin, barış aktivistlerinin, yerlilerin, sendikaların ve kiliselerin de içinde olduğu bazı popüler sektör hareketlerin de dâhil olduğu hareketlere yol açmaktadır ve böylelikle küreselleşmenin yıkıcı sonuçlarına karşı olan hareketler çoğalmaktadır. Bu yeni hareketler çarpıcı biçimde farklı sosyal tercihleri temsil etmekle birlikte, eğer kendi bilinç ve kaygılarını birleştirebilirlerse, yeni bir siyasi söylem ortaya çıkarma potansiyeline de sahiptirler.

Maalesef, sol ya 60'lardaki Keynesyen pozisyonunda durmakta, hatta

genelde polemikçi bir mezhepçilikle parçalanmış bulunmakta, ya da (sosyal demokratlarda olduğu gibi) bunun sosyalizmin sosyal eşitlik taahhüdüyle nasıl barışık olduğu üzerine sessiz kalarak, küreselleşmenin yeni muhafazakâr rasyonalitesini kabul etmiş görünüyor. Burada solun eleştirel düşüncesinin zorlanması ve doldurulması gereken entelektüel bir boşluk bulunmaktadır.

Bu zorlamanın temelinde yatan motive edici güç değişime olan inançtır. Üretim küreselleşmesinin bir etkisi, herhangi bir kişi “işçi sınıfı”nın ulusal ve dünya ölçeğinde birleşmiş bir güç unsuru olduğu hakkında anlamlı bir şekilde konuşamamasıdır. Şuan da işçi sınıfının parçalanmış bir varlığı ve sorunlu bir ortak bilinci bulunuyor. Yeni ortaya çıkan sosyal yapıda, sadece üretime dayalı yapılan kategoriler daha karmaşık hale gelmiş, cinsiyet, etnik köken, din ve bölge kategorileri bölünmenin temelinde yattığı için önemli olmaya başlamıştır. Bu kategoriler toplumun yapısında üretimin temel etken olmasını ortadan kaldırmamaktadırlar. Bu kategoriler, üretim ilişkileri ve sosyal güçlerin arasında, orta seviye faktörleri olarak grup kimliklerinin öz farkındalıklarını sağlamalarının temelini oluşturuyorlar.

Bu yüzden, küresel trendlere karşı gelen sosyal hareketlerin siyasi temelleri yeniden gözden geçirilmeli ve geçmiş stratejiler düşünülerek yeniden gözden geçirilmelidir. Sosyal ilişkilerin dünya genelinde nasıl yapıllaştığının dinamiklerini analiz ederek, üretimin sosyal hareketlerin değişimi, devletlerin yeni formu ve yeni dünya düzeni için nasıl temel oluşturduğunu görmemiz mümkün olabilir.

Küreselleşme Zorlaması

Küreselleşme ile ilgili analizler, üretimin uluslararasılaşmasıyla başlamalıdır. Uluslararasılaşmanın neticelenmesi, sermayenin dünyanın üretici kaynaklarını bir bütün olarak görmesi ve karmaşık küresel üretim sistemlerinin unsurlarını en büyük maliyet üstünlüğüne yerleştirmesiyle mümkün oldu. Buradaki en önemli etken üretim sürecindeki en karlı bileşenlerin nasıl birleştirileceğine dair bilgidir.

Çok uluslu şirketler bu tarz düşünce ve planlamaları desteklerken, bileşen unsurlar; ortaklıklar, çok uluslular ve sosyalist ülke girişimcileri arasında endüstriyel işbirliği anlaşmaları ve dünya çapında küçük ev sanayicileri ile büyük şirketleri içermeye başladı. Üretici birimler buldukları yerde bol,

ucuz ve uysal işgücünden, bulamadıkları yerlerde de robotlaştırmadan faydalanıyorlar. Uluslararası üretim, sermaye, teknoloji, üretim sürecine dâhil olacak materyallerin bulunduğu (hammadde ya da bileşen parçaların olduğu) çevreler ile, mamul ürünlerin olduğu çevrelere ve görece rahat geçilebilen sınırlara ihtiyaç duyar.

İkinci büyük gelişme ise, devletlerin uluslararasılaşmasıdır. Bu yüzyılın büyük bir bölümünde, devletler iç ekonomideki refah ve istihdamı sağlayabilmek ve bu yolla iç ekonomiyi destekleyebilmek için, ulusal ekonominin yıkıcı dış faktörlerden korunacağı bir ara koruyucu olarak algılandı. Devletin önceliği iç refahı sağlamaktı. Son birkaç on yılda, devletin önceliği iç ekonomiyi uyumlu hale getirmekten dünya ekonomisinin gerekliliklerini almaya doğru evrildi.

Bu değişim, uzun zamandır ulusal hükümetlerin yapısı üzerinde etkiler bırakıyor. Dünya ekonomisinin kanalı işlevi gören merkez kurumlar (Kuzey Amerika ve Avrupa örneklerinde kıta ekonomisi) hükümetler içerisinde iç işlerle uğraşan kurumlar karşısında rakipsiz hale geldiler. Sanayi Bakanlıkları ve Çalışma bakanlıkları kendi iç bileşenlerini ulusal ekonomik politikaları uygulamak ve yönlendirmek için kullanırlardı. Bu iç ekonomiye dönük olan kuruluşlar; ekonomi bakanlığı, başkanlık ofisleri ya da başbakanlık ofisleri gibi dünya ekonomi örgütleriyle (OECD, IMF ve ekonomi zirveleri gibi) direk bağlantısı olan kurumlara bağlı olmaya başladı. Uluslararası uzlaşmayı yansıtan ulusal planlar da bu ilişkiler sayesinde ortaya çıktı. İç ekonomik ve sosyal çıkarlar da bu sebeple azaltılmış oldu. Devletin içte sahip olduğu örgütler, artık daha fazla dünya ekonomik eğilimleriyle iletişim kanalı olarak görülmeye başlandı. Ayrıca bu örgütler, kendilerinin karar veremediği politikaları iç ekonomiye uygulayıcı olarak da görülüyor.

Üçüncü olarak, yeni uluslararası iş bölümü; eşit olmayan bir gelişme modeli ortaya çıkarıyor. “Üçüncü Dünya” kavramı artık anlamlı değil. Çünkü buraya ait olduğu düşünülen ülkelerin birçoğu ya imalat ve doğal kaynaklar (özellikle enerji) üzerinden uygun bir yer buldular, ya da “Dördüncü Dünya” kategorisine hızlı bir şekilde yoksullaştıkları için düştüler. Bu “Dördüncü Dünya” dünya sistemine ilgisini çekti. Bu ilgi gelecekte ortak olmak için değil de yoksullara yardım ve isyanları kontrol etmek içindi.

Dünya Bankası 1970’lerden sonra Dördüncü Dünyadaki “mutlak yoksulluk” ile ilgilenmeye başladı. Bu mutlak yoksulluk Dünya Bankası tarafın-

dan sosyal ve siyasi karışıklık olarak algılandı. Çünkü bu karışıklıklar dünya ekonomisine daha entegre olan yerlere sızayabilir ve buralarda bölgesel çatışmalar ve iç savaşlar çıkabilirdi. Bu ülkelere yapılan ekonomik yardımlar insanları düşük verimliliği olan işlerde tutmak (meşhur 'gayri resmi ekonomi'), insanların temel ihtiyaçlarını kendilerinin sağlamasını teşvik ettiği refah anlayışı ve nüfus artışını engelleyip gelecekte çıkacak problemleri önlemeye dönüktü. Dünya ekonomik kuruluşlarının en önemli sorunu gelişmeye engel olacak herhangi bir yerdeki yoksulluğu engellemek oldu. Bu çok taraflı dünya sistemi politikasının yoksullara yardım etme bileşeniydi. İsyan kontrolü ise ikili askeri yardım anlaşmaları ile baskıcı rejimleri kontrolleri hareketlerinden korumak ve düşük yoğunluklu çatışmaları desteklemek şeklinde olmuştur.

Dördüncü olarak, Keynesyen ekonominin talep kontrolü ve Fordist endüstrileşmenin sağladığı uzun süreli ekonomik gelişme mantığının 1970'lerin ortalarındaki krizlerle son bulması, yeni bir ekonomik sıçramaya neden oldu. 70lerdeki petrol fiyatlarının artışı gelişmiş kapitalist ülkelerdeki durgunlukla beraber uluslararası bankaların likitlerini artırdı. Bu bankalar hırslı borç vericiler oldular. Şirketler yeniden yapılanmalarını finanse etmek için çok miktarda borç almaya başladılar. Yeni endüstrileşmeye başlayan ülkelerin hükümetleri de borçlanıyorlardı. Çünkü özel bankalardan borçlanma IMF'den borçlanmaya göre kamu politikalarında daha az sıkıntı yaratıyordu. Ayrıca borçlarını borçlanmış finans kuruluşlarının ürünleriyle ödemeyi umuyorlardı.

ABD, kamu borcunu uluslararasılaştırarak dünyanın en büyük borçlu ülkesi olmuştu. Ancak ABD, diğer ülkelerin üzerinde olan mali baskılardan yoksundu çünkü dünyanın en fazla kullanılan rezervine sahipti. Amerikalılar üretimlerinden daha fazla tüketerek borçtan faydalanabilirdi. Öbür türlü yabancılar dolardaki düşüşü kabul etmeye hazırdı. Amerikalılar için ülke ekonomisine artan yabancı hâkimiyeti uzun dönemli bir sonuçtur. Çünkü yabancılar tarafından alınan dolardaki düşüş, Amerikan endüstrilerini ve gayrimenkullerini almak için kullanılabilirdi. Amerikan ekonomisi üretkenlikteki liderliğini bir kere kaybetti ancak hesaplaşma zamanı doların dünya finansındaki hegemonik etkinliği sayesinde ertelenmiş oldu.

Amerika dışındaki borçlu ülkelerde ortaya çıkan borç krizi 1980lerde iyice kritik hale geldikçe önceki eğilimleri hızlandırdı. Borç alma durumları

ve var olan borçlara karşı pes etme durumu tamamen küresel ekonomiye entegre olmayla ilişkili olmaya ve dünya ekonomisinin menfaatlerini adapte etmeyle ilgili olmaya başladı. Hükümetlerin yabancı kreditorler karşısındaki sorumluluğu, kendi vatandaşlarına olan sorumluluğun önüne geçti. Uluslararası finansın gönülsüz temsilcileri olmaya başladılar. Uluslararası finans hükümetlere; sermayenin uluslararası özgür dolaşımını, uluslararası üretimin yapılabilmesi için imkânları, ulusal para birimlerinin devalüasyonunu, iç fiyatların artışını ve işsizliğin artışına izin verilmesini zorunlu kıldı. Adaptasyonun sorumluluğu böylelikle işçilerin ve daha zayıf sosyal grupların üzerine bindi. Kamu servislerinin kesilmesi, temel tüketim maddelerindeki fiyat artışları, işsizlik ya da kötü koşullarda iş sahibi olma üzerine uygulanan baskı bunun araçları haline geldi.

Beşinci olarak, güneyden kuzeye gerçekleşen göç birkaç on yıldır var olan bir şey ve son zamanlarda iyice artmış olabilir. Genel olarak zihnimiz bu sorunun uzun dönemli olduğunu kabul etmek yerine, bunu kısa süreli bir mülteci sorunu olarak görüyor. On dokuzuncu yüzyılın son zamanlarında (1870-1900) Avrupa'nın nüfusu 100 milyon büyüdü. Bu artış çoğunlukla kırsal olan toplumdaki artan bir şekilde kentsel olan medeniyetle ilişkilendirildi. Buna ek olarak, emperyalist genişleme sürecinde 40 milyonluk da bir artış oldu. 20 yüzyılın son zamanlarında ise belki de tam tersi şeklinde bir hareketlenme söz konusu olabilir. Hatta bunun oranı daha fazla olabilir.

Bu göç sorununu yukarıda saydığımız yapısal sorunlarla ilişkilendirmek daha gerçekçi olabilir. Üretimin uluslararasılaşması ki bu dünyanın çevre alanlarına nüfuz ediyor, bazı sosyal grupların daha fazla kar ederken bazılarının zarar etmesine sebep oldu. İhracat için endüstri bitkilerini yetiştirmeyi daha iyi bilen çiftçilerin yanında köylüler marjinalize oldular. Hükümetler borçtan ötürü para sıkıntısı yaşayıp, bütün enerjilerini ihracat gelirlerini artırmaya yönlendirince, yerel marketler için temel geçinme ürünlerini imal etmenin önceliği düştü. İhracata yönelik imalat özellikle kadınlar olmak üzere kırsal yaşamdan gelen insanlara düşük maaşlı çalışma imkânı sağlıyordu. Kırsal yaşamdaki iş imkânının kaybı ve yeni endüstriyel işler arasındaki boşluk kayda değer bir ölçüdedir. Bu boşluk öncelikle yakın kentlere sonra da legal ya da illegal yollarla başka ülkelere olmak üzere göç sorununa göç sorununu tetikliyor.

Devletlerin uluslararasılaşmasının Üçüncü Dünya’da edindiği özgün şekil şimdiye kadar askeri-bürokratik bir haldeydi. Askeri-bürokratik şekil, ihracata odaklı gelişmeyi teşvik ederken içerde de siyasi arenanın dışın-da kalan toplum elementleri üzerinde de kemer sıkma politikalarını uyguluyordu. İnsan hakları ihlallerinden iç savaflara kadar uzanan geniş bir aralıkta cereyan eden fiziksel şiddet “mülteci sorununu” oluşturuyor. Bu durum bir dereceye kadar otoriterliğin politik psikolojisiyle açıklanabilir ancak geniş anlamda mülteci sorunu küreselleşmenin sistemik sorunu olarak anlaşılmalıdır. Bürokratik otoriterlikten kırılğan seçilmiş rejimlere geçildiğinde bile piyasasını kişiler üstü baskısı ve güvensizlik korkusu mülteci akışını yenilemiştir.

Üçüncü Dünya’dan Birinci Dünya ülkelerine doğru olan mülteci akışı, gelişmiş kapitalist ülkelerde iş olanaklarının gerilemesiyle birleşik bir şekilde (iş gücünün McDonaldslaşması), “merkezin çevreleşmesi” olarak tanımlanıyor. Düşük maaşlı, güvensiz işlerde çalışan, korumasız işçilerden oluşan yeni yığınlar cinsiyet, etnisite, din ve ulusal köken olarak parçalara ayrılıyor. Kendilerini madunlaştıran sistem yerine genellikle birbirlerini düşman olarak görüyorlar. Parçalara bölünme siyasi ve ekonomik zayıflıklarını sürekli kılıyor.

Neticede yukarıda sayılan küresel politik ekonominin yapısal eğilimleri gelişmiş kapitalist devletlerin yöneticilerinin savaş sonrası karşı karşıya kaldığı entelektüel çerçevesini göreceli olarak başarılı bir şekilde geçersiz hale getirdi. Ekonomideki neoklasik sentez 1960’lardaki ve 1970’lerdeki durgunlukla karaya oturmuştu. Parasalcı görüş ve iktisatçı ekonomi hegemonik atmosferlerine başarılı olduklarını iddia ediyorlar.

Sol ise entelektüel olarak revize oluyor ve küresel değişim ile sosyal güç arasındaki ilişkiye dair yeni bir eleştirel perspektif ortaya koyuyor. Mesela, dünya ekonomisinin merkez/çevre yapısı üzerine şekillenmesine bakabiliriz. “merkez” ve “çevre” terimleri aslında coğrafi bir anlamı ifade ediyor ve ekonomik ve siyasi metropoller bunlara bağlı olan ülkeler e bölgelerden ayırıyordu. Bu kavramlara artan bir şekilde sosyal anlamlar da yüklenmeye başladı çünkü bölgesel sınırlar ve devlet müdahalesinin etkisi, gelişmiş küresel ekonomiden ve büyük kıta ekonomilerinden geride kaldı.

Göreceli olarak sınırlı sayıda bir personel, girişimci korporatizme bü-tünleştirildi. Yeni bir anlam ifade eden bu durum; kısa dönemli, geçici,

yarı zamanlı, taşeron, geri ödemeli ve yeraltı ekonomi üreticileri ile geçici ve sürekli işsizlikten ayrıştırılmaktaydı. Üretim organizasyonları, Fordist toplu üretime dayalı ekonomiden esnekliğe dayalı post-fordizm dönemine geçiş yaptı. Bu yeni teknolojiler, parçalara ayrılmış iş gücünü maksimum kullanmayı sağlıyordu. Yeni endüstrileşmeye başlayan ülkelerdeki ihracat platformlarının yarı hünlerli iş gücünü ağırlıklı olarak kadınlar oluşturuyor. Çevresel işgücünde yer alan iş bulma imkanlarında görülen etnik çeşitlilik evrensel bir fenomen haline geldi. Ayrıca bölgesel farklılıklar, emek yoğun ve teknoloji yoğun ekonomik aktiviteler arasında farklı lokasyonlar için rasyonelite sağlıyor.

Devlet Çeşitlerine Alternatifler: Aşırı Liberalizm Ya Da Devlet Kapitalizmi

Üretim süreçlerinin merkez/çevre olarak yeniden yapılandırmasında yer alan benzer eğilimler, ayrıca kendilerini devlet biçimlerinin dönüşümünde de açıkça gösteriyor.

Kapitalist devletin hem sermayeyi birikim yapması için desteklemesi hem de bu birikimi halk önünde meşrulaştırmak için birikimin refah ve iş imkânları üzerindeki negatif etkilerini yatıştırması; sağ ve sol siyasi çevrelerde klişe haline gelmiştir. Büyüme yavaşladıkça, birikim ve meşrulaştırma arasındaki çatışmalar iyice ortaya çıkar. Çelişki, ileri kapitalist devletlerde kendisini mali krizde gösterirken, geç endüstrileşmiş Üçüncü Dünya ülkelerinde ise döviz krizi olarak gösterir. Sovyetler Birliği'nde, sosyalist meşruiyet iş güvenliği ve temel ihtiyaç maddelerine eşit ulaşım şeklinde garanti altına alınmışken, bu durum ekonomik büyümeyi gerekli gören liderlikler tarafından tehdit edilir hale getirmiştir. İleri kapitalist ülkelerde büyüme yavaşladıkça, savaş sonrası ekonomik patlama sırasında hükümetler sermaye ve işçi arasındaki sosyal sözleşmeyi kaldırdıklarını ilan ettiler. Hükümetler iki korkularını dengelemek durumundaydı: artan işsizlikle beraber siyasi huzursuzluk ve refah için ayrılan rezervlerin yorgunluğu ki bu iş dünyasının yeniden yapılandırmadan kaçınmasıyla mümkün olabilir (bu durumda işsizlik azalabilir ve vergi tabanı artabilir). Bu durumda hükümetler sermayenin çıkarının yanında yer aldılar.

Savaş sonrası yıllarda, neoliberal bir devlet biçimi ileri kapitalist dev-

letlerde şekillendi. Bu devlet biçimi; büyük endüstrilerin çıkarları, örgütlü iş gücü ve hükümetler arasında bir konsensüsle sağlandı. “neo” eki vardı çünkü klasik liberalizm Keynesyen pratikle tadil edilmiş ve piyasa davranışları dezavantajlı grupların sosyal olarak savunulmaları ile uyumlu hale gelmişti. Neoliberal konsensüste, toplumun büyük işsizliği tahammül göstermeyeceği ya da refah rejiminin dağılmasına göz yummayacağı kabul edilmişti. Eğer bunlar gerçekleşirse, devletin meşruiyetini kaybedeceği düşünülüyordu. Bu cümlenin gerçekliği düzgün bir biçimde ortaya çıkarılmadı. Doğrusu, devletin değil refah devletinin meşruiyeti ya da işçi hareketlerinin meşruiyeti kamuoyu tarafından göz adı edildi, demek daha doğru olabilir. Geniş çaplı işsizlik korkuyu ortaya çıkardı ve kolektif olarak değil, kişisel olarak hayatta kalma önem kazandı. Sendikalar stratejik olarak çekiliyorlar. Üyelerini kaybediyorlar ve kamuoyu karşısında ortaya çıkma durumları gözükmüyor.

Neoliberal tarihi bloğun dağılması, bazı resmi olmayan organizasyonların (Bilderberg Konferansları, Üçlü Komisyon, Roma Kulübü, ve başka bazı kuruluşlar) kolektif bir şekilde ideolojik revizyonda ısrar etmeleri ve sonra da OECD gibi daha konsensüs yapabilen kurumlar vasıtasıyla uygun bulunmasıyla hazırlandı. Modern neoliberalizmin bu parçaları, onun vasiyetini hazırladı. Yeni bir doktrin 1970s lerdeki depresyonda kapitalist gelişme için devletlerin görevlerini belirledi. Üstün nitelikli OECD komitesinde şu sözler yazıyordu: “gelişme için dar geçit.” Bu bir tarafta özel yatırımın teşvikine bağlı olduklarını gösterirken, diğer tarafta enflasyonun artışından kaçınmalarına olan ihtiyacı ifade ediyordu.

Hükümet iş dünyası ittifakı bu dar yolu geliştirmek için kuruldu. Müzakere ile karar verilen maaş ve fiyat politikaları ile kamu yatırımlarının artırılması gibi şirketsel çözümler bu ittifak sayesinde kurulmaya çalışıldı. En önemli öncelik, iş dünyasının hükümet üzerindeki etkisini artırmaya yönelik adımlarda oldu. Ayrıca pratikte de savaş sonrası sosyal sözleşmesinde refah ve istihdamın çerçevesinin ikinci aşamaya geçmesi kabul edildi.

Üretimin yeniden şekillendirilmesi işçi sınıfı içindeki ayrışmayı ve parçalanmayı vurgulamış, ancak bu eğilim tek biçimli olmamıştır. Birçok Batı Avrupa ülkesinde uzunca bir tarihi olan ideolojik eğitim dayanışmanın

ortaya çıkmasını sağladı. Bu geleneğin gücü Kanada'da Amerika'dan güçlü olmasına rağmen Kuzey Amerika'da zayıf kaldı. İtalya ve Fransa'da sendikaların göçmen işçileri ve yerel örgütlü işçileri dayanışma haline getirdiği örnekler mevcut. Bunun yanında diğer örneklerde bu gruplar birbirine karşı sıralanmış görünüyor. Parçalanmışlık, işçilerin zayıf kalmasının arkasında yatan sebep olarak görülüyor. Bu zayıflık yüzünden işçiler neoliberal politikalara ayak uydurma konusunda geride kalıyorlar ve uyum hükümet ve iş dünyası arasında sağlanıyor.

1970'lerden beri görülen neoliberal tarihi bloğun çözülmesi gerileme gösterirse, yeni bir tarihi bloğun kurulduğunu ve bu bloğun devamlılık sağlayan bir devlet düzenini hayata geçirdiğini söylemek için çok erken olur. Eski neoliberal devletlerin siyasi sistemlerinde iki tür hareket görünür bir biçimde bulunuyor: Ekonomik liberalizme gidişte iç engelleri aşmak için İngiltere'de Thatcherizm ve Amerika'da Reaganizm; ve daha konsensüse dayalı adaptasyon gerçekleşen Japonya, Batı Almanya ve birkaç küçük Avrupa ülkeleri.

Aşırı Liberalizm

Thatcher-Reagan modeli, aşırı liberal devlet biçimine karşı bir ideolojik bekleme olarak görülebilir, çünkü bu model; on dokuzuncu yüzyıl liberalizmine bir dönüşü planlıyor ve neoliberal düşüncenin, klasik liberalizmde üretilen ve ekonomik liberalizmin sosyopolitik reaksiyonlarını adapte etmesini reddediyor. Bu neoliberalizmin "neo" sunu ortadan kaldırıyor. Keynezyen talep-destek yeniden dağılımcı politikalarını içeren donatıları aşırı liberal düzende yüksek bir şüphe ile gözden geçiriliyor. Halkı, endüstriyel faaliyetlerden korumak için yapılan hükümet kaynaklı müdahaleler (çevre kirliliği karşıtı, güvenlik, sağlık kontrolleri ve başka önlemler) zayıflatıldı ya da çıkarıldı. Halkın ne kadar korunmak istediğine de piyasa karar verir oldu.

Aşırı liberal eğilim yeniden yapılandırmayı hafifletti; sadece işçi gücü için değil, aynı zamanda üretimin sosyal ilişkileri için de. Üçlü korporatizmden feragat etti. Devlet sektöründeki sendikalara saldırılarıyla ve oligopolcü sektördeki sendikalara karşı gelmeyi destekleyerek iki partiliği de

zayıflattı. Zımnı olarak, oligopolcü sektördeki bilimsel teknik konumundaki yöneticileri ve bunların korporatist ilişkilerini desteklemek için devlet girişimcileri destekledi; hatta bu devletin kendi kadroları üzerinde yaptığı da bir uygulamaydı. En sonunda, devlet kadroları kısa dönem, az düşük vasıflı, yüksek iş miktarına dayanan meslekler üzerinde istihdamı artırdı ki bunlar ilerideki işçi piyasa ayırımını destekliyordu.

Siyasi sonuçlar neoliberal devleti devam ettiren koalisyonun tamamen bozulmasıdır. Bu devlet oligopolcü sektörde işçi sendikalarıyla ilişkide olan (sosyal sözleşme), genişleyen ve birleşen devlet sektörü, zor durumda olan büyük sektörlerle yardım için hazır olan (tarımda fiyat desteğinden, büyük endüstrileri kurtarmaya kadar) ve ezilen gruplar için transfer ödemeleri ve hizmetlerine dayanan devletti. Neoliberal devlet, dünya genelindeki sermaye birikimini bastırılmış grupların çıkarlarıyla uyumlu olması için hegemon bir rol oynadı. Meşruiyetini konsensüsten aldı. Olması gereken aşırı liberal devlet bütün bu gruplarla ve çıkarlarıyla yüzleşti ki neoliberal devlet bunlarla uzlaşma sağladı. Devlet sektörü çalışanlarından, hizmet alanlardan ve sendikalardan aldıkları tepki bunu küçültmedi.

Neoliberal devletten aşırı liberal devlete geçişi yöneten hükümet iş dünyası ittifakı, dışlanmış gruplara bir listeyi empoze etti. Devlet çalışanları toplu sözleşmeyle ve genişleme dönemindeki maaşlarla büyük kazanımlar elde ettiler ve onlar bütçe kısıtlamaları için en önemli hedef haline geldiler. Hizmet alanlar ve kadrolu olmayan işçiler ile sosyal olarak yakın kategoriler, harcamalarının azaltılması ve işsizlikle vuruldular. Çiftçiler ve küçük iş sahipleri bankalara ve hükümete kızgındılar çünkü düşük maliyetli finans artık onlar için ulaşılabilir değildi. Uluslararası iş bölümünün değişmesiyle birlikte endüstrilerde - tekstil, otomobil, çelik, gemi sektörü gibi sektörlerde çalışanlar- çalışan kadrolu işçiler işten çıkarılma ya da düşük maaş alma gibi birçok ciddi sorunla karşılaştılar.

Dışlanmış gruplar güçlü organizasyondan ve siyasi birliktelikten uzak kaldıkça ve ideolojik aldatmalarla kişisel olarak hayatta kalmaya kolektif hareketten daha fazla değer verdikleri müddetçe, yeni siyasi ortodoksun politikalarını sürdürmeye ancak yeterli olurlar. Eğer küçük çoğunluk ya da en azından toplumun küçük bir kısmı göreceli olarak tatmin olursa, tatmin olmayan geniş azınlığa göre siyasi olarak bu politikaları sürdürenleri mobilize etme mümkün olabilir.

Devlet Kapitalizmi

Aşırı liberalizm devlet ve ekonominin ayrımını tekrar ileri sürerken, kapitalist gelişmeyi yenilemeyi vaat eden alternatif devlet biçimi devlet ve ekonominin birleşmesini destekliyor. Bu devlet kapitalist yolu dünya ekonomisinin içindeki ulusal pozisyonlardan, farklı kurumsal yapılardan ve ideolojilerden ötürü değişik biçimlere girebilir. Genel düşünce devletin yönlendirici rolünün ulusun üretici güçlerinin gelişmesi için kaçınılmaz olduğu yönünde. Dünya ekonomisinde bu güçlerin ilerlemesi ancak bilinçli endüstri politikası, başlıca sosyal güçlerin müzakeresi ve korporatif süreçlerde devletin müdahalesi ile mümkündür. Böyle bir anlayış ekonominin stratejik hedefleri üzerine bir anlaşma sağlamalı, ayrıca da sınırların ve kazançların bu amaçlara ulaşırken ne olacağı üzerine de bir anlaşma sağlanmalı.

Devlet kapitalist yaklaşımı dünya marketinin gelişmenin en önemli belirleyicisi olduğu kabulüne dayanır. Herhangi bir ulusal ekonomi, en büyüğü bile, dünya marketini kontrol edemez ya da çalışmasına karışamaz. Dahası, neoliberal yaklaşımın aksine, devlet-kapitalist yaklaşımı çok yanlı ticaret e finansal anlaşmalara gelince, dünya piyasası üzerine herhangi bir konsensüs müdahalesini varsaymaz. Devletler sadece kendi uluslarının rekabetini artırmak için değil, aynı zamanda kendi uluslarının ihracatını dikte etmek için de müdahale edebilirler. Dünya piyasası devlet-kapitalist teorisinin özel bir politikaya indirgediği bir doğal durumdur.

Her şeyden önce, dünya piyasasında rekabetlerini artırmak için ulusal üretimde lider sektörlerin gelişmesi bu politikanın geniş çerçevesini oluşturur. İkinci olarak, bazı sosyal grupların korunması.

Endüstriyel rekabet, bu politikanın ilk boyutu, bu sektörlerin devletin desteği ve inovasyon yönetimi ile birlikte dünya rekabetinin uyarıcılarına açılmasıdır. İnovasyon kapasitesine destek, bilgi endüstrisinin şartıdır; devlet teknolojik araştırma ve gelişmeyi mali yönden desteklemekte önemli bir sorumluluk sahibidir.

Bu politikanın ikinci boyutu-sosyal grupların refahının dengelemek-rekabet peşinde olmayla ilişkilendirilmelidir. Dezavantajlı grupların ve sektörlerin (endüstriler ya da bölgeler) korunması geçiş döneminde transfer edilebilmeleri için planlanmalıdır. Böylece eğitim, yetenek artırma ve

yeniden yerleştirmeye yardımcı olma sosyal politikada önemli bir yere sahiptir. Devlet kesinlikle etkili olmayan ve düşüte olan sektörleri desteklemelidir, ancak piyasa kriterlerine göre başarılı olmak isteyen insanlara imkân yaratmalıdır. Ancak devlet piyasa baskısına ve grupların çıkarlarına müdahale edebilir ve bu yüzden ikinci olan adaptasyonda tam söz sahibi olmayabilir. Buna karşın, aşırı liberal model devletin bu tampon ve destekleyici fonksiyonunu kaldırabilir ve piyasanın adaptasyonun bütün yükü dezavantajlı gruplara yüklemesine izin verebilir.

İçsel olarak oluşturulmuş birikimler rekabeti artırmak için önemli sayılınca, hem yatırımcılar hem de işçiler gelecekte kardan birlikte faydalanabilmek için eşit bir şekilde ödün vermeye ikna edilebilirler. Böylece gelir politikası endüstriyel politikanın ayrılmaz bir kopyası haline gelir. Benzer bir şekilde, yönetsel girişim inovasyonla yüzleşmek zorunda kalır ve piyasa değişikliklerine hızlı cevap verme, teknolojik süreçlere işçilerin katılımıyla dengelenebilir. Bu yüzden, böyle bir devlet kapitalist yaklaşımının etkili olması, korporatif kurumların ve süreçlerin kurulmasına bağlıdır. Sadece girişim ve endüstri seviyesinde değil ama daha merkezileşmiş sanayiler arası, sektörler arası ve bölgeler arası kaynak değişimleri üretim ve refah için gerekli.

Devlet kapitalist biçimi rekabetçi dünya piyasası ve korumacı refah sektörü arasında bir ikililik içeriyor. Öncekinin başarısı, sonraki için kaynaklar sağlamalıdır. İkincideki dayanışmacı ruh birincisi için istek ve meşruiyet sağlamalıdır. Böylelikle devlet kapitalizmi birikim rejimi için bir yenilenme ve meşrulaştırma sağlıyor ve bu rejimin ve aşırı liberalizmin 1970'lerdeki ekonomik ve mali krizleri için bir meşruiyet sağlıyor.

En radikal biçimiyle, devlet kapitalizmi, rekabetçi dünya kapitalizmine içkin olan sosyalizmi çağırıyor. Bu kapitalist gelişmeye bağlı olan sosyalizm olabilir; ki bu değişim değerlerine üretiminin başarısıdır. Taraftarlarının iddia ettiği gibi, dışsal dengesizleşme, ekonomik olarak zayıf olan ülkelerin (Allende'nin Şili'si, karanfil devrimim sonrası Portekiz) sosyalist stratejilerinden daha zayıf olabilir. Devlet kapitalizminin en sert hali, kendini defansif, sosyalizmin kurulmasında yarı ataerkil olan sosyalizme, ki sosyalizm dünya ekonomisine bağımlılığı azaltmayı amaçlar, alternatif olarak sunuyor.

Farklı ülkeler tarihsel deneyimlerinden ötürü devlet kapitalizmi modelini adapte etme konusunda sosyalist kolerasyon olmadan da donanımlıydılar. En donanımlı olanları geç endüstrileşmiş olan ülkeler (19. yüzyılın son dönemlerindeki Fransa ve Japonya ile 20. Yy lın son dönemlerinde Brezilya ve Güney Kore); bu ülkelerdeki devlet (ya da merkezileşmiş ancak otonom olan finansal sisteme sahip olan Almanya örneği gibi) endüstride gelişme için sermayeyi mobilize etmede büyük bir rol oynadı. Bu ülkelerdeki kurumlar ve ideoloji ortak amaçların gerçekleşmesi için devlet ve özel sermayenin yakın koordinasyonunda önemli bir rol oynadı. En az donanımlı olanları ise önceden endüstrileşmiş olan ülkelerde, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri, hegemonik kurumlar ve ideoloji devleti özel ekonomik adımlardan uzak tuttular ve devletin rolünü piyasa kurallarının garanti altına alma ve uygulamayla sınırlı tutarken, aynı zamanda piyasanın makroekonomik yönetim koşullarını devlete verdiler. Geçmiş hegemonik liderliğin geç kalmasını etkisi devlet-kapitalist modelin adaptasyonunun geciktirmiş olabilir.

Devlet-kapitalist gelişmesini askıya alan korporatist süreç, aynı zamanda bazı marjinal grupların dışlanmasına da sebep olabilir. Bu süreç, iş dünyasının ve iş gücünü dünya piyasasına işçileri üçüncü dereceden hizmet sektörüne dâhil edebilir. Bu gruplar hizmet servislerinde sıklıkla pasif bir ilişkide olurlar ve politika yapmada etkileri azdır. Bu gruplar orantısız bir şekilde gençlerin, kadınların, göçmenlerin ya da azınlıkların ve işsizlerin arasında bulunuyor. Bu gruplar parçalanmış olduğu için ve göreceli olarak güç sahibi olmadıkları için, onların dışlanması genellikle sorun çıkmadan gerçekleşir. Ancak bu korporatist sürece bir tehdit de oluşturur. Bu tehlikenin bir parçası, özellikle genç ve işsiz erkeklerde görülen şiddetin kural dışı patlamasıdır. Bu tür patlamalar, yerleşik otoritesinin güçlenmesine sebep olur çünkü yerleşik otorite bu durumlarda kanun ve düzeni uygular.

Tehlikenin diğer parçası, marjinalleirnin siyasi olarak mobilize olma riskidir. Bu demokratik meşruiyeti korporatist etkinliğin karşısına koyar. Bu tehlikeler, neoliberal ideologlar tarafından modern demokrasilerin “yönetilemezliği” olarak önceden ima edildi. Buradaki ima, devlet kapitalizmini geliştirmeyi amaçlayan korporatist sürecin demokratik baskılarla izole edilmiştir. Bunun doğru olmasıyla ilgili olarak, içsel sosyalizmin başarı şansı dünya piyasa sistemi tarafından sürdürüldüğü iddiası bir yanılısamadır.

Sonuç olarak, devlet-kapitalizmi ulusal hegemoniyi yeniden yapılandırmak ve aşırı liberalizmin katılaştırmaya çalıştığı sorunları gidermek için bazı potansiyellere sahiptir. Korporatizmin daralan tabanı (özellikle işçi bileşenleriyle ilgili), ki devlet kapitalizmi buraya dayanmalıdır, demokratik meşruiyetle bir çelişki içerisindedir. Bunun tarihi bloğu zayıf olabilir. Dışlanmış gruplar karşı hegemoni için mobilize olabilir ve bu dikkate değerdir, ancak parçalanmışlık ve güçsüzlük bu grupların görevini yapmasına engel olur. Orta vadede, devlet-kapitalist biçimi aşırı liberalizmin zararlarına karşı uygulanabilir bir alternatif gibi görünüyor. Bu biçimlerin uzun dönem uygulanabilirliği tartışmaya açıktır.

Küreselleşmeyi Engelleyen Sosyal Güçler

Küreselleşme zorlamasının en sert biçimin ideolojisi aşırı liberalizmdir. Devlet kapitalizmi ise, toplumun reaksiyonunun en azından bir kısmına cevap veren bir küreselleşme adaptasyonudur. Bizim kendimize sormamız gereken soru; orta vadede uygulanacak bir devlet kapitalizminin uzun dönemli elverişli olup olmayacağıdır.

Buna en iyi diyalektik biçimde yaklaşabiliriz: Küreselleşme zorlamasını yaratan koşulların nasıl oluştuğunu ve bu koşulların nasıl toplum içinde mağduriyet yaşayan ve sömürülen kesimler arasında vicdani krize yol açabileceğini soruşturabiliriz. Küreselleşmenin ulusal politikalara koyduğu kısıtlamalarla başlayıp, daha popüler yanıtlarla devam edebiliriz.

Ulusal politika üzerindeki en temel dışsal kısıtlama uluslararası finansal ağdır. Hükümetin sermaye hareketlerini ya da döviz kontrol etmesine yönelik tehdit algısı yatırım düşmesine ve sermaye kaçışına neden olabilir. Bunun yanında, döviz krizi yaratabilir ki bu da borç almayı dada ulusal para birimini devalüasyona uğratmayı gerektirebilir. Küresel ekonomik hareketlere gönülsüzlük yabancı ya iç borçlanmayı zorlaştırır, ayrıca da finansal marketlerde devletin gelirleriyle giderlerini doğru yönetemediği algısı ortaya çıkar. 1976 yılında, İngiliz İşçi Partisi IMF ve iç finansal marketlerin baskısıyla devlet harcamalarını kısma zorlandı. Borçlanmanın alternatifi para basmak ve poundun değerini düşürmekti. Başkan François Mitterrand başkanlığındaki Fransız Sosyalist hükümeti (1981/1982), yeni bir takım sosyal önlemler ve endüstri gruplarıyla bankaların devlete geçmesi

yönünde adımlar attı. Ancak ikinci yılında hükümet sosyal hizmetlerde ve işsizlik maaşlarında, kamu iktisadi teşekküllerinde ve ülkenin ödemelerinde açık vermeye başladı. Bu durum diğer ileri kapitalist ülkelerle devlet politikalarında işbirliği yapma sonucunu doğurdu: anti enflasyon önlemlerine öncelik, maaş dondurma uygulaması ve maaş endekslemeden kaçınma ile genel ve sosyal harcamalarda hükümet harcamalarında kesinti.

İçerden gelen güçlü sosyal odakların baskısı, dışarıdan gelen finansal sermaye kısıtlamaları ve dünya ekonomisinin kurumlarının kombinasyonu; hükümetin seçeneklerine limitler koydu. Eğer bir hükümet dışarıdan gelen taleplere önem vermemeye karar verirse bu hükümet içindeki toplumun üretici güçlerini koordine etmeye ve aydınlatmaya hazırlıklı olmalıdır. En olağanüstü durumda, döviz yerine (ya da dünya piyasasında kar) bu toplu hareketlilik, kolektif ve eşitlikçi kemer sıkma, kullanılmak istenen üretimin organizasyonu (ya da toplumun temel ihtiyaçları) gibi durumlara hazırlıklı olmalıdır. Bu Polanyi'nin deyişiyle tekrar dağıtılabilir topluma doğru bir evrilmedir.

Gelişmiş kapitalist ülkelerde bu gibi bir alternatife psikolojik olarak hazırlık bir kamuoyu olduğuna dair herhangi bir işaret bulunmuyor. Kişisel seçim etiği ki bu insanın dünyadan ve cennetten kurtuluşunu artırır, kolektif çözümün yenilmesi çok yaygın olur. Belki sosyal ve ekonomik bunalım zamanlarında bu gerçekleşmeyebilir.

Az gelişmiş ve yeni endüstrileşen ülkelerde böyle bir hazırlığın olduğuna dair herhangi bir görünüş bulunmuyor. Yabancı kreditorlere karşı güveni artıran kemer sıkma uygulamaları ile sağcı otoriterizme dönüş halkın itirazını artırabilecek riske sahip. 1989'da Venezuela, Brezilya ve Arjantin'de ortaya çıkan gıda isyanları birer uyarıydı. Yabancı kredilere dayanan ve bunu insan kaynağını mobilize eden otarşik solcu milliyetçilik ise güvenirliliğini kaybetti. Üçüncü Dünya ülkelerindeki seçilmiş hükümetlerde bunun tersini yapacak ne irade ne de otorite bulunuyor.

Kendilerini önceden sosyalist olarak tanımlayan ülkelerde ise durum tam tersi. Tepeden gelen baskılar, içinde karmaşık planlamayı azaltıp iç markete ağırlık vermekten, küresel dünya ekonomisiyle birleşmeye kadar uzanıyordu. Ekonomik reformistlerin umudu bu durumun üreticiliği artırıp kaynakların daha etkili dağıtılacağı yönünde. Aynı zamanda aşağıdan gelen demokratik hareketler merkezi yönlendirmenin her türlüüne karşı

çıkıyor ve ekonomik reformların kötü etkilerine karşı ayaklanacağı benziyorlar. Piyasayı otokrasiden ve kısır planlamadan çıkış olarak görüyorlar; ancak aynı zamanda ekonominin liberalize edilmesiyle aynı olan kapitalizmin zararlarına, enflasyona ve işsizliğe de karşı çıkıyorlar.

Bu durum üç sonuç doğuracağı benziyor: birincisi siyasi baskıya geri dönmek. Bu ekonomik liberalizasyonu yaparak ya da Stalinist devletçi ekonomiye dönerek gerçekleşebilir. Bir diğer sonuç korporatist siyasetin doğması olabilir. Bu durumda belirli gruplar endüstrideki kendi stratejik pozisyonlarından faydalanmak isteyebilirler ya da bölgelerde devletten alabileceklerini almak isteyebilirler. Ekonomik reformun sonucunda ortaya çıkacak kazanç talip rakiplerin “herkes kendi cebini doldurur” zihniyeti yüzünden devletin toplumun bütün çıkarlarını gözetmesi prensibi, yok olma riski ile karşı karşıya gelir.

Bu sonuç belki de Polonya, Macaristan ve hatta Sovyetler Birliği’ndeki şuan ki durumla tutarı olabilir. Üçüncü ihtimal demokratikleşme hareketinin içerisinde bulunabilir. Sosyalizme içkin olan eşitlikçi idealden ötürü ortaya daha demokratik katılımcı bir ekonomik model de çıkabilir.

Bütün bu durumlarda küreselleşme zorlamasının parçalara ayırma görünüşü, sosyal olarak parçalanma ve kutuplaştırıcı özellikleri alternatif politik bir kültürün doğmasına dayanmaktadır. Alternatif politik kültür ise, kolektif hareket etmeye ve kolektif iyiliğe daha fazla kapsam sağlayabilir. Bunun meydana gelebilmesi için toplumun bütün parçaları bir araya gelmeli, bunun aktif katılım ve sadakatle sağlayabilirler, ve sosyal kurumların kolektif aktivitelerde bir araya gelmesi gerekir. Zor durumlarda bu kurumları savunmaya hazırlıklı olmalıdır.

Bu anlamda toplumun ve siyasetin yeniden yapılandırılması durumu, yeni bir tarihi blok yaratabilir ve bu blok uzunca bir süre, alternatif olana kadar, karşıt savaşı yürütebilir. Bu çaba halk tabanına dayanmalıdır. Bunu içeren aktiviteler devlete doğru yapılmamalıdır çünkü bu katmanda bulunanlarda devletten yabancılaşma ve apolitikleşme derecesi vardır. Bu aktiviteler yerel otoritelere ve kolektif kişisel gelişime yönelmelidir. Yerel karşılıklar birçok zaman küresel de olabilir (çevre problemleri, üretimin organizasyonu, refah sağlama, göç). Eğer bunlar yeni bir devlet biçimi doğarsa, devletin bu formları devlet dışı halkın kolektif hareketinden doğması, merkezi kontrolün genişlemesinden daha iyidir.

Bununla ilgili olarak, küreselleşme zorlamasına halkın bu gibi cevaplar vermesi, siyasetin anlamının ve biçimini değiştirdiği anlamına gelir. Bu gibi uzun dönemli sonuçların sadece bir ulusal toplumda başarılması zordur; aynı zamanda başka ülkelerde de bunun olması gerekir ve ayrıca dünya sisteminde buna değdiği de artması gerekir. Ortaya çıkan ekonomik temellere dayalı küreselleşme zorlamasına, yeni ve topluma bütünleşmiş bir küreselleşme ile karşı çıkılabilir.

Notlar

Bu metin ilk önce Daniel Drache and Meric S. Gertler (eds.), *The New Era of Global Competition: State Policy and Market Power* (Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press, 1991)'da yayınlandı.

- 1 Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History (New York: Columbia University Press, 1987).
- 2 Robert Ross and Kent Trachte, "Global Cities and Global Classes: The Peripheralization of Labor in New York City," *Review*, vol.6, no.3(1983), pp. 393-431.
- 3 Jeffrey Harrod, *Power, Production, and the Unprotected Worker* (New York: Columbia University Press, 1987).
- 4 See, for example, Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century* (New York: Academic Press, 1974).
- 5 This section is based on parts of ch. 8 of *Production, Power, and World Order*.
- 6 The McCracken Report, *Toward Full Employment and Price Stability* (Paris: OECD, 1977).
- 7 Frank Wilkinson (ed.), *The Dynamics Labour Market Segmentation* (London: Academic Press, 1981).
- 8 Christian Stoffaes, *La grande menace industrielle* (Paris: Calmann-Levy, 1978), and Serge-Christophe Kolm, *La transition socialiste: la politique économique de gauche* (Paris: Editions du cerf, 1977).
- 9 Peter Katzenstein (ed.), *Between Power and Plenty: Foreign Economic Policies of Advanced Industrial States* (Madison, Wis: University of Wisconsin Press, 1978), and John Zysman, *Governments, Markets, and Growth* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1983).

- 10 Michel J. Crozier, Samuel P. Huntington, and Joji Watanuki, *The Crisis of Democracy Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission* (New York: New York University Press, 1975).
- 11 Laurence Harris, "The State and the Economy: Some Theoretical Problems," *The Socialist Register* (London: Melin Press, 1980).

---

11 Tarihsel perspektiften “reel sosyalizm” (1991)

Erdemliliğe ödül bahsetmek, heykellerin dikilmesini teklif etmek veya herhangi bir düstur oluşturmak tarihçinin işi değildir; onun görevi olayların seyirindeki *en az bireysel olanı anlamaktır...*

Georges Sorel, *Reflections on Violence* (1906)

Sosyalizmin ölümü bugün evrensel bilgi olarak, dünün gazetesinden Francis Fukuyama tarafından ilan edilen Neo-Hegelci “tarihin sonu”na,¹ ve Ralf Dahrendorf tarafından doğu Avrupadaki devrime Neo-Burkçü yaklaşımlara kadar her yerde tekrarlanıp duruyor.² Doğu Avrupadaki olaylar, “reel sosyalizm” rejimlerinden çok daha geniş bir şeyin kesin kapanış mührü olarak okunuyor.³ Bunlar, kökleri on dokuzuncu yüzyılın endüstri toplumunun kapitalizmin ayrıştırıcı etkisine verdiği cevapta mevcut tarihi bir projenin sonunu ilan ediyorlar.⁴ Ya da kulağa öyle geliyor.

Sosyalist kanaatlerini koruyanlar, bu ilanı ciddiyetle ele almalılar; öyle ki Mark Twain bunun aşırı şekilde abartılmış olduğu karşılığını öne sürdüğünde bile. İki karşılık şekli, zayıf cevaptır. Birisi Sovyet (daha geniş çerçeveden, Çin ya da Küba ya da ...) sosyalizminin hiçbir zaman reel sosyalizm olmadığıdır. En başından beri, ya da biraz daha geç bir evreden itibaren, doğru olandan bir bozulma, sapmadır bunlar. Hıristiyanlık gibi, sosyalizm de hiçbir zaman denenmemiştir. Bir diğer zayıf karşılık da sosyalizmin yenilgisinin kötü adamların suçu olduğudur – en başta Stalin ve ikincil olarak yozlaşmış bir *nomenklatür*/adlar serisi. Bu iddiaların doğal bir sonucu sosyalizmin, her birisi sosyalizmin “doğrusunun” kendisine ait olduğuna kani olmuş, birbiriyle kavgalı grupların çokluğu şeklinde parçalanmasıdır.

“Reel sosyalizmin” yenilgileri üzerine verilen bu yargılarda her ne şekilde meşruluk olursa olsun, tarihin sosyalist algısıyla ve sosyalist muhakeme yürütme biçimiyle çelişki halindedirler. Sosyalizm hem bir toplum projesi,

hem de bir toplumsal ve tarihsel analiz yöntemidir – ve bu iki niteliği arasında bir dereceye kadar tutarsızlık olmak zorundadır. Toplum projesi, ışığa doğru yönlendirilen bir kitle hareketinin aydınlanmış liderliğinin yürürlüğe koyduğu peşinen verilmiş Platonik entelektüel bir yapı değildir. Toplum projesinin kendisi, toplumsal güçler arasında, kesin sonuçları hiçbir zaman tümüyle tahmin edilebilir olmayan bir çatışma olarak anlaşılması gereken tarihsel mücadelelerin bir ürünüdür. Bireyler ve liderlik grupları mühimdir, ancak bunlar aynı zamanda gayrı-şahsi güçlerin ürünleri olarak görülmelidir. Tüm devrimler, saldırgan ve sapkın temayülleri daha istikrarlı bir toplumsal durum içerisinde kontrol edilebilecek ve baskılanabilecek bireyler için fırsatlar yaratır. Bu bireylerin ne yapabileceklerine dair ahlaki taarruza kalkışma hakkımız vardır, ancak bu hakkın, bunların tehlikeli temayüllerini serbest bırakan gayrı-şahsi güçlerin üstünü örtmesine de müsaade etmemeliyiz. “Reel sosyalizmin” çöküşüne yönelik her iki mazeret çizgisi de tarihsel maddeciliği terk ederek idealizm tuzağına düşüyor. Hal böyle olunca, sosyalizmin ölüm senedini de imzalamış oluyorlar.

Sosyalizmin güncel anlamda en mühim vazifesi, neyin yolunda gitmediğini analiz etmek ve meseleyi idealist bir bakış açısıyla sosyalizm dışı olarak yok saymamaktır. “Reel sosyalizm” içine doğduğu ve içinde geliştiği dünya tarafından şekillenmiş ve koşullanmıştı. Bu şekil verici güçler nelerdi? Hangi tarihsel toplumsal yapılar, geleceğin teşekkülünde el altında olacak şekilde “reel sosyalizmin” çöküşünden sağ kalabilecekler? Hangi güç bileşimleri olası gelecek seçenekleri, belki de sosyalist seçenekleri de içine alacak şekilde, tarif ediyor? Bunlar, bugünkü sosyalizm için yerinde sorular.

Gayrı-şahsi şekillendirici güçler üç düzeyde hareket etmişlerdir: üretim, devlet ve dünya düzeni.⁵ Bu üç düzey, kavramsal olarak ayırık ama pratikte birbirleriyle ilişkilidir. Üretim her biçimdeki toplumsal varoluşun maddi temelini yaratır, ve üretken insan faaliyetlerinin üretim süreçleri içerisinde bir araya getirildiği yöntemler, hükümet şekli de dâhil, toplumsal hayatın tüm diğer veçhelerini etkiler. Üretim, gücün icrasına yönelik kapasiteyi meydana getirir, ancak devlet biçimindeki güç, üretimin reel hale geleceği üslubu belirler. Dünya düzeninin yapısı, diğer tarafta, farklı devlet ve üretim biçimlerinin biçimlenişinin ve gelişmesinin imkânlarını belirler. Tarihsel bir tecrübe olarak sosyalizm, dünya düzeninin özel bir krizinden ortaya çıkmıştır. Bir yandan da hem bir siyasal idare ve üretim sistemi olmaya kalmıştır.

Sosyalist gelişimin seyrini iki birbiri içine geçmiş tarihsel süreç etkilemiştir: (1) dünya düzeninden kaynaklanan dışsal kısıtlamalar sosyalist deneyimleri, izledikleri seyri ve hayatta kalma ihtimallerini etkilemiştir; (2) sosyalist gelişimin içsel dinamikleri, fiili ya da örtük çatışan menfaatleri olan yeni toplumsal güç odakları meydana getirmiş ve karşı karşıya gelmesi gereken yeni sorunlar yaratmıştır. Sosyalist devlet, hem teşekkül etmekte olan toplumsal güçlerle bir *modus vivendi* ya da tarihsel uzlaşmaya varmayı hedefleyerek kendi içine, hem de siyasal alanı ve dâhili talepleri karşılamak için gerekli olan maddi kaynakları temin etmeye yönelik olarak dışa döner. Machiavelli'nin çok uzun zaman önce uyardığı gibi, reformlara olan ihtiyaç hiçbir zaman tehlikesiz bir şekilde halledilemez; buradaki tehlike devletin, kendini oluşturan bileşenleri mükemmelleştiremeden evvel yerle bir olabileceğidir.⁶

Machiavelli aynı zamanda devlet içerisinde reformun gerekliliğini ortaya koymak için olayların önemini de altını çizmiştir. Bugünkü bağlam içerisinde, olayların tarihsel yapılarla olan ilişkisi üzerine tefekkür etmek oldukça uygundur. Braudel bu ilişkiyi sürecin diyalektiği olarak değerlendirmiş, olayların dolaysızlığının *longue durée*nin daha yavaş hareket eden yapılarıyla olan etkileşimi olarak ifade etmiştir.⁷ 800000 kişinin Prag'daki Wenceslas Meydanı'nda ve çevresinde hükümete karşı bir araya gelmiş olması olağanın dışında bir olaydır. Eve ya da işe yürüdüklerinde, yapılar yeniden ortaya çıkar; bu yapıların sürekliliği tartışma konusu edilmiş olsa bile. Bir anda, “halk” mevcuttur. “Halk” bir yapı değil, yapıların daha sonra tekrar ortaya çıkmak üzere askıya alındığı bir an, yapılanmamış harekete geçirilmiş bir kitledir. Yapılar, bir günden bir sonrakine geçiş yapmamızın araçlarıdır; ancak olaylar yapıları sarsabilir ve birikimsel olarak onları dönüştürebilir.

“Reel sosyalizmin” tarihsel diyalektiği dört andan müteşekkildir: (1) görece az gelişmiş coğrafyalarda başlatılan sosyalist bir deneyimin hayatta kalabilmesi için şart olan askeri-siyasal koşullar (2) bu askeri-siyasal hayatta kalma mücadelesi çerçevesinde şekillenen ve yeniden şekillenen devlet ve üretim örgütlenmesi (3) bu devlet ve üretim örgütlenmesi içerisinde, yeterli derecede üretme ve düzeni temin etme kabiliyetini engelleyen çelişkilerin ortaya çıkışı (4) içsel olarak vücuda gelen toplumsal güçler arasında, devlet ve ekonominin yeniden yapılanması üzerine, harici güç odaklarının da etkili rol oynadıkları mücadele.

İçinde sosyalist deneyimin mümkün hale geldiği dünya düzeninin ahvali ile başlayan analiz, hâlihazırdaki sosyalizm krizinin dünya düzeni için ve daha geniş anlamda dünyada sosyalizmin ihtimali için sonuçlarının anlaşılmasına geri dönmek üzere, sosyalist gelişmenin dâhili dinamikleriyle devam ediyor.

Askeri-Siyasalın Önceliği

Bolşevikler, 1917 sonbaharında Rusya devletini çökertip iktidarı ele geçirdiğinden beri, hayatta kalma, sosyalist inşanın koşulsuz zorunluluğu olmuştur.⁸ Onu müteakiben İttifak devletlerinin çöküşü ve galip batılı güçlerin Rusya topraklarına uzun süreli sivil ve müdahaleci bir savaş sürdürmekteki sınırlı iradeleri ya da kabiliyetleri, Sovyet devletinin kendisini içerisinde tesis edebildiği devletlerarası ilişkiler koşullarını sağlamış oldu. İlk sosyalist devrim, istikrarsız bir varoluş kazanmıştı, zira dünya askeri-siyasal dengesi bu devrimi bastırmaya elverişli değildi. Batılı devlet adamları, devrimci hareketin Avrupa çapında yayılmasından korkar bir halde savunmacı bir strateji belirlediler.

Dolayısıyla askeri-siyasal etken, sosyalist tecrübenin başlangıç aşamalarında baskındı. Bu etken izleyen sosyalist devrimlerde de baskın bir şekilde varlığını sürdürdü. Bu devrimler hep, dâhili askeri yıkım ve silahlı mücadele ve sosyalist projeye yönelik harici düşmanlık koşullarındaki ekonomik olarak geri kalmış toplumlarda meydana gelmiştir. Gelişmiş kapitalist dünyanın siyasal, ekonomik ve bazen de askeri güç odakları sosyalist devrimleri pekiştirmeye yönelik çabaları rahatsız etmek, istikrarsızlaştırmak ve yenmek için harekete geçirilmişlerdi. Sosyalist tecrübenin desteklendiği ya da dışarıdan dayatıldığı, II. Dünya Savaşı sonrası doğu Avrupası'nda olduğu gibi, askeri-siyasal konfigürasyonu yine baskındı.

Dış baskılar, onlara etkili bir şekilde karşılık veriyor gibi gözükten dâhili güç odaklarını güçlendirme etkisi yapıyordu. Kurulu sosyalist rejimlere karşı dış muhalefet, niyet edilsin edilmesin, meşrulaştırırsın ya da meşrulaştırılmasın, sosyalist liderliklerden dış politika, üretim ve devlet biçimi gibi özsel anlamda sosyalist fikirle haddi zatında bir alakası olmayan alanlarda tepkiyi tetiklemiştir.⁹ Reel tarihsel sosyalizm, bir diğer deyişle, sosyalist fikrin tedrici olarak hayata geçirilmesi olmamıştır. Reel sosyalizm dünya kapitalizminin güç odaklarıyla tarihsel bir diyalektik üzerinden dev-

letlerarası sistem içerisinde büyümüştür. Sosyalizm, bu diyalektiğin izlerini içselleştirmiştir.

Bolşevik deneyiminden, her ikisi de tarihsel sosyalizmin veçhelerini etkileyecek şekilde yaşamış iki devlet ve üretim modeli ortaya çıkmıştır. Biri Savaş Komünizmi (1917-21); diğeri, Yeni Ekonomi Politikası (NEP; 1921-28).

Savaş Komünizmi, her ne kadar bazı Bolşevik liderleri onda zorunluktan azade bir erdem görmüşlerse de, askeri gereksinimin ürünüydü. Ayırt edici özellikleri ekonomik otarşı/kendi kendine yeterlilik; bir para ekonomisinde piyasa tahsisatından (*market allocation*) çok karneye bağlama ve askeri dağıtım yöntemleri; özel sermaye ve yabancı denetimine önleyici müdahale olarak endüstrinin millileştirilmesi; sendikaların ve emek disiplini ve emek denetimi kurumlarının yeniden teşekkülü; istihdamın bir emek piyasasından ziyade idare tarafından tahsisıyla emeğin vatani görevi ifa etme zorunluluğu olarak askerileşmesi. Savaş Komünizmi altında idari mükellefiyet, piyasanın yükümlülüklerinin yerini aldı.

NEP de zorunlulukların bir eseri idi; ve diğeri Bolşevik liderleri onda zorunluluklardan bağımsız erdemler görmüşlerdi. Savaş Komünizminin sınırları, Mart 1921’de donanmadaki Kronstadt ayaklanmasıyla ve kırsal ekonomiden haraç kesilmesine karşı köylü direnişiyile gözler önüne serilmişti. NEP, Lenin’in mesai arkadaşı Ryazanov’un ifadesiyle bir “köylü Brest-Litovsku,” ülkenin en kalabalık sınıfı olan ve devrimin fiziksel olarak hayatta kalmasının kendilerine bağı olduğu sınıfa, mecburi bir teslim oluş ve tavizdi.¹⁰ NEP’in ayırt edici özelliği, piyasa güçlerine ve köylülere tarımsal arzı arttırmaları için verilecek olan maddi teşvik üzerine kurulu olması; dış ticaretin ve yabancı yatırımının teşviki ve sınaî üretkenliği arttırmaya yapılan vurguydu.

İki ekonomi modeli iki farklı dış politikayla örtüştü. Dünya devrimi siyaseti kapitalist devletler tarafından tehdit altındaydı. Bu da Savaş Komünizminin etrafı kuşatılmış otarşisini tehdit ediyordu. Ancak Sovyetler Birliği savaş zamanı hasarını tamir etmeye yönelik dış dünyayla ekonomik münasebet tesis etme arayışına girdiğinde, dünya devrimi stratejisi tehlikeli bir şekilde provokatif bir hal aldı. NEP, Sovyetler Birliği’nin devletlerarası sistem içerisindeki ilişkilerini normalleştirmesini gerektiriyordu. Sovyetlerin güvenliği, en iyi, Sovyetler Birliği’nin dünya iktidarının yapısını dönüştürmeye kararlı olan değil, diğeri devletler gibi bir devletmiş gibi gözükmesiyle temin edilebilecekti. Kapitalist güç odakları arasındaki bölünmeden

çkar sağlamaya yönelik ve istekli olanlarla iktisadi ilişkiyi teşvik etmeye yönelik bir strateji, içeride iyileşme için bir mola süresi kazanmaya, kapitalist güçleri Sovyetlerin hayatta kalmasına karşı düşmanca bir araya gelmelerine yol açacak bir stratejiden çok daha iyi hizmet edecekti. Sovyetler, Britanya ve pek çok başka Avrupalı ülkeyle ticaret anlaşmalarını müzakere etti ve Almanya'yla her iki gücün askeri kuvvetini geliştirme yolunda karşılıklı muavenete yönelik gizli bir anlaşma yaptı.

Askeri etken, aynı zamanda üretimin örgütlenmesinde de etkiliydi. İşçi milis olgusu ve Kızıl Muhafızlar, tıpkı işçi Sovyetlerinin üretim örgütlenmesinin ilk biçimini teşkil etmiş olması gibi, devrimci askeri örgütlenmenin ilk biçiminin bir ifadesiydi. İki askeri birim de silahlı çatışmanın deneme sahasında disipline edilmiş hiyerarşik bir örgütlenme biçimi haline evrildi. Kızıl Muhafızlar ana şehirlerin kontrolünü ele geçirmekte etkili olmuş olabilir; ancak uzak mesafelerde düzenli askeri güçlere karşı savaşmakta etkili değillerdi. Kızıl Ordu, klasik askeri mevzi etrafında kurulmuştu. Siyasi komiserliğin gözetimi altına sokulmuş pek çok Rus subayının bir araya getirilmesiyle oluşmuştu. Benzer şekilde, işçi Sovyetleri de, içerisinde pek çok eski toprak sahipleri ve “burjuva uzmanın” ordudaki çarlık yanlısı subayların oynadığı role benzer bir rol oynayan hiyerarşik bir işletme sistemiyle ikame edilmişti. Savaş baskıları, hem işçi sınıfı hareketinin kendiliğinden büyümesi olarak, hem de sosyalist fikirlerin planlı tanıtımı olarak, başlangıç olarak alternatif üretim örgütlenmesi biçimleriyle yapılabilecek herhangi bir deneyselliği imkânsız hale getiriyordu. Bu ilk itki, *edinonachalie*, ya da tek-adam-işletmesi sistemi olarak 1930lar ve sonrasında merkezi planlamaya entegre olacak şekilde büyük endüstri içerisinde NEP süresince kurumsallaştı. Kapitalizm, üretici güçlerin gelişimini endüstrinin hiyerarşik işletme yapıları üzerinden gerçekleştirmişti. Bolşevikler, kapitalist emek süreçlerini alarak kendi sınaî örgütlenmesi modelini geliştirdiler.

Stalinist “yukarıdan devrim,” devletin ve üretimin sistematik olarak örgütlendiği daha yüksek düzeyde kurumsallaşmış Savaş Komünizmi modeline bir ricattı. Devlet merkezileşmişti ve Parti'yle birlikte, polis gücüne tabi kılınmıştı. Yen bir “halk entelijensiyası” devlet ve ekonomiyi idare etmek için talim edilmişti. Bunlar merkezi planlama sistemini inşa etmek ve yürürlüğe koymak için deneme yanılma yoluyla öğreniyorlardı. “Eski Bolşevikleri” ve devrim öncesi “burjuva uzmanların” tortusunu ortadan kaldıran yeni kadrolar, büyük ölçüde, on altıncı yüzyılda Katedralden ödenek alan papazlar gibi, Moskovit çarlığındakine benzer şekilde otokratın hizmetindeydi.

Bu güç sisteminin niteliklerini, onları Stalin’in kişiliğine atfetmeksizin anlamak mümkün değildir. Sistemin cebri-baskıcı özelliği Parti içerisindeki onu önceleyen siyasi güç mücadelesinden; tahıl cebir uygulamalarının ve zorla kamulaştırmaların kartopu etkisinden; eski köylülerden oluşan yeni bir sınai işçi sınıfının düzeninde cebri bir disiplinden (ki karşılaştırmalı tarihsel çerçevede, Britanya’nın çitleme hareketinin zorlayıcı yönünü tek bir on yıla sıkıştırmıştır); ve Sovyetlerin hayatta kalmasına muhalif olarak algılanan bir dünya ikliminden ve böylelikle kaçınılmaz olan saldırıya karşı koyabilmek için gereken askeri temeli hazırlamaya yönelik zorla hızlandırılmış bir endüstrileşmeyi dayatmasından neşet etmiştir.

Revizyonist tarih, 1929’dan 1930’lara değin uygulanan siyasalar üzerine Stalinist yorumlara meydan okumuş ve onları reddetmişti. Tarımın müş-tereleştirilmesinin iktisadi faydasını ve harici tehdit gerçeğini sorgular, ve Stalin’in askeri tasfiyesinin Sovyet savunma hattını güçlendirmekten çok zayıflattığı suçlamasında bulunur.¹¹ Benim görüşüm ise, zekice olsun ya da olmasın, gerekli ya da gereksiz, devlet ve üretim biçimi olduğu kadar silahlı kuvvetleri itibarıyla Sovyet sistemi askeri tehdit bilinci içerisinde şekillenmişti. Tüm sorumluluk Stalin’in kişiliğine yüklenemez. Devrimci durumlar, daha istikrarlı zamanlarda dışlanacak kişiliklere – hem ütopyik hayalciler ve sapkın mahpuslar – iktidara gelme fırsatları sunar. Her şeyi bireysel bağlamlar içerisinde açıklayarak koşulları yok saymamalıyız. Ya da ne olmuş olabileceğiyle spekülasyon yapmak da işe yaramaz. (Mesela, Bukharin’in Stalin’e galip gelmiş olduğunu varsayın.) Karşıolguşal tarihler yanlışlanamaz, zira bunlar test edilemez. Bunlar tarihsel materyalizmin değil, idealizmin işleridir.

Cebir, yeni güç sistemini sağlamlaştırmıştır. Bu sistem, II. Dünya Savaşı sırasındaki saldırılardan sağ çıkmış ve savaş sonrası on yıllarda da devimini korumuştur. Ancak cebir, sağ kalan arkadaşları ve aile efradının Stalinist idareye karşı kindarlık beslemek için yeterince sebepleri olan nüfusun çok büyük bir kısmı üzerinde etkisini bırakmıştı. Bu bastırılmış öfke, iktidar baskısı gevşediğinde ifadesini bulacaktır ve tarihin kayıtlarından dehşete kapılan ve daha serbest bir topluma dair ümit besleyenler tarafından desteklenecektir.

Çin devrimi de (biraz farklı) askeri tecrübe tarafından şekillenmişse de, farklı bir üretim örgütlenmesi kalıbı izlemiştir. Çin’in devrimci askeri gücü, Uzun Yürüyüş’ün akabinde, merkezden uzak Yenian kırsal bölgesinde gelişmişti. Bu, içine neşet ettiği koşullara uyum sağlamış, yeni bir tür orduyd.

Ordu, köylü topluluklarıyla sembiyotik bir ilişki içinde yaşıyor ve bir gerilla savaşı biçimiyle iştigal ediyordu. Bolşevik devrimini müteakip sivil savaşından çok farklı olan bu koşullar, devrimci savaşın son devrelerinde kıyı şehirlerini işgal etmek için harekete geçmesinden çok önce Halkın Kurtuluş Ordusu'nun (PLA) devrimci teori ve pratiğini şekillendirmişti.

PLA, kontrol ettiği bölgelerdeki köylülerle omuz omuza, üretim için örgütlenmişti. İcra ettiği liderlik şekli, mücadelenin hedeflerini tamamen özümsemek ve onların yürütülmesinde özerk bir şekilde doğaçlama yapmak şeklindeydi. Bu nitelikler, Çinli kadro modelini tanımlamıştır. İdeolojik olarak özümsemiş her seviyeden liderlikle birlikte – defalarca ‘tasfiye’ kampanyalarıyla yenilenmiş bir özümseme – çalışma gruplarının nispi özerkliği ve dikey hiyerarşiden çok komiteler aracılığıyla işbirliğine dayanma temayülü olarak sivil üretimin örgütlenmesine doğru yayılmıştır.

Aslında, üretim örgütlenmesinin iki biçimi Çin’de (1949’da) Halk Cumhuriyeti’nin kuruluşundan itibaren birbirlerinin rakibidir. Biri, az önce sözü edilmiş olanı, devrimci savaşın bir ürünüydü. Diğeri ise Sovyetlerin merkezi planlama altında tek-adam-idaresi modeliydi. Bolşevikler’in endüstriyel işletmenin tek mümkün biçimini – kapitalist modeli – devralmış oldukları gibi, Çin liderliği de Sovyet modelini açıkça en müsait olan model olarak benimsemişti. Dahası, Halk Cumhuriyeti’nin ilk evresinde Çin’in liderliği, bilhassa Mançurya bölgesinde endüstrinin geliştirilmesi için büyük ölçüde Sovyet yardımına bağımlıydı. Bu bölgeye Sovyet modelinin icrası, Sovyet modelinin ve onu savunanların yenildiği hem siyasi hem endüstriyel bir mücadeleyi başlattı.

Bu zafer, Çin’e özgü bir yolun tasdikinden daha fazlasıydı. Bir taraftan da Sovyet Marksizminin – üretim güçlerinin değil, üretim ilişkilerinin devrimci değişime öncülük edeceği doktrini – sapkın ilan edilmesiydi. Dahası, Çin yolunun ekonomik olarak geri kalmış, Çin gibi merkezi planlamayı ve endüstriyi Sovyetlerde olduğu gibi idare edebilecek sayıda teknik alanda tahsilli personeli olmayan Üçüncü Dünya ülkeleri için daha uygun olduğunun da vurgulanmasıydı.

“Reel sosyalizmde” devlet ve üretim biçimlerini şekillendirmede askeri etkenin önceliğinin doğal sonucu olarak askeriye, sosyalist toplumlarda kaynaklar üzerinde mukaddem bir talep ileri sürmüştü. Sosyalizm, liderleri daha varlıklı kapitalist toplumlardan gelen askeri tehdide karşı koymaya hazırlanmak zorunda hissetmiş olan görece fakir ve az-gelişmiş toplum-

larda ortaya çıkmış olması, sürekli bir şekilde toplam üretimlerinin yüksek miktarlardaki kısmını askeriye ayırmasıyla sonuçlanır.

Bir sonuç, herhangi bir büyük çaplı yapısal ekonomik ya da siyasi reform tedbirine girişmek için sosyalist devletin hem dış tehdidi gevşetmesi hem de kaynakları askeri üretimden sivil üretime kaydırması gerekliliğidir. Önceki safhalardaki devrimlerini muhafaza etmeye yönelik ortaya çıkarılmış olan üretim yapıları azalan büyüme hızı yarattığından, 1960’lardan itibaren sosyalist ülkeler reform meselesiyle karşı karşıya kalmıştır. Kapitalist dünyadan gelen meydan okuma, ister Sovyetler Birliği’ne isterse çevredeki ufak bir sosyalizm meraklısını hedef alsın, biçimi itibariyle askeri olsa da sonuçları itibariyle ekonomiktir. Soğuk Savaş’ın Reagancı evresi tarafından tetiklenmiş olan silahlanma yarışı, reform edilmemiş bir Sovyet ekonomisinin sürdürebileceğinden çok daha ağırdır ve silahlanma yarışında devam etme çabaları, ekonomik reforma ket vuruyordu. Birleşik Devletler tarafından Nikaragua’daki Sandinista hükümetine karşı sürdürülen “düşük yoğunluklu” çatışma, en başta ekonomik hedeflere ve yerel ekonomik liderliğe yönelmiş ve Nikaragua hükümetini kaynaklarını askeriye aktarmak suretiyle ekonomik ve toplumsal yatırımları terk etmek zorunda bırakmıştı. Sandinistalar, savaşın bıkkınlığı ve ekonomik çöküş zamanında gerçekleşen seçimlerde iktidarı bırakarak stratejik bir geri çekilme gerçekleştirdiler. Sovyetler Birliği, NEP dönemini hatırlatacak şekilde, dış politikasında ABD ve batı Avrupa kaygılarına razı gelecek şekilde, kapitalist dünyadan teknolojik ve finansal destek arayışına girmek ve dâhili yapısal değişikliğe daha fazla alaka göstermeye yönelik değişim gerçekleştirdi.

Birikimin Toplumsal Yapısı

Bugün, sosyalist merkezi planlamanın tam bir felaket olmuş olduğu genel olarak kabul edilir. Bu genel geçer itham çerçevesinde merkezi planlamanın başarıları ve başarısızlıkları dengesinin kıymetinin az da olsa takdiri, gelecekteki tercihlerin herhangi bir değerlendirmesi için mecburi bir girizgah niteliğindedir.

Sosyalist devrimler iki temel sorunla uğraşmışlardır. Biri, çalışabilecek herkese iş sağlamaktır. Sosyalist devlet, vatandaşlarının geçimi ve refahının sorumluluğunu almış, ve toplumun tümünü üretim süreçleri içerisinde se-

ferber etmeye kararlıydı. Geçimini sağlayamayanlar bile herkesin bel bağladığı toplumsal çıktıya bir şeyler ekleyecekti.

Diğer temel sorun ise, genişlemiş gelişmeye yönelik tarımsal engeli ortadan kaldırmaktı. Sosyalist devrimler köylü toplumlarında meydana geldiğinden, endüstriye işgücü sağlamak ve endüstriyel gelişimi finanse etmek için tarımsal üretkenliği arttırmak gerekliydi.

Genel olarak sosyalist iktisadi örgütlenme, bu iki sorunun çözümünde epey yol kat etmiştir. Bu şekilde, “reel sosyalizm” geri kalmış toplumlarda ekonomik gelişmenin insan kaynaklarını yaratmış oldu: sağlığına yeterli derecede dikkat edilen ve hayatta kalması için gerekenlerin daha eşit bir şekilde dağıtıldığı eğitilmiş bir toplum. Bu başarıların insani maliyeti de, bilhassa tarımın müşterekleştirilmesinde, polis baskısında ve savaş kayıpları olarak oldukça büyüktü. Bu maliyetler kısmen dâhili siyasi kararlar tarafından belirlendiklerinden, acının ve ıstırapın sorumluluğu doğrudan siyasi liderlere atfedilebilir. Ancak bu maliyet, kapitalist endüstrileşmenin gayri-şahsi piyasa güçlerinin yol açtığı çilelerden daha mı beterd? Her ne kadar sosyalizm deneyimi çok küçük bir zaman dilimine sıkıştırılmışsa da, bunun böyle olduğu sonucuna varmanın çok az zemini mevcuttur.

Yine de, sosyalist büyümenin başarısı, tüm “reel sosyalizm” ülkelerinde 1960’ların ortalarından itibaren verim düşüşü göstermişti. Tabii, büyüme oranlarını gösteren sayısal rakamlar üzerine tartışmanın alanı mevcut. Ancak kalıp yeterince açık gözüküyor. 1930’ların ilk Beş Yıllık Planlamasında yatırımlardan milli hâsılanın yüzde yirmisi oranındaki dönüş yüksekti, o derece yüksekti ki, büyük kapitalist devletlerin büyümede zirve yaptığı dönemlerden daha da yüksekti. Bu yüksek büyüme oranları İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden yapılanma döneminde de, sadece Sovyetler Birliği’nde değil, merkezi planlama uygulayan diğer devletlerde de devam etmişti. Bu büyüme oranları 1960’lardan 1980’lere dek düşüşe geçti. Yüksek yatırım oranları, büyümede gitgide düşen bir artış yaratmaya başladı.¹²

Aynı dönemde sosyalizmin en büyük başarılarını gerçekleştirdiği alanlarda sorunlar baş göstermeye başlamıştı. Sağlık hizmetlerinin kalitesi geriledi. Temel tüketim malzemelerinde mükerrer darlıklar söz konusuydu. Eğitim sisteminin ürettiği kabiliyetlerle istihdam imkânları arasında büyüyen bir uyumsuzluk vardı. Bütün bu etkenler, toplumda büyüyen bir sükut-u hayale yol açtı.

Bu gelişmeler derin toplumsal yapılarıdaki değişikliklere tesadüf etmişti. Devrimin ilk evresinde Parti dağılmakta ve parçalanmakta olan devrim-öncesi toplumla karşılaşmıştı. Bu, Gramsci'nin hareket savaşı olarak adlandırıldığı evredir. Siyasal iktidarın eski yapıları çabucak bir kenara kaldırıldı zira, eski rejim toplumunda zayıf bir desteğe sahipti. Parti, yeni yapılar yaratmaya yönelik inisiyatif alabilmişti. 1930'ların ilk yıllarında yeni yönetici kadrolar, “halkın entelijensiyası” bir yönetici grubun işlevini üstlenmişti. Grup olarak güç sahibi olup kendi kendini yeniden üreten bir teşebbüs olmamaları itibarıyla bir sınıf değillerdi. Bunlar daha çok otorite konumları sadakat ve verimliliklerine bağlı olan bir bireyler topluluğuydu. Aşırı şahsi güvensizlik koşulları içerisinde çalışmaktaydılar.

Ancak, izleyen bir evrede sivil toplum tedrici olarak yeniden ortaya çıktı. Bu yeni sivil toplum biçimi büyük ölçüde devrimin devlet ve üretim içerisinde kurumsallaşmış hale gelmiş olduğu yolların sonucuydu. Brejnev döneminde, yönetici kadroların gerilimi ve şahsi güvensizliği gevşemişti. Sadece ufak liderlik grubu değil, Parti, devlet ve ekonomi içerisindeki daha geniş bir yetkililer ve yöneticiler tabakası da daha güvende hissediyordu. Göreli ayrıcalık biçimlerine erişimleri teminat altına alınmıştı. Bunların çocuklarının ebeveynlerinin statüsüne erişmesinin imkânları genişlemişti. Bir diğer deyişle *nomenklatura*, istikrarlı bir yönetici sınıfı haline geliyordu.

Sovyet toplumunun aşağı kademeleri de daha daimi bir tatmin içerisinde yerleşik hale geliyordu. Eski köylülerin yeni endüstri sınıfına ani geçiş süreci sona ermişti. İki işçi tabakası ortaya çıkmıştı. Daha sürekli bir istikrar ve ayrıcalığa sahip üst tabaka ekonomik sisteme yakından entegre olmuştu; aşağı tabaka ise üretim örgütlenmelerine daha gevşekçe eklenmişti. Yeni bir geniş hizmet sektörü büyük oranda kadın işçiler tarafından doldurulmuştu. Daha iyi koşullardaki tarım işçileri endüstri işçisi statüsünü benimser hale geliyor, daha az varlıklı kırsal nüfus ise kent sakinlerine göre daha dezavantajlı konumda kalmaya devam ediyordu.

Benzer temayüller doğu Avrupa ülkelerinin toplumlarını da etkilemiştir. Sivil toplumun en başından beri baskılanmasını izleyen onun yeniden şekillenmiş bir biçim halinde ortaya çıkışı tüm “reel sosyalizm” ülkelerinde ortaktı. Çin'de Mao devrimin sürekliliğine bir meydan okuma olarak gördüğü yeniden doğan sivil topluma iki kez saldırı gerçekleştirmişti – ilki Büyük Atılım (1956-58), sonrasında Kültür Devrimi (1965-76). Ancak 1970'lerde,

Çin'de hareket savaşı tükenmiş ve Parti sivil toplumun varlığını kabul etmek zorunda kalmıştı.

Sivil toplumun dirilişi Parti'nin rolünü de dönüştürdü. Artık edilgen bir toplumsal kitlenin etken şekillendiricisi rolünü daha fazla oynayamayacaktı. Parti'nin yeni rolü toplumsal güçler ve devlet gücü arasında aracılık haline gelmişti. Parti'nin bu evredeki nihai hedefi, sivil toplumun en açık seçik unsurlarının, kendi özerkliklerine gösterilecek tatmin edici derecede hoşgörü karşılığında Parti'nin idaresinin devamına ses çıkarmayacakları bir "tarihsel uzlaşma"yı gerçekleştirmektir.¹³ Ortaya çıkmakta olan sivil toplumun çelişkileri ya Parti içerisinde içselleştirilmiş ve Parti-içi çatışmalara yol açmış, ya da Partinin dışında, muhalefetin baskılara daha açık olduğu bir alanda patlak vermişti.

Bu tarihsel uzlaşma birikimin toplumsal yapısını kutsallaştırmıştı. Sosyalist toplumlar (Sovyetler Birliği ve Çin gibi) yatırım ve büyüme hedeflerine yönelik olarak kapitalist toplumlar gibi birikim sağladılar. Hem kapitalist hem de sosyalist toplumlar üreticilerden bir miktar artı değer sağlayarak büyürler. Piyasa odaklı kapitalist toplumlarda, bu artı değer kapitalist bireylerin daha fazla kâr getirme ihtimali olduğunu düşündükleri şeylere yatırılır. Sosyalist toplumlarda ise yatırım kararları karar alıcılar için o dönemde hangi kriterler ön plandaysa – mesela refah ya da devlet gücü – siyasi olarak belirlenir. Birikimin toplumsal yapısı, birikim sürecinin içinde yer aldığı belirli toplumsal güç konumlanmasıdır. Bu konumlanma artık değer toplandığı üretim süreçlerinde toplumsal gruplar arasındaki ilişkilerin sınırlarını çizer. Bu güç ilişkisi, sürecin işlediği kurumsal düzenlemelerin temelini oluşturur.¹⁴

Üretimin toplumsal yapısının doğasını 1980'lerin sonlarında mevcut sosyalizmin krizini sırasında kavramak için, işçi sınıfının yaklaşık 30 yıl önce başlayan dönüşümüne geri dönmek gereklidir. 1930'ların endüstrileşme atılımını ve 1940'ların savaş çabalarını icra eden eski köylülerden oluşan yeni işçi sınıfı katı düzenlemelerin ve en temelden işçilerden devşirilmiş ustaların demir disiplini altında çalışmışlardı. 1950'lerde ise yeni bir zihniyet endüstriyel uygulamaları yeniden şekillendirmişti. Düzenlemeler gevşetilmiş ve uygulama şekilleri de işçi bireylerin çıkarlarına daha fazla alan tanımıştı. Yönetici kadroları da esas olarak meslek okullarından istihdam edilmeye başlanmış ve manipülasyon ve ikna yöntemlerini zorlamaya

daha fazla yeğlemeye başlamışlardır. Fabrika rejimi, despotikten hegemonik tipe doğru geçmiştir.¹⁵

Parti liderliği tarafından icra edilen tarihi uzlaşma işçilere üstü kapalı bir şekilde iş güvenliği, istikrarlı tüketici fiyatları, ve çalışma saatleri üzerinde denetimi temin ederken, karşılığında onlardan siyasi liderliğin yönetimine karşı edilgen bir uysallık bekliyordu. İşçilerin kayda değer yapısal güçleri vardı, yani, her ne kadar doğrudan temsil içerisinde çok küçük araçsal iktidarları vardıysa da, çıkarları liderlik tarafından göz önünde bulundurulmalıydı. Bu edilgen uysallık, zamanla şu sözlerle ifade edilmeye başlanan bir sinizm ortaya çıkarmıştı: “Siz bize ödermiş gibi yapın. Biz de çalışıyormuş gibi yapalım.”

İşçi sınıfı yerleşik ve yerleşik olmayan iki kısımdan oluşuyordu. İşçilerin bir grubu, yerleşik-işçi kısmı, daha sürekli işlere sahipti, daha doğrudan işlerine uygulanabilecek vasıfları vardı, bir toplumsal kurumsallaşma olarak ticari işletmeye ve diğer siyasal ve toplumsal faaliyetlerle daha fazla haşır neşirdiler. Diğer grup, yerleşik olmayan işçiler kısmı, daha sık iş değiştiriyor, çalışma hayatları boyunca herhangi bir kariyer gelişimi tecrübe etmemiş, ve işletme düzeyinde ya da diğer toplumsal ve siyasal faaliyetlerde katılımcı değildiler. Bu bölünmenin oluş şekli farklı sosyalist ülkeler arasında çeşit arz etmiştir. Çin’de, bu ayrım daha açık bir şekilde kurumsallaşmıştı.¹⁶ Sovyetler Birliği’nde ise, bu daha çok bir mesleki ilişkiler, yaklaşımlar ve davranış meselesiydi.

Macar sosyologlar, yerleşik olmayan işçiler için daha karmaşık bir kategorizasyon öngördüler: “at gibi çalışanlar” şahsi birikimleri için kendilerini sömürenlerdi (örneğin yeni evliler); “hazcılar” ya da bekâr işçiler, yalnızca güzel vakit geçirebilmenin imkanı olarak maaş peşinde koşanlardı ve “yerli misafir işçiler,” çoğunlukla kadınlar, ya da yarı-zamanlı köylü işçiler, veya kirli işlere tahsis edilen etnik azınlıklardı.¹⁷ “Reel sosyalizm” altındaki emek ayrışması, pratikte kapitalizm altındaki emek ayrışmasına şaşırtıcı derecede benzerlikler taşıyordu.¹⁸

İşçi sınıfı içerisindeki bu farklılaşma, merkezi planlama içerisinde hususi öneme sahipti. Merkezi planlama soyut anlamda şu unsurlardan müteşekkil bir sistem olarak düşünülebilir: (a) devletin merkezi kuruluşlarındaki bir tür karar-verme rasyonelitesine göre plan yapan, yani önceden belirlenmiş bazı hedeflere önem atfeden ve buna göre kaynakları tahsis eden dağı-

tımcılar (b) ellerindeki kaynaklarla planları icra eden üreticilerin kendileri. Merkezi planlama pratikte, planlamacıların rasyonelliğine meydan okuyan bir iç dinamik geliştirmiştir. Ticari işletmeden merkezi kademelere kadar farklı grupların farklı güç seviyelerine sahip olduğu karmaşık bir pazarlık süreci haline gelmiştir. Son yılların en göze çarpan kuramsal çabalarından birisi, ona içkin olan kurallar ve devamlılıkları ayırt etmek amacıyla merkezi planlamanın gerçek doğasını analiz etmek olmuştur.¹⁹

Sermaye bir yabancılaşma biçimi olarak anlaşılmıştır: insanlar emekleri aracılığıyla kendilerine ve işlerine tahakküm eden bir güç haline gelecek bir şey yaratırlar. Merkezi planlama da bir yabancılaşma biçimi haline gelmiştir. Ekonomik süreçler üzerinde rasyonel insan denetimi olmak yerine, o da kimsenin denetlemediği, ancak planlamacıları ve üreticileri hep birlikte denetleyen bir sistem haline gelmiştir.

1980'lerin sonlarında değişiklikler takdim edilmeye başlanmadan bir on yıl evvelinde evrilmiş olduğu şekliyle merkezi planlamanın göze çarpan bir niteliği, aşırı yatırım yapma eğilimiydi. İşletmeler, planlama kapsamındaki projeleri almaya ve böylelikle arz kaynaklarını projeden tahsis edileceklerle arttırmak için çaba göstermişlerdir. Artan arz, mevcut yükümlülükleri yerine getirmeyi daha kolay hale getirmiştir ancak aynı zamanda gelecek yükümlülükleri de arttırmıştır. Merkezi olarak planlanmış ekonomi, darlık ekonomisidir; talep-bağımlı kapitalist ekonomiye kıyasla arz-bağımlıydı. Darlık ekonomisi arz belirsizlikleri yaratmıştır ve bu belirsizlikler girdiler ve çıktılar zinciri boyunca işletmeden işletmeye geçmiştir.

İşletme yöneticileri, belirsizliklerle başa çıkabilmek için merkez işçilere daha fazla bağımlı hale gelmişlerdir. Dar boğazlar meydana geldiğinde doğaçlama hareket edebilecek olanlar yalnızca, kurulmuş olan ekipmana aşına olan merkez işçilerdi. Gerektiğinde yedek parça yokluğuyla başa çıkabilmek için, eskimeye yüz tutmuş ekipmanı tamir etmek, ya da ikame malzemeleri kullanmak şeklinde doğaçlama yapabilirlerdi. Yöneticiler ayrıca, planlama dönemin sonundaki "taarruzda" seferber edilmek üzere işletme içi bir emek rezervi tesis etmek için işçi yığmaya yönelik bir temayüle de sahipti. İşletmeciler yine, katlıklar işletmenin planlama hedefini gerçekleştirme yeteneğini kısıtladığımda gerekli girdiyi temin etmek için yerel Parti yöneticileriyle ilişkilerine de bel bağlamışlardı.

Bu etkenler, sistemin kalbindeki kilit yapısını Parti kadrolarına bağımlı bir işletme, ve onun yanında işletmeyle merkez işçiler arasında işletme korporatizmi biçiminde bir karşılıklı yakın ilişki meselesi haline dönüştüre-

cek şekilde bir araya geldi. Bu noktadan itibaren, yerleşik olmayan işçilerin oluşturduğu madun gruplarla, kır kooperatifleriyle ve hane içi üretimiyle, yukarıdan aşağıya doğru bağlantılar söz konusuydu. Aşağıdan yukarıya doğru da endüstri bakanlıkları ve devlet planlamasıyla bağlantılar vardı. Bir de siyasi bağlantılarla birlikte kayıtlı ekonomiye içkin darboğazların bazılarını teğet geçmeye yardımcı olan “tali ekonomiyle” paralel bir ilişki mevcuttu.

Bu birikimin toplumsal yapısından birkaç neticeye varılabilir. Biri, onun büvesini oluşturanların – işletme, yerleşik işçiler, ve yerel Parti yetkilileri – üretim sistemi içerisinde sağlam bir yere sahip olduğudur. Bu sistemi nasıl çalıştıracaklarını biliyorlardı ve başa çıkmayı öğrenmiş olduklarının ötesinde belirsizlikler meydana getirebilecek değişikliklere yönelik oldukça hassas olma eğilimindeydiler. Değişime yönelik motivasyon, üretimin olabileceğinden daha az verimli olduğunun farkında olan, ve emek fazlasını tasfiye etmek ve daha üretken teknolojiler getirmek isteyen yukarıdakilerden gelirdi. (Sistemin nüvesinde yer alanlar, üstü örtülü bir şekilde mevcut modası geçmiş teknolojiden yanaydılar zira ancak kendi şahsi kabiliyetleriyle o teknoloji işe yarıyordu.) Değişime yönelik motivasyon nüfusun genelinde, kamu hizmetlerinin ve tüketici mallarının niteliklerindeki düşüşten duyulan hoşnutsuzluk biçiminde; ve büyümekte olan bir “orta-sınıf” ya da beyaz yaka hizmet sektörü çalışanlarının bir kısmında da ortaya çıkabilirdi. Yerleşik olmayan işçilerin daha taşrada olanların – sistem içerisinde en çok yabancılaşmış olanlar – değişime yönelik yüksek bir motivasyonları olması pek de olası değildi. Gerçekten de, değişimin herhangi bir tutarlı toplumsal temeli yoktu, onun yerine, sistemin işleyiş şekline duyulan dağınık bir hoşnutsuzluk söz konusuydu. Yine de sistemin kalbinde değişime direnmek için seferber edilebilecek tutarlı bir toplumsal temel mevcuttu.

Ekonomik Reform ve Demokratikleşme

Sosyalist sistemler, Sovyetler Birliği’nden itibaren, 1960’lardan beri ekonomik mekanizmaların reformuyla iştilgal etmişlerdir. Sorun, büyümenin, azalan verim üreten dışa doğru genişleme kalıbından sermayenin ve teknolojinin kullanımında daha yoğun olan bir büyüme kalıbına geçiş şeklinde ortaya konmuştu. Sorunun algılanışı siyasal ekonomik hiyerarşinin tepesinden gelmiş ve ikide bir aç/kapa silsilesi deneyi üzerinden ifade edil-

miştir. Merkezi planlamayı teşkil eden güç sisteminin aşırı tutarlı oluşu dolayısıyla kademeli reformun zor olduğu anlaşılmıştı. Tek bir doğrultuda hareket etmek, mesela işletme yöneticilerine daha fazla karar-verme gücü temin etmek, sistemin diğer bölümlerindeki, örneğin merkezdeki bakanlıkların gücünde ya da işçilerin kazanılmış mesleki haklarında, engellere toslamıştır.

Tedrici reformlarda sükut-u hayale uğramak daha radikal reformun desteklenmesini teşvik etmişti ve radikal reform, piyasa mekanizmasına daha geniş hareket alanı tanımakla ilişkilendirilmişti. Piyasa, işletmelerin maddi girdilerinin tesisinde ve tüketici ürünlerinin dağıtımında daha etkili ve daha az külfetli bir araç sunduğu ölçüde, cazibeli bir kavramdı. İşletme yönetimlerinin adem-i merkeziyetiyle ve tüketim malları üretimine yönelik teşvikle uyumluydu. Ancak piyasa, ücretleri belirlediği (ve dolayısıyla darlık ekonomisinde enflasyon yarattığı), gelirler arasında daha büyük eşitsizlikler meydana getirdiği, ve merkezin ekonominin genel anlamda gelişmesini yönetme gücünü sarstığı ölçüde güvenilmezdi. Piyasaların, ekonominin merkezden idare edilmesi arasındaki bir tür kombinasyon, eğer gerçekleştirilebilirse, en yerinde çözüm gibi görünüyordu.

Reform hareketinin izinden bu kez demokratikleşme baskıları geldi. Bunlar çeşitli kaynaklardan çıkıyordu: birbiri ardına bastırılmış ama Doğu Almanya, Polonya, Macaristan, ve Çekoslovakya'da birikimsel olarak salgın haline gelen bir dizi hareket; Stalinizmin reddi ve Stalinizm'in tesis ettiği baskı sistemlerinin nihai zayıflaması; ve sivil toplumun yeniden doğuşunun ve tarihi uzlaşmanın aydın sınıfına sağladığı daha geniş özerkliğin sonuçları. İki hareket – Sovyerler'deki biçimleriyle *perestroika* ve *glasnost* – 1980'lerin sonunda birbiriyle karşılaşmış ve etkileşimde bulunmuştu. Birbirlerini destekleyecekler mi yoksa birbirleri aleyhine mi çalışacaklardı?

Bazı ekonomik reformcular demokratikleşmeyi toplumun gevşetilmesinin bir aracı olarak görüyordu – ki bu adem-i merkezleşmeyi kuvvetlendirecekti. Bu insanların bir kısmı nazarında da işçi öz-yönetimini işletme özerkliğini ve piyasaların liberalleşmesini destekliyordu. Hümanist entelektüeller ekonomik reformu devletin cebir aygıtını sınırlandırır ve daha çoğulcu bir toplumu teşvik eder şekilde telakki etme eğilimindedir. Bu gruplar için ekonomik reform ve demokratikleşme el ele gitmiştir.

Başka ekonomik reformcular reform tedbirlerinin, reformlar herhangi bir çıkar yaratmamışken, halkın sırtına yeni yük bindireceğini fark et-

mişlerdir. Enflasyon, darlık ve işsizlik olacaktı. Olgun “reel sosyalizmin” toplumsal sözleşmesi, emek piyasasına ve işletmelerin yönetimine esneklik getirme sürecinde görmezden gelinebilecekti. Mevcut işletmecilerle birlikte merkezi planlamayla haşır neşir olan devlet ve Parti yetkililerinin çoğunun kabiliyetleri modası geçmiş hale getirilecekti. Tüm bu gruplardan bir geri tepme öngören “gerçekçi” reformcular, reformların başarılı şekilde icra edilebilmesi için otoriter bir iktidara gerek duyulacağını kabul etmişlerdi. Böyle bir iktidar olmaksızın, reformlardan taviz verilecek ve bunlar etkisiz hale gelecek, mevcut sistemin yerine geçmeden onu yalnızca altüst edecekti.²⁰ Reel sosyalizmin Thatcherlıları, onun siyasi Pinochet si haline geleceklerdi.

Ekonomik reform ve demokratikleşmenin başlangıçtaki etkisi, bazı can sıkıcı sonuçlar üretmişti. Piyasa mekanizmalarına doğru bir kaymayı teşvik etmek üzere ekonomik denetimin gevşetilmesi, malların serbest piyasalara ve karaborsalara kanalize edilmesi itibarıyla dağıtım sisteminin çöküşüne, dizginsiz bir gangsterlik olgusuna, ve zengin ile fakir arasında çarpıcı kutuplaşmaya yol açmıştı. Siyasal denetimin gevşetilmesiyse halkı etnik milliyetçilikler, çeşitli popülizm biçimleri ve daha uçlarda sağcı faşist hareketler etrafında seferber ederek uzun süredir baskılanmış olan çatışmalara mahal vermişti. Dahası, kamuoyu tartışmalarının patlak vermesi, bir taraftan Sovyet devletinin meşruiyetini ve onu besleyen mitleri derinden sarsarken diğer taraftan da bu devletin ekonominin ve toplumun pratikte yeniden örgütlenmesiyle başa çıkmaktaki acizliğini ortaya koymuştur. Reform sürecinin kendisi, işleri iyileştireceğine kötüleştirmişti. (Birleşik Devletler’deki bir Sovyet gazetecisi bunu Leningrad’daki radikal eğilimli belediye konseyinin aylarca şehrin ismini tekrar St. Petersburg olarak değiştirip değiştirmemeyi tartıştığı sırada dükkânların gitgide daha boş hale geldiğini gözlemleyerek özetlemişti.)

“Reel sosyalizmin” meşruiyeti, Stalinizm ve anti-Stalinist tepki tarafından yerle bir edilmişti. Sivil toplum yeniden ortaya çıkma halinde, ancak onu oluşturan gruplar henüz sarıh bir örgütlü ifade biçimini ortaya koyabilmiş değil. Bu, Gramsci’nin organik kriz olarak adlandırdığı bir durumdur; bir organik krizin çözümüyse, diğer gruplara liderlik edebilecek ve onların desteğini veya rızasını elde edebilecek bir toplumsal grup etrafında hegemoninin yeniden yapılandırılmasıdır. Sovyet toplumunun yapısına dair analizlerimiz bize bu ihtimalin gerçekleşmesi hakkında ne söylüyor?

“Reel sosyalizmin” çöküşü çerçevesinde “demokrasi”ye verilebilecek üç ayrı anlam vardır. Biri, liberal çoğulculuğun geleneksel “burjuva” anlamıdır. Bilhassa doğu Avrupa’da kuvvetli bir gösteriş etkisi vardır bunun. Liberal çoğulculuğun bir tarihi ve pek çok örneği mevcuttur. Sosyalist heveslerden iki anlam daha oluşuyor.

Birisi üreticinin öz-yönetimidir. Pek çok farklı devrimci durumdaki kendiliğinden doğan hareketler içerisinde işçiler tarafından ifade edilmiştir – orijinal Rus Sovyetlerinde, 1919’da Kuzey İtalya’daki *Ordine Nuovo* hareketinde, Cezayir devrimi sırasında fabrikalar işçi denetimine girdiğinde, Polonya’da 1956 olaylarını müteakiben kurulan işçi konseylerinde ve Macaristan’da 1956 devrimi sırasında ve Çekoslovakya’da 1968’de fabrika hareketlerinde. Bu deneyimlerin hepsi kısa ömürlüydü. Tek uzun süreli işçi öz-yönetimi deneyimi Yugoslavya’dakidir, ancak süregiden tartışmaya rağmen, bu da ikna edici bir deneyim olarak düşünülemez. İşçilerin kendi koşullarını belirleyebilmelerinde kuvvetli bir amaç vardır; ancak bu tarz deneyimlerin, daha yüksek bir siyasal iktidar tarafından gelecek baskılardan yakayı kurtardıkları varsayılırsa, kendi çıkarına hizmet eden korporatizmlere doğru yönelme temayülüne dair emareler de vardır.

Diğer sosyalist anlam, merkezi planlamaya halk katılımıdır. Buna verilecek hiçbir tarihsel örnek yoktur; birilerinin örnekler icat etmesi gerekir. Yine de, bu belki de sosyalizm ruhu içerisindeki en cazip ihtimaldir. Alec Nove demokratik planlama ve üretici öz-yönetimi arasında bir uzlaşma biçimi önermiştir: tüketiciler neyin üretileceğine karar verecek; üreticiler bunun nasıl olacağına.²¹

Georg Lukács, ölümünden sonra Macaristan’da *Demokratisierung Heute und Morgen* [Demokratikleşme, Bugün ve Yarın] başlığıyla yayımlanan bir metin kaleme almıştı.²² Stalinci geçmiş ve liberal demokrasi kavramının her ikisini de reddederek sosyalizmin demokratikleşmesinin mümkün olabileceği koşullar hakkında öngöründe bulunmuştu.

İlk koşul, hayatî gereksinimlerin üretiminin insan emeğinin topyekün soğurmamasını sağlayacak üretim artışıydı. Marksçı terimlerle ifade etmek gerekirse, bu insan faaliyetinde zorunlulukların evreninden özgürlüklerine doğru bir kayış anlamına gelecektir. Bu koşul sorun üzerine düşünmüş olan başkaları tarafından da fark edilmişti. Kornai, üretimde yeteri kadar fazlalığın olmasını bir darlık ekonomisinde reform yapmak için zorunlu olduğunu öne sürüyordu.²³ Bahro da “artık değer bilinci”nin, yani temel ihti-

yaçların tatmininin üzerinde bir zaman ve emek sınırının varlığının, tüketimciliğin “telafi edici çıkarları”na alternatif olarak “özgürleştirici çıkarlar”a ulaşma yolunda bir zorunluluk olduğunu iddia etmiştir.²⁴

Bir sonraki koşul, üzerinde demokratik sosyalizmin yapısının temelle-
neceği toplumsal güçlerin bir koalisyonu olacaktır. Bu noktada Lukács’ın
reçetesi biraz bulanıklaşır. Batı’da Bahro ve Gorz gibi o da fikriyatının bu
son aşamasında işçileri etrafında demokratik sosyalizmin şekil alabileceği
öncü toplumsal sınıf olarak görmemiştir. Onun yerine, o ana kadar bastı-
rılmış olan “yeraltı temayüllerini” özgürleştirmekten bahseder. Onun mu-
hayyilesinde Parti, bu amaca ulaşmak için kendi kendini yeniden yapılan-
dırabilirdi.

Bu, 1968’de Çekoslovakya entelijansiyası tarafından önderlik edilen re-
form hareketinden esinlenmiş bir umuttu. *Neues Forum* ve diğer benzer
grupların Honecker rejimini deviren halk hareketini inşa ettikleri sırada
Doğu Almanya’da kısa süreli bir yeniden canlanma yaşamıştı. İnandırıcılı-
ğı pek kalmamışsa da bu proje şimdilik Sovyetler Birliği’nde varlığını sür-
dürüyor. Parti bir sinizm nesnesidir ve sosyalizm fikrinin artık sağlam bir
meşruiyet zemini yoktur.

Yakın zamandaki doğu Avrupa deneyimindeki demokratikleşmeye yö-
nelen diğer iki yol, şunlar olmuştu: ilki can çekişen bir Partinin dışından,
bir aydın sınıfının kendisine eklenildiği bağımsız işçi hareketinin başını
çektiği bir hareket (Polonya); ve ikincisi, Partinin stratejik olarak sivil toplu-
mun belli yönleri üzerindeki denetiminden vazgeçmesi yoluyla ekonomide
bağımsız şekilde karar almanın çerçevesinde bir genişleme (Macaristan).
Bu yolların her ikisi de şimdiden geriye bakıldığında kapitalizmin ihyasına
yöneliyor gibi görünmekte. Eski Doğu Almanya kapitalizme üçüncü bir yol
gösteriyor: “reel sosyalizmin” siyasi yapılarının topyekün çöküşü ve ekono-
misinin Batı Almanya kapitalizmine tamamen katılması.

“Reel sosyalizmin” hayatta kalan ülkeleri için, geleceğe dair ihtimaller
kabaca üç senaryo şeklinde gruplanabilir. Bunların her biri, devlet ve ekono-
minin hedeflenen biçiminin birikimin mevcut toplumsal yapısıyla olan
ilişkisi bağlamında ele alınmalıdır.

İlk senaryo siyasal piyasa kapitalizmine ve ulusal ekonominin küresel
kapitalist ekonomiye entegrasyonuna yönelen otoriterizm ekonomik li-
beralleşmenin bir kombinasyonudur. En aşırı biçimiyle bu, Polonya’daki
haliyle “şok terapisinin” özelleştirmeyi ve piyasa güçlerinin serbest bırakıl-

masını başarmak için gerekli olacağının göstergesidir ve mevcut sivil toplumun, en başta da işçilerin ve bürokrasinin çeşitli katmanlarına ait unsurların bu tarz bir yeniden yapılanmaya kaçınılmaz şekilde eşlik edecek olan işletmelerin iflaslarına, işsizliğe, enflasyona ve zengin ve fakir arasındaki kutuplaşmaya cevaben siyasi protesto ve blokaja yönelmelerini engellemek için diktatöryel güçlere ihtiyaç duyulacağının farkına varan aydın sınıfının bir bölümünün desteğini almış bir projedir. Bu, “reel sosyalizm” dünyası boyunca pıtrak gibi çoğalan, dünya ekonomisinin özel danışma firmaları ve bürolarının yeniyetme harika çocukları olan batılı danışmanların teşvik ettiği seçenek buydu. Von Hayek’in fikirlerinin doğu Avrupa’da yeniden hayat bulması ve kapitalizmin ve çevrecilik-öncesi batılı tüketimciliğe duyulan hayranlığın mitolojisinden güç almıştır.

Daha ılımlı ve olgun siyasal liderlik, piyasa odaklı düzenlemeleri tüm yönleriyle sivil toplumun daha direngen unsurları üzerine zorla uygulamadan önce tereddüt edecektir. Bu liderliğin tahayyül ettiği uzlaşmanın, merkez işçilerini, işçi sınıfının sesi daha çok çıkan ve daha stratejik olarak tahsis edilmiş kesimlerini, daha sessiz ve kuvvetsiz çoğunluktan ayırarak kapitalizme dönüşümün içerisine asimile etmeyi hedefleyen bir korporatizm biçimi olması muhtemeldir. “Reel-sosyalizmdeki” birikimin toplumsal yapısının işletme-korporatist nüvesi, böylelikle kendisini kapitalizme dönüşümü kolaylaştırmaya adayacaktır.

Bazı entelektüeller kapitalizme geçişin liberal çoğulcu bir siyasal sistemle kombine edilme ihtimalini de göz önünde bulundurmuşlardır. Bu görüş, korporatist bir uzlaşmanın yokluğunda kapitalizme geçişin yarattığı ekonomik baskılardan mustarip olan sabık sosyalist toplumlarda ortaya çıkacak çatışmanın seviyesini büyük ihtimalle azımsıyor. Bu durumda açmaz, neyin kurban edileceği meselesi olacaktır: Demokrasi mi yoksa serbest piyasa mı? Tarihsel kayıt, Karl Polanyi’nin *Büyük Dönüşüm* kitabında gösterdiği gibi, önce demokrasinin kurban edildiğini ama piyasanın da nihai olarak kurtulamadığını ortaya koyuyor. Polanyi’ye göre bu senaryo, faşizme giden yolun açılışıdır; doğu Avrupalı bazı gözlemciler de “reel sosyalizmin” çözümlüşünü izleyen toplumsal sarsıntıların pek de olası bir sonucu olarak bu heyulayı yeniden gündeme getiriyorlar.²⁵

İkinci senaryo, bazı ikincil piyasa özellikleri ve birtakım bürokratik reformları birleştiren komuta ve idari ekonomik sistem ile bir araya gelmiş bir siyasi otoriterizmdir. Bu en başta, mevcut planlama sisteminin, aynı

zamanda sivil toplumdaki siyasi köklerini ve “işçi sınıfı” arasındaki süregelen meşruiyet kaynağını teşkil edebilecek işletme-korporatist temelini işlevsiz bırakacaktır. Çin, bu yolu takip ediyor gibi görünmekte; Sovyetler Birliği’nin “muhafazakârları” da (ordu ve KGB’deki sözü geçenlerin desteğiyle) bu senaryonun destekçileri arasında sayılabilir. Bu izleğin uzun vadeli sıkıntısı, emek gücünün daha taşra kesimlerinin sistem içerisinde her türlü katılımdan dışlanmasıdır. Tabii merkezi planlamada iktidarın yeniden hayata dönmesi ekonomik planlama ve siyasal yapıların ikisinde de iktidarın tasfiyesinin yol açtığı kaostan ekonomiyi kurtarabilirse, kısa vadede bu unsurların sakinleştirilebilmesi ihtimali de var.

Üçüncü senaryo demokratikleşme artı sosyalist reform ihtimalidir. Yukarıda söz edildiği gibi, bu ya üretici öz-yönetimi, ya da merkezi planlama süreçlerinin demokratikleşmesi, ya da muhtemelen ikisinin bir birlikteliği şeklini alabilir. Üç senaryo arasında bu sonuncusu, iki değişkeniyle, en az açık şekilde telaffuz edilenidir. Bunun bir sebebi David Mandell’in önerisine bakılırsa, Sovyetler Birliği’nde medyanın gücünün ilk iki senaryonun taraftarları tarafından, özellikle de radikal piyasa reformcuları tarafından, tekel altına alınmış olması olabilir.²⁶

Öz-yönetime hem ekonomik liberaller hem de sosyalistler tarafından sahip çıkılmıştır. Ancak sosyalistler arasında gözle görülür bir zemin kazanmaksızın liberaller arasında ikna ediciliğini yitirmiştir. Bu ekonomik reformcuların öz-yönetimi bir zamanlar ekonomik liberalleşmeye bir destek olarak gören bir kısmı, şimdilerde bu ihtimalden geri adım atmış bir görünüm arz ediyorlar.²⁷ Yine de, sosyalist bir perspektiften, daha büyük sosyalist ekonomik çerçevenin yokluğunda öz-yönetimin kapitalist bir piyasa içerisinde bir tür işletme korporatizmine evrilme ihtimali yüksektir – yani ilk senaryonun ılımlı bir türü.

Bu üç senaryoya dair işçilerin konumu hala belirsiz ve parçalıdır. Bu yönüyle, 1970’lerin ekonomik krizinden beri kapitalizm altındaki işçilerin konumuyla çarpıcı bir benzerlik arz eder. Aynı soru, yeniden sorulmalıdır: muğlak “işçi sınıfı” tabiri hala kendi bütünlüğüne sahip, tanımlanabilir bir toplumsal güce tekabül ediyor mu? Özerk işçiler hareketinin potansiyeli Polonya’da Dayanışma hareketi üzerinden ortaya kondu; ancak zafer kazandığı anda hareket bölündü. 1989 Sovyet maden işçileri grevi işçiler hareketinin güvenilirliğini yeniden canlandırmıştı; ancak sorunun cevabını da kesin olarak vermiş değildi.

Aydın sınıfının ortaya attığı işçi sınıfını idare etme ve ona yeniden yön verme projelerini bulmak, özerk işçi-sınıfı tercihinin varlığına dair açık kanıtları bulmaktan çok daha kolaydır. David Mandell, Sovyet hükümetinin madencilerin grevini, işletme özerkliği taleplerine doğru, müteakiben öz-yönetimi piyasa reformunun bir parçası olarak terketmek için, kanalize ettiğini aktarıyor.²⁸ Akademisyen Zaslavskaya da, onun yazdığı iddia edilen Parti içi Novosibirsk Raporu'nda işçi davranışlarının planlı bir yeniden konumlanmasını salık veriyordu:

İşçilerin sosyo-ekonomik faaliyetlerinin kilit önemdeki yönlerini düzenlerken onlara yeterince geniş bir bireysel davranış serbestisi alanı tanımak, tüm sosyalist toplumun çıkarıdır. Bunun sonucu davranışın kendisini, yani işçilerin kendi sosyo-ekonomik faaliyetleriyle olan öznel ilişkisini, yönlendirme ihtiyacıdır. İdari yönetim metotlarının burada nüfuzu yoktur. Davranışın idaresi, ancak işçilerin ekonomik ve toplumsal taleplerini dikkate alacak ve onların çıkarlarını tüm topluma faydalı olacak bir doğrultuya yönlendirecek girişimlerin yardımıyla dolaylı bir üslupla icra edilebilir.²⁹

Öz-yönetime daha fazla ilgi duymayan bazı ekonomik açıdan liberal reformcular, meydanı kapitalist ekonominin bir sureti olan sendikaların tek tek toplu görüşmesi kavramına açıyorlar.

Öyle görünüyor ki işçiler, reform süreçlerinde faal, girişken bir sese sahip olmayabilirler. Önceden olduğu gibi, reformcu aydın sınıfın göz önünde bulundurması gereken önemli bir edilgen yapısal güç olmaya devam edebilirler. Yaklaşımları zaman içerisinde, Zaslavskaya ve diğerlerinin de öngöreceği gibi yeniden şekillenecektir. Şu an itibariyle, yapısal bir güç olarak sosyalizmin temel bazı fikirlerine sadık kalma ihtimalleri yüksektir: fırsat ve gelirden eşitliğin savunusu, devletin temel sağlık ve eğitim hizmetlerini, ücret istikrarını ve temel tüketim maddelerinin erişilebilirliğini sağlama sorumluluğu. (Bu çerçevede, *perestroikanın* tartışıldığı yeni kelime dağarcığını kullanmak gerekirse, “muhafazakâr” olarak sınıflandırılmak zorunda kalacaklardı.) Diğer gruplar gibi işçiler de bürokrasiye ve sinir bozucu imtiyaz örneklerine eleştirel yaklaşmakta. Bunlar, sosyalizmin müstakbel seçeneklerinin üzerine en olası şekilde inşa edilebileceği temel hassasiyetlerdir.

Dünya Düzeni ve Sosyalizmin Geleceği

Dünya sisteminin durumu, an itibariyle herhangi bir yerde bilhassa sosyalist bir geleceğe elverişli değil. Her ne kadar Sovyet ekonomisine rahat veremeyen zorlukların türevlerine doğru gitse de – azalan üretim oranları, yüksek askeri giderler ve yola gelmez bir bütçe açığı – Birleşik Devletler en kuvvetli

askeri güç olarak varlığını sürdürüyor. ABD askeri gücü, deregülasyonun ve küresel ekonomide sermayenin sınırsız hareketinin icracısı rolünü oynuyor. Küresel ekonominin finansal mekanizması, an itibariyle bütçe açıkları diğer ülkeler, özellikle de Japonya tarafından finanse edilen Birleşik Devletler haricindeki tüm ülkeleri disipline ediyor. Üçüncü Dünya ülkeleri kadar “reel sosyalizm” ülkeleri de dış ekonomik bağlantıları genişledikçe küresel ekonominin esas kuruluşları – IMF, Dünya Bankası, OECD, G7 ve diğerleri – tarafından yürürlüğe konmuş siyasalara bağımlı hale geliyor.

Dünya düzeninin kapitalist yapılanmasının arkasında Askeri ve ekonomik gücün gözle görünür birleşmeleri evresi, tarihin dönemecinde, mecburen bir geçiş evresidir; ancak dönüşümün ne kadar süreceğini ya da dünya düzeninin hangi tür bir yapılanmasına meyledeceğini kimsenin de kesin bir şekilde söyleyemiyor. Bu küreselleştirici hareketin daha başka sonuçları da öngörülebilirdir: zengin ve fakirin küresel ekonomi içerisinde daha şiddetli kutuplaşması; geçmişin coğrafi merkez/çevre yapısını toplumsal bir merkez/çevre yapısına dönüştüren üretimin yeniden yapılanması ve dünya çapındaki göç hareketleri sayesinde sınırları aşan toplumsal yarıklar.

Sarih bir küresel sınıf ayrımından ziyade çevresel toplumsal grupların parçalanmasına yol açacağından, bu kutuplaşmanın, müşterek bir tepkiye yol açmadan evvel süratle ilerlemesi kuvvetle muhtemeldir. Daha dezavantajlı grupların parçalı hale gelmesi, muhtemelen ayrı kimlikler etrafında – bilhassa etnik, dini, milliyetçi ve toplumsal cinsiyet kimlikleri etrafında – gerçekleşecektir. Bu ayrı kimlikler, birlik oluşturmak için yeni zeminler bulabilirler. Örneğin İslam, batılı kapitalist tahakküme direnişinde Üçüncü Dünya için bir metafor haline gelebilir. Bu itibarla, “reel sosyalizm” ülkelerinin durumu, diğer ülkelerinkinden çok da farklı değil. Aynı küresel temayüller iş başında.

Sosyalizmin uzun vadeli derdi bu çeşitli kimlikler arasında, onları madun konumuna iten küresel ekonomik güçlere yönelik müşterek bir kavrayışa varacak şekilde bir köprü kurabilmek olacaktır. Kimlikleri bir araya getirmek, bir yandan onları muhafaza ederken, bir yandan da maduniyetlerinin sebeplerini bertaraf ederek onların kendi ayrı kişiliklerini oluşturmalarına izin vermek demektir. Bu sosyalizm, çeşitliliğe, farklı toplum projeleri peşinde karşılıklı desteğe mahal verecektir.

Günümüzde açık olan iki eğilim sosyalizmin yeniden doğuşuna gidecek fırsatlara yolu açabilir. Bunlardan biri küresel sistemde hegemonyanın gerilemesidir. Bu, küreselleşme hamlesinin üzerine temellendiği ilkelere olan güveni sarsar. Müşterek değerlerin perdesi, doğanın düzeninin gayrı şahsi işleyişini değil, gücün tahakkümünü ifşa eden şeffaf bir örtü haline gelir. GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) müzakerelerinin

başarısızlığa uğraması* ve Birleşik Devletlerin Basra Körfezi'ne askeri müdahalesi gibi olaylar farklı yönlerden küresel hegemonyanın erozyonuna katkıda bulunuyor.³⁰

İlkiyle tamamen alakasız olmayan bir diğer temayül, ekonomik bloklardan oluşan bir dünyaya yöneliktir. Bu gücün adem-i merkezileşmesini ima ettiği sürece bu eğilim, ekonomi ve toplum projelerinin çeşitliliğine alan açabilecektir. Toplumsal güçlerin dengesi, Avrupa'da, Doğu Asya'da ve Kuzey Amerika'da farklıdır. Toplumsal mücadeledeki fırsatlar dünyanın farklı yerlerinde birbirinden farklı olacaktır. "Reel sosyalizmin" bir şekilde hayatta kalması ve dönüşümü bu çerçevede tahayyül edilebilir. Sovyetler Birliği ve Çin'de yeni bir toplum projesinin tanımlanmasına yönelik süren mücadeleler, bu ülkelerin ötesine geçen uzun menzilli bir önemi haiz olabilir.

Günümüz küresel ekonomisinin merkezi askeri icracısının etrafının sarılması ya da hareket alanının sınırlanması, dünya sistemi içerisinde herhangi bir güç bozulması ya da ekonomik adem-i merkezileşme için elzem bir koşuldur. Bu ancak, ABD toplumunun içeriden direnişiyle, belki IMF reçetesini ve ABD-güdümlü "yeni dünya düzeni"ni reddeden Üçüncü Dünya'nın çeşitli bölgelerindeki dışarıdan direnişin birlikteliğiyle gerçekleşebilir. Gelecek için, Gramsci'nin konum savaşı, sosyalist yapılanma için, bilhassa kapitalizmin can yüreğini hedef alırken, en uygun strateji haline gelecektir. Ancak bunun için Üçüncü Dünya'daki ve "reel sosyalizm" ülkelerindeki hareketlerle işbirliği içerisinde icra edilmesi gereklidir. Mücadele, aynı anda yerel ve küresel olacaktır.

Notlar

Bu metin ilk kez Ralph Miliband ve Leo Panitch (yay. haz.), *The Socialist Register 1991* (Londra: Merlin, 1991)'de yayımlanmıştır.

- 1 Francis Fukuyama, "The End of History?" *National Interest*, no. 16 (Yaz 1989), s. 3-18.
- 2 Ralf Dahrendorf, *Reflections on the Revolution in Europe* (New York: Random House, 1990).
- 3 Hantal ve çok da gerekli olmayan "fiilen mevcut sosyalizm" (*actually existing socialism*) ifadesi, Rudolph Bahro'nun *The Alternative in Eastern Europe* (çev. David Fernbach; Londra: NLB, 1978) çalışmasının yayımlanmasının ardından İngilizce söylemlerde oldukça yaygınlaştı. Bu ifade, Bolşevik Devrimi'nden itibaren Leninist ve Stalinist tarz siyasi partilerin ve ekonomik merkezi planlamanın şekillendirdiği toplumsal oluşumlar için kullanılmıştır. Bugün bu ifadenin modası geçmiş ve ifade kullanışsız bir hal

* GATT'in Uruguay Ayağı neticede, ABD-Avrupa ittifakının tarım ve üzerine karşılıklı müzakerelerinin sonucu olarak 15 Aralık 1993'te başarılı bir şekilde sonuçlandırılmıştı.

- almıştır, zira doğu Avrupadaki 1989 olayları tarafından bu tarz oluşumun “fiiliyatının” ve “mevcudiyetinin” sürüp sürmediği tartışma konusu haline gelmiştir. Gordon Skilling, bana daha geçerli bir tabirin “reel sosyalizm” (*realsocialismus* kavramından) olduğunu söylemişti. “Reel sosyalizm” hem (geçmişteki ya da şimdiki) somut bir tarihsel kavramı belirtir, hem de sosyal demokrasi ve kapitalist toplumsal düzenlemeler içerisindeki sosyalist parti hükümetlerinin uyguladığı tedbirlerle karıştırmanın önüne geçer. Tırnak işaretleri, yazarın gerçek bir öz ile takdis etmediği, eleştiriye açık tarihsel bir hadiseyi adlandıran, ödünç alınmış bir kavram olduğunu belirtir.
- 4 Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time* (Boston: Beacon Press, 1957).
  - 5 Burada, Robert W. Cox, *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History* (New York: Columbia University Press, 1987)’de daha çok kapitalizme uygulanmış olan analiz çerçevesini kullanıyorum.
  - 6 Machiavelli, *The Discourses*, 1. Kitap, 2. Bölüm.
  - 7 Fernand Braudel, “History and the Social Sciences: The *Longue Durée*,” Fernand Braudel, *On History*, çev. Sarah Matthews (Chicago: University of Chicago Press, 1980), s. 25-54.
  - 8 Bu makalede olgusal ya da tarihsel bilgiler için dipnotlama yapmadım. Bu tarz bir dipnotlama, eğer makale boyunca tutarlı bir şekilde uygulanırsa, tarihsel yorumlamanın ya da değerlendirmenin her bir noktasında bir dizi eklenti makaleler meydana getirecektir – bu da tarihsel araştırma alanından ziyade kurama dair olması hedeflenen bir makale için dikkat dağıtıcı bir yükür. Eleştirmenlerin kalkanın düştüğü yerde saldırmak için fazla cesaretlenmeye ihtiyaçları yoktur.
  - 9 Kısa zaman önce yayımladığı bir makalesinde R. W. Davies on dokuzuncu yüzyılın sosyalizm tasavvurunun üç temel ilkesinin tümü – mülkiyetin müşterekliği, demokratik yönetim, ve eşitlik – “reel sosyalizmin” Sovyet modelinin inşasında ya tamamen reddedilmiş ya da elden geçirilmiştir: Gorbachev’s Socialism in Historical Perspective”, *New Left Review*, cilt. 179, Ocak-Şubat 1990.
  - 10 E. H. Carr, *The Bolshevik Revolution*, Cilt II, 1917-1923 (Londra: Macmillan, 1952), s. 278. Lenin’in daha uzun ifadesi şöyleydi: “Başka ülkelerde de sosyalist devrim gerçekleşene kadar Rusya’daki sosyalist devrimi yalnızca köylülerle yapılacak bir anlaşma kurtarabilir.”
  - 11 Kamulaştırmanın, İlk Beş Yıllık Kalkınma Planı süresince tarımın devlete artık değer katkısı yapmasına meydan vermek şöyle dursun, aslında tarımsal makine arzına olan ihtiyaç yüzünden tarım-dışı sektöre ait kaynakları kurduğuna dair deliller vardır. Kamulaştırmanın en baştaki amacı köylünün, hangi tahılı üreteceğini ve neyi satacağını belirlemekte devletten bağımsız olan bir toplumsal güç odağının kuvvetini kırmaktı muhtemelen. Stalin, tarım üzerinde devlet tahakkümü kurabilmek için üretim kaybına

yol açmayı göze almıştı. Askeriye üzerinde denetim meselesinde olduğu gibi, Stalin'in siyaseti, Sovyetlerin dış saldırılara karşı aşırı kırılğan olduğu bir dönemi başlatmıştır. Kapitalist dünyadaki krizin saldırganlığa ket vura- cağını ve o sırada Sovyetlerin gücünü pekiştireceğini öngören bir kumara kalkışmış olmalı. Bu kırılğanlık döneminin başlangıcı, 1931'deki bir konu- şma bağlamında okunmalıdır. Stalin şöyle diyordu (*Works*, cilt 13, s. 40-41): "Gelişmiş ülkelerin elli veya yüz yıl gerisindeyiz. Bu mesafeyi on yıl içeri- sinde kapatmamız gerek. Ya bunu gerçekleştiririz, ya da dibi boylarız." On yıl sonra Almanya, Sovyetler Birliği'ni işgal etti.

- 12 CMEA (Comecon/Council for Mutual Economic Assistance/Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi) verileri SSCB'de 1930'ların başlarından İkinci Dünya Savaşı'nın başına kadar toplam üretim çıktısında yıllık ortala- ma yüzde 16 artış gösteriyor. Bu, kapitalist ülkelerin hızlı büyüme dönem- lerindeki yaklaşık iki katına tekabül ediyor – mesela 1880'lerin ikinci yarısında Birleşik Devletler, 1890'larda Rusya, ya da 1907-1913 arasında Japonya. İkinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda, SSCB ve doğu Avrupa ülkeleri yıllık endüstriyel üretim oranlarını yüzde 10 ile 16 arasında, yatırı- m oranları GSMH'nin yaklaşık yüzde 20'sinin biraz üzerinde tutuyordu. En geri kalmış ülkeler (Bulgaristan ve Romanya) 1950'ler ve 1960'larda en hızlı büyümeyi yakalamıştı. 1960'lardan itibaren, yüksek ve yükselen yatırı- m oranları, endüstriyel üretimde gitgide daha düşük büyüme oranları yaratmaya başlamıştı. Sovyetlerde endüstriyel büyüme 1950'lerde yıllık orta- lama yüzde 13.2 seviyesindeydi. 1960'larda yüzde 10.4, ve 1970'lerde yüz- de 8.5 seviyesinde iken diğer yandan da yatırım oranları 1950'lerde 23.9'dan 1970'lerde yüzde 29.5'e yükselmişti. (Net Maddi Ürün (NMP) olarak hesap- lanan) GSMH'deki bütünlük büyüme oranları, SSCB'de ve doğu Avrupalı CMEA üyesi ülkelerde 1960'ların ortalarından itibaren düzenli bir şekilde düşmüştür. 1950'lerde yıllık ortalama yüzde 10 seviyelerinden 1960'larda yüzde 7'ye, 1970'lerde yüzde 5'e (on yılın ilk yarısında yüzde 6'ya, ve ikinci yarısında yüzde 4.2'ye), ve 1980'lerin başlarında yüzde 2 ile 3 arasına düş- müştü. Bu oranlar önde gelen Kapitalist ülkelerin ekonomik kriz yıllarında- ki ekonomik performanslarıyla karşılaştırıldığında o kadar da korkunç gö- rünmüyorlar, ancak önceki sosyalist performansla büyük tezat teşkil ediyor ve ekonomik durağanlığa doğru bir eğilimi ifade ediyor. *Monthly Review* dergisinin editörleri (cilt 41, sayı 10 (Mart 1990), s. 12) Sovyet Akademisyen ve Gorbaçov'un ekonomi danışmanı Abel Aganbegyan'ın 1981-1985 ara- sındaki rakamların sorunlu olduğu, zira gizli enflasyonu dikkate almadığı, esasında o ekonomik dönemde gerçekte herhangi bir ekonomik büyüme- nin olmadığı anlamına gelen açıklamalarından alıntı yapıyor. (Yukarıdaki rakamların kaynakları arasında şunlar mevcut: Silviu Brucan, "The Strategy of Development in Eastern Europe," *IFDA Dossier* 13 (Kasım 1979), tarihsel karşılaştırmalar için bkz. Alec Nove v.d., *The Eastern European Economics*

- in the 1970s* (Londra: Butterworth, 1982), s. 215; A . Bergson, “Soviet Economic Slowdown and the 1981-85 Plan,” *Problems of Communism*, cilt 30 (Mayıs-Haziran 1981); ve T. Colton, *The Dilemma of Reform in the Soviet Union* (New York: Council on Foreign Relations, 1984), s. 15.).
- 13 “Tarihsel uzlaşma” kavramı İtalyan Komünist Partisi’nin kelime dağarcığından (*compromesso storico*) alınmış ve George Konrad ve Ivan Szelenyi, *The Intellectuals on the Road to Class Power* (Brighton: Harvester, 1979), çalışmasında, özellikle s. 186- 187’de “reel sosyalizmin” bu evresine uyarlanmıştır.
  - 14 Birikimin toplumsal yapısı kavramını David Gordon, “Stages of Accumulation and Long Economic Cycles,” Terence K . Hopkins and Immanuel Wallerstein (yay. haz.), *Processes of the World System* (Beverly Hills, Calif.: Sage, 1980), s. 9-45’den aldım. Benim kavramı kullanım şeklim bilhassa toplumsal güç odaklarının ilişkisine odaklanmaktadır. Gordon ise onu daha geniş anlamda, örneğin dünya ekonomisinin kurumlarını da kapsayacak şekilde kullanır. Kapitalist dünya ekonomisi kavramını *Production, Power, and World Order* kitabımın 9. Bölümünde kullandım.
  - 15 Bu ifadeler Michael Burawoy’un Gramsci’nin hegemonya kavramını kullanım şeklinden alınmıştır. Bkz. Burawoy, *The Politics of Production* (Londra: Verso, 1985).
  - 16 William Hinton, *Fanshen* (New York: Vintage Press, 1966), s. 287 insanların işçi ya da köylü olarak (her bir kategoriye tekabül eden haklar ve sorumluluklarıyla) biçimsel kategorizasyonunu bir “kalıtsal toplumsal statü” biçimi olarak adlandırmıştır. Çin’de de endüstri, müesses işçileri istihdam eden merkez işletmelerin geçici köylü-işçi istihdam eden uydu işletmelere sahip olduğu, ya da merkez işletmelerin önemli fabrikalarında müesses işçilerin yanında, daha az ücret ve imkanlara sahip geçici köylü-işçi istihdam ettiği merkez/çevre temelinde örgütlenmişti. Sürekli istihdam süresinin “demir pirinç kasesi,” ve işçilerin iş akitlerini nitelikli bir aile bireyine aktarabilme hakkına sahip oldukları *buyuan* sistemi, Sovyetler’de Stalinizm-sonrası toplumsal sözleşme uygulamalarının Çin’deki muadilleridir.
  - 17 Bkz. Hungarian Academy of Sciences, Institute of Economics, 1984, *Studies*, sayı 23 ve 24, *Wage Bargaining in Hungarian Firms*.
  - 18 International Working Party on Labor Market Segmentation konferansından çıkan ve kapitalist ülkeleri kapsayan bir çalışma için bkz. Frank Wilkinson (yay. haz.), *The Dynamics of Labour Market Segmentation* (London: Academic Press, 1981).
  - 19 Bu çizgideki kuramsal inceleme alanını başlatanlar arasından öne çıkanları şunlardır: Wlodzimierz Brus, *The Economics and Politics of Socialism* (Londra: Routledge and Kegan Paul, 1973); Janos Komai, *Economics of Shortage* (Amsterdam: North-Holland, 1980) ve *Growth, Shortage, and Efficiency: A Macrodynamic Model of the Socialist Economy* (Oxford: Basil Blackwell, 1982).

- 20 Sovyet toplumundaki çeşitli grupların reformlara dair duruşları Davies, “Gorbachev’s Socialism” makalesinde incelenmiştir.
- 21 Alec Nove, *The Economics of Feasible Socialism* (Londra: George Allen and Unwin, 1983), s. 199.
- 22 Georg Lukacs, *Demokratisierung Heute und Morgen* (Budapest: Akademiai Kiado, 1985). Macaristan Bilimler Akademisi direktörü Dr. A. Bròdy’ye, bu kitaba dikkatimi çektiği için minnettarım. Bir kopyasını temin etmek oldukça zormuş.
- 23 Janes Kornai, *Anti-Equilibrium: On Economic Systems Theory and the Tasks of Research* (Amsterdam: North-Holland, 1971).
- 24 Bahro, *Alternative in Eastern Europe*.
- 25 Örneğin, Milan Vojinovic, “Will There Be a Palingenesis of Extreme Rightist Movements?” After the Crisis konferansı için hazırlanmış tebliğ, University of Amsterdam, Nisan 1990. Ralf Dahrendorf bir yandan kapitalizmin liberal çoğulculukla birlikteliğinin imkanını tartışırken, diğer yandan da faşist bir dirilişin de mümkün olduğundan korkuyordu (*Reflections on the Revolution in Europe*, s. 111-116).
- 26 David Mandell, “‘A Market Without Thorns’: The Ideological Struggle for the Soviet Working Class,” *Studies in Political Economy*, cilt 33 (Sonbahar 1990), s. 7-38.
- 27 Davies, “Gorbachev’s Socialism,” s. 23, bunu mesela Aganbegyan’dan bildiriyor.
- 28 Mandell, “‘Market Without Thorns,’” s. 18.
- 29 Novosibirsk Report, 1984; çevirisini yayımlayan *Survey*, cilt 128, sayı 1, s. 88-108. Alıntı s. 95-96’dandır.
- 30 Hegemonyanın zayıflaması üzerine, çoğu Amerikalı olan doyurucu bir yazın mevcuttur. Tartışmanın çok büyük kısmı ABD’nin ekonomik, finansal ve askeri gücünde nispi bir gerileme olup olmadığı üzerinedir. Gamsciyen öeröveden daha temel bir hegemonya meselesi, *pax americananın* üzerinde temellendiği ve dünya düzeni ilkelerinin bilhassa daha güçlü kapitalist ülkeler arasında hangi miktarda paylaşıldığıdır. Susan Strange (örneğin *States and Markets: An Introduction to International Political Economy* (Londra: Pinter, 1988), s. 235-240’ta) ABD’nin gücünün hala görece büyük olduğunu, ancak Birleşik Devletler’in gücünü dar ulusal çıkarlar uğruna izlediği tek taraflı siyasalar yolunda hor kullandığını iddia eder. Strange’in değerlendirmesine büyük ölçüde katılıyorum, ancak siyasalardaki bir eğilimi hegemonyanın zayıflamasının bir göstergesi olarak görüyorum. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin Basra Körfezi krizindeki kararlarının biçimsel olarak hegemonik bir niteliği vardır; ancak kaba gerçek olarak bunlar diplomatik zorlamayla bir araya getirilmiş geçici bir koalisyonu ve küresel düzende temel bir ortaklaşmadan ziyade tali meseleleri ifade ettiğinden, bu dahi ABD hegemonyasından çok tahakkümünün bir göstergesi olarak telakki edilmelidir.

---

12 Küresel yönetişimin yapısal sorunları: Avrupa'yı bekleyen sonuçlar

Avrupa ve Dünya

Burada Avrupa'nın geleceği, küresel eğilimlerin Avrupadaki tezahürleri olan ve bu makalenin ilk bölümünde tartışılan' mevcut toplumsal güçlerce koşullandığı haliyle devlet ve toplum biçimlerinin önündeki seçenekler bakımından ele alınıyor. Avrupa'nın dünyanın geri kalanıyla ilişkisi Avrupalıların bu seçenekler arasında yapacakları tercihler sonucunda kendi toplumsal ve siyasal kimliklerini ne şekilde tanımlayacaklarına bağlı olacak; ancak aynı zamanda dünya sisteminden gelen dış etkiler bu tercihlerin yapılışında Avrupa'nın iç toplumsal güçler dengesini etkilemektedir.

Yükselmekte olan Avrupa makro-bölgesi diğer iki makro-bölgenin – ABD ve Japon etki sahalarının– enformel otorite yapılanmasından farklı bir formel siyasal yapıya sahip olacak. ABD ve Japonya kendi sahalarında iktisadi ve siyasal anlamda baskınlık kurmuşlarken, iktisadi anlamda Avrupa merkez alanı, güneyde Torino ve Milano, doğuda Stuttgart, batıda Lyon, yukarıda Belçika-Hollanda-Lüksemburg ve İngiltere'nin güneybatısına uzanan ve yedi ülkeyi kat eden bir koridordur. Siyasal anlamda otoritenin kaynağı katılımcı devletlerin çoğunlukla birbirinden farklılaşan dış politika tercihlerine sahip oldukları ve mikro-bölgelerin özerkliklerinden vazgeçmedikleri bir istişari konfederalizmdir (*consultative confederalism*). Bu durum Avrupa'nın bilhassa dış politika meseleleri söz konusu olduğunda –Körfez Savaşı ve Yugoslavya'nın dağılışına nasıl bir tepki verileceği konusunda yaşanan farklılaşmalara bakılabilir– birlik içerisinde hareket etmesi-

* Buradaki metin, orijinalinin önemli ölçüde kısaltılmış bir versiyonudur. Buraya alınmamış olan argümanlar bu kitapta 10. ve 11. bölümlerde ele alınmaktadır.

ni güçleştirmekteseyse de öteki makro-bölgelerden gelen baskı tekrar tekrar birleştirici bir güç haline gelebilir.

Gelecekte Avrupa kimliği tanımlanırken temel sorun, bu kimliğin hangi ölçüde ekonomiyle siyaset arasındaki ayrışmaya dayandığı olacak. Etkili güçler bu ayrışmanın yeni Avrupa düzeninin temel ontolojik belirleyicisi olmasında ve iktisadi süreçler üzerindeki iktisadi ve toplumsal denetime yönelik kamusal baskıyı sınırlandıracak tüm Avrupa'yı kapsayan bir siyasal sistemin kurulması gerektiğinde ısrar ediyorlar. Savunulan şey bu iktisadi süreçlerin denetiminin bir tür piyasa ve Brüksel merkezli teknokrasinin karşımından oluşan bir yapıya devredilmesi ki bu yapı da büyük sermayenin ve "merkez" ülkelerin, bilhassa da Almanya'nın baskınlığını yansıtacaktır. Söz konusu güçler Avrupa içerisinde inisiyatif ele geçirmiş durumlar ve arkalarında küresel iktisadi liberalizmin uygulayıcısı olan ABD'nin dış desteği de var.¹ Halbuki Avrupa'nın, iktisadi süreçler üzerinde siyasal ve toplumsal denetim uygulamak konusunda, gerek batılı sosyal demokrasi-lerden gerekse doğudaki "reel sosyalizm"den gelen ve derin kökleri olan bir geleneği de mevcut. Bu nedenle, şu anki zayıflıklarına rağmen, Doğu Avrupa toplumlarının dönüşümü, geleceği şekillendirecek toplumsal güçler dengesi üzerinde son derece önemli bir rol oynayabilir. Doğu'yla Batı artık birbirinden yalıtılmış kompartmanlar değil. Siyasal süreçler birinden ötekine doğru kayacaktır; her ne kadar baskın olan kayma şu anda Batı'dan Doğu'ya doğruysa da göç ve siyasal hareketler şeklindeki karşı yönde bir kayma beklenebilir. Doğu'da aşırı sağ üreten çaresizlik batıdaki aşırı sağ üzerinde hem zorlayıcı hem de teşvik edici rol oynayabilir. Benzer bir şekilde, doğuda reel sosyalizmin dönüşümüyle birlikte sağlam temellere oturan ve açık biçimde ifade edilen bir demokratik sosyalizmin ortaya çıkışı batılı sosyal demokrasiyi tahkim edebilir.

Uzun vadede Avrupalılar kendi kimliklerini yeniden yarattıkça Avrupa'nın Amerika Birleşik Devletleri ile olan ilişkisi de yeni baştan tanımlanacaktır. Körfez savaşı ve Başkan Bush'un "yeni dünya düzeni" Avrupa'yı muğlak bir konumda bıraktı. Britanya ve Fransa 1940'larda öngörüldüğü biçimiyle dünya siyasetinin merkezine yakın bir konuma yeniden yerleşebilmek adına ABD ile birlikte hareket ettiler. Her ikisi de sonuçta beklendikleri statüyü ya da ödülü kazanmışa benzemiyor. Ülke içinde tam bir fikir birliği bulunmadığının ve birinci önceliği Doğu'daki reel sosyalizmin çöküşünün etkisini massetmeye vermesi gerektiğinin bilincinde olan Almanya geride durdu. İtalya ise bir şekilde her iki güzergahı birden takip etti.

Avrupa Amerika Birleşik Devletleri'nin küresel iktisadi liberalizmin uygulayıcısı rolüne razı gelmeyi sürdürecektir mi? Japonya ABD'nin bütçe açığı-

na göre davranmaya devam edecek mi? Sorgulanmayan iktisadi ve siyasal gücüne rağmen Amerika Birleşik Devletleri, Sovyet ekonomisini saranlara benzer güçlüklerle karşılaşmaya doğru ilerliyor: verimlilik oranlarının düşmesi, yüksek askeri harcamalar ve baş edilmesi güç bir bütçe açığı. Uygulayıcılık rolü yalnız başına ABD tarafından sürdürülemez; esas sorun Avrupalılarla Japonların bu rolün yerine getirilmesini uzun süre desteklemeye devam edip etmeyecekleri.

Avrupa'nın Amerika Birleşik Devletleri'yle ilişkisinin yeniden gözden geçirilmesi, Avrupa'nın Üçüncü Dünya'yla olan ilişkisiyle doğrudan bağlantılıdır. Körfez savaşı birçok özelliğinin yanı sıra, küresel ekonominin, özerk askeri güç haline gelme arayışıyla makbul iktisadi davranışlardan sapan bir Üçüncü Dünya ülkesini disiplin altına almaya ve cezalandırmaya yeterli askeri gücü toparlamaya kadir olduğu konusunda Üçüncü Dünya'ya verilmiş bir dersti de. Nitekim, Britanya komutasında bir Avrupa acil müdahale gücünün kurulması yönündeki müteakip NATO kararı bu dersin yeniden teyit edilişi biçiminde okunabilir.

Bu durum, üçüncü dünyaya küresel ekonominin baskın güçlerinin perspektifinden bakan bir görüşle uyum içerisindedir: Üçüncü Dünya'daki bazı bölgeler küreselleşme sürecine eklemenecektir; dışarıda kalanlar ise küresel yoksulluk yardımları ve ayaklanma kontrolü gibi araçların bir karışımıyla idare edilmelidir. Yoksulluk yardımları eklemelenmiş bölgeler için siyasal istikrarsızlık tehdidi yaratabilecek çaresizlik koşullarının önüne geçmeyi hedeflemektedir. Ayaklanma kontrolü ise küresel iktisadi uygulamalara uyan ve bunları hayata geçiren rejimlere tanınan askeri-siyasal destek biçimine bürünür ve uymayanlara karşı son kertede acil müdahale gücünün devreye sokulmasını içerir.

Tarihsel ve jeopolitik anlamda Avrupa'nın Üçüncü Dünya'yla hususi bir ilişkisi olmuştur: İslam medeniyetinin Hıristiyan medeniyetiyle olan ilişkisi. Avrupa'nın birlik oluşturma uğraşının izleri ortaçağdaki Hıristiyan birliği/cumhuriyeti (*respublica Christiana*) fikrine –ki bu fikir tekabül ettiği siyasal otoriteden yoksundu– dek geri götürülebilir. İslam'daki birlik anlayışı da aynı ölçüde uzak bir geçmişteki Hilafetin kısa ömürlü siyasal otoritesine dayalıdır ve o da devletlerin üzerindedir. Hristiyanlık için İslam büyük “öteki”dir. Çağdaş terimlerle söylersek, İslam ayrıca bir kalkınma tarzı olarak batılı kapitalizmin reddinin metaforu şeklinde tezahür etmektedir.

“Reel sosyalizm”in çöküşüyle sembolik olarak sona eren, fakat Sırplarla Hırvatlar arasındaki savaşla yeniden gün yüzüne çıkan Doğu ile Batı Hristiyanlığı arasındaki hizipleşme Avrupa'nın İslamla karşılaşmasını çözüm-süzlük içerisinde bırakmaktadır. Küresel ekonomi perspektifinden Üçüncü

Dünya, bir kalıntı, marjinal bir etken, bir özdeş olmama hali (*non-identity*) olarak görülür. Avrupa'nın tarihsel deneyimi ve perspektifinde ise İslam'la gerçek bir kimlik, farklı bir medeniyet olarak yüzleşilir. İslam, Avrupa'nın Yunan felsefesi içerisindeki kayıp köklerini ona iade etmiş, bilimi ve tıbbi öğretmiş, kültürlü bir yaşam tarzını göstermiş fakat yine de köklü biçimde ona yabancı kalmış ve Avrupa'nın tersine kendi kapitalizmini yeşertmemiştir.

İslam'la karşılaşma yalnızca dışarıyla, sınırların ve Akdeniz'in ötesiyle ilgili değildir. Avrupalı toplumlarda göç ve göçe verilen Fransa'daki *Front National* (Milliyetçi Cephe) türü siyasal tepkilerle birlikte içselleştirilmeye başlamıştır. Yeni Avrupa, Üçüncü Dünya'ya dair kalıntı ve marjinalite temelli görüşten kendini kurtarması ve iki farklı medeniyetin bir arada varoluşunun tanınması temelinde iktisadi ve siyasal meselelerle olduğu kadar kültürel olanlarla da doğrudan yüzleşmesi yönündeki bir meydan okumayla karşı karşıyadır.²

Özetle Avrupa, yeni bir dünya düzeni biçimi için bir tecrübe sahası haline gelebilir: evrensel medeniyetlerin bir arada varoluşunun tanınması itibariyle hegemonyacılık sonrası; siyasal otoritenin çok-katmanlı bir sistem halinde yeniden yapılandırılması itibariyle Vestfalya sonrası; beşeri ihtiyaçların doyuruluşunda izlenebilecek farklı izleklerin meşruiyetinin kabulü itibariyle küreselleşme sonrası bir düzen.

Notlar

Bu metin ilk olarak Stephen Gill (der.), *Gramsci, Historical Materialism, and International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993) içerisinde yayımlanmıştır. Birleşmiş Milletler Üniversitesi ve Macaristan Bilimler Akademisi öncülüğünde 1991 Eylül ayında Macaristan'ın Velence kasabasında gerçekleştirilen "A New Europe in the Changing Global System" (Değişen Küresel Sistem İçerisinde Yeni Bir Avrupa) başlıklı konferansa sunulmak üzere hazırlanmış bir tebliğin gözden geçirilmiş halidir. Metnin ilk halini dikkatlice ve eleştirel bir gözle okuyup önerilerde bulunan Stephen Gill ve Susan Strange'e teşekkür borçluyum. Yapmış olduğum değişikliklerden memnun kalacaklarımdan emin değilim.

- 1 Stephen Gill, "The Emerging World Order and European Change: The Political Economy of European Union," Uluslararası Siyaset Bilimi Derneği'nin XV. Dünya Kongresi'ne sunulan tebliğ, Buenos Aires, Temmuz 1991.
- 2 Bu bakış açısını yansıtan nitelikli bir eser için bkz.: Yves Lacoste, *Ibn Khaldun: The Birth of History and the Past of the Third World* (London: Verso, 1984). İlk olarak Paris'te Maspero tarafından Fransızca basılmıştır, 1966.

---

13 “Orta güçte devlet”, Japonya ve müstakbel dünya düzeni (1989)

“Orta güç” ve “işlevselcilik” John Holmes’un çalışmalarının kilit kavramlarıydı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası örgütün yeniden inşası sırasındaki Kanada diplomasisinin arkasındaki fikriyatın en sarıh ifadesi belki de onunkisiydi. Her ne kadar büyük güçler, bilhassa da Birleşik Devletler, Dean Acheson’un sözleriyle “yaratılmasında sahnede idiler” ise de, Kanada ve diğer orta ve küçük güçler de, Holmes’un altını çizdiği gibi “onlar da sahnede idiler.”

Holmes’un fikriyatına göre Kanada’nın katkısı, salt bağımsız ulusal çıkarların savunulması için bir alan iddiasıyla sınırlı kalmamalıdır. Bu bağımsızlığın ötesinde, Kanada’nın barışa, sükûnete ve dünya siyasetinin derli toplu bir uyarılmasına yönelik kurumların ve uygulamaların gelişmesinde ağır basan çıkarları vardı. Kanada’nın bir örneğini teşkil ettiği genel orta güçler kategorisi bu hedefe yönelik olarak mühim bir etki yaratabilirdi, zira büyük güçlerin aksine, bu kategoridekilerden tahakküm hırsı besledikleri yönünde endişe duyulmuyordu ve kendilerini işlevsel olarak etkin kılabilmek için yeterli kaynaklara sahiptiler.

Bu, içeriği itibarıyla Kanada’nın işlevsellik doktriniydi¹ - her ne kadar “doktrin” John Holmes’un zihninin esnek kurnazlığıyla ilişkisi düşünüldüğünde uygunsuz kaçan bir kelime olsa da. “Durumu kurtarmacılık” (*brinkmanship*) ve “üste çıkmacılık” (*one-upmanship*) kavramlarını buluşunu anımsatır şekilde Orta güçte devlet” (*Middlepowermanship*) ifadesini bulmakla orta-güç rolünün tasdik edilmesine oldukça ironi ve özeleştirici getirmiştir. Ara sıra Kanada’nın dış ilişkilerinin profesyonel savunusunda gözlemlemiş olduğu riyakârlığa meyleden bir tür kendini beğenmişliğe tahammül edemiyordu. Yine de dünya düzenini, içinde bazı devletlerin çatışmaların yumuşatılmasına (mükerrer çatışmalar yaşamsal süreçlerin kendisinde içkin olmakla) yardım etmeye hazır oluşlarıyla, bunu milletler

topluluğuna hizmet edebilecekleri bir tarihsel süreç olarak (ideal nihai bir durum olarak *değil*) algılayışının temelde doğru olduğuna dair güvenini hiçbir zaman yitirmemiştir. Böyle bir hizmet, bir iyilikseverlik olarak değil, ancak orta gücün birincil ulusal çıkarlarının egemen güçlerin hürsalarına kurban edilmemiş bir dünya düzeni ikliminde yattığına dair bir farkındalık olarak görülmeliydi.

Holmes'un orta-güç işlevselciliğini izahı, Kanada'nın dış politikasına dair tartışmaları da beraberinde getirmişti. Bu tartışmalarda Kanada'nın orta güç rolü Birleşik Devletler'in uydusu olduğu teziyle karşı karşıya getirilmiş ve bir üçüncü argümanda, Kanada'nın, aslında devletlerarası sistemin idaresine katılan bir "esas güç" olmak ve G7 ülkeleri arasındaki ekonomi zirvelerine katılmak ve diğer "esas güçlerle" ikili anlaşmalar üzerinden dünya ekonomisine katılmak suretiyle bu iki tezi bastırıldığı iddia edilmişti.² Tartışma belki de istemeden de olsa Holmes'u haksız yere bu kategorilerden ilkinde hapsedme eğiminde olmuştur ve onu kendisinin teessürle ifade ettiği şekilde "kategorilerin katılması"nın bir kurbanı yapmıştır. Holmes'un paradoks algısı, bu ideal tiplerin nihai ve tamamen ayrılmış birimlerden ziyade tarihsel temayülleri ifade ettiğinin farkındaydı ve Kanada'nın rolünün bu üç kategorinin her birine az da olsa girmesine mahal vermişti.

Ben de bu makalede orta güç (kavramın ironik, biraz da şüpheli biçimini göz önünde bulunduralım), kavramının geniş anlamda dünya düzeni bağlamında geçerliliğini daha iyi tartabilmek için Kanada dış politikasından ayrı tutmayı öneriyorum. Bu, kanımca Holmes'un kendi görüşüyle de tutarlıdır. Duygularını paylaşır şekilde Voltaire'in "J'aime mieux la paix que le Canada" [Barışı Kanada'yı sevdiğim kadar seviyorum] sözünü alıntılamıştır.³ Orta-güç görevinin sabit bir evrensel kesinlik olmadığı ama uluslararası sistemin değişen durumu bağlamında sürekli olarak yeniden düşünülmesi gereken bir şey olduğunun altını çizmiştir. Bu yüzden orta-güç tezini, zor ama uygun bir örnekte – yani Japonya örneğinde – oluşturma olan dünya düzeni meselesi çerçevesinde test edelim. Bunun için üç soru sormamız gerekiyor: (1) Orta gücün dünya düzeniyle olan işlevselci ilişkisinin özü nedir? (2) Mevcut dünya düzeni meselesinin belli başlı unsurları nedir ve orta güç bu probleme nasıl müdahil olmaktadır? Ve (3) Japonya'nın orta-güç işlevini icra etmesinin koşulları ve ihtimalleri nelerdir?

Orta-Güç Kavramı

Ardışık dünya düzenlerinde, bazı güçler tahakküm kurmak için mücadele etmiş ya da tahakkümü dayatmışlardır. Başka güçler ise, kendilerinin ve

halklarının intizam ve sükûnet görünümü içerisinde çıkarlarının peşinde koşabilecekleri süreklilik ve tahmin edilebilirliği kurumsallaştırmaya öncelik atfetmişlerdir. Başat güçlerden birisi böyle bir düzeni başarılı bir şekilde tesis ettiğinde buna hegemonya adını verebiliriz. Hegemonyacı bir düzenin kuralları, uygulamaları ve ideolojileri hâkim gücün çıkarlarıyla uyumluyken, aynı zamanda daha ufak güçlere bir dereceye kadar tatmin ve güvenlik hissi veren şeylerin evrensel doğal düzeni görünümü taşır. Bu tarz bir hegemonyacı düzen üstün güç üzerine kurulur, ancak bu güç çoğu zaman arka planda gizli kalabilir. Düzen genelde kurucu güç tarafında doğrudan şiddet ya da şiddet tehdidi yoluyla tatbik edilmez. Orta güçler bu tarz bir hegemonyacı düzeni destekleme görevi görecektir. Holmes Dış İlişkiler’den bir meslektaşının “*pax americana* hiçbir *pax* olmamasından evladır” sözünü alıntılar.

Hiçbir hâkim devlet gücünün kendisini hegemonya içerisinde evrenselleştiremediği durumlar da meydana gelmiştir, ancak askeri kabiliyette daha düşük kademedeki bazı güçler, düzenli bir iklimi teşvik etmek için az çok etkili olacak şekilde faaliyet göstermişlerdir. On yedinci yüzyıl Avrupası’ndaki hanedanlığa ve yeni oluşmakta olan milliyetçiliğe dayalı mücadelelerin ortasında Hollanda, uçsuz bucaksız deniz ticaretindeki çıkarları üzerinden milletler hukukunu beslemiştir.⁴ Daha öncesinde, on dördüncü yüzyılda Katalan burjuvazisi, Deniz Konsüllüğü kanununun tanzimiyle deniz hukukunun Barselonadan Akdeniz’e ve Baltık denizine kadar yayılmasına katkıda bulunmuştur.⁵ Her ikisi de kendi çağlarının ölçülerinde ılımlı güç merkezleriydi; hiçbirisi siyasi-askeri tahakküm hırsına sahip değildi, bunlar daha çok daha kuvvetli komşularından bağımsız olmak derdindeydi; her iki örnekte de sivil toplum siyasi denetim araçlarına kıyasla oldukça fazla gelişmişti ve her ikisi de sivil toplumlarına içkin hedeflerin peşinde koşmanın koşulu olarak istikrarlı ve sakin bir iklime yönelik kuvvetli menfaat besliyordu.

Modern zamanlarda bu model üzere tasavvur edilmiş olan orta-güç görevi, uluslararası örgütlenmenin gelişimiyle ilişkili hale gelmişti. Uluslararası örgütlenme bir süreçtir, bir nihailik değil ve uluslararası hukuk onun en önemli neticelerinden biridir. Orta gücün çıkarı, ister hegemonyacı bir düzende olsun ister (daha da hayati bir şekilde) hegemonyanın yokluğunda olsun, bu süreci, desteklemekte yatar.

Daha düzenli bir dünya sistemi inşa etme sürecine olan bağlılık, ideal dünya düzeninin ideolojik olarak müesses olan bir öngörü dayatmanın peşinde koşmaktan oldukça farklıdır. Holmes süreci, aşağıdan yukarıya doğru, taş üstüne taş koyarak inşa edilmesi, yukarıdan dayatılan bir tür heybetli

teknolojik mimari tasarımı olmayıp yeryüzünden çıkan bir yapı olması itibarıyla “cevahiri” olarak tanımlamıştır.⁶

Orta güç, muhtemelen maddi olanaklar bağlamında orta kademede yer alacaktır, ancak aynı zamanda çatışma durumlarında da ortada yer alacaktır. Çatışma yönetiminde riskleri azaltmayı mümkün kılacak şekilde müşterek zemin alanını genişletme çabasıdır. Orta-menzilli (askeri ve iktisadi) kabiliyete sahip olmak bu rolü oynayabilmenin zorunlu bir şartıdır; ancak onu oynama temayülü olduğunu göstermeye yeterli de değildir. Esaslı çatışmalara doğrudan müdahil olmaktan imtina etmeye yönelik bir kabiliyet, büyük güçler karşısında yeterli derecede özerklik, devletlerarası ilişkilerde intizama ve güvenliğe ve dünya sisteminde muntazam değişiklikleri temin etmeye adanmışlık, orta-güç rolünün icrası için hayati önemi haiz unsurlardır. Pirandello’dan özür dileyerek, orta gücün bir aktör arayışı rolü olduğunu söyleyebiliriz.*

Devlet Sisteminin Dönüşümü

Yukarıda on dördüncü yüzyıl Katalonyası örneğinin akla getireceği gibi, orta-güç rolünün modern ya da Vestfalya devletlerarası sisteminin ortaya çıkışından evvel var olduğu söylenebilir. İkinci dünya Savaşı sonrası biçimlerinde orta-güç tezi, dünya siyasetinin devlet sistemiyle sınırlanmış ve uygulamada da büyük güçlere mahkûm olarak görüldüğü realist ya da Rankeci okumalarında yapılmış bir değişikliktir. ** Şimdi orta-güç olgusunun Vestfalya-sonrası bir dönüşüm içindeki imkânlılığı hakkında düşünmek işe yarayabilir.

Holmes orta-güç işlevselciliğini Kanada’nın dış politikasının bir sacayağı olarak yorumladığında, bunu devlet gücü bağlamında yapmıştı. Devletler süper-güçler, diğer (vasıfları mevcut yeteneklerinden ziyade tarihsel konumlarına dayanan) büyük güçler, orta güçler ve ufak güçler hiyerarşisi içinde tahayyül edilmişti. Orta güçler, dünya meseleleri üzerinde yönetim sorumluluğunu sadece büyük güçlere bahşedecek olan bir dünya konseyinin kurulmasının önüne geçmek için ufak güçlerle bir araya gelir. Aynı

* Luigi Prandello, Sicilyalı bir İtalyan edebiyatçı ve oyun yazarıdır. En iyi bilinen oyunları arasında “Bir yazar arayışındaki altı karakter” adlı oyunu vardır.

** Leopold von Ranke, on dokuzuncu yüzyılın başlarında yaşamış bir Alman tarihçidir. Tarihin *wie es eigentlich gewesen* (“aslında ne olduğuna uygun olarak”) yazılması gerektiğini ileri sürmesiyle tanınır. *Die Grosse Mächte* kitabı yirminci yüzyıl realizminin öncüsü niteliğindedir.

zamanda orta-güç işlevselciliği savaş sonrası Birleşmiş Milletleri’ne giren ufak güçler karşısında Kanada, İsveç ve Brezilya gibi devletlere özel bir önem atfetmiştir.

Bu hiyerarşik kavrayış orta güçleri kararlar üzerinde herhangi bir bütünlüklü etkiden yoksun, özel statü taleplerinin ne büyük güçler ne de ufak güçler tarafından tanınmasının muhtemel olduğu müphem bir konumda bırakmıştı. Soğuk savaş yıllarında Birleşmiş Milletler güvenlik fonksiyonunun örgüt dışındaki dengeleyici ittifaklar tarafından devralınışını tecrübe etmiş ve diğer fonksiyonları da ekseriyetle bölgesel gruplaşmaların etkileşimi üzerinden düzenlenir hale gelmişti. Orta güçler, bu ittifaklarda ikincil bir rol oynamaktaydı ve bölgesel bloklarda hiçbir özel konumları yoktu. İkinci Dünya Savaşı’ndan bugüne gelene kadar geçen sürenin çoğunda orta-güç tezi gerçekleşmiş ve etkili bir dünya siyaseti stratejisinden ziyade bir fikir, bir ihtimallilik, olmuştur.

Şimdi makul bir biçimde Vestfalya sisteminin başka, biçimi an itibariyle sarıh veya tahmin edilebilir olan bir şeye dönüşmesinin hiç ihtimali yok mudur diye sorabiliriz. Bugünün belirsizlikleri, daha karmaşık ve genişletilmiş bir çevrede cevahiri bir düzen inşası görevine geri dönmek için diriltilmiş bir uluslararası örgüt süreci üzerinden çalışan orta-güç girişimi için bir fırsat olabilir. Her şeyi devletlere indirgeyen Vestfalya sistemi, içinde devletlerin sadece küresel etkileşim sisteminde bölge, etnisite, kültür, din, toplumsal cinsiyet ve üretimle olan ilişkiler tarafından tanımlanan farklı kimlikler ve güçler çeşitlemesini kapsayan bir bütünlük türü olduğu çokkatmanlı bir sisteme mahal verebilir.

Uluslararası ilişkiler yazınının güncel temalarından birisi hegemonyacı gerilemedir. Bu olgu, en yaygın haliyle Birleşik Devletler’in tahakkümünün görelî gerileyişine taraftar ya da ona karşı göstergeler bağlamında tartışılmaktadır.⁷ Ancak hegemonya tahakkümden daha fazlasıdır. Hegemonik bir düzen zihinlere kazılmıştır. Davranışsal beklentilerin öznel arası olarak paylaşılmasıdır. Önderlik eden bir halkın dünya tasavvuru, kendi liderlerinin bağımsız yerel çıkarlarla çatışma haline giren evrenselleşmiş ilkelerden yana durdukları düzeyde evrenselleşir. Hegemonyanın gerilemesinin emarelerini gücün kaybından ziyade hususi çıkarları ilerletmede tek taraflılığa meyletmede aramak gerekir. ABD’nin gücünün gerilediği iddiasını reddeden Susan Strange, merhum Hedley Bull’dan şu alıntıyı yapıyor: “Amerika’nın önümüze koyduğu sorun, görünüşte pek çok Amerikalının düşündüğü gibi gücünün görelî azalışı değil, ama sağlıklı yargıda bulunma ve önderlik kapasitesinde bir gerilemedir.”⁸

Hakikaten bir hegemonya krizi varsa, kaynakları 1970lerin ortalarında aranabilir. Bu kaynaklar, petrol krizleri, uluslararası para sisteminin istikrarsızlığı, enflasyonun uluslararası yayılışı ve üçüncü dünyadaki ticaret ortaklarında da olumsuz etkilere yol açmış olan gelişmiş kapitalist ülkelerdeki büyümenin aşağı doğru seyri çerçevesinde dünya ekonomisi düzeyinde gözle görülür hale gelmiştir. Küresel düzeyde krizin bu semptomlarından daha temel olan şey, hâkim devletler *içerisinde* hegemonyanın çözümlüşünün emarelerinin yanı sıra Üçüncü Dünya ve sosyalist ülkelerde eşzamanlı olarak meydana gelen krizlerdi.

Dünya düzeyinde hegemonyanın, dünya sisteminin hâkim ülkelerinin hegemon toplumlarının bir yaratımı ve ifadesi olduğunu iddia ediyorum. Hegemon bir toplum, Antonio Gramsci'nin fikriyatını da takip edecek olursak, içerisinde baskın sınıfın kendi toplumsal düzen tahayyülünü madun sınıflara kabul edilebilir hale getirmiş olduğu toplumdur. Toplumsal çatışma tamamen ortadan kaldırılmamıştır (ve hiçbir zaman kaldırılamaz da), ancak kurumsallaşmış ve düzene sokulmuştur. Çatışmanın hakim güç veya güçler içerisinde bu şekilde kurumsallaştırılması, onun küresel düzeyde kurumsallaştırılmasının da temeli haline gelir.

Hâkim bir toplum kendi kurucu ilkelerini evrenselleştirmeye kabil olmak zorundadır, bu ilkeler üzerine kurulu bir dünya düzeninin kurucusu ve teminatı haline gelebilmek için önce kendi iç gücüne ve genişleme potansiyeline fevkalade güven duymalıdır. Yeni Düzen ve İkinci Dünya Savaşı'ndan neşet etmiş olan Amerikan toplumu bu özgüven şartını sağlıyordu. Savaştan bitap düşmüş Avrupa'nın geleceğini Amerikan uygulamaları çerçevesinde görüyorlardı. Marshall Planı ve Avrupa entegrasyonuna yönelik ABD teşviki, ABD büyüklüğündeki bir pazar ve Amerikan üretim standartları üzerine kuruluydu.⁹ Bilahare, üçüncü dünyanın hegemonyacı düzene dahil olması, ABD iş dünyası ve endüstri pratikleri içerisinde özümsemeleri olarak anlaşılmıştı. Birleşmiş Milletler ve özelleşmiş kurumların dikkat çekici rol oynamış oldukları iki taraflı ve çok taraflı kalkınma desteğinin amacı tam da buydu.

Hâkim toplumlar içerisindeki hegemonya sınırlarına ulaştığında, bunun yol açacağı hezimet küresel hegemonyaya iletilir. Güven solar. Küresel sistemin düzenleyici mekanizmaları çözülmeye başlar. Herkesin çıkarı iddiasında çözüm arayışı, gitgide daha yanıltıcı gözükür ve devletler, ticari kuruluşlar ve diğerlerinin sadece kendi anlayışları ve kendi kuvvetleri dâhilinde güven sahibi oldukları ortaya çıkar. Bu tarz temayüllerin 1960'lar ve 1970'lerde hâkim Batılı toplumlarda ortaya çıktığına ve küresel siste-

me etki ettiğine dair emareler mevcuttur. Birleşik Devletlerde bu temayül, her ikisi birden Amerika'nın ahlaki doğruculuğu ve evrenselciliğinin altını oyan Vietnam Savaşı karşıtlığı ve yurttaşlık hakları hareketinde ifadesini bulmuştu. Bu hayal kırıklığına Reagan'cı tepki hegemonyacı bir liderliğin dirilişiyle tutarsız olan milliyetçi kendine güven ve tek taraflılık şeklini almıştı. Batı Avrupada 1968 Mayıs olayları, o ana kadar istikrarlı, ilerici ve başarılı görünen toplumlar içerisinde toplumsal protestonun mayasını açığa çıkarıyordu. İzleyen ekonomik büyüme, gediği kapatmaksızın toplumsal ayrışmanın görünürlüğünü gölgelemişti.

Savaş sonrasının toplumsal hegemonyasının ikiz temelleri ilk olarak bir toplum sözleşmesi ve ikinci olarak da ekonomik büyüme idi. Toplum sözleşmesi istihdamı, yeterli derecede geliri ve denetlenen bir kapitalizm iktisadi sistemine destekleri ya da ona razı olmaları karşılığında çalışan nüfusun büyük kısmına yönelik refah desteğini temin etmişti. Toplum sözleşmesi, işveren ve işçi sendikalarının hükümetle ekonominin yönetiminde kurumsal olarak sıkı bir ilişki içerisinde olması üzerine temellenmişti. Devlet, ekonomiyi Keynes'çi talep yönetimi ve sosyal transfer ödemeleri yoluyla düzenlemişti. Hafif durgunluklarla kesintiye uğramasına karşın böyle bir büyüme, çeşitli toplumsal grupların büyümenin getirilerinden pay almasını mümkün kılardı, ama bunu servetin ve gelirin temel bölüşümü gibi ihtilaflı meselelerle yüzleşmeden yapmaktaydı.

Gelişkin kapitalizmde 1970lerin krizi hükümetler tarafından, İkinci Dünya Savaşı sonrasının refah devletinin temel taşı olan emekçiler ve iş dünyasıyla yapmış oldukları toplum sözleşmesinden feragat etmelerine yol açmıştı. Bu eğilim en uçtaki haline Thatcherizm-Reaganizm olarak ulaşmıştı, ancak hemen hemen tüm gelişkin kapitalist ülkelerde kendisini bir yolla göstermişti. Hükümetler sermayenin yatırım teşviklerinin önceliklendirilmesi ve sendikaların zayıflatılması taleplerine arka çıkmıştı.

Yeni yatırım, üretimin yeniden yapılanmasına harcanmıştı ki bu emeğin gücünü daha da fazla kıracaktı. Üretim artan bir şekilde, görece küçük bir merkez üreticisinin sermayeye çıkar ve sadakatle işletme korporatizmi biçimleri vasıtasıyla bağlandığı, istikrarsız şekilde istihdam edilen tenzil-i rütbe halinde parçalanmış mavi yakalı işçiler, geçici ve yarı-zamanlı işçiler, taşeron ve fason girişimler, ev içi üreticileri ve kayıt dışı ekonominin ve Üçüncü Dünyanın ihracat kurumlarının emek rezervleri, işçilerin genişleyen çevresiyle, merkez/çevre temelinde organize olur hale gelmişti. Merkez/çevre şeklindeki bu yeniden yapılanma uluslararası üretim sistemlerinin, ama aynı zamanda gelişkin kapitalist ülkeler içerisindeki üretimin

de bir özelliği idi. Posta yoluyla marka kiralama, fast-food ucuzluk mağazaları ve geçici ofis yardımı, istihdamın genişleyen alanlarının tipik örnekleridir. “İşçi sınıfı” parçalanmış nesnel bir varoluşa ve sorunlu bir müşterek bilinçliliğe bürünmüştür.

1970ler krizi boyunca emeğin bölünmesi ve yüksek işsizlik bilhassa gençleri, kadınları, azınlıkları ve ekonomik olarak gerilemekte olan bölgeleri etkilemişti. Hayli geniş bir mutabakat üzerine temellenmiş olan toplumlar bir kutuplaşma durumuna düşürmüştü. Nüfusun baskın, siyaseten daha katılımcı kesimi devlet politikalarından memnundu ve onları destekliyordu. Bölünmüş çevre ise yabancılaştırılmıştı ve katılımcı değildi. Nüfusun bu kesiminin siyaset dışına itilmesi hegemonyacı rızanın sarsılmasının boyutlarını da gölgeleyordu.

Üçüncü Dünyada, İkinci Dünya Savaşını müteakip popülizm dalgası 1960ların ortasına gelindiğinde etkisini kaybetmişti. Güney Amerika’da, Endonezya’da, Kongo’da, Mısır’da, Gana’da – bir rejimden ötekine, hepsi birden iç çatışmalara ve dış kaynaklı istikrarsızlaştırmaya yenik düşmüştü. Popülizmi, genellikle halkın katılımını dışlamış ve yabancı sermayenin desteğine bağlı bir ithalat-merkezli büyüme arayışına girmiş olan askeri-bürokratik rejimler izlemişti. Seçilmiş hükümetler 1970ler boyunca, o zamana kadar uluslararası kredi almanın sınırlarını gevşeten özel ulus-ötesi bankaların büyüyen likidite mevcudiyetinden destek alarak bu ülkelerin bazılarında yeniden ortaya çıkmıştı. Bu mali destek 1980lerin borç kriziyle sona erdi.

Bu ülkeler şu anda acımasız bir ikileme baş başa kalmış durumda. Bir olasılık, kredinin yenilenmesinin şartlarını yerine getirmenin içerdeki muadili olan kemer sıkma politikalarını tatbik etmek üzere yeniden güçlenen baskıdır. Bir diğeri, ihracat kazanımlarından ziyade içerideki temel ihtiyaç maddelerini üretmeye yönelik içeriye dönük bir halk seferberliğiyle daha fazla krediyi reddetmektir. Seçilmiş rejimler, baskıcı kemer sıkmaya ya da milliyetçi bir seferberliğe dair ne yetkileri ne de istekleri olduğunu gösterebilirler. Bunlar, hassas toplumsal güç odakları arasındaki müzmin açmazla yüzleşirler: çözülmekte olan kırsal yapılar, yeni harekete geçirilmiş endüstri işçileri ve filizlenen kentli marjinal nüfus.

Sosyalist ülkeler kendi üretimini yeniden yapılandırma süreçleriyle haşır neşirdirler – ki bu dışa dönük büyümeden daha sermaye ve teknoloji merkezli içe dönük büyümeye doğru bir dönüşüm için temel bir çabadır. Bunların ekonomileri bocalamıştır ve bu dönüşümü gerçekleştiremedikleri müddetçe de dünyadaki konumları tehdit altına girecektir. Şurası olduk-

ça kesin ki bu süreç Stalin sonrası dönemde devleti işçilere bağlamış olan toplum sözleşmesinin revizyonunu içerecektir. Bu toplum sözleşmesinde işçiler rıza ve sadakatlerini teveccüh etmiş, karşılığında da iş güvencesi, rayiç fiyattan temel ihtiyaç maddeleri ve görece gevşek bir iş temposuna yönelik müsamaha elde etmişlerdi. Kazanılmış bu hakların hepsi, entelektüeller reformla özdeşleşmeye daha teşneyken işçileri değişime ayak direyen bürokratların müttefikleri haline getirebilecek olan ekonomik reform projelerinin tehdidi altına giriyordu. O sırada bir reform sürecinin açılması, o zamana kadar büyük ölçüde siyaseten ifade özürü olanlar arasında, en kuvvetli şekilde etnik ve dini kimlikler etrafında harekete geçme talepleri uyandırmıştı.

Bu şekilde 1980lerde, tüm temel ülke kategorilerinde şiddetli dahili krizler ortaya çıkmıştı. Gelişkin kapitalist ülkeler toplumsal kutuplaşmayı sürdürmek ya da yeni bir toplum sözleşmesi, bir toplumsal hegemonya geliştirme mücadelesine yükselmek tercihleri arasında kalır. Üçüncü Dünya ülkeleriye muhtemel canlanmış baskı pahasına borç yönetiminin gereksinimlerine biat etmekle daha geniş bir özerklik biçimi ve dünya ekonomisiyle halk desteğine dayanacak olan yerelden idare edilen bir bağlantı tasarlamak arasında kalır. Sosyalist ülkelerin seçenekleri, potansiyel olarak yıkıcı iç çatışmaları körükleme riski taşıyan hızlandırılmış büyüme veya düşük büyüme oranları, darlık ekonomisi, ve dünya üzerindeki güç konumları için daha aşağı bir ekonomik temelden memnun olmaktır.

Dünya düzeninin gelecekteki şeklinin büyük ölçüce bu dahili krizlerin ne yöne gideceğine bağlı olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Dahası, bu üç tip ülkedeki krizlerin izlekleri ve sonuçları itibariyle birbirine bağlı olduğunu da çıkarsayabiliriz. Gelişkin kapitalist ülkelerde süregelen kutuplaşma, bu toplumları içine düştükleri açmaza mahkûm edecek şekilde dışarıya dönük saldırgan tutum halini alabilir, sosyalist toplumlarda girişilen reformların önünü kesebilir ve Üçüncü Dünya rejimlerini ya yenilenmiş baskıya ya da dünya ekonomisinden kaotik bir şekilde ayrılmaya zorlayabilir. Uluslararası gerginliklerin gevşemesi ise aksi yönde etki yaratacaktır; gelişkin kapitalizm içerisinde bir alternatifi ve sosyalist planlama içerisinde reformları cesaretlendirecek ve Üçüncü Dünya toplumlarının kendi iç çatışmalarını dış müdahaleler olmaksızın çözmeye daha fazla mesai harcamalarına mahal verecektir.

Bu değişim sürecine karşılıklı bağımlılık, uluslararası örgütlerin gelişmesinde orta-güç girişimine yeni bir olanak sağlar. Dünya düzeninin gelecekteki şekli, her şeyden önce mevcut dünya ve onun sunmakta olduğu

seçenekler tarafından, sonrasında egemen girişimlerin ardında yatan normatif amaçlar tarafından koşullanmaktadır. Hegemonya sonrası dünyanın normatif hedefleri olarak (1) daha geniş bir toplumsal eşitliği ve (2) gücün daha geniş bir alana yayılmasını öne sürüyorum. Bu, toplumsal gruplar kadar, küçük halklar için de kendi kaderini tayin etmede daha geniş bir kapsam demek olacaktır.

Bu normatif hedefler yeni bir dünya düzenine doğru giden orta-güç girişimine içkindir. Orta-güç rolü, büyük olsun küçük olsun tüm güçler tarafından kabul edilebilir olan davranış kurallarına bağlılık ilkesinin tasdikidir. Şimdi bu olguyu bir de devlet biçiminin ta kendisinin toplumsal güç odaklarının hareketinde bir sorun haline geldiği bir bağlamda yeniden düşünelim. Devlet artık tek merkez, yegâne harekete geçirici güç değildir. Artık bu devlet dışı güçlerinin de bir ürünüdür ve bu güçler kendi kimlikleri üzerinde hak iddia etmekte ve dünya sistemi içerisinde tanınma ve müsamaha talep etmekte. Kabul edilebilir davranış kurallarına bağlılık ilkesi, söz gelimi Orta Amerikadaki çatışmaları Orta Amerikalıların çözmesine, aynı şekilde doğu Avrupa ve Kore'deki çatışmaların da doğu Avrupalılar ve Koreliler tarafından çözülmesine izin verecektir. Dahili olarak üretilmiş yeni siyasal yapıların ortaya çıkışına saygı gösterilecektir. Bu ütopyacılık değildir; Grotius'un zamanından beri hakim olamayan ve hakim olmak gibi bir hevesi olmayan devletlerin reel-politiği olmuştur. Toplumlar arasında ve içerisinde gücün yayılımının bir koşuludur bu.

Uluslararası kuruluşlar, orta-güç girişiminin böyle bir dünya düzenini oluşturabilmesine yardım edebilmesini sağlayacak araçlardır. Gelgelelim bu kuruluşlar oldukça mühim sınırlamalar altında faaliyet göstermektedir. Bir ayakları geçmişe saplanmışken diğeri geleceğin zeminini test etmeye çalışmaktadır. Devletlerarası sistemin tasarımlarıdır ve biçimsel olarak mevcut devletlere karşı sorumludurlar. Ancak yeni bir dünya düzeninin ortaya çıkmasını mümkün kılmak, bunların *interlocuteurs valables* (makbul muhataplar) haline gelmelerini zorunlu hale getirir. Uluslararası kuruluşlarda belli bir miktar şizofreni bu iki işlevin birlikte var olabilmesinin koşuludur.

Bu şizofreni, uluslararası kuruluşların faaliyet gösterdiği iki türlü zamana tekabül eder. Fernand Braudel'in işaret ettiği gibi, tarih görelisi olarak hızlı ilerleyen olaylar zamanı (*histoire evenementielle*), daha yavaş ilerleyen yapısal değişim zamanından (*longue duree*) müteşekkildir. Mevcut siyasete ait olaylar zamanında, uluslararası kuruluşlar, Vestfalyacı devletlerarası sistem içerisinde faaliyet gösterirler. Bu çerçeve içerisinde, denetim zorunlu olarak

Birleşmiş Milletler genel sekreter makamı ya da diğer örgütlerin yöneticilerinin elinde merkezileşir. Hesap verebilirlik hususu açıktır. Bizim buradaki meselemiz daha çok, uluslararası kuruluşların post-Vestfalya dünya yapılarının ortaya çıkışını sağlama ve sürece az önce sözü edilen normatif hedeflere koşut bir doğrultuda yön verebilme potansiyelidir. Faaliyet halindeki toplumsal güç odaklarının makbul muhatapları devletlerin hesap verebilirlik merkezleri olamaz. Burada, uluslararası kuruluşların içerisinde uluslararası örgütün görece özerk kısımlarının ortaya çıkmakta olan toplumsal güç odaklarına cevap verebilen ve hükümet şekli, ekonomi ve toplumda değişikliğe yönelik stratejiler ve hedefler geliştirmeye yardımcı olabilen hesaplaşma ve diyalog organları haline geleceği ademimerkezleşmiş, parçalara ayrılmış bir yapı savunulmaktadır.¹⁰

Japonya'nın Önündeki Seçenekler

Dünya sisteminin yapısal dönüşümü sürecinde ne demirden bir determinizm ne de tarihsel bir kaçınılmazlık söz konusudur. Söz konusu olan daha çok mevcut düzene içkin bir sınırlamalar dengesidir, değişim sürecinin kendisinde de fırsatlar mevcuttur aynı zamanda. Vestfalya sistemi kendisini, muhtemelen elden geçirilmiş kuvvetli bölgesel bloklar biçiminde yeniden tesis edebilir. Hegemonya, yalnızca Birleşik Devletler'in değil, tıpkı üç-taraflılık projesinde ya da birincil güçler teziyle ilişkilendirilen “karmaşık neoliberalizm” tasavvurunda olduğu gibi, bir büyük devletler birliğinin rehberliğinde makul bir şekilde yeniden inşa edilebilir. Ya da etkili ulusaltı ve başka türlü tanımlanan kimliklerin etkili bir şekilde katılımıyla ulus devletlerin merkezsizleşeceği daha büyük bir güç yayılımından bir çok-katmanlı post-Vestfalya düzeni ortaya çıkabilir. Vestfalya öncesi ortaçağ düzeni, Kutsal Roma İmparatorunun ve papanın düzeni herhangi bir ülkesel güçten daha fazla temsil ettiği ve kentler, loncalar, üniversiteler ve dini tarikatların krallar ve prensler gibi otorite olarak bir arada bulunduğu bu tarz bir alternatif paradigmayı akla getiriyor. Yukarıda tanımlandığı gibi orta güç çok-katmanlı düzene doğru giden değişimin bir eyleyeni olarak faaliyet gösterebilir; yine de hiç bir şey başarılı olacağını garanti edemez.

Japonya'yı bir orta güç olarak düşünmek, eğer ki “orta”dan anlaşılan şey kabiliyetlerle ilgiliyse, pek tutarsız kaçacaktır. Japonya çoğu zaman bir ekonomik süper güç olarak adlandırılır; her ne kadar askeri anlamda Japonya'nın sadece mütevazı savunma gücü olduğuna dair yaygın bir kanı

olsa da, savunma harcamasının gayrı safi milli hasılasının sadece yüzde birinden biraz daha fazla olması onu bazı hesaplara göre dünya savunma harcamaları listesinde üçüncü sıraya getirir.¹¹ Japonya, kabiliyetleri çerçevesi içerisinde düşünüldüğünde hiçbir şekilde orta menzile sokulamaz.

Yine de, yukarıda ana hatları çizilmiş olan “ortagüççülüğün” davranışsal sınavı üzerinden Japonya’dan bu kategoriye örnek teşkil edebilecek bir *prima facie* (ilk izlenime dayanan) bir vaka çıkarılabilir.¹² Japonya, diplomasisinin odağı olarak uluslararası kuruluşlara yönelik büyüyen bir ilgiyi önüne koymuştur. Silahlanmaya yönelik kayda değer harcama yapsa da Japonya hala nazlı bir askeri güç olarak öne çıkmaktadır. Silahlı kuvvetler öyle yüksek itibara sahip değildir ve nadiren arz-ı endam eder. ABD’nin askeri varlığı bir iç siyasi mesele haline gelmiştir ve ABD üsleri, komşuları nezdinde pek hoş karşılanmamaktadır. Japonya, sayısal olarak dünya lideri haline gelmekte olduğu uluslararası kalkınma desteğine büyüyen katkısını artan bir şekilde sürekli vurgulamıştır.¹³ Japonya, çevre meselelerine duyarlı ateşli bir kamuoyuna sahiptir ve kendi çevresini temizlemeye yönelik büyük aşama kat etmiştir. Japonya, başka gelişmiş kapitalist ülkeleri daha cömert olmaya zorlayan Üçüncü Dünya’nın borç sıkıntısına çok-taraflı çözüm üretmeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. Ayrıca daha mütevazı girişimleri de olmuş ve, kaynaklarını bilhassa Kamboçya ve Kore’deki bölgesel çatışmaları yatıştırmaya hasretmeye yönelik niyet gösterisinde bulunmuştur. Belki de, daha özelde, Japonya’nın görece daha açık bir dünya-ticareti sisteminde ve kendisini dışlayacak rakip ticaret bloklarından imtina etmekte gözle görünür bir çıkarı mevcuttur.¹⁴

Bu resmin bir başka yüzü daha var. Eleştirmenler Japonya’nın kalkınma desteğini Japonya’nın, özellikle Asya’daki az gelişmiş ülkelere ekonomik müdahalesini finanse edecek ve güçlendirecek bir araç olarak görür.¹⁵ Daha yakın zamanlarda, Japon yardımının özellikle Asya dışına genişlemesi, ABD kongresinin Japonya’dan ithal mallara yönelik kısıtlama tesis etme eğilimini dengeleme maksadıyla ABD’nin baskılarına bir tepki olarak görülmüştür. Japonya Birleşik Devletler’in belli ülkelere (Mısır, Pakistan, El Salvador vb.) “stratejik yardım” siyasetini takip etmiştir. Çevre söz konusuysa, eleştirmenler Japonya’nın çevre kirliliği yaratan endüstri ihracına ve bazı Asya ülkelerinde ormansızlaşma ve toprak erozyonuna yol açan ve dünya balık rezervlerinin tükenmesine sebep olan doymak bilmez doğal kaynak iştahına dikkat çekiyorlar. Bu çerçeveden Japonya’nın uluslararası duruşu, merkezinde Japonya-Birleşik Devletler tahakkümünün ve çerperinde birbirini takip eden bağımlı ekonomiler serisinin olduğu siya-

sal-iktisadi yapının konsolidasyonu için iyi niyetli bir yüzü olarak tezahür etmektedir.

Bazı muhtemel müstakbel dünya düzenleri ve Japonya'nın bunlarla ilişkisine bir bakalım. Böylelikle Japon toplumunun, Japonya'nın tercihini o ya da bu tarafa yatkınlaştıracak iç gelişmeler ya da temayüllere kafa yorabiliriz. Şematik olarak dört makul müstakbel dünya düzenine bakabiliriz: (1) Japonya tarafından desteklenen dirilmiş bir ABD tahakkümü; (2) dünya-ekonomisinin Japonya'nın da dahil olduğu, ancak daha piyasa odaklı bir Sovyetler Birliği ve Çin tarafından da bir katılım biçimini de içerecek şekilde genişletilmiş G7 ülkeleri tarafından idaresi; (3) rakip ve kısmen kendi kendine yeter ekonomik-askeri bloklardan müteşekkil bir neomerkantilist dünya; ve (4) halklar ve toplumsal gruplar arasında geniş güç dağılımının olduğu bir çok-katmanlı düzen.

İlk olasılık – diriltilmiş bir ABD tahakkümü – bütünleşmiş bir ABD-Japonya ekonomisini birleştiren bir biçim halinde mümkün olacaktır. Bu, gerçekten de mevcut pratiklerle en tutarlı sonuç gibi gözüküyor.¹⁶ Amerikan ekonomisi büyümeye devam ediyor ve ABD askeri-siyasi gücü Japonya'nın ABD ticareti, ödemeleri ve bütçe açıklarını finanse etmesi temelinde tekrar gündeme geliyor. Japonya'nın artık değerleri Birleşik Devletler bankalarına borç veriliyor ya da yatırım olarak gidiyor. Bu durum Japonya'nın ABD piyasasına erişimini temin ediyor. Amerikalılar ürettiklerinin güç yetirmelerine izin vereceğinden daha fazlasını tüketebilirken Japon halkı aksi halde karşılayabileceklerinden daha az düzeyde bir tüketim seviyesini kabul ediyor.¹⁷ Bunun siyasi muadili ise Japonya'nın daha düşük seviyeli bir mevkide Pasifik'teki ABD askeri-stratejik sistemine dahil edilmesidir.

Bu ihtimalin inandırıcılığı, gerçekten var olmasının verdiği itkidenden dolayı artıyorsa da, her iki taraf için de gitgide daha çok göze batan dezavantajları vardır bu ihtimalin. Birleşik Devletler için kötüdür zira siyasi liderlerin bazı meşakkatli sorunlarla – özel tüketimin fiili üretimle uyumlu bir şekilde düşük seviyelere acı verici şekilde ayarlanması, ve gelecekteki üretimi arttırmanın en önde gelen gereksinimi olarak toplumun önemli bir kesiminin ekonomi ve siyasete etkili bir şekilde katılımı –yüzleşmesini ertelemelerine ve bu yüzleşmeden kaçmalarına mahal verir.¹⁸ Japonya için ise ülkenin ABD piyasasına ve ihracat-merkezli büyümenin devamlı oluşuna bağımlılığını sürekli hale getirerek yeni bir ekonomik role adjust olmasını, ve daha genel anlamda hizmetler ve toplumsal yatırımlar tarafından yönlendirilen yeniden yapılandırılmış bir ekonomiye ayarlanmasını geciktirebileceğinden kötüdür.

İkinci ihtimal – yani küresel idareye dair genişletilmiş G7 öngörüsü – ilkinin evrilmiş hali olarak ortaya konabilir. Bunun koşulları, müdahil olan tüm temel güç odakları arasında uyumlu bir karşılıklı sorumluluk hissini başarılmasıyla birlikte Japonya'nın Birleşik Devletler'e daha geniş ekonomik özerklik tanınmasıdır. İşte pek muhtemel gözükmeyen şey bu ilk sözü edilen ihtimaldir. G7 iyi niyetlere ve döviz kurları ve makroekonomik idareye yönelik en iyi ihtimalle sembolik olumlamalarda bulunabilmiştir. Nadiren de olsa arz-ı endam fırsatı olmanın ötesine geçebilen ekonomik zirveler uluslararası ekonomik kurumlar prosedürlerin reformunu başlatmaktan veya küresel ekonomi idaresinin etkili bir aracı haline gelmekten fersah fersah uzak kamıştı. Mevcut G7 içerisinde bu bağlamda ve *a fortiori* (daha ziyade) Sovyetler Birliği ve Çin'i de içerecek genişletilmiş herhangi bir istişari düzenleme için oldukça düşük değişme ihtimali vardır.

Bazı yazarlar üçüncü ihtimale – rakip bloklar dünyasına – bariz bir karamsarlıkla yaklaşmışlardır.¹⁹ Her ne kadar bu tasarının tasavvur edildiği zihinsel imge, dünya ekonomisinin 1930'lardaki parçalanışından türetiliyorsa da, ekonomik gücün yirminci yüzyılın sonunda bölgesel merkezlerde yoğunlaşma durumlarının, en düşük seviyede blok dışı alışverişe sahip çeperlenmiş bloklar halini almayacaktır muhtemelen. Dünya piyasasından pay kapmak ve dünya çapında yatırımlara erişebilmek için saldırganca rekabet eden siyasi-iktisat güç merkezler şeklini almaları daha büyük bir ihtimaldir. İşbirliği halindeki iş dünyası-hükümet gücünün kuvvetli merkezleri, mümkün olan tüm siyasal-askeri-finansal-ekonomik etki araçlarını kendi dünya çapındaki çıkarları uğruna fayda sağlamak için kullanacaktır.²⁰

Bu öngörü ekonomik mukayeseli maliyet ve siyasi müdahalesizlik kuralları uyarınca işleyen bir dünya ekonomisine dair liberal görüşe tezat teşkil eder. Friedrich List'ten Karl Polanyi'ye bu liberal görüşün eleştirilenleri, ekonominin siyaset ve toplumdan ayrılmasının, özellikle zayıf taraflar için vahim riskleri ihtiva eden bir yanılısma olduğuna dikkat çekiyor. Bu, toplumu nefis-i müdafanın düşünsel ihtimalinden mahrum bırakır çünkü sosyal yapıların zorunlu olarak uyması gereken ekonomik ilişkilerin esas niteliğini düzenler.

Birleşik Devletlerle serbest ticaret anlaşmasının Kanadalı muhalifleri, ABD'nin "level playing field" talebinin Kanada'nın sosyal politikalarının ve sosyal korumaya yönelik devlet müdahalesinin bundan böyle ABD pratiklerince hükmedileceği ve onlara uymak zorunda kalacağı iddiasında bulunmuşlardır. Kanada ABD'nin sosyal ve ekonomik pratiklerinin hegemonyacı etkisi karşısında görece daha kırılığandır. Japonya örneği ise bunun tam

tersidir. Japonya, batı kapitalizmiyle başarılı bir şekilde rekabet edebilecek şekilde yeterli derecede geliştirmiş olan ilk batılı olmaya, na-liberal toplum örneğidir. ABD'nin Japonya'nın ekonomik pratiklerinin değişmesine yönelik talebi Japon halkı tarafından açık biçimde toplumsal örgütlenmelerinin temelinden değişmesine yönelik bir talep olarak algılandı. Bu yüzden, Birleşik Devletler'in ithalatı liberelleştirme taraftarlığının Japon tüketiciler arasında mevcut pratiklere desteği azaltma ihtimaline rağmen, bu beklentilere daha faal bir şekilde direnilebilecektir. Japonya ekonomisini kalkındırmış ve onun ticarete ve dünya çapında yatırımlarını genişletmesine mahal vermiş olan iş dünyası-hükümet arasındaki yakın ilişki Japonya'nın tecrübi ve ideolojik olarak rekabet halindeki siyasal-ekonomik blokların dünyasıyla başarılı bir şekilde başa çıkabildiği anlamına geliyor. Ancak bu ihtimal, görece düzenlemeye tabi olmayan dünya ekonomisinde daha saldırgan ekonomik rekabetin Japonya'da daha kuvvetli askeri gücün tesisine yönelik baskı yaratıp yaratmayacağı sorusunu ortaya çıkarıyor; ki bunun gerçekleşmesi Japon toplumunda ciddi dahili çatışmaları körükleyecektir.

Bazı okuyucular neden küresel Japon hegemonyasını, bir *pax nipponica*-yı, muhtemel gelecek dünya düzeni tahayyülleri arasına koymadığını merak ediyor olabilirler. Hakikaten de sabık başbakan Yasuhiro Nakasone'ye yakın, Japonya'nın üstün ekonomik gücü temelinde artık ölmüş bir Birleşik Devletler hegemonyasının yerini alacağını öngören bir Japon milliyetçileri ekolü mevcuttur. Bunlar hegemonyanın askeri bileşeninin önemini yitirdiğine inanıyor. İddiaları (Paul Kennedy'nin *Rise and Fall of the Great Powers* çalışmasındakine benzer şekilde) hegemonyanın baskın üretken sistemi geliştiren ülkeye geçtiği şeklindedir. Bunlara göre Japonya, post-fordist mikro-elektronik dönemde küresel üretim örgütlenmesinde merkezi bir yer teşkil etmeye ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında Birleşik Devletler'e olduğu gibi, diğer ülkeler gözünde bir model halini almaya başlıyor.²¹

Pax nipponica olgusu, hegemonyanın tek bir dünya gücünü tahakkümüne tekabül edecek şekildeki klasik realist kullanımından neşet eder. Evrensel düzen kurallarının tesisi olarak hegemonya kavramına uymaz. Bir Japon roman yazarı benimle Japonya'nın bu anlamda hegemonyacı hale gelemeyeceğiniz zira geleneksel kültürünün evrensel normlar meydana getirmemiş olduğu gözlemini paylaşmıştı.*** Japonya'nın tahakkümü muh-

*** Söz konusu roman yazarı Kenzaburo Oe 1994'te Nobel edebiyat ödülünü kazanmıştı. Cox 1998 sonbaharında farklı disiplinlerden ve arka planlardan gelen Japon araştırmacılardan oluşan ve Oe'nin de üyesi olduğu bir çalışma grubuyla tartışmalar yürütmekte olduğu sırada onunla görüşmüştü. Profesör Yoshikazu Sakamoto yazarı bu grupta tanıştıran

temelen bir halkın diğeri üzerinde hakimiyeti şeklinde olacaktır, evrensel olarak kabul edilebilir bir düzen olgusunun tesisi şeklinde değil. Birleşik Devletler'in kültürü evrensel normları köklendirmişti, bunun en uç örneğiyse Vietnamlı isyancıların Birleşik Devletler'e karşı girişmiş oldukları mücadelede kendi kaderini tayin ilkesine (Amerika'nın geleneksel evrenselciliğinde bir sac ayağıdır) başvurabilmiş olmalarıdır. Hegemonyayı evrenseller üzerine temellenmiş bir düzen olarak kullandığımdan dolayı, bu akıl yürütme benim bir Japon hegemonyasını gelecek ihtimalleri arasına almamaya yol açıyor. Japon ekonomik gücünün tasdiki yerini neomerkantilist seçenek içerisinde bulur.²²

Dördüncü ihtimal – daha geniş bir güç dağılımı ve çoğulculuğun kabulüne yönelik karşı-hegemonyacı tahayyül – orta güçte devlet modelinin idealleştirilmesi olarak telakki edilebilir. *Pax britannica* ve *pax americana*nın geçmişte kalan hegemonyalarının her ikisinde baskın bir millet/kültür kendi değerlerinin özünü evrensel anlamda ifade edebilmişti. Karşı-hegemonyacı tahayyül medeniyetler ve kültürler arasında bir müşterek zemin, bir birlikte var olma temeli ararken bunların zorunlu eşitliğinin tanınmasıyla işe başlar.

Bu ihtimali tahayyül etmekteki başlıca sorun, bunun için bütünlüklü bir siyasal temel bulmaktır. Dünya üzerinde pek çok karşı-hegemonyacı temayül vardır, ancak bunlar bütünlükten yoksundur. Bunlar arasında şunlar vardır: gelişmiş kapitalist ülkelerde yeni toplumsal hareketler (çevrecilik, feminizm ve barış hareketi); ayrışık kültürel kimliklerin müesses çokuluslu ya da çok kültürlü devletler içerisinde kabul görmesi; İslam'ın bir dünya hareketi olarak dirilişi; Üçüncü Dünya nezdinde Yeni Uluslararası Ekonomik Düzene yönelik talep ve bu ülkelerin buna bir dizi fakir ülkenin, bir araya gelmiş alacaklıları ve hibecileri karşısına tek tek çıkmaktan ziyade çok taraflı müzakereler üzerinden yaklaşması; bazı fakir ülkelerin – mesela Mozambik ve Nikaragua – harici istikrarsızlaşmalardan azade özerk bir kalkınma modelini gözetme hakkı; sosyalist ülkelerde yeniden yapılandırma ve demokratikleşme hareketleri; ve devletler nezdinde Birleşmiş Milletler sistemini uluslararası ilişkiler için daha önemli bir merkez haline getirmeye yönelik yeni bir niyet.

Burada sorulan soru Japonya'nın çok-katmanlı hegemonyacı dünya düzenine bir bütünlük verecek ve çok-katmanlı bir karşı-hegemonyacı dünya

kişiydi. Oe'nin duruşu, Nobel ödülünü alırken yaptığı konuşmada da açıkça ifade ettiği gibi, Japonya'nın dünya siyasetinde askeri-olmayan bir rol benimsemesinden yanadır.

düzenine daha fazla şans tanıyacak bir potansiyel lider olup olmadığı, ya da Japonya'nın diğer seçenekleri tercih etmesinin muhtemel olup olmadığıdır. Japonya'nın tercihi, başkaları için de karar verici nitelikte olabilir, ancak aynı sebepten, başkalarının Japon toplumuyla olan ilişkileri üzerinden oluşturacağı etki bu tercihe yön verebilir.

Japonya'nın böyle bir liderlik rolüyle uyumlu olarak kuracağı dış ilişkileri, dünyanın tüm bölgelerine (Avrupa'ya ve sosyalist ülkelere olduğu kadar Birleşik Devletler ve özellikle de Üçüncü Dünyaya) daha eşit yönelimli daha bağımsız bir dış politika; Birleşmiş Milletler sistemi üzerinden çok taraflılığa yönelik güçlü bir bağlılığı; dünyanın kalkınmasındaki dengesizlikleri yumuşatmayı amaçlayan sermaye ihracatını; ve Üçüncü Dünya ülkelerine borç veren ve tüketicisi olarak bir nihai mercii rolü oynamaya gönüllülüğü içerecektir. Bu dış politikaların benimsenip benimsenmeyeceği Japonya'nın kendi toplumunun durumuna ve bu politikaları destekleyip desteklemeyeceğine bağlı olacaktır. Bu, siyasetin geniş bir halk tabanı üzerinde yer alacağı anlamına geliyor. Peki, ihtimaller neler?

Japonya, pek çokları tarafından yüksek seviyede istikrarlı bir toplumsal yapıya sahip olarak görülmüştür. Ekonomik başarısının da bu istikrarlı yapı üzerine temellendiğine inanılır. Bu toplumsal istikrarın iki kilit unsuru Japon meslekler sistemi ve ekonominin idaresinde hükümetle iş dünyası arasındaki ilişki olagelmıştır. Üretim, büyük firmalardaki işverenlerin ömür boyu istihdam sağlamaya gönüllülükleri sayesinde iş gücünün kayda değer bir kısmının iş güvenliğine sahip olduğu, diğer taraftan da iş gücünün bir başka kayda değer kısmının daha istikrarsız küçük çaplı, taşeron veya geçici işlerde istihdam edilmesinin daha köklü sektöre genişleme ve daralma esnekliği verdiği istihdam yapılanmasının ikiliği üzerine örgütlenmiştir. İş dünyasıyla hükümet arasındaki ilişkide Liberal Demokratik Parti'nin (LDP) devlet kurumlarındaki uzun süreli hakimiyeti, iş dünyasının hükümete erişimini temin etmiş, ve bilhassa Uluslararası Ticaret ve Endüstri Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı'ndaki ekonomik devlet bürokrasisinin büyük işletmelerle olan yakın ilişkisi sayesinde ekonomik büyümenin ve ihracat temelli ekonominin deniz-ötesi genişlemesinin etkili bir planlamacısı ve rehberi olmuştur.

En başta ABD ev diğer batılı iktisatçıların ikili istihdam yapısının ve yaşam boyu istihdam sisteminin Japonya ekonomisinin savaş sonrası genişlemesini kaldıramayacağına yönelik tahminler var olmuştur uzun zaman. Bu tahminler, gözü doymaz ekonomik bireyin nihai olarak terfi etmeye yönelik iş hareketliliği sürecinde emeğinden en yüksek kazancı elde etmenin

peşinde koşacağı ve iş verenin de bir diğeriyle daha yüksek maaş sağlayarak kıt emeği elde etmek için rekabet edeceğini varsayan liberal ekonomik emek-piyasa davranışı modelinden yola çıkan akıl yürütmeler üzerine kurulu olduğundan sağlam temellere dayanmıyordu. Devlet bürokratlarınca yönlendirilen Japon işçiler ve iş verenler, bu ekonomik model uyarınca hareket etmiyordu. Bunlar daha çok ekonomik faaliyetlerinin güvenliklerini ve bütünlüklerini azami noktaya taşıdığı toplumsal yapılara katıldığı Polanyi bir modele tabi olmuşlardı.

Gelgelelim daha yakın zamanlarda bazı Japonlar – bizim zımnı Japon toplum sözleşmesi diyebileceğimiz - toplumsal istikrar kalıbının liberal model tarafından öngörülenden farklı nedenlerden kaynaklanan ciddi kasmalara tabi olduğundan endişelenmişlerdir. Bunlar, dünya ölçeğinde, batılı gelişmiş kapitalist ülkelerde, Üçüncü Dünya ülkelerinde olduğu kadar Japonya'da da üretimin yeniden yapılanmasını meydana getirmiş olan sebeplerle aynıdır. Bu post-fordist yeniden yapılanmada büyük ölçekli kitlesel üretim, bir küresel piyasadaki talep değişikliklerine hızlıca cevap verecek şekilde envai çeşit çıktı üretebilecek karmaşık üretim sistemleriyle ikame edilmektedir. Bu ise merkezi bir zekânın, bazıları yüksek seviyede teknoloji- ve sermaye-yoğun ve bazıları da görece daha standartlaşmış ve emek-yoğun olan geniş bir dizi esnek bir şekilde bağlantılı üretken bileşenleri harekete geçirecek çok iyi şekilde koordine edilmiş üretim sistemlerini gerekli kılar.²³ Şurası kesin ki, Japonya ikili emek gücü yapısıyla, kısmen sağlam temellenmiş ve güvenli, kısmen de kaygan zemin üzerinde ve istikrarsız bu tarz bir üretim örgütlenmesinin başını çekiyordu. Küresel yeniden yapılanma süreci Japon örneğini (ancak onun toplumsal ve istihdama yönelik istikrara bağlılığını dışarıda bırakarak) devralmış ve onu ayrıcalıklı merkezini küçültmek ve istihdamın bölünmüş çeperlerini büyütme suretiyle genişletmiştir. Sonuç, güç ilişkilerinde sermayenin avantajına ve emeğin dezavantajına küresel bir kayma olmuştur.

Bu küresel eğilime Japonların dahil, Japonya'daki üretimin temellendiği toplumsal sistemi birikimsel bir şekilde zayıflatan sonuçlara sebep olmuştur. Hayat boyu istihdam güvenliğine sahip merkez işçilerinin oranı azalmış ve daha “esnek” istihdama dahil olanların sayısı ona nispetle artmıştır. Sendikalaşmış iş gücü, özellikle çelik ve tersane gibi emeğin kurtarılmış bölgelerinde azalmıştır. Bu endüstriler, Japonya'nın tedrici olarak elden çıkarmakta olduğu emek-yoğun ve çevreyi kirletmeye meyilli endüstrileri geliştirerek Japonya'nın izinden giden Güney Kore gibi yeni sanayileşmekte olan ülkelere kayma eğilimi göstermiştir.

Sonuçta, imalatta görelî bir düşüş ve hizmetlerde yükseliş meydana gelmiştir; ve örgütlü emek büyük imalat endüstrisi içinde hala istikrarlı iken istihdamın uçuculuğunun paralel bir şekilde büyük olduğu küçük endüstri ve hizmet sektöründe oldukça zayıftır. Örgütlü emek bu temayüllere savunmacı bir tepki vermiştir. Özel sektördeki önceden rekabet halindeki konfederasyonlar tek bir konfederasyon altında birleşmiş (Rengo), ancak örgütlü emek, iş piyasasını yeni sanayileşmekte olan ülkelerden (YSÜ) gelen yükselen rekabetten korumak için işverenlere ödün vermeye çok daha meyilli hale gelmiştir. “Şebeke üretimi,” yani çoğunlukla yurt dışında yer alan bileşenlerin maliyet avantajı temelinde taşeronlaşmasındaki artış, Japonya’da iş piyasasına süregelen bir tehdit teşkil etmekte ve böylelikle sendikal gücü azaltmaktadır.²⁴

Japonya’nın ırksal olarak homojen bir toplum olduğu yönündeki geleneksel görüş, Japon ekonomisinin ulus-üstü hale gelmesinin tehdidi altındadır.²⁵ Bu homojen görüş çeşitli dışlama ve ayrımcılık biçimlerine maruz kalmış olan grupların varlığına rağmen hayatta kalmayı başarmıştır: *Ainular*, kast dışından olanlar (ya da *burakumin*), ve Japon emperyalist genişlemesi sırasında Japon anakarasına getirilmiş olan angarya işçilerinin torunları olan Koreliler. İmalattaki ekonomik genişlemenin daha yakın dönemlerinde, Japon şirketleri üretimin emek-yoğun evreleri için, Avrupalı ve ABD’li imalatçıların yaptığı gibi emek ithal etmektense ucuz işgücü kaynağından faydalanmak adına yurt dışına taşınmayı tercih etmişlerdir. Ancak en son dönemde, hizmetlerdeki emek ihtiyacı yüzünden bu durumun istisnaları kaide haline gelmiştir. İnşaat işçileri, konsomatrisler ve hayat kadınlarına, ve etnik Japonlara çekici gelmeyen başka hizmetleri yapacak insanlara olan talep ada ülkesinde artmaktadır. İç göç, görece yeni bir sorun, yeni karmaşıklık, hiyerarşi ve ayrımcılıkları – yerleşik toplumsal tavır ve pratiklerin benimsenmesinde yeni bir zorluk seviyesini – meydana getirmiştir. Bu durum başlangıç itibariyle, toplumsal ayrımcılıktan mustarip olanların kontrolü ve sömürsünden beslenen toplumdaki örgütlü suç unsurunun (*yakuza*) kapsamını genişletmiş gibi görünmektedir.

Şu anki zamanda, iç göç, istatistiksel olarak belirgin bir kamu siyaseti probleminden ziyade Japon bilinçliliğine yönelik bir meydan okumadır. Japon toplumunun dışa açılmasına ve göçmenlerin ihtiyaçlarının anlaşılmasına yönelik bazı tepkileri tetiklemiştir; ve muhtemelen daha belirgin olarak göçmenler olmadan yaşamayı öğrenmeye yönelik başka tepkiler de. Bunlar arasında Japon işgücü dışında kalan kadınlar kitlesinden faydalanma mevcut. Ayrıca, her ikisi de Japon anakarasında yabancı hizmet sektörü

işçilerine olan talebi azaltmanın yolları olan inşaat işinin bazı safhalarının robotlaştırılmasına ve seks turizminin teşvik edilmesine yönelik hamleleri de içerir.²⁶

Japonya'nın savaş sonrası üretimin toplumsal yapısını yerinden edici bu temayüller devlet, iş dünyası ve emek tarafından gelen, ve neokorporatizm olarak adlandırılan bir tepki tarafından dengelenmektedir. Hükümet, sosyal güvenlik sisteminde iyileştirmeler ve istihdam güvenliği taahhüdü karşılığında ücret pazarlıklarında sınırlamalar getirmeleri konusunda sendikalara ısrarcı olmuştur. Neokorporatizm kuvvetli özerk sendika gücünü ima edecektir; ancak işbirlikçi endüstri ilişkilerinin bu şekildeki yeniden tasdikinin temeli, yine şirket içinde yumuşatılmış sınıf ayrımları algısı ve şirketin rekabetçi başarısında işçi katılımına yönelik kuvvetli bir his tarafından nitelenen Japon şirket korporatizmi modeli olarak kalmıştır.²⁷ Şirket korporatizmi, Japon üretim sisteminin merkezinde yeniden gündeme getirilmekte ve güçlendirilmekteyken bu merkezin boyutları, daha istikrarsız bir istihdamın genişleyen çeperine kıyasla küçülüyor. Ancak çevredeki bu istihdamın parçalı doğası, güçlü ekonomi ve yüksek seviyedeki istihdamla birlikte, her ne kadar bu işçiler merkezdekiler arasında güvenliği temin eden toplumsal dayanışma bağlarına dahil olmasalar da çeper içerisinde uyuşukluğu muhafaza ediyor.

Japon savaş sonrası toplum sözleşmesinin bir diğer temel niteliği de, ekonomik stratejide yakın iş dünyası-hükümet işbirliği, Japon ekonomisinin ulusüstüleşmesinin sonucu olarak zayıflamıştı. Üretimin toplumsal ilişkilerinde olduğu gibi, ekonominin gücü bu değişikliklerin anlamlarını gizlemiştir. Devlet bürokrasisinin, özellikle de MITI'nin rehberlik rolü, Japon çokuluslu şirketlerin giderek artan şekilde yatırım sermayelerini yurt dışında üretmeleriyle birlikte zayıflamaktadır.²⁸ Bir zamanların devlet-kapitalist kalkınma stratejilerinin nüfuzlu kaynağı olan MITI, serbest ticaret zihniyetinin daha az yetkili bir savunucusu haline gelmiştir. O zamana kadar büyük şirketlerle olan ilişkilerine bağımlı olan küçük çaplı iş sektörü emek-yoğun üretimin deniz aşırı hareketinin tehdidi altındadır.

Devletin büyük şirketlere nispetle nüfuzunun zayıflaması, Japon devletinin doğasının büyük resmi içerisinde görülmelidir. Devletlerin temelden birbirlerine benzediğine yönelik neorealist imgelem, özellikle Japonya örneği için yanlıcıdır. Leh gazeteci Karel van Wolferen, Japonya'nın bir tepesi, herhangi bir nihai sorumluluğu olan başı veya merkezi olmayan bir güç yapısına sahip olduğunu iddia etmiştir.²⁹ Pek çok Japon gibi, o da Japonya'nın nevi şahsına münhasırlığına bir örnek sunuyor, ancak belki de

biraz fazla zorlayıcı tarzı yüzünden iddiası Japon yetkililerin içerlemesiyle karşılaşmıştır.³⁰ Yine de esas iddiası, Japon bilim insanları tarafından ileri sürülmüştür.

Cevap kısmen, bugünün Japon devletinin yapıları ve işlevlerinin şekillendiği savaş sonrası işgalin sonuçlarında aranabilir. Kısmen de uzun süreli bir siyasi gelenekte, imparatorluk sisteminde aranabilir.

İşgal rejimi iki safhadan geçmiştir. İlk safhada militarist rejimin basısından kurtulmuş olan radikal reformcu kuvvetler, Marksizmden ilham alan siyasi ve işçi birliği hareketleri de dahil, nüfuz kazandı. Bu kısa dönem Japonya'nın Amerikalı vasileri tarafından Soğuk Savaş'ın komünist karşıtı cephesine sürüklendiklerinde sona erdi.³¹ Japon Komünist Partisi tecrit edildi ve Japon Sosyalist Partisi de ilk bakışta sonsuz bir muhalefet konumuna itilmişti. Şirket sendikacılığı merkezi işçi sendikaları liderliğinin radikal eğilimlerini dizginlemişti. Bir zamanların savaş suçluları kullanışlı potansiyel komünist karşıtı destekçiler haline ıslah edilmişti. Liberal-Demokrat Parti olarak bilinen siyasi feodallerin muhafazakar koalisyonu tarafından tesis edilen hükümet denetiminin uzun süre kesintisiz giden görev süresi, kesin bir surette sona erdirilmiş ve Japon siyaseti yüksek ekonomik büyüme seviyelerinin teminatı altında artan biçimde sağa kaymıştı.

Bu eğilim zaman zaman aşağıdan yukarı örgütlenen halk hareketleri tarafından zora sokulmuştu. 1951'in ortalarında işgal rejimi Japonya'daki demokratik güçleri teşvik etmekten ısrarcı bir anti-komünizme ayar değişikliği yaptığında Birlikler, öğrenci grupları ve entellektüeller “kızıl tasfiye”ye karşı bir halk hareketi başlatmıştı. 1951'deki bir başka geniş çaplı hareket yalnızca Batı'yla barış yapılmasına karşı çıkmış ve kapsayıcı bir barış ve tarafsızlığı savunmuştu. 1960'ta geniş bir halk hareketi, ABD askeri üslerinin ülkede bulunmasını düzenleyen Birleşik Devletler'le yapılmış olan güvenlik anlaşmasının gözden geçirilmesine karşı çıkmıştı. 1960'lar boyunca, özellikle Okinawa'daki ABD üslerine yönelik muhalefet, nükleer karşıtı hassasiyet – ki her ikisi de Vietnam'daki savaşa muhalefetle kuvvetlenmişti – halk protestolarını faaliyete geçirmeye devam etti. Çevrenin bozulmasına karşı çıkan hareketler, 1970'lerin beledi ve bölgesel siyasetine kayda değer etki bıraktı. Halk hareketleri, seçilmiş siyasetçilerin aksi halde yanlarına kar kalacak şeyler üzerinde bir tür veto icra edebileceklerini gösterdi ve LDP'nin siyasi idarecileri de halk protestolarına yeniden bölüştürücü önlemleri benimsemek suretiyle bir nebze de olsa tatmin verecek şekilde karşılık verdi. Ancak, bu halk hareketlerinin çok az dayanma gücü vardı ve hizipçilik ve parçalanmaya müsaittiler.

Japon devleti, ilk bakışta işgal altında ekonomik toparlanma görevini üstlenmiş gibi görünüyordu. Bu görevi layıkıyla yerine getirmiş ve bu sürece dahil olan Maliye Bakanlığı ve MITI gibi devlet kurumları da en kuvvetli ilişkilere sahip en nüfuzlu bürokrasiler haline gelmişti. Japon devleti savunma ve dış politikada bir devletin normalde üstleneceğinden farklı görevler üstlenmişti. Özünde bu görevlerle Birleşik Devletler ilgileniyordu. İşgal rejimi Japonya'nın ABD'nin Pasifik'teki askeri-stratejik sistemi içerisinde eklemlenmesinin yolunu açmıştı. Japon Savunma Güçleri etkili bir şekilde ABD askeri planlamasına entegre olmuştur ve herhangi bir sivil Japon iktidara geçerli bir hesap verebilirliği olmadan işliyor görünümü arz etmektedir. Dışişleri Bakanlığı, içerideki prestij ve nüfuzu anlamında temel ekonomi bakanlıklarına kıyasla listenin alt sıralarında yer almaktadır. Bu, bugünkü Japon devletinin kökenleri göz önüne alındığında şaşırtıcı değildir, ancak birleştirici bir aktör olarak devlet hakkında kuramlar üreten geleneksel uluslararası ilişkilere bir panzehir olarak altının çizilmesi gerekmektedir.

Japonya, yabancılar tarafından bir sınıf toplumundan ziyade Weberyen anlamda bir statü toplumu olarak anlaşılmıştır. Ya da daha iyisi, evrilmekte olan üretim ilişkileri tarafından nesnel olarak ayrıştırılmış sınıflar altyapısının üstü, belli başlı hayat tarzları ve itibar kavrayışları tarafından – grup çıkarları peşinde koşan birlikler değil, davranış gelenekleri ve karakteristik tutumlar tarafından – karakterize edilmiş olan statü gruplarının (*stānde*) sürekliliği tarafından örtülmüştür.³²

Statünün geleneksel yapısı savaşçıları en üste yerleştirmiş, çiftçileri ortaya ve tüccarları en aşağıya koymuştu. Bu, gelir yapılarına çok az koşutluk arz eder, zira tüccarlar bu süreçte hiçbir itibar kazanmadan oldukça varlıklı hale gelebilirdi. Geleneksel savaşçı statüsü zaman içerisinde amaç/araç hesaplarının ötesine geçerek hizmete bağlılık etiğine, gönüllü bir sadakat etiğine dönüşmüştür. Devlet, memurları arasında böyle bir sadakati uyardırmıştır; büyük şirketler de kendi çalışanları arasında aynı bağlılığı ilham verirler.

Buna kıyasla tüccarın, kendini kişisel servet peşinde amaç/araç hesaplarına adanması beklenmiştir. Her ne kadar başarı takdire layık olmak anlamına gelmese de oldukça başarılı olabilirdi. Bugün siyaset, Japon halkının çoğu nezdinde düşük bir itibara sahip, ama yine de onun olduğundan başka bir şey haline gelmesi gibi bir beklenti de yok. Tüccarın eski etik statüsü, bugünkü muadilini iş dünyası ile devletin kesişim kümesinde, devletin

Liberal-Demokrat’lar tarafından denetiminin can suyu olan siyasi akçenin dünyasında bulur.

Devlet içerisinde iki çelişkili etik bir arada var olagelmıştır. Devlet ekonomik ve mali siyasası, benzer şekilde güdülenmiş iş dünyası bürokrasisiyle çalışmakla hizmetine gönül vermiş bir bürokrasi tarafından inşa ve icra edilmiştir. Aynı zamanda, siyasal mevkilerin meyveleri, devletin başka kurumları (örneğin Bayındırlık ve Posta ve Telekomünikasyon Bakanlıkları) sayesinde işleyen milletvekillerinin seçim bölgelerine para akıtması üzerine kurulu siyasete dayalı bir komisyonculuk sistemi, ve hatta yasadışı kaynak yaratma ve gangsterliğe kadar düşen siyasi ilişkiler üzerinden dağıtılmaktadır. 1989’da Tekeshita hükümetini düşüren Recruit-Cosmos skandalının tam ortasında, bir araştırma nüfusun yalnızca yüzde 3,9’unun hükümetin desteklenmeye değer olduğunu düşündüğünü ortaya çıkarmıştı. Yine de kimse gerçek anlamda bir rejim değişikliğinin eli kulağında olduğunu düşünmemişti. Bu, Japonların siyasetlesmesini, halkın seçim sisteminden beklentilerinin düşüklüğünün, gözler önündeki hiçbir güvenilir alternatif olmayışının seviyesini gösteriyordu. Zorunlu olarak bürokrasilerin bütünlüğüne yönelik bir güven kaybına işaret etmiyordu.

Japon fikir tarihçisi ve siyasi kültür araştırmacısı Maseo Maruyama, Japon faşizminin özelliğini bir “sorumluluklar sistemi” olarak teşhis etmişti. Maruyama’nın İkinci Dünya Savaşı sonrasına dair öngörüsünü yansıtan eserleri bize, İmparator Hirohito’nun ölmeden önceki uzun, hastalığı sırasında Japonya’yı etkisi altına alan ruh halini anımsatıyor. Yazdıklarının büyük kısmı LDP tarafından idare edilen bugünkü siyasal sistemle ilgili olduğu kadar faşizmle de ilişkili gözüküyor.

Maruyama’nın temel iddiası Japon siyasi geleneğinin öznel bir sorumluluk hissinin gelişmesine ket vurduğu yönündedir. Sadık kalınsa da karşı çıkılsa da bireysel sorumluluk ölçütleri oluşturabilecek evrensel değerler geliştirememiştir. Değerler daha çok bir dairenin merkezindenmiş gibi imparatorun kendisinden yayılmış telakki edilir ve bireylerin bu değerlere göre konumu, bu merkeze olan yakınlık veya uzaklıklarına bağlıdır. Bu muhayyilede değer, güce eşdeğerdir ki güç değerlerin ölçütleriyle yargılanmasın. “Erdemlilik, bireyin derinliklerinden toplanıp çıkarılmaz; tam tersine, kökleri bireyin dışındadır ve kendisini yorulmaz dışa dönük hareket biçiminde ortaya koymaktan imtina etmez.”³³ Değerler merkezine yakın olma hissiyatı, kuvvetli bir etkili olma duygusu ve saldırgan davranışı meşrulaştırmaya yarar. Her ne kadar Japon toplumsal hiyerarşisinin en al-

tındakiler dairenin en dış çeperinde yer almışlarsa da, merkeze daha yakın olanlardan baskı görmek suretiyle Japonya, neredeyse sonsuz bir tabiiyetler serisi halinde dünyanın tamamını kuşatan iç içe geçmiş bir dizi dairenin merkezi olarak tasavvur edilmektedir. Dışarı doğru genişleme – emperyalizm – içerdeki biteviyelik ve teslimiyetçiliğin psikolojik tazminini teşkil eder. İmparator sisteminin temsilinin önemli bir özelliği, merkezin bile sorumluluğunun olmayışdır. Merkez tek bir nokta değildir, ama dairenin yüzeyine dikey uzanan (zaman boyutunu oluşturan) ordinatlar eksenidir. İmparator uzak geçmişten tevarüs ettiği geleneği aktarır. Kimse sorumlu değildir; tanımlanabilir bir önder yoktur. Japon faşizmi bir diktatörlük değildi, zira diktatörlük kavramının kendisi bir önderin varlığını ifade eder. Kararlar, güç merkezi etrafında dönüp duran hizipçi kuvvetlerin bir etkileşimi tarafından sorumsuzca şekillendirilir.

Bu kuvvetler, Maruyama'nın üzerinde durduğu gibi, üç türdü: otoriteyi temsil eden Taşınabilir Tapınak, gücü icra eden Memur ve şiddet uygulayan Kanun Kaçağı (*ronin*). Maruyama analizini faşizmin ötesine genişleterek Japon siyasetinin hiçbir zaman aleni, açık, kurumsallaşmış rasyonel süreçler üzerinden entegre olmadığını gözlemlemiştir. (Burada belki Avrupalı siyasi geleneğini bir miktar idealize etmiş olabilir, ama önemli değil.) Şöyle yazıyor: “Kararların rastlantısal insan ilişkilerine, Ekber Devlet Adamı'nın ve diğer 'tahta yakın memurların' psikolojik cebrine, hiziplerin nispi güçlerindeki kaymalara, ipleri elinde tutanlar ve patronların içlerinde yaptıkları anlaşmalar, randevu-evi siyaseti vb. dayandığı irrasyonel düzenlemeler egemen olmuştur.”³⁴ Militarist emperyalizmi içinden çıkarıldığında, faşist Japonya'nın siyasi yapısının LDP idaresindeki Japonya'da sürdüğü görülebilir. Bu, yukarıda sözü edilen bürokratik ve siyasi türleri anlamlandırmaya yardım eder. Hiçbir tür öznel teslimiyetin ürünü değildir. Her ikisi de bir rolün dışavurumudur. Ayrı ayrı ikisinin de etikleri bu çerçevede anlaşılacaktır. Bireylerin rol değiştirmesine engel olunmaz. Değişimi şartlar dayatacaktır.

1988'in sonlarında İmparator Hirohito'nun hastalığı dönemindeki halk davranışı geçmiş geleneklerin bir yeniden tasdiki olarak görülmüştür. En azından bir nesil boyunca imparatorun varlığını kelimenin tam anlamıyla görmezden gelmiş olan . Japon toplumu,³⁵ birdenbire onun önünü kesmeye kalkışmış gibi gözükmektedir. Ufak tefek istisnalar dışında, halkın davranış kalıbı, derin bir saygıya dayalı sorgusuz sualsiz teslimiyet şeklindeydi. Medyanın bu ruh halini teşvik etmesi, aşırı sağ hiziplerin (Maruyama'nın Kanun Kaçakları'nın) muhalif azınlığa karşı saldırgan hareketleriyle takvi-

ye edilmişti. Ancak, anketler şeklinde derinleşen araştırma, halk tarafında dışa vurulanla gerçekten hissedilen arasındaki uçurumu açığa çıkarmıştır.³⁶ Görünüşteki teslimiyet siyasetlesmenin bir başka göstergesi olarak yorumlanabilir.

Ekonomik genişleme tarafından teminat altına alınan bu siyasetlesme, siyasi kültürün dönüşümüne ket vuran atalet gücüdür. Aynı zamanda Japonların dünyadaki rollerinin, müstakbel dünya düzenine dair tercihlerinin nefsi-i müdafaasına bir engeldir. Siyasi kültür ve dünya düzeninden rol çalma meseleleri el ele giden iki meseledir. Japonya'nın orta güçte devlet olmayı benimsemesi, siyasi kültüründe, Japon toplumunun yeniden siyasetlesmesine yönelik bir dönüşümü gerektirecektir. Geçmiş tecrübeler bu olasılığı boşa çıkaracak gibidir. Ancak, bu olasılık Japon üretiminin ulusötesi nitelik kazanmasının temel toplumsal değişikliklere ve aynı şekilde Japonya'nın güçlü ekonomisi ve dengesiz ve belirsiz devlet yapısı arasındaki yarıktan dolayı yüzleşmek zorunda kaldığı dünya çapındaki meydan okumaya yönelik, diyalektik bir tepkiyi doğurmakta olduğundan tahayyül edilemez de değildir.

Japon siyasi kültürü, Maruyama'nın analiz ettiği biçimde değişimsiz belirleniyormuş gibi telakki edilmemelidir. İşgalin ilk evresi faşizm altında baskılanmış olan güçleri gün yüzüne çıkarmıştı ve bunlar, işgal siyasetinin komünizm karşıtı evresinde “solcuların” aleyhine işlemeye başlamasından sonra bile birbirini izleyen siyasallaşma dalgaları içinde barış hareketi ve çevrecilik biçiminde varlıklarını sürdürmüşlerdi. İşgal, mühim ve kalıcı bir takım kurumsal değişiklikler gerçekleştirmişti: toprak reformu, kadın kimliğinin olumlanmasına kapıları açan bir aile sistemi reformu, görece özgür (yine de daha çok teslimiyetçi) kitlesel medyanın ortaya çıkışı. Ancak işgalin mirası, militarist yönünden arındırılmış ve tüm ulusun enerjisini ekonomik genişlemeye kanalize ettiği 1930lar ve 1940ların siyaset yapısına bir geri dönüş şeklinde olmuştu.

İşgal, miras bırakmış olduğu demokratikleşmenin şekli itibariyle Gramsci'nin verdiği anlamda “edilgen bir devrim” idi. İşgal tarafından getirilen kurumsal değişiklikler ithal edilmişti ve demokratikleşmeye yönelik Japon itkisi, büyük ölçüde dış baskılarla içerdeki muhafazakâr güçlerin bir kombinasyonu tarafından boğulmuştu. Siyasi kültürde bugün meydana gelecek bir değişim, ithal edilmiş bir modelden ziyade Japon ruhunun bir ürünü olarak nevi şahsına münhasır bir devrim olacaktır.

Aslında Japonya'nın artık izleyecek bir modeli de yok. Japonya'nın derdi kendisine gelecek kalkınma için yeni bir model üretmektir. İkinci dünya

Savaşı'ndan beri Japonya'nın ABD'nin ekonomik liderliğini sollama amacına yönelik izlediği model, Chalmers Johnson'un kapitalist kalkınma durumu olarak adlandırdığı şey olmuştur,³⁷ Japonya'nın Tayvan ve Güney Kore gibi çiçeği burnunda gecikmiş kalkınmacılara miras bıraktığı bir modeldir bu. Japonya şimdi bu modele sığmayacak kadar büyümüş bir haldedir ve toplum olarak hedeflerini yeniden tanımlamak zorundadır. Bu şekilde açık bir hedefin olmayışı (ki bu savaş sonrası on yıllarının hedefi olarak ekonomik büyümenin kuvvetli bir şekilde benimsenmesine tezat teşkil etmektedir), siyasetleşmenin görünen belirtisi olduğu siyasi boşluğa işaret etmektedir.

Bazıları, bir amacın tasarlanmasında Japonya'nın imparator sisteminin devleti yüceltmesinin bir model sunduğu, kendisini "biricik" olarak görme kanaatine yeniden sapacak diye endişelidir. Hakikaten de, milliyetçiliğin yeniden canlanmasının emareleri, Başbakan Nakasoné'nin 1984'te, savaş dönemini anımsatan bir simge olan Şintoist Yasukuni Tapınağı'nı ziyaretinde; Eğitim Bakanlığı'nın, Japon militarizminin kurbanları olan Asya ülkeleri arasında tepkiye yol açan müfredatı ve ders kitaplarında ve bazı siyasetçilerin daha fazla askeri harcamaya yönelik desteklerinde ortaya çıkmıştır. Ancak 1930lara geri dönüş, kamuoyunun militarizme yönelik nefreti ve nükleer silahları reddettiği düşünülürken pek muhtemel bir olasılık gibi görünmüyor. Dahası, hem Birleşik Devletler ve hem de Japonya'nın Asyalı komşularından gelen dış baskılar, bu tarz bir sonucun aleyhine işleyecektir.³⁸ Dahili ve harici muhalefetin bir kombinasyonu, bu ihtimali engelleyecek gibi gözükmemektedir.³⁹

Aksine, Japonya'nın dünya çapında ticaret yürüten bir devlet olarak temel çıkarının batı Pasifik'te askeri gerilimlerin azaltılmasını teşvik etmekte olduğu bir vaka üretilebilir. Bu, müzakere sonucu silahlanmanın azaltılmasını, Birleşik Devletler Donanması'nın ileri bahrî stratejisi gibi mevcut stratejik doktrinlerin gözden geçirilmesini, nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge tesis edilmesini, askeri-siyasal ittifak sistemlerinin gevşetilmesini ve Kore sorununun (örneğin yarımada'nın tarafsızlaşması sayesinde) çözümünü içerebilir.⁴⁰ Japonya'nın Sovyetlerin elindeki Hokkaido adalarının geri verilmesi talebi, bu tarz gelişmelerin önünde bir engel olarak duruyor.

Milliyetçi-militarist bir devletin dirilişinden daha muhtemel olan Japonya siyasal geleneği tarafından oluşturulmuş olan teslimiyet ve sadakatin şimdilerde gözünü devlete değil de büyük şirketlere dikmiş olmasıdır. Mevcut tutumların ve uygulamaların ataleti, global ölçekte saldırgan ekonomik genişlemeyi devam ettirecektir. Siyasi kültürde bir değişiklikten mahrum

olarak bu tarz bir teslimiyet iş dünyası ve hükümet elitleri tarafından manipüle edilebilir. Bu, bir neomerkantilist dünya ihtimalini güçlendirecektir.

Alternatif bir ihtimal var mıdır? Karşı-hegemonyacı çok katmanlı bir dünya düzenine yönelmiş bir Japon liderliğini, ortagüççülüğe yönelik özgün bir Japon sadakatini tahayyül etmek mümkün müdür? Tarihin ışığında bu alternatifi ayakta tutacak bir siyasi kültürün tabandan yukarıya doğru, küresel meselelerle – küresel ekoloji, eşitsiz toplumsal kalkınma ve ekonomik sömürden neşet eden adaletsizlik ve barışa yönelik tehditler, ve müşterek güvenlik meselesi – ve aynı geniş meselelerin Japonya’daki yerel yansımalarını dert edinmiş sivil toplum hareketinin yeniden canlandırılması sayesinde inşa edilmek zorunda olacağını düşünebiliriz. “Küresel düşün. Yerel oyn”: bu slogan Japonya’nın alternatif kültüründen beslenmektedir.

İmparator Hirohito’nun hastalığının son haftaları geleneksel siyasi kültürün yeniden güçlenmesine, en azından görünen haliyle, yol açmışsa eğer, 1989 Temmuz’undaki senato seçimleri eski normların yıkıldığı ve uluslararası mütalaanın iç siyaset alanında içselleştirildiği bir karşı-hareketin varlığını gözler önüne sermiştir. Başbakan Sosuko Uno’nun dahil olduğu sözümona seks skandalının arkasında yatan durum, Japon siyasi eliti için yeni bir şey değildi. Yenilik, bunun siyasi bir mesele haline gelmiş olmasıydı. Japon medyası Birleşik Devletler ve Britanya gazetelerinin hadiseyle ilgili yazılar yazdıklarını aktardığında siyasi bir hal almıştı. Meselenin siyasallaşması Japon liderlerin yabancıların nazarında küçülmesi ihtimaline yönelik endişeyle körüklenmişti. Seçimler, bir örgütlü hareket olarak değil ama bir harekete geçirilmiş bilinçlilik olarak Japon kadınların siyasi etkinliğini göstermişti. Kadınlar hanenin idarecileri olarak skandala ve belki de daha çok yeni yüzde-3’lük gider vergisine tepki göstermişti. Kadınların ayaklanmasının yanısıra, çiftçiler de hükümeti tarımsal ithalat kontrolünü liberalleştirmeye yönelik apaçık arzularından dolayı LDP’ye himayeci yanaşmacılıklarını kırmıştı. Örgütlü emek de talihini döndürmüştü. Yeni özel sektör sendika konfederasyonu Rengo, seçimlerde aday yarıştırmış ve birkaç milletvekili çıkarmıştı. Bir işçi sendikası ilk defa doğrudan seçimlere girmişti; o zamana kadar sendikalar sadece aynı çizgide oldukları siyasi partilere dışarıdan destek vermişlerdi. Bir özerk siyasi güç olarak Rengo, gelecekte koalisyonlar oluşturulmasında rol oynayabilir. Bu çeşitli siyasi bileşenler – kadınlar, çiftçiler, yerleşik emekçiler – çıkar grupları olarak pek az ortak noktaya sahip. Paylaştıkları şey, sadece LDP’nin yolsuzluklarına yönelik bir tikslenme değil, aynı zamanda onun dünya piyasası etkilerini, küreselleşen kapitalizmin iletim kanalı olmayı kabullenmeye dünden razı

olduğuna dair bir kuşkudur. Bu kuşku, daha çok toplumdan ilham almış bir enternasyonalizme yönelebileceği gibi neomerkantilist milliyetçiliğe de kolaylıkla meyledebilir.

Seçim sonuçları bir dönüm noktası olmaktan çok bir fırsatın meydana çıkmasına işaret ediyor. Bu sonuçlar seçim siyasetinin gelecek izleğine dair ipucu vermekten çok Japon siyasi kültüründe değişim potansiyelinin belirtisidir. Sonuç muhtemel bir alternatif olarak Sosyalist Partiye yönelik bir destekten daha çok LDP'ye yönelik bir uyarı niteliğindedir. Şurası açık ki eski LDP hizbinin liderleri – Maruyama'nın tipolojisindeki Kıdemli Devlet Adamları – acılı bir pişmanlık ve siyasal yeniden yapılanma evresinin kendilerine an itibariyle kapalı kapılar ardından manipüle etmek zorunda kaldıkları siyasal sistemi yeniden açık bir şekilde kontrol etmelerine imkan vereceğini umuyor. Gözünü açmış ama parçalanmış olan muhalefet güçleri alternatif bir siyasi kültürün potansiyelini neredeyse onun kadar açık bir şekilde ortaya çıkarıyor – öyle bir potansiyel ki ancak ve ancak Gramsci'nin uzatmalı mevzi savaşı adını verdiği yolla amacına ulaşabilecektir.

Bu alternatif siyasi kültürün gelişmesinin bir şartı, Japon halkının kendi geçmişleriyle yüzleşmesidir. Halk, Japon biricikliğini çok-biçimli bir dünya düzenine ulusal ve etnik tâbiyet halkalarını kontrol eden bir merkez olarak değil de ona katkıda bulunan pek çok farklı medeniyet türlerinden sadece birisi olarak algılayan bir alternatif bilinç geliştirmek üzere tüm öz-farkındalıklarıyla Maruyama'nın analiz ettiği siyasi sistemle karşı karşıya gelmek zorunda kalacaktır. Asya'nın diğer halklarının güvenine layık olmak için Japon militarizminin verdiği zararları açıkça kabul etmeleri ve küresel yönelimli girişimlere olan katılımlarını temin etmeleri gerekecektir. Bu girişimleri mümkün kılan Japon kaynakları ve enerjisi, Japonya'nın geçmiş tecrübelerine dayanan amillerinin yarattığı şüphe tarafından etkisiz hale getirilmektedir hala. Birleşik Devletlerle Japonya arasındaki "özel ilişki" geleneksel Japon kültüründeki dünyanın aynı merkez üzerinde iç içe geçmiş dairelerden oluştuğu imgesinde kendine yer bulmuştur. Japonya'nın yalnız ve imparatorun merkezde olduğu bir durum yerine, merkeze sembiyotik tamamlayıcılıklarıyla Japonya ve Birleşik Devletler geçmiştir. Bu imgeyi sürdürmek, çok-katmanlı dünya düzenine yönelik Japonya'nın atacağı adımın ihtimalini yok sayacaktır.

Alternatif bir siyasi kültürün bir diğer koşulu, üzerine iç siyaset reformunun, yeni bir toplum sözleşmesinin çerçevesinin ve özerk dünya-yönelimli dış politikanın temelleneceği bilgi birikimini inşa edebilme kapasitesidir. Japon siyaset bilimi, bu şartın temelini oluşturmaktadır.

Maruyama'nın nesli ve onun öğrencileri geçmiş siyasi kültürden neşet eden engellerin eleştirel bir algısının gelişimini başlattılar, bu engellerin aşılmasına yönelik gerekli ilk adımı attılar. Japon siyasetinin izleyen “edilgen devrimi” bu temel üzerine kurulmamıştı. Siyaset biliminin temayülü ABD modellerinin ve yöntemlerinin ithal edilmesine ve bunların hiçbir eleştiriye tabi tutulmadan Japonya'ya uygulanmasına kaymıştır. Maruyama'nın karşılaştırmalı olarak hermenötik ve pozitivism arasındaki orta yoldaki bir Avrupa geleneğinden, Max Weber ve Karl Mannheim'in temsil ettiği bir gelenekten faydalandığı yerde, şimdilerde vurgu pozitivist hale gelmiştir, ve Japon tecrübesinin ve onun ortaya koyduğu özel sorunların özgüçlüğü algısı kaybolmuştur.

Daha yakın zamanda, pek çoğu lisansüstü eğitimlerini yurt dışında tamamlamış olan yeni bir Japon siyaset bilimcileri nesli, bir kez daha ülke içerisinde ve uluslararası alandaki uygulamaların reformuna yönelik bir bakış açısıyla Japon tecrübesini yeniden yorumlamak için karşılaştırmalı yaklaşımı kullanmaktaydı. Uluslararası ilişkilerin yakın zamanda üniversite bölümleri arasında daha geniş bir alan bulmaya başlaması, yalnızca kendi kendini yücelten bir devlet gücü refleksi değil, aynı zamanda yeni bir öğretmen ve öğrenci nesli içerisinde Japonya'nın dünya çapında yapıcı ve yenilikçi bir rol oynamasına yönelik derdin de bir ifadesiydi. Bu yeni enternasyonalizm yeniden güçlenen bir milliyetçilikle karşı karşıya ve bunun sonuçları ise henüz pek belirgin değil.

Alternatif bir siyasi kültürün ana hatları bugünün Japonyası'nda mevcut. Henüz baskın siyaset kalıplarını değiştirecek bir biçim almış değil; ve mevcut seçim siyaseti kurumları üzerinden gelişmeleri de pek mümkün gözüküyor. Bu, kökleri derinlerde yatan gelenekselci siyasi kültürü Japonya'nın uluslararası rolüne etki edebilecek bir şekilde dönüştürmek için en iyi ihtimalle oldukça yavaş bir şekilde çalışacakları anlamına geliyor. Şimdi baş başa kaldığımız soru şu: Dünya düzenini yeniden şekillendiren küresel ekonomik kuvvetler Japonya'daki bu değişim potansiyelini dikkate almadan, bu dahili güçlerin gelişmesine ket vurarak öylece geçip gidecekler mi? Küresel ekonomik güçler, bu dahili güçleri desteklemek yerine milliyetçi ya da neomerkantilist tepkileri mi tetikleyecek? Veya küresel toplumsal güçlerinin, Japonya'nın dahili toplumsal ve entelektüel değişimiyle her ikisini de takviye etmek için etkileşime girme ihtimali var mıdır? Karşı-hegemonyacı, çok-katmanlı bir dünyanın tahayyülüne yönelik çalışmaya adanmış olanlar, neticelerin yalnızca Japonların yeni bir siyasi kültür yaratmaya yönelik sarf ettiği çabaya değil, aynı zamanda Japon toplumundaki olası-

lıkları daha iyi anlamaya çalışan yabancıların bu dahili güçlerle işbirliğine gitmesine de bağlı olduğunu fark edeceklerdir.

Notlar

Bu metin ilk olarak *International Journal*, vol. 44, no. 4 (Autumn 1989), s. 823-862'de yayımlanmıştır.

- 1 Bu durum, David Mitran'yın *A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organisation* (Londra: Royal Institute of International Affairs) başlıklı yazısında savunduğu ve ulusal egemenliklerin erozyonunu belirli ve büyük teknik görevleri yerine getiren işlevsel uluslararası örgütlerin yaygınlaşması üzerinden imgeleyen “işlevsellik”le karıştırılmamalıdır.
- 2 David B. Dewitt ve John J. Kirton, *Canada as a Principal Power: A Study in Foreign Policy and International Relations* (Toronto: John Wiley, 1983).
- 3 John W. Holmes, *The Better Part of Valour: Wssays on Canadian Diplomacy* (Toronto: McClelland and Stewart), s. 1. Holmes kamu yararını (barışı) belirli ulusal çıkarların üzerinde tutmaktaydı; “orta güçte olmayı savunmanın” anlamı da budur.
- 4 Aslen Hollandalı olan Hugo Grotius, Fransa'da sürgünde yaşamış ve İsveç Krallığı adına diplomat olarak çalışmıştır. Kendisi, G. N. Clark'ın da yazdığı gibi “uluslararası bir adam”dı. Clark, *The Seventeenth Century* (Londra: Oxford University Press, 1947), s. 127. Çalışmaları, Hollanda devletine bağımlı olmamakla birlikte, Hollanda toplumunun birer ürünü olarak görülebilir.
- 5 Edward P. Cheyney, *The Dawn of a New Era, 1250-1453* (New York: Harper and Row, 1936), s. 31-34.
- 6 John W. Holmes, *The Shaping of Peace: Canada and the Search for World Order, 1943-1957*, c. I (Toronto: University of Toronto Press, 1979), s. 307.
- 7 Bu tartışma, Paul Kennedy'nin yazdığı bir kitap incelemesinin “Can the US Remain Number One?” [ABD Bir Numara Olarak Kalabilir Mi?] başlığında özlü olarak yer bulmuştur. Kennedy elbette *Rise and Fall of the Great Powers* (New York: Random House, 1987) eseriyle bu tartışmanın ana katılımcılarından.
- 8 Susan Strange, “Protectionism and World Politics,” *International Organization*, c. 39, no. 2 (İlkbahar 1985), s. 256.
- 9 Charles S. Maier, “The Politics of Productivity: Foundations of American International Economic Policy after World War II,” c. 31, no: 4 (Sonbahar 1975).
- 10 “Toplumsal güç odakları”yla kastettiğim, var olan uluslararası örgütler içinde istişari konumu olan STK'lar değil. Birçok STK, kurulu düzende var olan devletlerle ve devletler arası sistemle bütünleşik olarak çalışır. Burada

- vurgulanan ihtiyaç, henüz kusursuz olarak örgütlenmemiş, bununla birlikte toplum içindeki çatışmalar sayesinde siyasi olarak bilinçli hale gelen STK'larla diyalog kurmaya yöneliktir. Bu süreç, günümüzde en açık olarak sosyalist ülkelerde sivil toplumun yeniden ortaya çıkışıyla görünür olmakla birlikte, gelişkin kapitalizmin içerisinde ve bağımlı kapitalist gelişmenin var olduğu toplumlarda da gözlemlenebilmektedir. Sivil toplumun evrimleştiğini, sürekli olarak kendi geleceğini yarattığını görmeli ve onu geçmişle mutabık yapılarla sınırlı tutmaktan kaçınmalıyız.
- 11 Hesaplama yöntemleri askeri personelin emekli maaşlarının sayılıp sayılmaması gibi konularda farklılıklar göstermektedir. Japonya'nın askeri tedarik maliyetleri, muhtemelen diğer bazı büyük güçlerinkinden yüksektir. Dahası, Japonya'nın satın aldığı silahların çeşitliliği nükleer olmayan silahlarla sınırlı olmakla birlikte, ülkenin birkaç ay içinde “nükleerleşecek” teknolojik yetenekleri mevcuttur. Japonya, genel askeri harcamalar göz önünde bulundurulduğunda, Büyük Britanya ve Fransa ile kuşku götürmeyecek şekilde aynı kategoride yer almaktadır. Silah sanayii, dünya silah pazarında rekabetçi hale gelebilmek için ciddi anlamda gayret göstermektedir (silah ihracatı şu anda yasak durumdadır): Nikos Tzermis, “Japan's Arms Industry Gears Up,” *Swiss Review of World Affairs*, c. 38, no. 6 (Eylül 1988), s. 38.
  - 12 Örneğin Japonya, Donald J. Puchala ve Roger A. Coate tarafından Academic Council on the United Nations System (ACUNS) için hazırlanan raporlarda yazarların uluslararası kuruluşlarda liderlik rolü oynayabileceğine dair kuşkularına rağmen bir “orta güç” olarak değerlendirilmektedir. Bkz. *The State of the United Nations, 1988* (Hanover, N. H.: ACUNS, 1988), özellikle s. 32-33, 41-44 ve “The Challenge of Relevance: The United Nations in a Changing World Environment” (Hanover, N. H.: ACUNS, kopyalanmış taslak rapor, 1989), s. 47-50.
  - 13 *Le Monde*, 13 Aralık 1988.
  - 14 Bu nokta Richard Rosecrance, *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World* (New York: Basic Books, 1986) kitabında vurgulanmaktadır.
  - 15 Eleştirenler, Japon yardımlarını ülke ekonomisinin denizaşırı genişlemesiyle bağlantılandırmaktadır. Waseda Üniversitesi'nde iktisat profesörü olan Jun Nishikawa, ticari kuruluşların ve devletlerin sömürücü yayılma politikalarına bireyler arası bağlantıların teşvikiyle karşı konulabilmesini önermektedir: “Japan's Expansionism and the Role of People's Movements,” *Waseda Journal of Asian Studies*, c. 6 (1984), s. 1-14. Pacific Asia Resource Center 'dan Yoko Kitazawa (Conference on Common Security and the Role of the State, Yokohama, Aralık 1987'de sunulan basılmamış makalede) az gelişmiş ülkelerle gerçekleştirilen yardım ilişkilerinin Japonya'daki toplumsal refah ve iş güvenliğine zarar verirken, aynı zamanda diğer ülkelerdeki

- ucuz iş gücünü sömürerek Japonya'nın bu ülkelerin kaynaklarını kontrol edebilmesine imkan verdiğini öne sürmektedir.
- 16 Robert Glipin buna Nichibei ekonomisi (Japoncada Japonya için kullanılan *nihon* ve Birleşik Devletler veya pirinç ülkesi için kullanılan *beikoku* karakterlerinden) adını vermektedir: *The Political Economy of International Relations* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1987), s. 336-339.
  - 17 Fransız Nobel ekonomi ödülü sahibi Maurice Allais, Japonya ve diğer ülkeler tarafından sağlanan finansmanın ABD'de ortalama yaşam standardını aksi durumda mümkün olan üzerinden yüzde 3 oranında arttırdığını tahmin etmektedir: *Le Monde*, 29 Haziran 1989.
  - 18 Bu sorun, 25 milyon okur yazar olmayan insanı ve bununla bağlantılı olarak suç ve uyuşturucu problemlerini içerir. Oransal olarak, okuma yazma bilmeme sorunu Kanadâda çok farklı değildir. Bu, Japonya'daki genel eğitim seferberliğiyle karşılaştırılabilir. Üst seviyede, doğal olarak, ABD'nin seçkin eğitim kuruluşları dünyada en ön sırada yer almaktadır. Üretkenlikteki zayıflığın ana kaynağı bundan ziyade toplumun eğitimsel temelindeki yoğunlukla ilgilidir. ABD'nin üretkenlik sorunuyla ilgili eleştirel yorumlar için bkz. Peter G. Peterson, "The Morning After," *Atlantic Monthly*, c. 260, no. 4 (Ekim 1987).
  - 19 Glipin (*Political Economy of International Relations*, pp. 404-405) iyicil ve kötücül merkantilizmi ilkinin bir ülkedeki değerlerin özerkliğini ve toplumsal yapıyı koruması bakımından, ikincisinin ise iktisadi kaldıraçları güç ve hakimiyet adına kullanması bakımından ayırır.
  - 20 Liberal iktisadi teorisinin varsayımlarının aksine, Susan Strange bir "kontratlar ağı" içinde düzenlenen, siyasi baskıların ve iktisadi teşviklerin bir araya getirdiği bir dünya ekonomisinin dünya ticaretinin değerinde gözle görülür herhangi bir azalmaya yol açmayacağını öne sürmektedir. Bkz. kendi eseri "Protectionism and World Politics."
  - 21 Bu iddia küresel siyasi-iktisadi tarihin Kondratieff uzun dalga teorileriyle bağlantılıdır. Bkz. örn. Carlota Perez, "Microelectronics, Long Waves, and World Structural Change: New Perspectives for Developing Countries," *World Development*, c. 13, no. 3 (Mart 1985), s. 441-463.
  - 22 *Pax nipponica* tezi için, bkz. Kenneth Pyle'in "Japan, the World, and the Twenty-First Century," T. Inoguchi and D. Okimuto (ed.), *The Political Economy of Japan*, vol. II: *The Changing International Context* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1988), s. 446-486'daki bölümü. Ayrıca Ezra Vogel, "Pax Nipponica?," *Foreign Affairs*, c. 64, no. 4 (İlkbahar 1986), s. 762-767 ve David E. Sanger, 4 Ağustos 1989 tarihli *New York Times*, Shintaro Ishihara'nın, *The Japan That Can Say No*, çev. Frank Baldwin (New York: Simon and Schuster, 1991) kitabına atf.

- 23 Bu süreci Cox, *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History* (New York: Columbia University Press, 1987) başlıklı kitabın özellikle 9. bölümünde daha etraflıca tartıştım. Post-fordizm güvenli kurumsal yaşam boyu taahhüt sektörünün ve korunmasız küçük ölçekli sektörün arasında teknolojik açıdan sofistike küçük ölçekli işletmelerden oluşan yeni bir sektöre yol açtı: yüksek gelir elde eden ve ekonominin uluslararasılaşmasından faydalanan dünya çapındaki “ev içi üretimi sanayi”leri.
- 24 Bkz., örneğin Mikio Sumiya, başkan, Japan Institute of Labor, *Japan Labor Bulletin*, c. 27, no. 5 (Mayıs 1988), s. 5-8’deki yazısı; ayrıca Yasuo Kuwahara’nın Mart 1988 sayısındaki yazısı ve Machiko Osawa’nın Haziran 1988 sayısında yer alan 1988 Japon endüstriyel ilişkileri konferansı hakkındaki raporu.
- 25 Dokkyo Üniversitesi’nde iktisat profesörü ve Japan Institute of Labor’da uzman araştırmacı olan Yasuo Kuwahara, yabancı çalışanların durumu hakkında kısa bir araştırma yazısı yazmıştır: *Japan Labor Bulletin*, c. 27, no. 11 (Kasım 1988), s. 4-8.
- 26 Güneydoğu Asya’daki seks turizmi endüstrisinin hızlı artışının temelleri, Birleşik Devletler’in Vietnam Savaşı sırasındaki R&R (rest and recreation – dinlenme ve boş zaman değerlendirme) askeri programına dayanır. Bu endüstri, bireysel müşterileri çekmesinin yanı sıra, erkek çalışanların işe bağlılıklarını teşvik etmek amacıyla belirli kurumsal sponsorlukları da kullanılarak devamlılık sağlar ve gelişir.
- 27 Profesör Kuwahara, Japon kurumsal yapısının yöneticilerin hissedarlara karşı sorumlu olduğu ve yönetim kurulu üyelerinin sıklıkla kurum dışından seçildiği batı capitalist ülkelerinde süregelen farklı olduğuna işaret etmektedir. Japon firmalarında, yöneticilerle hem mavi yaka, hem de beyaz yaka çalışanlar arasında uygun bir şekilde daha fazla sosyal yakınlık algısı mevcuttur. Kurumsal birlik, bu bileşenlerin tümünü kucaklar ve kurumun çıkarlarını birincil kaygısı olarak kabul eder. Japon uygulaması, çalışanların yönettiği bir firma modeline işaret eder. Bu, elbette yalnızca sürekli çalışanlara uzanır. Bkz. *Japan Labor Bulletin*, c. 27, no. 6 (Haziran 1988), s. 4-8 ve c. 27, no. 12 (Aralık 1988), s. 4-8.
- 28 Peter F. Drucker, “Japan’s Choices,” *Foreign Affairs*, Yaz 1987.
- 29 Karel van Wolferen, “The Japan Problem,” *Foreign Affairs*, c. 65, no. 2 (Kış 1986-87), s. 288-303 ve *The Enigma of Japanese Power: People and Politics in a Stateless Nation* (New York: Knopf, 1989).
- 30 Bkz. James Fallows’un 20 Haziran 1989 tarihli *New York Review of Books*’ta yayımlanan inceleme makalesi. Van Wolferen’in Japon eleştirmenleri, “tepesiz” tezinin, Japonya’nın perde arkasında karmaşık, gayriresmî şekilde ve çoklu danışma süreçleriyle gerçekleştirilen, öte yandan etkin kararlara ulaşan (veya ulaşabilen) karar verme süreçlerinin batılı bir yanlış okumasından

- kaynaklandığını öne sürmektedir. Eleştirmenler, tesirsizliği yabancıların gözünde kişiselleşmiş ve geleneksel pratiği uygulamayan bir karar verme sisteminden kaynaklanan eski başbakan Nakasone'ye anormal bir durum olarak atıfta bulunmaktadır. Van Wolferen'in eleştirmenlerinin açıkladığı şekliyle Japon karar verme sistemi, Masao Maruyama'dan yola çıkılarak bu metinde tartışılan modelle tutarlıdır.
- 31 Yoshikazu Sakamoto, "The International Context of the Occupation of Japan," in Robert E. Ward and Yoshikazu Sakamoto (ed.), *Democratizing Japan: The Allied Occupation* (Honolulu: University of Hawaii Press, 1987).
- 32 Chie Nakane, *Japanese Society* (Harmondsworth, Middlesex: Penguin, 1973) başlıklı kitabında, Japonya'daki toplumsal farklılaşmaya dair dikey (hiyerarşik-sıralama) kavramların yatay (sınıf ve statü-grup) kavramlara ağır bastığını vurgular. Ben burada üretim sürecindeki görece güçle belirlenen sınıfın, diğer toplumlarda olduğu gibi Japon toplumsal yapısında da uzun vadedeki eğilimleri şekillendirmede bir etmen olduğunu öne sürüyorum. Ama bu, sınıfın grup bilinci (kendi için) halinden çok nesnel anlamdaki (kendi içinde) halidir. Belirli toplumsal pozisyonlara sahip kişilerden (örn. yüksek rütbeli memurlar, profesörler, maaşlı çalışanlar) beklenen davranış normlarına bağlılık -bir etik- olarak anlaşıldığı haliyle statü, toplumsal farklılaşmanın bilinçli şeklidir. O halde, bu yatay farklılıklar, Nakane'nin (Japonya'daki *ba'*ya karşılık gelen) "çerçeve" farklılıklar, başka bir ifadeyle kurum, bakanlık veya kişinin ait olduğu başka bir iş birimi gibi yapısal kimliklerle maskelenir. En geniş seviyede çerçeve millete denk gelebilir. Çerçeve kimlikler bağlılıkları anımsatır ve bu bağlılıklar statü etiğiyle -bu etiği olumsuzlamadan- üst üste gelir. Takeshi Ishida, Japonya'da erken 1930'larda sınıf bilincinin nasıl ortaya çıktığını ve savaşı takip eden ilk birkaç yılda her dönemde nasıl ulusal bilincin altında kaldığını iki durumda iki farklı sebeple tartışmaktadır ("Socialism and National Consciousness: The Case of Japan in the Periods before and after World War II," konferans makalesi, 1987). *Japanese Culture: Change and Continuity* (New Brunswick, N.J.: Transaction Books, 1983) başlıklı kitabında Ishida, Japon uyum algısını (Nakane'nin çerçeve kavramıyla tutarlı olarak) Meiji devlet oluşturucularının aile-devlet doktrinine naklettiği modern dönem öncesi pirinç yetiştirici toplumun grup oryantasyonundan elde etmektedir.
- 33 Maruyama, *Thought and Behaviour*, s. 9.
- 34 a.g.e., s.212.
- 35 Bu dönemde Japonya'da bulunduğum sırada bu durumu kişisel olarak keşfetme fırsatı buldum. Bana bir lisansüstü seminerinin üyelerine imparatorun onlar için ne anlama geldiğini sorma şansı verildi. Cevaplar bu sorunun kendi bilinçlerine hastalıkla ilgili basında yer alan haberlerle girdiğine ve

- imparatorun savaşta veya savaş dışındaki rolü hakkında okulda veya ailelerinde nadiren tartışmalar duyduklarına işaret etmekteydi.
- 36 NHK'nın (Japan Broadcasting Corporation) Haziran 1988'de, yani imparatorun hastalığından önce yaptığı bir anketin sonuçları katılımcıların yüzde 47'sinin imparator hakkında kayıtsız olduğunu, yüzde 28'sinin imparatora saygı duyduğunu belirttiğini, yüzde 22'sinin ise imparator hakkında olumlu izlenime sahip olduğunu söylediğini göstermektedir. 8 Şubat 1989'da *Aashi Shimbun*, imparatorun ölümünden iki hafta sonra yapılan bir anketin katılımcıların yüzde 57'sinin medyanın gereğinden fazla çalkantı yarattığını, yüzde 28'inin halkın yaygın hislerinin doğal bir şekilde ortaya konduğunu, yüzde 5'inin ise Japonya'nın savaş öncesi döneme geri dönüş yolunu tutacağı korkusuyla tedirgin olduğunu belirten sonuçlarını yayımladı (Sakamoto, *Emperor System*, p. 17 ve 47).
- 37 Chalmers Johnson, *MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-1975* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1982).
- 38 ABD'nin Japonya üzerinde savunma meseleleri hakkındaki politikası çelişkilidir. Bir taraftan 1960 güvenlik antlaşmasının çerçevesinde sınırlı kalmakla birlikte ABD baskıları Japonya'nın savunma harcamalarındaki artışı desteklerken, diğer taraftan bazı fikirler (eski ABD dışişleri bakanı Henry Kissinger'ın fikirleri de dahil olmak üzere) Japonya'nın savunmadan çok kalkınma yardımlarına kaynak ayırmasını önermekteydi: Nikos Tzermias, “Japan's Defense Buildup,” *Szoiss Review of World Affairs*, c. 38, no. 3 (Haziran 1988), s. 12-15.
- 39 Yoshikazu Sakamoto, “Conditions for Peace in the Asia-Pacific Region,” Conference on Common Security and the Role of the State, Yokohama, Aralık 1987'de sunulan makale. Bölgeyi etkileyen stratejik meseleler Robert W. Reford, “Canada's National Security Interests in the North Pacific,” *mimeo*, 1989'da ele alınmıştır.
- 40 Japonya'nın geleceğine dair milliyetçi bir perspektifin yakın geçmişte tekrar su yüzüne çıkması, ülkenin dış politika konusundaki ABD'ye bağımlılığını eleştirenlerin bu politikanın milliyetçi-militarist bir yöne doğru hareket edeceği korkusuyla bağımsız bir dış politika izlemesini savunmakta temkinli olmasını tavsiye etmesine neden olmuştur. Eski başbakan Nakasone bazıları tarafından bir Japon de Gaulle, başka bir deyişle dünyada bağımsız bir Japon rolünü tanımlayacak bir lider olarak ortaya konmuştur. Bu, Nakasone'yi geleceğin bir başbakanı olarak gösterir gibi görünmektedir. Geçmişin bir başbakanı olarak Nakasone, hiç de Gaullist olmayan bir şekilde Birleşik Devletler'den gelen baskılara razı olmaya hazır olan ve uzun vadeli stratejik planlamadan çok taktik avantaja öncelik veren bir görüntü çizdi.

---

14 Üretim ve güvenlik (1993)

Bu bölümün bağlantılı temaları olan üretim ve güvenlik, bağımlı ve bağımlı değişkenler olarak düşünülmemelidir. Aralarında mütakabiliyete dayalı ya da diyalektik bir ilişki vardır. Dahası, bu iki terim arasındaki ilişkinin, bir üçüncü terim içerisinde cereyan ettiğini anlamak gerekir: dünya düzeninin değişen yapıları. Bu makale, çağdaş dünyayı yapısal bir bakış açısıyla tarihsel bir boyut içerisine yerleştirmek suretiyle, bu ilişkiler hakkında düşünmek için gerekli çerçevenin ana hatlarını çiziyor. Ampirik bir çalışma olmaktan ziyade, ileride daha ampirik soruşturmalara yol gösterebilecek, birbiriyile bağlantılı birtakım hipotezler ortaya koyuyor.

Fordizm ve post-Fordizm

“Üretim”in askerî güç ve dünya düzeniyle nasıl bir ilişkisi vardır? Üretimin çağdaş tarihinde, aralarında yaklaşık yüz yıl bulunan iki hayati eşik söz konusudur.¹ On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru, (biraz da anakronik bir adlandırmayla) artık Fordizm diye anılan yeni bir üretim sistemine geçilmişti. Yirminci yüzyılın son on-yirmi yılı itibarıyla, üretimin baskın örüntüsünde yaşanan benzer bir kırılmayı takiben post-Fordizm dönemine giriliyor artık.

Fordizm karmaşık bir olgudur.² Bütünüyle teknolojik anlamda bakıldığında, Fordizm, seri üretim, montaj bandı ve fabrika disiplinine sahip vasıflı işçinin Taylorcu üretim sistemleri içinde hızlıca eğitilebilir çok sayıdaki yarı-vasıflı işçiyle ikame edilmesine dayanır. Bu yeni üretim yapılanması, iktisadi örgütlenme, tüketim ile gelir dağılımı, refah bağlamında yeni ortaya çıkan yapılar ve devlet gücünün coğrafi temelinin yoğunlaşmasıyla ilişkiliydi. Fordizm, iktisadi gücün büyük şirketlerde toplaşması ve

seri üretimin sürdürülebilmesi adına standartlaştırılmış ürünlerin kitlesel tüketimini mümkün hale getirecek istihdam, ücret ve refah politikalarının benimsenmesi anlamını taşımaktaydı.

Erken evrelerinden itibaren Fordizm, ulusal emek gücünü ve ürün piyasalarını korumak amacıyla iktisadi anlamda ulusçu tedbirleri teşvik etmiştir. Sonraki evrelerinde ise Keynesgil talep yönetimi politikalarının yardımıyla, devlet ile şirket yönetimleri ve örgütlü emek arasında tam istihdam ve refaha dayalı bir ittifakı muhafaza edebilmiştir. Fordizm, on dokuzuncu yüzyılın liberal farz edilen düzenini yerinden eden rakip emperyalizmlerden kurulu bir dünya düzeninin mütemmim cüzüydü; yirminci yüzyılın ortalarındaki devlet sistemiyle de uyum içerisindeydi. Uluslararası iktisadi ilişkilerin, yani ulusal ekonomiler arasındaki işlemlerin tanzim edilmesine dönük devletler-arası düzenlemelerin temelini oluşturmaktaydı. Ayrıca yirminci yüzyıl ortalarındaki askerî güvenlik sisteminin ayrılmaz bir parçasıydı: askerî gücün maddi temelini üretimini gerçekleştiriyor, yine askerî örgütlenme için bir model teşkil ediyor ve devletler-arası sistemi oluşturan devletlerin ulusal çıkarları açısından hayati bir önem taşıyordu.

Fordist üretim 1973-74 iktisadi krizini takiben, bilhassa gelişmiş teknolojilerin kullanıldığı sektörlerde, yerini yeni bir üretim örgütlenmesine bırakmaya başladı. İş dünyası, dünya piyasalarında daha rekabetçi olabilmek adına sermayenin yeniden yapılandırılması konusunda endişeliydi ve bu endişesini hükümetler üzerinde baskıya dönüştürmekteydi. Fordist dönemin uluslararası iktisadi ilişkileri, ulus ötesi üretim ve maliyeye dayalı, devletler-arası düzenlemelerden kaçınabilecek ya da devletlerin desteği veya müsamahası sayesinde kendi kendini düzenleyebilecek bir dünya ekonomisinin ortaya çıkışıyla birlikte yavaş yavaş yerinden edilmekteydi.³

Post-Fordizm, standartlaştırılmış ürünlerin büyük tesislerdeki seri üretiminden, daha geniş ve uzmanlaşmış bir piyasa yelpazesine dönük kısa vadeli üretime yönelişi temsil etmekteydi. Artık çok sayıdaki yarı vasıflı işçinin büyük üretim tesislerinde bir araya getirilmesi gerekmiyordu. Şimdi asıl ihtiyaç, çok sayıdaki görece küçük ölçekli üretim biriminin yarattığı çıktının değişken taleplere göre birleştirilmesiydi. Büyük tesisler, istihdam edilen emek gücü ve depolamanın getirdiği yüksek sabit maliyetin, istihdam ve taşeronlaştırma konularında daha fazla esneklik uğruna azaltılması gerekiyordu. Post-Fordizm emek piyasalarının parçalanması üzerine inşa edilmiştir. Buna, (gücünü çok büyük oranda seri üretim yapan sanayilerden alan) örgütlü emeğin zayıflatılması ve (iş dünyası tarafından uluslararası rekabeti engelleyici bir maliyet olarak görülen) refah devletini hedef alan bir saldırı eşlik etmiştir.

Post-Fordizm uluslararası üretimle uyumluluk içerisindedir: çok sayıda ülke pazarına ürün arzı gerçekleştirilebilmesi için farklı yasal sistemlere sahip ülkelerdeki üretici gruplar ve tesisler arasında irtibat kurar. Arkasında ölçek itibarıyla küresel olan ve –New York, Tokyo, Londra, Frankfurt gibi– belli başlı şehirlerde odak noktaları bulunan uluslararası mali sistemin teşvik ve desteği vardır. Post-Fordizm küresel ekonomi içerisindeki karşılıklı bağımlılığa uygun düşen üretim tarzıdır; tıpkı Fordizmin rakip egemen devletler sistemine uygun düşmesi gibi. Fordizm ulusal ekonomilerin devlet idaresi altında örgütlenmesini özendirirken post-Fordizm, devletin uluslararasılaşmasını ve böylece ulusal ekonomilerin dünya ekonomisindeki büyümenin gereklerine uyarlanmasının bir aracı haline gelmesini teşvik etmektedir. Bunun, elbette ki, dünya düzenini ve askerî güvenlik konseptini ilgilendiren içerimleri vardır.

İki dünya düzeni kavramı birbiriyle çatışma halindedir: coğrafi kavram ile küreselleşme kavramı.⁴ Şüphesiz, bu karşıtlık, sorunu gerçekte olduğundan daha keskin şekilde yansıtmaktadır. Söz konusu olan, iki tamama ermiş yapıdan ziyade iki eğilimdir. Bunların aralarında yalnızca karşıtlık değil karşılıklı ilişkiler de bulunur. Küreselleşmekte olan ekonomi kurallarının uygulanabilmesi için coğrafi temelli devlet gücüne ihtiyaç duyar.

Küreselleşme, güçler arasında yeni bir hizalanmaya yol açmaktadır. ABD, büyük ölçüde özel iktisadi faillerin etkileşimleri yoluyla kendi kendini düzenleyen küresel ekonomi kavramını teşvik etmek ve uygulanmasını sağlamak üzere başat bir rol üstlenmiş durumdadır. Diğer devletlerin çoğu, bilhassa da iktisadi anlamda daha bağımlı olanlar, kendi ekonomilerini bu türden bir dünya ekonomisine iyiden iyiye eklemleyecek uyum mekanizmalarını içeride tatbik etmeye mecbur bırakılmaktalar. Ne var ki, ABD, küresel ekonominin kural ve uygulamalarını tek başına belirleyebilecek durumda olmadığından, bu hususları –başta Avrupa ve Japonya, ve belki Çin, gibi– öteki büyük iktisadi güçlerle müzakere etmeye çalışmak zorundadır. Söz konusu büyük iktisadi güçler, dünya düzeninin küreselleştirici ve coğrafi ilkelerine dair farklı bahisler ortaya koymaktadırlar. İktisadi uygulamaları daha yüksek oranda devlet dahil tarafından koşullanmıştır. Dolayısıyla iktisadi küreselleşmenin gerektirdiği kuralların uygulanması konusu sorunludur, zira bu kurallar ve büyük güçlerin uygulamaya dair belirli örnekler üzerinde karşılaşabilecekleri muhtemel çıkar çatışmalarına ilişkin güçlü bir mutabakat yoktur.

Gözlemciler olarak yüzyıllık çağdaş dönemden daha uzun bir tarihsel perspektifi benimseyip bunu iki yüzyıl kadar geriye götürdüğümüz vakit, Fordizm ve onunla ilişkili toplumsal ve siyasal yapıların, Karl Polanyi'nin

kendi kendini düzenleyen piyasa⁵ olarak adlandırdığı sistemin kutuplaştırıcı toplumsal etkilerine verilen tepkiler olduklarını görebiliriz. *Büyük Dönüşüm* isimli kitabında Polanyi, İngiliz devletinin yasal gücünü kullanarak meta, para, toprak ve emeği nasıl serbest piyasaya dahil ettiğini inceler. Bir iktisat tarihçisi ve antropolog olan Polanyi'ye göre, kendi kendini düzenleyen piyasa hiçbir suretle doğal değil ütopyacı bir fikrin peşinde zor gücüyle oluşturulmuş yapay bir olgudur. Buna bir yanıt olarak ise gelenekçiler, ahlakçılar ve yeni yoksullaştırılmış madun sınıflar, piyasaya karşı, toplu iş sözleşmesi gibi devlet-destekli yapılar aracılığıyla toplumsal koruma mekanizmaları inşa etmeye dönük siyasal çabaları desteklediler. Bugün “Fordizm” adını verdiğimiz şey bu yanıtın nihai biçimiydi.

Ulusal ekonomiler ölçeğinde, on dokuzuncu yüzyıl süresince meydana gelen gelişmeler yirmi birinci yüzyılda küresel ekonomi ölçeğinde tekerrür edebilir. Ulusal topluluklar içerisinde ve arasındaki, ve aslında giderek küresel bir toplumda ülke sınırlarını aşacak şekilde, halinden memnunlarla mahrum bırakılmışları kutuplaştırması itibarıyla post-Fordizm, rekabet içerisindeki hakim grupların bir kesiminin de destek vermesiyle dezavantajlılardan ve mülksüzlerden gelecek bir tepkiyi pekala harekete geçirebilir. Böyle bir tepki küresel ekonominin bu grupların çıkarlarını daha fazla gözetir biçimde düzenlenmesine –ki bu 1970’lerin ortalarında küresel gündemi kaplayan Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen’in (*The New International Economic Order*) niyetinin yeniden hayat bulması anlamına gelir– ve yerel ekonomilerin sosyal adalet ilkesi uyarınca örgütlenmesine yönelik niyeti canlandırabilir.

Böyle bir tepkinin ortaya çıkması halinde, bir ya da daha fazla coğrafi gücün kendilerini dünya ekonomisinin baskısından karşı yalıtacak adımları atması beklenebilir. Bu tür ayrılıkçı coğrafi güçler sahip oldukları otoriteyi, aşıkâr ulusal hedefler lehine maliyeyi, ticareti, yatırımı, üretimi ve ülke kaynaklarına erişimi kontrol etmek amacıyla kullanacaklardır.⁶ Bu gibi devlet biçimlerini adlandırmak için çeşitli isimler bulunabilir: devlet kapitalizmi, sosyalizm ve korporatizm çok kullanılmış ve yenileriyle değiştirilebilecek terimlerden bazılarıdır. Ortak etken, küresel piyasa baskılarının herhangi bir engelle karşılaşmadan işleyebilmesini sağlayacak fail olarak dünya ekonomisinin gereklerinin hizmetine koşulmuş devlet kavramının reddedilmesidir. İktisadi ve toplumsal örgütlenmede coğrafi ilkenin bu şekilde yeniden teyidi, küresel ekonomik yapılara bir meydan okuma olarak algılanacak ve böylece küreselleşmenin istihkâmı konumundaki coğrafi gücün husumetiyle karşı karşıya kalacaktır.

Fordizm Ve Askerî Güç

Tarihin seyri içerisinde kaçınılmazlığa yer yoktur. Araştırmacılar müstakbel imkanların göstergeleri olarak hizmet edebilecek örüntüleri geçmiş içerisinde ayırt edebiliyorlarsa eğer, bu, neticeler öngörülemez olsalar da, geleceğin belirlendiği koşulları şekillendiren kuvvetli tazyiklerin bulunmasındandır. Bu tazyiklerden haberdar olmak, gerçekleştirilebilir olanı uygulanamaz olandan ayırt etmeye yardımcı olabilir ve böylece gözlemcilere, muhtemel istikametlerden hangisini arzu edilir buluyorlarsa olayları ona doğru kanalize etme imkanı verebilir.

Bu minvalde, küçük çaplı imalatın seri üretime dönüşümünde de herhangi bir kaçınılmazlık bulunmaz. Sanayi bakımından daha ilerideki Avrupa ülkelerinde, yüksek kaliteli imalata dayalı bir zanaat geleneği, hepsi de parçalı piyasalara dönük üretim yapan Birmingham'daki küçük ölçekli imalathaneler, Sheffield'daki çelik üretimi ve Lyon'daki ipek üreticiliği içerisinde oldukça sağlam köklere sahipti. Seri üretimi teşvik eden ana etmenler, ilk olarak, standart ürünleri kitlesel biçimde tüketmeye hazır Amerikan pazarı ve ikinci olarak ise standartlaştırılmış silah ve mühimmata yönelik askerî talepti.⁷ Singer dikiş makinası, Colt (tabancası) ve Winchester (tüfeği) yeni bir sanayi çağının habercisiydiler. Geriye dönük olarak bakıldığında, Amerikan İç Savaşı müstakbel iktisadi örgütlenme için gerekli eşği ve teşviki sunmuştur.

Ölçek ekonomileri, kısa vadeli uzmanlaşmış imalat karşısında tüketim maddelerinin seri üretimine bir maliyet üstünlüğü kazandırmış; bu da seri üretimin yayılmasını güvence altına almıştır. Askerî talep bilhassa önem taşımaktaydı, zira seri üretim sanayii bir kez kurulduktan sonra böyle bir sanayiden yoksun her ülke tehditlere karşı savunmasız kalacaktı. Her iki etmen de rekabete uydurulabilir: tüketim piyasalarından elde edilecek pay için rekabet ve devletler arasındaki rekabet. Tüketim, daha fazla çeşitlenme ve seçenekten ziyade daha fazla yeknesaklığa ve türdeşleşmeye yol açmıştır. Fordist üretim örgütlenmesinin Rusya'da Lenin ve Bolşevikler tarafından benimsenmesiyle kapitalist güçler arasındaki rekabetin bu etkisi beklenilmedik bir şekilde genişlemişti.

Seri üretimin toplumsal karşılıkları da millî güvenlik açısından hayati görülmekteydi. Modern bir sanayi devleti, dünya-gücü konumunu, ancak Komünist Manifesto'nun dünya işçilerine yönelik birleşme çağrısına karşı, onları sadakat ve menfaat aracılığıyla devlete bağlayabildiği ölçüde sürdürebilirdi. Bismarck, devlet gücünün artırılması için yeni sanayi işçi sınıfının, ulus bünyesine dahil edilmesi gerekliliğini ilk kavramış olan ulusal liderlerden biriydi. Almanya'nın birliği ve Avrupa içerisindeki üstünlüğüne

yönelik dürtüsüne temel oluşturacak şekilde, doğmakta olan Alman sosyalist hareketine tekliflerde bulunmuş, kapsamlı bir dizi sosyal sigorta tedbirini uygulamaya koymuş ve işçileri ve işverenleri devlete bağlayan bir korporatizm anlayışını formüle etmişti. Bismarck'ın yaklaşımı Britanya, Fransa ve İtalya'da muhafazakar devlet adamlarınca da yakından takip edilmişti.⁸ Bu siyaset çizgisinin başarısı, Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde batı ve Merkez ülkelerdeki ulusal emek hareketlerinin kendi devletlerinin müdafasına koşmalarıyla kanıtlanmıştır.⁹ İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, aynı genel eğilim, ulusal korporatizm veya üç ayaklı ittifak (*tripartism*) aracılığıyla refah devletlerinde doruğa ulaşmıştır. Fordizm'in millî güvenliğe katkısı, sanayi emeğinin, ulusal hedeflerin takibiyle entegre edilmesi olmuştur.

Nasıl ki askerî talep Fordizm'in gerisindeki bir itici güç idiye, üretim kapasitesi de, nüfustan bile öncelikli olarak, askerî kabiliyetin ölçülmesi için dayanak haline gelmişti. Paul Kennedy, bu iddiayı yakın zamanda *Rise and Fall of the Great Powers* kitabında ortaya atmıştır.¹⁰ Kennedy döngüsel bir kuram ileri sürer: iktisadi kapasite ve üretim kapasitesi, askerî gücün geliştirilmesinin temelini teşkil eder, fakat belirli bir noktadan sonra askerî araçlara yapılan aşırı yatırım ulusun ekonomisi için ayak bağı haline gelir. Askerî gücü iktisadi performansına oranla çok yüksek olan bir süper güç, düşüşe geçmenin de eşliğinde demektir.

Kennedy'nin savı Reagan döneminin sonlarındaki Soğuk Savaş stratejisini anlamlandırmak için kullanılabilir. Reagan yönetiminin ABD'nin askerî gücünü büyütme ve Stratejik Savunma Girişimini sürdürme yönündeki kararlılığı Sovyetler Birliği üzerindeki rekabet baskısını –geriye doğru bakıldığında dayanılmaz olduğu anlaşılan düzeylere kadar– artırdı. Daha düşük bir üretim kapasitesine sahip olan Sovyetler Birliği, ABD'yle kıyaslandığında, askerî harcamalar için bu kapasitenin oransal olarak çok daha büyük bir kısmını hasretmek zorundaydı; üstelik bu çaba için sırtını dayayabileceği daha az dış kaynağa sahipti. Son tahlilde, bu siyasi-iktisadi yarışın neticesi yüksek düzeydeki askerî harcamaları iktisadi imkanlar ve üretim anlamında sürdürebilme kapasitesi tarafından koşullandırılmış durumdaydı.

Üretim olanakları ve askerî olanaklar arasındaki ilişki söz konusu olduğunda, askerî talep uzun bir süre boyunca üretimi örgütlemenin yeni yollarının bulunmasında teşvik edici unsur olmuştur. Mühimmat ihtiyacının Fordizm'in erken aşamalarında seri üretimi biçimlendirici etmen olmasına benzer bir vaka daha yakın zamanlarda nükleer enerji ve uzay teknolojisi alanlarındaki gelişmede yaşanmıştır. (Kennedy'nin Ranke'den ödünç aldığı tabiri kullanacak olursak) büyük güçler, bu alanlardaki araştırma-geliştir-

me faaliyetlerine destek sağlamışlar; bu desteklerin yan ürünleri ise sivil sanayi üretimine yansımıştır. Askerî talebin, yirminci yüzyılın ortalarından bu yana yaşanan teknolojik gelişmenin doğrultusunu tam olarak hangi ölçüde belirlediğini tahmin etmek güç, ancak birincil belirleyici statüsünde olduğunu teslim etmek makul olacaktır.

Ancak daha yakın yıllarda, teknolojik akışın doğrultusu daha muğlak bir hale bürünmüştür. Askerî alandaki yenilikler iyiden iyiye sivil teknolojilerin ilerleyişine bağımlı hale gelmiştir. Akış büyük ölçüde tersine çevrilmiş durumdadır. Askerî talep hala önem taşımaktadır, ancak askerî AR-GE artık ciddi anlamda sivil teknolojik gelişmeden yararlanmak zorunda. Bu, hiçbir yerde, havacılık alanında ve ABD ile Japonya'nın bu alandaki ilişkilerinde görüldüğünden daha aşikar değildir.

Hava aracı sanayii, İkinci Dünya Savaşı sonrası Japonya'da gelişmeyen bir büyük sanayi alanıydı. Dünya piyasasına sivil hava aracı arzını sağlayan az sayıdaki ülkeye bakıldığında, bunların hava aracı üretiminin temelini devletlerinden gelen askerî hava aracı talebi oluşturmaktaydı. Savaş sonrası kabul edilen Japon anayasasının 9. maddesi Japonya'nın askerî gücünü meşru müdafaayla sınırlandırıyor ve silah ihracatını men ediyordu; bu nedenle hava aracı sanayisi için bir zemin bulunmamaktaydı.

Bir hava aracı sanayii kurulmasına yönelik girişim ancak 1980'lerde ortaya çıkabilmiştir; o da güvenlikle ilgili mülahazalardan ziyade sivil ekonomideki değişimlerin teşvikiyle. Japonya'nın havacılık sanayiinin merkezine yerleşecek büyük şirketler o zamana kadar çelik ve ağır iş makineleri sektörlerinin öncülüğünü yapmaktaydılar ve bu sanayi alanları yeni sanayileşen ülkelerin (NICs) giderek artan rekabet baskısı altında kalmaktaydı. Değişen dünya piyasası ortamına uyumlanma ihtiyacı, havacılık sanayiini yeni bir potansiyel alanı olarak öne çıkardı. Bu durum, ABD'nin, savunma harcamalarının daha geniş bir kısmını üstlenebilsin diye (geçmişte yine ABD'nin dikte etmesiyle ortaya çıkmış olan) 9. maddenin engel olmaktan çıkarılması yönünde Japonya'ya uyguladığı baskıyla aynı zamana rastladı. Japonya'nın havacılık alanındaki girişimi değişen bu siyasi koşullardan istifade etmiştir ancak bunu hızlandıran Fordizm'in yaklaşmakta olan küresel krizi olmuştur: emek-yoğun ağır sanayiiler yeni sanayileşen ülkelerdeki ucuz işgücü bölgelerine doğru yayılmıştır. Havacılık sanayii, Japonya'ya, o zamana dek dışında bırakıldığı bir dünya piyasasına dahil olma fırsatını sunmuştur; bu piyasaya girmek için ise askerî erişim kanalları vazgeçilmez önemdeydi.

ABD ile Japonya arasındaki güvenlik düzenlemelerinin karmaşıklığı burada devreye giriyor. Japonya ABD'nin askerî himayesine bağımlı durumdaydı. Ancak ABD'nin yalnızca kendi teknolojik kaynaklarına daya-

narak askerî hava araçları geliştirme faaliyetlerini ilerletmesinin imkanları iyice daralmaktaydı; teknolojik anlamda büyüebilmesi artan biçimde dışarıdan gelecek katkıları seferber edebilmesine bağlıydı. ABD'nin Stratejik Savunma Girişimi projesine dış katılım sağlama çabalarının da göstermiş olduğu gibi hava aracı sanayiinin yaşadığı sorun daha geniş çaplı bir sorunun parçasıydı. ABD hükümeti ile Amerikan sanayisi Japon teknolojisinden faydalanma arayışındaydı, fakat aynı zamanda Japonya'nın yapacağı herhangi bir teknolojik katkıyı güvenlik sırrı çerçevesine bağlamak istiyorlardı. ABD ayrıca (ödemeler dengesiyle ilişkili sebepler yüzünden) Japonya'nın öz savunma gücünün ihtiyaç duyduğu hava araçları için baş askerî tedarikçisi olarak kalmak istiyordu. Diğer yanda ise yeni doğmuş Japon askerî-endüstriyel kompleksi, sivil bir hava aracı sanayiinin temelini oluşturmaya yönelik olarak, Japonya'nın mevcut ABD teknolojisinden yararlanarak bağımsız bir hava aracı geliştirme programına sahip olmasını öngörmekteydi. Japonya, (Avrupa'nın Airbus'la başardığı ve) kendisinin daha önce otomobiller için gerçekleştirdiği şeyi hava aracı alanında da gerçekleştirecekti.

Bu çatışan hedeflerin neticesinde bir uzlaşmaya varıldı. Japonya'nın yalnız başına yürümek istemesi ABD Kongresi'nde infiale sebep olabilir ve Japonya'nın ABD pazarına erişimini hedef alan korumacı bir saldırı riskini ortaya çıkarabilirdi. Bunun yerine, Japonya tasarımı ve üretim bileşenleri ABD'ye ait bir bombardıman uçağının geliştirilmiş versiyonunu üretmektedir; ayrıca ABD yeni tasarıma bürünen bu Japon teknolojisine erişim hakkına sahiptir.¹¹ Bu uzlaşmaya, ABD-Japonya arasında havacılık sanayiindeki son derece bütünleşmiş ortaklığın sürmesi olarak da bakılabilir, Japonya'nın -bu alandaki üretim kapasitesini ve teknolojisini büyütmesini sağlayacak- daha özerk bir havacılık endüstrisine sahip olması yolunda atılmış bir adım olarak da. Hem Japonya hem de ABD askerî ve ticari çıkar hesapları gütmekteler, ancak Japonlar için gelecek açısından ticari saikin daha baskın olduğu söylenebilir.

Buradaki taslakta Fordist dönemdeki üretim ve güvenlik ilişkisine dair birkaç önerme öne sürüldü:

- (1) Askerî talep, geniş tabanlı sivil piyasaların da açılmasıyla beraber, imalattan seri üretime geçişin ana belirleyicisi olmuştur.
- (2) Fordizmin toplumsal ve iktisadi örgütlenmesi ulusal güvenlik çıkarlarının sürdürülmesinin siyasal zeminini yaratmıştır.
- (3) Askerî AR-GE destekleri sivil üretimin geliştirilmesinde temel bir teşvik edici unsur rolü oynamıştır.

- (4) Askerî harcamalara yapılan aşırı yatırım büyük güçlerin iktisadi olanakları üzerinde ciddi bir külfet oluşturmuştur.
- (5) En dinamik ekonomilerde, yani asıl gücü askerî sahadan ziyade ekonomilerinde yatan ülkelerde, sivil teknolojiler, yenilik getirmekte öncü konuma geçmiş, böylece ileri askerî teknolojilerin gelişmesi sivil üretimin gelişmesine dayanır hale gelmiştir.

Post-Fordizmin güvenlik içerimleri

Üretimin örgütlenişinde bir yeniden yapılanmayı teşvik eden Fordizmin genel krizi 1970'lerin ortalarında dünya çapındaki iktisadi gerilemeyle birlikte başladı. Genel olarak bakıldığında, standartlaştırılmış nesnelere seri şekilde üretildiği büyük entegre tesis ileri sanayi ülkeleri için bir model olmaktan çıkmıştır. Piyasalar daha parçalı ve uzmanlaşmış bir yapıya bürünmüş; üretim teknolojileri ise kısa vadeye ve daha büyük bir çeşitliliğe dönük arza uygun olarak dönüşmüştür. Bu, farklı işlevleri haiz, kendilerini değişen ürün tasarımı ve talebine göre uyarlayabilecek, nispeten küçük bir çekirdek sabit işçi kitlesine ve ihtiyaçlar doğrultusunda üretim sistemine eklenilecek daha geniş bir orandaki yardımcı işgücüne dayanan daha esnek bir üretim örgütlenmesini gerektirmekteydi.

Sistemle bütünleşmiş olan çekirdek işgücüsüyle ilişkisi bakımından çeperdeki bu yardımcı işgücü parçalanmış (yahut çalışma ekonomisinin terminolojisiyle söylenecek olursa, bölümlere ayrılmış) durumdadır.¹² Bazıları merkezdeki tesislerde daha güvencesiz işlerde; bazıları geçici veya taşeron devredilmiş bakım işlerinde; bazılarıysa taşeronluk hizmetleri arz edenlerce, yani parça başı çalışanlar olarak veyahut da kayıt dışı ekonomide istihdam edilmektedir. Üretim görevlerinin parçalara ayrılışı çoğu kez grup kimliklerinin parçalanmışlığa denk düşer: sözcülemi, etnik kimlik veya cinsiyet temelli bir örtüşme görülebilir.

Böylelikle post-Fordist üretim örgütlenmesi, Fordizminkiyle karşıtlık oluşturan toplumsal ilişkiler doğurmaktadır. Fordizm farklı kökenlerden işçileri ortak bir kitle halinde bir araya getirmek suretiyle sanayide güçlü işçi sendikalarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Post-Fordist üretim örgütlenmesi ise vasıflı, güvenceli şekilde istihdam edilen bir işçi çekirdeğini tutup bunları nispeten ayrıcalıklı bir statüde sermayeyle bütünleştirirken, çeperde yer alan daha büyük bir işçi kesimini çoğunlukla birbirleriyle rekabet halindeki kimliklere böler. Post-Fordizm böylelikle devlet politikalarının belirlenmesinde önemli bir etkiye sahip güçlü işçi sendikalarının altını oyar. Post-Fordizmde sınıf mücadelesi örtük durumdadır fakat mevcuttur.

Toplumsal örgütlenmenin bu yeni örüntüsü ileri teknolojinin kullanıldığı sektörlerin ayırt edici niteliği haline gelmiştir. Bu örüntü bazı kamu hizmetlerinin (örneğin, posta hizmetlerinin) taşeronlara devredilmesi, özel danışmanlara giderek daha çok müracaat edilmesi ve benzeri gelişmelerle birlikte kamu alanındaki istihdamı da dönüştürmeye başlamıştır. Ülkeler içerisinde üretimdeki coğrafi kayışlar, ağırlıklı olarak emek-yoğun işlerin sendikal örgütlenmenin zayıf kaldığı bölgelere kayışı, bununla beraber gitmektedir. Bu sürece emek-yoğun, enerji-yoğun ve kirliliğe sebep olan operasyonların ücretlerin düşük olduğu ülkelerde gerçekleştirilmesine dayanan uluslararası üretim sistemlerinin büyümesi de eşlik etmektedir.

Post-Fordizm, küreselleşmenin giderek artan, yalnızca ülkeler arasında değil tekil üretim örgütlenmelerinin operasyonları için de geçerli karşılıklı bağımlılık eğilimi ile uyumludur. (Küreselleşmiş üretim örgütlenmesi yalnızca çokuluslu şirketleri içermez, belirli bir ürün için parça ve montaj hizmeti sağlayan farklı ülkelerdeki çok sayıda tekil üretim biriminin birbirine bağlamak amacıyla oluşturulmuş üretim sistemleri de buna dahildir. Dolayısıyla post-Fordizm zımnen, Fordizmle uyum içerisindeki coğrafi ilkeyle çelişkiye düşer.

Üretim birimlerinin bu ulus ötesi içiçe geçişi, halkların daha da fazla birbirine karışması ile birlikte yürümektedir. Güney'den Kuzeye, Üçüncü Dünya'dan dünya ekonomisinin eski merkez ülkelerine doğru geniş ölçekli bir göç hareketi devam etmekte. Bu göç bariz biçimde, üretim ilişkilerinin parçalayıcı eğilimini güçlendiren yeni toplumsal gerilimler yaratmakta, bunu yaparken de çeperdeki işçiler arasında tutarlı ve birleştirici bir bakış açısının oluşmasını engellemektedir. Bir hüsrana var ancak bunun toplumsal talepler halinde etkin bir biçimde dışa vurulduğunu söyleyemeyiz. Uzak bölgelerin siyaseti göç alan ülkeler içerisinde su yüzüne çıkmaktadır. Yerel siyaset küresel bir etki uyandırır hale gelmiştir.

Çevre konusu bir sorun haline gelmektedir. Eski Fordist sanayi kirlilik üretmekteydi. Post-Fordizm merkez bölgelerde kirliliği azaltırken çeperlerde daha fazla kirlilik yaratmaktadır. Emek-yoğun operasyonlar kadar enerji-yoğun olanlar da (bu ikisi genellikle aynı şeydir) kendi çıkarlarını savunma imkanı ya da isteği daha az olan bölgelerde konumlandırılırlar. Kaynak çıkarımı siyaseten korunaksız alanlarda çabucak ilerlemektedir. Petrol ve diğer mineral rezervleri, ormanlar ve deniz varlıkları, nispeten zengin olanlar tarafından ekolojik sonuçları pek dikkate alınmadan temellük edilmektedir. Sömürülenlerle sömürülenler arasındaki çevresel güç ilişkisi içerisinde, Amazon'dan kuzey Kanada'ya özellikle yerli halklar nezdinde yeni yeni ifade bulan bir çatışmayı barındırmaktadır.

Post-Fordist kompleks Fordizm'in inşa etmiş olduğu refah devletini dağıtmaktadır. Örgütlü emeğin gücünün aşınması ve sermayenin refah harcamalarının uluslararası rekabet üzerinde bir külfet olduğu yönündeki ısrarı, refah devleti ve Keynesyen talep-yönetimi ekonomisinin üzerine bina edildiği hükümet, büyük emek örgütleri ve büyük sanayiden müteşekkil üç ayaklı ittifakı beraberce altüst etmektedir. Hükümetler artık uluslararası yönelimli iş dünyasına mümkün olan en iyi koşulları sunmak üzere hareket etmekte emeğin taleplerine mani olmak için onlarla birlik olmaktadır. Bunun sembolik işareti hava trafik kontrolörlerine karşı icraatıyla Başkan Reagan tarafından verilmişti; fakat dünyada bu yönde örnek verilebilecek sayısız hükümet icraatı bulunabilir.

Önde gelen kapitalist güçlerde post-Fordist siyaset ve istihdam yapıları nüfusun büyük bir bölümünü memnun etmiştir; diğer yandan, öteki büyük kesim, iktisadi ve toplumsal anlamda marjinalleştirilmiş, parçalanmış ve fiilen depolitize edilmiş durumdadır.¹³ Çatışma burada da büyük oranda örtük kalmıştır. Post-Fordist siyasete henüz bir alternatif formüle edilmiş ve ifade bulmuş değil. Fordizm etkili bütün toplumsal güçleri ulus içerisinde kapsamakta kararlı, iç bağılı olan ulusal toplumlarda serpilmiştir. Post-Fordizm ulusal varlığı toplumsal birliğinden mahrum bırakır; ideolojik olarak bu birliği ancak toplumsal muhtevadan yoksun bir şovenlikle ikame edebilir.

Post-Fordizm'in güvenlik içerimleri böylece açıklığa kavuşmuş olur:

- (1) Karmaşık üretim süreçlerindeki artan uluslararası karşılıklı bağımlılık, ister enerji arzı isterse teknolojik bileşenler konusunda olsun, bu süreçleri kesintiye uğrama konusunda daha kırılğan kılmaktadır.
- (2) Toplulukların uluslararası anlamda daha da karışması, azınlıkların, devletin hedefleriyle ihtilafa düşmesi ve aşırı uçta da rehinelelerin siyaseten istismarı potansiyellerini doğurmaktadır.
- (3) Üretimdeki merkez-çevre yapılanması, kimi etnik, kimi cinsiyet, kimi ise çevresel sorunlar üzerinde yoğunlaşan ve hepsi birden ulusal kimlik kavramının altını oymakta olan yeni çatışma kaynakları ortaya çıkarmaktadır.
- (4) Şovenlik, iktisadi olarak parçalanmış bir topluluk içerisinde anlık bir psikolojik etki yaratabilir ancak maddi bir temelden yoksun oldukça kamuoyunda fazla bir kalıcılık gücü bulamaz (on dokuzuncu yüzyıl sonlarındaki İngiliz işçi ile Vietnam dönemindeki ABDli geri kafalı birine bakıldığında her ikisi de hükümetlerinin

- emperyal stratejilerinden bir şekilde fayda sağlamaktaydılar, fakat post-Fordizm'in çeperindeki işçi böyle bir durumda değildir).
- (5) Post-Fordizm'in bünyevi bir çelişkisi bulunmaktadır: küreselleşen karşılıklı bağımlılık ilkesi, coğrafi ulusal ilke zayıfladıkça güçlenmektedir; ne var ki küreselleşmenin güvenliği en nihayetinde coğrafi temelli askerî güce bağlıdır.

Amerika Birleşik Devletleri Ve Küresel Güvenlik

ABD Dışişleri Bakanı James Baker'ın, 1990 yazında patlak veren Körfez Krizi'nin Soğuk Savaş sonrası dünyanın ilk krizi olduğunu söylediği rivayet edilir. Kavrayışlı bir yorumdur bu; her ne kadar kriz, ABD yönetiminin öngördüğü müstakbel dünya düzeninin lehine sonuçlar vermemişse de. Ancak ABD'nin Körfez müdahalesi, post-Fordist dönemde küreselleşmenin temel dayanaklarını oluşturan dünya güç yapılanmasını fiiliyatta açığa çıkarmıştır.

Çatışma, bölgesel düzeyde coğrafi ilkeye dayalı güçler arasında başlamış, küreselleşen karşılıklı bağımlılık içerisine derinden gömülü güçleri zora sokmuştur. Irak, coğrafi gücünden yararlanarak, İran-Irak savaşının ardından ekonomisini toparlamak ve dünya ekonomisinin ihtiyaç duyduğu kaynakları (petrol) kontrol edebilmesini sağlayacak güçlü bir coğrafi Ortadoğu gücünü konsolide etmek amacıyla iktisadi kaynakları güvenceye almayı hedeflemekteydi. Böylece, kendi kalkınma ve güvenlik hedeflerini ilerletmek üzere dünya ekonomisinden bir rant sağlayabilecekti. Filistinlilerin devlet olma iddiaları bu hedefin bir uzantısıdır. (Irak'inkinden farklı ve onunla çatışma potansiyeli barındırmasına rağmen, devrim sonrası İran'ın hedefleri de coğrafi bir yönelim taşımaktaydı: yani, iktisadi kaynaklarını ve dış dünyayla olan iktisadi bağlantılarını belirlenen ulusal hedeflerine hizmet edecek şekilde kullanmak.)

Kuveyt, Suudi Arabistan ve diğer Körfez devletleri karşılıklı bağımlılık içerisindeki dünya ekonomisiyle tam anlamıyla bütünleşmiş durumdadırlar. Aslına bakılırsa, bu devletler coğrafi devletlerden ziyade büyük holding şirketlere benzerler. Petrolden elde ettikleri gelirler yöneticileri tarafından ulus ötesi bankalar aracılığıyla dünyanın dört tarafında borca ve hisselerle yatırılır. Bu ülkelerin toprakları üzerindeki işgücü çokulusluluk arz eder. Dolayısıyla bölge, her ikisi de öteki temel çatışma kaynaklarına göre hizalanmak için mücadele eden coğrafi ilke ile küreselleşme ilkesi arasındaki çatışma unsurlarını barındırmaktadır. Bu mücadele içerisinde, coğrafi ilke, yoksulların taleplerini zenginlere karşı, kültürel özgüllüğü de küreselleşmenin türdeşleştirici eğilimlerine karşı daha rahat seferber edebilmek gibi bir avantaja sahiptir.

Çatışmanın fitilini ateşleyen şey, Irak'ın, dünya petrol fiyatını yükseltebilmek için Kuveyt'i, OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) ve başka pazarlıklar aracılığıyla, dünya piyasasına arz ettiği petrol miktarını azaltmaya mecbur bırakma çabası olmuştur. Bu, Irak'ın yeniden yapılanma ve kalkınma hedeflerine hizmet etmiş olacaktır. Sorun, coğrafi kalkınmayla dünya ekonomisinin istikrarını karşı karşıya getirmiştir. Kuveyt'in direnmesi üzerine Irak, işgal ve ilhak hareketına mazeret olarak Kuveyt üzerinde tarihsel hak iddia etti. Amerika Birleşik Devletleri, buna küreselleşen dünya iktisadi düzeninin başat garantörü ve uygulayıcısı olarak yanıt verdi; bu rolü oynarken de dünya ekonomisinin istikrarı konusunda son derece endişeli olan diğer devletlerin desteğini arkasına aldı.¹⁴

Ne var ki, başat uygulayıcılık rolü birtakım temel çelişkilerce sarmalanmış bir biçimde evrilmiştir. ABD'nin üretkenlik kapasitesinin nispi gücü azalırken dünya ölçüğündeki askerî güç projeksiyonu daha göze çarpar hale gelmiştir.¹⁵ Bunun sonucunda, dünya ekonomisinin çıkarlarının savunucusu olan ABD askerî gücü, ABD ekonomisine dış desteğin karşılığına dönüşmüş oldu.

Küreselleşen dünya ekonomisinin gereklerine uyulmasını temin edecek başlıca iki baskı aracı mevcuttur: mali ve askerî. Bu ikisi, bilhassa 1960'ların ortalarından bu yana, iç içe geçmiş durumdadır. ABD özelinde düşünüldüğünde Vietnam Savaşı bu araçlar arasındaki ilişki açısından bir dönüm noktası olmuştur. Başkan Lyndon Johnson *hem* silahın *hem* yağın –hem ülke dışındaki ciddi askerî taahhütler hem ülke içinde Refah Toplumu (*Great Society*) programı– tercih edebileceğini göstermiştir. Johnson bunu başarabilmişti çünkü yabancılar savaşın maliyetini karşılıyorlardı. Yabancı ülkelerin merkez bankaları, kabaca ABD hükümetinin savaş için harcadığı meblağ değerindeki Hazine tahvillerini satın almaktaydı. ABD ulusal borcu giderek yabancılara borçlanma biçimini aldı ki bu eğilim o zamandan bu yana sürmektedir.¹⁶

O sıralarda, Fransa Cumhurbaşkanı de Gaulle ABD'nin, gittikçe artan ödemeler dengesindeki açığını, doların uluslararası başat kur olmasından kaynaklı hususi ayrıcalıkları ile kötüye kullanmasından dolayı itiraz etmekteydi. De Gaulle, Fransa'nın desteklemediği ABD'nin Çin'indeki savaşını finanse etmeye de, sınırsız bir dolar arzını kabul ederek Avrupa iş dünyasının hakimiyetinin ABD tarafından ele geçirilmesine yardım etmeye de niyeti olmadığını işaretini veriyordu. Fransa o tarihte, yani yabancıların elindeki doların değerinin ABD altın rezervlerini aştığı bir zamanda, Bretton Woods sisteminin kuralları gereği sahip olduğu dolar karşılığı altın alabilme imkanı sayesinde belirli bir etki gücüne sahipti. Dönemin hakim

kuralları, ABD politikalarının karşısına birtakım sınırlamalar koymaktaydı, en azından potansiyel olarak.

Her ne kadar Fransa'nın ABD'nin disiplinsiz para politikalarına yönelik endişesini paylaşırsa da Batı Almanya fiilen ABD askerî himayesi altındaydı. ABD, 1960'ların ortalarında Almanya'ya, ABD kamu borcunu Sovyet tehdidine karşı Avrupa'nın kalbindeki askerî varlığının bedeli olarak kabul ettirmeyi başarmıştı.¹⁷

1980'lere gelindiğinde, ABD politikası karşısında bir miktar sınırlayıcılık potansiyeli taşıyan Bretton Woods sisteminin kuralları işlerliğini yitirmişti. Doların altınla bağı 1971 yazında koparılmış; 1973'ten itibaren ise dünyadaki belli başlı kurların değişim oranları dalgalanmaya bırakılmıştı. Doların yönetimi başı çeken sanayi ülkelerinin hazineleri ve merkez bankaları arasında bir müzakere meselesi haline gelmişti; bu müzakerelerde ABD'nin askerî gücü ve dünya çapındaki rolünün de etmenlerden biri olması kaçınılmazdı. Reagan'ın başkanlığı süresince, ABD askerî gücünün artırılması bütçe açığının büyümesine katkıda bulunmuştur. 1970'lerde bir de dış ticaret açığı ortaya çıkmış ve bu dönem boyunca hızla büyümeyi sürdürmüştü. ABD ekonomisi maliyetini karşılayabileceğinden fazlasını tüketmekteydi.

ABD, büyüyen açığını yabancılara borçlanarak kapatmayı sürdürmekteydi. 1981 yılı sonunda Amerika Birleşik Devletleri, 141 milyar dolarla, dünyanın önde gelen borç veren ülkesi konumundaydı. 1987 sonuna gelindiğindeyse yaklaşık 400 milyar dolarlık borçla dünyanın en borçlu ülkesi haline gelmişti;¹⁸ o tarihten beri, bu borç yükseklüğünü korumaktadır. ABD, sanayi devletleri arasındaki siyasi baskı etkileşimi içerisinde, askerî gücünü ve müttefiklere yönelik taahhütlerini, müttefiklerin kendisinin mali ihtiyaçlarıyla uyumlu hareket etmelerinin karşılığı haline getirmiştir. Savaş sonrası dünyada, ABD'nin hegemonik liderliği diğer komünist olmayan sanayi ülkelerinin ekonomilerini canlandırmanın aracı olmuşken, askerî güç artık haraç almanın meşrulaştırıcısı olarak görülebilir. Hegemonik sistem bir haraç sistemine dönüşmekteydi.

Dünyanın en yüksek borca sahip ülkesi olarak ABD ile öteki borçlu ülkelerin durumu arasında belirgin bir karşıtlık vardır. Amerika Birleşik Devletleri, öteki ülke liderleri, merkez bankası yöneticileri ve yatırımcılar nezdinde cezbetme, inandırma veya zorlama yoluyla borç senetlerini kabul ettirme imkanına sahipken, diğer ülkeler, piyasa güçleri ve dünya ekonomisinin yetkili kuruluşları tarafından, başta IMF olmak üzere, katı bir disipline tabi tutulurlar. "Uyum programları" adı altında, içeride işsizlik ve fiyat artışı gibi sonuçlar doğuracak kemer sıkma politikaları uygulamaya mecbur bırakılırlar ki bunların yükü en ağır şekilde toplumun iktisadi olarak

daha zayıf kesimlerinin omzuna biner. Bu borçlu devletler, mali mekanizma aracılığıyla, dünya ekonomisinin enstrümanları rolünü oynamaya, yani ulusal ekonomilerini büsbütün dış baskılara açık hale getirmeye zorlanırlar. Buna rıza göstermek suretiyle coğrafi ilkenin, yani dış iktisadi güçlere karşı kolektif bir ulusal savunma örgütlenme ihtimalinin, zayıflatılmasına katkıda bulunmaktadır. Alternatif bir kalkınma stratejisi lehine gösterilecek herhangi bir direniş çabası, yabancı kredilerin kesilmesiyle başlayan ve siyasal istikrar kaybıyla süren, üstü kapalı ve hatta açık askerî saldırıyla sonuçlanabilecek bir dizi yaptırımla karşı karşıya kalabilir.

ABD'nin borç meselesiyle ilişkili olarak bulunduğu konumun biricikliği yalnızca, hatta belki de öncelikli olarak, kasti olarak yürütülen bir politikaya izafe edilemez. Bu biriciklik, ABD siyasetinin, askeriyeye-borçlanma ilişkisinin belirli parametrelerini değiştirmek konusundaki yapısal acizyetinden kaynaklanır. Amerikalılar, üretimlerinin normalde izin vereceğinden daha fazlasını tüketebiliyorlardı çünkü yabancılar değer kaybetmekte olan bir dolar akışını kabul etmeye hazırlardı. ABD'nin borçlanmaya yol açan açığı, kısmen askerî harcamalara (yahut askeriyeye bağlantılı, yani, Mısır ya da Filipinler gibi, askerî toplanma alanları sağlayan bağımlı devletlere yapılan ödemelere); kısmen ise büyük oranda Amerikan orta sınıfının faydalandığı (sosyal destek programları adı verilen) yurt içindeki transfer ödemelerine mal edilebilir.

Körfez krizi, ABD'nin dünya ekonomisindeki uygulayıcı rolünü vurguladığından beri, Soğuk Savaş'ın sona erişinin bir sonucu olarak beklenen barış temettüsünün oluşması çok daha düşük bir olasılık gibi görünmektedir. İçeride yardım programların kesilmesine gösterilen siyasi direniş vergi artışlarına gösterilen direnişle aynı düzeydedir. Kamu fonları, daha önce eşi görülmemiş bir ölçekte, tasarruf ve kredi sektöründe hükümet ve iş dünyasının karıştığı bir skandalın üstünün örtülmesi için kullanılabilir. Fakat Körfez krizi sebebiyle yükselen petrol fiyatı, açığın hafifletilmesine yarayabilecek bir akaryakıt vergisi zammını fiilen imkansız hale getirmiştir. Amerikalı siyasetçilerin, seçmenlerinin karşısına, hayat standartlarında zorunlu bir düşüş ihtimaliyle çıkmaları mümkün değildir; hele ki Ortadoğu'daki çatışma, Amerikan hayat tarzının müdafaası şeklinde takdim edilmişken. Mevcut açık hafifletilemedikçe, uzun vadede, toplumun dörtte birlik ya da üçte birlik marjinalize edilmiş kesiminin etkin bir şekilde ekonomiye katılmasını sağlamak suretiyle üretkenliğin artırılması ve böylece ABD'nin askerî güç sayesinde sürdürülebilir dış borç bağımlılığından tedricen kurtulabilmesi için zorunlu olan büyük çaplı insan kaynakları yatırımlarının Washington tarafından hayata geçirilmesi mümkün olmayacaktır. Askeriyeye-borçlanma sendromunun bütün unsurları bu iliş-

kiyi dönüştürmeye dönük bir girişime mani olmak için birlik oluşturmuş durumdadır.*

Değişimin önündeki yapısal engeller Amerika Birleşik Devletleri'nin dışına uzanmaktadır, ancak bunlar pek öyle inatçı engeller değildir. ABD'den alacaklı olan yabancılar, dolar kurunun düşmesiyle beraber giderek hareket kabiliyetlerini yitirmektedirler. Öteki belli başlı kurlara geçiş yapmaları halinde kayıp yaşayacaklardır; önlerindeki en iyi ihtimalse ABD'den aktif varlık alarak alacaklarını hisseye çevirmek olacaktır. Bununla birlikte, daha uzun vadede yabancılar ABD borçlanmasını finanse etmeyi reddetme seçeneğini daha ciddi şekilde ölçüp tartabilirler; böyle bir şeyin gerçekleşmesi, Amerika Birleşik Devletleri'ni içeride sancılı bir yeniden düzenlemeye zorlayacaktır. Aslına bakılırsa, muhtemelen böyle bir düzenlemeyi başlatabilecek tek şey de budur. Fakat, dünyanın en üstün askerî gücünü bu türden sancılı bir istikamete itmenin dünyanın geri kalanı için doğuracağı ciddi riskler vardır. Bunlar, askerî gücün kullanımında kendine hakim olmakla ilgili değerlendirmeye içkin risklerdir.

Japonya, ABD ekonomisinin vermiş olduğu açığın başlıca finansörü olması itibarıyla bilhassa kırılgan bir konumda bulunmaktadır. Japonya'nın ABD borcunu elinde tutmasının ardında ticari bir saik yatmaktadır. Japonya, ABD Hazine tahvili alımını sürdürerek ABD pazarına erişimini muhafaza etmekte ve Kongre'deki korumacı temayülleri yatıştırılmaktadır. Öte yandan, ABD içerisinde borcun hisse senedine çevrilmesine karşı direniş yükselişe geçmiştir. ABD aktif varlıklarının artan biçimde Japonların mülkiyetine geçmesine karşı ABD kamuoyundaki tahammülsüzlüğe dair kanıtlar mevcuttur. (Böyle bir tahammülsüzlük, sözgelimi, İngilizlerin veya Hollandalıların ABD'de sahip olduğu aktif varlıklar söz konusu olduğunda –ki bunlar da kayda değer bir orandadır– ortaya çıkmamaktadır.)

Japonya, eski Batı Almanya gibi, ABD'nin askerî koruması karşılığı mali destek politikasına maruz kalmıştır. Soğuk Savaş'ın ortadan kalkması ve Sovyetler, şimdi Rusya, kaynaklı tehdit hissini zayıflaması sonrası, ABD'nin askerî korumasına bağımlılık Japonya için artık daha ehemmiyetsiz göründükçe bu teşvik unsuru da etkisini kaybetmektedir. Aksine, Basra Körfezi'nden gelen petrol akışındaki kesintinin uzaması Japonya'nın güvenliği açısından daha ciddi bir tehlike oluşturacaktır. Japonya içerisinde, ABD iç ve iktisadi politikasındaki disiplin eksikliğini eleştiren, ABD pazarına bağımlılıktan kurtulması için Japonya'yı iktisadi ilişkilerini çeşitlendirmek konusunda teşvik eden ve bağımsız bir siyasi-askerî konumu savunan etkili

* Clinton yönetiminin altyapı yatırımı adımları, yerleşik, imtiyazlı bir sektörün nüfusun çeperindeki bileşenler hilafına desteklenmesi kalıbını devam ettirmektedir.

seslerin yükselmesi şaşırtıcı değildir.¹⁹ Ne var ki, Japonya hala ciddiye alınması gereken risklerle karşı karşıyadır. İki güç arasındaki ilişkinin barındırdığı asimetri (Japonya'nın nispi iktisadi dinamizmi ile ABD'nin askerî güç alanındaki üstünlüğü) akla Japonya'nın Amerika'nın Kuveyt'i olabileceği heyulasını getirmektedir.

Sonuç

Temelleri üretimin askerî güçle olan ilişkisinde bulunan dünya güç ilişkilerindeki krize dair buradaki yapısal model taslağı aktörlerin saikleri ve davranışlarıyla ilgili ahlaki yargılar hakkındaki tartışmayla basitleştirilmektedir. Bu modelde iyi ya da kötü adamlar yoktur. Aslına bakılırsa, bu model, aktörlerden ziyade eylemleri koşullandıran nesnel güçlerle ilgilenmektedir.

Bu güçlerin etrafında kümelendiği ayrım dünya düzeninin coğrafi ilkesi ile küreselleşme ilkesi arasındaki ayrımdır. Bu makale, her ne kadar küreselleşme ilkesi şu an için baskın olsa da, bu ilkenin bünyesindeki çelişkilerin, hemen gelecek yıl veya hatta içinde bulunduğumuz on yılda da değil fakat birkaç on yıl zarfında, iki ilkenin etkileşiminden doğacak farklı türde bir dünya düzeninin oluşmasına yol açacağını öne sürüyor.

Amerika Birleşik Devletleri bu iki ilke arasındaki çelişkinin tam kalbinde durmaktadır: ABD küreselleşmenin savunucusudur, oysa askerî uygulayıcılık rolü coğrafi temele dayanmaktadır. ABD'nin devlet yapısı içerisinde, yürütme organının ve büyük şirketlerin küreselleşme yanlısı politikaları ve ideolojisi, Kongre, eyaletler ve iç ticaret ile işgücünün bir sektöründe hakim olan coğrafi korumacılıktan itiraz görmektedir.

Japon ve Avrupa ekonomileri fiiliyatta coğrafi ilkedan bütünüyle feragat etmeden, onu risk karşısında bir güvence ve sigorta şeklinde muhafaza ederek, küreselleşmiş durumdadırlar. Bunlardan hiçbirinde (Avrupa'da İngiltere istisnası dışında) küreselleşme ideolojisi ABD'de yaygın olduğu ölçüde benimsenmemiştir. Devletin üretici güçlerle kurduğu korporatist ilişki geleneği Avrupa ve Japonya'da gücünü hala korumaktadır. Bu ekonomilerde, dünya piyasasına dönük saldırgan iktisadi yayılmacılık ile yurt içerisindeki toplumsal korumacılık bir arada var olmaktadır.²⁰ Çin ve Rusya, küreselleşmeyi (veya her ne olursa olsun dünya ekonomisiyle bütünleşmelerini ilerletmeyi) amaç edinmiş durumdadır fakat, geçmişleri göz önünde tutulduğunda, kendilerini etkileyen dış iktisadi güçler üzerindeki denetimleri kaldırmakta zorlanmaktadır.

Küreselleşmenin toplumsal ve iktisadi alanlardaki kutuplaştırıcı sonuçlarına karşı en savunmasız olanlar Üçüncü Dünya ülkeleridir. Bu ülkeler açısından coğrafi ilkenin savunulması alternatif bir kalkınma stratejisini hayata geçirmenin yegane yoludur, amma velakin bunlardan sadece çok azı

–değerli doğal kaynaklara sahip olanlar– böyle bir stratejinin benimsenmesi durumunda hayatta kalma şansına sahiptir. Irak bu şansını ele geçirmeye kalktığında, onun bu eylemi ucuz petrole bel bağlamış olan küreselleşen dünya ekonomisini ve onun kırılgan finansal yapısını tehdit etmişti. Bu, ayrıca ABD politikalarını belirleyen iç güçler dengesine de tehdit oluşturmuştu. Bundan dolayı, Irak'ın eylemi askerî çatışmayı kışkırtmıştı.

Ortadoğu krizi, küreselleşmeden küreselleşme sonrası bir dünya düzeyine geçişte tipik hale gelebilecek bir tür çatışma durumunu gözler önüne sermiştir. Çatışma dışarıdan bakıldığında coğrafi bir cepheleşmenin özelliklerini taşıyordu; ancak bu çatışmanın içeriği, yeni üretim ilişkilerinin yaygınlaşmasıyla toplumların geçirdiği dönüşümde, halkların mustarip olduğu huzursuzluk ve bastırılan (etnik, dini, cinsiyet temelli) kimliklerin sahiplenilmesine yol açan iç içe geçişte, ve bunun mevcut devlet biçimlerinin karşısına koyduğu meydan okumada yatmaktadır. Şu an için, en rahat, Üçüncü Dünya'nın bazı kesimlerinde ve Sovyet imparatorluğunun dağılışında gözlemlenebilen bu meydan okuyuş, zamanı gelince dünya ekonomisinin en güçlü merkezlerinde de ortaya çıkacaktır. O an geldiğinde, askerî gücün değişime mani olma kabiliyetinin kendisine meydan okunacaktır. Dünya sistemi içerisinde güç parçalara ayrılacak, küresel türdeşleşmeye karşı kültürel olarak çeşitli alternatifler yaratılması ihtimali giderek gerçeklik kazanacaktır.

Notlar

- 1 “Çağdaş tarih” kullanımını şu eserden ödünç aldım: Geoffrey Barraclough, *An Introduction to Contemporary History* (Harmondsworth, Middlesex: Penguin, 1967). Barraclough'un “çağdaş”la anlatmak istediği, bugün itibarıyla temel özellikleri açısından tanınabilir olan yapısal bir dünya biçimidir ki bunu on dokuzuncu yüzyılın son on-yirmi yılına kadar geri götürmektedir.
- 2 Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*, haz. ve çev.: Quintin Hoare ve Geoffrey Nowell Smith (New York: International Publishers, 1971) kitabında, “Fordizm” terimini belirli bir teknolojik-iktisadi-toplumsal-ahlaki-politik üretim örgütlenmesini tanımlamak amacıyla kullanmıştır. Terim, Fransız düzenleme okulu iktisatçıları (örneğin, Alain Lipietz, *Mirages and Miracles* (London: Verso, 1987)) ve bazı Amerikalı siyasal iktisatçılar (örneğin, Charles Sabel, *Work and Politics: The Division of Labor in Industry* (Cambridge: Cambridge University Press, 1982)) tarafından benimsenmiştir.
- 3 Uluslararası ekonomi ile dünya ekonomisi arasındaki ayrım için bkz.: Bernadette Madeuf and Charles-Albert Michalet, “A New Approach to International Economics,” *International Social Science Journal*, cilt 30, sayı 2 (1978), s. 253-283.

- 4 Bu önerme şurada ileri sürülmüştür: Richard Rosecrance, *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World* (New York: Basic Books, 1986).
- 5 Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time* (Boston: Beacon Press, 1957).
- 6 Stephen Hymer, "The Multinational Corporation and the Law of Uneven Development," Jagdish N. Bhagwati (der.), *Economics and World Order: From the 1970s to the 1990s* (London: Macmillan, 1972) içinde. Hymer, iktisadi örgütlenmenin iki biçimi, yani çokuluslu şirket ile ulusal planlama, veya –kendi terimlerimizle söylesek– örgütlenmenin küreselleştirici ilkesi ile teritoryal ilkesi arasındaki çatışma zeminlerini tartışmaktadır.
- 7 Bkz. Sabel, *Work and Politics*, s. 44 ve David S. Landes, *The Unbound Prometheus: Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present* (Cambridge: Cambridge University Press, 1969), s. 308.
- 8 E. H. Carr, *Nationalism and After* (London: Macmillan, 1945); Franz Borkenau, *Socialism, National or International* (London: George Routledge and Sons, 1942); Robert Cox, *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History* (New York: Columbia University Press, 1987), 6. bölüm. Fransız Devrimi, askerî gücün, bundan böyle ulusu oluşturan insanlar arasındaki dayanışmaya dayanmak zorunda olduğunun; bu gücün artık, on sekizinci yüzyıl Avrupası'ndaki gibi –ulustan ayrı– paralı asker istihdam eden bir askerî sınıfın faaliyeti olamayacağını anlaşıldığı bir eşik yaratmıştı. Bismarck'ın, bunu kavramış olan Clausewitz ile uyum içerisinde olduğu belirtilebilir. Bkz. Peter Paret, *Clausewitz and the State* (Oxford: Clarendon Press, 1976).
- 9 Buradaki istisna, sosyalist hareketin bölündüğü, yalnızca Mussolinin başını çektiği fraksiyonun devletin yardımına koştuğu İtalya'ydı.
- 10 Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers* (New York: Random House, 1987).
- 11 George R. Packard, "The Coming US-Japan Crisis," *Foreign Affairs*, cilt 66, sayı 2 (İlkbahar 1987), s. 348-367; Richard J. Samuels ve Benjamin C. Whipple, "Defense Production and Industrial Development: The Case of Japanese Aircraft," *MIT-Japan Science Technology Program*, 1988 içerisinde; Toshiyuka Toyoda, *A Study on Military R&D: Concerns About Japan's Participation in the Strategic Defense Initiative* (Yokohama: PRIME, 1988).
- 12 David M. Gordon, Richard Edwards ve Michael Reich, *Segmented Work, Divided Workers: The Historical Transformation of Labor in the United States* (Cambridge: Cambridge University Press, 1982); Frank Wilkinson (der.), *The Dynamics of Labour Market Segmentation* (London: Academic Press, 1981); Cox, *Production, Power, and World Order*, 9. bölüm.
- 13 Zengin ülkelerde, depolitizasyonun, batı tipi demokrasilerin "yönetilebilirliği" açısından bir dereceye kadar hayati olduğunu ileri süren ideolojik bir

- akım vardır. Bu argümana göre, fazla aktif katılım, hükümetler üzerinde yaratacağı taleplerle, bu hükümetlerin, ülkelerini dünya ekonomisine uyumlu hale getirebilmeleri için gerekli iktisadi politikaları hayata geçirme ihtimalini sekteye uğratacaktır. (Michel J. Crozier, Samuel P. Huntington ve Joji Watanuki, *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission* (New York: New York University Press, 1975)). Bu, yukarıda tartıştığımız, yaklaşmakta olan “Polanyi etkisi”nin bir önsezişi olarak okunabilir.
- 14 Irak'ın, bir başka ülkenin, yani Kuveyt'in, teritoryal bütünlüğünü ihlal ettiğinden, teritoryal ilkeyi cisimleştirmiş olamayacağı; ayrıca Irak ekonomisinin, imalata değil petrol ihracatına dayandığı için Fordizmin bir örneği olarak ele alınamayacağı şeklinde itirazlar söz konusudur. Bu saptamalar, bu makalenin iddiası açısından oldukça ilgisizdir. Benim iddiam, Irak'ın stratejisinin teritoryal gücünü konsolide ederek petrol üzerinde sağlayacağı denetimi, iktisadi ve askerî gücünü artırmanın temeli haline getirmek olduğu ve bu teritoryal hedeflerin küresel iktisadi örgütlenmenin hassas bir kesimi için tehdit oluşturduğudur. İktisadi örgütlenmenin teritoryal ilkesinde sınırlara saygıyı ima edecek bir şey yoktur. Aslına bakılırsa, sınırların kutsallığına duyulan saygı, teritoryal meseleleri çatışmanın konusu olmaktan çıkarması itibarıyla, iktisadi örgütlenmenin küreselleştirici ilkesinin işine yarar.
  - 15 ABD'nin gerilemesi meselesinin tartışıldığı giderek büyüyen bir literatür mevcuttur. Birbiriyle karşıt görüşler sunan iki katkıyı anmak yeterli olacaktır: Kennedy, *Rise and Fall of the Great Powers* ve Joseph S. Nye, Jr., *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power* (New York: Basic Books, 1990). Temel olgularla ilgili pek az anlaşmazlık vardır: Avrupa ve Japonya'yla karşılaştırıldığında ABD üretkenliğindeki düşüş; fonksiyonel cahillik ve iktisadi olarak üretken çalışmaya dahil olmayan ABD nüfusunun boyutu. Tartışma, esas olarak bu koşulların geriye çevrilebilip çevrilemeyeceği konusunda iyimserler olanlarla kötümserler arasındadır: Paul Kennedy, “Fin-de-siècle America,” *New York Review of Books*, 28 Haziran 1990.
  - 16 Michael Hudson, *Global Fracture: The New International Economic Order* (New York: Harper and Row, 1977).
  - 17 David P. Calleo, *The Imperious Economy* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1982), s. 51-56; Hudson, *Global Fracture*, s. 53-54.
  - 18 Peter G. Peterson, “The Morning After,” *Atlantic*, cilt 260, sayı 4 (Ekim 1987), s. 43-69.
  - 19 Akio Morita ve Shintaro Ishihara, *The Japan that Can Say “No”* (Tokyo: Kobunsha, 1989); ayrıca bkz. Bu kitapta (13. bölüm).
  - 20 Bu yerinde iddia Christian Stoffaès'e aittir: *La grande menace industrielle* (Paris: Calmann-Levy, 1978).

---

15 Küresel *perestroika* (1992)

Mihail Gorbaçov'un *perestroika*sı yukarıdan bir devrimdi, siyasi liderliğin "reel sosyalizmin" ekonomik örgütlenmesini yeniden düzenlemeye başlamak için verdikleri bir karardı. Bir kez başlatıldıktan sonra kontrolden çıkmış ve boşa uçup giden enerji haline dönüşmüştü. Bu kararın altında, bir tür sosyalizmin piyasa güçleri bağlamı içerisinde yeniden inşa edilebileceğine dair müphem bir fikir yatmaktaydı. Kimsenin istenen sonuca nasıl ulaşılacağıyla ilgili hakiki toplumsal güçlere dayalı belirgin bir stratejisi yoktu. Sonuç, reel ekonominin, yani reel (ancak solmakta olan) sosyalizmin üretken kapasitesi ve ekonomik örgütlenmesinin yıkıcı bir şekilde tahribi ve toplumsal güç odaklarının birbirinden kopması olmuştu. Sovyet *perestroika*sı ülkenin kamusal hizmetlerinin çözülüşünü şiddetlendirmiş, büyük ölçekli işsizlik yaratmış, yeni zenginlerle yeni fakirleri kutuplaştırmış, enflasyon yaratmış ve bir zamanların süper gücünü dış borçlara bağımlı hale getirmiştir. "Piyasa"dan kazananlar en başta daha önceki *nomenklaturanın* üyeleri ("devletlüler"), spekülâtorler ve gangsterlerdi. Piyasanın kendisi mafyadır.

Rahmetli Sovyet imparatorluğunda *perestroika* belki de küresel bir olgu haline gelmiş örnekler arasından en rezalet olanıdır – mutlak anlamda en rezalet değildir tabi, üretimden boşa harcanan enerjiye doğru en dramatik düşüş olması anlamında öyledir. Küresel *perestroika*, edebi kelimelerle söylendiği şekliyle "küreselleşme," siyasi liderliğin bilinçli bir kararının sonucu değildir. Kapitalizmde, pek çok insanın davranışlarında, şirket kuruluşlarında ve devletlerde birikimsel olarak yeni ilişkiler ve davranış kalıpları üreten yapısal değişikliklerin bir neticesidir. Bu neticeler tutarlı ve birbiriyle ilişkili bir kalıbı oluşturur; ancak bu kalıp kendi içinde belli bir düzen halindeki bu yapısal bütünü tehdit eden çelişkiler barındırır. Küreselleşme projesinin üstü kapalı siyasi ve toplumsal anlamından haz etmeyenlerimiz,

onun nihayetinde ikame edilmesi için çalışmak adına bu çelişkileri incelemek zorundadır.

Küreselleşmenin Kaynakları

Ekonomik güçler ve ekonomik değişimin analizinde devletler ve piyasaları birbirinden ayırmak özellikle Anglo-Sakson geleneği içerisinde moda haline geldi. Bu ayırım, birinin kayırılması ötekinin dışlanmasına çıktığı noktada daima tarihsel gerçeklikten uzaklaşır. Devletler ve siyasi otoriteler, müdahalesizliği ilan ettikleri zaman bile ekonomik faaliyetle çeşitli ilişkilere girmişlerdir ve piyasa da bir güç ilişkisidir. (François Perroux'un yazdığı gibi: “*Il n’y a pas de sosie en économie*” – Ekonomik eyleyciler birbirine benzemez.) Bu ayırım, siyasi otoritenin görünen elinin ve sonsuz sayıdaki şahsi davranışların üstü örtük sonuçlarının görece ağırlığını takdir etmeye ve onun değerlendirilmesine hizmet ettiği noktada bir miktar analitik değere sahip olur.¹

Dünya ekonomisinin kapitalist merkezinde denge zaman içerisinde, modern devletin oluşumuyla el ele giden merkantilizmden *les bourgeois conquérants*'in² (fatih burjuvanın) liberalizmine ve oradan da tekrar daha fazla devlet-denetimli ekonomik düzene ilk olarak emperyalizm çağında ve daha sonra savaş sonrası boşa çıkmış liberalizm ara nağmesinde, 1930ların Büyük Buhranı sırasında seyretmiştir. Devlet 1930larda ekonomik toparlanmanın eyleyicisi ve dış dünyadan gelen kargaşaya karşı içerideki refahın ve istihdamın savunucusu rolünü üstüne almıştı. Korporatizm, yani devletin üretken güçlerle ulusal düzeyde birleşmesi, farklı adlar altında ekonomik denetim modeline gelmişti.

İkinci Dünya Savaşı'nı takiben Bretton Woods sistemi liberal dünya piyasasıyla devletin ülke sathındaki sorumlulukları arasında bir denge bulmaya teşebbüs etmişti. Devletler, ticaret serbestisi ve döviz kuru istikrarı ve tahvil edilebilir meselelerinde uluslararası ekonomik düzenin kurumlarına karşı – IMF, Dünya Bankası ve GATT – sorumlu hale gelmiş ve devletlere ulusal ekonomik pratiklerinde ülkedeki grupların refahından taviz vermek zorunda kalmamak adına tashihler yapmaları için imkânlar ve zaman verilmişti. Korporatizmin çeşitleriyle birlikte talebin Keynesçi bir şekilde yönetimi kapitalist ekonomik konjonktür döngüsünün iniş çıkışları sırasında bu uluslararası ekonomik düzenin sağ kalmasını sağladı. Ulusal ekonomilerin ince ayarına atfedilebilecek olan orta düzeyde enflasyon, uzun süreli bir ekonomik büyümeyi kamçılıyordu. Savaş ve silah üretimi bunda önemli bir rol oynadı: İkinci Dünya Savaşı ulusal ekonomileri Buhrandan

çıkardı; Kore Savaşı ve Soğuk Savaş 1950ler ve 1960ların ekonomik büyümesinin temelini oluşturdu.

Bu savaş sonrası düzenin krizi, 1968-1975 yılları arasındaki döneme tarihlenebilir. Bu dönemde Bretton Woods'un dengeli uzlaşısı, ulusal ekonomilerin küresel ekonominin idrak edilebilen gereksinimlerine tâbiyetine doğru bir kayma yaşadı. Devletler küresel ekonomi halinde vücut bulan bu bulutsuluğa (*nebuleuse*) bin bir nazla daha etkili bir biçimde sorumlu hale geldiler ve bu dışarıya karşı sorumlu olma halini kendi kamuoylarının gözünde ve kulağında küreselleşme, karşılıklı bağımlılık ve rekabet edebilirliğin yeni kelime dağarcığıyla gizemli bir hale getirmek zorunda kaldılar.

Bu nasıl ve niçin gerçekleşmişti? Tam anlamıyla yeterli bir cevabın verilmesi şu anda pek mümkün değil. Mesele uzun süreler tartışılacak. Ancak, bu dönemin, eskinin yapısal anlamda bir zayıflaması ve yeni yapıların ortaya çıkışı anlamında hakiki bir dönüm noktası olduğunu fark etmek mümkündür. Dönüşümün bazı kilit unsurları belirlenebilir.

Sermayenin yapısal gücü Şimdiye kadar büyümeyi güdüleyen ve benzer şekilde iş dünyasına ve örgütlü emeğe faydası olan enflasyon, şimdilerde yüksek seviyelerde ve azalan kar marjlarıyla, iş dünyası tarafından yatırımı kısıtlar olarak görülmeye başlandı. Kırılma noktasının talep enflasyonu mu yoksa maliyet enflasyonu mu olduğuna yönelik tartışmalar sonuçsuz kalmış durumda. İş dünyası sendikaları ücretleri yükseltmekle ve hükümeti de aşırı harcama, borçlanma ve vergileme döngüsüne girmekle itham ediyor. Hükümetler, ekonomik büyümenin toparlanmasının iş dünyasının yatırıma yönelik duyduğu güvene dayandığını ve bu güvenin işçi sendikaları ve hükümetin mali idaresi üzerindeki “disipline” dayanacağını anlamak zorunda bırakılmıştı. Yatırımın kesilmesi ve sermayenin kaçışı hükümetlerin cezasını çekmeden görmezden gelemeyeceği silahlardır. Bu silahların etkisinin tipik bir örneği Fransa'da Mitterand'ın başkanlığının ilk döneminden ikinciyeye geçişteki siyaset kaymasıydı.

Üretimin yeniden yapılanması Şimdiye kadar hükümet politikaları iş dünyasının güvenini yeniden kurmaya yardımcı olmuş olduklarından, yeni yatırım, büyük ölçüde farklı bir biçimde gerçekleşmiştir. Savaş sonrası düzeninin krizi Fordizmden post-Fordizme – ölçek ekonomilerinden esnekliğe – geçişi hızlandırdı. Tek tip malların seri üretiminde çok sayıda yarı-kalifiye işçi istihdam eden büyük entegre fabrika modeli, modası geçmiş bir organizasyon modeli haline geldi. Yeni model, finans, araştırma ve geliş-

tirme, teknolojik organizasyon ve inovasyon işini üstlendiği nispeten daha kalıcı işçilerden oluşan daha küçük bir merkez, üretim sürecinin bağımlı unsurlarından meydana gelen bir çevreden oluşan, üretimin merkez-çevre ilişkisine dayalı yapısı üzerine kurulmuştu.

Merkez sermayeye eklenirken, çevrenin dağılık unsurları genel üretim sürecine gevşek bir biçimde bağlıydı. Bunlar belli ölçüde merkez fabrikada, mesela imalat hizmetlerinde ve kısmen pek çok ülkenin farklı coğrafi bölgelerine dağılmış bir halde konumlandırılabilirler. Çevrenin unsurları, merkez tarafından ihtiyaç duyulduğunda dünyaya çağırılabilir ve işleri bittiğinde bertaraf edilebilirler. Merkez-çevre modeline doğru bir yeniden yapılanma daha istikrarsız bir şekilde istihdam edilen etnisite, toplumsal cinsiyet, milliyet ya da din ekseninde parçalanmış emek gücünün kullanılmasını kolaylaştırmıştır. İşçi sendikalarının gücünü azaltmış ve üretim sürecinde sermayenin gücünü arttırmıştır. Aynı zamanda iş dünyasını herhangi bir devlet otoritesi tarafından daha az kontrol edilebilir hale getirmiştir. Yeniden yapılanma, bu şekilde üretimin küreselleştirilmesini hızlandırmıştır.

Borcun rolü Hem şirketler hem hükümetler, artan şekilde (şirketler düşünlüdüğünde) öz-kaynaklara dayanan yatırımdan ziyade borç finansmanına ya da (devlet örneğinde) vergilendirmeye bel bağlamıştı. Dahası, borç, gitgide büyüyen bir ölçüde *dış/yabancı* borçlanma haline gelmişti. Kamu borcunun boyutlarının önemli olmadığını iddia edilebileceği, “çünkü kendi kendimize borçlu olduğumuz” bir zaman vardı. Bu yaklaşım ne kadar makul olmuşsa olsun, artık gerçekle uyumlu değildir. Hükümetler artık kendi uluslararası kredi derecelerini gözetmek zorundalar. Çoğu zaman kendilerinininkinden farklı bir para birimiyle borçlanmak ve kendi para birimlerinin değer yitiminin borç ödemelerinin maliyetini arttıracığı riskiyle yüzleşmek zorundalar.

Borçları ödemeye harcanan gelirler arttıkça hükümetler de kendi halklarından daha çok dışarıdaki tahvil piyasalarına etkili biçimde hesap verebilir hale geldiler. Döviz kuru siyaseti, mali siyaset ve ticaret siyasetine dair seçenekleri küresel ekonomiye bağlı olan finansal çıkarlar tarafından sınırlandırılmış hale geldi. Kanada’da, her ikisi de mevcut siyasi düzene radikal bir meydan okuma gibi gözükken, Quebec’te 1976’da seçimle işbaşına gelmiş olan *Parti québécois* ve 1990’da Ontario’da seçilen *New Democratic Party* (Yeni Demokrat Parti) hükümetinin liderlerinin ilk kalkıştıkları işler arasında New York’a gidip tahvil piyasalarının düzenleyicilerinin gönülle-

rini ferahlatmak vardı. Meksika'da hükümet, orta büyüklükteki çiftlikleri yerel tüketime yönelik olarak genişletmeyi hedefleyen tarım reformundan vazgeçmek ve ülkenin borçlarını karşılayabilmek adına dolar kazanmak için büyük ölçekli lüks ihraç mahsullerinin üretimine dönmek zorunda kalmıştı.

Şirketler de hükümetlerden daha özerk değiller. General Motors'un, 21 fabrikasını kapatacağını ve 74000 kişilik bir istihdam kesintisine gideceğini duyurmasının 1991 Noeli'nden hemen önceye denk gelmesi cimrice bir kötü niyetlilik değildi. ³ Sağlam kaynaklara göre amaç, bu eylemin şirketin rekabet edebilirliğini arttırma niyetinin bir göstergesi görevi görmek suretiyle, şirketin borçlanma maliyetini arttıracak olan tahvil derecelendirmesinin düşüşünü engellemektir. Devasa bir şirket, ABD ekonomisinin amiral gemisi, Wall Street'in finansal manipülatörlerinin haraca bağladığı bir aktör halinde arz-ı endam ediyor. Finans, bağımsız bir güç, reel ekonomi üzerinde bir müstebit olmak adına üretimle bağlarını koparmış bir hale getirilmiştir.⁴

Peki, finansal manipülatörlerin karar alma süreçlerini yönlendiren nedir? Endüstriyel kalkınmaya dair uzun vadeli düşünüşten ziyade hızlı finansal kazanca yönelik kısa vadeli düşünüşdür. Piyasa zihniyeti eş-zamanlı olarak çalışır; kalkınma ardışık zamanlı düşünmeyi gerektirir. Finansal piyasalar 1980'ler boyunca borçlanma trendi, şirket kurtarma, çürük tahvil-ler, ve tasarruf-ve-borç skandalları dalgası – Susan Strange'in "kumarhane kapitalizmi" dediği⁵ spekülasyon kazanç ve kayıpların inişli çıkışlı devridaimi – tarafından kuşatma altına alınmıştı. Finansal gücün reel ekonomi üzerindeki tahakkümünün sonucu, ekseriyetle istihdamın ve üretken sermayenin tahribatı olmuştur. Bu, *perestroika*nın reel sosyalizmin baki kalmış üretken güçler üzerindeki tahribatının batılı kapitalizmdeki muadilidir.

Küreselleşmenin Yapıları

Savaş sonrası düzenin krizi, klasik uluslararası ekonomiyle yayana yürüyen ve onu artan şekilde iptal eden küresel ekonominin genişliğini ve derinliğini arttırmıştı.⁶ Küresel ekonomi, küreselleşen üretim ve küresel finans tarafından üretilmiş sistemdir. Küresel üretim, uluslararası ekonominin ülkesel bölünmelerinden, maliyet indirimini, vergi tasarrufunu, çevre kirliliğine karşı ve emeğin denetimine yönelik düzenlemelerin etrafından dolanabilmeyi kolaylaştırmak ve siyasal istikrar ve kayırmacılığı azami hale getirmek

için bir ülkenin yargı yetkisini bir başkasının aleyhine kullanarak faydalanabilmektedir. Küresel finans hemen hemen hiçbir denetime maruz kalmayan, elektronik olarak günün 24 saati iletişim halinde olan bir şebekeyi hayata geçirmiştir. Küresel finansın müşterek karar alma mekanizması, ülkelerden ziyade dünya şehirlerinde nüvelenmiştir ve terminal bilgisayarlar aracılığıyla dünyanın geri kalanına yayılmaktadır.

Küresel ekonominin iki bileşeni potansiyel tezat içerisindedir. Küresel üretim, büyüeyebilmek için siyasette ve maliyede belli bir oranda istikrar ister. Küresel finansın ise eli daha büyüktür, zira kredi yaratımındaki gücü üretimin geleceğini belirler; ancak küresel finans ürkütücü bir şekilde kırılğan bir konumdadır. Rastlantıların felaketvari silsilesi onu alaşağı edebilir – mesela hükümetin borcunu zamanında ödeyememesi ya da Japonya'nın dış borç sağlamayı bırakmasının Robert Maxwell ölçeğinde bir aksaklıkla bir araya gelmesi.* Hükümetler ve hatta G7'nin karma hükümetleri dâhil, şu ana kadar bu tarz bir çöküşle karşılaşabilecek küresel finans için etkili bir şekilde güvenli olan herhangi bir denetim planı tasarlayamamışlardır.

Aslında, küresel ekonomi için herhangi bir belirgin siyasal yapı ya da iktidar yapısı mevcut değildir. Yine de o noktada deşifre edilmeyi bekleyen bir şey var, Fransızca *nebuleuse* kelimesiyle, ya da “hükümeteşiz yönetim” kavramıyla⁷ tanımlanabilecek bir şey.

Küresel ekonominin resmi muhafızları arasında mutabakat oluşumunun ulusötesi bir süreci vardır. Bu süreç, ulusal hükümetler ve büyük işletmelerin siyaset üretme kanallarına aktarılan, küreselleşme ideolojisine dayanan mutabakata yönelik ilkeleri meydana getirir. Bu mutabakat oluşumu sürecinin bir kısmı Trilateral Commission, Bilderberg konferansları, ya da daha nevi şahsına münhasır Mont Pélèrin Society gibi resmi olmayan forumlar üzerinden gerçekleşir. Bir kısmı da OECD, *Bank for International Settlements*, IMF ve G7 gibi resmi birimler üzerinden gider. Bunlar politi-

* Maxwell'in, Maxwell şirketinin emeklilik planlarından Maxwell Communications şirketi hisselerinin fiyatını desteklemek için 1991'de ölümünden önce 1.2 milyon ABD doları hortumladığı düşünülmektedir. İflas işlemleri ve davası daha çok yıllar sürecek (Anita Raghavan, “Goldman's Partners Contend with Maxwell Legacy,” *Wall Street Journal*, 12 Nisan 1995, s. C1). Meksika pesosuna yönelik güvenin 1994 sonlarındaki çöküşü bir sonraki yılın başlarında yüzde 40 değersizleşmesine ve tüm Latin Amerika ekonomilerini “berbat bir çöküşün” eşğine getirerek Meksika'nın borçlarının finansmanında büyük güçlüklerle sebep olmuştur. G7 ve IMF desteği gecikmesi ve az miktarda olmasıyla kayda değerdı. (Craig Torres, “Mexico's Debt-Restructuring Plan Stalls; Problems in Repackaging \$2 Billion of 'Tesobonos' Add to Nation's Woes,” *Wall Street Journal*, 15 Şubat 1995, s. A14.

kaların, neyin düşünülebileceği ve yapılabileceğini belirleyen kavramlar ve olguların tanımlandığı söylemi de şekillendirir. Ayrıca politika üretimini bir ülkeden diğerine bağlayan ulus-ötesi şebekeleri de sıklaştırır.⁸

Politika üzerindeki etkinin küresel bir şekilde merkezileşmesinin ulusal hükümetler üzerindeki yapısal etkisi, devletin uluslararasılaşması olarak adlandırılabilir. Bunun genel özelliği devleti, ulusal ekonomi pratikleri ve politikalarını küresel ekonominin hissedilen gereksinimlerine uyduran bir vasıta haline dönüştürmesidir. Devlet, o ana kadar ülkedeki refahı dış marazlardan muhafaza edecek bir siper görevi görmüşken, küreselden ulusal ekonomiye geçişte bir aktarma kayışı niteliği haline gelir. Devlet içerisindeki güç küresel ekonomiyle en yakından ilişkili kurumların elinde toplanmaya başlar – devlet başkanları ve başbakanlar, hazineler ve merkez bankaları. Daha çok ülkedeki araçlarla özdeşleşmiş kurumlar – sanayi bakanlıkları, çalışma bakanlığı, vb. – onlara tâbi hale gelirler. Savaş sonrası düzeninin krizinden beri iyice göze batar hale gelen bu olgu, daha fazla araştırılmayı bekliyor.

Farklı devlet biçimleri, küresel sistemde farklı yerler işgal eden ülkeler için küresel-yerel ilişkisinin sıkışmasını sağlar. Bir zamanlar, çevredeki kapitalizm ülkelerinde parasal disiplinin uygulamaya konması için en uygun biçim askeri-bürokratik devlet biçimiymiş gibi gözükürdü. Şimdi, IMF’den esinlenmiş “yapısal uyumlama,” kendisini halk baskısından bir derece yalıtmayı başarmış seçimle iş başına gelen başkanlık rejimleri (Arjantin, Brezilya, Meksika, Peru) tarafından izleniyor. Daha önceleri daha kendine-odaklı ya da kendi kendine yeten bir yol izleyen Hindistan, küresel ekonomiye eklenmeye gitgide daha da yaklaşmıştır. Yeni-muhafazakâr ideoloji Britanya, Birleşik Devletler, Kanada ve Güneydoğu Asya adalarında devletin küreselleşme doğrultusunda dönüşümünü temin etmiştir. Fransa ve İspanya’daki sosyalist parti hükümetleri, politikalarını yeni tutuculukla uyumlu hale getirmiştir. Eski Sovyet imparatorluğu devletleri, mevcut hükümetlerinin gerçek iktidara sahip olduğu durumlarda, küreselleşme eğilimine sürüklenmiş gözükmektedir.

Avrupa Topluluğu’nda süregelen “Sosyal Avrupa” tartışması, devletin ve bölgesel iktidarın geleceğinin doğasının ne olacağına dair çatışmada bir açmazı işaret eder. İki tür kapitalizm arasında bir mücadele söz konusudur:⁹ Thatcherizm’in küreselleşen aşırı-liberal kapitalizmi ve sosyal politika ve ülkesel olarak dengelenmiş kalkınmaya dayalı bir kapitalizm. Bu sonuncusu, sosyal demokrat gelenekten ve yeni-muhafazakârlık denilen şeyin

sözleşmeye dayalı bireyciliğinden ziyade toplumu bir organik bütün olarak düşünen daha eski bir muhafazakârlıktan çıkmıştır.**

Japonya'da, ülkenin, kendi yakın çevresi dışındaki dünyayla ilişkisinin idaresinde devletin rehberlik edici ve planlayıcı rolü girişkenliğini sürdürüyor ve ülke ekonomisinin ABD piyasasına ve ABD ordusuna bağımlılığını azaltmakta artan öneme sahip olacaktır büyük olasılıkla. Avrupa Topluluğu ve Japonya, topyekûn küreselleşme karşısında devletler düzeyindeki yegâne denge unsurlarıdır.

Küreselleşme ve Demokrasi

Küreselleşmenin sorunlarının demokrasinin anlamının ne olacağına dair mühim imaları vardır. Küreselleşmenin ideologları demokrasiyi serbest piyasa ile tanımlamak konusunda hızlılardır. Bu tanımlamanın tarihsel meşruiyeti elbette oldukça sınırlıdır. Neredeyse tamamen Britanya'daki liberal parlamenter anayasacılığın endüstri devrimine ve piyasa ekonomisinin büyümesine tesadüf etmesinden kaynaklanmıştır. Bu, bir anlamda devlet gücünün işleyen bir piyasa için koşulları – içeride yeni bir kolluk gücü ve dünya piyasasında bir deniz gücü – tesis ve temin etmesi için gerekli olduğunun üstünü örtmüştür. Ayrıca on dokuzuncu yüzyılda Britanya'nın kılavuzluğunu takip eden diğer Avrupa ülkelerinin, örneğin Fransız İkinci Cumhuriyeti'nin, siyasal anlamda öyle pek de liberal olmadıkları gerçeğini de göz ardı eder. Bizim zamanımızdaysa, Pinochet'in Şili'si örneği, askeri-bürokratik rejimlerin liberal ekonomik siyasaların temellerini oluşturmakta rolünün fabrika ayarlarını yapmıştır. İdeolojik mistifikasyon, siyasal otoriteryanizmin piyasa ekonomisiyle ilişkilendirilmesine dair daha kuvvetli bir önermenin yapılabileceği gerçeğinin üstünü örtmüştür. Gelecek için bir sosyalist alternatif üretme görevini icra ederken bu nokta üzerine düşünmek muhtemelen kayda değerdir.

Savaş sonrası düzenin krizinden bu yana demokrasi dünya kapitalizminin merkezlerinde sessizce yeniden tanımlanmıştır. Yeni tanım, on dokuzuncu yüzyılın ekonomiyle siyaset ayrımının canlandırılması üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla ekonomik yönetimin kilit unsurları siyasetten, yani halk etkisinden, korunmalıdır. Bu, kökleşmiş uygulamalar, anlaşma,

** Bu noktalara dair detaylar için bu kitaptaki "Küresel Ekonomi Politik ve Toplumsal Tercih" başlıklı 10. Bölüme bakınız.

yasama ve şekilsel anayasal hükümler üzerinden gerçekleştirilir.¹⁰ Sınırlı monarşi denilen kraliyet iktidarına yönelik anayasal sınırlamaları andıracak şekilde, çoğulcu politikaların yirminci yüzyılın sonlarında yeniden tanımlanması da “sınırlı demokrasi” olarak adlandırılabilir.

Bu gelişmenin ilk göstergelerinden birisi, geriye dönük olarak 1975’teki New York şehrinin mali krizine tarihlenebilir. 1960lı yıllar New York şehrinde üç tane kuvvetli halk hareketinin ortaya çıkışına şahit olmuştu: bir orta sınıf reform hareketi, bir siyah yurttaşlık hakları hareketi ve şehrin işçilerini sendika haline getirmeye yönelik bir hareket. Reformcular belediye başkanlığını siyahilerin desteğiyle ele geçirmişler ve bilahare, daha etkili bir yönetim için sendikalarla ilişkilerini düzeltmek zorunda kalmışlardı. Şehir, koalisyonun talep ettiği yeni kamu hizmetleri ve sendikalarla varılan ücret ve sosyal güvenlik ödemeleri anlaşması için kendi gelirlerinden ödeme yapamayacaktı. Bankalardan borçlanması gerekiyordu. New York eyaletinin temin etmekte ayak direttiği ödenek olmaksızın, şehir bu borçları karşılamıyor ve yenileyemiyordu. Bankacılardan sendikalara, tüm taraflar için oldukça zararlı olan iflasın önüne geçmek için şehir, bankacılık camiasının üyelerinin şehrin bütçe ve yönetimini denetlediği bir tür mutemetliğe verilmişti. Tasarruf, siyahî müşterileri olan programlara ve emek maliyetlerine yöneltilmişti. O zaman etkili bir siyasal örgütlenmeden yoksun olan siyahiler, kendilerini şehir siyaseti içerisinde harekete geçirmiş olan orta sınıf reformcular tarafından ortada bırakılmıştı. Kentsel sendikalar daha iyi örgütlenmişti, ancak şehirle kurdukları korporatist ilişkide kırıldılar ve şehrin çalışanlarının gelirlerini ve emekli aylıklarını tehdit altına alacak bir iflası riske edecek bir halleri yoktu.¹¹

Bu hadise gösterdi ki, (1) korporatizm yeni siyasi grupların taleplerinin körüklediği bir mali krizden çıkış yolu sunabilir; (2) bu karar mali piyasalar için kabul edilebilir olan unsurların karar alma gücüne bir kısıtlamayı gerektirir; (3) bu da, karşılık olarak bu sınırlamalara karşı çıkabilecek unsurların siyasal hareketliliğine son vermeyi gerektirir; ve (4) bu çözüm, dışlanmış unsurların yeniden harekete geçirilmesi karşısında kırılmandır.

Aynı 1975 yılında, Trilateral Commission’un üç ideologu Komisyona demokrasilerin “yönetilemezliği”ne işaret eden bir rapor üretmişti.¹² Raporun tezi 1960’lardaki “demokratik kabarmanın” hükümetten hizmet talebini arttırmış, idarenin otoritesine meydan okumuş ve onu zayıflatmış ve enflasyona yok açmış olduğu yönündeydi. Üç-tarafli hükümetler, ve bil-

hassa Birleşik Devletler, “demokrasi fazlası”ndan mustarıptı rapora göre; ve devlete aşırı talep yüklenmesi, ancak yeni talepler bastıran bu “marjinal” grupların hareketliliğinin bir mertebe azaltılmasıyla hafifletilebilirdi.¹³

Burada ortaya konan temel ideoloji ekonomik politika üretimini halk baskısından yalıtmayı hedefleyen çeşitli tedbirler içerisinde ifade bulmuştu. Sinizm, siyasetsizleşme, siyasal eyleme dair bir yetersizlik hissi, ve siyasal sınıfa karşı bir küçümseme, eski demokrasilerin bir özelliğidir artık.

Her ne kadar sınırlı demokrasi eğilimi baskın olsa da, bu eğilime tamamen karşı çıkılmamış da değildir. Kanada Başbakanı Brian Mulroney, Birleşik Devletler’le yapılan Serbest Ticaret Anlaşmasını petrol üreticisi Alberta bölgesine, anlaşmanın yeni bir ulusal enerji politikasının yürürlüğe konmasını ilelebet engelleyeceği iddiasıyla satmıştı; ancak serbest ticarete muhalefet, her ne kadar 1988 seçimlerinde yenilmişse de, Kanadada pek çok toplumsal grubu daha önce hiç olmadığı kadar etkili bir şekilde harekete geçirmişti. Avrupada tartışmanın merkezinde Avrupa Topluluğu’ndaki “demokrasi açığı” yer alıyor. İş dünyasının çıkarları neticede demokratik baskılardan çok uzaklarda, mevcut bürokratik karar alma sistemi tarafından tatmin ediliyordu – tabi bunu sosyalizmin arka kapıdan girme riski olarak gören daha paranoyak aşırı-liberaller istisna.

Çevre kapitalizminin yeni sınırlı ya da dışlayıcı demokrasilerinin uzun vadeli var olabilme ihtimali sorgulanabilir. Bunlar dış borçlanma ilişkilerinin yararına zengin ve fakiri kutuplaştıran sıkı tasarrufun tatbikine devam etmek zorundadır. Kuvvetle muhtemeldir ki, yenilenmiş bir baskılamaya can atıyor olacaklar, ya da halkın baskısının bir patlamasıyla yüzleşecekler. Bu çarpıcı alternatif, hiçbir yerde rahmetli Sovyet imparatorluğunda olduğundan daha fazla görünür değildi. *Glasnost* ses getiren bir başarı olmuşsa da, *perestroika* feci bir başarısızlık olmuştu. Yarış, geniş bir şekilde kapsayıcı sivil toplumun ortaya çıkışı üzerine kurulu çoğulcu rejimlerle yeni faşist türden popülist otoritaryanizm arasındaydı.

Dünya Siyasetinin Değişen Yapısı

Savaş sonrası düzen krizinden yeni bir küresel siyaset yapısı ortaya çıkmakta. Eski Vestfalyacı egemen devletler sistemi kavramı artık dünya siyasetini kavramsallaştırmaya yeterli değil.¹⁴ Egemenlik ezel ebed kaypak bir kavram. Nihai ve tamamen özerk gücü çağrıştıran eski hukuk tanımlamaları,

artık anlamını yitirmiş durumda. Egemenlik, kültürel kimliğin olumlanması olarak anlam kazanmış, ve ekonomi üzerindeki güç olarak anlamını yitirmiştir. Farklı kişiler için farklı anlamlara gelmektedir.

Gittikçe büyüyen “egemenlikler” çeşitliliğinin olumlanmasına, makro-yerelcilik ve mikro-yerelcilik olguları eşlik ediyor. Üç makro-bölge kendilerini sırasıyla Avrupa Topluluğu merkezli bir Avrupada, Japonya merkezli bir Doğu Asyada, ve Birleşik Devletler merkezli ve Latin Amerika’yı kucaklamaya hevesli bir Kuzey Amerika sahasında tanımlıyor. Bu makro-bölgelerin Büyük Buhran zamanının dünyasını andıracak şekilde kendi kendine yeten, otarşik ekonomi blokları haline gelmesi pek muhtemel değil. Her bir bölgede konuşlanmış şirketler, bu tarz bir istisnailiğin kaide haline gelmesi için diğer bölgelerin ekonomilerine haddinden fazla bulaşmıştır. Aksine, makro-bölgeler, sermaye birikiminin ve bölgelerarasında yatırım ve dünya piyasası hisselerini elde etmeyi hedefleyen rekabetin örgütlenmesine yönelmiş siyasal-iktisadi çerçevelerdir. Ayrıca farklı kapitalizm biçimlerinin iç mücadeleleri üzerinden gelişmesine izin verirler. Makro-bölgecilik küreselleşmenin bir veçhesi, küreselleşen bir dünyanın nasıl yeniden yapılandırıldığına dair bir bakış açısıdır.

Bu makro-bölgeler, ilk olarak ekonomik anlamda tanımlanabilirlerdir, ancak önemli siyasi ve kültürel anlamları da vardır. Mesela Avrupa Topluluğu (AT), iş dünyası seçkinlerinin ekonomik refahın geleceğini AT’ye dahil olmakta gördüğü, ancak yine aynı seçkinlerin bir kısmının da dahil olduğu halkın önemli bir kesiminin kendine has demokrasisinin üzerine kurulduğu yerel denetimin kaybolacağı endişesini taşıdığı İsviçre’de tereddüde sebep oluyor. Diğer taraftan Katalonya, Lombardiya ve İskoçyada yaşayan halklar AT’nin, şu anda bir parçası oldukları egemen devletler karşısında gelecekteki daha geniş bir özerkliğin ya da bağımsızlığın teminatı olacağını umuyorlar. Yine, Kuzey Amerika serbest ticaretini Quebec’in *indépendantistes* (bağımsızlıkçılar) grubundan daha ateşli savunan kimse çıkmamıştır. Küreselleşme makro-bölgeselciliği teşvik eder, ki bu da karşılığında mikro-yerelciliği körükler.

Görece zengin mikro-bölgeler için özerklik ya da bağımsızlık, servetlerinin daha fazlasını kendilerine saklamak anlamına gelir. Lombardiya’daki *lega*, kıskanç bir şekilde Kuzeyin zenginliğini İtalya’nın güneyine bölüşürmekten koruyacaktır. Bu tarz motivasyonlar daha az varlıklı bölgelerde daha nadiren açıklıkla ifade edilir. Avrupa’nın “dört itici gücü” – Katalonya,

Lombardiya, Rhone-Alpes, ve Baden-Württemberg – arasındaki kurumsallaşmış istişare sürecine bir de Ontario katılmıştır.

Zenginler arasındaki mikro-bölgeselciğin muadili şüphesiz daha fakir mikro-bölgelerde de mevcuttur. Hakikaten de bazı daha varlıklı mikro-bölgeler, bir dayanışma işareti olarak fakir mikro-bölgeleri “evlat edinmiştir.” Fakir bölgelerdeki mikro-bölgeselcilik yalnızca kültürel kimliklerin olumlanmasının değil aynı zamanda siyasal istikrarın ve ekonomik iyi halin sürdürülmesi için makro-bölgesel düzeyde bir karşılık talep etmenin aracı olacaktır. Yeniden bölüşüm meseleleri bu sebeple egemen-devlet seviyesinden makro-bölge seviyesine yükseltilirken yeniden bölüştürülmüş servetin ne yönde kullanılacağı meselesi mikro-bölgesel düzeye inerek ademi merkezileşmiştir.

Ortaya çıkmakta olan dünya yapısının temelinde toplumsal güçler yer alır. Eski toplumsal hareketler – sendikalar ve köylü hareketleri – küreselleşmenin etkisi altında yenilgiye uğramıştır; ancak özellikle emek hareketi geleceğin şekillenmesinde hala bir güç olabilecek örgüt ve ideoloji tecrübesi geçmişine sahiptir. Kendisini geleneksel endüstriyel kol emeği kitlesiyle sınırlamış olsaydı, üretim dünya ölçeğinde bu geleneksel güç odağını zayıflatacak şekilde yeniden yapılandırılmaktayken, emek hareketi, kendisini, sürekliliği olan zayıflatıcı bir etkiye mahkûm edecekti. Yeniden canlanma ihtimali örgütsel ve ideolojik harekete geçirme kabiliyetini daha geniş bir toplumsal güç odakları koalisyonunu inşa etmeye hasretmesinde yatmaktadır.

Yeni toplumsal hareketler, daha özgül meseleler dizileri etrafında bir araya gelerek – çevrecilik, feminizm ve barış – dünyanın farklı yerlerinde farklı boyutlara ulaşmıştır. Daha ele avuca gelmeyen ve belirsiz hareketler – halk iktidarları ve demokratikleşme – siyasi yapıların aynı anda hem baskıcı hem de kırılğan olduğu yerlerde mevcuttur. Bu hareketler belirli kimlikleri uyandırır – etnik, milliyetçi, dinsel, toplumsal cinsiyet. Bunlar devletlerin içerisinde yer alırlar, ancak özünde ulus ötesidirler. Yerli halkların hareketi, mevcut sistem öncesine dayanan hakları talep eder.

Sonradan olumlanan bu kimlikler, bir ölçüde toplumsal mücadelenin odağı olarak sınıfı yerinden etmişlerdir; ancak sınıf gibi, bunlar da güçlerini sömürüye karşı direnişten almaktadır. Protestolarının maddi bir temeli vardır, bu olumlanmış belli kimliklerden daha geniş bir maddi temel. Bu müşterek maddi zeminin müphem bir halde kaldıkça, şimdi yeniden olumlanmış olan bu kimlikler bir diğeriyle çatışmaya girmek için manipüle

edilebilir. Otoriteryan popülizmin, yeniden doğan faşizmin tehlikeli tarafı özellikle siyasi yapıların dağıldığı ve hoşnutsuzluğun maddi temelini yola getirilemez olduğu yerlerde daha büyüktür. Demokratikleşme ve “halk iktidarı” sola meyledebileceği gibi sağa da meyledebilir.

Bir Karşı-eğilimin İhtimalleri: Ülkesel ve Karşılıklı Bağımlılık İlkelerinin Çatışması

Ortaya çıkmakta olan dünya düzeni bu şekilde çok-katmanlı bir yapı arz eder. Temelde toplumsal güçler yer alır. Öz-bilinçli olup olmadıkları ve Gramsci'nin “tarihsel blok” adını verdiği şeye tekabül edip etmedikleri, ya da siyasetleştirilmiş ve manipüle edilebilir olup olmadıkları, geleceğin gideceği yönde kilit meseledir. Eski sistem kendisini siyasi-iktisadi birimler bütünlüğü içinde parçalara ayırıyor: mikro-bölgeler, geleneksel devletler, daha fazla ya da az işlevsel kapsam ve biçimsel otoriteye sahip makro-bölgeler. Dünya şehirleri küresel ekonominin klavyeleridir. Rakip ulus-ötesi ideolojik oluşum süreçleri sırasıyla hegemonya ve karşı-hegemonyayı hedefler. Toplantı ve işbirliği kurumları büyük devletlerle makro-bölgeler arasına köprü kurar. Çok taraflı süreçler çatışma yönetimi, barış tesisi, ve çeşitli işlevsel alanlarda (ticaret, iletişim, sağlık vb.) düzenleme ve hizmet temininde mevcuttur. Resmin bütünü, şimdiye kadar uluslararası ilişkiler paradigması var olagelmiş olan Vestfalyacı egemen bağımsız devletler sisteminden ziyade Ortaçağ Avrupası'nın çok-katmanlı düzenini andırıyor.¹⁵

Çok-katmanlı imge, küresel *perestroikaya* alternatif olacak bir dönüşümü hedefleyen herhangi bir strateji için müdahaleyi mümkün, daha doğrusu gerekli hale geldiği çeşitli katmanları akla getiriyor. Bu ortaya çıkmakta olan yapıya içkin istikrarsızlıkların bir resmiyle tamamlanması gerekiyor. Bu istikrarsızlık düzen oluşumundaki iki diyalektik ilişkiden kaynaklanıyor: karşılıklı bağımlılık ilkesi ve toprak bütünlüğü ilkesi.

Karşılıklı bağımlılık ilkesi özünde bölgesel değildir, dünya piyasasında rekabete, ülkesel sınırlara hapsedilmemiş küresel finansa ve küresel üretime yönelmiştir. Bu ilke, Susan Strange'in “iş dünyası medeniyeti” adını verdiği düşünce süreçleri uyarınca işler.¹⁶ Ülke ilkesi, devlet-temellidir, nihai olarak askeri-siyasi güç üzerine kuruludur.

Bazı yazarlar karşılıklı-bağımlılık ilkesinin yükselişini, toprak bütünlüğü ilkesindeki bir geri çekilme olarak tahayyül etmişlerdir;¹⁷ ancak iki ilke-

nin karşılıklı etkileşimli ilişkisi olgusu, gerçekliğe daha yakındır. Serbest piyasanın miti kendi kendini düzenlediği şeklindedir. Ancak Karl Polanyı'nın gösterdiği gibi, piyasa kurallarının icrası için asker ya da polis gücünün varlığına muhtaçtır.¹⁸ Bu gücün nadiren uygulanmak zorunda olacağı gerçeği mitin sürmesine yardım eder ancak gücün zulada tutulması mecburiyetinden de vazgeçirmez. Yirminci yüzyılın sonlarında küreselleşme, icracısı olarak askeri-ülkesel güce dayanmaktadır ...^{***}

Küresel *perestroika*nın yeni dünya düzeni, zirvesinde zayıftır. Önümüzdeki birkaç yılın bu zayıflığı daha da görünür kılması muhtemeldir. Birleşmiş Milletleri “en başta niyetlenen” rolünü oynamaya geldiğine dair yurt dışında bir tür ütopyacı iyimserlik mevcut. Ancak Birleşmiş Milletler olsa olsa üzerinde yer aldığı küresel güç yapısının bir üst-yapısını teşkil edebilir. Ne bu yapının çözülmesine mahal verebilir, ne de öyle yapması beklenmelidir. Yakın zamandaki yerel çatışmalar dünyasındaki ve Lübnandaki rehine krizini (1990-1992) çözmekteki başarılarına rağmen Birleşmiş Milletler, bugün muhtemelen, büyük ölçüde kenara itildiği Soğuk Savaş ve Kuzey-Güney açmazı dönemlerinde olduğundan daha büyük bir risk altındadır. Eğer Birleşmiş Milletler dünya düzeninin bir kurumu olarak güçlenmiş hale gelecekse, bu, o düzeni bugün görünenden çok daha sağlam temeller üzerine inşa etmekle mümkün olacaktır.

Alternatif bir Dünya Düzeni için Mücadele Sahaları

Küresel *perestroika* dünya düzenini meydana getiren yapıların toplamına dâhil olur. Buna ancak farklı düzeylerdeki meydan okumalar tarafından, muhtemelen uzun soluklu Gramsciyen bir mevzi savaşıyla etkili bir şekilde karşı çıkılabilir.

Temel düzey, toplumsal güçlerin düzeyidir. Küreselleşen ekonomi avantajlı ve dezavantajlı kesimler kutuplaştırırken aynı zamanda dezavantajlıları ayırık ve çoğu zaman da rakip kimliklere bölüştürür. Buradaki mevzu, uyumlu bir muhalefet koalisyonu oluşturabilmektir. Bu tarz bir koalisyon, büyük ihtimalle, yerel ve ulusal düzeylerde geçici birlikteliklerin farkında olan ve onları ayıran şeyleri bertaraf etmek için çalışmaya hazır olan gruplar arasında inşa edilmek zorunda olacaktır. Emek hareketleri, bu hedefe

^{***} Bu makalenin orijinalinde yer alan Birleşik Devletler ve küresel güvenliğe dair bir tartışma kesilmiştir. Bu kısmın içeriği bu kitabın “Üretim ve Güvenlik” başlıklı 14. Bölümünde bulunabilir.

yönelik olarak kullanılabilir örgütlenme kabiliyeti ve ideolojik çalışmada deneyim sahibidir. Ancak bu, şayet daha geniş-tabanlı bir toplumsal hareketin gereksinimlerini kavramak üzere dar kurumsal düşünüşün ötesine geçebilirlerse mümkün olur.

Şimdinin baskın küreselleşen kapitalizm söylemine ikna edici bir alternatif haline gelebilecek olan yeni küresel sosyalizm söylemi, henüz var edilmeyi beklemektedir. Organik entelektüellerin görevi yalnızca rekabet edebilirlik, yapısal uyumlama vb. egemen kavramları yapı sökülümüne uğratmak değil, aynı zamanda bütünlüklü bir alternatif düzen inşa etmeye hizmet edecek alternatif kavramlar önermektir. Bu, dünya düzeninin siyasi temellerini de dahil edecek şekilde kati suretle ekonomik olanın ötesine geçer. Alternatif bir müstakbel dünya düzeni, bu düzenin doğasının ve onun temel birimleri ve ilişkilerinin yeni bir özneler-arası anlayışını akla getirir.

Yaratılacak olan bu özneler-arasılığın bir kısmı alternatif bir tüketim modeli olacaktır. Tüketim çılgınlığı, yalnızca gelişmiş kapitalist toplumlarda değil, eski Sovyet Doğu'da ve Üçüncü Dünyada da kapitalist *perestroikanın* itici gücü olmuştur. "Reel sosyalizmin" en büyük yenilgisi belki de, kapitalizmi "sollama"ya, kapitalist tüketim çılgınlığına alternatif bir soluk üretme fikrine saplanıp kalmış olmasıdır. Bu, reel sosyalizmin kapitalist hiyerarşik fabrika sistemininkine alternatif üretim örgütlenme biçimlerini tahayyül etmekteki başarısızlığına koşutluk arz etmiştir. Alternatif bir tüketim modeli, küresel ekolojiyle denge halinde, enerji ve kaynak tüketimini ve kirliliği asgariye çekmiş ve halk için özgürleştirici ve katılımcı fırsatları azamiye çıkarmış olacaktır.

Siyasi ve ideolojik eylemin yerel kaideleri, vazgeçilmez olsalar da, kendi başlarına etkisiz olacaklardır. Küreselleşme temayülü her yere yayıldığından karşı-temayül bir ya da birkaç yerde tecrit halinde olduğunda kolaylıkla sona erdirilebilecektir. Yerelde temellenmiş pek çok toplumsal güç odağı, karşılıklı destek elde etmek için ulus-ötesi uzlaşmalar inşa etmek zorunda kalacaktır. Kapitalist küreselleşmenin alternatif, kapitalizm tarafından yaratılmış üretim güçlerinin toplumun hizmetine döndürülmesiyle inşa edilmesi gerekecektir. Kapitalist küreselleşmeye karşı-güç de küresel olacaktır, ancak hepsi birden küresel olamaz.

Makro-bölgesel düzey, bilhassa Avrupada, olası elverişli zemini sağlar.¹⁹ Kapitalizme rakip biçimlerin karşılaşması makro-bölgesel düzeyde gerçekleşir. Mücadelenin bu safhasının ötesine bakanlar, aşırı-liberal biçimlerle

devlet-kapitalizmi veya kapitalizmin korporatist biçimlerinin bu karşılaşmasının açtığı ideolojik alanın farkına varmak zorundadır. Benzer türde bir karşılaşma Japon ve Amerikan kapitalizm biçimleri arasında gelişmektedir. Uzun vadeli stratejik görüşü, bu güçlerin orta-vadedeki karşılaşmalarındaki fırsatları hesaba katmak zorundadır.

Bir başka ana çatışma kaynağı, İslamcılıktır (ya da batılı köşe yazarlarının hevesli bir şekilde İslami köktencilik dediği şeydir). Bu çerçevede İslam, batılı kapitalizmin pek çok çevre toplumuna duhul etmesinin reddine dair bir metafor olarak görülebilir. Bazı nitelikleri – ceza kanunu, kadının toplumdaki konumu, cihat kavramı – batılı terakkiciler nezdinde anlaşılmaz ve nefret uyandırıcıdır. Ancak İslam, Kuzey Afrika’da, Orta Doğu’da ve Asya’nın bazı yerlerindeki toplumların çoğundaki madunları harekete geçirmek hususunda sosyalizmin yerini almıştır. Batılı “müterakkiler” için küresel bir karşı-güç inşa etmenin en zor meselelerinden birisi, günümüz İslamı’nın ilerlemeci potansiyeliyle karşılıklı bir kavrayış temelinde uzlaşabilmektir.²⁰

Mevcut küresel yapının kırılabilirliği özellikle iki noktada hissedilmekte: askeri ve finansal. Bu ikisi, bugün hem yapısal hem de aygıtsal anlamda devletlerin davranışlarını şekillendiren güç aygıtlarıdır. Bu yüzden gelecek dünya düzeni hedefiyle olan ilişkileri daha etraflıca anlaşılmalıdır.

Askeri tarafta mücadele yüksek-teknolojik askeri gücün yoğunlaşmış tekeli karşısında asimetrik olmaya mahkûmdur. Daha farklı bir tür güce dayanan stratejiler gerekecektir. Görece daha az şiddete dayalı yöntemlerde, mesela intifadada, tecrübe kazanılmıştır.

Son olarak, küresel bir finans krizi durumunda yürürlüğe konulabilecek finansal stratejilere çok daha fazla fikir sarf edilmek zorundadır. Finansal bir kriz, mevcut dünya düzeninin çökmeye başlamasının muhtemel yegâne yoludur. Ekonominin siyaset kurumundan liberal bir şekilde ayrışmasının ötesine geçme teşebbüsünü ele almak ve ekonomiyi eşitlik ve dayanışma ilkeleri aşılanmış bir topluma yeniden yerleştirmek için yeni bir finansal mekanizmaya ihtiyaç vardır.

Notlar

Bu metin ilk olarak Ralph Miliband ve Leo Panitch (yay. haz.), *New World Order? The Socialist Register 1992* (Londra: Merlin, 1992) çalışmasında yayımlanmıştır.

- 1 Örneğin bkz. Susan Strange, *States and Markets: An Introduction to International Political Economy* (Londra: Pinter, 1988); ve Charles E. Lindblom, *Politics and Markets* (New York: Basic Books, 1977).
- 2 Charles Moraze, *Les bourgeois conquerants* (Paris: Armand Colin, 1957).
- 3 Globe and Mail (Toronto), 19 Aralık 1991.
- 4 Peter Drucker, "The Changed World Economy," *Foreign Affairs*, c. 64, no. 4 (İlkbahar, 1986), s. 783 şöyle yazıyor: "Bugünün dünya ekonomisinde malların ve hizmetlerin reel ekonomisi ve paranın, kredinin ve sermayenin "sembol" ekonomisi artık birbirine sıkı sıkıya bağlı değil; aksine, birbirlerinden daha da uzaklaşmaktalar."
- 5 Susan Strange, *Casino Capitalism* (Oxford: Basil Blackwell, 1986).
- 6 Bernadette Madeuf and Charles-Albert Michalet, "A New Approach to International Economics," *International Social Science Journal*, c. 30, no. 2 (1978), s. 253-283.
- 7 James Rosenau and Ernst Otto Czempiel (yay. haz.), *Governance Without Government: Order and Change in World Politics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992). Bu derleme dünya düzeni meselesinin pek çok farklı yönünü ele almaktadır. Susan Strange, *Casino Capitalism*, s. 165-169 finans üzerinde etkili bir düzenlemenin uluslararası örgütlenme üzerinden sağlanmasının pek muhtemel olmadığı, ve yalnızca ABD hükümetinin New York finans piyasasına müdahale etmek suretiyle küresel tesir yaratabileceği görüşündedir. Ancak ABD hükümetlerinin bu hususta tek taraflı ve sorumsuzca hareket etmiş olduğu ve davranış değişikliğine dair herhangi bir emare görmediğini de ekler.
- 8 Bu *nebuleuse*'ün doğası ve süreçlerine yönelik büyüyen bir ilgi söz konusu. Örneğin Amsterdam politik-iktisadi grubunun çalışmalarına bakınız, özellikle Kees van der Pijl, *The Making of an Atlantic Ruling Class* (Londra: Verso, 1984); Stephen Gill, *American Hegemony and the Trilateral Commission* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990); bir de Toronto'daki York Üniversitesi'nde basılmamış bir doktora tezi mevcuttur: Andre Drainville, "Monetarism in Canada and in the World Economy" (1991).
- 9 Örneğin bkz. Michel Albert, *Capitalisme contre capitalisme* (Paris: Seuil, 1991).
- 10 Stephen Gill "yeni anayasacılığa" geçiyor. Bkz. Gill, "The Emerging World Order and European Change: The Political Economy of European Union," 15. World Congress of the International Political Science Association toplantısında sunulan tebliğ, Buenos Aires, Temmuz 1991.
- 11 Martin Shefter, "New York City's Fiscal Crisis: The Politics of Inflation and Retrenchment," *Public Interest*, no. 48 (Yaz, 1977), s. 98-127.

- 12 Michel J. Crozier, Samuel P. Huntington, ve Joji Watanuki, *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission* (New York: New York University Press, 1975).
- 13 Hakkını teslim etmek gerek, Ralf Dahrendorf “azıcık fazla işsizliğin, biraz daha az eğitimin, biraz daha planlı disiplinin, ve biraz daha az ifade özgürlüğünün dünyayı, içerisinde etkili bir idarenin mümkün olduğu, daha iyi bir yer yapacağı inancından kaçınmak için” bu bulguları eleştiriyor. (Crozier, Huntington, ve Watanuki, *Crisis of Democracy*, s. 194).
- 14 Uluslararası ilişkiler analizcileri Westphaliacı terimini 1648 tarihli Westphalia Barış Anlaşması sonrası ortaya çıktığı varsayılan devletlerarası bir sistemi ifade etmek için kullanırlar.
- 15 *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (New York: Columbia University Press, 1977) kitabında Headley Bull müstakbel dünya düzeninin olası bir biçimi olarak “yeni ortaçağcılık”ı tasarlamıştır.
- 16 Susan Strange, “The Name of the Game,” Nicholas X. Rizopoulos (yay. haz.), *Sea Changes: American Foreign Policy in a World Transformed* (New York: Council on Foreign Relations, 1990).
- 17 Örneğin bkz. Richard Rosecrance, *The Rise of the Trading State: Commerce and Conquest in the Modern World* (New York: Basic Books, 1986).
- 18 Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time* (Boston: Beacon, 1957).
- 19 Bjorn Hettne, “Europe in a World of Regions,” United Nations University/ Hungarian Academy of Sciences “A New Europe in the Changing Global System,” konferansında sunulan tebliğ, Velence, Hungary, Eylül 1991.
- 20 Bu meselenin felsefi-ideolojik boyutlarını ortaya koyan bir çalışma için bkz. Yves Lacoste, *Ibn Khaldun: The Birth of History and the Past of the Third World* (London: Verso, 1984).

Kısım IV

Çokyönlülük

---

16 Yürütmenin başı: uluslararası organizasyonda liderlik üzerine bir deneme

Yönetici liderlik kalitesi uluslar arası organizasyonun otoritesi ve kapsamının büyümesinde en kritik tek etken olmayı ispat edebilir. Şimdi yeterince uzun ve çeşitli karşılaştırmalı yaklaşıma izin vermek için, uluslararası organizasyon tarihi liderlik teorisi için elementler sağlayabilir. Bu deneme bu yolda başlangıç çabasından başka bir şey değildir. Bu sadece yürütmenin başının tepedeki kişi olarak konumunu korumak ve geliştirmekle değil aynı zamanda, böyle yaparak, bu kişi yeni bir dünya güç tabanının (henüz yeter-sizse) yaratıcısı olabilir.

Uluslararası organizasyonlardaki yürütmenin başları ile ilgili karşılaştırmalı çalışmanın temeli Albert Thomas'ın Sir Eric Drummond'dan farklı bir adam olduğu ve işini nasıl yaptığı hakkında çok farklı fikirleri olduğu gözlemdir*. Bu gözlem pek çok spekülasyondan yararlanmaktadır. Milletler Cemiyetinin 1930'ların sonundaki başarısızlığı Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) açık başarısıyla çelişmektedir. Thomas Milletler Cemiyetinin başı olsaydı bu hikâye daha farklı olabilir miydi? Ya da – Sir Eric Drummond'ın düşüncesinden görüldüğü üzere- işin tabiatı Thomas'a Cemiyet'te başarısız olmaya mı itti? Bu spekülasyonun etrafındaki anlaşmazlıklar ne olursa olsun Drummond'ın ILO'daki yaklaşımın teknik bilgi bürosu olmaktan başka bir şey olmayacağı konusunda önemli derecede fikir birliği vardır¹.

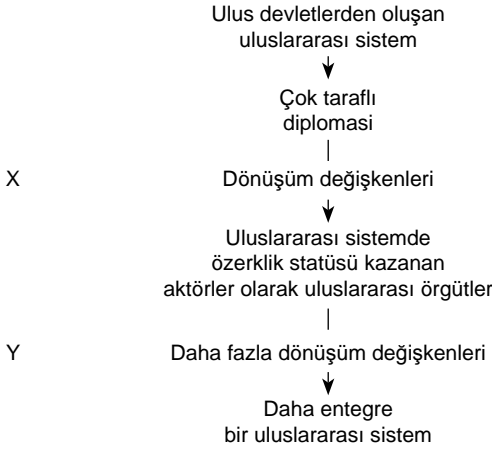
* Alber thoma Uluslararası İşçi Ofisi'nin (ILO) 1919-1932 arası direktörüdür. Sir Eric Dummond ise Milletler Cemiyeti'nin ilk genel sekreteridir, 1919-1932.

Karşılaştırmanın çıkarı farklı tarzdaki liderliklerin sonuçları hakkındaki merakı ile sınırlı değildir. Burada ayrıca şu yatmaktadır ki yürütmenin başı uluslar arası sistemde yeni bir tür otonom aktörün çıkmasında açıklayıcı anahtar olabilir. Eğer soruya cevap vermek istiyorsak (Uluslar arası organizasyonlar sadece milli dış politikanın araçları mıdır ya da onlar kendi çıkarlarında küresel politikaları etkilemektedirler?) o zaman yürütmenin başına daha yakından bakmalıyız.

Bu soru hem ontolojik hem de sistematik özelliklere sahiptir. Ontolojik yanı ikinci bir soru ile örneklendirilebilir: “Birleşmiş Milletler bu konu hakkında ne yapacak? (Örnek: Macaristan, Süveyş, ırkçılık, Küba, Çekoslovakya’ya uygulandığı gibi), ya da alternatif olarak, “Birleşmiş Milletler bu konu hakkında ne yapabilir?” Sorunun yapısı kendi içinde bizi “Birleşmiş Milletler”in anlamını tanımlamaya itmektedir. Analistler genellikle Birleşmiş Milletlerin gerçek bir özü olmadığı sadece isimden ibaret olduğu şeklinde daha dar bir yaklaşımla konuyu ele alacaklardır. Birleşmiş Milletler demek yerine soruyu soran kişinin hangi insanların, prosedürlerin, komitelerin ve meclislerin kafasında yer aldığını açıkça belirlemelidir. Fakat soruyu sorduğu anda soruyu soran kişi bu dar yaklaşıma karşı tavır alacaktır. Soruyu soran realisttir** ve gerçek öze inanmaktadır. Ona göre dışarıda pek çok kararlı hareketi olan ABD ya gerçek bir şekilde ya da potansiyel olarak isimden daha fazlasıdır. O Güvenlik Konseyinin neden hiçbir şey yapmadığını bilmektedir. Çünkü büyük güçlerin veto yetkisinden ötürü buradaki devletler çıkar çatışması içindedir. Fakat, bir realist olarak, yine de bir görünüme kavuşması gerektiğinden ötürü Birleşmiş Milletlerin temel esasının olması gerektiğini düşünmektedir. Büyük ihtimalle o yürütmenin başından yani genel sekreterden bu gizli gerçeği açıklamasını beklemektedir. Bundan birkaç yıl önce politik analizlere bu formda bu sorun ile yaklaşmak kötü olacaktı. Fakat Profesör Herbert Marcuse bize realistleri görmezden gelmeye devam etmenin yanlış olduğunu öğretti.

Orijinal sorunun sistematik özelliği, ulus devletlerden oluşan uluslar arası sistemin nasıl büyük bir entegrasyona dönüşebileceğidir. Sistemlerle

** “Gerçekçi” burada Thomas Aquinas’ın, gerçek öz ya da evrendeki inanç anlamındaki, skolastik geleneğine atfen kullanılmıştır. Bunun karşıtı idealizm değildir (onunla akrabalığı olan), ancak nominalizmdir.

Şekil 16. 1

ilgili literatürde diagramların yaygın olmasından dolayı 16.1'deki şekil entegrasyon işleminin şemasına bir varsayım sunmaktadır.

Hipotez içindeki hipotez şudur ki muhtemel X ve Y parametrelerinde yürütmenin başı özellikle önemlidir. Onun liderliği sayesinde uluslararası organizasyonlar çok taraflı diplomasiyi içeren bir forumdan kendi girdilerinin toplamından daha fazlası olan bir şeye dönüşecek ve böylece bu yeni etki bütün ulus devletler camiasının yararına daha fazla ortak görev ve karar almaya devam edecektir ki zamanla eski anarşik devlet yapısı ortak düzenleyici gücün altına girecektir.

Eğer milletler arası çatışmaların ortak çıkarları keşfi ve uluslararası yapıların düzenleyici ve ön planda olduğu diyalektik sürecin toplamı olarak yeni ve daha bütünleşmiş bir dünya düzenini önemsersek ontolojik ve sistematik özellikler bir araya gelecektir. Uluslararası organizasyonların özü özel görevlerdeki performansla bağlılıktan ziyade yeni ve bütünleşik bir dünya düzeni getirmek olacaktır. Bu vizyonda, yürütmenin başı yalnız kalan bir figürden ziyade iyi bilinen diyalektik önermedeki, tarihsel beklentilerin ağırlığında, proletaryadaki role benzer bir rolde olacaktır.

Bundan sonrakiler savunmanın bakış açısı değildir. Bunlar yürütmenin başını çalışmanın neden ilginç bulunabileceğine dair bazı sebeplerdir. Şimdi, nasıl devam edilmeli?

Yakın bir zamana kadar yürütmenin başları hakkındaki literatür üç karakteristik vurguya ayrılmaktaydı: Yasal-Kurumsal, kişiye özgü (kişilik ve liderlik tarzı), ve etik-normatif.

Yasal-kurumsal çalışmalar yürütmenin başının resmi anayasal güçlerini ve bunların nasıl verildiğini ya da yorum ve uygulama ile nasıl genişletildiğini vurgulamaktadır. Yürütmenin başının gücüne ve fonksiyonlarına verilen belirli anayasal referanslar anayasayı hazırlayanların onun tek idari görevli olması niyetinde olup olmadıklarını ya da yürütmenin başının bağımsız hareketleri için fırsatların açıkça öngörülüp görülmediğini yansıtmaktadır. Bu bağlamda bu, yürütmenin başının kendi inisiyatif ve etki “de factosunu” genişletmek için gerçekte hangi anayasal fırsatlara sahip olduğunun sorusudur. Örneğin Drummond’ın yıllık raporları Cemiyet’in aktivitelelerinin yönetim hesaplarını kendisi bozuyordur. Oysaki Thomas Uluslar arası Çalışma Konferansı, öncesinde sosyal ve ekonomik politikaya dair görüşlerini açıklamak için, yıllık raporları hazırlama fırsatını kullanmıştır ki bu fırsat onun ILO’ da kendisinden sonra geleceklere inisiyatif sunmaktadır².

BM Sözleşmesinin 99’uncu maddesinde genel sekretere tanınan politik inisiyatif fırsatı görülmektedir. Bu madde “uluslar arası barış ve güvenlik ortamını tehdit eden herhangi bir durumu Güvenlik Konseyine götürülebilir” fıkrası ile genel sekreterin konumunu güçlendirmektedir. Yasal-Kurumsal türündeki çalışmalar özellikle genel sekreterin fonksiyonlarının, öncelikle barışı koruma görevleri ve aynı zamanda gelişmekte olan ülkelere sağlanan ekonomik ve teknik yardımın yönetimi konusunda, genişletilmesiyle ilgilenebilir. Michel Virally, Dag Hammarskjöld tarafından detaylandırılan genel sekreterin rolüne ilişkin doktrine ve genel sekreterin üstlendiği farklı türdeki görevlerin 99’uncu maddedeki analizine ilişkin geniş bir yorumlama ile yasal bir argümanı desteklemektedir³.

Yasal yaklaşımdaki zayıflık onun lineer olmayan ve kümülatif bir eğilim içerisinde olmasıdır. Burada teamüller üzerinden tartışarak genel sekreterin rolünün işlevsellikten ziyade yönetici olarak genişlediğini belirtmektedir. Diğer yandan kümülâtif kurumsal gelişim fikri BM tarihine şüpheli bir uygulamadır. Buna en açık örnek BM organizasyonundaki ana birimler

arasındaki dengeyi değiştiren önemli küresel sorunlar üzerindeki kutuplaşma oluşumu ve küresel güç dağılımındaki önemli değişikliklerdir. Bunun gibi değişim bu birimlerin görevlerini ve pratik güçlerini etkilemiştir. Tryg ve Lie'nin Kore Savaşındaki rolü ile Hammarskjöld'ün Kongo savaşındaki rolü arasındaki fark genel sekreterin kurumsal sorumlulukları çerçevesindeki görevlilerin yorum farklılıklarından ziyade BM'de iki güç bloğu arasında değişen ilişkiler ve sesini duyuran tarafsız bir gurubun ortaya çıkmasıyla açıklanabilir. BM'nin tarihi boyunca dünyadaki uyum ve çatışma yapısı bağımsız değişken olarak ortaya çıkmış ve BM'nin kurumsal gelişimi bağımlı değişken olmuştur^{***}. Yasal yaklaşımın zayıf tarafı (bir avukatın kurumsal bir yapı ile meşgul olmasının doğal sonucu olarak) onun bu ilişkinin tersine döndüğü şeklindeki üstü kapalı varsayımı olmuştur.

Literatüre ikinci bir vurgu da yürütme görevindekilerin kendi kişilikleri üzerine olmuştur. Buradaki dolaylı varsayım kişilerin kurumu şekillendireceğidir. Buna "Uluslararası organizasyondaki üstün adam teorisi" denebilir⁴. Bu bağlamda tartışma görevlinin asıl özellikleri etrafında dönmektedir. Bu kişi göreve atanmadan önce bir devlet yapısında ulusal politikacı mıydı ya da sadece bir diplomat mı, yönetici mi? Tartışmanın diğer odak noktası ise kişinin liderlik özellikleridir. Milletler Cemiyeti ve BM için önceki atık önemli devlet adamı düşüncesi terk edildi ve şimdi her iki kurum da daha az hırslı kişilere yöndiler⁵. OECD ve NATO söz konusu olunca ABD yürütmenin başı için daha göze çarpan bir rolü ve önemli bir politik figürün atanmasını desteklerken İngiltere bu görevin kabinedeki bir bakanla eş olacak şekilde sınırlanmasından yanadır⁶.

Fakat, zıtlığa rağmen karşılaştırmanın bu tabanı önemli gözükmemektedir. Dag Hammarskjöld BM'nin iç düzenini korumak ve sert politik çatışmaları önleme imajı ile yönetici olarak girdi ve bu her iki görev atamayı yapanların ondan sonra gelecekler için kafasını karıştırmıştır. Yine de atamasının yapılmasından itibaren fırsatları dünyadaki gelişmelere yönelik kullanan, genel sekreterliğe etkili bir politik içerik sunan Hammarskjöld'dür.

^{***} Bağımlı ve bağımsız değişkenlere olan bu referanslar Cox'un 1960'lardaki ve 1970'lerin başındaki çalışmalarında karakteristiği olan pozitivist epistemolojinin kanıtıdır ve Sinclair'de de tartışılmıştır, "Beyond International Relations Theory: Robert W. Cox and Approaches to World Order," Bu kitabın birinci bölümü de dahildir.

ILO hem politika hem de yönetim geçmişinden gelen yöneticilere sahiptir. Edward Phelan kamu hizmetinin mihenk taşı olarak düşünülebilir. Thomas tarzı bir kamusal figür olma girişiminde bulunmamıştır. Yine de onun diplomatik becerileri ve politika anlayışı sayesinde ILO savaş döneminde ayakta kalmayı başarmıştır ve BM'nin yeni sistemdeki bir uluslar arası organizasyonu olarak bağını korumuştur. Ki bunu pek çok politik açıdan dezavantajlı durumun (Örneğin ILO'nun savaş öncesi Cenevre kurumları, Sovyetler Birliğine olan düşmanlık ve Dünya Ticaret Birliği Federasyonunu etki altına almak için yapılan rekabet gibi) arasında gerçekleştirmiştir.

Yerel politikacıların tavrına sahip bir genel sekreter çok boyutlu ve geniş bir organizasyon için gerekli liderlik vasıflarına sahip olmayabilir. Diğer yandan, yürütmeyi elinde tutanlardan da görevlerine sadece teknik açıdan yaklaşanlar da önemli derecede bir başarı elde edememiştir. Onların projeleri, sahip olabilecekleri bütün yeterliliklere karşın, zamanlamadaki kötü kararlardan ya da organizasyondaki üyelerin fikirlerini etkili bir şekilde değerlendiremediklerinden dolayı başarısızlığa uğrayabilir. Sir John Boyd-Orr'un**** dünya için bir gıda kurulu şeması buna ilişkin bir örnek davadır.

Liderlik tarzlarındaki klasik çekişme karizmatik ve bürokratik tipler arasındadır. İki savaş arası dönemde ILO Thomas'ın kişiliği ile büyük kısmı ILO Konferansındaki oylarla veto edilmesine rağmen sürekli dile getirdiği doktrinle bütünleşmiştir. Thomas onun dünya lideri olarak görünmesini sağlayan sadakati kendi çalışanlarına iletmiştir. Çok fazla gezi düzenlemiş ve bu gezilerde sadece üye ülkelerin siyasi ve idari temsilcileri ile değil aynı zamanda işçi liderleri ve halkla da temasa geçmiştir. Bütün bunlar insanların kalbinde yer etmesine rağmen karizmatik liderlik tarzı savaş sonrası dönemde uluslar arası organizasyonlarda artık moda dışı görünmektedir. Bunun sebebi yöneticilerin heterojen bir dünya yapısında görev yapmalarındandır. Organizasyonlarındaki üyeler arasında küçük bir fikir birliği

****Avustralyalı olan Sir John Boyd-Orr, Gıda ve Tarım Örgütü'nün (FAO) ilk genel sekreteridir. Liderliğini zekice ve cesur bir şekilde dünya yiyecek fiyatların standarda oturması teması üzerine riske etmiş ve bu da kıtlık zamanlarında yiyecek bulunmasını ve satılmasını sağlamıştır. "Sağlık ve tarımın evliliği" kavramı, beslenmeyi ve tarımı küresel bir temele bağlıyor. Planın çökmesinin sebebi, büyük tarımsal ürün ihraç eden ülkelerin savaş sonrası fiyatların arttığı bir zamanda buna yanaşmamasıdır.

oluşturma ve devamlılık sağlama sorumluluğuna sahip olan onlar “sessiz diplomasiyi” ön plana çıkardılar ve kendilerini savunmayı geri planda bıraktılar.

Yine de yürütmenin başının sözel bir şekilde etkili liderlik yapabildiği anlar vardır. Örneğin, büyük güçler bir harekât planını kabul etmeye hazırlandıkları bilindiğinde ancak kendi kendilerini bu planı savunma konusunda disipline edemediklerinde. UNEF’in Süveyş krizinde yaratılması buna bir örnektir. (Buna yönelik fikrin yürütmeden gelip gelmediği önemli değildir, önemli olan yürütmenin başındaki kişinin bu fikirle bağdaştırılması ve ofisiyle birlikte uygulamaya geçmesidir). Bu gibi olağanüstü durumlarda yürütmenin başındaki kişinin liderliği güçler arasında yeni bir oluşum yaratmayı sağlayabilir. Kişisel inisiyatifin rasyonel olarak kullanılması karizmanın politik stil olarak devşirilmesinden farklı olabilmektedir.

Buradaki kişilik politikanın her alanında olduğu gibi önemli bir etkenidir. Fakat onun bağımsız bir değişken olarak düşünülmesi çarpıtma olacaktır. Geriye kalan problem ise yürütmenin başının tarzı ve kişiliğinin ilişkinin daha ağırlığı olan etkenlerle formüle edilmesidir.

Üçüncü dalga literatür uluslar arası sekreterlik ve genel sekreterin sorumlulukları ile rolünün uluslar arası karakterine odaklanmaktadır. Bunun büyük bir kısmı “troika” tartışmalarında, Sovyetler Birliğinin Hammarskjöld’e Kongo’daki sorunu ele alış tarzından dolayı saldırdığı ve dünya politikasının üç kesimini temsil eden (Sosyalist, batı ve bağlantısızlar) grupların temsilcilerinden oluşan üçlü bir yürütmeyi teklif ettiği zamanda 1960’da ortaya çıkmıştır. Bu çatışma iki doktrin etrafında dönmüştür. Bunun ilki Sovyetler Birliği Bakanlar Konseyi temsilcisi Nikita Khrushchev tarafından iletilmiştir. Buna göre Walter Lipmann’a söylenen “tarafsız devletler vardır ama tarafsız kişiler yoktur” sözünü dürüstlüğüne yapılan kişisel bir saldırı olarak kabul eden Hammarskjöld’ü öfkelenmiştir. İkinci doktrin Hammarskjöld ve batılı katılımcılar tarafından savunulmuştur. Buna göre BM sözleşmesi prensipleri doğrultusunda ilerleyen bu özel uluslar arası sekreterliğin organizasyon içinde tarafsız bir yönetim aracı oluşturabileceğidir. Buna ilişkin Hammarskjöld “onun oluşumuna değil çalışmasından ve dış etkenlerden ayrı kalan ruhuna bağlı kalmak” sözlerini sarf etmiştir⁷. Hammarskjöld’un argümanı büyük bir uluslar arası sekreter-

likteki tek dile sahip ve ahlaki terimler içeren görüşe sahip yürütmeyi bir bataklığa sokmuştur.

Tarihsel perspektifte her iki karşıt argüman da kendi mutlak karakterlerini kaybeder ve küresel çatışmadaki taraflardan birini destekleyen ideolojiler olarak görülecektir. Fakat ikisinin de gerçek davranışa ilişkin yetersiz tanımlamaları vardır ve bu konu için çok az analizden yararlanmaktadır.

Bu özellikli çatışmaya farklı yaklaşım BM'nin modern siyasi kurumlardaki tek geniş trend olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Parlamento ya da temsili organların bu fonksiyonları kontrol etme ve gözlemleme gücüne sahip olduğu ulusal hükümetlerdeki bürokrasilerin fonksiyonlarını genişletmeye benzer eğilim uluslar arası organizasyonda da vardır. Ulusal ilişkilerde devletin ekonomik hayata artan bir şekilde müdahalesi bununla bağlı olarak doğrudur. Örneğin yakın zamanlarda fiyatları ve gelirleri kontrol etmek ve etkilemek için endüstrileşmiş ülkelerin hükümetleri girişimlerde bulunmaktadır. Bu problemi çözmek için eski usul kamu hizmeti anlayışındaki bürokrasiler ya da seçilmiş temsilcilerden oluşmayan yaratılmaya başlamıştır. Bu kişiler hükümet tarafından atanmaktadır fakat kamuoyunun önemli kesimini temsil ettikleri düşünülerek atamalar yapılmaktadır. Bu yeni kurumların etkinliği (örneğin fiyat ve gelir kurulları) temsil karakterlerinden aldıkları ilhamın güvenine dayanmaktadır.

Bu analogy uluslar arası sekreterliklere de uygulanmaktadır. Özellikle BM, genel sekreterlik kurumu aracılığıyla, barışı koruma görevleri ve ekonomik ve sosyal gelişim fonksiyonları için geniş yönetim konusunu üstlenmektedir. BM'nin temsil organları, özellikle barışı koruma ile ilgilenen Güvenlik Konseyi, bu görevleri yönetmek ve kontrol etmekte yetersizdiler. İptal edilen troika teklifi dünya güçlerinden bir kesimin görüşünün işin yapılmasındaki güven eksiliğinin ifadesi ve karar verme sürecinin yeni mahal yapılmasında fikir birliği kurulması için bir uyarıydı.

Bu üç yaklaşım, siyasi liderliğin geleneksel analizlerini yansıtan, bu konuyu tüketmemiştir. "Presidential Power"⁸ isimli kitabında Richard Neustadt karar verme sürecindeki siyasi yönetimin etkilerinin sınırlarını ve gerçek boyutunu çalışmıştır. Özellikle Chester Barnard tarafından "The Functions of the Executive"⁹de ön plana çıkarılan organizasyon teorisinin

doğrultusunda başka bir analiz dalgası yürütmedeki liderliğe ışık yakmıştır. Bu yaklaşımlar, daha yeni tartışılanların aksine, resmiden çok gayri resmi, normdan ziyade işleme ve mizaçtan çok role önem vermektedir.

Uluslar arası organizasyon çalışmaları arasında yürütme liderliğine ilişkin bu üç yaklaşımın ötesinde bir adım Ernst Haas'ın "*Beyond the Nation-State*"¹⁰ eserinde atılmıştır. Haas uluslararası organizasyonu dünya çevresinin içinde bir yapı olarak görmektedir. Bu yapının girdileri devletlerin ve çevredeki diğer organize güçlerin beklentileri ve taleplerinden gelmektedir. Organizasyon aracılığıyla eylem fırsatlarını tanımlayan girdiler için baskılar, ki bunlar üstü kapalı ve potansiyel çatışma ve fikir birliğinin unsurlarıdır, bu yapıyı oluşturmaktadır. Yürütme bu fırsatları en üst seviyeye çıkarmada anahtar pozisyonadadır, diğer bir ifadeyle organizasyonun otoritesinin ve görevlerinin genişlemesine olanak vermek için bu baskılar yeniden yorumlanmaktadır. Haas böylece yürütme liderliğini onun yasal zemini, kişilik tarzları ya da etik prensiplerinden ziyade siyasi olarak adapte olmuş bir fonksiyon olarak görmektedir.

Yürütme görevindekiler bu rolü nasıl üstleneceklerdir? Haas'a göre, yöneticiler çatışan tarafların gerçek niyetlerinin parçası olmayan eylemleri teklif ederek çevredeki çatışmadan faydalanmaktadırlar, fakat bu durumda çatışmanın devam ettirilmesinden ziyade daha az zararlı durumdan çıkmaya ikna edilmelidirler. Uluslar arası organizasyonlar tarafından üstlenilen bu eylemler görevini genişletmekte ve otoritesini arttırmaktadır. Buna klasik örnekler Süveyş krizinde UNEF'in yaratılması ve Hammarskjöld tarafından Kongo'da operasyon başlatılmasıdır. Her iki durumda da genel sekreterlik çevredeki çatışmayı BM'nin görevini genişletmesi ve özellikle kendi yürütme fonksiyonlarını arttırması olarak yorumlamıştır. Aynı zamanda Hammarskjöld bu genişlemeyi açıklayan ve meşrulaştıran doktrini detaylandırmıştır: BM'nin doktrini, aktif tarafsız müdahale gücü ve büyük güçlerin potansiyel çatışmalarında yatıştırıcı güç olarak aktif tarafsız uluslar arası sekreterliğin gerekli bir element olduğunu belirten bir doktrindir. Diğer bir örnek ILO'dan alınabilir: savaş sonrası dönemde ILO'nun genişleme alanları olan iki program, insan hakları ve insan gücü, ILO liderliğinin Soğuk Savaş baskılarını yorumu ve sundukları fırsatlarla ortaya çıkmıştır.

Haas görevin genişletilmesi için fırsatların en üst seviyeye çıkarılması için yürütmenin stratejisini üç kritik değişkene ayırmıştır. İlk olarak, yürütmenin başı organizasyona açık hedefler belirlemeli ve bu hedeflere erişmek için yöntemleri ortaya koymalıdır. Bu ideoloji kurucuların beklentileri ve taleplerinden oluşan geniş yelpazeye cevap vermelidir. O, bir kısmı birisine, bir kısmı bir gruba ya da kuruculardan oluşan bir gruba çekici gelen küçük şeylerden oluşan projelerden tatmin olmamalıdır. Bu alt amaçların takibi bazı bölümlerin desteğini elde etmede etkili olabilir, fakat organizasyonel ideoloji, görevi genişletmek ve organizasyonun otoritesini artırmak fonksiyonlarını yerine getirmek için yürütmenin başı tarafından belirlenecek birkaç açık ve ağır basan hedefi ortaya koymalıdır. İkincisi, yürütmenin başı bu ideolojiye bağlı ve kendi bağımsız uluslararası rolü benimsemiş bir bürokrasi inşa etmelidir. Üçüncü olarak, kurucuların önemli bölümünden destek sağlamak için doğası resmi olmaktan ziyade daha üstü kapalı olan koalisyonlar ve ortaklıklar kurmalıdır. Destekleyici koalisyon kurmak zor bir iştir. Uluslar arası organizasyonlar konuları ayırarak çalışırlar. Farklı çoğunluklar farklı konular üzerine kurulabilirler. Bu desteği sağlamak için yürütmenin başı zamanla elde edebileceği önemli hedefleri kazanmaya ihtiyaç duyar, belki de kadrolu ofisi yoluyla benzer koalisyonun desteğini sağlayabilir. İdeolojinin ve koalisyon inşasının gereklilikleri şurada kesilmektedir: yürütmenin başı tanımladığı büyük hedeflerle bağlantı kurabileceklere odaklanmak için küçük işlerden sakınabilir ya da muhtemelen sakınmalıdır. Hammarskjöld yine bu konuda prototip olarak hizmet vermektedir: he dikkatini barışı koruma ve ilgili fonksiyonları yerine getirmek için kısıtlı bir alana vermiştir. Bu kısıtlı alanı küçük bir personel grubu ile diğer pek çok görevleri BM'nin altındaki diğer birimlere devrederek başarmıştır¹¹.

Sağlam bir yaklaşım için, teori tarihsel çerçeveye yerleştirilmelidir. Teorinin yararlılığı belirli bir tarihsel durumda önemli açıklayıcı faktörlere dikkat çeken bir konumda yer almaktadır. Haas'ın yürütme liderliği modeli bu kapsamda eski düşünce tarzında büyük bir ilerlemedir. Onun zayıflığı yürütmenin başının gerçekte sahip olduğundan daha etkili ve fazla inisiyatif olduğu varsayımını kullanan araştırmacıların tarafını cesaretlendirme-

sidir. Bütünleşik bir liderlik için hemen hemen bir formül ortaya koyarak bu yürütmenin başının parçası olduğu ilişkiler sisteminde kalıtsal olan kısıtlamaların küçümsenmesine yol açabilir. Bu makalenin amacı Haas modelini yürütme liderliğindeki kilit ilişkilerin analizine başlamak ve detaylandırmayı deneyerek tamamlamaktır.

Burada yürütmenin başının dahil olacağı üç ilişki analiz edilmiştir:

- (1) Uluslar arası bürokrasi
- (2) Üye ülkeler (özellikle aralarında en güçlü olanlar) ve
- (3) Uluslar arası sistem

Liderlik ve Uluslararası Görevdeki Personel Kontrolü

Yürütmenin başının ilk sorunu organizasyonun personeli üzerindeki liderliği kurmaktır. Bunu yaparak o iki ilişkili problem grubunu çözmelidir. Bunlardan ilki personelin organizasyonun kurucularından gelen dış baskılarla ilişkisiyle ilgilenmektedir. İkincisi yürütmenin başının kendi karar-gahındaki yüksek rütbeli personelle ilişkileriyle ilgilenmektedir. Bu iki durumla ayrı ayrı ilgilenmek daha rahat olacaktır.

Personel ve Kurucular

Uluslar arası organizasyonun savaş arası döneminden uluslar arası görevli-lerce geniş bir şekilde kabul edilen ideal uluslar arası hizmet hakkında bazı fikirler ortaya çıkmıştır. Alexander Loveday'ın Reflections on International Administration¹² adlı eseri, örneğin, bu tutuculuğu desteklemektedir. Uluslar arası organizasyonun personeli, bu düşüncede, ulusal yönetimlerle herhangi bir bağı olmayan bağımsız temsilciler olmalıdır ve üyeleri farklı bir uluslar arası bakış açısı kazanmalıdır. Bunu başarmak için uluslar arası sivil servis bir kariyer hizmeti olmalıdır ve kariyer hizmeti sadece kişisel liyakat ve tek tip keyfi müdahaleye izin vermeyen kanunlar altındaki adil muamele üzerine inşa edilebilir. Bu tutuculuk politikadan ayrılma nosyonunu yükseltmektedir. Önemli bir endişe personeli siyasi müdahaleden korumak ve bu bağlantıda Loveday uluslararası yönetimin başına şüphayle

bakmaktadır. Loveday

“uluslararası organizasyonun başının yetkin ve adil olacağını varsaymak için öncül bir sebep yok diye uyarılmaktadır. Büyük bir ihtimalle o siyasi bir uzlaşma sonucu atanacaktır ve uygun olan en güçlü aday olmayacaktır.”

Ve devamında:

“Organizasyon bölünmüş bir dünyanın yansıması olduğunda o kendisini bir grupta ya da diğeriyle ilişkilendirmek için uğraşacaktır, ve bundan personel zarar görebilir. Genel sekreter ne kadar siyasileşirse o kadar tehlikelidir.”¹³ demektedir.

Bu satırlar tarafından ihanete uğramış davranış vurgulanmaya değerdir çünkü bu pek çok uluslararası kamu görevlisinin karakterindedir.

Fakat kariyer hizmeti tezi bir monopol olmamıştır. Nato'nun uluslararası personelinin büyük kısmı ulusal yönetimlerden gelen kısa dönemli geçici görevlilerden oluşmaktadır¹⁴. Bu uygulama artan sayıdaki ulusal görevlileri Nato'nun çalışmaları ile ilişkilendirerek hükümetler arası iş birliğinin yoğunluğunu artırabilir. Heterojen bir yapıdan ziyade üyeleri büyük oranda kısmen ortak hedeflere sahip olan bir organizasyonun dah uygun olacağı açıktır. Bu ayrıca en az kalıcı organizasyon etkisini üretmektedir çünkü organizasyonun kendisini geliştirmesiyle ilgilenen ve ayrı bir şekilde devamlılığını düşünen kurumsal bir çıkar yaratmamaktadır.

Bu geçici görev sistemiyle üyeleri arasında büyük bir çeşitliliğe sahip bir uluslararası organizasyona geniş bir şekilde dayanması yönetilemeyen bir ahenksizliği üretmeye meyledebilir. Bu daha fazla küreselleşmiş yapıda organizasyona ayrı bir sadakati yaratan kariyer hizmetinin gelişimi en gerekli olarak görülmektedir. Kısa dönemli geçici görevlendirmeler uluslararası sadakat konseptine yol açmamaktadır çünkü her geçici görevli doğal olarak milli görevindeki uzun dönemli kariyer hedeflerinden etkilenenektir. Böylece küresel organizasyonlar, dış baskılara dayanması için personelin kapasitesini güçlendirecek uluslararası personelin istihdamı için süresiz sözleşmeler ve uluslararası hizmette kariyer gelişimi uygulamasını tanıtmışlardır.

Dinamik liderlik altında uzun dönemli aşamalı büyüme, bir organizasyonun farklı kaynaklardan gelen görevlilerini ortak bir görünüş ve davranış yapısına asimile etmeyi sağlayacaktır. Savaş arası dönemdeki ILO görevlileri yeni kurulmuş, daha fazla personeli olan ve istemsiz toplanan BM

açısından bazen ayrı bir hisse sahip olduklarını sergilemişlerdir. Aslında, güçlü organizasyon geleneği personelin disiplini ve rahatlığına yönelik üyeleri arasında belirlenmiş ideolojik birliktelik olandan daha güçlü bir etkiye sahiptir. Savaş sonrası dönemdeki ILO personelindeki göreceli güçlü birlik hissi şu an Avrupa kurumlarındaki milli, siyasi parti ya da baskı gruplarını takip eden iç bölünmelerle çelişmektedir¹⁵. Avrupa'nın altı kurucu ülkesindeki dar ideolojik farklılık, sonuç olarak büyük bir çeşitliliğe sahip olandan ziyade yeni gelenlerin uyumluluğu için eğitimdeki yapısal gücünü uygulayan oluşturulmuş geleneğe sahip olan sekreterlikte çıkarlarının temsilinin daha samimi politikaları cesaretlendirdiği görülmektedir.

Uluslar arası organizasyona sadakat konsepti daha ileri yorumları gerektirmektedir. Bir uluslar arası görevlinin herhangi dış bir yapıdan direktif almaması uluslar arası personel kanunlarını yücelten bir prensiptir. Her görevlinin ofise yeminle bağlı olması kanundur. Atamalar farklı milletler, coğrafik bölgeler ve belirli çıkar grupları arasından dengeli bir şekilde ile yapılmaktadır. Bu hem üst seviyedeki görevliler hem de alt seviyedekiler için uygulanmaktadır. Bütün üye ülkeler (ve bazı durumlarda önemli çıkar grupları da) personel olarak temsil hakkına sahiptir. Yürütmenin başı normal olarak bu baskıları tatmin etmeyi deneyecektir (ve bazen bir hükümet kendi görevli tercihi konusunda onu zorlayabilir). Kısmen o organizasyon içinde herhangi bir görüş grubunu negatif bir tutumla dışlama isteği ile hareket edecektir. Fakat daha pozitif bir anlamda farklı kişilerden oluşan çalışanların yöneticisi olmanın değerindeki bölüm milli, bölgesel ya da bölümsel tepkiler için politik düşüncelerini dile getirme kurulu olmasıdır.

Personelin temsili fonksiyonu normalde bazen buna yaklaşması gereken dışarıdan direktif alma ya da takip etme imtiyazını sert bir şekilde ihlal etme formunu kabul etmez. Belirli görevliler kendi ülkelerinin temsilcileriyle ya da çıkar gruplarıyla, uluslar arası ticaret organizasyonları gibi, karşılaşma durumundan memnun olacaktır. Onlar gizli ya da yarı gizli bilgilere iki kaynaktan ulaşabilirler: uluslar arası organizasyonların iç ağı ve dış ulusal ve baskı grupları ağı. Bildiklerinin ışığında ve bir ağdan diğer ağa aktardıkları bilginin kapsamını yönetimin ayarlamaları sadakatlerinin dengesini ölçecektir. Genellikle tek söyleme sahip ülkelerin görevlileri bile

belli bir dereceye kadar organizasyona bağlılığa sahiptirler ve çok disiplinli ve sadık uluslar arası görevliler bile dışarıdaki anlaşmaların güvenilirliğini elde etmek için küçük bir değişim sağlamalıdır.

Böylece sadakatin çatışması kişilerin vicdanındaki çok az yer alan bir dramdır bu günlerde. Belki buna ilişkin tek bir an vardır: Cemiyet'in Alman ve İtalyan milletinden görevlileri Cemiyet'e yönelik Nazi ya da Faşist tepkilerle karşılaşmışlardır. Fakat son zamanlarda herhangi biri BM sisteminin küresel organizasyonlarındaki eğilimin bu normatif içeriği aşamayla terk etmek olduğunu hisseder. Personel değişik kişisel ideolojilere, bunların hepsinin belli bir derecede saygınlığı (hiçbirinin küresel yaptırıma sahip olmayan bazı milli ya da bölgesel çıkarları organizasyonda temsil ederek) olduğunu bilerek, kolayca eşlik edebilir.

Loveday konsepti, yürütmenin başı tarafından ileri sürülen otomatik işleyen ve kendi kendini yöneten makine olarak ilk dönemlerdeki sekreterliğin temsilleri geri planda bırakılacağını söylemiştir. Fakat sekreterliğin adaptasyon sorunu ortaya çıktığında yönlendiren ve liderlik yapması gereken yürütmenin başıdır. Ve onun organizasyonun ideolojisini yeniden tanımlama yönelik ve siyasi tabanını ayarlamaya yönelik çabaları bürokrasinin hareketsizliği ile karşılaşacaktır. Yürütmenin başı herhangi bir bürokratik durumun tipik sorunu ile karşılaşacaktır: onun emirleri istediği şekilde yerine getirilmeyecektir, alt seviyedeki görevlilerin niyetlerinin uyumluluğu önceliğiyle yürütme durumunun uyumu bozulacaktır. Yürütmenin başı özellikli durumlar için ön tedbirler alabilir, fakat onun kişisel etkisi her zaman her yerde olmayacaktır.

Personelin uluslar arası karakterinin güçlenmesini, uzun dönemli kadro ataması, yönetim alanındaki düzenlemelerin kanunen yorumlanması vs., öngören faktörler hareketsizliği desteklemektedir. Yürütmenin başının açık bir şekilde disiplinsizlik sergilemeyen görevlileri çıkarması serbestliği çok azdır; o, üye ülkeleri ya da baskı gruplarını rahatsız etmek korkusundan dolayı genelde onlara karşı yaptırım uygulama konusunda isteksiz olacaktır. Onun tek yardım kaynağı planlarına daha az zarar verebilecekleri yere göndermek ve bürokrasi içindeki etkili iletişim alanından uzaklaştırmak olacaktır, fakat böyle yapsa dahi dış çıkar gruplarının yükselen protestolarından sakınmada dikkatli olmalıdır.

Organizasyon içindeki düzenli aktivitelere dahil edilir edilmez özel limitli hedeflerin ve politikaların çıkarılması direkt sonuçtur. Bu kısıtlı hedeflere teknik uzmanlıkla hizmet edilmektedir ve belirli baskı gruplarınca desteklenmektedir. Bu birleşimin hedeflerin ve aktivitelerin korunması için dış baskılara ve değişimlere karşı iç dirençle eşleşmesi yürütmenin başı için ana hedefler ve önceliklerin yeniden tanımlanması doğrultusunda uluslar arası organizasyonun çalışmasındaki ayarlamalarını zor hale getirecektir. İdeolojideki yaptığı değişimler sadece sözlü olarak kalma eğiliminde olacaktır ve uluslar arası konferansların kendini düşünmesi eğiliminden ötürü temsilciler kendilerine karşı düşmanca tavırların korkusundan başkaları için çok önemli olan kişisel projelerde isteksiz olacaklardır. Böylece, bir yürütme başı için üyelikle karşı karşıya gelme riski ve indirgeyici aktivitelerini azaltmak için kendi personelinin bir bölümü ile karşı karşıya gelmek çok az karlı bir durum olacaktır. Bu aktiviteler yürütmenin başının belli bir derecede yavaşça köreltmediği zamana devam etme eğilimindedir. Bu uluslar arası yapıların neden bu kadar çok pasif eleman içerdiğinin nedenidir.

Böylece eğer personelin dış görünüşünde devamlılık ve uyumluluk organizasyona uluslar arası sadakati güçlendirmedeki elementlerse, bu benzer özellikler yürütmenin başının yeni bir yolla organizasyonun ana hedeflerini yeniden tanımlayarak ve siyasi altyapısını yeniden ayarlayarak yönlendirmek isteği etkisiz karşı tezlerin içindedir. Bu yenilikçilerin ve kurulmuş bürokrasilerin arasındaki çatışmanın daha genel bir örneğidir. Milli yapılarda radikal bir şekilde yeni politikalar genelde yeni yöneticiler grubu tarafından yürürlüğe konur. Buna örnek 1930'larda ABD'deki "Yeni Anlaşma" davasıdır. Bu ayrıca kurulmuş bürokrasiler ve yeni politikaları yürürlüğe koymayı amaçlayanlar arasında çekişmenin geliştiği yeni ekonomik planlamaların**** başlatıldığı ülkelerin durumudur. Benzer tipteki çatışmalar yenilikçi yürütme başları tarafından yönlendirilen uluslar arası bürokrasilerde beklenmektedir.

**** Buradaki referans, 1960'larda birçok Üçüncü Dünya ülkesinde gerçekleşen ekonomik planlamadır. Bu, 1990'larda IMF ve Dünya Bankası'nın neoliberal politikaları, G7 ülkeleri arasındaki konsensüsün kurumları olduğunda, hükümet müdahalesinin engellenmesi istendiğinde garip karşılanır. Bugün buna paralel bir gelişme, önceden Sovyet ülkesi olan yerlerde önemli ekonomik pozisyonlara "ekonomik reformistler"i yerleştirmektedir.

Yürütmenin başının programların dengesine ve politikaların dinginliğine yönelik bu eğilimlerle savaşmasının tek yolu, üzerindeki politik kısıtlamaların izin verdiği ölçüde, kendisini hedeflere bağlı personelle çevrelemek ve bu yeni personele bürokrasi içinde programın yenilenmesi için inisiyatif vermek ve yenilikçi grubun arkasından ağırlığını koymaktır.

Üst Seviyedeki Görevlilerle İlişkiler

İkinci gruptaki problemler yürütmenin başının organizasyon içindeki üst seviye görevliler ile ilişkisindeki ilişkilere dikkat çekmektedir. Uluslar arası sekreterliklerin feodal karakterine yönelik eğilimden iki zorluk ortaya çıkmaktadır: personelin üst konumlarındaki otoritede çatışan kutuplar ve üst seviyedeki personelle birleşen ve içindeki resmi olmayan grupların sadakatinde bunun yerini alan bölünme vardır. Bunlar herhangi büyük bir organizasyondaki faktörler olabilirken, üst düzey görevliler pozisyonuna dışarda ki kuruculardan desteğin gelmesiyle uluslar arası bürokrasideki ağırlık onlara verilecektir.

Yürütmenin başının politikalarına iç muhalefet ve pasif direniş böylece bürokrasinin içinde oluşabilir. Bu tür iç muhalefet yürütmenin başına baskı koymak için organizasyonun kurucularından oluşan gruba harekete geçirmekle meşgul üst düzey görevliler tarafından desteklenecektir. Bürokrasi içindeki çatışma böylece kuruculara da yayılacaktır. Personel içinde bu sadece bir personel sektörünün hiyerarşik komutasındaki muhalefet gerçeğine değil dahası üst düzey görevlilerin kendi çevrelerinde inşa edecekleri kişisel sadakat ve iletişimin resmi olmayan ağına dayanmaktadır. (kendi kariyerlerini ilerletmek için ast görevliler özellikli politikalar ve hedeflerle tanımlananın soylu hassasiyetinin dışında üst düzey yöneticilere bakacaklardır).

Şimdi bu, alt amaçlarla yakından ilişkilendirilmek için bu üst düzey görevlilerin siyasi konumlarının doğasında vardır. Bunun mesleki ve siyasi sebepleri vardır. Mesleki açıdan her bir görevli organizasyonun aktivitesindeki sınırlı sektörde sorumludur; onun çıkarları bu sektöre eğilimli olacaktır ve onun anlaşmaları o sektörün karakteristik alt hedefleriyle daha yakından ilişkili olacaktır. O kendi açısından bakarak bu sektörel alt amaçların orga-

nizasyonun ana amaçları olduğunu düşünmeye başlayacaktır. Siyasi olarak o organizasyonun kurucularının kısıtlı bir grubunun desteğini arayacaktır ve bundan dolayı bu kurucuların beklentilerini tatmin etmek için özel önemi vermelidir.

Üst düzey yöneticilerine karşı yürütmenin başının ilişkilerinde organizasyonlar arasında yasal kurumsal farklılıklar vardır. Resmi olarak BM’de ve uzmanlaşmış yapılarda her organizasyon bir yürütme başına (genel sekreter ya da genel direktör) sahiptir ve diğer görevliler genellikle atandığı konum kadar statüye sahip olacaktırlar. Aslında, yürütmenin başının resmi ya da gayri resmi bir şekilde siyasi temsilcilere atama yapmadan önce danışası vasıtasıyla prosedürler normal olarak kurulmuş ve kabul edilmiştir, ve anlayış biçimi bölge ya da baskı gruplarına atamalarda tatminkarlık verilmesiyle sağlanmış olur¹⁶. Bu gibi atamalarda yürütmenin başının özgülüğü genelde sınırlanmıştır. Bürokrasinin çalışmasının sektörleri bu üst düzey yöneticilere dağıtılmalıdır.

Yasal olarak diğer uçta ise Avrupa Komisyonu’nun yöneticileri yer alır, bu yöneticiler hususların farklı ulusal ve siyasi çıkarlar tarafından belirlenen, eşit oranda sorumluluk sahibi kişilerdir. Aslına bakılırsa, bu yöneticiler her soruyla ilgili eşit orada çalışamazlar ve onlar iş bölümü esasına uygun olarak çalışma yürütürler, yönetici kadronun her bir üyesi bir sektörün işlerinden sorumlu olur¹⁷.

Yasal formun altında yatan farklılık, uluslararası bürokrasinin iç siyasi sürecinin ortak benzerliği gibi görünüyor.

Yürütmenin başının üst düzey çalışanlarını kendi siyasi girişimi için kontrol altında tutabileceği üç yol varmış gibi görünüyor:

- (1) Gücün hakimiyetinin ve merkezinin tamamen kendi elinde olması: Bu, üst düzey çalışanları yürütmenin başına bağlayarak “feodal” eğilimleri etkili bir şekilde ortadan kaldırmak anlamına gelir. Üst düzey yöneticiler atamalarını memnuniyetle alırlar ve ast, teknik fonksiyonlarını yerine getirirler. Harold Butler’ı müdür yardımcısı olarak kabul etmeyip yaratmak istediği departmanlardan birisinin başını önerdiğinde, Albert Thomas bunun gibi bir şey yapmayı is-

temiştir. Ancak Thomas daha sonra önemli üye ülkelerin desteğini ve güvenini kazanmak -bu olayda İngiliz hükümeti- onun Butler'ı müdür yardımcısı olarak atamasına bağlı olduğunu anlamıştır¹⁸. Yürütmenin başının, altında yer alanların pozisyonlarına severek sahip olduğu bir pozisyonda olması gerçekleşmiş midir bilinmez; ama onları bürokrasinin içinde güç odağı olmaktan alı koymanın bir yöntemi bürokrasi içinde iyi tanımlanmış sektörlerin oluşunun önüne geçmek ve sürekli sorumlulukları değiştirmektir. Bu büyük bürokratik sektörlerde üst rütbelilerin siyasi planlarının önüne geçebilir ancak yönetimsel olarak yükse etkisizliğe sebep olabilir.

- (2) *Üst düzey yönetici grubun toplantılarına başkanlık etmek*: genel olarak, yürütmenin başı yönetim kadrosuyla belli periyotlarda buluşup, organizasyonun genel koordinasyonunu konuşmak ister. Bu önemli meseleler hakkında bilgi vererek onları kendi hedeflerinden koparmaya yarar. Bu aynı zamanda üst düzey yöneticiler arasındaki önemli çatışmaları, birbirleriyle iletişim kurmalarını sağlayacağı için, engellemeye yarar. Bu belki de yürütmenin başına da, kadrosundaki insanlardan tamamen bilgi sahibi olmadığı konularda farklı düşünceleri duyarak yardımcı olabilir -eğer bu konuda yeteneği varsa-. Kolektif tartışma bir politikanın uygulanması üzerine mutabakat sağlamada araç olarak vazife görebilir. Yürütmenin gücünün kararını verdikten sonra elemanlarına danışması bilgece bir davranış olmayacaktır. Kabine tekniği, en iyi şekilde, üst düzey yöneticilerle iletişim kurmanın ve kısıtlı bir kontrol sağlamanın en iyi yöntemidir. Karar vermenin etkili bir mekanizması olduğu henüz kanıtlanmamıştır¹⁹.
- (3) *İdarenin "korunmalı bölgesi"*: bununla kast edilen yürütmenin başının belli kararları kendisinin vermesi ve kendisine belli bir kadroyu ayırarak bu alan içerisinde hareket edebilmesidir. Haas modeline içki olan talimatları takip ederek yürütmenin başının sorması gereken sorular:

- (a) Büyük hedeflerle ilişkili olan ve politika konumlandırmasını (program öncelikleri dahil) ve organizasyonun ideolojisini geliştirmeyi sağlayanlar,
- (b) Yürütmenin başının siyasi desteğinin temeliyle direk ilişkili olan konular ve onun bu programı desteklemek için ittifak kurma amacıyla koalisyon politikası.

Bu üst düzey yöneticilere yetki verme dışındaki her şey ve onlara mümkün olan en az şekilde müdahale etme; ancak bununla ilgili olarak üst düzey yöneticilerin korumalı bölgeye müdahale etmesine müsaade etmesi, onun liderlik kapasitesine zarar verebilir. Bu yürütmenin başlarının kabine sistemiyle beraber, iletişim ve genel yönetim için, sık sık izlediği bir yöntemdir.

Korumalı bölge, yürütmenin başının kendi adamlarını diğer çalışanlardan ayırdığı izlenimini uyandırıyor, aslında, üst düzey yöneticileriyle (ikinci olarak bahsedilenler yürütmenin tam kontrolü altındadır ve aslında yönetici otoritesini tam olarak uygulamaktan alıkoymuştur). Bu özel elemanlar yürütmenin başına bazı önemli faydalar sağlayabilir:

- (a) Organizasyon içerisinde az sayıda insanlar arkadaşça konuşup, gizli bilgileri paylaşabilir. Üst düzey yöneticilerle, onların siyasi pozisyonları sebebiyle genelde müzakere eder gibidir.
- (b) Bilgi kanalları organizasyonun üyelerinin beklentilerini ve isteklerini anlamada işe yarar. Üst düzey yöneticiler bölümsel reaksiyonlarla ilgili kısıtlı bilgi sağlayabilir ancak bunun yanında yürütmenin başının kendi özel araştırmasını yapmaya ihtiyacı vardır.
- (c) Rekabet halindeki danışmanlar organizasyonun devamı için ihtiyacı olan önemli amaçların gözden geçirilmesini sağlar ve bunun gerekli olan siyasi desteği alabilmek amacıyla açıklar. Diğer bir deyişle, çalışanlar programı ve politika gelişimini etkili bir şekilde uygular ve programın karar verilmesinin alt amaçları olanlardan uzak tutulmasını sağlar ve belirli dış baskı gruplarına etki eder.

Üye ülkelerle ilişkiler

Yürütmenin başının bürokrasiyle ilişkisi aksiyona geçme kapasitesini ve girişimciliğini belirler. Onun ulusal bileşenlerle ilişkisi hareketlerinde ihtiyacı olan siyasi desteği belirler ve böylelikle kısıtlamalar gidebilir. Bu ilişkinin bazı analitik özellikleri, 50 yıllık bir süreçte ILO'nun yürütmesinin başının da dahil olduğu olayların karşılaştırmasından ortaya çıktı.

Albert Thomas ILO'nun direktörlüğüne rıza ile geldi ama Fransız hükümetinin tam desteğini aldığı söylenemez. Fransız hükümeti bir Fransız'ın bu göreve gelmesini arzuluyordu ve Thomas'ın siyasi olarak ona karşı olduğu için bu pozisyonda olmasını istemiyordu. Thomas'ın atanması, hükümetlerin direktörlükle ilgili belirli bir politikası olmadığı bir zamanda, Batı Avrupa sendikalarının girişimiyle garanti altına alındı, işçi temsilcileri tarafından desteklendi. Thomas, ILO'yu kendi ideolojisi olan reformcu sosyalizm olarak tanımladı, işçilerin eğitiminin altını çizdi, sendikaların gelişmesini istedi ve yönetime işçilerin katılması, sosyal sigorta ve ulusallaşma gibi reformları istedi. Uluslararası Sendikalar Federasyonu'nun sendikalarını, Amsterdam'da kendi tabanı haline getirdi.

Fransız hükümetini pozisyonunun karşısında yer aldığı Uluslararası Daimi adalet Divanı davasından önce kendisini Fransız hükümetiyle karma karışık bir ilişkinin içerisinde buldu. Direktör ve onun ülkesinin hükümeti arasındaki bu çelişki Fransız iç politikası içerisinde okunmalıdır. Thomas, Fransa'da aktif siyaset yapmaktan hiçbir zaman vaz geçmedi. Sosyalist Parti ve the Section Franfaise de l'Internationale Ouvriere (SFIO) ile olan ilişkilerini kesmedi ve özellikle, LeonJouhaux and the Confederation Generale du Travail (CGT)'den de destek aldı. Thomas'a hükümette bulunan siyasi hasımlarını eleştirmek için güç veren bu destekti.

Thomas'ın yerine gelen Harold Butler, ILO'nun 1930'larda ideolojik olarak gelişmesini destekledi. ABD'nin Yeni Anlaşması'na benzer biçimde ILO'nun düşüncesini yeniden düzenledi ve özellikle Buhran ile mücadele etmek için ILO'nun uluslararası ekonomik politikalarda daha fazla etkin olmasını sağlamaya çalıştı. ILO ideolojisine sağlanan bu geniş katkı, onun siyasi başarısının hazırlamış ve sağlamlaştırmıştır ve ABD'nin üyeliğini kazanmasına vesile olmuştur.

Bununla beraber, Butler'in pozisyonu siyasi olarak zayıftı. Bir yere kadar bu kişisel bir sorun olabilir. O bir entelektüel ve sivil memurdur ve sendikalar ve birçok durumda işçilerden çok yöneticilere ve hükümete yakındır- özellikle Yeni Anlaşma'yı hayata geçiren üst orta sınıfla-.

Butler'in son ILO savaşı, ILO elemanlarını atamak gibi saçma bir mesele yüzünden, bu zayıflıkları ortaya çıkardı. 1937'nin son baharından 1938'in ilk baharına kadar 4 Fransız hükümeti- the Camille Chautemps Popolar Front hükümeti, he Chautemps Radical hükümeti, kısa ömürlü Mart 1938 Leon Blum hükümeti ve Ulusal Koalisyonun he Edouard Daladier hükümeti- Butler'e, ILO'un Paris şubesi için onun hiç güvenmediği bir ismi ataması için baskı yaptılar. Bu durumda, tıpkı Thomas gibi, Fransa içinde herhangi bir siyasi desteği olmayan Butler, CGT'nin iyiliğinden yararlandı. Butler'la aynı görüşleri paylaştığını görünen Fransız işverenleri, ya resmi pozisyonu değiştirmek için müdahale etmediler ya da daha önemli çıkarları olduğu için müdahale etmeye değer bulmadılar. Butler'in tek tehdidi istifa edip, dışarıdan baskıyı mobilize etme ihtimaliydi. O ikisini de denedi ve ikisi de Fransız'ların düşüncesini değiştiremedi²⁰. Daha uluslararası bir seviyede Hitler'in Avusturya'yı tehdit ettiği 1938 Mart'ında Butler ilk defa istifa etmekle tehdit etti. Her ne kadar Butler kendi başına bundan çıkamasa da, Fransız hükümeti Geneva yapısının uluslararası işbirliğinde kalması konusunda uyarıldı. Butler, Fransız hükümetiyle olan çatışmasını çözüme kavuşturmak için, ona destek olan Yönetici Kısmındaki çalışanların ve İngiliz hükümetinin desteğini anladığında istifasını devam ettirmek için devam etti. Direktör ve büyük üye devletlerden birisinin hükümetinin yaşadığı bu sorunun "uluslararasılaştırılması", Fransız hükümetini kızdırdı. Butler, kişisel kazanç sağlayarak, tek çıkış noktasın istifa etmek olduğunu belirtti. Onun siyasi destekten yoksun, tamamen diplomatik pozisyonu üye ülkelerden birisiyle yaşadığı krizde tamamen güçsüz kalmasını sağladı.

Butler'in yerine gelen John Winant, New Hampshire valiliği yapmış ve Amerikan Başkanı Franklin Roosevelt'in saygısını ve güvenini kazanmış, Amerikan siyasetinin lider figürlerinden birisidir. Winant sadece kısa bir süreliğine ILO'nun direktörlüğünü yapmıştır ancak savaşın patlamasıyla

organizasyonun içinde bulunduğu önemli bir krizi çözmesi gerekmiştir. Cemiyet'in aldığı kararın tersine, Winant ILO'yu, Mihver Devletler'in ona zarar verme kapasitesinden ötürü Kuzey Amerika'ya taşımıştır. Aslında, kaderi ona oynaması için bu rolü vermiştir. 1940 Haziran'ında, Naziler Fransa'ya girmeyi başardığında, ABD Dış İşleri Bakanı Cordell Hull vasıtasıyla Roosevelt'e ulaştı ve ILO'yu ABD'ye taşımak için izin istedi. ILO öncelik olarak geride olduğu için ve Kongre'de Cemiyet karşıtı tutumdan ötürü sorun yaşamamak için ret cevabı aldı. İşler ilerledikçe, sonuçlar ILO için siyasi olarak tatmin edici olmaya başladı, Başbakan Mckenzie King'in desteğiyle ILO Kanada'ya gitti ve böylece savaşın en erken zamanlarından itibaren muharip bir ülkeye yerleşmiş oldu. Bu da ILO'nun savaş sonrası durumda hayatta kalabilmesi için çok önemli bir faktördür. Ancak Roosevelt yönetimi tarafından reddedilme Winant için bir yıkım olmuştur ve bunun üzerinden kısa bir süre sonra da istifa etmiştir. Bu durum, direktörle önde gelen devletlerden birisinin arasındaki kişisel ilişkinin, destek için tamamen garanti olacağı anlamına gelmediğini ve özellikle iç kamuoyu duyarlı olduğu için, iç meseleler direktörün istemediği yönde sonuçlar doğurabilir.

David Morse, şuan ki genel direktör, birden fazla ciddi sorunla uğraşmak durumunda kalmıştır. Bunlardan en önemlisi de ABD ile yaşanan ilişki krizidir****. Onun ILO'nun başına geçmesinde sonra anti-ILO olan bir grup sağcı iş grupları Amerikada aktif oldular ve Bricker Amendment to the Constitution of the United State'i destekleyenlerle işbirliği kurdular*****.

Bu atak en önemli dalgasını 1956-1957'de yaşadı. ILO'nun Eisenhower yönetimine sempatisi vardı; ancak Beyaz Saray, Bricker Değişikliği'ne karşı pozisyon alırken, ILO aktif olarak destekleyen geniş bir Kongre Üyesi kesimiyle karşı karşıya gelmek istemedi, mesela, ABD'nin ILO bütçesine katkısı konusunda Kongre'nin yapacağı düzenleme.

**** Morse, 1948'den 1970'e kadar ILO'nun genel direktörüdür.

***** 1950'lerin en önemli tartışmasıdır. Bricker Amendment, Birleşik Devletler'i birçoğu Birleşmiş Milletler'den kaynaklı olan uluslararası anlaşma ve mutabakatlar nezdinde bağımsızlığını korumasını amaçlamıştır. Amendment için bkz., Duane Tanabaum, The Bricker Amendment Controversy: A Test of Eisenhower's Political Leadership (Ithaca, N.Y., Cornell University Press, 1988).

Ancak, Morse bağımsız olarak Kongre'yi bağımsız bir şekilde etkileyebilecek bazı iç güçlerden destek alıyordu. Bunlara liberal iş adamları (David Zellerbach, Paul Hoffmann ve diğerleri), belli Katolik gruplar (mesela; the National Catholic Welfare Conference), dahildir ve hepsinin ötesinde the American Federation of Labor-Congress of Industrial Organizations (AFL-CIO) buna dahildir.

ABD içinde ILO'ya karşı başlayan iç saldırı, 1954 sonrası Sovyetler'in ILO'ya yeniden girmesiyle vurgulanmıştır. Aslında Morse ABD içinden ILO için yeterli destek bulabilecek durumda idi ve bu destek onu katılımı düşürme tehdidinde karşı koymasını sağlamakla birlikte, ABD'nin organizasyonunda çıkmasının da önüne geçti. Ancak bunun yanında Birleşik Devletler Ve Sovyetler kişisel güvenini sürdürmesini de sağladı. Burada Morse'un sahip olduğu desteğin anahtar faktörü, onun Amerikan hükümetinden (ki aktif olarak ILO'yu kamuoyu karşısındaki herhangi bir önemli sorunda ya da etkili baskı gruplarına karşı desteklemiyordu) aldığı desteğin aksine, belirli iç gruplardan aldığı destektir. Bunların başlıcaları da sendikalardır.

Bu pozisyon belli iç zorluklara sahiptir, özellikle AFL -CIO'nun uluslararası alandaki temel amaçları ve yürütmesinin başı tarafından söylenen ILO arasındaki muhtemel çatışma. ABD'nin ILO ile ilgili iç krizlerinin gerçekleştiği 1956-1957 arasında, Morse tarafından geliştirilen politikalar AFL-CIO tarafından onaylandı: Bilhassa, zorlanan işçilerin kaldırılması ve sendikaların birleşmesinin özgür bırakılmasının desteklenmesi, ki ikisi de Komünist Dünya ile mücadele için başlıcadır. Ancak, uluslararası bir organizasyonun karşılaştığı sorunların ciddiliği ve kapsamı ve yürütmenin başının bunları yok etmek için edindiği perspektif, Morse için önemli bir üye ülkenin iç çıkarlarıyla doktriner bir işbirliği yapmayı zorlaştırıyordu. Ancak bu iç desteğin eksikliği, yürütmenin başını büyü krizlerde savunmasız bırakabilir çünkü hükümetler güçlü iç baskı gruplarına cevap vermeye yürütmenin başına cevap vermekten daha hevesli olabilirler*****.

***** Morse'un ILO-CIO'dan Bricker Amendment' sırasında aldığı destek, genel direktör asistanına bir Sovyet vatandaşını atadığı zamanda baskı altında kalmasıyla buharlaşmıştır. Sovyetleri ILO'nun üyesi güçlü bir ülke olarak görmeyi haklı olarak kabul etmiştir. Morse, genel direktörlükten bu bağlamda istifa etmiştir. Bkz., bu kitabın 19. Bölümü.

Yürütmenin başlarıyla üye ülkeler arasındaki ilişkilerle ilgili bu tabloyu çizdikten sonra, aşağıdaki önermeler yapılabilir:

- (1) Yürütmenin başı için önemli olan meseleler, ulusal hükümetlerin önceliğinde olmayabilir.
- (2) Organizasyonun başındaki kişiden bağımsız olarak, iç baskı grupları ya da lokal faktörler uluslararası organizasyonlara karşı hükümetlerin tavrını etkileyebilir.
- (3) Uluslararası organizasyonun çıkarları önemli üye ülkelerin iç bağlamıyla ilintili olmalıdır ki kendilerini sunmak için bu bağlamı kullanabilsinler. Yürütmenin başı yelkenli yeteneğini kullanarak mümkün rüzgarı ve akımları kendi tercihleri için kullanabilsin.
- (4) Bu yüzden, yürütmenin başı pozisyonunu iç baskı gruplarıyla ilişki kurarak güçlendirmelidir. Kendisini sadece “dış” politikayla sınırlamamalıdır ancak kendi politikaları için iç siyaseti nasıl kullanacağını da bilmelidir.

Bu şekilde çalışabilmesi için yürütmenin başının önemli siyasi yetenekleri olmalıdır. Ayrıca, iç politikalarla ilgili bilgisinin olabilmesi için şahsi bilgi kaynaklarına ihtiyacı vardır. Zorunluluktan ötürü bu ağlar ve kişiler herhangi bir şahsa ya da sayılı ülkelere sınırlı olabilir; ve bunu göz önünde bulundurarak, ideal yürütmenin başı organizasyonun evrimi açısından önemli olan bu ülkelerle siyasi olarak karşı karşıya gelebilendir.

Neticede, yürütmenin başı, siyasi karşılaşmanın doğasında bu olduğu için, ne zaman gereksizlerin programa dahil edilebileceğini ve organizasyonla ilgili kendi tanımlamasını bilmelidir.

Bu zor bir muhakeme meselesidir çünkü yürütmenin başı herhangi bir anlaşmayı onun liderliğindeki bürokrasinin ideolojik açıklığı ve organizasyonun bileşenleri arasında uzlaştırmalıdır. Anlaşma sağlarken, ilkesel olarak hareket ediyor ve organizasyonunun amaçlarına uygun hareket ediyor görünmelidir. Çok pazarlıkçı görünmemelidir.

Uluslararası Sistem

Etkili liderliğin temel kişisel özelliği, uluslararası sistemin hangi hareketlerle ve girişimlere açık olduğunu iyi bilmektir. Organizasyonun ideolojisinin

tanımı ve organizasyonun hareketi için siyasi temelin inşası, yürütmenin başının empoze edilen kısıtlamaları ve dünya siyasi durumunun ortaya çıkardığı fırsatları okumasıyla belirlenmelidir. Onun algılaması, yürütmenin başının “sessiz diploması” yöntemiyle yaptığı müzakereler ve kişisel siyasi girişimleri alması arasındaki dengeyi belirler.

Yürütmenin başının en eski ve düzenli aralıklarla tekerrür eden siyasi fonksiyonu, farklı bileşenlerin müzakere anlaşmaları üzerinde arabulucu olmasıdır. Bunu etkili bir şekilde yapabilmek için, yürütmenin başı:

- (1) Bütün büyük parçaların düşüncesinin güvenini kazanmalı ve sürdürmelidir,
- (2) Organizasyon içerisinde konsensüsle belirlenmiş bir yere kadar esnek olabilen, ancak kesin bir şekilde tanımlanmış bir ideolojiye sahip olmalı, başka bir deyişle, onun önerileri organizasyonun amaçlarını tamamlar bir şekilde algılanmalıdır, kendisi için yapılan öneriler olarak değil,
- (3) Tehlikelerden kaçabilmek ve yapıcı önerilerde bulunabilmek için, kendi tasarrufunda olan yeterli bilgi kaynaklarının olması gerekir

Bu durumları birleştirmek kolay değildir. İdeolojisi belli olan bir organizasyonun sözcüsü olmakla, büyük güçlerin ya da çıkarların güvenini kazanmak arasında çatışma çıkma ihtimali vardır. Dahası, yeterli istihbarat sadece uluslararası organizasyonun hizmetleriyle elde edilemeyebilir. Bu sebeple, yürütmenin başı büyük güçlerin diplomatik kanallarının ya da organizasyon dışı kaynakların destekleyici istihbaratına güvenmelidir. Dış güçlere güvenmesinin boyutu, yürütmenin başının yakın olmadığı bu güçlere karşı tarafsızlığına zarar verebilir.

Daha büyük bir sıkıntı, yürütmenin başı, kendisi ve organizasyonun sorumlu tutulacağı siyasi bir girişimde bulunduğu zaman ortaya çıkar. Böyle bir girişim 1956'da Süveyş krizinde UNEF'in yaratılmasıyla ortaya çıktı. Bu noktada genel sekreter, yetkili yönetici ve sessiz diplomat görevlerinde sıyrılıp, dünya meselelerinde bağımsız bir aktör olma rolüne büründü. Süveyş girişimi, ofisin prestijini ciddi bir biçimde artıracak oranda, başarılı bir şekilde yürütüldü. Bu, geniş derecede destek ya da kabullenme elde edilen bir

girişimdi. Buna karşılık Kongo'da, ikinci defa benzer bir siyasi role bürünlüdü, genel sekreter hareketlerinin arkasında benzer derecede bir konsensüse sahip olamadı. Eylül 1961'de uçak kazasındaki trajik ölümünden önce, siyasi bir cenazeye döndü.

Hammarşkjold, onun riskli pozisyonu ile ilgili keskin bir duyuya sahipti. Ölümünden beş yıl önce, Max Ascoli'ye kişisel bir mektup yazdı²¹:

Süveyş Krizinde aniden ortaya çıkan bir boşluktan ve ben bize istikamet çizmek için onu çıkarıp attım; o tehlikeli ve rasyonel olmayan durumlardan bir tanesi idi, ki başka bir seviyedeki rasyonel olmayan bir şey büyüğü bozabilirdi. Ancak bu tamamen farklı bir şeydi, büyük güçler her zaman çıkmaza girer, sorunu genellikle naif bir şekilde çözüm getirmesi için Genel Sekreter'in eline bırakırlar. Bu tabii ki ofisi sürekli kullanan Genel Sekreterin siyasi olarak boynunu götürebilecek bir meseledir. Süveyş meselesinde olduğu gibi, eğer büyük güçler Genel Sekreteri bir şeyler yapmaya zorlarsa ve dışarıda olumlu bir şey yaratma imkanı olduğuna inanırsam, ben kendimi siyasi ölü olma ihtimaline sokabilirim. Ancak eğer, Genel Sekreter benzer bir role, sorumluluktan kaçmak için düpedüz zorlanırsa, sağlam bir uyarı gerekir. Siyasi olarak, Genel Sekreter, harcanabilir olmalıdır ve öyledir. Ancak o, sadece bir kişi kendi parasını üretmek istemediği için harcanmalıdır.

Girişimci olabilen bir genel sekreter, konsensüs olmadan çalışamayan Güvenlik Konseyi'nin alternatifi olamaz. Büyük güçler çıkmaza girdiğinde, genel sekreter belki bir rol oynamaya çalışabilir. Tesadüfi durumlarda, Süveyş Krizi gibi, o başarılı olabilir, ancak bu riskli bir durumdur. Birleşmiş Milletler içerisinde çalışan bir konsensüs yaratma konusunda en önemli katkıyı Genel Sekreter sunabilir, ancak onun başarısı bütün büyük güçlerin ve ülke gruplarının güveninin devam etmesine dayanır. Riskli bir hareketle bu güvenin büyük üyelerden biri tarafından geri çekilmesi-diğer taraflar onu destekleme konusunda onur duysalar bile- genel sekreterin konsensüs sağlama konusundaki yeteneği genişlemiştir²².

Yürütmenin başı kendi politikalarına destek için organizasyonun bileşenlerinin büyük çoğunluğuna güvenebilmelidir. Çoğunluk yaratabilmek için, önceden belirtildiği gibi, önemli ülkelerin iç ilişkilerini göz önünde bulundurabilir. Ancak o hem ülke koalisyonlarının sözcüsü ya da iç hi-

ziplerin destekleyicisi olarak görülemez. Büyük güçleri yabancılaştırdığı noktada ya organizasyon içi çıkarlarını yabancılaştırdığı noktada koalisyon politikasını sınırlamalıdır ve bir noktada kendi kişisel siyasi girişimini de sınırlamalıdır. Organizasyonu bölen herhangi bir koalisyonun oynacağı haline geldiğinde, konsensüs sağlayıcılık özelliğini artık sürdüremez. Onun istekleri hızlandırıcı fonksiyonu ile kişisel siyasi girişimi arasındaki çatışma yürütmenin başının en sorunlu dilemmasını oluşturur ve bu büyük ihtimalle onun düşmesine sebep olur. Genel Kurul'un 1961 yılındaki oturumunda genel sekreterin raporuna giriş yazan Hammarskjold, BM'nin siyasi temelini Asya ve Afrika olması gerektiğini belirten fikirleri ortaya atmıştır²³. Uluslararası ilişkilerdeki hukuk düzeni nosyonu ile Rousseau'ya dayanan uluslararası toplumun geleceği kavramını sinsice barıştırmak istemişti. Bu ideoloji-kimse onun söylemediği şeyleri Hammarskjold'a yüklememelidir-endüstrileşmiş ülkeler üzerine baskı uygulamak için Kurul'u kullanmaya sebep olabilirdi. Birleşmiş Milletler büyük güçler için yapışkan, yoksul ülkelerin zenginlerden ödün alabileceği uluslararası bir baskı unsuru olabilirdi*****.

Alternatif bir siyasi strateji sistemin siyasi temelini endüstriyel güçlere havale etmek ve sistemi Batı ülkeleri ile Sovyetler Birliği arasında konsensüs sağlayacak bir araç olarak kullanmaktır. Uyumlu olan ideoloji Doğu ve Batı arasındaki ortak çıkarların fonksiyonel alanların altını çizebilir ve fonksiyonel operasyonu endüstrileşmiş ülkelere uygun politikalar uygulamaya doğru genişletebilir. Bu, daha az demagojik politikadır ve eğer çoğunluk müzakere edilmiş anlaşmayı temsil ediyorsa çoğunlukla ilgili daha şüphesidir.

Farklı bir alternatif strateji ortaya çıkarmak zor olsa da, uluslararası organizasyonların içerisinde şuan çoğunlukçuluktan kopma gibi bir eğilim söz konusudur. Ticaret ve Gelişme üzerine BM Konferansında, "77", çoğunluk oylarının zengin ülkelere imtiyaz almada yeterli olmadığı anlaşılmış, bloklar ve sağlam sorunların ayrılması durumuna karşı bir prosedür kabul edilmiştir. Çoğunlukçuluktan çıkış, 1940'ların sonunda Birleşik Devlet-

***** Bu tabii ki NIEO üzerindeki Üçüncü Dünya baskısının olduğu zamanda Birleşik Devletler'in itiraz ettiği şeydi.

ler' in ortaya attığı bir doktrine geri dönüşe sebep olabilir, ki bu ABD'yi Sovyetler'in ve Fransız'ların BM sistemi anlayışına yaklaştırabilir. Ancak bu makalenin bağlamında ortaya koyulan farklılık, işbirliği yapma politikası, yeni ortaya çıkan devletlerin genel sekreterlik nezdinde girişimde bulunmak arzularıyla beraber ve Doğu ve Batı'da sabırsızlanan endüstri ülkeleriyle beraber ve yükselen devletlerde amaçlar ve sonuçlara artan hayal kırıklığı, Doğu Batı uzlaşmasında genel sekretere sessiz diplomasi ve konsensüs sağlama görevini tekrar verebilir*****.

Daha önceden belirtildiği gibi, yürütmenin başı; uluslararası organizasyonun bazı sorunlarına odaklanması gereken bir yer olarak ve amaçların belirlenmesi için taslak çizecek bir yer olarak kullanılmıştır. Şimdi ise, başlangıçta belirlenen nosyonlara geri dönmek kullanışlı olabilir. Bunlardan birincisi, yürütmenin başının çok taraflı diplomasi için bir yer olarak görülen organizasyonun dönüşümünde önemli bir rol oynaması ve bunun için uluslararası diplomasi de bağımsız bir aktör olmasıdır. Haas stratejisi (organizasyonun ideolojisi ve adanmış bürokrasi ve destekleyici koalisyon) geçerli rehberlik öneriyor, ancak bunları uygulamak için yürütmenin başı bilinçli olmalı ve sınırlamaların içerisinde çalışmalıdır. Bu sınırlamalardan ilki bürokratik *immobilisme* 'dir. Bu bir anlamda etkili liderliğe de bağlıdır. İkincisi ve daha bağlı olanı, yürütmenin başının kontrolü üzerindeki kısıtlamadır. Bu kısıtlama da bürokrasi içerisinde müşteri çıkarlarının kurumsallaşmasından gelir. Uluslararası organizasyonun yönetim görevleri genişlediğinde müşteri kontrolü daha fazla bir şekilde bürokratlar arası etkilerin dengelenmesine dayanmaya başlar ve böylelikle bürokrasideki temsil meseleleri daha belirgin olmaya başlayabilir ve yürütmenin başının önceliği sıkıntıya girebilir. Üçüncü kısıtlama-ve kısa vadede en belirleyici olanı- ise işbirliği ve çatışmalardaki dünya modelidir. Sıkı iki kutuplu durumda, 1950'lerin ilk zamanlarında olduğu gibi, yürütmenin başı yarışan bloklar arasında arabuluculuk rolü oynayabilir, ancak birinden soyutlanması muhtemeldir. Bu organizasyona güçlü olma illüzyonu verebilir (Kore

***** Birleşik Devletler'den kaynaklı batı dünyası tarafından ortaya çıkarılan konsensüs görünümü, BM Güvenlik Konseyi ve ekonomik örgütlerce (IMF ve Dünya Bankası) Sovyetler Birliği'nin parçalanmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu durumu yoksul ülkelerin etkisinin azaltılmasıyla zengin ülkeler ve yoksul ülkeler arasındaki küresel ayırımın kutsanması şeklinde görmek daha doğrudur. Konsensüs gerçekten daha görünürdür.

çatışmasında BM'ye olduğu gibi) ancak sistemin perspektifinde olduğu gibi bütün uluslararası organizasyon hegemon olan bloğun aracı haline gelir. Daha gevşek sistemde, yürütmenin başı bağımlı olmayan destekçileri mobilize edebilir ve bu sayede yarılan bloklardan bağımsız olabilir, buradaki sınırlama da büyük güçlerin toleransı ya da razı olmaya yanaşmasıdır. Birden fazla, dört ya da beş mesela, eşit derecede gücün etkili olduğu bir sistemde ise yürütmenin başı aracılık rolü oynayabilir. Kendine özgü boyut yürütmenin başının bürokratik siyasette birinci insan olma kabiliyetine girer ve çatışma ve işbirliklerinin yerine geçen modellerin uluslararası organizasyonun önemiyle ilgili anlayışının berraklığına da girer.

Daha önceden başarılan ikinci nosyon, daha fazla entegrasyon için sistemin dönüştürülmesinde yürütmenin başı önemli bir faktör olabilir. Bunu yapabileceğiyle ilgili test, onun ulusal politikalarda değişim getirebilmesi yatar ki bu sayede uluslararası organizasyonların çıkarları ve kararları konusunda ona boyun eğbilsinler. Diplomasi arasında gidip gelmek ya da simsarlık rolü, sistem içinde barışı sağladığı müddetçe işe yarayabilir, bu testin uygulanmasına olanak vermez çünkü bu sistemde bir değişiklik ortaya çıkarmaz. Bunu ortaya koyarken yürütmenin başı güçlerin uzlaşmalarını sağlayabilmek için onların aracı gibi davranır²⁴. Bu makalede, yürütmenin başı ve üye devletler arasındaki krizlerden sadece bir kısmından bahsedilmiş, kabul etmeliyim ki bunlar temsil edici ya da tipik örnek değildir. Ancak kesin olmayan sonuçlar ortaya çıkarıyor ki, yürütmenin başının hükümet politikaları üzerinde etkili bir etki yapabilmesinin yolu iç siyasi sistemde aktörleri etkilemesinden geçiyor. Bunun gereklilikleri: (1) etkili olan iç gruplara ulaşım, (2) onların amaçlarını ve görüşlerini yansıtan yeterli istihbarat; (3) bu grupların çıkar kimliklerini bulabilecekleri seviyede uluslararası sistemi etkileyebilmek. Gerekliliklerin karşılanması itibariyle, anlatılan olayların hepsi çoğulcu yönetimler içerir. Ancak, rekabet gücü olmayan ve özellikle iç grupları ortak siyasi yöne çevirebilen ideolojik grupları ve dış etkiden yalıtılmış olan politikaları ne yapacağız? Uluslararası organizasyonlar yoluyla sistem değişikliğinin görünüşü ve onların yürütmesinin başları politikadaki çoğulculuk süreciyle ilişkili görünüyor. İdeolojik rejimleri düzene sokmanın uzun vadeli sonuçları, Davip Apter'i takip edersek, bilimsel elitlere-siyasi Ortodokslar yüzünden sabrı tükenebilen - dayanıyor,

bilimsel çalışma için bilgiye özgür erişim talep edilir ve dışarıdaki bilim insanlarıyla iletişim kurmanın avantajları görülür²⁵. Bilimsel elitlerin kavramadaki potansiyelleri onların sadece dış etkiyi kavrayışlarında dayanmıyor, aynı zamanda içerdeki siyasi liderliğe etkide bulunup bulunamamalarına da dayanıyor. Bu son duruma riayet edersek, son olaylar gösteriyor ki, uzun vade gerçekten uzun olabilir.

Notlar

Bu metin ilk olarak International Organization, vol. 23, no. 2 (Spring 1969), pp. 205-230'da yayınlandı.

- 1 Özellikle onun ilk direktörü olan Albert Thomas liderliği zamanında ILO, uluslararası organizasyonda dinamik liderliğiyle örnek alınıyordu. Bu makalede ILO olayının bahanesi bu yüzden olabilir. Thomas'ın liderliğinin işlendiği en iyi makale hala daha E. J. Phelan, Yes and Albert Thomas (London: Cresset Press Limited, 1949)'dir. Daha güncel olanı da B. W. Schaper, Albert Thomas: trente ans de reformisme social (Assen, Netherlands: Van Gorcum and Co., 1959)'dir.
- 2 Phelan, Yes and Albert Thomas, pp. 124-127.
- 3 Michel Virally, "Le role politique du secretaire-general des NationsUnies," *Annuaire français de droit international*, vol. IV (Paris: Centre National de la Recherche Scientifique, 1958), pp. 360-399.
- 4 Bu birçok biyografide yer alan bir doğal ön yargıdır. Mesela, Albert Thomas üzerine olanlar ve Stephen M. Schwebel, *The Secretary-General of the United Nations: His Political Pozoers and Practice* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1952)'da yer alan temel düşünce.
- 5 Jean Siotis, *Essai sur le secretariat international*, Publications de l'Institut Universitaire de Hautes Etudes Internationales, No. 41 (Geneva: Librairie Droz, 1963), pp. 60-64, 135ff.; and Leon Gordenker, *The UN SecretaryGeneral and the Maintenance of Peace* (New York: Columbia University Press, 1967), pp. 5-6, 18ff.
- 6 Max Beloff, *New Dimensions in Foreign Policy: A Study in British Administrative Experience, 1947-59* (London: George Allen and Unwin, 1961), pp. 39, 58-59
- 7 Dag Hammarskjöld, *Introduction to the Annual Report of the Secretary-General on the Work of the Organisation*, 16 June 1960-15 June 1961 (General Assembly Official Records [16th session], Supplement No. 1 A), p. 6; also Dag Hammarskjöld, *The International Civil Servant in Law and in Fact* (Oxford: Clarendon Press, 1961), passim, benzer bir bağlamda yazılan diğer bir çalışma; Sydney D. Bailey, *The Secretariat of the United Nations*, United

- Nations Study No. 11 (New York: Carnegie Endowment for International Peace, 1962).
- 8 Richard E. Neustadt, *Presidential Power: The Politics of Leadership* (New York: John Wiley and Sons, 1960). The author describes his book as a contribution to analysis of “the classic problem of the man on top in any political system: how to be on top in fact as well as in name” (p. vii). Arthur M. Schlesinger, Jr., *The Age of Roosevelt, Volume II, The Coming of the New Deal* (Boston: Houghton Mifflin, 1959), özellikle 8. Bölüm, “Evolution of the Presidency,” benzer bir yaklaşımı benimsiyor. Gordenker, Neustadt’ın yaklaşımını süreç ve etki üzerine olan vurgulamasında takip ediyor.
  - 9 Chester Barnard, *The Functions of the Executive* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1946)
  - 10 Ernst B. Haas, *Beyond the Nation-State: Functionalism and International Organization* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1964), especially pp. 119ff
  - 11 Bailey, *Secretariat of the United Nations*, pp. 57-58; Gordenker, *UN Secretary-General and the Maintenance of Peace*, p. 103
  - 12 Alexander Loveday, *Reflections on International Administration* (Oxford: Clarendon Press, 1956)
  - 13 Loveday, pp. 118-119. Vurgular bana ait.
  - 14 Cf. Lord Hastings Ismay, *NATO: The First Five Years, 1949-1954* (Paris:NATO, 1954), p. 64
  - 15 Jean Siotis, “Some Problems of European Secretariats,” *Journal of Common Market Studies*, vol. 2, no. 3 (March 1964), özellikle, pp. 245ff.
  - 16 BM’de yüksek rütbeli atamalarla ilgili düzenlemeler için bkz.,Gordenker, *UN Secretary-General and the Maintenance of Peace*, pp. 91ff
  - 17 Avrupa Komisyonu içinde bütün üyelerin kararlarının yer aldığı dosyaların herkes tarafında görülmesi yoluyla sağlanan “yazılı bir prosedür” bulunmaktadır. Resmi birimlerde deneyimli herhangi bir kişi müdahalesizlik prensibinin kural haline geldiğini var sayabilir. Nadiren diğer ülkelerin kendi yargı yetkisi sınırını aşma korkusuyla, başka bir ülkenin çalışmalarına müdahale eden yöneticiler olabilir.
  - 18 Phelan, *Yes and Albert Thomas*, pp. 28-33
  - 19 Başkan Franklin D. Roosevelt’in kabineyi kullanım şeklinin paralel olması Schlesinger’de açıktır:
Toplantılar, Başkan’ın belirsiz kullanışsızlığı yüzünden alıkonulmuştu. Yöneticilerin derlemesinden edindiği reaksiyon belki de ona kamuoyunun dağılımıyla ilgili bir fikir vermişti. Onun altında olanların kapasitesini ölçmek içinde bir yardımcı olmuştu. Fakat, güçlü bütün, başkanlar gibi, Roosevelt kabinesini bölüm yöneticileri olarak görmüş, kişisel olarak ilgilenilmesi gereken, ya da bazen hızlı

bir tartışma işine yarayacak bir grup zeki insanın temsilcileri olarak görüşür. Onları anayasal danışmanlar olarak değerlendirmemiştir.

(*Coming of the New Deal*, p. 504)

Lie, Hammarskjold ve Than zamanlarında BM uygulamasıyla benzerliği, Gordenker tarafından belirtilmiştir.

20 Butler'in istifasını göz önünde bulundurunca bu zaman aralığında kişisel motivasyonlarında kurtulması tabii ki zordur. Ancak bu motivasyonlar, istifanın silah olarak kullanılması konusunda siyasi analizlerde materyal olarak yer almaz.

21 Max Ascoli'nin yer alan Hammarskjold mektubu, "The Future of the UN -An Editorial," Reporter (New York), October 26, 1961, p. 12

22 Leland M. Goodrich, "The Political Role of the Secretary-General," International Organization, vol. 16, no. 4 (Autumn 1962), pp. 720-735, genel sekreterin konsensüs oluşturma rolünü vurgular ve BM'ye karşı tehditlerden kaçınılması ile bitirir:

Eğer hükümetler Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'nde görevleri olduğunu var sayar ve genel Sekreter'e rol atfetmezlerse ya da onun güçlerinin ötesinde sorumluluklar atfetmesini zorunlu hale getirirlerse, bu onu doğal olarak ciddi siyasi saldırıya maruz bırakır.

(pp. 734-735)

23 Hammarskjold, Introduction to the Annual Report, 16 June 1960-15 June 1961.

24 Sezgileri kuvvetli olan yöneticiler bunun farkına vardılar, bir önceki ILO Genel Sekreteri Edward Phela'nın Schwebel üzerine yaptığı yorumda olduğu gibi:

Genel Sekreter'in arka planda yaptığı aktiviteler yararlıdır. Ancak çeşitli danışmalar ortaya bir şey çıkarmaz. Genel Sekreter'i bilgilendirirler ve nazik bir etki uygularlar. Bu uluslararası, kolektif karar almayla aynı şey değildir.

(Schwebel, Secretary-General of the United Nations, p. 211)

Bir hükümeti, politikasını değiştirmek için de etkilemekle aynı şey değildir.

25 David E. Apter, The Politics of Modernization (Chicago: University of Chicago Press, 1965), pp. 432-463.

---

17 Karar alma (Harold K. Jacobson'la) (1977)

Karar alma mekanizmalarının analizi, güç ilişkilerini çalışmanın sadece bir yoludur. Kararlar gücü doğrudan ifşa etmez elbet.* Ancak doğrudan gösterebilecekleri şey, etki, ya da gücün eyleme nasıl dönüştüğüdür. Mücadele halindeki kuvvetlerin nisbi gücü, etkinin işleyişinin dikkatli bir şekilde gözlemlenmesinden ulaşılabilecek bir çıkarımdır.

Bu çıkarımı yaparken, kararlar olgusu içerisine “karar almama” da eklenmelidir. Bir birey, grup veya hükümet bir teşebbüste bulunmak ya da harekete geçmekten imtina ediyorsa, bu genellikle aksi halde başa çıkılmayacak kadar güçlü bir muhalefetle karşılaşılacağından, verimsiz olacağı ya da hedeflere ulaşma başarısına zarar verme ihtimali taşıdığı hesabını yapmış olmalarından ileri gelir.¹ Dolayısıyla, muhtemel muhalif güç dikkate alınır ve ihtimal dahilinde olan bir eylem daha görünür eylemler siciline girmeden bertaraf edilir. Tüm karar alıcılar, birey ya da ortaklaşa, bilinç düzeyinde hâkim güç ilişkilerinin bir resmini taşır ve gücün yapılanışının

* Bu makale Robert W. Cox ve Harold K. Jacobson tarafından Georges Abi-Saab tarafından özel sayı olarak yayına hazırlanan *International Social Science Journal* için yazılmış ve cilt 29, sayı 1 (1977), s. 115-135'de basılmıştır. *The Anatomy of Influence: Decision Making in International Organization* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1972) kitabındaki karar alma mekanizmaları analizini ötesine geçen düşünme şekillerinin gelişimini temsil ediyor. Bu makale küresel yapısal değişime daha fazla vurgu yaparken kitap, Soğuk Savaş dünya güç ilişkileri döneminin katılıklarını yansıtarak etki olgusunu görece daha katı parametreler içerisinden ele almıştır. Bu makale Cox'un çalışmalarında hegemonyaya yönelik bir ilgiyi ve üretim tarafından yapılan bir dünya sistemi görüşünün erken bir ifadesine işaret ediyor. Bu son görüş, onun *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History* (New York: Columbia University Press, 1987) kitabında ve bu kitaptaki 6. Bölümde daha ileri safhaya taşınmıştır.

bu imgeleri, karar alma sürecinin en baştaki etkenleridir. Karar almanın “etki-öncesi” evresi, güç ilişkilerinin zihinsel bir resmidir.

Karar süreci böylelikle eylemin başlangıcında varsayılan güç ilişkilerine (zihinsel resim) yönelik bir sınav ve bu güç ilişkilerini değiştirmeye yönelik bir araç olarak görülebilir.² Kararlar güç ilişkilerini ya aktörlerin erişimindeki kaynakları değiştirerek ya da bazı aktörlere diğerlerinden daha avantajlı bir konum sağlayacak şekilde birbirleriyle etkileşime girdikleri prosedürleri değiştirerek değişime uğratırlar. Karar almanın araştırılması da, aynı minvalde, güç ilişkilerinin dinamiklerinin araştırılmasıdır. Mevcut güç ilişkilerinin yapısının analiziyle başlar ve karar alma sürecinin bu yapıyı sürdürmeye mi yoksa onu değiştirmeye mi meylediğini anlamaya çalışır.

Bağlamları Seçmek: Dar mı geniş mi?

Karar alma ve güç ilişkileri oldukça açık bir şekilde, kapsamı itibariyle az çok geniş, az çok sonuç odaklı, çeşitli bağlamlarda gerçekleşir. Ölçeğin basit ve daha az kayda değer ucunda yerel, barışçıl bir toplum olacaktır; karmaşık ve daha kayda değer tarafa doğru ise önde gelen bir modern devletin ekonomi politikası. Çalışmanın odaklandığı bağlam ne kadar sınırlıysa, karar olgusuna atfedilebilecek kesinlik de artacaktır. Birine *ex gratia* (gönülden) bir miktar para vermek açıkça, barışçıl toplumdaki bir karar olacaktır. Buna kıyasla ulusal ekonomi politikası, ayrı ancak çoğunlukla birbiriyle örtüşen farklı önem derecesinde ve etkinlikteki bireyler dizisi tarafından alınan, her birisi karar olarak adlandırılabilir bir eylemler çoğulluğunu barındırır. Böyle karmaşık ve kapsayıcı bir bağlamda karar olgusu, daha basit bağlamla ilişkilendirilmiş olan kesinliği kaybetme eğilimindedir. Birikimsel olarak bir politikayı oluşturan türden eylemleri ayrıştıracak genel kategorilere ihtiyaç vardır – sembolik beyanlar, stratejik programlamalar, taktiksel tahsisatlar, vb. Bağlam ne kadar genişse, kararların özgünlüğünün bir bütün olarak karar alma süreci içine soğurulma eğilimi de artacaktır.

Bu mülahaza, küresel düzeyde olduğu kadar yerel ya da ulusal düzeydeki güç ilişkilerinin incelenmesinde de geçerlidir. Kapsam olarak görece sınırlı ve kesin bir şekilde tanımlanmış bir bağlamın tercih edilmesi, araştırmacı

nezdinde seçilmiş karar bağlamının içine yerleştiği dünya siyasetinin diğer etkenlerinin istikrarına dair bir öngörüyü ima eder. Elbette böyle sınırlı bir karar bağlamı ikliminde değişiklikleri hesaba katmak mümkündür, ancak bu iklimsel değişiklikler veri olarak, araştırmanın kapsamının ötesinde olarak ele alınmalıdır. Göreli istikrar dönemlerinde ayrıntılara daha geniş netlik kazandıracak daha dar bir odak, belli başlı kurumların iç işleyişine dair bir anlayış kazanmanın en iyi yolu gibi gözükmektedir. Ancak daha derin ve nüfuzlu değişim dönemlerinde, içerisine ayrı kurumların yerleştiği ve onunla ilişkili olarak anlam kazandıkları bütünü daha iyi kavramak için ayrıntıları kurban eden daha geniş bir görüş açısı caziptir. Bu bütün, dünya güç ilişkileri sistemidir.

Bu makalenin yazarları 1960'ların sonlarında başladıkları ve başkalarını ortaklaşa yürüttükleri uluslararası örgütlerde karar almaya dair çalışmalarını 1972'de bitirmişti.³ Bu, sekiz uzmanlaşmış evrensel ya da yarı-evrensel kapsamdaki uluslararası kurumda kararların nasıl alındığı üzerine bir karşılaştırmalı çalışmaydı: Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA), Uluslararası Para Fonu (IMF), Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT), ve Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD). Dünya güç ilişkileri sistemine kıyasla, bu uzmanlaşmış örgütler görece daha sınırlı ve özgün karar bağlamları sunuyorlardı. Çalışma 1945-70 dönemini kapsıyordu. Bu dönem dünya güç ilişkilerinin temel çerçevesi içinde, her ne kadar bazı önemli değişiklikler bu çerçeveyi değişikliğe uğrattıysa da, göreli bir istikrar dönemiydi. Bu dönemde Birleşik Devletler ve SSCB dünya sisteminin baskın güçleri olarak varlıklarını sürdürdüler ve SSCB, bazı yönlerden Birleşik Devletler ile başa baş gidiyorduydu da, ikisi birden diğer devletlere nispetle güçten düşmüşlerdi. Değişikliklerin esasını Batı Avrupa'nın özerkliğe yönelik yükselen gücü ve potansiyeli ve Üçüncü Dünya'nın endişelerinin gitgide daha çok açıktan ifade edilmesi oluşturuyordu. Üzerine çalışılan bu sekiz örgüt, dünya gücünün yapısını yansıtıyor ve dünya-güç ilişkilerinin çerçevesindeki bu iki değişikliğe uyum sağlıyordu.

İklimdeki bu görelî istikrarın sonucu olarak analizlerimizin temel yönelimi sekiz örgütün siyasi süreçlerine doğrudan katılmış olan bireyler arasındaki etkileşime hasredilebilirdi ve öyle de oldu. Yerel cemaatler ve ulus devletlerde karar alma üzerine yapılan çalışmaların geleneği üzerine kurulu olan çalışmamız,⁴ uluslararası örgütte etkinin nasıl saptandığı ve icra edildiğini, kararların nasıl verildiğini analiz ederek açıklama derdindeydi. Kalıcı kalıplar ve etki yapıları olup olmadığını belirlemenin peşindeydik.

Ortak bir analitik çerçeve belirledik ki bu sekiz kurumun karar alma süreçlerine dair analizlerimiz karşılaştırılabilir olsun. Etki kalıpları ve yapılarının üzerine karar verilen meseleye göre değişip değişmediğini belirleyebilmek için, yedi kategoriye giren kararlar taksonomisinden yararlandık: temsilsel, simgesel, nihai, program niteliğinde, kural-yaratıcı, kural-denetleyici ve işlevsel. Bu kategorilerin her birindeki karar alma süreci, analiz edilen kurumların çoğunun paylaştığı bazı ayırt edici kalıpları ortaya çıkardı. Kurumlar arasındaki farklılıklar farklı karar kategorilerinin öneminden kaynaklanıyor gibiydi – yani bazı karar kategorilerine yapılan vurgu ve aynı zamanda bu kararların sonucundan etkilenen reel kaynaklardaki farklılıklar bağlamındaki pratik çıktılar- Örneğin, ILO ve UNCTAD için simgesel kararlar (tanımı gereği kayda değer pratik çıktıları olmayan bir kararlar kategorisi) oldukça önemliydi, ancak GATT ve IMF için görece önemsizdi. Bir yandan bu kurumların tümü kural yaratmakla meşgul olsalar da, kurallarının pratik sonuçları IMF ve GATT örneklerinde ILO ve UNCTAD'da olduğundan daha fazlaydı ki bu da kararların alınış şekillerini etkiliyordu.

Uluslararası örgütlerde karar alma süreçlerine doğrudan dâhil olan bireyler (karar almanın aktörleri) şu kategoriler altında sınıflandırılmıştı: (a) ulusal hükümetlerin temsilcileri; (b) ulusal ve uluslararası özel derneklerin temsilcileri; (c) örgütlerin yönetim kurulu başkanları; (d) her bir örgütün kıdemli yetkilileri ve bürokrasisinin üyeleri; (e) kendi yeterlikleri içerisinde resmi ya da gayrı-resmi danışmanlık yapan bireyler; (f) diğer uluslararası örgütlerin temsilcileri ve (g) kitlesel medya çalışanları.

İlk dört kategorideki bireyler çalışılan süre içerisinde tüm örgütlerde karar alma süreçlerinde aktiftiler. Beşinci ve altındakiler bazı örgütlerde bazı zamanlarda aktiftiler, ancak son kategoridekiler, kamuoyunun bu sekiz

kuruma 1970ler boyunca gösterdiği küçücük ilgiyi yansıtır şekilde hiçbir rol oynamıyordu.

Farklı kategorideki aktörler, farklı karar tiplerinde etkili olmaya meyil liydiler. Örneğin ulusal hükümetlerin temsilcileri simgesel, temsili ve kural-yaratıcı kararlarda etki sahibiydiler. Yönetim kurulu başkanları bilhassa nihai ve program niteliğindeki kararlarda etkiliydiler. Uluslararası bürokrasilerin üyeleri işlevsel kararlarda program niteliğindeki kararlara göre daha etkiliydiler.

Farklı bireylerin ve birey kategorilerinin etkisini ölçmek için çeşitli ölçütler kullanılmıştı. Kullanılan bir teknik basitçe resmi otorite yapısını incelemektir: bir kurumda otorite konumunu elinde bulunduranların etkili oldukları varsayılıyordu. Bir başka analiz tekniği, malumatlı bireylerden belli bir örgütte en büyük etkiye sahip bireyleri listelemelerini istemek şeklindeydi. Bazı örgütlerde, teklif verme ve eleme üzerinden kazanılan puanlar üzerinden bireyler için davranışsal etki dizinleri oluşturulmaya çalışıldı. Son olarak, belli kararlarda girilen etkileşim örnekleri, çeşitli durumlarda etkiyi değerlendirmek için kullanıldı. Bu tekniklerin her birinin sınırları var, ancak çeşitli ölçütlere dayanarak bu sekiz örgütün karar alma süreçlerine doğrudan katılan bireylerin görece etkisine dair geniş ve bize göre oldukça güvenilir bir kavrayış elde edebilmiştik.

Tabi biz hangi genel özelliklerin etkiye yol açtığını, hangi bireylerin en etkili gözüktüğünden daha çok merak ediyorduk. Bu doğrultuda, sırasıyla mevki ve kişilikle alakalı bazı genel özelliklerin farklı bireylerin etkisine nasıl katkıda bulunduğunu belirlemeye çalıştık. Bizim kullandığımız mevki kavramı, şekli otorite yapısındaki rolü ve temsilciler söz konusu olduğunda da temsil ettikleri birimin gücünü kapsıyordu. Bu bağlantıyla, küresel sistem içerisinde devletlerin değişen tabakalaşmasını anlamlandırdık. Kişisel özellikler karizma, tecrübe, uzmanlık bilgisi, kararlılık, ve müzakere becerisi gibi unsurları içeriyordu.

İlgimiz bireysel aktörlerin etkisinin durağan ölçümünün, karşılaştırmanın ve analizinin ötesine geçiyordu. Aynı zamanda etkinin, belli politika yönelimlerinin arkasında nasıl kümelenildiğini belirlemek istiyorduk. Örgütsel ideolojiler belli başlı hedeflerin ve onları gerçekleştirme stratejilerinin araçları olarak araştırılmıştı. Direngen aktör gruplaşmaları (ister parti

yönetimi gruplarındaki gibi şekilsel olsun, ister tekrar eden oy kullanma kalıplarındaki gibi enformel olsun) da incelenmişti.

Son olarak, her bir kurumun siyaset sınırlarını ya da çerçevesini belirleyen iklimi göz önüne alarak kurumlardaki dâhili etkileşim süreçlerinin dışında açıklamalar bulmaya çalıştık. Bu iklimin iki özelliği olduğu tasavvur edildi. Biri dünya siyasetinin tüm hükümetlerarası örgütlerini etkileyen genel iklimdi. Diğeri ise özgün vazifeleriyle en doğrudan alakalı koşullar itibariyle her bir kurumun kendine özgün iklimiydi. Bu iki iklimten her birisi devletlerin kabiliyetlerinin tabakalaşması, örgütlenme veya ideolojinin ayırt edici kalıpları ve devletler arasında uyumlanmanın biçimi ve çıkar ayrılıkları bağlamında tahayyül edilebilir. Bu analiz şekli, devletleri çıkarların ifadesini uluslararası kuruluşlar üzerinden koordine eden temel birimler olarak kabul ettiği ölçüde kuşkusuz “devlet-merkezciydi,” ancak elbette karar alma süreçlerinde devlet-dışı aktörlerin katılımını da göz önüne alıyordu.

Özetle, uluslararası örgütlerde etkinin nasıl elde edildiği ve ondan nasıl istifade edildiğinin izahını iki düzeyde bulmaya çalıştık: (a) kararların alınmasına doğrudan dâhil olan bireysel aktörler düzeyi ve (b) iklim düzeyi. Vurgu kurumlar içerisindeki dâhili süreçler üzerindedir. İklim eylemin çerçevesini belirleyen ve sonuçlarının büyük kısmını açıklaması beklenebilecek verili çıkış noktası olarak alındı. İklim tarafından açıklanamayacak olan şeyler dâhili karar alma süreçlerinin sonucu olarak anlaşılacaktı.

Başlıca genel bulgular, ilk olarak bu sekiz evrensel uluslararası örgütün iki genel kategoriye girdiği şeklindeydi: karar alma süreçlerine bizim “temsili alt-sistemler” dediğimiz şeyin hâkim olduğu ve “katılımcı alt-sistemler” dediğimizin hâkim olduğu örgütler. “Temsili alt-sistemler,” (esas olarak kendi ülkelerinde yer alan) etkileşimlerin o ülkenin temsilcilerinin söz konusu kurum üzerinden izlediği siyaseti belirlediği farklı ülkelerdeki bireylerden müteşekkildi. “Katılımcı alt-sistem” ise bu temsilcilerle, kurumun kıdemli yetkilileri, kurumun dâhili süreçlerine doğrudan dahil olan başkaları arasında (esas olarak kurumun genel merkezinde) meydana gelen etkileşimleri içeriyordu. İlk kategori (temsili alt-sistem hakimiyeti olanlar) GATT, IMF, ITU ve IAEA’ydı, ve ikinci kategoridekiler ILO, UNCTAD, WHO ve UNESCO’ydu. İlk kategorideki örgütlerin izlediği politikalar, en kuvvetli üye ülkeler tarafından belirleniyor ve yakından denetleniyordu. En

kuvvetli ülkelerin temsilcileri, bu örgütler içerisinde oligarşik bir elit meydana getiriyordu. Ancak bu bireyler genellikle çok dar bir özerkliğe sahipti; aksine, temsili alt-sistemler tarafından oluşturulmuş ayrıntılı yönergelere sadık kalmaları gerekiyordu. En kuvvetli üye devletlerin temsilcileri ikinci kategorideki örgütlerde de etkiliydi, ancak en kuvvetli üye ülkelerin hükümetleri geniş sınırlamalar belirlemekten ziyade bu örgütlere kayda değer bir özerklik alanı tanımıştı. Politikalar, örgüt içerisinde karar alma süreçlerine doğrudan dâhil olanlar tarafından bu sınırlar dahilinde belirleniyordu. O yüzden bu örgütler yönetim kurulu başkanlarına, uluslararası bürokrasinin üyelerine, ve daha güçsüz üye devletlerin temsilcilerine kayda değer bir faaliyet alanı açmıştı. Bu iki kategorideki örgütler arasındaki temel bir fark, GATT, IMF, ITU ve IAEA'nın faaliyetlerinin en kuvvetli üye ülkelerinin hükümetleri için mühim sonuçları olurken ILO, UNCTAD, WHO ve UNESCO'nun faaliyetleri, bu ülkeler için daha az kayda değerdi.

Diğer ana bulgular, bu evrensel uluslararası örgütlerin geniş bir şekilde, ancak farklı derecelerde, artan şekilde Üçüncü Dünya'ya yönelik faaliyetlerle iştigal eder hale geldiği sırada zengin, endüstriyel ve sosyalist olmayan toplumlarla ilişkilendirilen değerleri yansıtan bireylerin baskın etkilerini korumuş olduklarıydı. Bu anlamda örgütler, bir tür müşterek sosyalizmin aracıları haline gelmişlerdi. Aynı zamanda vatandaşlarının sekiz örgütün etki kalıpları ve yapılarını tahakküm altına aldıkları bu batılı toplumların hükümetleri, kendileri açısından her iki tarafı da en yüksek seviyede ilgilendiren meselelerle başa çıkmak için gitgide daha fazla ayrık, sınırlı-üyeliği olan örgütleri kullanmaya başlamışlardı – mesela IMF'ye paralel giden 10'lar Grubu**, ve UNCTAD'la paralel çalışan OECD'nin Kalkınma Destek Komitesi. Karar alma üzerine bu görece sınırlı bağlamlar serisi içerisinde çalışma böylelikle çalışmanın kendi çerçevesinin dışındaki bir soruya yol açmıştı: farklı uluslararası örgütlerin kararları, birbirleriyle ve dünya-güç ilişkisinin daha geniş bağlamı içerisinde alınan

** 10 endüstri ülkesinin Grubu (Belçika, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, İsveç, Kanada, Japonya, Birleşik Krallık ve Birleşik Devletler) ilk olarak Aralık 1961'de Paris'teki bir toplantıda IMF yetki alanı dışında üretilen ek likiditenin Borçlanma Antlaşması üzerinden denetlenmesi amacıyla kurulmuştu. Kısa zamanda finansal olarak güçlü ülkelerin IMF dışında, IMF üzerinden icra edilmesi gereken eylemlerle ilgili uzlaşmaya varmayı amaçlayan bir forum halini aldı. Bunda OECD'nin 3 Numaralı Çalışma Grubuyla örtüşmüştür.

kararlarla nasıl ilişkililiyor?

Yukarıda sözü edilen çalışma sonuçlandırdığından beri, Bretton Woods'un sabit döviz kuru sisteminin çöküşü, ham petrol fiyatlarındaki tarihi artış ve devletlerin parasal pozisyonlarındaki bunlara bağlı olan değişiklik, ABD'nin Hindiden çekilmesi, güney Afrika'da beyaz azınlığının kalesinin etrafını saran koruma çemberinin parçalanmaya başlaması, bağlantısız ülkelerin yeni uluslararası ekonomik düzen (NIEO) savunularının artan ivmesi ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin dünya meselelerine daha fazla dahlini içeren,*** dünya güç ilişkilerinde daha derinlikli ve hızlanmış bir değişim dönemine işaret eden yeni gelişmeler meydana geldi. Bu gelişmeler, siyasi ve ekonomik, devlet ve toplum arasındaki geleneksel ayrımları birbirine bağlamıştır. Siyasal ve ekonomik, kamusal ve özel, dünya sisteminin yapılanma olgusu içerisinde birbirine bağlanmak zorundadır. Daha önceki çalışmanın ilgi odağı mevcut hükümetlerarası kurumların dahili süreçlerinde bireylerin etkileşimiyken, şimdi karar süreci daha geniş bir çerçeve içerisinde yeni ve değiştirilmiş bir uluslararası örgüt üretimi olarak tahayyül edilecektir. Belli başlı kurumlar içerisinde olan biten, analist tarafından kavranabilecek toplam sürecin sadece küçük bir kısmını oluşturur. Araştırmanın kapsamının bu şekilde genişletilmesi, ona uygun kavramların yeniden tanımlanmasını gerektirir.

Burada sunulan tez, 1970'ler için yazılmıştı. Uluslararası örgütlerde karar alma üzerine yapılacak bir çalışmaya 1960larda benimsediğimiz yaklaşımlardan az da olsa farklı bir yaklaşım gereklidir. Bu iddia, önceki çalışmaların tekdüze olarak okunmamalıdır, ancak dünyadaki değişikliklerin, o zaman ulaşılmış olan konumdan daha ileriye geçmeyi gerektiriyor.

Bugünün meşgalelerine uygun bir yaklaşım, dünya güç ilişkiler sistemiyle yola çıkmalıdır. Uluslararası kurumlar, bu daha büyük sistem içerisinde işler halde görülmelidir. Çıkış noktası daima karar süreçlerinin başlangıç noktası olan güç ilişkilerinin yapısal bir resmi olacaktır. Bu yaklaşım daha sonra sistem içinde yapısal dönüşüm için bir potansiyel sunuyor gibi gözükken çatışma noktalarına odaklanacaktır. Sonrasında da ilgi, bilhassa (a) uluslararası örgütlerin mevcut güç ilişkilerini istikrara kavuşturma eğiliminde mi yoksa dönüştürme eğiliminde mi olduğuyla ve (b) uluslararası

*** Bkz. 18. Bölüm.

örgütün gelişimini hangi unsurların belirlediğiyle ilgili olarak uluslararası örgütlerin rolüne yoğunlaşacaktır. Aşağıdaki satırlar, bu doğrultudaki olası bir yaklaşımın taslağıdır.

Güç

Uygun bir model tasarlamadaki ilk mesele, gücün doğasını tanımlamaktır. Tamamen soyut kavramlarla, güç başkalarının eylemlerini etkileme ve kendi eylemlerinde özerklik elde etme kapasitesidir denildiğinde pek bir yere varamayız. Bu araştırma ile alakalı türden bir gücün icra edildiği bir alanı dikkate alacak şekilde tarihsel düzleme girmek gereklidir. Geleneksel olarak, bu alanın devletin ve devletler-arası ilişkilerin alanı olduğu düşünülmüştür. Devlet gücünü dünya siyasetinin etüdünde tek kesin olgu sunan kaynak olarak görenler, Avrupa'da on yedinci yüzyılda ortaya çıkan ve on dokuzuncu yüzyılda Kuzey Amerika, Rusya ve Japonya'yı içine alacak şekilde genişleyen güç-dengesi sisteminin devletlerini kendilerine model olarak alıyorlar.⁵ Bunlar aynı anda, Gunnar Myrdal'ın yirminci yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktıklarını yazdığı "soft state/yumuşak devlet"i zorlukla listeye dahil edeceklerdir.⁶ "Devlet-merkezci" yaklaşım, üstü kapalı olarak, nadiren de olsa açıktan, şu anda hukuken devlet olarak kabul edilen birimler arasından ayrıcalıklı bir azınlığı merkeze alır.

"Devlet-merkezci" yaklaşıma yönelik eleştiriler, insanlar arasındaki ilişkilerde, özellikle de ekonomik ilişkiler ve insanların ve fikirlerin dolaşımında devlet-olmayan unsurları daha fazla dikkate alan "ulus ötesi" bir yaklaşımın tanımlanmasına mahal vermişti.⁷ Bu devlet-olmayan unsurlar, diğer sebeplerin yanında, kitle imha silahları sahibi olan devletler arasındaki nükleer soğukluk ve genel olarak askeri gücün devletler-arası ilişkilerde (iç politikaya olan etkisinden farklı olarak) kullanılabilirliğinin azalması nedeniyle artan bir önem arz eder. "Devlet-merkezli" ilişkiler güç ilişkilerinin siyasi-güvenlik eksenine tekabül eden ilk düzeyi olarak düşünülebilirse, her ikisi de "ulus ötesi" kategorisine giren iki düzey daha ayırt etmek faydalı olacaktır. Biri, yüksek siyasetle ikincil siyaset arasındaki, ya da kabaca siyasi-güvenlik ve ekonomik-refah siyasetleri arasındaki ayrıma tekabül eder.

Ekonomik-refah düzeyinde – yani güç ilişkilerinin ikinci seviyesinde – devlet ekseninde, devletin toplumun kalkınmasında şekillendirici ve yönlendirici ya da toplumdaki gelen baskılara karşılık veren bir rol oynadığı

alandaki kalırız. Bu ikinci düzeyde modern kapitalist devletlerin finans politikası belirleyici rol oynayacak duruma gelmiştir, ve her bir devletin yerel refah politikaları ve uluslararası ekonomik ilişkileri arasında bir bağ görevi görmektedir.⁸

Güç ilişkilerinin üçüncü düzeyi olgusal olarak devlet ekseninin dışında, toplumun evreninden ortaya çıkar. Bu, toplumsal gücün ya da sınıfların veya toplumsal grupların baskın ya da tâbi ilişkilerinin düzeyidir. Toplumsal güç, hem üretim hem de tüketim çerçevesinde ifade edilebilir.

Üretim ilişkilerinde bazı gruplar diğerlerini kontrol eder ve bu kontrol ilişkileri üretimin uluslararasılaşmasıyla artan sayıdaki farklı ülkelerdeki toplumsal gruplar arasında işlemektedir. Buna koşut olarak, üretim ilişkilerinin bir uluslararası yapısı söz konusudur. Dünya ekonomisinin kontrol yapısı, şimdilerde çokça kabul edilen karşılıklı-bağımlılık olgusuna içkin-dir. Bu durum bağımlılık kuramlarında daha da açık bir şekilde mevcuttur.⁹ Bağımlılık kavramı ulus ötesi ilişkilerde toplumsal gücün konumuna ilgi duyar.

Bu kontrol yapısının, doğası itibariyle devlet olup olmadığı tartışmaya açık bir sorudur. Cevap ise bunun zor olduğu ve ne kadar devlet olduğunun ne kadar devlet-dışı olduğunun çözümlenmesinin gittikçe azalan ehemmiyette olduğudur. Avrupa- ve Amerika-merkezli çokuluslu bir teşebbüsle sosyalist bir devlet teşebbüsü arasındaki endüstriyel işbirliği anlaşması düşünüldüğünde bu ayrımın anlamı ne olacaktır örneğin? Devletler devlet-olmayan aktörlerin davranışlarını teşvik etmek, güçlendirmek veya değişikliğe uğratmak için kaynakları bir araya getirebilirler. Toplumsal gruplar ya da devlet-dışı çıkarlar, bu meselelerde devlet politikasını etkileyebilir. Toplumsal gücü ve dünya ekonomisinin kontrol yapısını her iki aktörden müteşekkil olarak düşünmek zorundayız.

Üretim toplumsal gücün belirleyici niteliğiye eğer, tüketim de onun mukabilidir. Sık sık, muğlak bir şekilde zengin ve fakir ülkelerden söz ettiğimizde demek istediğimiz bazı ülkelerin daha fazla sayıda dünya hâsılasından en büyük paya hükmedebilen güçlü toplumsal gruplara sahipken, diğer ülkelerin dünya hâsılasından pay koparmakta en az kabiliyetli, güçsüzleri içerdiğidir. Fakir ülkelerde zenginlerin ve zengin ülkelerde fakirlerin olduğunu biliriz, ancak tanımların ülke bazlı yapılmış olması, toplumsal gücü hesaplayageldiğimiz yönteme, örneğin gayri safi milli hasılların karşılaştırılması, ülkesel bir önyargı katar.

Özetlemek gerekirse, dünya güç ilişkilerinin işe yarar bir tanımı, devlet ile toplum arasındaki geleneksel ayrımı kapatmak zorundadır. Dünya sisteminin makul bir kavramsallaştırması (a) üretim üzerindeki kontrol açısından uluslararası üretim ilişkilerinin yapısını; (b) devletlerin siyasal-güvenlik politikalarının ekonomik-refah politikaları üzerindeki sonuçlarını ve (c) ekonomik-refah politikalarının uluslararası üretim ilişkileri üzerindeki sonuçlarını dikkate alacaktır. Bu şekilde üretim ilişkileri, diğer güç düzeylerinin indirgenebileceği ortak bir mihenk taşı olabilir. Bu yaklaşım, dünya sistemini öncelikle toplumsal güç açısından görür.

Dünya Sisteminin bir Modeli

Dünya güç ilişkileri genellikle ilk olarak 1940ların sonlarında Soğuk Savaş'ın başlamasına ve ikinci olarak da 1960lardaki uluslararası ekonomik ilişkiler üzerine başlayan tartışmalara tekabül eden Doğu/Batı ve Kuzey/Güney dikotomileri/karşıtlıkları olarak düşünülmüştür. Üretim ilişkilerini bir çıkış noktası olarak alarak bu iki basit karşıtlığı kapsayan ama onların ötesine geçen tek bir dünya sistemini tanımlamak mümkündür. Üretimin uluslararasılaşması, dünyanın bu bölümlerini birbirine birleştirmiş olan tarihsel süreçtir ve bunların dünya sisteminin bütünü içerisindeki ilişkilerini belirler.

Çok kısaca, üretimin uluslararasılaşması, malların fiziksel üretimi artan şekilde çevresel alanlara kayarken teknolojik gelişmenin bir merkez alanda biriktiği, bu ikisinin de merkezde konuşlanmış kontrol mekanizmalarıyla birbirine bağlandığı küresel bir işbölümünü beraberinde getirmektedir. Çokuluslu şirketler, şimdilerde bu tarz bir teknoloji ve kontrol mekanizması olarak algılanıyor. Merkezle çevre arasında, yarı çevre bölgeler merkez konumuna erişebilme yetisini kaybetmemek için mücadele ediyor.¹⁰

Bu dünya sistemi, üretim ilişkilerinde işlevsel konumlar itibarıyla tanımlanacaktır. Bu işlevsel konumlar, belli başlı işlevsel konumlar bazı ülkelere tekabül şekilde ülkesel bir haritaya uyumlu bir halde de görülebilir. Elbette bu belli işlevsel konumlara has faaliyetlere, zorunlu olarak bu ülkelerdeki insanların iştil edilmiş anlamına gelmez. Bunların, başka yerel faaliyetlerin tâbi olduğu başat faaliyetler olduğu ve bunların ülkenin dünya sistemi içerisindeki ilişkilerini belirlediği anlamına gelir. Bu bağlamda işlevsel konumlardan çıkıp ülkelere bahsedebiliriz. “Merkez” ve “çevre”

kavramları aynı anda hem işlevsel hem de coğrafidir. Bu kategoriler, ülkelerin kusursuz bir sınıflandırmasından ziyade henüz gelişmemiş bir potansiyeli ifade ettiği düşünülebilen ideal tip doğasına sahiptir.

Bugünün dünya sisteminin hareketinin yapısı ve doğrultusu, uluslararası üretim ilişkileri açısından beş kategori içerisinde görülebilir.

İlki, özünde post-endüstriyel bir toplum kalıbına doğru ilerleyen en zengin ülkelerdir. Üretimde inovasyonun araştırma ve geliştirme imkânlarının ve çokuluslu şirketlerin kontrol merkezlerinin toplandığı yerdir burası. Birleşik Devletler, merkezin merkezidir, ve bazı Batı Avrupa ülkeleri ve Japonya da bu konuma dâhil edilebilir. Dünya nüfusunun en fazla yüzde 10-15'i post-endüstriyel eşikte yer alan ülkelerde yaşamaktadır.

İkincisi, ileri sanayileşmiş ülkeler kategorisidir. Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON) grubu ülkeleri, şimdilerde bu kategorinin en büyük bileşenleri olacaktır, ancak sanayileşmiş kapitalist ülkeler, post-endüstriyel kategorisine girmeyi başaramadıkları sürece bu kategoriye aday olacaklardır.¹¹ Bu dünya sistemindeki ülkelerin ikinci kategorinin statüsü yarı-çevreseldir. Bunların kendine özgü devlet politikası merkantilisttir. Hükümetleri, uluslararası üretimle (daha gelişmiş teknoloji elde etmenin bir aracı olarak) daha büyük bağlantılara olan ihtiyaç ile birinci nesil post-endüstriyel ülkelere bağımlı hale gelmemek ve neticede bağımsız bir şekilde bu konuma ulaşabilmek için kendi dönüşümlerini gerçekleştirebilmek adına kendi kalkınmalarının özerkliğini korumaya yönelik bir kıskançlık arasında bir uzlaştırmanın peşindedir. Bu kategori muhtemelen dünya nüfusunun yüzde 15-20'sine tekabül eder.

Üçüncüsü, post-endüstriyel merkezlerin yönetim denetimi altında sanayileşmeyi kabul eden bağımlı kapitalizm ülkeleridir.¹² Bunlar arasında oldukça büyük bir seçkin dayanıklı tüketim malları iç piyasası ve şimdi bilhassa dünyadaki zengin ülke piyasalarına çalışan ihracat altyapısı olan az-gelişmiş ülkeler vardır – Brezilya, İran, Güney Kore, Meksika, Singapur, İspanya ve diğerleri. Bunların dünya nüfusunun bir diğer yüzde 20'sini kapsamaları mümkündür.

Bu toplamda dünya nüfusunun yaklaşık yarısına tekabül eden ilk üç kategori, uluslararası üretim ilişkilerinin en sıkı şekilde bütünleşmiş ya da birbirine bağımlı unsurlarını kapsar. Dünya nüfusunun geri kalan yarısı, uluslararası üretimle daha az bütünleşmiş ülkelerde yaşamaktadır. Bu nüfus da iki kategoriye bölünebilir.

Dördüncüsü, dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 25i, an itibariyle mevcut uluslararası üretim ilişkileri açısından bakıldığında, yani mevcut dünya toplumsal güç yapısı altında, oldukça sınırlı kalkınma ihtimalleri olan fakir ülkelerde yaşar. Dünya sistemi, bunların emek gücünden ya da piyasalarından oldukça sınırlı bir şekilde faydalanır. Bunlar, sistem için elzem görünmemektedir. Ancak oradadırlar ve hüsrana uğramış kalkınma koşullarından kaynaklanan karışıklıklar, tüm sistem için yıkıcı olabilir. Diplomatik diyalogun güzellikleri aradan çıktığında, bu ülkelerin sorunları uluslararası üretime daha fazla entegre olmuş olanlar tarafından küresel yoksullukla mücadelenin ve muhtemelen küresel karışıklık bastırmanın sorunları olarak görülür.

Beşincisi, dünya nüfusunun dörtte biri önceki kategorilerin hiçbirine sokulamayan Çin Halk Cumhuriyeti'nde yaşar. Çin, geleneksel ölçütlere göre fakirdir, ancak nüfusunun mobilizasyon derecesi, onu dördüncü kategorinin gelişmemiş fakirlerinden farklı kılar. Çin, bağımlı kapitalizmi reddederek özerk bir kalkınma arayışındadır. Uzun vadede Çin'in dünya sistemiyle yarı-çevre statüsü üzerinden, SSCB'nin 1960'ların sonlarından itibaren dünya ekonomisiyle bağlarını geliştirdiği yolla karşılaştırılabilir şekilde bağlantı kurabileceği tahayyül edilebilir. Çin'in, uluslararası üretim sisteminin çalışma şekline etkilenmemiş olanları bir araya getirerek ve kendi diyalektik çelişisini yayararak bir model haline geleceği de eşit şekilde tahayyül edilebilir.

Mevcut dünya sistemi içerisindeki muhtemel çatışma kaynakları da hakikaten endişe vericidir. Post-endüstriyel toplumlar, nüfuslarının büyük bir kısmının merkezi ekonomik faaliyetlere katılmamasından dolayı üretime, gelire, karar alma süreçlerine anlamlı bir katılımı temin etme sorunuyla yüzleşmektedir. Yabancılaşma, sistemin özünü tehdit etmektedir. Yarı-çevre ülkelerinin sistem içerisindeki savunmacı duruşlarına has merkantilizm, uluslararası çatışma çıkarabilir. Bağımlı kapitalizm bu kategorideki ülkeler içerisinde artan gelir dengesizlikleri yaratmaktadır. Aktarılan teknolojiye has sermaye-emek karışımı, tarımda istihdamı azaltma eğilimindeyken endüstride sadece cüzi miktarda artışa yol açar, böylelikle yoksul marjinal nüfusta dramatik bir yükselişe mahal verir. Büyüyen gelir dengesizliği ve büyüyen marjinalite bastırmayı teşvik eder. Merkezdeki yabancılaşmışlar, çevredeki yoksulların tepkilerini anlamaya ve paylaşmaya başladıklarında sistem krizinin gelip çattığı söylenebilir.

Uluslararası Örgüt İdeolojileri

Güç, hiçbir zaman sadece fiziksel ya da maddi terimlerle tanımlanamaz. Gücün maddi niteliğinin düşüncelerde yansımaları vardır. Herhangi bir zamanda güç ilişkilerini değiştirmek isteyenler yalnızca köklü maddi çıkarılara karşı değil, aynı zamanda statükonun meşruiyetine karşı da mücadeleye etmek zorundadır. Mevcut güç ilişkileri büyük ölçüde hangi sorunların kayda değer olduğunu, neyin ortadan kaldırılmak üzere mevcut düzende işlevsiz kabul edildiğini tanımlar. Bu davranışa ve uygulamalı bilime yönelimlere ideoloji diyoruz. İdeoloji mevcut yapıyı ya da gücü, onun lehine olan kanaatleri harekete geçirerek ve mevcut güç ilişkilerinin işleyişinde ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik pratik çabaları yöneterek ayakta tutar.¹³

İdeolojiler, uluslararası örgütlerin tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Sadece İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yakın tarihini göz önünde bulundurursak, işlevselcilik, 1940larda ortaya çıkmakta olan uluslararası kurumların yapısı ve politikasını şekillendirmekte dikkat çekici etki yaratan ezoterik/bir gruba özgü bir doktrindi.¹⁴ İşlevselcilik, özünde, uluslararası örgütü, onu devletlerin iyi niyetlerine bağımlı hale getirmektense topluma içkin olan çıkarlar üzerine temellendirme arayışında olmuştur. Geriye doğru bakıldığında işlevselcilik, Avrupa ve Kuzey Amerika siyasi geleneğinin öne çıkan bir özelliği olan çoğulcu toplum kavramının dünyanın bütünü üzerindeki izdüşümü olarak görülebilir.

İşlevselcilik, temelde az sayıdaki kıdemli uluslararası memurlara ve uluslararası kurumların aktif savunucularına cazip geliyordu. Etkisinin 1960larda yeni bir baskın uluslararası örgüt ideolojisi olan kalkınmacılık tarafından bastırılmak üzere söndüğü söylenebilir. Kalkınmacılık liberal dünya ekonomisinin yayılma yöntemleriyle tutarlı bir şekilde ekonomik büyümenin fakir ülkelerde yayılması olarak tanımlanabilir.¹⁵ Bunun uygulamadaki anlamı, özel doğrudan yatırıma uygun şartların yaratılması, ya da diğer bir deyişle, bağımlı kapitalizmin teşvikidir.

Kalkınmacılığın yerini 1970lerde iki yeni ideoloji, ulus ötesicilik ve küreselcilik almıştı. Ulus ötesicilik kalkınmacılıktan keskin bir şekilde ayrılmıyordu, ancak vurguyu büyüme-yönelimli kamu hizmetleri ve kamu politikasını geliştirmekten büyümenin motorları olarak kabul edilen çokuluslu

şirketlere kaydırmıştı.¹⁶ Küreselcilik yeni bir şey eklemişti: ekolojik bakış açısı. Küreselcilik, dünyanın besleyebileceği toplam nüfusun, ekosistemin dayanabileceği insan kaynaklı kirliliğin sınırları olduğu olgusunu dikkatle sundu. Küreselciliğin politikadaki sonuçları nüfusun ve endüstriyel üretimin artışının sınırlanması ve ekosistemin küresel gözetimi ve nihai olarak küresel idaresiydi.¹⁷

İdeolojiler için sorulması gereken temel soru şudur: bunlar güç ilişkilerinin statükosunu sürdürüyor mu, yoksa onları sarmaya ve tashih etmeye mi meylediyor? Daha önce belirtilenlerin hepsi statükoyu destekleyen ideolojilerdi. Hepsi mevcut toplumsal güç ilişkilerini ve dünya ekonomisinin mevcut yapısını verili bir çerçeve olarak alıyordu. İşlevselcilik ekonomik çıkarları yüceltecek ve devletlerin bu çıkarlara müdahale etme ve onları denetleme kabiliyetini azaltacaktı. Kalkınmacılık ve ulus ötesicilik, mevcut yapılar dahilinde büyüme programları sunmuştu.

Bir tek küreselcilik bir çelişkinin kıyısında duruyordu. Geçmişin düşüncesiz büyüme politikalarının dünyayı, yalnızca dünya üzerindeki fakirler daha az çocuk sahibi olduklarında ve hızlı sanayileşme hayallerinden vazgeçtiklerinde önlenebilecek büyük bir tehlikeye sürüklediğini söylüyor gibiydi. Ancak büyümenin sınırlanması olgusunda saklı olan şey paylaşma meselesiydi. Büyüme-yönelimli ideolojiler sorunları çözmek ve gerginliği azaltmak için kazançların bölüşülmesine bel bağlar. Büyüme yoksa, çözülmesi daha zor olan yeniden bölüşüm meselesi ortaya çıkar. Varlıklı azınlık arasında bir dert olarak ortaya çıkan küreselcilik, aynı azınlığın dünyanın kaynaklarından aşırı büyük bir pay kotarmak suretiyle elde ettikleri ayrıcalıklara bir saldırıya dönüşmeye can atar hale geliyor. Yeni bir uluslararası ekonomik düzen (NIEO) talebi bu meydan okumayı Üçüncü Dünya'dan yeni bir revizyonist uluslararası örgüt ideolojisi olarak formüle ediyor.

Hegemonya ve Uluslararası Örgüt: iklim

Gücün maddi ve ideolojik nitelikleri, hegemonya kavramında bir araya gelmiştir. Belli bir toplumsal grubun hegemonyası, o grubun gücün maddi bileşenleri üzerindeki hâkimiyetini yansıtır. Ancak bu, hâkim grubun ken-

di hâkimiyet konumunu tehlikeye atmadan onlara bir miktar tatmin sağlamak üzere tâbi grupların çıkarlarını dikkate aldığı bir fikir birliği üzerinden (yani ideolojik biçimde) ifade edilen bir hâkimiyettir.¹⁸ Tâbi grupların çıkarları, makul bir şekilde evrensel çıkar olarak tarif edilebilecek bir program içinde bir ölçüde eritilir. Bu, mevcut güç ilişkileri altında çoğunlukla, er ne kadar menfaatler eşitsiz bir şekilde bölüştürülecekse de, dâhil olan her grup için bir şeylerin olduğu bir genişleme programıdır.

Burada uluslararası örgüt dünya güç ilişkileri içerisinde yer alan bir süreç olarak telakki edilir – hegemonyanın kurumsallaştığı bir süreç. Belli bir hükümetlerarası kurum tesis edildiğinde, belli başlı küresel hedefler ya da küresel hedefler serisi üzerine belli bir zamanda varılmış olan mutabakatı billurlaştırır. Böylelikle hegemonya uluslararası örgütteki karar alma süreçleriyle ilgili iklimsel değişkenleri oluşturur. Hegemonya bu şekilde önceki çalışmamızda genel iklimi tanımlamak için kullanmış olduğumuz üç değişkenin yerini alır: devletlerin güçlerine göre tabakalaşması, devletlerin ve bağımsız olmayan ülkelerin siyasi ve ekonomik niteliklerine göre dağılımı ve çatışma ve işbirliği kalıpları. Hegemonya, tarihsel bir hareketli güçtür; dünya güç ilişkilerinin maddi ve ideolojik bileşenleri zaman içerisinde değiştikçe o da kendini yeniden düzenler. Belli bir anda hegemonya tarafından meydana getirilen özgül kurumlar, daha ileriki bir andaki değişmiş hegemonyaya uyumlanma sorunuyla karşı karşıya kalırlar. Hegemonya görünmez, sadece düşünsel olarak kavranabilen örtük bir güçtür. Ancak, hegemonya kurumların yaşamsallığının sırrıdır. Bazı kurumlar başarılı bir şekilde değişen hegemonyayı benimserken diğerleri başarısız olur. Uluslararası kurumların etkililiği, geçerli olan hegemonyaya uyumluluklarıyla ölçülecektir.

Dolayısıyla kurumlarda değişim meselesi, hegemonyada değişim sorununa ikincildir. Hegemonyadaki bir değişiklik, karşı-hegemonyacı bir gücün ortaya çıkışı sayesinde gerçekleşebilir. Gücün ikili doğasını – maddi ve ideolojik unsurların kesişimi – akılda tutarak, karşı-hegemonyacı güç (a) tâbi bir grubun erişiminde olan maddi kaynaklarda bir artış ve (b) bu grubun geçerli olan uzlaşmanın meşruiyetini sarsan taleplerinin bütünlüklü ve süregelen ifadesinin bir kombinasyonundan meydana gelecektir.

Hegemonyacı grubun karşı-hegemonyacı güçle mücadele edilmesi gerektiğinin farkına vardığı andaki ilk tepkisi onu kendi içinde asimile etmeye

çalışmak, önde gelen unsurlarına sistem içerisinde, sistemi gerçek anlamda değişikliğe uğratmadan daha tatmin edici bir yer vermek şeklindedir. Asimilasyon, eski hegemonyacı meşruiyeti yeniden tesis eder. Bu, “ılımlı” bir uluslararası sistem içerisindeki en muhtemel sonuçtur.¹⁹ Dünya sistemi içerisindeki tedrici bazı değişikliklerden neşet eder, ancak sistemin bütününde herhangi bir köklü değişiklik olmaz. Uluslararası sistemin şiddete dayalı devrimci değişiminin alternatifi, insanlığın ve böylelikle herhangi bir uluslararası sistemin hayatta kalışını şüpheli hale getirmekten başka bir sonucu olmayacağı tahmin edilebilen bir nükleer savaştan başka herhangi bir şey üzerinden güçlkle tahayyül edilebilir. Asimilasyon ile şiddete dayalı devrimin ortasında, güç ilişkilerinin müzakere edilmiş yeniden yapılanması tahayyül edilebilir; bu olasılık, 1976’da muhalefetin İtalyan siyasi sisteminin toplumsal güçler dengesindeki elle tutulur değişiklikleri yansıtacak şekilde yeniden yapılandırılmasını talebini hatırlatacak kavramla tasarlanabilir – bir *compromesso storico* (tarihsel uzlaşma) talebi. Etkili karşı-hegemonyacı itirazlar bu şekilde ya asimilasyona ya da tarihsel uzlaşmaya yol açacaktır.

Bugünkü kavşakta, bir NIEO talebi, çok sayıdaki Üçüncü Dünya ülkeleri arasında uzlaşma biçimindeki bir karşı-hegemonyacı gücü ifade etmektedir. Bu uzlaşmayı devam ettirmek etkili bir karşı çıkışın ilk şartıdır. Bunu başarmak zordur, zira mevcut dünya ekonomisi içinde Üçüncü Dünya ülkelerinin çıkarları, bir derece rekabetçidir. Dahası, yabancı yatırımı çekmek suretiyle büyüme arayışında olanlardan tutun daha çok kendi kendine yeterli savunulara, ülke nüfusunu harekete geçirmeyi ve halk katılımını genişletmeyi hedefleyenlerden bu tarz gelişmeleri engellemek için cebir kullananlara kadar, çok farklı politikaları olan hükümetler arasında bir uzlaşmadır. Yine de uzlaşma sağlanmış ve ham petrol fiyatlarındaki artış, Birleşik Devletler’in Hindicini’nden çekilmesi, ve güney Afrika’daki beyaz azınlık hükümetinin yenilgileri gibi dünya gücündeki kaymaları ifade eden olaylar tarafından teşvik edilmiştir.

Üçüncü Dünya uzlaşmasının arkasındaki daha radikal unsurlar, Üçüncü Dünya ülkelerine ham kaynakların kontrolünden daha geniş bir pay verecek tarihsel bir uzlaşma arayışındadır. Mevcut hegemonya içerisinde gücü elinde bulunduranlar Üçüncü Dünya uzlaşmasının bazı unsurlarını asimile etmeye, onlara mevcut düzen içerisinde kendi kontrollerinden taviz vermeden bir miktar tatmin sağlamaya çalışarak tepki veriyor – halk baskısı-

nın ortaya çıkacağından korkan Üçüncü Dünya rejimleri için oldukça cazip olabilecek bir taktik.²⁰

Uluslararası kurumların reformu ya da yeniden inşası meselesine, kurumlararası ilişkiler açısından yaklaşılmalıdır. Herhangi belli bir kurumun, mesela kurumsal reform meselesinin dillendirilmiş olduğu sadece iki örnek olan IMF ya da ILO üzerine yapılacak bir çalışma, hemen başlangıçtaki çalışma nesnesinden çıkarak daha geniş bir hegemonya sorunsalına ulaşır.

An itibarıyla, yeni bir hegemonyayı kurumsallaştırma sürecine katılan kurumlar silsilesi arasında bir işbölümü gözle görünebilir haldedir. OPEC ve IAEA grubu ülkelerinin özgün çıkarları vardır.**** Bunlar, doğrudan ham kaynakların kullanımını dert edinmektedir. Bu iki grubun temsilcileri ile diğerleri arasındaki müzakereler, Paris'te kurumsallaşmış Kuzey-Güney diyalogu, Uluslararası Ekonomik İşbirliği Konferansı üzerinden gerçekleşiyor. Bağlantısız ülkeler, Üçüncü Dünya uzlaşısını sürdürmek ve içeriğini belirlemek için bir araya geliyor (mesela Ağustos 1975'te Lima'da yapılan konferans), kaynakları sayesinde (bilhassa petrol) avantaja sahibi ülkelerle bu tarz bir avantajdan mahrum yoksul ülkeler için ortak bir platform oluşturmaya çalışıyor. UNCTAD'ın ve Birleşmiş Milletler Endüstriyel Kalkınma Örgütü'nün sekreteryalrı Güney ülkelerine veri ve fikir halinde entelektüel destek sağlıyor. Ham kaynaklar üzerinde hiçbir denetimi olmayan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, NİEO'nun hedeflerine meşruiyet bahsetmek suretiyle ham kaynaklar meselesiyle uğraşan Kuzey-Güney diyaloguna teşvik edici bir rol oynar. Genel Kurul genişçe mutabık olunan sonuçlar ürettiğinde, karşılıklı ve süreğen çıkarlarca tanımlanan ülke grupları arasındaki çapraşık enformel müzakere süreçlerinin sonuçlarını resmi faaliyetleri üzerinden kayıt altına almaktadır.

IMF içinde oy kullanma haklarının reformu gibi hususi kurumsal meseleler üzerine düşünüldüğünde, artık bunun bütün o diğer faaliyetler tarafından belirlenmekte olduğu görülmelidir. Yeni bir hegemonyanın kurumsal hale geldiği karar süreci mevcut uluslararası kurumları ve yarı-kurum denebilecek şeyleri (*ad hoc* var olan müzakere forumları) kapsar. Tabi, süreç merkezi toplantı noktalarını fazlasıyla aşar ve kendi ülkeleri içinden uluslararası politikayı şekillendiren devlet memurları ve özel çıkar gruplarının

**** Ayrıca bkz. Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1984), s. 219-240.

oluşturduğu şebekeleri de içerir. Kısacası, uluslararası örgütlerin karar alma süreci, kurumlar-arasıdır ve yeni ya da reform yapılmış kurumların ortaya çıkışını açıklamasını içermek zorunda olduğundan mevcut kurumların sınırlarını da aşar.

Karar almada yakın unsurlar: Bireyler ve Gruplar

Belli başlı bireyler ve gruplar özel ilgiyi hak eder zira dünya güç ilişkilerinin kurumsallaşma şekillerinde, dolayısıyla da hegemonyanın uyumlanmasında hayati bir rol oynayabilirler. Bu bireyler ve gruplar, önceli çalışmanın aktörlerinin yerini alır.

İlk kategori, güçlü ülkelerdeki dış politika yöneticileridir. Bunlar, rolleri daima eylemin temeli olarak mevcut hegemonyanın kusursuz bir değerlendirilmesini gerektiren bireylerdir. İşlevselci düşünüşün üstünlüğü belki de ilk uluslararası örgütler çalışmalarında de Gaulle ve Kissinger gibi kişiliklere fazla ilgi göstermeye karşı bir önyargı yaratmış olabilir. Bu çalışmaların çoğu, uluslararası kurumlarda karar alma süreçlerinde yer alan dışişleri bakanlıklarının orta-düzey memurları ve işlevsel bakanları konu edinmiştir.²¹ Göreli istikrar dönemleri için bu kadarı yeterli olabilir. Bunun iddia ettiği şey, bu orta-düzey bürokratların eylem çerçevelerinin sabit olduğudur. Dünya güç ilişkilerinde değişim dönemlerinde hükümet başkanlarının ve dışişleri bakanlığı sekreterlerinin uluslararası kurumların rolü ve potansiyelini nasıl tahayyül ettiklerini göz önünde bulundurmak önemlidir. Bu kurumların müdahalesi, orta-düzey yetkililerin eylemlilik sınırlarını değişime uğratabilir. Yakın unsurların ilk kategorisi, sadece en yüksek ulusal dış politika yapıcılarını, alt-düzey yetkililerin siyaset üretme çerçevelerini sabitleme yetkisi olanları kapsar.

İkinci bir kategori, faaliyetleri ulusal sınırları aşan hususi çıkar gruplarını içerir. Bunlar arasında hem özel ya da hükümet-dışı çıkar grupları hem de belirli uzmanlaşmış çıkarlara hizmet eden hükümet bürokrasilerinin farklı katmanları yer alır. Ulusal sınırları aşan özel- ve kamusal- çıkar grubu faaliyetleri, sırasıyla ulus-ötesi ve hükümet-ötesi ilişkiler olarak ayırt edilmiştir.²² Keohane ve Nye hükümetlerarası kurumların hükümetlerüstü ilişkiler için ayrıcalıklı forumlar olduğuna dikkat çekmişlerdir. Hükümet-dışı türden ulusötesi ilişkiler, bir dizi uluslararası çıkar grupları (mesela Ulus-

lararası Ticaret Odası) veya dini, hayır odaklı, ya da bilimsel dernekler, “görünmez kolejer” ve kulüpler (mesela Roma Kulübü) üzerinden gerçekleşir.

Bu ikinci kategoriye has bilinçlilik düzeyi, muhtemelen ilkinden farklıdır. İlk kategori, hegemonyanın, dünya gücünün genel yapısının terimleriyle düşünür. İkinci kategorinin bilinçliliği ise belli grupların çıkar dayanışmasına odaklanan ekonomik-şirketsel türdendir. Farklı ekonomik-şirketsel çıkarlara herhangi bir hegemonya içerisinde yer tahsis edilmiştir. Ancak hegemonyanın inşası, analitik olarak ekonomik-şirketsel çıkar arayışından ayrılmıştır. Genel itibarıyla hususi-çıkâr gruplarının eylemi, hususi çıkarların hegemonya içerisine inşa edilecek derecede hegemonyanın statükosunu sürdürmeye meyleder.

Üçüncü bir kategori “empati kurabilen tarafsız” olarak adlandırılabilir. Bu kategorinin ilk saptanan bileşenleri uluslararası kurumların yönetim kurulu başkanlarıdır. Yönetim kurulu başkanları, kendi kurumlarının gelişiminde hayati bir önem oynama kabiliyetine sahip olarak sahneye konur.²³

Uluslararası örgütlerin liderliğinde yönetim kurulu başkanlarına önem vermenin temeli, Karl Mannheim’ın çatışan sosyoekonomik çıkarlar ve ideolojiler dünyasında entelektüelin rolünü konumlandığı temelle benzerlik arz eder – her ikisi de hususi çıkarlardan görece azade olabilir ve rekabet halindeki çıkarların çatışan görüş açılarını başkalarından daha iyi kavrayabilir.²⁴ Yönetim kurulu başkanı bu rolü sadece mevkiinin avantajıyla değil ancak görelî önyargısızlık ideal tipine yaklaşma kabiliyeti düzeyine göre icra edebilir.

Görevin başarılmasına en yüksek seviyede olanak sağlayacak mevkilerden birinden ziyade ideal tip üzerine düşünerek bu kategori uluslararası kurumların yönetim kurulu başkanı olmayan, ancak ad hoc oyuncuların olduğu durumlarda benzer rollere yerleştirilebilecek saygın bireyleri de kapsayacak şekilde genişletilebilir. Gerçekten de, bireylerle sınırlı kalmak da gerekmez, zira bazı küçük ülkelerin dış işleri bakanlıkları bu tarz bir rol oynayabilir.

Biz örgütü şekli kurumlardan ziyade bir süreç olarak telakki ettiğimizden bu kategoriyi, empati kurabilen tarafsız olarak, olabilecek en geniş şekilde tanımlamak en iyisidir. İlgiye mahzar bir soru, dünya güç ilişkilerinde kayda değer değişim dönemlerinin görelî istikrar zamanlarına göre empati kurabilen tarafsızlar tarafından etkili bir girişime az çok uygun olup olmadığıdır.

Empati kurabilen tarafsızlar eylemlerin ekonomik-şirketsel ile hegemonyacı düzeyleri arasında bir bağ olarak düşünülebilir. Bunların dünya güç ilişkilerinin değişim dönemlerindeki rolleri, hegemonyanın uyumlanmasına yardım etmek olacaktır – karşı-hegemonyacı güçlerle ya asimilasyon ya da hegemonyacı uzlaşmayı ve programı tüm ilgili unsurları başarılı şekilde kucaklayacak şekilde yeniden formüle ederek bir tarihsel uzlaşmayı gerçekleştirmek. Bu, ekonomik-şirketsel çıkarlar ile en güçlü devletlerin dış politika yapıcılar arasındaki uzlaştırıcı bir roldür.

Dördüncü ve son kategoriye, muğlak bir şekilde “kamuoyu” denebilir. Uluslararası kurumlar ulusal bürokrasiler üzerine bina edilmiş bürokrasilerdir. Uluslararası kurumların normal siyasal süreçleri, bürokrasi-içi süreçlerdir. Bu kurumları etkileyen hükümet-dışı çıkarlar, çıkar grupları bürokrasileri üzerinden ifade edilir. Herhangi daha geniş tabanlı bir fikre karşı sorumluluğun olduğu durumlar nadirdir. Görünüşte geniş nüfus katmanlarının çıkarlarına hizmet eden uluslararası kurumlar dahi, mesela endüstriyel emek bağlamında ILO, ya da çiftçiler düşünüldüğünde FAO, uygulamada doğrudan ya çok az ya da hiç bir kitlesel tabana hitap etmez.

Gelgelelim şimdiki ve gelecekteki değişim üzerine kafa yormak, öyle görünüyor ki belli dünya meselelerine dair kitle-tabanlı endişenin harekete geçmesinin hegemonyanın yeniden oluşumuna etki edebilme ve belli uluslararası eylem biçimlerine siyasal zemin hazırlama düzeyini sorgulamak faydalıdır. Dünya ekonomisindeki aktif güçler kitle-tabanlı bakış açısı ile uluslararası üretimin denetlenmesinde uygun koşulları sağlayabilir. Uluslararası örgüt süreçlerine halk katılımının henüz gelmediği açıktır, ancak gelecekteki imkânlarla dair açık bir zihni kaybetmemek akıllıca olacaktır.²⁵

Kamuoyu resme dâhil edildiği derecede, şu soru sorulmalıdır: kimin kamuoyu? Bu, kamuoyunun siyasal bir güç haline en kolay daha varlıklı ülkelerde gelmesinden dolayı, zengin ülke mevzilerindeki yeni siyasal kaynakları harekete geçirmenin bir aracı olabilir pekâlâ. Dünyanın yoksulları, bir bütün olarak, sesi çıkmaz halde kalır. Kamuoyunun uluslararası örgüt karar süreçlerinde bir unsur haline geldiği derecede, bu durum mevcut koşullarda kendi dezavantajlarına olabilir.

Bu olasılık toplumsal hareketliliğin Üçüncü Dünya'ya sıçradığı ve halklarla hükümetlerin daha geniş bir özdeşleşmesi ve bu ülkelerde uluslararası meselelerin kendi refahlarına ne şekilde etki ettiğine dair daha dolgun bir kamu bilinçliliği üzerinden ifade edildiği oranda değişikliğe uğrayacaktır.

Kısa vadede Yeni Uluslararası Ekonomik Düzenin savunucuları, diplomatik bir faaliyet üzerinden görece daha heterojen bir radikal hareketlilik ve baskıcı otoriteryan rejimler koalisyonunu bir araya getirmek zorundadır. Uzun vadede ise daha kalıcı programlarına, bir bütün olarak üçüncü dünya halkları arasından olduğu kadar daha varlıklı ülkelerin halklarından da destek tabanı inşa etmek zorunda kalacaklardır. Bu yol üzerinde bir noktada, toplumsal hareketliliğin aktif uyarıcısı, koalisyon içerisindeki hareketliliği müesses elitlere bir tehdit olarak gören rejimlerden program için destek temin etmeye yönelik diplomatik görevle çatışmaya girecektir. Denge Üçüncü Dünya hedeflerine daha net bir halk desteğine meylettiği oranda, tarihi bir uzlaşımın ihtimali – kendisinden cereyan eden tüm kurumsal sonuçlarıyla birlikte yeniden müzakere edilmiş bir hegemonya – gerçekleşecektir. Bu denge, hareketleri sönmülendiren otoriteryan rejimlerden yana ağır basarsa, bunların mevcut hegemonyaya asimile edilmesi de muhtemeldir.

Özetle, uluslararası örgütlerde karar alma süreçleri yaklaşımı, bu kilit yakın unsurların hâkim hegemonyayla nasıl bir etkileşime girdiğini – iklimi – analiz eder ve bu etkileşimlerin statükoyu hangi derecede destekledikleri ya da mevcut güç ilişkileri yapısı içerisinde değişimi teşvik ettiklerini analiz eder.

Notlar

- 1 “Karar almama” kavramı için bkz. Peter Bachrach e Morton S. Baratz, *Power and Poverty, Theory and Practice* (New York: Oxford University Press, 1970).
- 2 “Güç ilişkileri” burada (a) güç yapısı, yani bireylerin, toplumsal grupların, devletlerin vb. nispi kabiliyetlerini, ve (b) gücün kullanıldığı güç süreçleri ya da etkileşim kalıplarını içine alacak şekilde kullanılmaktadır. Dolayısıyla kararlar güç ilişkilerini ya kaynaklara nispi erişimi, ya da etkileşim tarzlarını bir tarafın ya da ötekinin yararına değişikliğe uğratarak değiştirirler.
- 3 Robert W. Cox ve Harold K. Jacobson, *The Anatomy of Influence: Decision Making in International Organization* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1972). Derlemeye katkıda bulunan diğerleri Gerard ve Victoria Curzon, Joseph S. Nye, Lawrence Scheinman, James P. Sewell, and Susan Strange'dir. Karar almayla ilgili önceki çalışmalar arasında şunlar vardır: Chadwick F. Alger, “Interaction in a Committee of the United Nations General Assembly,” J. David Singer (yay. haz.), *Quantitative International Politics* (New York: Free Press, 1968), s. 51-81; Hayward R. Alker, Jr., ve Bruce M. Russett, *World Politics in the General Assembly* (New Haven, Conn.: Yale

- University Press, 1965); John Hadwen ve Johan Kaufmann, *How United Nations Decisions Are Made*, 2nci baskı. (Leiden, Netherlands: A. W. Sitjoff, 1962); Arend Lijphart, “The Analysis of Bloc Voting in the General Assembly: A Critique and a Proposal,” *American Political Science Review*, cilt 55, no. 4 (Aralık 1963), s. 902-917; Johan Kaufmann, *Conference Diplomacy: An Introductory Analysis* (Leiden, Hollanda: A. W. Sitjoff, 1968); Robert O. Keohane, “Political Influence in the General Assembly,” *International Conciliation*, cilt. 557 (Mart 1966), s. 5-64.
- 4 Özellikle bkz. Robert A. Dahl, *Who Governs? Democracy and Power in an American City* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1963), ve Richard C. Snyder, H. W. Bruck, ve Burton Sapin (yay. haz.), *Foreign Policy Decision Making: An Approach to the Study of International Politics* (New York: Free Press, 1962).
  - 5 Birleşik Devletler’de genel olarak Hans Morgenthau, *Politics Among Nations* (New York: Alfred Knopf, 1948) çalışmasıyla özdeşleşmiş bir bakış açısı. Bu ayrıca pek çok Avrupalı uluslararası ilişkiler uzmanının da bakış açısıdır. Örneğin bkz. Ludwig Dehio, *The Precarious Balance: The Politics of Power in Europe, 1494-1945* (New York: Knopf, 1962). Orijinali Almanca olarak *Gleichgewicht oder Hegemonie* başlığıyla 1948’de yayımlanmıştır.
  - 6 Gunnar Myrdal, *The Challenge of World Poverty* (Harmondsworth, Middlesex: Penguin, 1970). Myrdal şöyle yazıyor:
“Yumuşak devlet” kavramı tüm toplumsal disiplinsizlik türlerini içine alır. Bu türler kendilerini şu şekilde gösterirler: mevzuatta ve bilhassa kanunların gözetilmesi ve tatbikinde yetersizlikler, devlet yetkilileri tarafından kurallara ve kendilerine verilen yönergelere karşı çeşitli düzeylerde geniş kapsamlı itaatsizlik, ve çoğu zaman da bu yetkililerin davranışlarını denetlemeleri gereken nüfuzlu kişilerle gizli anlaşmalar yapmaları. Yumuşak devlet kavramına ayrıca yolsuzluk da girmektedir... (s.211)
  - 7 Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye (yay. haz.), *Transnational Relations and World Politics* (Cambridge: Harvard University Press, 1972).
  - 8 Modern kapitalist devlette maliye bakanlıklarının önceliği ülke ekonomisinin refah politikalarının dış ekonomik şartlar tarafından koşullanmış şekilden ortaya çıkar. Maliye bakanlıkları ülke dışı ve içindeki ekonomiler arasındaki bağıdır. Bu, Fransız yazınında vurgulanmış olan bir noktadır. Bkz. Erhard Friedberg, “L’internationalisation de l’ économie et modalités d’ intervention de l’etat: la Politique industrielle,” *Planification et Societe* (Grenoble: Presses universitaires de Grenoble, 1974), s. 94-108; ve Christian Palloix, *L’internationalisation du capital* (Paris: Maspero, 1975), özellikle s. 81-83.
  - 9 Burası bağımlılık kuramının doyurucu bir kaynakçasını vermenin yeri değil. Uluslararası örgüt çalışmalarının daha geniş bir dünya güç ilişkileri

- sistemi çerçevesine yerleştirileceği düşünüldüğünde, ve güç, bizim toplumsal güç olarak adlandırmış olduğumuz şey açısından anlaşılacağından, bağımlılık kuramcılarının dünya sistemine yapısal model önermede oldukça üretken olduklarını söylemek yeterlidir. Yazarların düşüncesine buradaki ana hatları çizmekte etki eden çalışmalar aşağıdaki notlarda bildirilmiştir.
- 10 Burada ana hatları verilen çevre/merkez modeli için bkz. Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century* (New York: Academic Press, 1974), ve yine Wallerstein'in makalesi, "The Rise and Future Demise of the World Capitalist System: Concepts for Comparative Analysis," *Comparative Studies in Society and History*, cilt 16, no. 4 (Eylül 1974), s. 387-415. Wallerstein'in kapitalizmin on altıncı yüzyılda dünya sistemi haline geldiği tezi, mesela Marksist tarihçiler tarafından itiraz görecekti. Bkz. Perry Anderson, *Lineages of the Absolutist State* (London: NLB-Atlantic Highlands Humanities Press, 1974). Anderson bu süreci ticaret kapitalizminin sınırlı etki bıraktığı merkezileşmiş feodal devletlerin pekişmesi olarak görür. Geoffrey Barraclough, *An Introduction to Contemporary History* (Harmondsworth, Middlesex: Penguin, 1967) ise bir "dünya sistemi" olarak adlandırılabilir bir şeyin ortaya çıkışını yirminci yüzyılın eşiğinde başlayan çağdaş tarihin bir özelliği olarak görmektedir. Bu modelin ne zaman uygulanabilir olduğu tartışması modelin bugünkü dünya güç ilişkilerini analiz etmekteki kullanışlılığını azaltmıyor. Merkez/çevre kavramsallaştırmasının uluslararası üretime uygulanması başkalarının yanında şu çalışmalara en iyi şekilde yakışmıştır: Christian Palloix ve Stephen Hymer, "The Multinational Corporation and the Law of Uneven Development," Jagdish N. Bhagwati (yay. haz.), *Economics and World Order: From the 1970s to the 1990s* (London: Macmillan, 1972); ve Keith Griffin, "The International Transmission of Inequality/' *World Development*, cilt 2, no. 3 (Mart 1974), s. 3-15.
- 11 Sovyetler Birliği'nin yarı-çevre status Wallerstein, "The Rise and Future Demise of the World Capitalist System" çalışmasında önerilmiştir. Bir nebeze daha doyurucu açıklama, teknolojinin Sovyet ekonomi yönetimi tarafından daha fazla büyümeye ayak bağı olarak görüldüğü 1960ların sonlarından itibaren Sovyet ekonomi politikasında gözlemlenebilen inovasyonlara başvurmak suretiyle verilebilir. Sermayenin ve emeğin aşırı kullanımının devamlılığı, sınırlarına ulaşmış gözükmekteydi ve bunu aşmanın tek yolu teknoloji-yoğun sermaye kullanımının artırılmasıydı. Böyle bir teknoloji elde etmek için Avrupa- ve Birleşik Devletler-merkezli çokuluslu şirketlerle endüstriyel işbirliği anlaşmaları teşvik edildi. Teknoloji satın almak için gerekli olan dövizin elde edilmesi için Sovyet ihracatı teşvik edildi; ve bazı endüstriyel işbirliği anlaşmaları da batılı firmalara, bu yeni teknoloji

- tarafından üretilmiş, ve sonrasında piyasaya süreceği mallarla ödeme yapılmasına yönelik maddeler içeriyordu. Sovyet ticareti ve dünya ekonomisiyle endüstriyel bağları 1970lerin ortalarında bu şekilde büyümüştü. Elbette Sovyet ekonomisinin yöneticileri böyle artan bir samimiyetin ya da “karşılıklı-bağımlılığın” Sovyet ekonomisi üzerindeki denetimlerini azaltmasını istemiyor. Politikada ve ekonomik ilişkilerdeki bu gelişmeler, ana hatları çizilen modeldeki yarı-çevre tipine denk düşüyor.
- 12 Fernando Henrique Cardoso, André Gunder Frank’ın “azgelişmişliğin gelişmesi” olgusunu bir kenara kaldırmıştır ve onu Üçüncü Dünyanın uluslararası üretimin genişleyen ekonomisine dahil olmuş kesimlerinde meydana gelen “bağımlı kapitalist gelişme” olgusuyla ikame etmiştir. Bkz. Cardoso, “Imperialism and Dependency in Latin America,” Frank Bonilla ve Robert Girling (yay. haz.), *Structures of Dependency* (Nairobi, Calif.: Nairobi Bookstore, 1973).
  - 13 Karl Mannheim, *Ideology and Utopia* (New York: Harcourt Brace, 1936). Orijinal baskısı 1929’da Almanca olarak yayımlanmıştır.
  - 14 Uluslararası örgütler çalışmalarında bir yaklaşım olarak işlevselciğin klasik bir metni için bkz. David Mitran, *A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization* (Londra: Royal Institute of International Affairs/Oxford University Press, 1943). İşlevselci düşünüşe dair yorumlar ve gelişmeler için bkz. Inis L. Claude, Jr., *Swords into Plowshares* (New York: Random House, 1964), 17. bölüm, ve Ernst B . Haas, *Beyond the Nation-State: Functionalism and International Organization* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1964). Cox ve Jacobson, *The Anatomy of Influence*, s. 403-06 işlevselcilik ve kalkınmacılığı uluslararası örgüt ideolojileri olarak eleştirel bir şekilde tartışıyor.
  - 15 Dünya Bankası için Lester B. Pearson yönetimindeki bir komisyon tarafından hazırlanan *Partners in Development* raporu kalkınmacılık ideolojisinin örnek teşkil edecek bir ifadesidir. Ayrıca bkz. Robert W. Cox, “The Pearson and Jackson Reports in the Context of Development Ideologies,” *The Year Book of World Affairs*, 1972, cilt. 26 (Londra: Stevens, 1972), s. 187-202.
  - 16 Şimdilerde ulusötesicilik başlığı altında paranteze alınabilecek, çokuluslu şirketleri modası geçmiş ulus-devletin sınırlamalarını kırıp geçen küresel kalkınmanın motoru olarak gören geniş bir literatür mevcuttur. Emin olma gerekir ki bu literatürün çoğu Amerika menşelidir. George W. Ball, “Cosmocorp: The Importance of Being Stateless,” *Atlantic Community Quarterly*, cilt 6, no. 2 (Yaz 1968), s. 163- 170; ve Ball “Multinational Corporations and Nation States,” *Atlantic Community Quarterly*, cilt 5, no. 2 (Yaz 1967), s. 247-253; Frank Tannenbaum, “The Survival of the Fittest,” *Columbia Journal of World Business*, cilt 3, no. 2 (Mart-Nisan 1968), s. 13-20; Harry Johnson, “The Multi-National Corporation as an Agency of Economic De-

- velopment: Some Exploratory Observations,” Barbara Ward v.d. (yay. haz.), *The Widening Gap: Development in the 1970s* (New York: Columbia University Press, 1971), s. 242-252; Howard Perlmutter, “The Tortuous Evolution of the Multi-national Corporation,” *Columbia Journal of World Business*, cilt 4, no. 10 (Ocak-Şubat 1969), s. 9-18. Çokuluslu şirketlere yönelik bu heyecanın çoğunun geçmişi 1960ların sonlarına kadar gider. Çok zaman geçmeden bu heyecan, çokuluslu şirketlerin yaygınlaşmasının olumsuz sonuçlarını öngören bir eleştiri bombardımanıya, 1970ler boyunca zinde bir şekilde büyümüş olan ve özü itibarıyla hem Amerikalı hem de Amerikan olmayan bir literatürle karşılaşmıştı.
- 17 Küreselci duruşun en bilinen ifadesi muhtemelen Club of Rome için hazırlanan şu rapordur: D. H. Meadows v.d., *The Limits to Growth* (New York: Universe Books, 1972). Bu, büyük ölçüde Forrester’in geliştirmiş olduğu modele dayanmaktaydı: Jay W. Forrester, *World Dynamics* (Cambridge, Mass.: Wright-Allen Press, 1971). Küreselciliğin diğer yandaşları arasında şunlar vardı: Harold ve Margaret Sprout, *Toward a Politics of the Planet Earth* (New York: Van Nostrand Reinhold, 1971), ve Lester R. Brown, *World Without Borders* (New York: Random House, 1972). Küreselci duruşun uluslararası örgütlere dair sonuçları için bkz. Philippe de Seynes, “Prospects for a Future Whole World,” *International Organization*, cilt 26, no. 1 (Kış 1972), s. 1-17, ve Maurice F. Strong, “One Year After Stockholm; An Ecological Approach to Management,” *Foreign Affairs*, cilt 51, no. 4 (Temmuz 1973), s. 690-707.
- 18 Burada kullanıldığı haliyle hegemonya için bkz. Antonio Gramsci, *Quaderni del carcere* (Turin: Einaudi, 1975).
- 19 “İlimli” uluslararası system kavramı için bkz Stanley Hoffman, “International Organization and the International System” *International Organization*, cilt 24, no. 3 (Yaz 1970), s. 389-413.
- 20 Bu, Birleşik Devletler Birleşmiş Milletler temsilcisi Daniel P. Moynihan tarafından Birleşik Devletler Dış İşleri Bakanı Henry Kissinger’a ve tüm Amerikan elçiliklerine yollanmış, ve *New York Times*, 28 Ocak 1976’da “ifşa edilmiş” bir telgraf sirküsünün mesajıydı. Bu telgraf “Birleşik Devletler’in çoktan beri uluslararası forumlarda bize karşı cephe alan ulusların, özellikle yeni ulusların, devasa bloklarını parçalara ayırmaya yönelik temel bir dış politika hedefi”nden söz ediyor ve devam ediyordu: “Bağlantısızlar, veya 77ler Grubu, ya de her neyse, birbirinden olağanüstü bir şekilde farklı ulusları büyük farkları olan çıkarları bir araya getiren gruplardır. Bunların en son blokvari birlikleri yapaydı ve parçalanmak zorundaydı ... Roger D. Hansen, “The Political Economy of North-South Relations: How Much Change?,” *International Organization*, cilt 29, no. 4 (Sonbahar 1975), “OPEC’in burjuvalaşması”nın ihtimalini tartışır, yani asimilasyon ihtimalini.
- 21 Örneğin bkz. Arnold Beichman, *The “Other” State Department: The Uni-*

- ted States Mission to the United Nations - Its Role in the Making of Foreign Policy* (New York: Basic Books, 1967), ve Carnegie Vakfı tarafından desteklenen kapsamlı çalışma, *Les missions aupts des organisations internationales* (Brussels: Bruylent, 1971-76), 4 cilt.
- 22 Özellikle bkz. Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, “Transgovernmental Relations and International Organizations,” *World Politics*, cilt 27, sayı 1 (Ekim 1974), s. 39-62.
- 23 Yönetim kurulu başkanlarının tolü üzerine literatür arasında bkz. Haas, *Beyond the Nation-State*; bu kitaptaki 16. bölüm ve Mark W. Zacher tarafından yazılan kitap eleştirisi, “The Secretary-General: Some Comments on Recent Research,” *International Organization*, cilt 23, sayı 4 (Sonbahar 1969), s. 932-930.
- 24 Mannheim, *Ideology and Utopia*, özellikle s. 154 ve takip eden sayfalar. Mannheim aydınlar sınıfından “nispeten sınıfsız bir tabaka” olarak söz ediyor. Bunun anlamı bu tabakanın en azından bazı üyelerinin “çatışan bakış açıları arasında dinamik arabuluculuk [*dynamische vermittlung*]” yapmaya kabil olduklarıdır. (s. 161)
- 25 Kamuoyunun uluslararası örgütlerle olan ilişkisine yönelik, belki de pek çok örnekte görünmez bir olgu olmasından dolayı bir ilgi kıtlığı söz konusu olmuştur. William A. Scott’s e Stephen B. Withey’in erken çalışması, *The United States and the United Nations: The Public View, 1945-1955* (New York: Manhattan Publishing Company, 1958), hala en ayrıntılı ve kavramsal olarak en zarif analizlerden biridir. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde Avrupa Toplulukları kamuoyuna en çok dikkat eden taraf olmuştur. AET genelindeki bir kamuoyu araştırması Avrupa Toplulukları basın ve enformasyon genel direktörü Jacques-Rene Rabier yönetiminde gerçekleştirilmiştir. Bkz. Commission des Communautés Europeennes, *Les Européens et iunification de l’Europe* (Brussels: General Directorate for Press and Information of the European Communities, 1972). Birleşmiş Milletler Eğitim ve Araştırma Enstitüsü (UNITAR), basının Birleşmiş Milletler faaliyetlerine yönelik tepkisini araştıran bir çalışmayı desteklemiştir. Bkz. Alexander Szalai, *The United Nations and the News Media* (New York: United Nations Institute for Training and Research, 1971). Hayal ürünü bir fütürolojide üç Kanadalı uluslararası hukuk profesörü bir taraftan elit bir teknokratik, bilgisayara bağlı bürokrasiler-arası yapıyla diğer taraftan bürokrasi-karşıtı, zengin ülkelerde azınlık ve yoksul gruplarını fakir ülkelerde antikapitalist, anti-empyalist grupları doğrudan temsil eden bir “popülizmler-arası” dünya halkları meclisi arasında kutuplaşmış bir müstakbel dünyayı tahayyül eder. Bkz. R. St. J. Macdonald, G. Morris, e D. Johnson, “International Law and Society in the Year 2000,” *Canadian Bar Review*, cilt 51, sayı 2 (Mayıs 1973), s. 316-332.

---

18 İdeolojiler ve Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen: yeni literatür üzerine düşünceler (1979)

YUED literatürü ne anlatıyor?

Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen (YUED), 1973'te Cezayir'de tarafsız ülkeler tarafından düzenlenen konferansla resmi olarak kurulmuş ve aynı ülkeler tarafından Birleşmiş Milletler'de ve diğer uluslararası kurumlarda desteklenerek devamı sağlanmıştır*. Bu düzene olan talep, dünya politik ekonomisinin yapısını ve süreçlerini, diğer temel ilkelerle beraber yeniden gözden geçirmesini hızlandırmıştır. Bununla beraber, oldukça büyük ve hala gelişmekte olan bir literatür doğmuştur ve dünya politik ekonomisinde var olan sorunları tamamen çözüme kavuşturamasa da bu konularla ilgili belli düşünce akımlarını belirleyerek her bir düşünce akımından bir analiz yöntemi ve bir hareket stratejisi ortaya koymuştur. Bu makale, literatürü gözden geçirerek incelemeye çalışacaktır. Buradaki pozisyonum, tarafsız bilim görüşünde durarak yazarların doğrularını ve hatalarını bulmak değil; çatışan güçlerin pozisyonlarıyla ilgili olarak fikirlerin rolü kapsamında, fikirlerin çarpışmasını gözlemleyen bir pozisyonda bulunmaktadır. Bu inceleme, farklı perspektiflerin temsilini yapmayı hedeflemektedir ancak tamamen kapsayıcı olduğunu da iddia etmemektedir.

İdeolojik analiz, kabul edilen genellemelerden sıyrıldığında yaygın görüşlere karşı kullanılabilen efektif bir araç ve bir eleştirmenin gücüdür. Tarihsel olarak geçici ancak şu an için sağlam olan çıkarlar için bir müdafaa niteliğinde görülebilir. Sosyal bilimler hiçbir zaman nötr değildir. Bu nedenle, okuyucuyu bu incelemeyi yapmaktaki amacımın, devletler arası

* Bu, bu incelemenin ciddi oranda kısaltılmış halidir. Kesintiler, organizasyon şeması ve analiz üzerine vurgu yapmak için yapılmıştır.

ve devletlerin kendi içindeki iktidar ilişkilerinin sosyal adaletin artırılması yönünde dönüşmesi için uzun vadede yardımcı olabilecek araştırma alanlarını keşfetmek ve desteklemek olduğu konusunda uyararak uygun olur. Bundan ötürü, aşağıdaki bahsi geçen bazı radikal neomerkantistlerin ve tarihsel materyalistlerin çalışmalarını (henüz yeterince geliştirilmemiş olsa da) potansiyel olarak Batı'nın akademik dünyasının prestijli ürünlerinden daha değerli buluyorum¹.

Kitaplara geçmeden önce öncül birkaç noktaya değinmek gerekiyor. Öncelikle, YUED nedir? Daha spesifik olarak sormak gerekirse, genel olarak bu literatür ne hakkındadır? Belli ölçülere göre bütün cevapların doğru olduğu birkaç cevap verilebilir. İlk olarak, YUED, uluslararası konferanslar tarafından kabul edilmiş bir dizi talebin ve görüşün etkileyici bir çeşitlilikte ve sayıda resmi belgede toplanmasıdır. Bunların boyutu, G77 ve G77'in bölgesel gruplarının, tarafsız devletlerin ve Birleşmiş Milletler ailesinin diğer organizasyonlarının belgelerini de içeren Birleşmiş Milletler Eğitim ve Araştırma Enstitüsü kütüphanesi tarafından toplanmış iki ciltlik koleksiyonla anlaşılabilir².

İkinci olarak, genel anlamda ifade etmek gerekirse YUED, geniş ve dar kapsamlı fonksiyonel ve coğrafik çıkarların temsil edildiği birçok kurum ve forum tarafından yürütülen Kuzey ve Güney ülkeleri arasında gerçekleşen bir müzakere sürecidir. Bu müzakere süreci, hem gözden geçirilmiş uluslararası politikaları hem de reformlaştırılmış veya yeni kurulmuş kurumları (bunların arasında kurumları yöneten iktidar ilişkileri de dahildir) bağlayan uzlaşma olasılıklarıyla ilgilidir. Henüz kimse, bu sürecin gerçekleştiği kurumlarası yapıya müdahale etme girişiminde bulunmadı. UNITAR ve Ford Vakfı, olası müdahaleleri 'tanımlamak, açıklamak ve analiz etmek' için Robert W. Gregg'in baş müfettişliğini yaptığı bir takım projesini desteklemektedir.

Üçüncü olarak, YUED, dünyadaki ekonomik düzenin gerçekte olan ile arzulan temel yapısıyla ilgili tartışmaları hızlandırmıştır. 'Uluslararası' kelimesi ('dünya' ve 'global' kelimeleri yerine yazarların istediği üzerine tercih edilmiştir) söz konusu konunun devletler arası ilişkilere sınırlandırılmasıyla çağrışım yapsa da, tartışma bu şekilde sınırlandırılmamalı çünkü kaçınılmaz olarak domestik ve uluslararası yapısal konular içermektedir. Yapılar, farklı bölgelerde devletlerarası ilişkileri, farklı endüstrileri ve ekonomik aktiviteleri, farklı üretim biçimleri, farklı sosyal sınıfları ve farklı ül-

kelerdeki farklı gruplaşmaları kapsamaktadır. Bu tartışma, emperyalizmle ilgilenen, gelişmemişliğin nedenlerine inen ve büyümenin fiziksel sınıflarına değinen teorileri vurgulamaktadır.

Dördüncü ve sonuncu olarak, bu meseleleri anlamak için gerekli bilginin formu bir tartışma konusudur. Aslına bakılırsa, Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen'e duyulan istek , liberal ekonominin ve liberal ekonominin özgün 'rasyonalite'sinin akademik anlamda var olan hakimiyetine yeni bir meydan okuma mobilize etmiş oldu. Eleştirilere göre, ekonomi, evrensel ve sınırsız bir bilim değil; tarihsel olarak belirlenmiş birtakım güç ilişkileri tarafından belirlenen bir ideoloji olarak görülmelidir. Bu kapsamda, YUED'i de yeni doğan güç dengelerinin bir manifestosu olarak düşünebiliriz ve bu güç dengeleri daha uygun bir politik ekonomi yaratılmasını gerektiriyor.

Akademik seminerlerde ve sempozyumlarda tartışılabilen diplomatik müzakerelerin ve teorik ve epistemolojik tartışmaların merkezinde olan belirli politikalar ve kurumsal sorunlar birbiriyle oldukça bağlantılıdır. Herhangi bir iktidar kurumu yalnızca kendi kurumlarını ve politika mekanizmalarını değil, aynı zamanda kendisini meşrulaştıracak fikirleri de yaratır. Böyle bir dominant ideoloji hem bütün temel taraflara hem de alt gruplara ve daha dezavantajlı gruplara yönelik çıkarları vurgulayarak var olan iktidar ilişkilerini meşrulaştırır. Alt gruplar dominant düşünce sistemini kabullendiği sürece kendi istekleri var olan iktidar sistemi içerisinde uzlaştırılabilir olacaktır. Yaygın iktidar yapısına genel bir karşı duruş olduğunda, ancak o zaman karşıt ideolojilerin üretilmesi bir eylemin parçası olur ve ancak o zaman politikalar ve kurumlar gibi pratik meselelerde sağlam bir anlaşma ihtimali doğarak teoriler ve analiz sistemleri arasında yeni bir uzlaşma sağlanabilir .

Bunlara ek olarak, Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen'de hem politika müzakerelerinde hem de teorik tartışmalarda kayda değer bir kadro örtüşmesi vardır. Bu, teorik meselelerin pratik anlamda siyasi önemini vurgular ve gerçekten de gelecekteki politikaların temelini sağlayacak temel teorik tartışmalara belli bir mantıksal öncelik çizmektedir. Burada tartışılan fikirlerin çoğu, müzakerelere doğrudan katılımın ürünüdür ve bu nedenle siyasi sürecin (yansız gözlemciler tarafından yapılan bağımsız, tarafsız ya da bilimsel analizler yerine) bir parçası olan siyasi eylemdir.

Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen müzakerelerine dolaylı yoldan etkili olan akademisyenler ve siyasi anlamda aktif olan aydın katılımçıların

birlikteliği bir dizi ağda bağlantılı olarak görülebilir. Bu ağların her biri, kısmi uzlaşmalar sağlamaktadır. Kuşkusuz ki, bazı ağlarda bireyler arasında anlaşmazlıklar olacaktır ancak bu anlaşmazlıklar da belli bir fikir ortaklığı çerçevesinde veya belli bir temel yaklaşım içerisinde olacaktır. Bunun dışında, birden fazla ağa katılan bireyler dolayısı ile olası birleşme noktaları ve arabulucular olacaktır. Bu bireyler çok büyük ihtimalle, birden fazla ağı kapsayacak şekilde kısmi uzlaşmaları genişletme ihtimalleri keşfederek yeni bir hegemonik ideoloji yaratmaya doğru yaklaşır ve bu yüzden önemlidirler. Tartışmaların şu anki hali, yeni hegemonyanın hali hazırdaki durumunu tahmin etmemizi sağlayamasa da temel ağları yan yana koymamızı ve sağlayarak farklı yazarları birbirine yakın perspektifler ya da kısmi uzlaşmalar çerçevesinde birleştirmeyi sağlamaktadır (bazı yazarların belli bir ekole bağlanmaya direnmesine rağmen). Literatürün siyasi niteliği bu siyasi analiz sistemini gerekçelendirmektedir.

Bu ağlar sadece benim hayal gücümün ürünleri değiller. Yazarların sınıflandırılması, fikirleri belli bir düşünce birliği çerçevesinde gerçekleşmektedir. Akademik üretimi artık ürünlerin ve diğer hizmetlerin üretimi gibi organize olmaktadır. Ağların materyal temeli, görevlendirme çalışmaları için harekete geçiren ve koordine eden organlar olarak davranan araştırma direktörleri ve fonlarıyla (bazen daha görünür bazen daha az görünür kaynaklarla) resmi kurum ve kuruluşlar (genellikle sivil toplum örgütleri), finans sağlayan konferanslardan ve sempozyumlardan, ya da resmi olmayan öğle yemeği tartışmalarından sağlanmaktadır. Finansal olarak bağımsız olan akademisyenler hiç yok denemese de çok nadir olabiliyor. Ağların materyal temeli, katılımcıların belli bir gelenek çerçevesinde homojenlik garantili bir şekilde seçilmesine olanak tanımaktadır. Ancak, çalışmanın amacının uzlaşma sağlamak olduğu düşünülürse, çok sıkı gelenekler ve dışa kapalılık çalışmayı engelleyen bir kriter olacağı için her ağın aktivatörü kendi araştırmasını diğer fikirlerin kabul edilebilir olan limitlerine kadar genişletme yollarını araştırır çünkü organize olmuş ağ, materyal destek bulmanın ötesinde, siyasi etkinin olası akademik yollarını, üst seviyedeki karar vericiler tarafından duyulmayı ve karar yürütme takımının bir parçası olmayı hedefler.

Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen literatürü kapsamında; bazıları neredeyse tamamen yapılanmış ağları içeren, bazıları da Kuzey-Güney ilişki meselelerine daha gayriresmi şekilde yapılanmış yönelimler ya da yaklaşımları içeren beş fikir topluluğu çıkarılabilir:

- (1) Endüstriyel ülkelerde monopolistik liberalizm olarak nitelendirilebilecek olan 'düzen' perspektifi egemendir. Bu ağı koordine eden en önemli resmi organ Üçlü Komisyon'dur. Kuzey Amerika, Batı Avrupa ve Japonya'dan, içlerinde şu anki hükümetlerin etkin üyeleri de dahil olmak üzere siyasi, ticari ve akademik kişileri barındıran topluluğun siyasi etki olarak potansiyelini vurgulayan çeşitli gazete ve diğer türlerdeki makaleleri tekrar vurgulamanın gereği yoktur. Yeni Uluslararası Ekonomik Süzen Üçlü Komisyon'un ilgisinin tam ortasındadır ve Üçlü Komisyon'un yürüttüğü çeşitli çalışmaların konusudur. Özellikle Richard N. Cooper, Karl Kaiser ve Masataka Kosaka'nın *Yenilenmiş Uluslararası Sisteme Doğru* çalışması özellikle YUED'le ilgilidir³. Esasen, bu belgeler var olan dünya ekonomik düzenini başlangıç noktası olarak alarak dominant güçlerin daha fazla kabul edilebilirliğinin olması için ne gibi düzenlemelerde karara varılabileceğini araştırıyor.
- (2) Sosyal demokratik birliğin görüşünün bir türevi olarak tanımlanabilecek olan bakış açısı, dünya ekonomisinin sermayenin, malların ve teknolojinin daha fazla serbest dolaşım sağladığı normatif tercihe bağlıdır. Bunun dışında, geleneksel ekonomi mantığını yoksulların ihtiyaçlarına daha fazla vurgu yaparak kabul eder. Bir başka deyişle, var olan hegemonyayı temelinden sarsmadan yapılabilecek olan daha geniş ve cömert bir bakış açısı kapsamındaki değişiklikleri temsil eder. Bu ağda bu temel perspektif kapsamında filizlenen fikirler, ana gruplaşmalar belli olsa da ilk gruptakilere göre daha az organize. Jan Tinbergen'in başkanlığı yaptığı Roma Kulübü grubunun çıkarttığı *Uluslararası Düzeni Yeniden Şekillendirmek* raporu (RIO raporu) bu bakış açısının önemli bir beyanı niteliğindedir⁴. Genel anlamda, sosyal demokratik perspektif, Üçüncü Dünya'ya sempatiyle Birinci Dünya anlayışından oluşmaktadır.
- (3) Bir başka kategoride, neredeyse resmi sayılabilecek Üçüncü Dünya temsilcilerinin sürekliliği olan bir ağı olan Üçüncü Dünya Forumu vardır. Burada tek bir Üçüncü Dünya görüşü olduğunu söylemiyorum. Üçüncü Dünya ülkelerinin temsilcileri arasındaki fikir çeşitliliği, bu ağın katılımcıları arasında aynı çeşitlilikle bulunmaktadır. Yine de, Fransızca'da *tiers-mondiste* olarak atfedilen öncelikli

olarak soyut analitik kategorilerden ve varoluşsal siyasi mücadeleden beslenen radikal bir perspektif olarak eyleme geçmiş düşünce sistemi vardır. Muhammed Eyüb Han zamanında Pakistan'da ekonomik planlamadan sorumlu bakan olan ve şimdi Dünya Bankası'nda üst düzey yetkili olan Mahbub ul Haq, bu gruplaşmanın doğuşunu, 1972 yılındaki çevreyle ilgili olarak yapılan Stockholm konferasına bağlamaktadır. Haq, Yale'de eğitim görmüş Üçüncü Dünya ekonomik politika belirleyicisinin düşünce yapısının gelişimini anlattığı kişisel anı kitabında, *Yoksulluk Perdesi: Üçüncü Dünya için Seçimler*'de, bu organizasyonun hepsi uluslararası kurumlarda üst düzey yetkililer ve Üçüncü Dünya entellektüelleri olan, aralarında Gamani Corea (UNCTAD), Enrique Iglesias (ECLA) ve Samir Amin'in de (BM Dakar Ekonomik Gelişme ve Planlama Enstitüsü) bulunduğu gayriresmi tartışmalarla büyüdüğünü anlatmaktadır. Ona göre buradaki amaç "Ülkemizdeki amaçsız gelişme stratejileri arayışımıza ve yurtdışındaki müzakere konumumuzu koordine etme çabalarımıza bir şekil kazandıracak ve öz verecek hem yerelde hem de uluslararası alanda entellektüel kendine güven kazanmak"tı. 1972-73'teki Üçüncü Dünya Forumu, Birinci Dünya'nın kendi içindeki ekonomik sorunlarıyla ilgilendiği için Üçüncü Dünya çağrılarını bir kenara koyduğu bir dönemde şekil aldı. 1973 olayları petrol krizi de dahil olmak üzere atlatıldığında, ağ zaten oradaydı ve Üçüncü Dünya'ya yeni bir ivme kazandırdı. Meksika Başkanı Echeverria, hem Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen'i Birleşmiş Milletler'de teşvik etmek için önemli bir rol üstlendi hem de Üçüncü Dünya Forumu'na kişisel desteğini verdi⁵. Üçüncü Dünya Forumu Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği için adaylığını teklif etmesiyle de bağlantılıdır. O zaman kadar çok aktif olmadığı düşünülen Üçüncü Dünya Forumu, Üçüncü Dünya Genel Sekreteri teklifiyle beraber işlevselleştiği canlandırılabilir.

İdeolojik olarak, Üçüncü Dünya politika entellektüelleri ağ resmi Üçüncü Dünya görüşlerinin belirsizliğini paylaşmaktadır. Mahbub ul Haq gibi bazılarının, Üçüncü Dünya'nın gelişimindeki pratik sorunlarla alınan tecrübe sonucu piyasaya olan güvenisarsılarak devlet müdahalesine olan inancı pekişse de, yine de liberal

ekonomiye şüphe edilmez bir güveni vardır. Öte yandan, Samir Amin gibi bazılarının Markist geçmişi vardır. Batı modellerini (dolaylı olarak Dünya Bankası gibi bu modelleri kabul eden kurumları da) reddeden entellektüel analizlerle, Batı ekonomilerinden destek alma (aynı kurumlar tarafından sağlanacak olan) umutları arasındaki var olan değişmeyen gerilimi hissetmek mümkündür. Ayrıca, Üçüncü Dünya'da gerçek bir gelişmenin olması için sosyal ve siyasi devrimin gerekli bir koşul olmasına olan inançla, Üçüncü Dünya'ya yapılan kaynak transferlerini konusunda hükümetlerin başarısız yöntemleri bahane edilerek Birinci Dünya ekonomistlerine ve yetkililerine denetleme şartı verilmesine olan isteksizlik arasında da bir gerilim vardır. Düşünceleri radikal eğilimli olan bu entellektüeller, kendi siyasi etkilerinin kendi görüşlerinin paylaşmayan hükümetler tarafından desteklenmesine bağlı olduğunun farkındalar ve bu nedenle belirsizlik oldukça güçlü. Kendi fikirlerini güç ve etki alanı yaratarak pratiğe dökmek isteyen entellektüel, istediği gücün hedefleriyle çeliştiğini kendi içinde bildiği için oldukça şiddetli bir dilemmayla karşı karşıyadır.

- (4) Dördüncü kategori ise neomerkantilistler için ayrılabilir. İlk üç kategori gibi resmi bir ağı olmasa da, bazı üyeleri New York'daki Lehrman Enstitüsü'nden destek alan, *Commentary* dergisiyle bağlantılı en az bir grup Amerikalı politikacı düşünürün dahil olduğu ağ içinde daha geniş ve dağınık bir topluluk barındırır. İlk üç kategorideki yazarların çoğu öyle ya da böyle YUED politikaları müzakere sürecinde aktif olurken, neomerkantilist çalışmalar politika entellektüellerinden ziyade daha çok bireyler gözlemci-eleştirmen konumunda görülmelidir. Neomerkantilistler ekonomik politikaları siyasi hedefler için bir araç olarak görürler: Politika yönlendirir ve ekonomi takip eder (De Gaulle'ün tabiriyle, *l'intendance suivra*). Bu nedenle politikadan ekonomik davranış soyutlaması yapan ekonomik teori yerini politik ekonomin yeniden canlandırılmasına bırakır. Dünya, piyasa dengesi modeli açısından değil, iktidarın örgütlenmesi yani gücün temel göstergeleri içerisindeki ekonomik süreçlerin dahil olduğu bir dünya sistemi baz alınarak anlaşılmalıdır.

Neomerkantilistler sağcı ve solcu neomerkantilistler olarak ayrılabilir. Kissinger-Nixon yönetiminde gözlemlenebilen sağcı merkantilist yaklaşımlar Carter seçimiyle Amerika'da Üçlü Komisyon'un güçlenmesiyle yok oldu. Rakip ekonomik bloklardan biri olmaya başlayan dünya güçlerinin beşgen örgütlenme kavramı yerini liberal dünya ekonomisinin dayanağı olan yeniden birleşmiş Üç Taraflı dünyaya bıraktı. Lenin'in rakip emperyalizmler anlayışı karşısında Kautsky'nin ultra-emperyalizmi kazanmış gibi görünüyor. Burada bahsi geçen kitaplar arasında Robert W. Tucker'ın *Milletlerin Eşitsizliği* neomerkantilistlerin sağını temsil ediyor⁶. Üç Taraflılık'tan şüphe duyuyor ve devletler arasında güç dengesinin hala yürürlükte olduğu bir dünyada Amerikan gücünü savunuyor. Neomerkantilistlerin sol görüşlülere de aynı güç çerçevesini kabul ediyor ancak dünya ekonomisinde dominant güce karşı koyanlara karşı da sempati duyan bir duruş sergiliyor. Bu kapsamda iki yeni çalışma dikkate değer.

Geleneksel olmayan bir Amerikalı radikal olan Michael Hudson *Küresel Çatlak: Yeni Dünya Düzeni* kitabını yazmıştır. Bu kitap, Amerika'nın finansal yönetimin oldukça önemli bir rol oynadığı dominant bir emperyal sistem yaratmasını tartıştığı önceki çalışması *Süperemperyalizm*'in devamı niteliğindedir⁷. *Küresel Çatlak*, 1973 krizlerinden sonra imparatorluğun düşüşünden alarak rakip blokların oluşturduğu bir dünya düzenin yavaşça oluşmasını anlatır (her biri kendi merkez-çeper diyalektiği içerisinde olan; Birleşik Devletler Amerika yarıküresinde, Batı Avrupa-Arap-Afrikan kompleksi, Uzakdoğu'da Japon bölgesi, Sovyet bölgesi, ve Çin). Başlığı ve verdiği mesaj dominant güçlerin çok uluslu şirketler değil, güçlü hükümetler olduğuydu.

- (5) Tarihsel materyalistlerden oluşan düşünce akımı, Yeni Düzen'le oluşan meseleleri anlamak için liberal ekonomiyi kullanma fikrini küçümsemektedirler. Öte yandan, develete odaklanan neomerkantilistlere benzer şekilde tarihsel materyalistler dikkatlerini öncelikli olarak üretim sürecini odaklar.

Bu bağlam dahilinde, tarihsel materyalizm terimini Marksizm yerine tercih ediyorum çünkü Marksizm doktriner orto-

doksilerdeki ve siyasi çizgilerdeki çelişkileri anımsatıyor. Üçüncü Dünya ve gelişme açısından tarihsel materyalizm şu an içerisinde dinamik bir tartışma barındıran yaygın bir düşünce akımı. Neomerkantilizm gibi o da kendi içerisinde çeşitli gruplara ve bireylere bölünmüş durumda ve biçimsel olarak organize olmuş ağdan ziyade söyleme dayalı gayriresmi bir topluluk halindedir. Üyeleri birbirlerini tanımakta ve bilmekte ve ayrıca kendi temel yönelimlerini paylaşmayan diğer bireylerle farklılıklarını tartıştıkları polemiklere girmektedir. Burada bahsi geçen neomerkantilizm gibi genel olarak tarihsel materyalistler de gözlemci-eleştirmen konumundadır ve ekonomik politikalarda güncel müzakereleri etkileme güçleri yoktur (Samir Amin buna önemli bir istisnadır. Amin Üçüncü Dünya ağında katılımcıydı ve bu ağla tarihsel materyalist ağı arasındaki bağlantıyı kurmaktaydı).

Tarihsel materyalistlerin gelişme konusundaki pozisyonu bu ekol dışında olan Gunder Frank'inkine benzer: gelişmenin merkezde olduğu bütün dünyayı içeren tek bir kapitalist sistem kavramı, çeperde az gelişmişlik yaratır. Immanuel Wallerstein'in geliştirdiği bu kavram ayrıca oldukça bilinen bir kavram oldu. İngilizce dilinde okuyanlar için daha az bilinen Christian Palloix, sermayenin uluslararasılaşması üzerine tez yazmıştır ve bu tez küresel bir kapitalist üretim sistemi öngörmesiyle Frank-Wallerstein yaklaşımına paralel görünmektedir ancak merkez-çeper kutuplaşmasını reddederek sistemi dönüştürecek devrimsel potansiyelin Üçüncü Dünya'dan geleceğini iddia ettiği için Frank ve Wallerstein düşünceleriyle tutarsızlık göstermektedir⁸.

Bir başka oldukça farklı yaklaşım, bir büyük kapitalist üretim biçimi değil de diğer kapitalist olmayan sistemler tarafından üretilmiş bir dominant kapitalist sistemin varlığını kabul edenlerdir. Bunlardaki bakış açısı farklılıkları tündengelimlerle yapılacak olan geliştirmeler ya da kutsal metinlerin yorumlarıyla değil (gerçi hala bu şekilde bir Marksist skolastisizmine çaba sarf ediliyor) ancak daha fazla çalışma ve gerçekten olan üretim süreçlerinde olan gelişmeler özellikle Üçüncü Dünya'da gözlemlenerek çözülebilir...

Tarihsel materyalist perspektifinde merkezde olan sorun, dünya sisteminin nasıl dönüştürüleceğine bir cevap verememesidir. İlgili odaklarından bir tanesi, Batı'lı solcuların yıllardır dedikleri gibi *la crise* yani merkezdeki kriz. Bir diğer merkezi sorun, çeperlerle ilgilidir. Samin Amin, şu an Üçüncü Dünya'da çeperdeki burjuvazinin endüstrileşmeyi teşvik etmesi yalnızca emperyalizmin yeni bir fazına sebep olacak demektir. Yeni Dünya Düzen'inin olabilmesi için tek umut, Üçüncü Dünya'nın karşılıklı destekle birlikte hareket edip özkısıtlama projeleri yapması ve zengin ülkelere ham madde ihracatını durdurarak merkezi daha az eşitsizliğin olduğu bir uluslararası iş bölümüne zorlamasıdır⁹.

Çeperdeki ülkelerdeki sınıfsal yapı sorunu ve ve bunun nasıl onların dünya ekonomisine bağlanma koşullarını etkilediği Amin'in analizinde üstü kapalı olarak bahsi geçen ancak geliştirilmemiş sorunlardır.

Yukarıda bahsi geçen beş kategori altında seçilen yeni literatüre bakarak her bir kategori veya perspektif için o perspektif içerisindeki o perspektife has bir çözüme yönelik bir entellektüel çerçeve ve ideoloji görmek mümkün. Bu beş yaklaşımın her birindeki tartışmalar da her ana pozisyonun kendi açısından uygulanabilirliği olan seçeneklerin çeşitliliğini göstermektedir. Son olarak, Yeni Düzen düşünülünce teori ve pratik iç içe geçmiş olduğundan, her bir bakış açısı dünya düzeninin yapısının farklı bir yönünü, ortaklık stratejilerini ve potansiyel ortaklıkları göstermektedir.

Düzen Perspektifi: Monopolistik Liberalizm

Düzen perspektifinin temel bağıllığı serbest sermaye, mal ve teknolojinin dolaşımını serbest dünya piyasasıdır. Devlet müdahaleleri bu hedefe yönelik olmalı ve bunu engelleyebilecek müdahaleler kınanmalıdır. Güçlü devletler, bu kuralı özellikle kontrol ettikleri uluslararası kurumları kullanarak daha güçsüz devletlere uygulatmalıdır.

Yeni Düzen gelişmenin yönüyle ilgili olduğu için çoğu düşünce bunun ileriye yönelik olduğu kanaatindedir. Çoğu düşünce ekolü, önerdikleri farklı gelecek biçimleriyle karşılaştırılır. Liberal düzen, çalışmaları, detay-

larda farklılık olsa da genel çerçevede aynı geleceği çizer. Ancak anlaşılacağı üzere, düzen perspektifinde mesele, yoksul ülkelerin lehine bir takım gelir değişiklikleri olarak edilir.

Uzun zamandır dünyayı üç bölümde, Birinci (zengin kapitalist), İkinci (sosyalist) ve Üçüncü (az gelişmiş) olarak düşünen akım, şimdi dört bölümde düşünüyor. Az gelişmiş ülkeler iki grup olarak ayrılıyor: Üçüncü Dünya, OPEC ülkeleri, Brezilya gibi endüstrileşen ülkeleri ve Fred Bergsten'in 'yeni orta-gelir sınıfı'¹⁰ dediği grubu içeren orta-gelirli ülkelerle sınırlıdır. Öte yandan, Dördüncü Dünya, yani en yoksul ülkeler; hiç bir endüstrileşme ve tarımsal yeterlilik dengesi olmadan enerji ve yiyecek ithalatında artış olması sonucunda daha da borçlanan ülkelerdir (Üçüncü ve Dördüncü Dünya ülkeleri arasındaki ayrım bir Birinci Dünya bakış açısıdır. Üçüncü Dünya birleşmesini savunanlar buna direnirler. Düzen perspektifi dışında ben 'Üçüncü Dünya' konseptini daha kapsayıcı anlamda kullandım. Bu kavramsal mesele yalnızca siyasi). Leontief'in sınıflandırması, ülkeleri onbeş farklı bölgeye böldüğü için daha kompleks olsa da, düzen analizinde kabul gören dörtlü ayrımla örtüşür: gelişmiş piyasa bölgeleri, merkezden planlanmış gelişmiş bölgeler, orta-gelirli gelişen bölgeler ve düşük-gelirli gelişen bölgeler¹¹.

Sovyet bloğunun dünya ekonomisinde daha büyük rolü olması beklenmesine rağmen sonucunda özel sorunlar ya da yapısal değişimler ihtimal dahilinde görülüyordu. Asıl sorunlar Birinci Dünya'yı Üçüncü ve Dördüncü Dünyalar'a bağlayan sorunlar. Düzen görüşüne göre, sermaye yatırımı gelişen ülke piyasalarına doğru akacak, Leontief'e göre, bu ekonomilere akan sermaye payı 2000 yılında yüzde 20'den daha azdan bir paydan yüzde 57'lere yükselecek¹². Bunun büyük bir kısmı OPEC ülkelerinden gelmesi gerekmekte. Üçüncü Dünya genellikle ticari olarak sermaye almaktadır. Bu ülkeler üretilen ihracat ürünlerini artırarak zengin ülkelere satacak ve hafif endüstriyel ürünlerde uluslararası ticarete fark edilir bir artış gözlemlenecek. Uluslar ötesi şirketler bu gelişmenin başlıca aktörleri olacak ve bu nedenle gelişmekte olan ülkeler, faydalanan ortakları caydıracak herhangi bir eylemden uzak duracaktır. Bu noktada, uluslar ötesi şirketlerin davranışlarına yönelik bazı eleştirilerin haklı noktaları olsa da bütün düzen metinleri bu konuda oldukça sıkı bir tutum sergilemektedir.

Dördüncü Dünya bir sosyal yardım yükü olarak görülmektedir. Bu ülkeler, ayrıcalıklı yardım için ve borç yardım tedbirleri için adaylardır. Dünya ekonomisinde kendi başlarına ayakta duramayacakları kabul edilen birşeydir ancak almak için talip oldukları yardımlar koşulsuz olmayabilir. Bhagwati, Dördüncü Dünya ülkelerine odaklanan daha fazla yardım akışları “kamuoyuna ve donör ülkelerin parlamenter kurumlarına kabul ettirilebilir olması için diplomatik denetlemeye, performans kriterlerine ve tahkike de dağıtılması” gerektiğini söylemektedir¹³. 1978 yazı, Katanga’nın isyancılar tarafından işgal edilmesi ve Fransız ve Belçikalı paraşütlü askerler tarafından karşı atak düzenlenmesi, bu genel deyimlerin somut bir örneğini vermiştir. Zairenin dış borcunu idare eden konsoryum, Zaire ekonomisinin iç idaresinin IMF’nin ve Dünya Bankası yetkililerine bırakılması koşuluyla Zaire’nin borcunun tekrar finanse edilmesinde hemfikir oldu. Bu insanın aklına, geç ondokuzuncu yüzyılda Osmanlı’nın borcunun idare edilmesi için kurulan batılı konsoryumu akıllara getiriyor¹⁴.

O zaman, gelişmekte olan ülkelerin takip etmesi gereken politikalar neler? Leontief, büyümenin limitleriyle ilgili olan Roma Kulübü raporunun olası sonuçlarını bir kenara koyarak reddetmekte çok çaba sarf eder. Nüfus artışını, gelişme için oldukça önemli bir engel olarak görmez, bir sonraki yüzyılda yavaş yavaş düzeltilecek bir eğilim olarak görür. Ne mineraller tükenmeyecek (çinko ve kurşun yalnızca ender olacak), ne de çevre kirliliğiyle savaşmanın maliyeti çok yüksek olacak:

Sürdürebilir ekonomik büyüme ve hızlandırılmış gelişmenin temel limitleri fiziksel değil; tipik olarak siyasi, sosyal ve kurumsaldır. Gelişmekte olan bölgelerde, yirminci yüzyılda, gelişmenin hızlandırılması için yenilemez fiziksel engeller olamaz. Hızlandırılmış gelişmeyi sağlamak için iki genel şart gereklidir: birincisi, gelişmekte olan ülkede sosyal, siyasi ve kurumlar yapısında oldukça geniş kapsamlı iç değişiklikler yapmak ve ikincisi, ekonomik düzende ciddi değişiklikler...¹⁵

Leontief’in bahsettiği önemli iç politikalar bireysel harcamalar konusunda kısıtlama getirir ve daha eşit bir gelir eşitliğini teşvik eder. Ayrıca, tarımsal üretimi artırmak için toprak reformu ve buna bağlı olarak kurumlar değişimleri bu politikaların ayrılmaz bir parçasıdır. Yoksul ülkelerin ithal edilen gıdalara giderek artan bağımlılığını gidermek için ülkelerin ithal

ikameci politikaların bir formu olarak gıda konusunda kendi özyeterliliklerini sağlamaları gerektiğini söylemektedir. Leontief az gelişmiş bölgelerde oldukça büyük ekilebilir alanlar olduğunu ve tarımsal üretimin en az üç katı kadar olabileceğini tahmin etmektedir¹⁶.

Gıda konusu özyeterlilik konusunu getirmektedir. Bu terim, uluslararası kurumlardaki gelişme söylemleri içinde bir yer edindi. Kökensel olarak Çin tecrübesinden ortaya çıktı ve bağımlılığın kaynaklarından biri olarak görülen dünya ekonomik düzenine bir ara vererek içe dönük bir gelişme stratejisiyle bağlantılı olarak görülür. Ancak, Dünya Bankası ve OECD tarafından desteklenen bir “özyeterlilik” nasıl yapılabilir? Bunun Leontief’in yoksul ülkelerin kendilerine yeteceğinden daha fazlasını üretmesi ve toplumun en fakir kesimine (çoğunlukla kırsal bölgelerde yaşayan) yönelik sosyal yardımlar konusunda ısrar etmesiyle alakalı olduğu çıkarımını yapabiliriz. Üretilen tüketim mallarının Üçüncü Dünya’ya kayacağını savunan Düzen görüşüne göre özyeterlilik, dünya ekonomisindeki düzene uygun, büyüme modeline dahil olamayan fakirleşmiş kısım için bir tamamlayıcı niteliğindedir. Düzen görüşünü savununlardan en azından bir bölümü özyeterliliğinin refah açısından iyi olduğunu ancak Üçlü Taraf raporunda geçen ifadeye göre “bütünleşmiş dünya düzenini reddetmeye varacak şekilde yozlaşmasına” izin verilmemelidir¹⁷.

Bhagwati ciltleri yoksul ülkelerdeki gelişme politikaları hakkında spesifik şeyler söylemiyorsa, bu ülkelerdeki hükümetler hakkındaki ahlaki yargılara doymuş olduğundandır. Bhatwati’nin kendisi ahlaki tartışması iki kampa ayırmaktadır: az gelişmiş ülkelerdeki hükümetlerin Amerikan demokratik standartlarına göre demokratik olmadıklarını ve insan haklarına uymayanlar Amerikan yardımını almamaları gerektiğini savunan “neokonservatifler” (Bhagwati tarafından alıntılanmasa da Daniel Patrick Moynihan gibi konuşmaktadırlar) ve gelişmenin hükümet değil insan odaklı olduğunu ve en yoksun gruplara istikrarlı bir takım şeylerin yapıldığını gösteren performans kriterlerine göre yardımın verilmesi gerektiğini belirten “liberaler” (“Az gelişmiş ülkelerdeki en yoksul insanların hakiki kazançları konusunda istikrarlı bir gelişme sağlanması için gelişmiş ülkelerle birbirine benzeyen az gelişmiş ülkeler arasındaki liberal ticaret mekanizmasına karşı koymanın oldukça zor olduğunu belirten Richard Cooper buraya örnektir¹⁸. Pratikte Üçüncü ve Dördüncü Dünya ülkelerinin ka-

rakteristiği olan elitist ve baskıcı rejimlere yapılan kaynak transferlerinin azaltılmasına yönelik bir dayanak oluşturması, bu iki duruşun da çıkarımıdır. Bhagwati cildinin sonunda **boş lafı bırakarak asıl soruna inmek** Ali Mazrui'ye kalmıştır:

Detroit'in işçilerinin Kenya ve Zaire'nin yöneten kesimini beslememesi gerektiğini söyleyenler ne yazık ki aynı zamanda Kenya ve Zaire'nin sosyalist olma ihtimalinden endişe duyanlardır. Salvador Allende, yalnızca çok elitist olduğu için değil, Şile'de ekonomik elitizmin ötesine geçtiği için bedelini hayatıyla ödemiştir¹⁹.

Eğer düzen görüşü, kendisinde yoksul ülkelerdeki elitizmi eleştirecek ahlaki lüksü görüyorsa, dünya bazındaki iktidar düşünülürse asıl kendisi elitist olmaktadır. Üç Taraflı rapor retorik yaparak "150 ülkenin tamamı uluslararası tartışmaların hepsinde ya da çoğunda olmalı mıdır?" diye sorar ve bunun "oldukça ciddi bir şekilde gerekli olan işbirliğine engel olacağı" cevabını verir. Üç Taraflılar, uluslararası ekonomik düzeni yeniden tesis edebilmek için siyasi rotayı klasik işlevselciliği baz alarak belirlerler. Meseleler bölünerek öncelikle "kimin en çok o meseleyle ilgili çıkarı" olduğuna ve kimi ilgilendirdiğine göre devletler arasında ayrı ayrı halledilmelidir. Bu ülkeler de genellikle Üç Taraflı ülkeler ve merkezinde Amerika Birleşik Devletleri'nin, Federal Almanya Cumhuriyeti ve Japonya'nın olduğu ülkelerden oluşmaktadır.

Birçok mesele bir dizi çevrenin katılımında halledilir ve dış halkalarda genel danışma ve tartışmalar olur. Halkaya doğru yaklaştıkça daha fazla işbirliği gerçekleşir ve son derece sıkı bir işbirliği ve dayanışma politikalarının gerçekleştiği en iç halkaya gelinir. Böyle bir yaklaşım anti-kurumsallaşmacı değil ancak düzgün kurumsal çerçevelerde uzlaşmaya varabilmek için daha efektif metotlar arayışındadır. Baştaki evrelerde yapılan gayri resmi tartışmalar en sonunda daha resmi kurumsal ortamda oluşan son uzlaşmaya yardımcı olmaktadır.

Eğer bu yeterince açıklayıcı değilse, rapor bu noktadan tekrar bahsetmektedir:

...(S)istemde liderlik rolü üstlenen Üç Taraflılar, çeşitli alanlarda istikrar sağlama temel görevini de alırlar... Bu ihtiyaç, birbiriyle uyumlu politikalar yapan özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Almanya ve birkaç

diğer ülkeye oldukça önem kazandırmaktadır ve en azından gayriresmi olarak politikalarını koordine etme yolları bulmaları gerekmektedir. Bu politikalarındaki işbirliğini resmileştirmek hem Üç Taraflılar arasında bazı ülkeleri, hem de Üç Taraflılar arasında olmayanları rahatsız edebilir. Çeşitli uluslararası organların eylemlerini koordine ederek Üç Taraflı ülkeler bu rolü başarılı bir şekilde gayri resmi olarak yürütebilir ve diğerlerinin reaksiyonlara karşı hassas olabilirler. Diğer ülkeleri de bağlayan birçok somut sorunu çözebilir. Bazı devlet grupları uluslararası sistemin efektif bir şekilde yürümesi için sigorta (metinde aynen) görevi üstlenebilir. Yakında zaman için hiç bir devlet böyle bir görevi üstlenecek gibi görünmüyor. Amerika Birleşik Devletleri artık kendini biraz çekmiş durumda. Japonya ve Avrupa Topluluğu böyle bir liderliğe hazır değil. Bu nedenle, Üç Taraflı bölgenin üyeleri ve bazı önemli devletlerin birlikteliğiyle kolektif bir şekilde bir süreliğine yapılabilir. Daha geniş kabul görebilmesi için girişimlerde ve tekliflerde bulunmalı ve çeşitli gerilimler ve baskılar yüzünden sistemin dağılmasını engellemeliler²⁰.

Üç Taraflı Komisyonca öngörülen “Areopagus”un dünya ekonomisi için reform teklifleri buradaki literatür incelemesinden de anlaşılacağı üzere, Üçüncü Dünya isteklerine göre oldukça cılız görünmektedir. Ürünlerin fiyatlarında “oynama”nın (Harry Johnson) oldukça sert bir şekilde reddedilmesi ve endekslemeyle birlikte ihracat kazanımlarının stabilize edilmesinin (Lomé Anlaşması çerçevesinde) meşruluğu bazı kesimler tarafından kabul edilmiştir²¹. Azgelişmiş ülkelerin mallarını zengin ülkelerin piyasalarına açabilmek daha fazla açabilmek için gümrük vergilerinin azaltılması ve diğer yöntemlerle azgelişmiş ülkelerin hammaddelerinin daha fazla işlenmesi yönünde anlaşmasının belirtileri vardır. Bu da, Fred Bergsten tarafından azgelişmiş ülkelerin ham maddelerine gelişmiş ülkelerin kesin erişimi ve ihracat kontrollerinin kaldırılmasıyla ilişkilendirilir²². Bu ilişkinin olma ihtimali, azgelişmiş ülkelere yapılacak olan kaynak transferleri için IMF tarafından getirilen özel çekme haklarının yaratılması ve endüstrileşmiş ülkelerin bu ülkelere ihracat yaparak rezervlerini “kazanmaları” Bhagwati sempozyumuna katılan Warwick Üniversitesi’nden John Williamson tarafından oldukça açık bir analizle incelenmiştir. Bu şemanın Amerika vetosuyla çöpe gideceği sonucuna varmış, bunun nedeni olarak da şu an bu ülkelerdeki ‘var olmayan sistem’ den kaynaklanan senaryodan vazgeçmek istememesini göstermektedir. Ona göre, azgelişmiş ülkelerin elde edebi-

leceği en iyi sonuç, “şu an olmayan ve uzun bir zaman daha olmayacak gibi görünen sistem”de kendi çıkarlarını olabildiğince değerlendirmeleridir. Örneğin, Avro’nun para birimi olduğu piyasalarda, rezervlerini yüksek oranda satmaları gibi²³. Bu küçük deneme çabası dışında, Richard Cooper açık deniz balıkçılığına ve okyanus minerallerine vergilerin azgelmiş ülkelere gitmesi önerisini yapmıştır (bu da 200 mil özel ekonomik bölgedeki haklarından feragat etmeleri anlamına gelmektedir- burada bedava hiçbir bir şey yok)²⁴. Ve son olarak, Üçüncü Dünya ülkelerinin kaynak eksiklerinden ziyade daha çok Üçüncü Dünya göçmenlerinin vicdanlarını rahatlatmak için düşünülmüş, küçük bir mali jest olan beyin göçü vergisi teklifi vardır.

Sosyal Demokratik Yaklaşım

1960’ların sonundan 1970lerin başında, yoksul ülkelerdeki halkın çoğunluğun durumunu düzeltmeye yönelik olan gelişim destek programlarının bariz başarısızlığı sonucunda, bir tepki olarak düzen perspektifine bir alternatif şekillenmeye başladı. BM Kalkınma 10 Yılı hedeflerinin çoğu gerçekleşmemiş olarak kalmadı, aynı zamanda ekonomik büyümenin gerçekleştiği az sayıdaki ülkede, büyümeden yalnızca ülkelerdeki zenginler faydalanabildi. Zenginlerin milli gelirdeki payını artırarak bu payın alt tabakadakileri de etkileyeceği fikrine dayanan ekonomik büyümeye öncelik veren strateji, yardımcı yönetenlerin ve gelişim planlamacılarının giderek daha çok şüphesini çekmeye başlamıştır. Bunlar toplumun en yoksul kesimlerine yönelik proje bazlı çalışmaları düşünmeye başlamışlardır. Hem devletler arasında hem de devletler içerisinde daha fazla eşitliğin yaratılması için piyasaya olan inanç sarsılmış ve yerini devlet müdahalesine olan ihtiyaç almıştır. Uluslararası yardım kurumlarının yetkilileri ve bu kurumların uzmanlarından (düzen görüşü, daha çok donör devletlerin politikacılarının bir karakteristiği olarak görünmekte) çıkan bu yeni perspektif, en yoksul kesimin temel ihtiyaçlarının giderilmesi, onlar için olan iş olanaklarının genişletilmesi ve gelişme çabalarına içerisine en yoksul kesimin de dahil edilmesi ve birleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Düzen görüşü normatif olarak “ekonomik verimliliği” vurgularken,, yeni resmi görüş “adil sosyal düzen”e önem vermektedir ve hatta bu görüşün savunucuları bunun

ancak “humanistik sosyalizm”le başarılı olabileceğine işaret etmektedir. Bu düşünceler, Jan Tinbergen’in başkanlığını yaptığı ve oldukça etkili olduğu Roma Kulübü’ndeki komitenin çıkardığı RIO raporundan alınmıştır. Bu rapor, gelişme üzerine yeni bir yarı resmi uzlaşmış açıklama olarak görülebilir. Burada, bu görüşe sosyal demokratik denmesinin sebebi, kendini belli eden siyasi yöneliminden ötürü değil, batı siyasi spektrumunda sosyal demokratik anlayışla genel bir tutarlılık göstermesinden kaynaklanmaktadır. Gelişme konusunda ulaşılan bu yeni görüşe katkıda bulunanların çoğu sosyal demokratik gelenekten gelmekte ve batı modelleri için en bilinenleri olan İsveç ve Hollanda örneklerini temel almaktadır.

Esas olarak, sosyal demokratik perspektifi, dünya ekonomisi hakkında liberal görüşün temellerindeki var olan gelişme kavramlarının radikal eleştirinin bazı yönlerinin sentezinden oluşmaktadır. Başlıca radikal eleştiri, *dependencia* tezi ve özellikle André Gunder Frank’in “azgelişmişliğin gelişmesi” analizidir. Temel ihtiyaçlar yöneliminin yeni hedefleri, kapitalist genişlemenin az gelişmiş ülkelerdeki sonuçlarından bilinçli olarak kaçınma ya da en azından yatıştırılmayı içermektedir. Buna özellikle doğrudan yatırım sonucunda modern teknolojinin yaygınlaşmasıyla birlikte kırsal ve kentsel nüfusun ayrışması dahildir. Yeni sentez reddedilse de, kendi-odaklı ve içe dönük gelişme stratejilerini içeren azgelişmişliğin üstesinden gelmek için kapitalist ekonomik düzenden bir kopmayı savunan radikal eleştirinin çıkarımları bir olmazsa olmaz koşul olmuştur. Genişleyen dünya kapitalizminin temel gereklilikleri -sermayenin, malların ve teknolojinin hareketi ve karşılaştırmalı üstünlük ilkesine dayalı uluslararası iş bölümü- korunmuş ve bununla birlikte şimdide dek bu stratejinin yarattığı olumsuz refah koşullarını azaltacak politikalar oluşturulmuştur. Bu şekilde söylendiğinde, düzen perspektifiyle sosyal demokratik perspektifi arasında yalnızca küçük bir detayda farklılık vardır (temel ihtiyaçlar argümanı şu an düzen fikrinde de kabul edilmiştir) ancak var olan literatürde bu farklılığın pratik önemi vardır.

RIO raporundaki dünya ekonomisinin geleceğine dair yapılan analizler düzen literatüründekilere benzemiyor değildir. Leontief raporu gibi, RIO raporu da büyümenin limitleri olması fikrini problematik bulur ve bu kötümser tahmini değiştirmek için oldukça çaba sarf eder. RIO raporu, Leontief raporuna göre nüfus artışının olası sonuçlarına daha fazla önem

vermektedir ve Üçüncü Dünya ülkelerinde ekilebilir olan alanlar konusunda da daha az umutludur. Ancak o da Leontief raporu gibi, enerji ve su korunması önemli bir konu olsa da doğal kaynaklarda olacak olan azalmanın gelişme üzerinde ciddi bir engel olacağını düşünmemektedir.

İki perspektif arasında, dünya ekonomisinin gelecekteki yapısıyla ilgili görüşlerde de ciddi bir farklılık yoktur: az gelişmiş ülkelerin üretilmiş tüketici mallarını zengin ülkelere ihraç ettiği ve zengin ülkelerin üretici mallarının aynı vizyonu paylaşmaktadırlar. Gıda ve diğer temel ihtiyaçlar yoğun iş gücü gerektiren “uygun” teknolojilerle özyeterliliğe doğru alacak ve uluslararası anlamda entegre olmuş dünya ekonomisi, yoksul ülkelerdeki “özyeterlilik” sektörleriyle kuşatılmış olacak. RIO raporu, gerçekten de Üçüncü Dünya ülkelerindeki yerel ekonomilerin ikil yapısı hakkında oldukça açıktır: karşılaştırmalı avantajı bol emek gücünde yatan Üçüncü ülkelerinin dünya piyasalarındaki rekabet gücünü geliştirecek ve üretimi artıracak bir modern sektör ve dünya ekonomisinden dışlanmışları besleyecek bir temel ihtiyaç sektörü.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) dünya çapındaki istihdam programı için hazırlanan uluslararası iş bölümü konusundaki Tinbergen'in izini taşıyan Herman çalışması, karşılaştırması avantajı açıklamıştır. Bu yalnızca ikiliğin dünya ekonomisine entegre olması kısmıyla ilgilenmektedir. Bu gerçekten de temel ihtiyaçlar sektörünü (dünya istihdamı programı bu yaklaşımı desteklemesine rağmen) görmezden gelmekte olduğunu ve hatta “içe dönük politikaların ekonomik gelişmeye çok fazla verimsizliğe sebep olduğu gerekçesiyle yardımcı olmadığı” ve “piyasa mekanizmaların sert gerçekleri göz ardı edilirse gerçek bir gelişmeden söz edilemeyeceği” söylemiyle reddettiğini göstermektedir²⁵. Herman çalışması, ülkeleri faktör donatımına göre -özellikle sermaye-emek oranı- sıralar ve endüstrileri tipik faktör gerekliliğine göre gruplar. Bu çalışmanın amacı şu cümleyle özetlenebilir: “bir ülke, ülkenin faktör donatımına en çok uyan faktör gerekliliklerini sağlayan eylemlere yoğunlaşmalıdır” ve bu şekilde yapmak ülkeyi özellikle maksimum istihdama ulaştırır²⁶. Bu düşünce, faktör donanımı açısından Japonya'nın Kolombiya, Yunanistan, Güney Afrika ve Venezuela'yla gruplaşması ve Amerika'nın dünyaya cephane, silahlar ve uçaklar tedarik etmesi gibi ilginç çıkarımlara neden olur²⁷.

Önsözünde, Tinbergen, bu tarz bir girişimi, dünyaya yol göstermesi

açısından “öncü bir tecrübe” olarak görmektedir. Bunu (sosyal demokratik perspektifin birçok yönünü barındıran kitapları olan) Singer ve Ansari'nin daha ılımlı yorumları çerçevesinde de düşünebiliriz. Onlara göre, faktörlerin *kullanımına* çok daha fazla önem verilmesi gerekirken, faktör donatımına çok fazla vurgu yapılmasının yanıltıcı olduğunu düşünmektedirler²⁸. Modern dünyada ticaret, Rikardiyan teorileri²⁹ yansıtmamaktadır ve Herman modelinde bu varsayımlar baz alınmıştır³⁰. Az gelişmiş ülkelerdeki yakın zamanda yapılan yatırımların, faktör kullanımında, var olan faktör donatımların değil, ithal edilen teknolojilerin belirleyici olduğunu ve bunun da ikillige ve işsizliğe sebep verdiğini belirtmişlerdir³¹. Ancak hepsi (Tinbergen, Singer, Ansari ve Herman), zengin ülkelerin tüketici mallarındaki az gelişmiş ülkelere ithal edilen ürünlerdeki payının artırılması için yapılan uyum politikalarını kabulmesi gerektiğini düşünmektedir.

Çok uluslu şirketler, doğal olarak, az gelişmiş ülkelerin standartlaşmış tüketici mallarını üretebilmek için sahip olduğu karşılaştırmalı avantajı işleyebilmesi için önemli bir role sahiptir. Ancak, sosyal demokratik perspektif çok uluslu şirketler hakkında da eleştirel bir yaklaşıma sahiptir. RIO raporu, bu şirketlere daha fazla regülasyon getirilmesi gerektiğini ve muğlak bir şekilde bu şirketlerin en nihayetinde bir tür uluslararası şirketçi bir yapıya dönüştürülmesi gerektiğini öngörmektedir:

Uzun vadede, uluslar ötesi işletmeler, ya şimdi olduğu gibi özel girişimler olarak ya da gerçekten uluslararası bir girişimden oluşan yeni bir form olarak dünya yapısının bir parçası olacaktır. Uluslarötesi şirketin durumu denetim altında olmalı ve karları bir uluslararası ya da uluslarüstü bir güç tarafından vergilendirilmelidir. Uluslarötesi girişimler somut ekonomik eylemlerin uluslararası bir çerçevesini oluşturmalı ve çalışma koşulları yerel ve uluslararası sendikalar tarafından müzakere edilmelidir³².

Singer ve Ansari, ikisi de “birbirinin yok olmasını istemediklerini yavaş yavaş kavradıkları” için farklılaşan çıkarların uyumlu olduğu, az gelişmiş ülkeler ve çokuluslu şirketler için ortak bir düzenleme öngörmektedir. “Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, hem şirketler hem de ülkeler, ekonomik eylemlerin görece kalıcı birimleridir... Her bir tarafın kendi temel çıkarlarının desteklendiğini gözlemlediği bir şekilde uzlaşmaların yapılmasına yönelik çalışmaları gerekiyor...”³³

Samir Amin, Marksçı bakış açısıyla yaptığı bir analizde çokuluslu şirketler ve az gelişmiş ülkeler arasındaki bu simbiyotik stratejiyi, emperyalizmin yeni evresi doktrininin ettiği gibi reddeder. RIO raporunu, özellikle bir ideolojik manevra olarak yorumlar:

Gerçek şu ki; yeni düzen temasının doğal kaynakları kontrol etme arzusunu ve yerel çıkarları güçlendirmeyi içermesi, emperyalizmin kabul etmeyeceği birşey. Bu nedenle emperyalizm; yeni düzeni, bazı endüstrilerin çok uluslu- ların kanatları altında merkezden çepere taşınma gereğinin ideolojik stratejisi olan “RIO (Uluslararası Düzeni Yeniden Şekillendirme) Projesi”yle bunu değiştirmek istemekte³⁴.

Singer ve Ansari, çoğu politikalarında hemfikir olsalarda RIO raporu yazarlarından eleştirel anlamda daha gerçekçilerdir. Onlar şu şekilde birşey olduğunu sezmişlerdir: batının ekonomistleri tarafından ticaretin serbestleşmesiyle beklenen uluslararası ekonomik entegrasyon, “endüstriyel merkezlerde, az gelişmiş ülkelerin ekonomik ve teknolojik bağımlılığını devam ettirecek ve zenginlerin ve yoksulların arasındaki uçurumu hem yerel hem de uluslararası seviyede artıcağıdır”³⁵. Bu ülkelerdeki devlet gücü çokuluslu şirketlerin gücünü dengelemek için güçlendirilmeli çünkü “gelişmekte olan ülkeler gelişmek için olan ihtiyaçların bilincinde olarak, devletlerarasında işbirliğine dayalı uluslararası entegrasyonu, kar-odaklı yabancı özel yatırımların engellenemeyen büyümesine dayanan uluslararası entegrasyona tercih edecektir”³⁶.

Sosyal demokratik ve düzen perspektifleri arasındaki dünya ekonomisinin gelecekteki kurumları için oluşturulan vizyonlar arasındaki tezat oldukça belirgindir. Üç Taraflı Komisyon’un kurumsal çerçevenin merkezine IMF, Dünya Bankası ve GATT gibi zenginlerin yönettiği “kademeli işlevsellik” yerine RIO raporu, şu an “ademi merkezietçi dünyevi egemenlik” sloganıyla, “Birleşmiş Milletler’in (“potansiyel olarak daha adil bir dünya yaratmak için tek mekanizma”)³⁷ temeli üzerine geliştirilmiş, dünya çapında, kapsamlı bir planlama öngörmektedir. İşlevsellik egemenliğin ilkesi haline gelmekte ve bu, parçalı meselelere çözüm bulmaktansa, uygun bir düzeyde birçok kararı etkileyecek karar verme süreciyle bağlantılı olmaktadır. Bu, bazı sorunların küresel seviyede, bazı sorunların da yalnızca yerel sonuçları olduğu için yerelde halledilmesini sağlayacak. Uluslararası kurumlara katılım, yalnızca devletlerle kısıtlı olmayacak, farklı türdeki

sivil toplum örgütleri (örneğin; şirket ve sendikalar- RIO yönergelerinde şirket önyargısı vardır) de olacak. Gücün kademeli olarak işlevsel olarak belirlenmiş uluslarüstü yetkililere dağıtımı yapılacak. Uluslararası yardım programları, Dünya Hazinesi tarafından yönetilecek bir uluslararası vergilendirme sistemine dönüşecek. Para rezervleri, Dünya Merkez Bankası tarafından yaratılacak. Dünya Gıda Yetkili Kurumu oluşturulacak. Birleşmiş Milletler, geniş ekonomik güçleri olan ve uluslararası örgütler konfederasyonunun merkezinde olacak şekilde yeniden yapılandırılacak. Sosyal demokratik perspektife katkıda bulunan diğerleri, yoksul ülkelere yapılan kaynak transferleri konusunda biraz daha kendi haline bırakmayı savunmaktadır.

Bu teklifler ve özellikle RIO raporu konusu, sosyal demokratik literatüre genel olarak hakim olan siyasi naiflik nedeniyle azalmıştır. Bu hiçbir şekilde politik ekonomi değildir; siyaseti, işleri economicilerin kendi yöntemlerini hayata geçirmek olan bir grup uzmanın alanı olarak gören profesyonel economiciler tarafından yazılan bir çalışmadır. RIO raporu, bir tür *deus ex machina* olan bir “iktidar yapısı”ndan bahseder ancak politikalarda somut değişikliklerin yapılması için güç odaklarında saklı olan ekonomik politikaların nasıl değiştirilmesi gerektiğini açıklamamaktadır. Azgelişmiş ülkelerin, toprak reformu yapması gerektiğini söylemek kolaydır ancak sosyal ve siyasi güçlerin bu amaca ulaşmak için nasıl dağıtılacağı ya da başka hedeflere ulaşırken böyle bir dağıtımın ne gibi sonuçlar doğuracağı gibi sorunları açıklamamaktadır. Örneğin; doğrudan yatırıma dayalı ithalat yönelimli endüstrileşme gibi... Siyasi yönünü dahil etmek, önemli bir şekilde meseleyi sınıf çatışması analizine ve yoksul ve zengin ülkeler arasındaki ortaklık konusuna yönlendirir ve bu sosyal demokratik perspektifin kaçındığı bir şeydir. “Son analizde, bizim dünyamız yerleşik çıkarlarla değil, rasyonel ve ahlaki fikirlerle yönetilir”, diyor RIO raporu³⁸. Bu görüşe göre, siyaset tavsiye vermeye indirgenmiş oluyor.

Yeni Düzen’in küresel siyaseti bağlamında, Üç Taraflı ve RIO raporları hegemonyanın iki yüzüdür. İkisi de, yeni bir uluslararası iş bölümü getirecek olan küresel kapitalizmin ilerlemeci doğası hakkında hayali varsayımlarda bulunuyor, ikisi de ek olarak, uluslararası yardım programlarının yoksulların olabildiğince kendileri tarafından yürütülmesi ihtiyacını kabul edi-

yor. Üç Taraflı rapor, dünya siyaset ekonomisindeki temel iktidar yapısının altını çizerken; RIO raporu, alt grupları tatmin etmek için yapılanlar ve verilen tavizler üzerindeki yeni hegemonik uzlaşmanın özelliklerini vurgular. Resmi karar verici mekanizmalara yakın bir kaç yetkili tarafından yürütülen gayriresmi girişim olan RIO projesi, yoksul ülkelerin isteklerinin dünya siyasi ekonomisindeki var olan iktidar mekanizmalarına uyumlaştırılmasının kabul edilebilir olası sınırlarını keşfeden bir proje olarak görülmektedir. Ben, kendi adıma, raporumun bir yetersizliğini vurgulamak istiyorum: rapor ne az gelişmişliğin nedenleri üzerine ne gerçekçi değişimi getirmenin öncül şartı olan, dünya siyasi ekonomisindeki krizin yapısı hakkında bir analiz içermemektedir ve bu, sosyal demokratik perspektifin siyaset ekonomisiyle mücadele etmesini başaramamasından kaynaklanmaktadır.

Üçüncü Dünya Perspektifi

Sosyal demokratik perspektifin belli önerilerini paylaşa da Yeni Düzen içerisindeki Üçüncü Dünya savunucuları tarafından belirtilen fikirler, etraflıca düşünülmüş, bilinçli siyasetten doğan oldukça farklı bir entelektüel kalitededir. Programın başarısının toplayabildikleri siyasi güce bağlı olduğunun farkındadırlar.

Mahbub ul Haq'un Yale'de öğrendiği ekonomik gelişmenin reddine olan kişisel inancı ve Harvard Gelişme Danışmanlık Grubu (Harvard Development Advisory Group)'ın desteğiyle Pakistan'ında kurulmasına yardımcı olması, kendi deyişiyle "ekonomik gelişmenin ayrıcalıklı azınlığın elinde eğilip büküldüğü"³⁹ ve onun için batı dünyasının gelişmeyle alakalı tezlerindeki Üçüncü Dünya fikirlerinden tiksindiği bir mikrokozmos olmuştur. En saf haliyle, bu değişim bir fikirden tamamen farklı bir fikre doğru olmuştur. Çoğunlukla devrimsel bir değişim olarak nitelendirilen Çin tecrübesi, yeni bir alternatif için farz edilen bir referans noktası oluşturmuştur. Batı'dan alınan teknoloji, bağımlılık noktaları yarattı. Batı'dan gelen yardımlar Üçüncü Dünya hükümetlerini "yumuşak seçenekler" e başvurmaya itmiş ancak yabancı desteğini artırmış ve bağımlılığın artmasına sebep olmuştur. Batı tarafından desteklenen gelişme politikaları en yoksul grupların tamamen fakirleşmesine ve Üçüncü Dünya ülkeleri arasındaki gelir eşitsizliğinin art-

masına neden olmuştur. Nisan 1972'de, Washington'daki Uluslararası Gelişme Konferansı'nda, Mahbub ul Haq,

Çin'in yirmi üç yıl önce yaptığına benzer şekilde, gelişmekte olan ülkelerin içe dönmek, farklı bir hayat tarzı benimsemek ve -çanak, çömlek, bisiklet ve basit tüketim alışkanlıkları gibi- zenginlerin hayat tarzından baştan çıkmadan, kendi yoksullukları içinde daha tutarlı bir tüketim modeli aramak dışında herhangi bir seçeneği yok. Bu ekonomik ve sosyal hedeflerin yeniden tanımlanmasını gerekiyor ki bu gerçekten şaşırtıcı oranlarda, çoğu toplumda neredeyse imkansız olan ayrıcalıklı grupların ve evrimsel değişimle değil de yalnızca devrimle gerçekleştirilecek olan yerleşik çıkarların tasfiyesi ve siyasi ve ekonomik gücün dağıtımı⁴⁰.

Bu devrim konuşmasının Dünya Bankası'nda yüksek yetkililerden birisi olduğu gerçeğini ve diğerleri arasında onun devrimci seçeneğine sempatik yaklaşımını paylaştan Dünya Bankası'nın radikal eleştirilerine rağmen ancak yine de Banka'ya kendi ruhsatını vermesini nasıl yorumlamalıyız? ("Son otuz yıl içerisinde, Banka, değişen durumlar karşısında, gözle görülür bir dinamizm ve çok başarılı doğaçlamalar göstermiştir.")⁴¹.

Burada, Üçüncü Dünya perspektifinin belirsizliği yatmaktadır: bir taraftan, devrim beklentisi, batı modellerinin reddi ve batı yardımı ve içe dönüşüm gelişme isteği; öte yandan, yoksul ülkelerdeki artan değişimlerle var olan yapıları sürdüren, Batı'dan daha fazla imtiyaz almayı teşvik edecek pazarlık dengesi için kullanılan devrim tehdidi.

Dünya Bankası'nın başkanı Robert McNamara, olası devrimin önüne geçmek amaçlı, gelişme politikası olarak temel ihtiyaçlar yöneliminde karar kılmış gibi görünmektedir. Mahbub ul Haq'ın onaylayarak alıntılıdığı pasajda:

Ne zaman ki çok ayrıcalıklı olanlar az ve umutsuzca yoksul olanlar çoksa ve onların arasındaki uçurum düzelmektense daha da kötüleşiyorsa, o zaman reformun siyasi maliyetleri ve isyanın siyasi riskleri arasında kararlı bir seçim yapma zamanıdır. Tam olarak bu sebepten ötürü gelişmekte olan ülkelerde, en yoksul yüzde 40'lık kesimin yoksulluğunu azaltmaya yönelik politikalar özellikle yapılıyor. Bir başka deyişle, bu önlemler yalnızca ilkesel değil aynı zamanda ihtiyattan kaynaklanıyor. Sosyal adalet yalnızca bir ahlaki zorunluluk değil, aynı zamanda bir siyasi zorunluluk...⁴²

Bu cümleler uluslararası ekonomik güç ilişkilerindeki en azından orta vadede statükoyu sürdürmek için gerekli unsuru, temel ihtiyaçları, oldukça açık bir şekilde belirtiyor. Bu argüman, Marksistlerin üretimden kaynaklandığını iddia ettiği meselenin -güç ilişkilerindeki şemanın ve küresel kapitalizmin üretim biçimlerinin örgütlenmesinin kendini devam ettirmesine sebep olduğu ve eşit olmayan gelişmenin yarattığı eşitsizliği sürekli yeniden üretmesi meselesinin kenarından geçiyor. Dünya ekonomik düzenini dönüştürme konusuyla uğraşmayan bir temel ihtiyaç yaklaşımı, zaman kazansa da başarısız olmaya mahkûmdur. Alternatif bir gelişim şeması oluşturmuş, yapısal bir değişim stratejisine dönüşen bir temel ihtiyaç yaklaşımı düzen perspektifinin “ılımlı uluslararası düzen” vizyonuna meydan okuyabilir⁴³.

Neomerkantilist Perspektifi

Burada incelenen üç farklı yazarın neo-merkantilizm terimini kullanmasını meşru kılan iki karakteristik özellik vardır. Birincisi, devleti ekonominin belirleyici faktörü olarak görmeleri, beğenin ya da beğenmeyin, ve uluslararası ekonomik ilişkileri devletler arası ana ilişki olarak değerlendirmeleri. Bir diğeri ise, güç ilişkilerinin değişimini açıklarken, araştırmalarında kayıtlı ekonomiyi araştırmalarının dışında tutmaları, bir başka deyişle ilişkileri tarihin politik ekonomi üzerinden tahlili şeklinde değerlendirmeleridir. Bu ‘gerçekçi’ yaklaşımda hepsi de kendi farklı normatif tercihlere sahiptirler.

Robert W. Tucker’ın kitabı, Amerika Birleşik Devletleri’nin ulusal çıkarlarını savunmak adına yazılmış olsa da bu ulusal çıkarın uluslararası sistem modeli baz alınarak anlaşılması gereklidir. Tucker’a göre bu durum demokratik kapitalist güçlerin farklı bölümlerinden oluşan parçalı sistemin, üçüncü dünya ülkelerini avantaj uğruna baskılamasıdır. Güney’in ‘Fakir gücü’ algısını romantik bir saçmalık ya da Kuzey’in sınır bozukluğunun yansıması olarak red eder- fakat hiçbir şey objektif olarak kendi içinde maddi değildir⁴⁴. Parçalı durum kapitalist ülkelerin hala gücü elinde tuttuğu lakin düzenin garantörü sıfatını yitirdiği; meydan okuyucuların ise yeni bir düzen kurmak için yeterli güç sahip olmadığı ‘güç ve düzen arasında büyüyen bir ayrışım’ ile sonuçlanmıştır⁴⁵.

Değişik bir şekilde bu kitap ekonomi yerine etik hakkında yazılmış bir çalışma olarak da ele alınabilir - ya da özellikle Batı ile Amerika Birleşik

Devleti arasındaki etik bağ hakkında olduğu da söylenebilir. Dünya sistemi içindeki değişikliklerin izini maddi güçlerin arasındaki ilişkilerdeki değişim yerine, düşünceler üzerindeki değişimin içinde süren olağanüstü idealizm üzerinden yazılmıştır. Yazarın güç ve düzen ayrışmasına yol açan ana zanlıya verdiği isim ‘yeni politik hassasiyet’ şunlardan oluşmaktadır:

Gücün artık elverişli bir güç olmadığına ya da artık meşru bir araç olmadığına dair kanı, daha muhtemel bir şekilde ise bu iki düşüncenin kombinasyonu sonucu, gücü kullanmak ya da tehdit etmek için yükselen bir isteksizlik; gelişmiş ülkelerin birçok yönden hayli korunmasız olduğuna dair görüş; bu şekilde devam etmesine izin verilirse şayet, var olan eşitsizlikler nedeniyle tehlikeye giren artan bağımlılıkların savaşa ya da genel bir kaosa neden olacağına dair inanç; yeniden dağıtımın dünya güçlerinin dağıtımına nasıl bir etkisi olacağı konusunda bir fikrinin -ya da ilgisinin- olmamasına rağmen dünya eşitsizliklerinin azaltılması konusuna bağlılık; ve son olarak, şu an kaçınılmaz sonuçlarını ödediğimizi düşündüğümüz geçmiş üzerine bir suçluluk⁴⁶.

Tucker, bu inançları sırayla inceler ve bu inançların temellerinden tatmin olmayı reddeder. Ancak ona göre, totalde, bunların batı ve Amerikan politikalarına olan etkisinin güçten çekilmeye neredeyse eşdeğer olduğu ve (esasen aynı şey olan) şu an yürürlükte olan güç işlevlerini sürdürmek için gerekli olanları yapmaya olan isteksizliğin söz konusu olduğu görüşündedir. Bu ahlaki değişimin izlerini Birinci Dünya Savaşı sonrasında görmek mümkündür: “Avrupa medeniyetinin temel üstünlüğüne olan inanç en başından Batı emperyalizmin kendine güvenini ve şevkini sağlamıştır. Savaş arası dönemde, eşitsizliğin olmasa da kültürlerinin farklılığını gösteren manzaranın ortaya çıkmasıyla birlikte bu kendine güven de azalmaya başlamıştır”...

Bu kitabı bitirdiğimde, Albert Sorel’in Avrupadaki güç dengelerinin analizinden, Charles de Gaulle’ün ünlü görüşünün de dahil olduğu (Tucker sessizlik içerisinde geçiştirdiği), E.H. Carr’ın (Tucker tarafından bol bol alıntılanan) iki savaş arası dönem analizine kadar geniş bir çeşitlilikte olan eski Amerikan olmayan realizm türlerinden kendini ayıran “realist” görüşü, oldukça Amerikan tarzında, tekrar vurgulama çabası içerisinde olduğu hissine kapıldım. Amerikan olmayan realistler, ağırlığı daha çok iktidarın materyal kaynaklarına ve engellerine verirken ideolojiye daha az yer vermektedir. On sekizinci yüzyılda doğa kanunlarını baz alan liberal hislerin artık dünyada iyice yalnızlaştığı görünürken, ben o kadar da dikbaşlı realist

olarak görünmediğini düşünüyorum. Tucker, insan eylemine getirilen kısıtlamalardan etkilenerek kötümser olmamıştır; o, iradenin başarısızlığını suçlayan, hayal kırıklığına uğramış bir iyimser olan bir George Sorel'in kategorilerini almıştır. Eğer adı buysa, "yeni konservatizm" in, eski liberalizmle hiç bir alakası yoktur.

Michael Hudson, Yeni Düzen'e olan isteğin, Amerika Birleşik Devletleri'nin "Hazine-bono standardı" mekanizmasıyla sürdürülen hegemonyasının dağılmasıyla birlikte ortaya çıktığını belirtmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, 1960'larda, süregelen dış açığını idare edebiliyordu ve ve 1970'lerde de idare etmeye devam etti çünkü Batı Avrupa, Japonya ve Kanada gibi baş alacaklıları kendi rezervlerini hazine bonusu şeklinde Amerikan Hazinesi'nde tutmaya karar vererek Amerika'ya tekrar borç vermiş gibi oldu. Böylece, Amerikan'ın Vietnam'a girmesi ve yabancı şirketlerin Amerikan çok uluslu şirketlerin yönetimine geçmesi yabancı yatırımcılar tarafından finanse edildi ve Amerikan kamu borcunun çoğunun yabancılara ait oldu. Dönüm noktası, birbirini takip eden dört krizle 1973'te oldu: Mart'ta dalgalı kurun kabul edilmesiyle gerçekleşen döviz krizi; Kissinger'in yeni Atlantik sözleşmesi için planının Avrupa tarafından rededilmesi; Birleşmiş Milletler'in kırk tarımsal ürüne ve yazın hurdada ithalatına koyduğu ambargolar; sonbahardaki Ortadoğu savaşı ve onu takip eden petrol ambargosu. Hudson, Yeni Düzen'i, hem Avrupa hem de Üçüncü Dünya (gerçekten de ona göre Yeni Düzen Üçüncü Dünya'dan ziyade Avrupa'ya odaklıdır) tarafından gösterilen bir reaksiyon olarak görmektedir. İki de "Amerika'nın ekonomik yörüngesinden bağımsız olmak ve birbiriyle siyasi ve ekonomik açıdan daha birlik içinde" olmak istemektedir⁴⁷.

Bu kitap, tutarlı ve meydan okuyan bir analizi içeriypr ve Amerikan politikalarına karşı eleştirel, Avrupa ve Üçüncü Dünya'nın bu politikalarına karşı tepkilerine ise sempatik yaklaşmaktadır. Ancak, bazen Hudson'un Amerikadan bağımsızlık isteği algısıyla, bağımsızlığın aslında çoktan gerçekleştiği savını ayırmak güç olmaktadır. Avrupa'nın yeni bağımsızlığına kanıt olarak "yılan" in yaratılmasını-Amerika'nın yörüngesinden çıkmanın "ilk önemli adımı"-, Arap dünyasıyla özel bir işbirliğine doğru giden Pompidou-Jobert girişimini ve Avrupa'nın Tindemans raporun bahsi geçen kendi dış politika oluşturması ihtimalini göstermektedir. Başka daha şüpheli bir yazar, bu girişimlerin hepsini sonuçsuz ve başarısız olarak görebilir ve Avrupa'nın koşullarının hala Amerika'nın ekonomik yörüngesine bağlı olduğunu söyleyebilir. Hudson belirtileri yalnızca bir eşik olarak değerlendirerek dikkatli davranmaktadır. Ona göre, döviz krizi tam olarak bağım-

lılığın göstergesidir ve Avrupa'nın dolara eşdeğer para üretmesi gerektiğini ve bunun için Avrupa'nın şu ana yapılmış olan ve öngörülenden çok daha fazla birleşmeye ihtiyacı olduğunu belirtmektedir⁴⁸.

Hudson ayrıca, çokuluslu şirketlerinin düşüsünü öngörmektedir: “Oldukça ironik bir şekilde, ekonomistler dünyanın ekonomik gelişmesindeki kontrolünün çokuluslu şirketler tarafından sağlanacağına dair teoriler ürettiği zaman tam olarak bu sürecin bozulmaya başladığı zamandır.” (Bu da tarihsel süreçlerin analizinin, yeni analizler çıkarken, o tarihsel süreç bittikten sonra yapılması gerektiğini gösteren bir başka örnektir)⁴⁹. Çokuluslu şirketler artık Üçüncü Dünya'ya yapılan sermaye hareketinin ana kanalları değiller. Artık bu rolü, özel bankalar üstleniyor ve çoğu Üçüncü Dünya ülkesi özel mali piyasalardan borç alarak oldukça yüklü bir şekilde borçlanmış vaziyettedir. Bu borcun çevrilmesi Kuzey-Güney devletlerarası ilişkilerde oldukça önemli bir konu haline gelmiştir ve Amerikan maliye politikaları IMF ve Dünya Bankası aracılığıyla bununla uğraşmalıdır. Bu da dünya mali kaynaklarının dağıtımında devlet politikalarına çokuluslu şirketler karşısında üstünlük vermek demektir.

Andre Tiano'nun *La dialectique de la dépendence*'i, adına rağmen uluslararası ekonomik ve finansal ilişkiler üzerine bir üniversite ders kitabıdır⁵⁰. İngilizce bilen okurlar onu yazarın bağımlılık sorununu yorumlasından ötürü ders kitabı olarak daha az görecektir. Tiano, bir yandan liberal serbest ticareti ve karşılaştırılması avantajı reddeder ve bazı Marksistler tarafından savunulan “dünya ekonomisinden kopma”yı (onun da söylediği gibi retorik anlamda olsa da) eşit bir şekilde reddeder. Bunun yerine, bağımlılığın bir gerçeklik olduğu -tanımlaması oldukça zor olmasının yanı sıra daha da önemlisi, az gelişmişliği bir kriter olarak koyduğu için döngüsel tanıma yakalanır- ve az gelişmiş ülkenin bağımlı olduğu dış faktörlerin zayıflıklarından faydalandığı bir diyalektik süreçle ancak bu gerçekliğin değiştirilebileceği fikrini ortaya koyar. Bu ülkelerde, bahsi geçen diyalektik sürdürmek için gerekli olan koşul, liderliktir ve Tiano bunun nasıl yapılabacağına dair örnekler vermektedir: yabancı yatırımların seçici bir şekilde onaylanması, ithalat kontrolleri yapılması ihtimali; mesela işlerliği daha fazla destelemek için genç ve özellikle siyasileşmiş milli mühendislik kadroları oluşturmak ve böylece ekonomik bağımsızlık için yapılan politikalara bağlı olan destekçiler bulmak gibi. Bu ülkelerin yapması gereken en önemli şey, ülkenin üretim aygıtının kontrolünü kazanmasıdır. Bağımlılıktan ani bir kopuşu savunmasıyla Marksistlerin bazı kesimlerinden ayrılrsa da diyalektik fikri Marksçı gelenekle tutarlılık göstermektedir.

Neomerkantilistlerin realizmi, statükoyu savunmaktansa değişim getirmelerinden kaynaklanmaktadır. Tiano, Amerika'dan daha bağımsız olmayı arzulayan Gaullist politikaların devamını isteyen Fransız sosyalisti gibi yazmaktadır ve daha fazla eşitlik için gerçekleştirilecek olan diyalektik hareketi destekleyecek Avrupa'ya bağlı olan Üçüncü Dünya'nın sosyalistleriyle Avrupa solunun beraber çalışacağına dair güveni tamdır. Hudson, iki tarafın da Avrupa solunun birleşmemesi ve güçlenmemesinde çıkarı olduğu için bunu engelleme noktasında özel bir Sovyet-Amerikan işbirliği görmektedir çünkü "Amerika Birleşik Devletleri ve onun Hazine-bono standardından ekonomik bağımsızlığı"na ilerleyen yolu engelleyen en büyük tehdit, "yeni ticari himayecelik, kendine-odaklı yabancı yardımı felsefesi ve yabancı ülkelerin iç meselelerini kurcalamasıdır"⁵¹. Buna ek olarak, Tiano, savaşların maliyetinin savaşı engelleyici olduğunu ancak birkaçı hariç bütün Üçüncü Dünya diktatörlerinin ve Amerika artık maliyetli denizaşırı askeri operasyonları karşılayamadığı için -Vietnam şu anki ekonomik krizinin sebeplerindendir- "artık eskiden olduğu gibi baskıcı rejimler, açık ve örtülü araçlarla kendi güçlerini desteklemesi için Amerika Birleşik Devletleri'ni çağıramayacak. Bu nedenle, yol otuz yıldır engellenen yeni ekonomik, siyasi ve sosyal değişimlere açılmıştır" demektedir⁵².

Tarihsel Materyalizm Perspektifleri

Neo-merkantilizmin odağının devlet olması gibi, tarihsel materyalizmin karakteristik özelliği de üretimdir. Bu durum iki görüşün ve diğer yaklaşımların karşıt ya da tamamen bağımsız olduğunu söylemek demek değildir. Ayrıldıkları noktalar açısından farklıdırlar. Uyumluluk açısından sorunlar yolun sonuna doğru artmaktadır.

Görüşleri olarak çoğul kullanılmasının sebebi konu tarihsel materyalizm olunca geçerlidir. Emperyalizmin Leninist incelemesi ve gelişmiş kapitalizm arasındaki çelişli ile uzun süre boyunca bağlı olduğu tutucu ilişkisi gereğince tarihsel materyalizm Kuzey- Güney arasındaki problematik iddiaya ve üçüncü dünya ülkelerinin gerçekçi stratejilerine cevap verme deneimleri sonucunda son dönemlerde genişlemiştir.

Yakın zamanda yazılan literatür tarihsel materyalistleri fikir ayrılığına düşüren kavramlar ve yaklaşımları kapsayan temel hususlar ortaya çıkarılmıştır. Tarihsel materyalistler çoğu diğer disiplinin dahil olduğundan ol-

dukça farklı bir tartışmaya müdahil olmuşlardır. Bu tartışma üç ana ayrışma etrafında dönmektedir.

Bunlardan ilki, üretim ilişkilerine karşın üretim gücüne verilen göreceli vurgu üzerinedir. Üretim güçleri üzerine kurulan baskı, bir aşırı uç olarak teknolojik/bilişsel determinizme (modern endüstri, kapitalizmin tarihsel işleyişi sosyalizme geçiş için ön koşul haline gelir) sebep olabilir; ya da üretim ilişkileri bir diğer aşırı uç olan devrimci gönüllülüğe (devrim, toplumu onun teknolojik altyapısından bağımsız olarak yeniden şekillendirebilir, hatta devrim kendi teknolojisini yaratır) de sebep olabilir. Politik yönde, ilki Marksizmin özellikle Sovyet Modeli'nde örnek oluşturduğu tutuculuğu gösterirken, ikincisi ise Çin'in sosyalizme uzanan yolunu işaret eder.

İkinci kavramsal konu, üretim araçları ile sosyal oluşumların karşılaş-tırması üzerine yapılan göreceli vurgu hakkındadır. Marks elbette ki bu iki kavramı da kullanmıştır, lakin farklı amaçlar için. Üretim araçları, Kapital kitabında ele aldığı gibi, onun kapitalizmin özelliklerini ve dinamiklerini ve kısıtlı bir noktaya kadar da kapitalizm öncesi oluşumları keşfetmesine olanak sağlayan bir tündengelem modelidir. Sosyal formasyon, farklı üretim şekillerinin ve sosyal sınıfların, devrimi takiben 1848'de Fransa'da yaşananları konu aldığı Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i gibi, belirli bir tarihi konjonktür içerisindeki etkileşimlerini incelemek adına Marks'ın taslağını oluşturmuştur. Güncel tarihi konjonktür içinde kavram tercihi oldukça değişik yönlere sürükleyebilir. Üretim araçlarını seçmek, bazılarını kapitalizm olarak tanımlanan; az gelişmiş ülkelerinin kaderini merkez tarafından belirlenen bir krize bağlı olmak olarak kuramlaştırmaya itmiştir. Sosyal oluşumları seçmek ise, özellikle az gelişmiş ya da üçüncü dünya ülkelerini sosyal oluşum olarak seçmek, diğerlerinin 'üretim araçlarının artikülasyonu' dedikleri hususu incelemeye ya da üçüncü dünya ülkeleri ve onların dünya ekonomisi ile ilişkisi bağlamında kapitalist ve kapitalist olmayan üretimin kompleks karşılıklı ilişkisini - ya da kapitalist düzenleri incelemeye yönlendirir. Az gelişmiş ülkelerin sosyal formasyon yaklaşımı üzerinden incelendiği görüş, merkez temelli tüm dünyayı kapsayan üretim araçları görüşüne göre üçüncü dünya stratejileri üzerine daha kompleks bir dünya düzeni ve daha geniş bir tercih imkânı sunar.

Son olarak, pozitivism ve tarihselciliğin, tarihsel materyalizm akımı içinde yer alıp farklılaşan bilgi kuramları bulunmaktadır. Bunlardaki pozitivist taraf, son zamanlarda, özellikle Marks'ın düşüncelerindeki Hegelci

maddeleri reddedip Marksizmi evrensel genel bir teori haline getirmeye çalışan Althusser'den Poulantzas'a kadar geniş olan Fransız ekolü içerisinde öne çıkmıştır ve bu diğer tarihsel materyalistler (özellikle Poulantzas kastedilerek) tarafından "Marksist kavramlar ile kuşanmış yapısal işlevselcilik" olmakla suçlanmaktadır⁵³. Tarihsel taraf ise, son zamanlarda özellikle Gramsci'nin içinde olduğu İtalyan teorilerde daha ön plandadır ancak İngiliz tarihsel çalışmalarında da, Eric Hobsbawn ve Perry Anderson örneklerinde olduğu gibi, görülmektedir.

Tartışmaların bu temaları, yakın zaman tarihsel materyalist literatüründe de görülebilir. Bir tarafta üretim güçlerinin önceliğine vurgu yapan, küresel kapitalist üretim sistemi kapsamında düşünen ve genel bir teoriye doğru yönelenlerle; diğer tarafta çeperlerdeki sosyal yapılarda bulunan üretim ilişkisi çeşitlerine dikkat çeken ve daha somut bir tarihsel yaklaşım izleyenlerle örtüşen bir işbirliği aramak oldukça ilgi çekici olmaktadır. Bu noktada birtakım şeyler yatıyor olsa da daha karmaşık bir çerçeveyi basite indirgemektedir. Farklı yazarlarda farklı temaların nasıl işlendiğine bakmak daha akıllıca olacaktır.

Merkezle çeper arasındaki işçi maliyetine dayanan eşit olmayan değişim fikriyle bağdaştırılan Argihiri Emmanuel'in üretim güçlerinin önceliğini vurgulamıştır⁵⁴. Bu, bir bakıma, çokuluslu şirketlerin tarihsel rolünün Marksist savunması gibidir ve gündemde olan bazı azgelişmişliği açıklayan *dependencia* tezlerine karşı çıkmaktadır. Aslına bakılırsa, Emmanuel, Gunder Frank'in "azgelişmişliğin gelişimi"nin kapitalizmin bir sonucu olduğu savını bir kenara koyar. Emmanuel ülkeleri sermayeni alımına göre azalan sıraya koyduğunuzda ve tekrar gayrisafi milli hasılaya göre de azalan sıraya koyduğunuzda iki listenin birleşeceğini söylemektedir: "O zaman, ya yabancı sermayeyle azgelişmişlik arasında bir nedensel bağ yok, ki bu durumda çokulusluların çeperi çıkmaza sürüklenme suçlamasını yapamayız ya da çıkmaz, içeri akan uluslararası sermayeden değil; içeri dışarıda kalan sermaye yüzünden oluşuyor"⁵⁵. "Kendine-dönük" gelişme ve "uygun teknoloji" fikirlerine karşı hakir gören bir duruş sergiliyor ("Yoksul ülkeler için olan uygun teknoloji ancak kötü bir teknoloji olabilir... bir anti-gelişme teknolojisi")⁵⁶. Kapitalizmin eleştirenler tarafından, kapitalizmin ilerlemeci rolü unutulmamalıdır:

Kapitalizm kötü bir rüya değil, tarihsel yankıları olan bir sosyal sistemdir; gelişmesinde ilere ve kirliliğe sebep olmasının yanında genel bir okuma-

yazma oranı ve kırk yerine yetmiş hayat beklentisini sağlamıştır. Sonuç olarak bu da, bekleyen sosyal devrimi beklerken, Hindistan'da ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki üretim ilişkileri ne kadar benzer olursa olsun, insanların Hindistan'da ya da Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşaması çok fark etmiyor⁵⁷.

İnsanda “sosyal devrimi beklerken” tabiri modern endüstrinin temelini tamamen gelişmesini beklemek gibi bir anlam seziyor; ancak Emmanuel, kapitalizmin Üçüncü Dünya ülkelerine bunu getiremeyeceğini (önemsiz istisnai durumlar hariç) ve onların kendi iradeleriyle bunu yapabilecekleri gibi bir sav barından bu ülkelerin “kapitalist evreyi atlatması gerektiği” fikrini söylüyor.

Christian Palloix, analizini emek sürecine dayandırmaktadır. Marks'ın kullandığı gibi, emek sürecinin iki kısımdan oluştuğunu düşünmektedir: üretimin farklı fiziksel evrelerindeki bağlantı (sermaye malları, ara malları ve tüketici malları) ve insanların üretimde örgütlenme ve emek arzının sağlanma biçimi. Bunlara sırasıyla objektif ve subjektif kısımlar demek ve daha çok objektif kısım ile ilgilenmektedir. Palloix, üretim güçlerinin üretim ilişkilerinden daha önemli olduğu konusunda Emmanuel gibi düşünmektedir. Üretim ilişkilerinin otonomisi (Çin) tezini, bir başka deyişle, üretimin aygıtının niceliğinde ya da niteliğinde önemli bir değişiklik olmadan, insanların iş için örgütlenme biçimleri ve sosyal sınıfların güç seviyelerindeki devrimsel değişimle sosyalizme geçişin başlama olasılığını bir reddeder. Sosyalizme geçiş olasılığında üretim güçlerine getirilen kısıtlamaları görmezden gelmenin, Palloix, idealizmin tuzağa düşmek olduğu konusunda uyarılmaktadır⁵⁸. Buradan yapılan çıkarım, az gelişmiş ülkelerin, üretim araçlarını sağlayacak üretim faaliyetlerini elde etmek için gerekli olan stratejileri benimsemesidir. Bir başka deyişle, dışarıdan sağlanan üretim araçlarına bağlı kalmak yerine, emek sürecine hakim olmalarını sağlamaları gerekmektedir. Bu noktada, Palloix, Samir Amin'in az gelişmiş ülkelerin “karşılaştırmalı avantaj” (liberal ekonomistler tarafından kullanılan anlamında) yolunu izlememeleri yönündeki fikrini tekrarlamaktadır çünkü “eğer uluslararası iş bölümü eşit değilse, karşılaştırmalı avantaj geçerliliğini kaybetmektedir”⁵⁹ ve özellikle temel endüstrileri kurarak karşılaştırmalı dezavantaj noktalarına asıl çabayı sarf etmelidirler. Amin'in RIO raporuna olan daha önce de bahsedilen eleştirileri, üretim araçlarında bir tekel yaratarak ve merkezdeki emek sürecini kontrol ederek merkez ve çeper arasın-

daki yapısal eşitsizliği devam ettireceği temeline dayanmaktadır. Amin, az gelişmiş ülkelerin hammadde değişiminde ve teknolojinin geliştirilmesi ve paylaştırılmasında kendi aralarında işbirliği sağlamalarını, bu ülkeler için alternatif bir yol olarak görmektedir.

Norman Girvan'ın yayınlanmış makalelerin derlenmesi olan *Corporate Imperialism: Conflict and Expropriation*'de daha kötümser denilebilecek bir bakış açısına sahiptir⁶⁰. Girvan'ın çerçevesi, çakışan ve çatışan ekonomilerin ve politikaların alanıdır: bir tarafta çokuluslu şirketler, diğer tarafta az gelişmiş ülkeler; ikisi de ilişkilerin kontrolünü kazanmaya çalışmakta ve diğerinden daha bağımsız olmaya çalışmaktadır ve az gelişmiş ülkeler bu mücadelede kaybetmektedir. Girvan, şu anda, Üçüncü Dünya ülkelerinin liderlerini, az gelişmiş ülkelerdeki devlet bürokrasilerinin rolünü artırmayı içeren “yeni bir bağlı endüstrileşme modeli”ne ikna etme çabalarını ifade etmektedir: “Ekonomik milliyetçiliğin seçilmesi, Üçüncü Dünya devletlerine kaynak endüstrilerinde yeni ve daha gelişmiş bir rol verilmesini içerir. Önceden şirketlerin çıkarı doğrultusunda kısıtlanan ve sonuçları halk tarafından ödenen koşullar yerine, devletin işlevleri resmi mülkiyetlerini, sermayenin hükümlerini ve emek gücünün yönetimini kapsayacak şekilde genişletilecek.”⁶¹ Bu yeni model, yeni siyasi ve sınıfsal ortaklıkları ve yeni bir meşrulaştırma ideolojisini gerektirmektedir. Bu merkezden gelen özellikle Yeni Düzen’de de bahsi geçen, karar verme gücünün az gelişmiş ülkelere kayması isteğine yönelik bir direnişle karşılaşmaktadır ancak Girvan,

Bu isteği, şirket emperyalizmi dediğimiz sisteme bir darbe olarak yorumlamak zordur. Üçüncü Dünya ülkelerinin toptan bir şekilde küresel özel sermayeyi elinde toplama ya da uluslararası örgütlerin sermayenin ve teknolojinin uluslararası transferleri sağlamadaki temel rolünü yok etme gibi bir gayesi olduğunu gösteren bir kanıt yok⁶².

diyerek devam etmektedir. Emperyalizmin yeni evresinde, Üçüncü Dünya ülkelerinin çokuluslu şirketlerin suç ortağı olduğu bu yeni düzene “yıkılma” demektedir.

Diğer tarihsel materyalistler, daha az kıyameti çağrıştıran, daha iyimser senaryolardan bahsetmektedir. Tamás Szentes örneğin; Üçüncü Dünya ülkelerinin uluslararası ilişkilerde sert bir kopuş olmadan planlı bir sosyalist gelişim olasılığını öngörür⁶³. Yalnızca, gelişen endüstrilerin kırsal sektöre

katkıda bulunması ve etkileşimde bulunmasıyla başarılı olacak, devletin tarımı dönüştürerek ekonomik ikiliği yok edecek politikalar yapması, bunda belirleyici faktör olacaktır. Emmanuel gibi Szentes de, yabancı sermayenin ve teknolojinin olumlu katkısı olacağını düşünmekte ancak özel-yatırım adımlarını takip eden dünya ekonomisi milli ekonomileri bölmeye ve parçaları uluslararası arenada birleştirmesine az gelişmiş ülkelerdeki hükümetler tarafından karşı koyulması gerektiğini düşünmektedir. Burada, neomerkantilist ve tarihsel materyalist Yeni Düzen'e yaklaşımlarının olası birleşme noktasını görebiliriz.

Az gelişmişliğin üstesinden gelmek için stratejilerin tarihsel materyalizm çerçevesinde daha iyimser şekilde Hartmut Elsenhans tarafından düşünülmüştür⁶⁴. Elsenhans, Tiano'nun gelişmenin diyalektiği olarak adlandırdığı metodu ve az gelişmiş ülkelerin bağımlılık noktalarını gelişme sürecinde daha fazla otonomi kazanmak için nasıl bilinçli bir şekilde kullanabileceklerini araştırmaktadır. Farklılaştığı nokta üretim güçlerinde olsa da, o, Emmanuel ve Palloix'den üretim ilişkileri ve üretim güçleri arasındaki dengeye birinin diğerinin alt konumuna gelmesinden daha önem vermektedir.

Elsenhans, Emmanuel'den farklı olarak, Gunder Frank'in çözümünü destekler: "Az gelişmişlik, gelişmemişlikle aynı şey değildir, ancak kapitalist üretim şeklinin gelişmesinden kaynaklanmıştır." demiştir⁶⁵. Bunun sonucunda, şimdiki tarihsel konjonktürde, çeper ülkelerde kapitalizmin oluşmasında "köprü başları" nı oluşturan "yapısal heterojenlik" dediği bir biçime dönüşür. Bu ülkelerin ekonomileri; hammadde veya standardize edilmiş mal ihracatı, sermaye mallarının (çalışma araçları), giderek artan temel ihtiyaçların -özellikle gıdaların- ithalatı ve bütün nüfusa oranla çok küçük kalan, gelir kazanan "köprü başları" nedeniyle çok kısıtlı iç talepten oluşmaktadır. Piyasa gücü; yapısal heterojenliği, tamamen kapsayıcı bir kapitalizme dönüştürmek amacıyla bu yapıyı değiştirmeyecektir çünkü başlıca olarak, emek gücünün ve gelirinin yapısından kaynaklanan iç talep engellenmektedir. Yapısal heterojenliği çözümenin alternatif yolu, devlet kaynaklı sosyalist gelişme ve Elsenhans'ın çalışması tam olarak bu şekilde bir strateji belirlemeye yöneliktir.

İçeriden temel politika gereklilikleri: (1) nüfusun gıda ihtiyacını karşılayacak kadar üretimde ilerleme sağlayacak bir tarımsal devrim ve böylece

gıda ithalatındaki bağımlılığın kaldırılması, (2) gıda ve temel ürünler (“temel ihtiyaçlar” kavramı bu makalenin ilk üç kısmında açıklanmıştır) için yaratılacak olan kitle pazarı için eşitlikçi gelir politikaları ve (3) tarım sektörüne (gübre, kuyu, sulama kanalları, traktörler vb.) katkıda bulunacak olan bir endüstriyel politika ve kitlesel talep için temel mallar. Bunların üçü de birbirine bağlıdır ancak birincisi özellikle üçüncüsüne bağlıdır. Bu nedenle, endüstriyel politikanın kırsal kalkınma asıl hedef olsa da stratejik liderlik rolü vardır. Emmanuel gibi Elsenhans da emek-yoğun, “aracı” ya da “uygun” teknolojileri savunan (yukarıda bahsi geçen Üçüncü Dünya perspektifine bakınız) argümanları reddetmektedir. Bununla ilgili olarak verilen Çin örneğini batı romantikliği olarak görmektedir. Teknoloji sorunu, daha ziyade sermaye ve emek-yoğun süreçlerin düzgün bir karışımı arayışıyla ve sonuçlarına göre çözümlenmelidir. Tarımsal devrime katkıda bulunan sermaye-yoğun bir gübre fabrikası kalkınmaya hizmet ederken, endüstrileşmiş ülke standartlarına göre emek-yoğun, az gelişmiş ülke standartlarına göre sermaye-yoğun olan, ihracat için tüketici malları üreten bir fabrika yapısal heterojenliğini konsolide eder.

Dışarıdan ise, Elsenhans dünya ekonomisinden kopma mitinden kaçınmakta ve az gelişmiş ülkeler için kapitalist ülkelerle kontrollü bir işbirliği olan “bağlayıcı” ve “bağlamayan” davranış birlikteliğini savunur. Tam olarak bu yönü, onu Tiano’nun diyalektiğine yaklaştırır. Elsenhans, örneğin, çokuluslu şirketlerle az gelişmiş ülkelerin yakınlaşmasını ekarte etmez ancak böyle bir işbirliğinde az gelişmiş ülkelerin hükümetlerinin bu şirketlerin faaliyetlerini kendi kalkınma hedefleri doğrultusunda olmasını sağlamalıdır. Bunu da, örneğin; şirketlerin yerel katkılarının artırılması şartını koyarak veya yalnızca kara değil aynı zamanda çalışan gelirlerine de vergilendirme yaparak yapabilir. Süre faktöründeki farklılıklar, mesela; şirketlerin kar yapma süresinin, ülkelerin yapısal değişiminden daha farklı olması durumu, temel olarak farklı hedefleri olan şirket ve az gelişmiş ülkelerin politikalarının geçici bir süreliğine birliğine sebep olabilir. Birçok diğer yazarın (Amin, Tiano, Singer ve Ansari’nin dahil olduğu) önem verdiği gibi Elsenhans da az gelişmiş ülkelerdeki bölgesel işbirliğine önem vermektedir.

Elsenhans’ın diğer tarihsel materyalistlerden daha önce geçtiği nokta, kalkınmanın sağlanması için gereken politikaların yol haritasının olası sos-

yopolitik temeli için “üretim güçleri” kapsamı dışına çıkmak için zorlamasıdır. Bu noktada, birkaç noktaya değinmek gerekmektedir.

Birincisi, siyasi mobilizasyonun ve siyasi bilincin subjektif tarafıdır. Tarımsal kalkınma için, köylülerin düşünce yapısı ve duruşunda kültürel bir devrim şarttır. “Köprübaşı” sektöründeki diğerlerine göre daha ayrıcalıklı olan işçiler, daha fazla eşitlik sağlayacak bir gelir politikası için ikna edilmelidir. Kentsel toplumdışı kalanları mobilize edecek araçlar bulunmalıdır. Elsenhans, siyasi bilincin içeriğinin üretim gücü olarak düşünülmesi gerektiğini yazar ancak bu noktada üretim ilişkilerinin sınırlarında dolaşmaktadır⁶⁶.

İkinci olarak, Tiano’nun dış diyalektiği haricinde, bir de iç diyalektik vardır. Tarımsal değişimin itici gücü olarak düşünülen endüstrinin olmazsa olmaz kalkınması ve teknoloji ithalatı, görece vasıflı iş gücüne stratejik önem kazandırmakta ve daha eşitlikçi gelir politikaları hedefiyle çatışacak gelir eşitsizliklerini yaratacaktır. Bu çelişki (bir tarafta, vasıf yönelik materyal teşvikler, öbür tarafta gelir birlikteliği), rejimlerin kendilerine özgün kalkınma yetenekleri çerçevesinde halledilmelidir.

Üçüncü olarak, değişimin potensiyel lideri olarak devlet sınıfı kavramı vardır ve bu sınıfın sosyopolitik temelini sorunu Elsenhans (yayınlanmamış) bir taslakta tartışmıştır. Özgün milli kalkınma planları olan (hem sermaye birikimi hemde yapısal değişim) -normalde uzun anti-kolonyal mücadeleyle oluşacak olan- devlet sınıfının doğuşu, ancak toplumun ayrıcalıksız kesiminin başarılı bir şekilde mobilize edilmesi koşuluyla olasılık dahilindedir. Kalkınma özgünlüğü ancak dezavantajlı grubun baskısı devam ettiği sürece sürdürülebilir ve bu baskı, devlet sınıfının liderliği doğal haliyle, görece ayrıcalıklı grupta (aydınlar ve kentliler gibi) olduğu için bu baskı sürekli gereklidir. Tarımsal devrime bağlılığın kendisi bu baskıyı aşağıdan sürdürmenin bir yoludur. Toplumun tabanından gelen bir başka baskı kaynağı ise devlet sınıfının içerisindeki diyalektik bir şekilde oluşan rekabettir. Devlet aygıtı içerisindeki alt gruplar, sabit bir sınıfın sabit üyeleri altında olmaktan rahatsız olarak imkanları az olan gruplar arasından müttefik ararlar ve bu da liderlik üzerinde aşağıdan gelen bir baskı oluşturur.

Elsenhans, kalkınmanın diyalektiğini anti-kolonyal çıkış yaparak başlatan çeper ülkelerindeki devlet sınıfına bakmaktadır. Girvan ise (yukarıda bahsedildiği gibi), az gelişmiş ülkelerdeki devlet mekanizmasında olan yeni

gelişmeleri, emperyalizmin yeni evresine karşıt kısımlar olarak değerlendirilmektedir. Burada bir çelişki var mıdır? Bana göre, Elsenhans açısından yoktur. Ona göre tek başına devlet sınıfının ilerlemeci bir yanı yoktur. Eğer tarihsel koşullarla birlikte gerekli sosyal baskılar olursa kalkınmacı liderlik için sadece bir potansiyel vardır. Yeni çok uluslu şirketler tarafından yönetilen uluslararası iş bölümünde devlet sınıfı hile yapsa bile (Amin'e göre RIO'da olduğu gibi), Elsenhans devrimci uygulama için alan bulmaktadır, bunu "imkanları az olan grupların devrimci baskısını artıran refah havuzlarının varlıklarının ne kadar ileriye götüreceğini ve bu grupların ihtiyaçlarının karşılanması konusunda devlet aygıtının rahatlatıcı politikalar öne sürmesi" olarak belirtmektedir⁶⁷. Bu noktada, Samir Amin'in "teorik olarak" yeni uluslararası iş bölümünün az gelişmiş ülkelerin yönetici gruplarıyla ortaklaşmasına imkan vereceği üzerine yorumuna katılıyoruz: "Ancak sadece "teoride"; çünkü tarihin bize öğrettiği şey beklenmedik kazalardır ve çevre ülkelerde ve merkez ülkelerde bunlar geçiş döneminde çelişkilerle dolu olarak gerçekleşebilir (ve kapitalizm için ciddi olanlar)... emperyalizmin yeni seviyesine doğru."⁶⁸ Emmanuel'e içkin olan teknolojik determinizmden uzaklaşp üçüncü dünyadaki devrimci potansiyelin gönüllülük görüşüne doğru ilerliyoruz, ancak bu yine de tarihsel durumların analizine dayalıdır.

Üretim biçimleri ve sosyal değişimler hakkındaki karşıtlıklar tarihsel materyalist literatürden farklı bir noktaya sapmaktadır böyelle analizi seviyesi meselesini uzunca tartışıp sunuyor. Bir tarafta sermayenin uluslararasılaşmasını dünya sistemini homojenleşmesi ve bunu da kapitalist üretim biçiminin bir türünü belirterek, ki bu tür de bütünsel olarak incelenmelidir, yazarlar var. Diğer tarafta ise, "yeni antropolojik ekonomi" çevrelerdeki yeni farklı üretim biçimlerinin kombinasyonlarını mı inceliyor yoksa Pierre Philip Rey tarafından, bu okulun ufuk açıcı düşünürlerindendir, "üretim biçimlerinin eklemlenmesi" olarak tarif edilen durum mu söz konusu⁶⁹.

Dünya sistemi yaklaşımı, özellikle Immanuel Wallerstein tarafından açıklanan şekliyle (Gunter Frank tarafından kurulmuş ve özellikle Fernand Braudel'in yeni çevrilen kitabında geçer) Amerikan okuyucular için yeterli kadar bilinir. Christian Palloix'n çalışması muhtemelen daha az bilinir, muhtemelen daha az ulaşılabilir (dil sorunu bir tarafa, Palloix Fransız okuyucular tarafından çok soyut bulunur). Palloix'in, işçi süreçlerini teme-

line koyduğu analizi, ancak, yeni ekonomik antropolojide anlatılan meselelerle de ilgilidir. Aslında o üretim biçimlerinin eklenmesi nosyonunu kabul etmez, çünkü ona göre her şey kapitalizmle açıklanabilir. Pallox'a göre iki çalışma işlemi vardır: (1) sermayenin ya da endüstriyel seri üretimin çalışma işlemi (kısaca Taylorizm) ve (2) yurt içi çalışma işlemi ya da kullanım için göreceli basit üretim ya da ev işlerindeki gibi ani tüketim. 19'uncu yüzyılın son zamanlarına kadar kapitalizm yurtiçi çalışma işlemiyle yer değiştiren ve devam eden iş arzı temeli üzerinde büyümüştür. İşçiler ilk zamanlarda kırsal bölgelerden geldiler, onların yiyecekleri Doğu Avrupa ya da Latin Amerika'da kapitalizm öncesi yöntemlerle üretildi. Bu yemekleri eşleri hazırladı ve aynı zamanda eşleri kıyafetlerini evde onardı ve onlar ve eşleri yeni nesil işçileri ürettiler. Böylece yurt içi çalışma işlemi, sermayenin çalışma işleminin alt bölümü olarak bütün endüstriyel olmayan üretim işlemleri karışımını sınıflandırmanın en uygun yoludur. Kapitalizm için bu gelişen Amerikan endüstrisi için iş sağlayan işçi dalgalarının zamanı olan 19'uncu yüzyılın sonunda ABD'de bu iki çalışma işleminin mutlu ortak yaşamı sona ermiştir. Bunların Doğu ve Güney Avrupa'daki köyleriyle bağlarının kesilince yurt içi çalışma işlemi daha fazla ihtiyaçlarını yeterince karşılayamadı. Kapitalizm seri üretimle işçilerin ev işlerine sızarak ve tarımı makineleştirerek yurt içi çalışma işleminin etkin olduğu fonksiyonların yerini almak için sermayenin çalışma işleminin sistemli gelişimi ile bu boşluğu doldurdu. Palloix'un oldukça tatsız formülünde, kapitalizm sermayenin çalışma işlemine önceden üstünlük sağlayan iş gücünün yeniden üretimini içselleştirmiştir. Büyük işçi akımları ayrıca sermayeye Taylorizm'e kaydırılan geleneksel sendikalar tarafından desteklenen eski çalışma usullerini bozma fırsatını vermiştir ve bu suretle çalışma işlemi üzerinde kapitalizmin kontrolünü artırmıştır. Ancak çalışma belli bir derece özerklik kazandığı (örneğin daha etkili sendikalar ve siyasi destek) ve seri üretim ve makineleşmenin yoğunluğu arttığı ve işin yeteneksizleştirilmesine karşı koyduğu zaman burada bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Yurt içi çalışma işleminin içselleştirilmesinin maliyeti marjinalleşen toptan tüketim ve diğer parçalarına ulaşılması ile hala içselleştirilen sermayenin için yüksektir ve bu kapitalist şehirde önemli sosyal krizlere yol açmıştır. Fakat sermayenin diğer cevabı, bu alanlarda varlığını devam ettiren sermayenin çalışma işlemi ile yurt içi çalışma işlemi arasındaki eski 19'uncu yüzyıl ilişkisini yeni-

den inşa etmek için üçüncü dünyaya üretimi kaydırma girişimi olmuştur. Palloix'nun belirttiğine göre bu yeni uluslar arası iş bölümünün arkasındaki temel nedendir.

Bu tarihsel yorumlama dünya sisteminin günümüzdeki yapısı hakkında bize ne anlatmaktadır? Wallerstein gibi, Palloix Wallerstein'ın yarı-çevresinin belirsizliğinin olmamasına rağmen dünya sistemini üç parçaya ayırmıştır. Günümüzdeki çoğu ülke, Palloix'e göre, üretilen malların bir kısmının ithalatı için aynı zamanda diğer ülkelere bağlı oldukları için küresel çalışma işleminde orta seviye konumundadır. Onun dediğine göre Fransa bu tür bir orta seviyededir çünkü bazı üçüncü dünya ülkeleri (o kendilerini bu rolde görebilecekleri için Meksikalılara söylüyordu) bazı sermaye mallarının arz etme pozisyonundan az gelişmiş ülke pozisyonuna geçerken Fransa kendi üretim sistemindeki yeniden üretim üzerindeki kontrolünü kaybetmiştir. Böylece hiyerarşi şu şekilde oluşacaktır: (1) Küresel çalışma işlemini yalnız başına kontrol eden hegemonya sosyal yapılar (ABD, Japonya, Almanya) (2) Orta seviye yapılar (3) Gelişmemiş yapılar (hepsi üretilen mallar için dışa bağımlıdır)

Ve sonuç olarak siyasi konu NİEO'nun orta seviyeyi genişletebileceği ve bütünleştireceği ya da orta seviye yapının kapitalizmi kırmak için az gelişmiş ile ortak olup olmayacağı ile tanımlanabilir⁷⁰. Böylece Palloix için diyalektik sistemin merkezindedir. Devrim küresel sistemin kendisinde bir değişim anlamına gelmektedir. Sistemdeki zıtlıklardan yararlanarak çevreden değişimi tanıtabilecek a la Tiano ve Elsenhans'ın diyalektiklerine ilişkin bir ipucu yoktur.

Eğer Palloix yurt içi çalışma işlemine olan sağlam durumların çeşitlerini asimile ederek üçüncü dünyanın mücadelesinin kenara itilmesi hissine sahip olursa yeni ekonomik antropoloji Elsenhans'ın yapısal heterojenliğinin ne belirttiğini irdeleyerek üçüncü dünyadaki gerçek üretim koşullarına daha doğrudan yaklaşır. Bu okulun kilit çalışmasında, Pierre-Philippe Rey'in *Les Alliances De Classes* eseri, yazar kapitalizmin etkisindeki üç aşamayı kapitalizm öncesi çevre yapısında görmektedir. Birinci aşamada kapitalizmin kapitalizm-öncesi üretim tarzını desteklediği süreçte ilişki karşılıklı değişim ile kurulmuştur. İkinci aşamada, kapitalizm çevre yapısından köklerini almıştır ve kapitalizm öncesi yapıları gölgede bırakarak baskı altına almıştır, bunlar ortak yaşamaya devam etmişlerdir. Daha üçüncü

dünyaya ulaşılmayan üçüncü aşamada kapitalizm her şeyi içine çekecektir. Bu yaklaşımın en büyük avantajı şudur ki o dikkati asıl üretim işlemlerine ve bunlar arasındaki çatışmaya ve tamamlayıcı unsurlara yöneltmektedir. İlk başta, konunun önemine ilişkin, kapitalizmin dışardan geldiği ülkelerde ortaya çıkacaktır. Fakat taklit ile aynı yöntem endüstrilemiş ülkelerde gelişen farklı üretim işlemlerinin çalışmalarına da uygulanabilecektir. Kısaca, bu soyutlamalar üzerindeki tartışmalardan asıl üretim çalışmasına geçişin müjdecisi olacaktır. Aidan Foster-Carter bu ihtimali “The Modes of Production Controversy”deki tartışmanın incelemesinde vurgulamıştır ve herhangi birisi onun eğilimleri somutlaştırmadaki keskinliğini takdir edecektir: “tarihin konusu olarak sınıflara sahip olmak zaten soyutlamanın bir seviyesidir fakat bir girdiyi bu rolü ile üretim tarzı olarak kavramsal olarak bahsetmek gerçekte idealizmdir. Üretim tarzları tarihin konusu olmadığı için cümlelerin de konusu olmamalıdır⁷¹.”

Bu pratik vurgu sadece üretim tarzının ne olduğunun açıklama konusu etkisiyle artmaktadır. Foster-Carter bu sorunun yukarı doğru tanımlama ile onu dünya üretim sistemiyle özdeşleştirerek (Wallerstein’in ya da Palloix) tek bir yolla cevaplanabileceğini göstermektedir: tek bir üretim tarzı vardır. Foster-Carter’a göre, bu aşağı doğru firma üzerindeki/firma içindeki üretim noktasındaki ilişkilere tanımlayarak diğer bir yolla böyle cevaplanabilir: “para sisteminin değerinin bozulması ve kaçınılmaz enflasyonun üretilmesi, her And medeniyetinin kendi üretim tarzının olması ve bireylerin iç çamaşırı gibi haftada iki üç kez değiştirmesi.”⁷² Yine de bu en ciddi tarihsel materyalizmin düşüncesindeki boşluğun yattığının görüldüğü ikinci yöndedir. Dünya sistemi hakkında teorileştirme önemli seviyede akademik konum başarısını sağlamıştır, fakat göreceli olarak üretimin gerçek dünyasının türlerini anlamaya ilişkin çok az şey yapılmıştır, tarihsel materyalistler gibi üretimin hem teori hem de eylemin temeli olduğu iddia edilmesine karşın. Bu yöndeki çalışma daha fazla incelik Tiano ve Elsenhans gibi formüllemelere gerçeklik sunmalıdır. Bu tarihsel materyalizmin öğretilen arınma olduğunu değil bir çalışma yöntemi olduğunu gösterir.

Yaklaşık bir buçuk yüzyıl önce Karl Marks “insanlar kendi tarihini yapar, fakat kendi istedikleri gibi yapmazlar” diye yazmıştır. O hem potansi-

yel insan iradesine hem de ihtimalin materyal sınırlarına işaret etmektedir. Giambattista Vico (Marks'ın düşüncelerini bildiği ve takdir ettiği) aynı dönemde tam tersi bir önermeyi ileri sürmüştür: tarih insanları yaratır, ya da buna insan doğasının tek tip ve evrensel olan değil tarih tarafından değiştirilen ve şekillendirilen şey diyebiliriz. Bu önermeler birbirinden ayrı değildir. Bunlar karşılıklı olarak şöyle ilişkilidir: düşünce ve eylem sadece tarihsel olarak anlaşılabilir bir yapısal karşılıklı ilişkide birbirine bağlıdır. Hem Marks hem de Vico bu konuda hem fikirdir. Tarihteki önemli kırılmalar ya da dönüm noktaları şimdiye dek genel olarak geçerli bilim olarak kabul edilen, ideoloji olarak görülen akli yapılarıdaki noktalardır (çünkü pratik olarak belirli tarihsel koşullar altında eyleme yön vererek yararlıdır).

NIEO'nun böyle bir dönüm noktası olup olmadığı açık bir soru olarak kalmaktadır. Michael Hudson bunun, bunu Adam Smith'in klasik ekonomisini üreten ilk endüstri devriminin ve Marksizmle kafa tutan batı dünyasında şu an kurulu ekonomik ve sosyal teorileri tehlikeye atan ikinci endüstri devrimin üstünde görerek, "uluslar arası ilişkilerdeki bugünkü kırılmanın kaçınılmaz olarak benzer bir yeni ideolojik yapılar, doğrulamalar, akılcılaştırmalar takımları ile ilişkilendirme" olduğunu düşünür⁷³. Diğerleri NIEO'yu bir dönüm noktası olarak değil üçüncü dünyayı belirleyen ya da burjuvalaştırılan hegemonyanın yeniden ayarlanması olarak görmektedir. Girişilen hızlı bir literatür anketinin ortaya çıkardığı gibi, kurumun hala bilimin otoritesiyle konuşmasına rağmen farklı konumlardaki ideolojik yapılar radikal eleştirmenler, özellikle yeni merkantilistler ve tarihsel materyalistler, tarafından daha açık hale getirilmiştir.

Doğası gereği radikal eleştiri bitmeyen bir iştir. Eleştirmenler tarafından geliştirilen konular potansiyel olarak zengindir, fakat onların çalışmaları hala başlangıç kalitesindedir. Eleştirel analiz yollarına vermek için yapılması gerekenler deneysel çalışmalara tam bir zemin açmıştır. Bu araştırma için kaynakların üzerinde baskın kontrolü olan akademik kurumların engelleri ile zıtlama görevidir. Ve bu çabadan, eğer başarılı bir şekilde bu ve diğer engellerin aşılmasına devam edilirse, sırası gelince modası geçmiş olacak tarihsel kurumlara bağlı ideoloji gibi algılanacak yeni bir bilim meydana gelecektir.

Notlar

Bu metin ilk olarak International Organization, vol. 33, no. 2 (Spring 1979), pp. 257-302'de yayınlanmıştır.

1 Bu makaleyi gözden geçirenler benim siyasi bir pozisyonumu başlangıçta belli etmemi önerdiler ki, herhangi bir siyasi etikette rahat edemediğim için benim açımdan bu yapması çok zordur. Ben kendimi muhafazakar olarak görüyorum ama bunu yaptığımda bunu elde edilmiş imtiyazın egoistçe savunulması olarak görenlerle olan işbirliğime zarar verir. Benim muhafazakarlığım en başta tarihçilik, ya da olaylar ve fikirlerin belirli bir yapı içerisinde ortaya çıkması anlayışıdır, ki bu değişimin olasılıklarını ortaya çıkarır. Burada Machiavelli'nin *necessita* tanımı ile aynı yerdeyim. Benim muhafazakarlığım aynı zamanda kazanma şansı düşük olan ülkelere belli bir hak ve eşitlik sağlamak ve hali hazırda kurulu olan refah ve güce kuşukulu yaklaşan bir muhafazakarlıktır. Buna, kapitalizm öncesi, Jacobite ve anti-Whig muhafazakarlık diyebiliriz. Bu beni bütün bürokrasilere şüpheli hale getiriyor (bürokrat olarak iyi insanlar olmasına rağmen) hükümete ait, tüzel, uluslararası ya da akademik olması fark etmez. Eleştirel solun bazı düşüncelerini sağdan ya da günümüzün siyasi merkezinden ziyade kendime yakın olarak buldum (yeni solun skolastisizminden farklı olarak), ki kendime çalışılabilir olarak gördüklerimin çoğunun benim tarihselciliğimi idealist olarak gördüğünü biliyorum. Bir yazar itirafı için bu kadar çok fazla oldu.

Yazar Robert Keohane, John Ruggie ve Peter Katzenstein'in eleştirel yorumları için minnettardır.

- 2 United Nations Institute for Training and Research, *A New International Economic Order: Selected Documents 1945-1975*, vols. I and II, compiled by Alfred George Moss and Harry N. M. Winton (UNITAR Document Service No. 1).
- 3 Richard N. Cooper, Karl Kaiser, and Masataka Kosaka, *Toward a Renovated International System*, The Triangle Papers 14 (New York: The Trilateral Commission, 1977).
- 4 Club of Rome, *Reshaping the International Order: A Report to the Club of Rome*, Jan Tinbergen, coordinator, Antony J. Dolman, editor, Jan van Ettienger, director (New York: E. P. Dutton and Co., 1976).
- 5 Mahbub ul Haq, *The Poverty Curtain: Choice for the Third World* (New York: New York University Press, 1976), p. 84.
- 6 Robert W. Tucker, *The Inequality of Nations* (New York: Basic Books, 1977)
- 7 Michael Hudson, *Superimperialism: The Economic Strategy of the American Empire* (New York: Holt, Rinehart, and Winston, 1972), and *Global Fracture: The New International Economic Order* (New York: Harper and

- Row, 1977).
- 8 Christian Palloix, *Travail et production* (Paris: Maspero, 1978).
  - 9 Samir Amin, "Self-Reliance and the New International Economic Order," *Monthly Review*, vol. 29, no. 3 (July-August 1977), pp. 1-21.
  - 10 C. Fred Bergsten, "Access to Supplies and the New International Economic Order," in Jagdish N. Bhagwati (ed.), *The New International Economic Order: The North-South Debate* (Cambridge, Mass.: Massachusetts Institute of Technology Press, 1977), pp. 199-218.
  - 11 Wassily Leontief et al., *The Future of the World Economy* (New York: United Nations/Oxford University Press, 1977).
  - 12 Leontief, *Future of the World Economy*, p. 62.
  - 13 Bhagwati, *New International Economic Order*, pp. 20-21.
  - 14 Bkz., Herbert Feis, *Europe, the World's Banker, 1870-1914* (New Haven, Conn. Yale University Press, 1930).
  - 15 Leontief, *Future of the World Economy*, pp. 10-11.
  - 16 a.g.e. pp. 4-5, 7-8, 35, 41.
  - 17 Cooper, Kaiser, and Kosaka, *Toward a Renovated International System*, p. 17.
  - 18 Bhagwati, *New International Economic Order*, pp. 355-356,
  - 19 a.g.e., p. 374.
  - 20 Cooper, Kaiser, and Kosaka, *Toward a Renovated International System*, pp. 34-38, 41-42.
  - 21 a.g.e., p. 25; Bhagwati, *New International Economic Order*, pp. 240-249.
  - 22 Cooper, Kaiser, and Kosaka, *Toward a Renovated International System*, p. 26; Bhagwati, *New International Economic Order*, pp. 199-214.
  - 23 Bhagwati, *New International Economic Order*, pp. 81-97.
  - 24 a.g.e., pp. 105-115.
  - 25 Bohuslav Herman, *The Optimal International Division of Labour* (Geneva: International Labor Office, 1975), pp. 131,132.
  - 26 a.g.e., p. 51.
  - 27 a.g.e., Appendix D.
  - 28 Hans Singer and Jared Ansari, *Rich and Poor Countries* (London: George Allen and Unwin, 1977).
  - 29 a.g.e., pp. 65-66.
  - 30 Herman, *Optimal International Division of Labour*, pp. 31-32.
  - 31 Singer and Ansari, *Rich and Poor Countries*, p. 38.
  - 32 Club of Rome, *Reshaping the International Order*, p. 160.
  - 33 Singer and Ansari, *Rich and Poor Countries*, p. 196.
  - 34 Amin, "Self-Reliance," p. 20.
  - 35 Singer and Ansari, *Rich and Poor Countries*, p. 108.
  - 36 a.g.e., p. 212.

- 37 Club of Rome, *Reshaping the International Order*, p. 43.
- 38 a.g.e., p. 107.
- 39 Mahbub ul Haq, *Poverty Curtain*, p. 6.
- 40 a.g.e., pp. 40-41
- 41 a.g.e., p. 213.
- 42 McNamara to the Board of Governors of the World Bank, September 1972, a.g.e., p. 10
- 43 "İlimli Uluslararası Düzen", Dış İlişkiler Konseyi'nin 1980'lerdeki projesinde sunulan kitabın amacıydı. Albert Fishlow, Carlos F. Diaz-Alejandro, Richard R. Fagen, and Roger D. Hansen, *Rich and Poor Nations in the World Economy* (New York: McGrawHill, 1978). Kavram, Stanley Hoffmann'ın "ilimli uluslararası sistem"i kullanışıyla aynı anlamda okunmalıdır, ki bu devrimci ayaklanmaların etrafını saran ya da aşırı karşı çıkışlarda ve uluslararası organizasyonların meselelerini hallederken ciddi seviyede kapsam sağlayan anlamdadır. Bkz., Hoffman, "International Organization and the International System," *International Organization*, vol. 24, no. 3 (Summer 1970), pp. 389-413.
- 44 Tucker, *Inequality of Nations*, p. 135.
- 45 a.g.e., p. 93.
- 46 a.g.e., p. 110.
- 47 Hudson, *Global Fracture*, p. 1.
- 48 a.g.e., p. 33.
- 49 a.g.e., p. 120.
- 50 Andre Tiano, *La dialectique de la dependance: analyse des relations economiques et financieres internationales* (Paris: Presses universitaires de France, 1977).
- 51 Hudson, *Global Fracture*, p. 166.
- 52 a.g.e., pp. 225-226.
- 53 G. van Benthem van de Bergh, cited by Aidan Foster-Carter, "The Modes of Production Controversy," *New Left Review*, vol. 107 (January-February 1978), p. 56.
- 54 Arghiri Emmanuel, "The Multinational Corporation and Inequality of Development," *International Social Science Journal*, vol. 28, no. 4 (1976), pp. 743-772.
- 55 Emmanuel, "Multinational Corporation," p. 760.
- 56 a.g.e., p. 764.
- 57 a.g.e., p. 762.
- 58 Palloix, *Travail et production*, p. 72.
- 59 Amin, "Self-Reliance," p. 18.

- 60 Norman Girvan, *Corporate Imperialism: Conflict and Expropriation. Transnational Corporations and Economic Nationalism in the Third World* (White Plains, N.Y.: M. E. Sharpe, 1976).
- 61 a.g.e., p. 6.
- 62 a.g.e., p. 8.
- 63 Tamas Szentes, "Structural Roots of the Employment Problem," *International Social Science Journal*, vol. 28, no. 4 (1976), pp. 789-807.
- 64 Hartmut Elsenhans, "Overcoming Underdevelopment. A Research Paradigm," *Journal of Peace Research*, vol. 22, no. 4 (1975), pp. 293-313, and "The State Class in the Third World: For a New Conceptualization of Periphery Modes of Production" (unpublished)
- 65 Elsenhans, "Overcoming Underdevelopment" p. 294.
- 66 a.g.e., p. 304.
- 67 a.g.e., p. 309.
- 68 Amin, "Self-Reliance," p. 13.
- 69 Pierre-Philippe Rey, *Les alliances de classes* (Paris: Maspero, 1976).
- 70 Palloix, *Travail et production*, pp. 131-132.
- 71 Foster-Carter, "Modes of Production Controversy," p. 55.
- 72 a.g.e., p. 74.
- 73 Hudson, *Superimperialism*, pp. 174-175.

---

19 Emek ve hegemonya (1977)

Burada incelenen meseleler Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ile Birleşik Devletler arasındaki ilişkiyle alakalıdır. Her ne kadar bir kısmı sembolik öneme sahip olsa da ve siyasal ve toplumsal hayatta sembollerin anlamı azımsanamazsa da, ele alınan olayların hiçbirisi dünya meselelerinin gidişatına hakiki anlamda büyük bir etki yapmamıştır. ILO katılımcıları meselelerin sendika ve işverenin hükümet denetiminden bağımsızlığı ilkesini akla getiren “tripartizm/üç-tarafılık” üzerine olduğunu söylemişlerdi. ILO üzerine akademik tartışma “işlevselcilik” etrafında, özerk toplumsal güçlerden türeyen uluslararası entegrasyonun potansiyeli hakkında daha ezoterik bir vurgu etrafında, dönmüştür. Her iki kavram da kullananların normatif tercihlerini ifade eder ancak her ikisi de temel toplumsal ve siyasal güç ilişkilerinin yetersiz ve hatalı temsilidir. Güç ilişkilerinin daha geçerli bir algısına sahip olma girişimi dünya üretim süreçlerinde ve bu süreçlerde ortaya çıkan toplumsal ilişkilerdeki değişiklikleri dikkate almaktadır. Bu değişiklikler gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde farklı görünüşler altında ortaya çıkan korporatif bir devlet biçimiyle ilintili olarak görülecektir. Bu temel ilişkiler, karşılık olarak ekonomik ve toplumsal kalkınma sorunlarını, dünyadaki Amerikan gücünün doğasını ve bugünkü uluslararası örgüt sürecini şekillendirir bir halde görülebilir. ILO’nun şimdiki çıkmazı, kendi başına ele alındığında bu daha derinlerdeki temayüllerin izini sürmemize olanak sağlayacak bir izlek halinden daha az ilgiye mazhar bir şey haline gelir. Araştırmanın gerçek konusundan ziyade bir vesile haline gelir.

Gözle görünür siyasi eylemin yer aldığı temel ilişki yapılarının tasarlanmasının ön aşaması, tarihsel yöntemi en iyi şekilde, bu yönetime dair Collingwood’un “tarihteki olaylar hiçbir zaman tek başlarına olgular de-

ğildir, hiçbir zaman salt tefekküre yönelik bir temsil değildir, ancak tarihçilerin kendisine baktığı değil, onların içerisindeki fikri ayırt etmek için kendisi üzerinden baktığı şeylerdir”¹ argümanı çerçevesinde ele alınabilir.

Hegemonya, Korporatizm ve ILO

Birleşik Devletler hükümeti 5 Kasım 1975’te, Birleşmiş Milletler’in uzmanlaşmış bir kurumu olan ve ABD’nin 1934’ten beri üyesi olduğu Uluslararası Çalışma Örgütü’nden çekilme tebligatı verdi. Çekilmeyi bildirme süresi iki yıldır. ABD, hükümeti bu sürede tebliğini geri çekmezse bu iki yılın sonunda artık ILO üyeliği sona erecektir.*

Bu olay dünya siyasetinin küçük evrenine, uluslararası emek alanına dikkatleri çekmekte. Güç, ideoloji ve kişilik, devletler arasındaki ilişkilerde olduğu gibi burada da olayları şekillendiriyor, ancak güç, *grosspolitik* içinde ideolojik aşırılığa ve kişisel mizaca harikulade bir sınırlama iken, ideoloji ve kişilik bazen emek meselelerinde güç ilişkilerini karikatürize ediyor. Yakın gözlemci gerçek dramının, her şeye rağmen tam burada, emek sahasında ortaya çıktığını fark etmeye meyyaldir. Emegi işe karıştıran güç mücadeleleri, siyasi gücün üzerine yerleştiği nihai kaynak olan üretimin denetimiyle ilgilidir. ILO üzerine çekişmenin ehemmiyeti, kurumun ideolojik niteliğinden ileri gelmektedir: ILO belli bir üretim ilişkileri modelini sembolize etmiştir.

Antoni Gramsci hegemonya kavramını nesnel maddi güçlerle Marksçı anlamda etik-siyasal fikirler arasındaki birliği ifade etmek için kullanmıştır. Üretim üzerinde tahakküme dayanan gücün, baskın gruplar ile tâbi gruplar arasında tavizi veya uzlaşmayı içine alan bir ideoloji üzerinden rasyonalize edildiği yapı ile üstyapı arasındaki bir birlik.² Hegemonyacı uzlaşmada, baskın gruplar tâbi grupları tatmin etmek için kendi baskınlıklarını tehlikeye atmayacak şekilde bazı tavizler verirler. Uzlaşmanın dili, her ne kadar altında yatan güç yapısı baskın grupları kayırmaya meyilli olsa da, evrensel çerçevede ifade edilmiş müşterek çıkarların dilidir.

* Birleşik Devletler Kasım 1977-Şubat 1980 döneminde ILO’dan ayrılmıştı. Çekilme sürecine dair daha ayrıntılı bir tartışma için bkz. Mark F. Imber, *The USA, ILO, UNESCO, and IAEA: Politicisation and Withdrawal in the Specialised Agencies* (London: Macmillan, 1989).

Kavramın bu Gramscici anlamıyla, ILO, üretim ilişkilerinde küresel bir hegemonyanın ifadesi olmuştur. 1919'da Versay Anlaşmasının yapımına uzanan kökleri itibariyle ILO, muzaffer güçlerin Bolşevizm şeytanına verdiği tepkiydi.³ ILO'yu yaratarak makbul bir kapitalizm çerçevesinde toplumsal ve endüstriyel reforma örgütlü emek katılımına zemin hazırlamışlardı. Savaş-arası dönemde ILO reformcu sosyal demokrasi ruhu tarafından, baskın muhafazakâr güçler tarafından dayatılan pratik sınırlara da her zamankinden daha ihtiyatlı yaklaşarak, beslenmişti.

Birleşik Devletler'in Versay Anlaşmasını reddetmesi, ABD'nin ILO üyeliğini engellemiştir, ancak Roosevelt yönetimi bu engeli aşmış ve ABD ILO'ya katılmıştı – bu ihmalkâr bir tecritçiliğe yol açmamak için daha ziyade sessizce ve Amerika Emek Federasyonu nezdinde pek bariz ilgi olmaksızın atılmış bir adımdı.⁴ Hükümetin girişimi Yeni Düzen'e uluslararası bir boyut katma arayışıydı. O andan itibaren Birleşik Devletler ILO içindeki hegemonyacı uzlaşmanın şekillenmesinde başı çekti. 1944'te Philadelphiada büyük bir ILO konferansına sponsor olarak Roosevelt yönetimi örgütün savaş sonrası uluslararası sosyal politikada kayda değer bir rol almasını teşvik eder gibi görünmekteydi. Soğuk Savaş yıllarında ILO'nun sendika bağımsızlığına ve toplu sözleşmeye yaptığı vurgu, Amerika'nın dünyadaki baskın konumunun bir ideolojik veçhesini ifade ediyordu.

Şu anda ILO bir sis bulutu altında durmakta. Bunun sebebi bir zamanların hegemonyacı uzlaşısının çözülmüş hale gelmiş görünmesidir. Daha kuvvetli güçler arasında (Amerikalı, Batı Avrupalı ve şimdi bir de Sovyet) sağlam bir bütünlük yok artık ve daha az kuvvetli ancak büyüyen etkiye sahip olanlara (Üçüncü ve Dördüncü Dünyalar) verilebilecek tavizlere dair bir fikir birliği de yok. Bilhassa Amerikalı örgütlü emeğin sesi kendisi için kabul edilebilir bir uzlaşmanın tekrar ILO üzerinden bir araya getirilip getirilemeyeceğini ve ima yoluyla dünya üretim ilişkileri hegemonyasının alternatif bir kurumsallaşmasının mümkün ve tercih edilebilir olup olmayacağını sorgulamıştır.⁵ İşte ABD'nin çekilme tebligatının anlamı budur, ancak anlama ulaşmak için polemik katmanları arasından sıyrılmak ve meseleyi emeği etkileyen güçlerin küresel perspektifine yerleştirmek gerekir.

ABD'nin çekilme mektubunda sunulan birincil sebep, “tripartite/üç taraflı temsilin aşınmasına” yönelik “esaslı bir endişe” idi.⁶ ILO, üyesi olan ülkelerden sendika ve işveren temsilcilerini olduğu kadar hükümet tem-

silcilerini de içine alır. Bu emek ve işletme temsilcileri her ne kadar hükümetler tarafından seçilse de, temsiliyeti en yüksek örgütlere danıştıktan sonra seçilmeleri gerekir ve ILO konferansındaki hükümetlerden ayrı olarak toplantı yapar ve oy kullanırlar. Bu, ILO'daki üç taraflı temsilin şekilsel anlamıdır. Dış İşleri tarafından imzalanmış mektubu yazanlar, sosyalist ülkelerden ve pek çok Üçüncü Dünya ülkesinden heyetlerin sendikalar ve işverenleri temsil ederken, bu kavramları kendi anladıkları şekilde görmediklerini söylüyordu.

Bir kavramın anlamı, onu kullananların tecrübesinde aranmalıdır. Doğal olarak şu soruyu sorabiliriz: ILO'yu yargılamakta bir standart olarak "üç-taraflılığın" *Amerikalı* anlamı nedir? Cevap vermek için ise ILO yapılanmasından ve şekilsel prosedürden uzaklaşıp modern kapitalist devletin evrimi içinde değişen emek gerçekliğine doğru bakmamız gerek.

Burada mitoloji ve gerçeklik ayrışır. Amerikan iş dünyasının mitolojisi, sınırlardan azade girişimin küçük müteşebbisidir. Gerçekliği ise yönetici evrak çantasıyla banliyö trenine binen şirket bürokratıdır. Emegın mitolojisi, patronlar karşısında tanınma ve itibar elde etmeye yönelik kahramanca mücadeledir. Gerçeklik ise yasalarla arka çıkma, şirket yönetimiyle nelerin verilip nelerin alınacağını pazarlığı ve bireysel işçi sorunlarının idari işleme tabi tutulmasıdır.

Amerika'da 1930'lardan bu yana tereddütle, ancak sürekli olarak yeni yapılar ortaya çıkmıştır – örgütlü emegın Amerikan ekonomisinin denetimi için şirket yönetimi ve hükümetle bütünleşmiş bir bütününü oluşturduğu, artan görünürlükte ve etkinlikte korporatist devlet yapıları. Bu yapısal birlik içerisindeki bağ, simbiyotiktir – emek, işletme, ve hükümet, seçilmiş çıkarların geliştirilmesi için küreği doldurup boşaltırlar, ancak her birisi bir diğerine muhtaçtır ve bunun da bilincindedir. Çatışma, ortak çıkar sınırları dâhilinde meydana gelir.⁷

Korporatist devletin yükselişi, seçim demokrasisinin arta karmaşıklık-taki ulusal ekonomi politikası meseleleriyle yeterli ölçüde başa çıkmadaki kabiliyetsizliğinin muadiliydi. Korporatist devlet Faşist İtalya'da olduğu gibi resmi kurumlar tarafından açıkça dayatılmadığında, hükümetle ekonomik çıkarları ilişkilendirmeye yönelik daha az resmi ve daha çok akışkan prosedürler üreten doğal bir büyüme görünümü arz etmiştir. Her ne kadar bu eğilim tüm endüstrileşmiş kapitalist ülkelerde gözle görülebilir idiyse de, Birleşik Devletler'de korporatist devletin ortaya çıkışının, Birleşik Devlet-

ler ekonomisinin dünyadaki baskınlığından dolayı özel bir önemi vardır. Devlet içerisindeki korporatist hegemonya, dışarıya Amerika'nın küresel hegemonyası olarak yansıtılır.

Amerika'daki örgütlü emek açısından bu yeni birleştirici ilişkiler yapısının uygulamada kabul edilmesi, bugünkü Amerikan siyaset bilimi jargonunda “modernleşme” adı verilen süreç üzerinden gerçekleşmişti. “Modernleşme” geleneksel olarak cemiyetin ya da etnik bağların maddi çıkarların daha bürokratikleşmiş bir düzenlemesine tâbiyetini ifade eder. Tarihsel olarak, Birleşik Devletler'deki sendikalar, Amerika toplumunun alt tabakalarının ana akım Amerikan yaşamına karışmasına (ana akımın dışındakiler büyük şehir siyaset makineleri ve Mafya-tarzı suç olmakla) yardımcı olmuş kurumlardan biriydi. Gompers döneminde (1886-1924), İrlandalı ve Alman göçmenler, emek hareketi içerisinde önde gelen etnik gruplar haline gelmişti. CIO'nun 1930'lardak, kitlesel-üretim endüstrilerini sendikalaştırması, güney ve doğu Avrupa'dan gelen göçmen grupları da içine dâhil edecek şekilde genişlemişti.⁸ Bu sürecin devamı olarak 1960lar, siyahları ve Latin Amerikalıları da birleştirecek bir evre olabilirdi, ancak korporatist devlet, emek hareketinin daha da genişlemesine yönelik bu adım atılmadan evvel son nefesini veriyordu. Bu en son dönemde Amerikan örgütlü emeği korporatist devletin sofistike hale gelmiş, bürokratikleşmiş mekanizmasına uyumlanmak açısından hayati bir evreden geçmiştir.

Bu yeni yapıların ortaya çıkmasıyla birlikte örgütlü emek, hali vakti yerinde işçiler, tüketim ve hayat tarzı bakımından kendilerini orta sınıf olarak gören orta-gelirli vatandaşlardan oluşan Amerikan iş gücünün dörtte birini temsil etmişti.⁹ Bu insanlar için emek hareketi kayda değer derecede istihdam garantisini, işyeri koşulları üzerinde denetimi ve keyfi işveren eylemleri karşısında savunmayı gerçekleştirmişti. İstikrarlı bir sendika-yönetim ilişkisi tarafından koruma altında olanlara ek olarak, büyük kamusal ya da özel örgütlerde, işçi güvenliğinin şirket politikalarının sonucu olarak ortaya çıktığı bürokratikleşmiş ve gayri şahsi bir paternalizm sayesinde karşılaştırılabilir şartlardan faydalanan bir başka işçi grubu vardı. Bu temel olarak beyaz-yaka grubu, yakın zamanda sendikalaşmanın ana hedeflerinden biri haline geldi. Bu iki grup toplamda Birleşik Devletler iş gücünün en fazla yarısına tekabül edecektir, ekonomiden kayda değer bir menfaat elde edebilmiş olan yarısına.

Ekonomi, iş gücünün diğer yarısıyla daha kötü geçiniyor. Büyük ölçüde sendikasıız, ağırlıklı bir şekilde kadınlar ve azınlıklar tarafından temsil edilen, istihdamları istikrarsız ve kariyer imkânları çok sınırlı olan ya da hiç olmayan bu daha aşağıdaki kesim, yukarıdaki ayrıcalıklı kesimin ekonomik bir çöküşün darbesini yumuşatacak olan bir insan tamponudur.¹⁰ Korporatist devletin örgütlü emeğin liderleri tarafından kabul edilmesi, sendikaların bu aşağıdaki yarıyı büyük ölçüde yalnız bıraktığı, ya da bunlar arasında sendikalaşmaya yönelik yalnızca sembolik girişimlerde bulunduğu anlamına geliyor.¹¹

An itibariyle korporatizm, iki paralel hareket halinde ilerliyor. İlki üretimin örgütlenmesi üzerine, emeğin icra edileceği şartlar ve ürünün bölümümü üzerine daha merkezileşmiş müzakereye doğrudur. Bütün bunlar belirsizliklerin azaltılması, ekonomik iklimi kontrol etme ve onu daha tahmin edilebilir kılmanın – endüstri, sendika liderleri ve hükümetler tarafından paylaşılan bir amacın – araçlarıdır. Sendika liderlerinin bakış açısından, merkezileştirici kararlar avam sendika işçisini müzakerelere katılanlara daha fazla bağımlı hale getirirken aynı zamanda grev çağrısı yapma zorunluluğunun riskini azaltıyor. AFL-CIO'nun başkanı George Meany birkaç yıl önce şöyle demişti: “İşçi grevlerinin yılda 7500 ABD doları ya da daha fazlasına mal olması pek akla yatkın olmadığına dair büyüyen bir hissiyat var... Şimdi işçilerin küçük bir evi var, üniversiteye giden bir iki çocukları da olabilir. Siz bu işçileri greve sokacaksınız, bir hafta içinde kapının önüne konacaklar. Bu yüzden biz, sadece bu temel üzere, grevleri gündemden çıkarmak istiyoruz.”¹²

Bu paralel hareketlerin ikincisi, işçinin çıkarları ve sadakatinin büyük işverenle daha yakın bir ortaklık içinde olduğu işletme korporatizmine doğrudur. IBM, sendikasıız işletme korporatizmine bir örnek teşkil eder, ancak başka büyük işletmeler, sendikaları kabul ederek ve onları yönetimle bir simbiyotik yaşamın cazibesine çekerek biraz daha meşru olan bir ilişkide daha çok avantaj görmüşlerdir. Emek piyasasının ikiliği, bu korporatizm biçimini iş gücünün yukarıdaki yarısı içerisine yerleştirmiştir.

Amerikan sendikacılığının bu dönüşümünün kontrolünü elinde tutan kişilik, AFL-CIO başkanı George Meany'dir. Meany'in kariyeri, örgütlü emeğin korporatist devletle bütünleşmesinin canlı bir örneğidir. Çalışma yasaması lobicisi olarak ilk kez New York, Albany'de, sonra da Washington'da işe başlayan Meany kariyerinin zirvesinde başkanlara ula-

şabilecek düzeye erişti. Meany'in İkinci Dünya Savaşı Savaş Emeği Kurulu ve onun Kore Savaşı'ndaki muadiliyle olan tecrübesi onda üç-tarafli mekânizma üzerine olumlu bir izlenim bıraktı. Hiçbir doktrinsel sebep Meany'in gelirler politikasına yönelik girişimlerinde Nixon'la işbirliğine girmesine engel olmadı. Ödemeler Kuruluna karşı çıktığında ise, Nixon'ın kurulun oluşumunu emek karşıtı bir şekilde sokarak ona "ihamet ettiği" kanaatinden ileri gelmişti. Bir pragmatist olan ve hiç bir şekilde demagog olmayan Meany (radikallere meydan veren türden olaylar olarak gösteriler ve yürüyüşlerden nefret ederdi), kapalı kapılar ardında sıkı pazarlıklardan ve başarılı olan pazarlıklara sadakat ve disiplinli bir bağlılıktan yanaydı. Eski tip emek hareketi liderinin kişisel erdemlerini yeni korporatizmin bürokratikleşmiş karar alma mekanizmalarına taşımıştı. Eleştirel olmayan, tam tersine genel itibarıyla onu anlayan biyografi yazarı Joseph C. Goulden son tahlilde Meany'in özünde bir örgüt adamı¹³ olduğunu iddia ediyordu – doğal yaşam alanını korporatizmde bulan bir tür.

Çalışma ekonomisi profesörü ve 1975-1976'da Nixon ile Ford yönetimlerini birleştiren Çalışma Bakanı John Dunlop, her ne kadar topluma olan etkisi itibarıyla Meany'den daha aşağı bir kişilik olsa da, korporatist devletin önde gelen bir mimarı olmuştur. Meany'in akademisyenlere açık bir şekilde ifade ettiği güvensizliği – eski tip emek hareketi liderliğinin sevecen bir niteliği – akademik kuramlaştırmaları, inşaat sanayinin endüstriyel ilişkilerindeki tecrübesi ve belki de siyasal hırsları tarafından kontrol altında tutulan Dunlop için bir istisna yapacaktı. Çalışma Bakanı olarak Dunlop, Meany için mükemmel bir tamamlayıcıydı.

Dunlop'un hükümetteki işleri, akademik çalışmalarıyla tutarlı bir şekilde, örgütlü ekonomik çıkarlar arasında meselelerin müzakeresine vurgu yapıyordu. *New York Times* yazarı A. H. Raskin, Dunlop'un Ocak 1976'da Çalışma Bakanlığı'ndan istifası üzerine onun gidişinin "bu ülkede kalkışılmış olan en iddialı şekilde en üst düzeydeki endüstri ve emek hareketi liderlerinin Federal Hükümete ulusal ekonomi politikasını şekillendirmekte danışmanlık yapacağı bir gölge kabine kurma deneyini rafa kaldırmıştı" diyerek bu noktaya parmak basıyordu.¹⁴

Bu "gölge kabine," MEany'in ve diğer yedi ana sendikanın liderlerinin General Motors, General Electric, US Steel, Alcoa, Mobil Oil, First National City Bank, Bechtel Group, ve Sears Rorebuck'la birlikte yer aldığı, başkana bağlı Emek Yönetimi Komitesiydi. Dunlop bunu, yürütme ya da Kongre ta-

rafından harekete geçilmeden önce politikalara dair bir uzlaşmaya varmanın aracı olarak görmüştü. Dunlop'un bununla bağlantılı bir başka hedefi, sağlık ve güvenlik gibi alanlardaki düzenlemelerin çerçevesini emek-yönetimi müzakeresine çevirmektir. Böylece ilgili işletmeler ve sendikalar işçilerin ve genel olarak toplumun sağlık riskleriyle ilgili ne yapılması gerektiğine karar vereceklerdi. Dunlop "düzenleme, çatışma halindeki bakış açılarının özel olarak uzlaştırılmasının saiklerini azalttığını" iddia ediyordu.¹⁵ Raskin şu noktayı gözden kaçırmamıştı: "tüketiciler, çevreciler, küçük işletmeler ve vatandaşlık hakları grupları gibi güçleri temsil eden yeni mekanizmalardan dışlanmak, onu toplumun genelinin zararına, tekelin çıkarlarını ilerleten bir hile aygıtı haline getirebilir."¹⁶

Dunlop'un istifa ettiği dönemde çalışmakta olduğu – farkında olmadan onun ayrılmasının sebebi olacak olan – proje, inşaat sektörü için merkezileşmiş bir üç-taraflı pazarlık yapısı tahayyül ediyordu. Bu tasarı, sektör içerisinde gücü yerel müteahhitlerden ve sayısız küçük işverenden alıp, ücretler ve giderleri kamu yararı politikalarının enflasyon-karşıtı ve büyüme hedefleriyle uyumlu bir seviyede tutmak için hükümetin onları razı etmeye çalışacağı koşullarda karar alacak olan ulusal sendikalar ve müteahhitler birliklerine devredecekti. Bu tarz merkezileşmiş karar alma süreçleri elbette, sadece sendikalaşmış inşaat sektörüne uygulanacaktı, sendikalaşmamış olan yüzde elliden daha fazlalık inşaat sektörüne değil.

Korporatist devlet yapılarında daha büyük bir bütünleşmeye doğru atılan bu adımlar, korporatist hegemonyadan dışlanmış olanların radikal protestolarından değil, özel teşebbüs mitolojisinin taraftarları tarafından boşa çıkarılmıştı. Geleneksel sağın ateşi yeni inşaat sektörü yönetmeliğine emeğin desteğini güçlendirmek için konmuş olan bir genel konumun bekçiliği hakkındaki yasal düzenlemelerin üzerine düşmüştü. Grev yapan yerel bir inşaat teşebbüsünün bir şantiyedeki tüm çalışmasını sonlandırması "çalışma hakkı" lobicilerinin çığneyebileceğinden büyük bir lokmaydı. Elde edilmiş toplumsal gücü destekleyen bir yapı olarak korporatizm, korporatizm öncesinin baskın koalisyonun üyelerinin yükseldiği mitlerinin desteğine dayanmaktadır. Bu durumda gerçeklik ile mit arasındaki yarıklık fazlasıyla aşikâr hale gelmiştir. Dunlop, Gerald Ford'un Ronald Reagan'ın retoriğinden duyduğu korkunun ilk kurbanları arasındaydı.

Üç-taraflılık şimdi, Birleşik Devletler'in bakış açısından, hala etkin olan serbest girişim miti tarafından örtülmüş korporatist devlet gerçekliği olarak

tanımlanabilir. Korporatist devlette – geniş anlamda iş gücünün yukarıdaki yarısını temsil eden – örgütlü emek pastadan pay alır ve sendika liderleri aracılığıyla ekonomi yönetiminden pay alır. Bu gerçekliğin diğer yüzü, iş gücünün aşağıdaki yarısının hegemonyacı koalisyonla hiçbir güvence ilişkisi olmadığıdır. İyi zamanlarda, yukarıdaki yarı aşağıdaki yarı içerisindeki en kırılgan olanlar arasında bir avuntu yaratmak için, ve bir taraftan da onlardan gözünü ayırmadan, toplumsal refahı destekler. Ancak kriz zamanlarında bu toplumsal programlar, baskın grupların çıkarları çerçevesinde tasavvur edilen ekonominin ihtiyaçları doğrultusunda kırılmıştır.

Toplumun üstte kalan yarısı lehine olduğundan çarpık haldeki bu toplumsal güç yapısı, bir çoğulculuk ideolojisine dâhil olur. Çoğulculuk, ayrıcalık hakkında doğrudan hiçbir şey söylemez. Özerk çıkar gruplarının rollerini yüceltir. Ancak daha ayrıcalıklı olanlar daha iyi örgütlenecek, çıkarlar arasındaki etkileşimden en iyi karı elde edecektir ve bu örgütlüler arasında işletme ve yerleşik sendikalar en etkili olanlarıdır. Çoğulculuk ve üç-tarafılık, korporatist gerçekliği ifade eden eş anlamlı ideolojik terimlerdir.

Amerikan Emek Hareketinin Dış Politikası

George Meany, John Dunlop ve diğer Amerikalı yetkililer, üç-tarafılığın erozyonuna hayıflanan ILO'yla uğraştıkları sırada büyük ihtimalle hükümetlerin sendikalar üzerinde doğrudan kontrolü olan ya da onları baskı altında tuttuğu yerlerde sendikaların özerkliğine dair samimi bir endişe ifade ediyorlar. Ancak ideolojik bir ifadenin gerçek anlamı, sözlerden ya da niyetlerden çok eylemler sayesinde açığa çıkar. Bu gerçek anlam Amerikan kapitalizminin genişlemesine karşı direnişe yönelik bir sabırsızlık olarak görülebilir.

Amerikan örgütlü emeği gerçekten de İkinci Dünya Savaşı'ndan beri, yurt dışında Amerikan kapitalizminin küresel genişlemesinin bütünleşik bir unsuru gibi davranmıştır. İster bilinçli ister bilinçsiz olsun, diğer ülkelerdeki emek hareketleriyle ilişkisi bu hedefe tâbi kabul edilmiştir. Amerikan emeğinin dış politikası, ilk olarak Amerikan çıkarlarını vurgularken uluslararası emek dayanışması onun arkasından gelir – ve hakikaten de ikincisi kaale alınması zor bir mesafede geriden gelmiştir.

AFL, Amerikan serbest girişiminin özü itibarıyla mükemmelliğine dair kanaatini, yabancı güçlere dair bir güvensizliği ve dünya komünizminde gördüğü düşmana karşı yeri doymaz bir kını yurt dışına da taşımıştır. AFL

Amerikan hükümetini Soğuk Savaşı icra etmek hususunda önclemiştir. Amerikan emeğinin dış politika eylemleri, Dışişleri Bakanlığı'nın resmi durumuyla çatışıyor izlenimi vermesi nadir değildi – ancak bazı ABD hükümet kurumlarının, özellikle CIA'nın de yabancı görevleri de öyleydi. Amerikan emek hareketinin liderleri bile zaman zaman dış politika konusunda bölünmüş gibiydiler, George Meany ile merhum Walter Reuther arasındaki çatışmaya bakın mesela.** Amerika'nın dünyadaki konumunun daha geniş bakış açısından bu görünürdeki çatışmalar, ortak hedeflere yönelik bütünleyen eylemler olarak harmanlanıyordu. Amerikan emek hareketinin Amerikan kapitalizminin genişlemesine yönelik desteği, komplocu niyetlerin belirginliğiyle değil, yurt dışındaki eylemlerinin sonuçları üzerinden ortaya konur.

Tarihsel kökenleri Samuel Gompers'in Birinci Dünya Savaşı sırasında Başkan Woodrow Wilson'a olan desteğine kadar götürülebilir. Hükümet ve örgütlü emek, iç ve dış cephelerdeki ittifaklarından doğan karşılıklı çıkarların farkına varmıştı. Hükümet tarafından emek hareketinin 1930'lardaki genişlemesine verilen destek, bu ittifakın erdemlerini bir kez daha vurgulamıştı, bu kez CIO'ya yaramış ve onu bir süreliğine hükümetin seçili ortağı haline getirmişti.

İkinci Dünya Savaşı sırasında CIO liderleri, bir zamanlar AFL'ye ait olan Amerikan emeğini dışarıda temsil etme tekelini, ulusların Almanya ve Japonya'ya karşı büyük birliğini yansıtan bir büyük ittifak olan Dünya Sendikalar Federasyonunu kurmak yönünde Britanya ve Sovyet sendikalarıyla çalışarak kırmıştı. O sırada AFL, ABD hükümetiyle daha az göz önündeki eylemlerde – CIA'nın bir öncülü olan – OSS üzerinden işbirliği yapmış ve – başlangıcında David Dubinsky'nin Kadın Tekstil İşçileri Sendikasının bir kolu olan – Serbest Sendika Komitesi üzerinden kendi Soğuk Savaş için silahlarını geliştirmişti. Jay Lovestone yönetimi altındaki FTUC, Amerikan Komünist Partisinin azılı bir Stalinizm karşıtı haline gelmiş olan eski genel sekreteri, 1940lardan itibaren AFL'nin dış politikasının planlayıcısıydı.¹⁷

Marshall Planı 1947'de başladığında, CIO'nun Sovyet sendikalarıyla işbirliği politikası güvenilirliğini yitirmişti ve AFL'nin komünist karşıtı ısrarcılığı haklı çıkmıştı. CIO'nun dış politika alanında dağılmış ve içerde de komünizm sempatanlarının tasfiyesiyle meşgul bir haldeyken, AFL ini-

** Bu ikisi arasındaki komünist karşıtı politika üzerine çatışma için bkz. Alfred O. Hero and Emil Starr, *The Reuther-Meany Foreign Policy Dispute: Union Leaders and Members View World Affairs* (Dobbs Ferry, N.Y.: Oceana Publications, 1970); John Barnard, *Walter Reuther and the Rise of the Auto Workers* (Boston: Little, Brown, 1983); ve Archie Robinson, *George Meany and His Times: A Biography* (New York: Simon and Schuster, 1981).

siyatifi yeniden ele aldı. AFL'nin çekebildiği kaynaklar ona liderliğini seçebilmede ve böylelikle savaş sonrası Almanya, Fransa ve İtalyası'nda sendikacılığın gelişimini şekillendirmede büyük etki yapmıştı. Almanya'da AFL ajanları Amerikan askeri idare yetkililerini "komünizme karşı yumuşak" olmalarından ötürü savunma durumuna sokmuş ve kendi koruyucuları için avantaj konumunu güvence altına almıştı. Fransa'da AFL, Lovestone'un sağ kolu, Irving Brown'un faaliyetleri üzerinden, *Force Ouvrière* adını almış bir komünizm karşıtı grubun komünist denetimi altındaki çoğunluk sendikası CGT'den ayrılmasını teşvik ve finanse etmişti. Brown'un faaliyetleri ikili sendikacılıktan ağır silahlı grev kırıcı birlikleri kiralamaya ve Marshall Planı'yla gelen malzemelerin CGT sendikaları tarafından tıkanmış olan Fransız limanlarından geçmesini temin etmeye varacak genişlikteydi.

AFL ve CIA arasındaki, OSS'yle savaş sırasında kurulmuş bağlantıların bir uzantısı olarak görülebilecek bağlar, bu döneme kadar uzanır. Her ne kadar hala AFL-CIO başkanı George Meany ve Irwing Brown tarafından resmi olarak inkar edilse de CIA bağlantısı artık AFL dış politika operasyonlarının bazı doğrudan katılımcıları tarafından kabullenilmiş ve makul derecede bağımsız tarihçiler tarafından da bir olgu olarak kabul edilmiştir.¹⁸ Her ne kadar ayrıntıların çoğu hala açığa çıkmayı beklese de, AFL ile CIA'in savaş sonrası batı Avrupası'nda işbirliği içerisinde çalıştığına ve emekle istihbari eylemin bu şekilde kaynaşmasının daha sonra Latin Amerika, Asya ve Afrika'ya ulaştığına dair herhangi bir makul şüphe yoktur.¹⁹

Emek ataşesi programı dış politikada emek hareketi-hükümet ilişkisinin, dış politikanın sendika faaliyetleri kisvesinde siyasi hedefler peşinde koştuğu ikircikliğini gözler önüne sermiştir. Bu dönemdeki AFL-CIO yabancı ülke lobicilerinden (ve General MacArthur'un Japonya'daki askeri idaresinin vaktiyle çalışmaya bakanlığı müşaviri) Richard Deverall'in, şöyle dediği Meany'in biyografi yazarı Goulden tarafından aktarılır: "Böyle faaliyetlerin klasik örnekleri siyaseten sağa mensup emek hareketleri içerisinde yozlaşmış unsurların yalnızca emek ataşelerinin Amerika sempatizanı olmalarından dolayı Amerika'ya yollandığı Japonya'da ya da ABD elçiliğinin en başından beri gangsterler, kumarbazlar ve parazitlerden oluşan garip bir birlikteliği savunduğu Filipinler'de bulunur..."²⁰

1954'ten itibaren bir araya gelmiş olan AFL-CIO ile ABD hükümeti arasında daha yakın ve açık bir ilişki gelişti. İlk olarak, Başkan Eisenhower döneminde George Meany dış yardımında, Avrupa, Yakın Doğu, Uzak Doğu ve Latin Amerika'daki Yabancı Operasyonlar İdaresi görevlilerinin tayinini, ve yabancı emek aktivistlerini eğitmek için gereken fonları etkilemeyi içeren görevler aldı. Bu işbirliği, Başkan Kennedy döneminde daha da yoğunlaş-

tı. Daha önceki döneme dair ilgi AFL'nin dış operasyonlarının bazılarında CIA tarafından yapılan gizli finansmanın boyutlarına odaklanırken, AFL-CIO bu yoğunlaşan ilişki sayesinde AID'den düzenli ve açık fon akışı elde etti.²¹

AFL-CIO'nun Amerikan kapitalizminin yurt dışındaki – salt Amerikan hükümetinin dış politikasına vatansever olarak katılmanın ötesine geçen – neferi rolü, 1959-61'de Amerikan Serbest Emek Gelişimi Enstitüsü (AIFLD) kurulduğunda iyiden açığa çıktı. AIFLD, Latin Amerika'ya sendikal müdahalenin doğrudan ve tamamen Amerikalılar tarafından kontrol edilen geniş kaynaklar harcayan ve pek çoğu kendilerine devlet yardımı olarak verilen ofisleri ve yetkililerinden başka bir şeyleri olmayan AFL-CIO vesayeti altında çalışan Latin Amerikalı ortaklar sahip bölgesel bir sendika olan Amerikalılararası Bölgesel Emek Örgütü (ORIT) gibi yumuşak başlı “uluslararası” sendika örgütlerinin sınırlamalarından dahi muaf bir aygıtı olarak tasavvur edilmişti. AIFLD denetim kuruluna Başkan Meany ve çeşitli sendika liderlerinin yanı sıra Amerika'nın Latin Amerika'da çıkarları olan büyük şirketlerinin temsilcileri de sokulmuştu. Kurulun başkanı W. R. Grace Co. şirketinden J. Peter Grace'ti ve başkan yardımcılarında birisi de Goulde tarafından “Rockefeller ailesinin Latin Amerika üzerine uzman olarak nitelediği Berent Friele'ydi.²² Meany AFL-CIO'nun yönetim konseyinin “Latin Amerika'da özgür toplumlar inşa etmeye yönelik dostça bir yaklaşımın geliştirilmesinde çıkarları olması gerektiği teorisi üzerine aydınlanmış Amerikan iş dünyasını bu kuruma getirmemiz gerektiğine oy birliğiyle karar verdik. Onlar doğal olarak orada iş yapmak istiyor ve şurası kesin ki varlığını sürdürebilecek ekonomilerle iş yapmak istiyorlar.”²³

AFL-CIO'nun Latin Amerika'da “özgür toplum inşa etme” eyleminin sivilci şimdi oldukça geniş. Tarihi, AFL-CIO'nun 1954'te Guatemalada, özünde United Fruit Company'nin çıkarlarını desteklemek amacıyla girişilen ve Eisenhower yönetiminin batı yarıküredeki “komünist köprü başı mevzii” tehdidine karşı tepkisiyle meşrulaştırılan eylemle seçimle işbaşına gelmiş olan Arbenz hükümetini deviren CIA'in başını çektiği bir komploya katılımıyla başladı. AFL'nin Latin Amerika valisi Seraphino Romuladi, Castillo Armas'ın muzaffer güçleriyle Guetamala City'ye geldiğinde, yeni rejimin ilk işi hem sendikaları hem de Arbenz tarafından girişilen toprak reformunu bastırmak olmuştu.²⁴ “Özgür toplumlar” inşa etme çabası 1963-64'te AIFLD'nin Brezilya'daki – ülkenin herhangi bir anayasal meşruiyet iddiası olan ya da emeğin desteğini arkasına almış olan son örneği olan – Goulart hükümetinin devrilmesine ve baskıcı bir askeri diktatörlükle ikame edil-

mesi sürecine dahil olmasıyla devam etti.²⁵ “Komünist köprü başı” korkusu 1963’te, Britanya Ginesi’ndeki seçilmiş Cheddi Jagan hükümetinin devrilmesinde bu sefer AIFD’yle birlikte Amerikan Devlet, Bölge ve Belediye Çalışanları Federasyonu’nu yıkım aygıtı olarak kullanarak CIA operasyonlarına sendikacılık örtüsü temin edilmek üzere yine hortladı.²⁶ 1965’te AFL-CIO’nun Dominik Cumhuriyeti’ndeki müvekkil grubu, ABD ordusuyla seçilmiş Bosch hükümetini devirmek için işbirliği yapmıştı. Şili’nin hikâyesi hala tam olarak anlatılmayı bekliyor.

AFL-CIO’nun bu dış müdahalelerinin arkasında hangi niyetler yatıyorsa yatsın – ve sendika liderlerinin kendi ideolojileri tarafından kandırılmış saf enayiler olup olmadığı ya da kendi hakiki amaçlarına karşı utanmaz ikiyüzlüler olup olmadığını tartışmanın pek bir anlamı yoktur – sonuçları Amerikan yatırımcılarının kısa vadeli çıkarlarını savunmak şeklinde olmuştur.²⁷ Bu sonuçlar, Latin Amerika işçi sınıfı için eşit oranda yıkıcı olmuştur.

AIFLD, Asya’ya ve Afrika’ya yöneltilen benzer eylemler için bir model teşkil ediyordu. Irving Brown Avrupadaki faaliyetlerini bağımsızlık öncesinde Afrika’ya aktardı ve AFL-CIO’ya, 1960ların başlarında siyaset sahnesine çıkan Kenyalı Tom Mboya gibi Afrikalı sendika liderleri aracılığıyla bir itki sağladı. Ve Asya-Amerika Serbest Emek Enstitüsü Vietnam’daki AFL-CIO etkinliğinin aracısı haline geldi. (Meany’in LBJ’nin savaşına yönelik samimi heyecanını hatırlamaya gerek bile yok.)²⁸

AFL-CIO liderliği tarafından doğrudan kontrol edilen bu yabancı operasyonlardan başka, Amerikan örgütlü emeği, hükümet-iş dünyası-emek dış politikası bütünlüğü içerisinde uluslararası sendika örgütlerine de katılmıştı. Bu ilişki hiçbir zaman kolay olmamıştı. Britanya ve diğer komünist olmayan ülkelerin sendikalarıyla birlikte CIO, Soğuk Savaş’ın tarafları belli olduğunda WFTU’dan çekilmişti. O zaman NATO’nun kurulduğu 1949’da AFL Uluslararası Özgür Sendikalar Konfederasyonu’nun (ICFTU) kuruluşunda ayrılıkçı gruba katılmış Irving Brown ebelik hizmetini icra etmişti. Meany’in biyografi yazarı Goulden şöyle yazıyordu: “AFL Avrupada ve başka yerlerde finanse ettiği sendikalara meşruiyet kazandırmak istiyordu. AFL, yurt dışında gerçekleştirildiği bazı Amerikan faaliyetlerini gizlemek amacıyla uluslararası bir renge bürünmek istiyordu. Son olarak AFL, artık açıktan komünist olan WFTU’yla bir propaganda savaşına girişmek için dünya çapında bir emek grubu istiyordu.”²⁹ Bu tarz hedefler itaatkâr ortaklar gerektiriyordu.

İtaat her zaman hazırda beklemiyordu doğal olarak. Britanyalı TUC daha en başından beri ICFTU içerisinde alternatif bir etki kutbuydu ve liderlerinin tamamı da Meany’in dünya görüşünü paylaşmıyordu. Yine de

1950'ler boyunca Meany o kadar prestij ve kaynak sahibiydi ki, bunları harekete geçirmeye niyetlendiğinde, ICFTU'da kendi alanını açabiliyordu. 1953'te Britanyalı TUC etkisini bir kenara itti, müttefiki olan İsraili Histadrut için ICFTU yönetiminde bir yer temin etti, kendi adayını genel sekreter yaptı (bir zamanlar Dubinsky ve Lovestone'un iş arkadaşı olan komünist karşıtı nitelikleri kusursuz bir Belçikalı, Omer Becu) ve ICFTU içinde, Irving Brown'ü kadrosuna katacak şekilde bir yeniden düzenleme meydana getirdi.³⁰

Bu gücüne rağmen Meany ICFTU'yu hiçbir zaman tamamen ve sürekli olarak, AFL-CIO'nun dış faaliyetlerini kontrol ettiği gibi kontrol edememişti. Onun desteğiyle seçilen Avrupalılar, diğer Avrupalılar arasında güveni sürdürebilmek için bağımsızlık numaraları yağmak zorunda kaldılar ve bu onlara sadece Meany'in iltimasına mal olmamış aynı zamanda onun aktif düşmanlığına da maruz bırakmıştı onları. Meany için bürokrasi, ister ABD hükümetinin ister ICFTU gibi uluslararası bir örgütün aracısı olsun, içeriye kendi adamlarını yerleştirmek suretiyle dışarıdan kontrol edilmesi gereken bir şeydi. Ancak bürokrasinin şekilsel yükü altına girmiş hiç kimseden örgüt üzerinde, onu daha etkili, daha özerk hale getirmek ve kendi kimliğini oluşturması için kendi kontrolünü tesis etmesi beklenemez. Becu ve onun ICFTU'daki halefi, ikisi birden bu izleği farklı başarı seviyeleriyle, ancak Meany'in yaklaşımı itibarıyla ön görülebilir sonuçları olacak şekilde takip ettiler. ICFTU daha "uluslararası" olmaya çalıştıkça Meany de buna karşı daha sabırsız hale geldi. 1965'teki bir basın toplantısında Meany ICFTU'nun bürokratik ve verimsiz olduğunu ileri sürmüş ve homoseksüeller için bir sığınak olduğunu ima etmişti.

Komünizm karşıtlığı artık komünist olmayan Avrupalı sendikalar arasında ortak hareketin temeli için yeterli değildi. Bu Meany'in "verimlilik" kıstası olduğundan, onlara güvenmekte gönülsüzdü. AFL-CIO, ICFTU'dan ziyade, özellikle Histadrut gibi az sayıdaki yabancı emek örgütleriyle seçici bir şekilde işbirliği yaparak, ama daha çok doğrudan kendisinin kontrol ettiği paralel uluslararası şebekeler üzerinden çalışmaya başladı. 1969'da AFL-CIO, ICFTU'dan ayrıldı.

1970 ABD-ILO Krizi: Bir Kostüm Provası

Birleşik Devletler'in ILO'yla olan ilişkisi, AFL-CIO'nun ICFTU'yla olan ilişkisine benzer bir izleği takip etmişti. 1970'te ABD Kongresi, bir Sovyet vatandaşının genel direktör asistanı olarak atanmasına misilleme olarak ILO'ya aidat ödemeyi askıya aldı.

ILO'nun çeşitli organlarında Sovyet temsiliyeti, Sovyetler Birliği'nin örgütle üyelik ilişkisini yeniden başlattığı 1954'ten beri bir mesele olmuştu. Sovyet varlığına karşı çıkanlar, Sovyetler Birliği'nde ne işverenlerin ne de sendikaların hükümetten bağımsız olduğu temelinde, Sovyet sisteminin ILO'nun üç-tarafılılığıyla uyumsuz olduğunu iddia ediyorlardı. Batılı işverenler üç-tarafılık bayrağı arkasında toplanmıştı. AFL-CIO da öyle. Ancak başka batılı sendikalar daha incelikliydi. Sovyet üyeliğine taraftar olan, Birleşik Devletler dışındaki batılı hükümetlerin çoğunu ihtiva eden grup, duruşunu evrensellik sloganı arkasında, tüm ülkelerin katılımına izin verilmesi iddiasıyla sergilemişti. Her iki taraf da bir şeyler kazanıp bir şeyler kaybetmişti. Evrensellik üyelik için bir kural olarak kabul edilirken üç-tarafılık her zamankinden daha büyük kesinlikle ILO'nun resmi ideolojisi olarak tasdik edildi.

Üç-tarafılığın savunucularına göre, Sovyetler Birliği'ne diğer önde gelen güçler gibi bir temsil derecesi vermeye yönelik atılan her adım, ILO'nun ideolojik meşruiyetinin altını oyuyordu. Sovyet hükümeti, yüksek rütbeli görevlerin tahsisinde, ve özellikle de bir Sovyet vatandaşının genel direktör asistanı olarak atanmasında diğer büyük güçler gibi muamele görmeyi talep ettiğinde, mesele hemen büyük sembolik önem kazanıverdi.

Pratik sonuçları itibariyle bu abuk sabuk bir meseleydi. Genel direktör asistanları, en iyi ihtimalle onları dinlemek isteyen genel direktörlere en fazla danışmanlık ve müşavirlik ediyordu ve en kötü ihtimalle (ki bu daha sık rastlanan bir durumdur) yüksek maaşlı figüranlar olurlar. ILO içinde bir tür komünist sızıntının ve tahribatın meydana gelmek üzere olduğu olgusu, muhtemel atamaya karşı Amerikan keçi inadının makul olma ihtimaline dayanan bir hayal ürünüydü. Geniş üyeliği olan uluslararası kurumlar batı etkisinin boyutlarına göre sıralandırılacak olsalardı, ILO (Sovyetler Birliği'nin üyesi olmadığı) IMF ve Dünya bankasının ardından ve Birleşmiş Milletler ve UNCTAD gibi birimlerin büyük farkla önünde olarak zirveye yakın bir yerde olurdu. Meany ve diğer Amerikalıların karşı çıktığı şey etkinin yokluğu değil, Avrupalı mevkidaşlarının temkinle izlediği, etkinin azalması gerçeğiydi.

1970'e gelindiğinde Sovyetler Birliği, pek çok hükümet temsilcisinin zihninde haksızlığa uğramış bir taraf haline gelmişti. On beş yıl yedek üyeliği sürdürdüğü halde ILO içerisinde hala büyük devletlerin alışıl gelmiş

imtiyazlarının bazılarında, genel direktör asistanı pozisyonu da dâhil olmak üzere, mahrumdu. Bir Sovyet vatandaşının böyle bir mevkie atanması artık büyük ölçüde kaçınılmaz görülmüyordu – bu, ABD hükümetinin ILO işleriyle meşgul önde gelen personelinin de paylaştığı bir görüştü – yine de ilgili herkes Meany’ın ısrarlı muhalefetinin dikkate alınması gerektiğinin farkındaydı. Mesele artık yapıp yapmama meselesi değil, nasıl ve ne zaman yapmalı meselesiydi – bilhassa da Meany’e “bu bardağı taşıracak son damla” yaklaşımından uzaklaşmasına nasıl mahal verileceği meselesiydi.

Bu meselenin nasıl ILO’yla ABD arasında açık bir krize dönüştüğünü izah ederken bir kişilik etkeninin olaya dâhil edilmesi lazım. ABD Kongresi’nin 1970’te ILO fonlarını kesme kararı, esasında birbirleriyle hiç tanışmamış olan ama kendi farklı ihtilaf izleklerinin peşinden giden iki birey, Meany ile o zaman ILO’nun genel direktörü olan bir İngiliz, Clarence Wilfred Jenks arasındaki bir çatışmanın sonucuydu. Kongre’nin eyleminin kişiliklerin bir sonucu olduğunu söylemek, kaçınılabiliyor olduğunu ima edecektir. Öyle olması muhtemeldir de. Jenks’in selefi David A. Morse, bir çatışma çıkmaması için meseleyi uyutmaya on yıl harcamıştı. Amerikalı ve özü itibariyle siyasi bir hayvan olan Morse mutabık kalmayacağı konular da dâhil meselelere dair Amerikan bakış açısını anlıyordu. Morse istifasını bildirdiğinde zaman çoktan akıp geçmişti ve bazıları onun kararını krizden kaçınma kabiliyetinin sınırlarına ulaştığının bir işareti olarak yorumlamıştı. Yine de kişilik etkeni kararın tüm ağırlığını taşımamalıdır; krizin tarzını ve gerekçesini belirlemek, sebepleri ve sonuçlarını belirlemekten daha önemliydi.

Astapenko’nun atanmasının siyasi girizgâhı, yeni genel direktör atama kampanyasıydı. Uluslararası örgütlerin seçim siyasetlerine dair çok az şey yazılmıştır ve bu bir araştırma konusu haline geldiği zaman Kutsal Roma İmparatorluğu’nun seçim sürecinin, modern devletlerin kitle-partisi modelinden daha iyi bir model olduğu anlaşılacaktır. Bir genel-direktör seçiminin gerçek süreci, katılımcı olmayanların neredeyse tamamına görünmezdir ve sürece doğrudan dâhil olanlar için bile büyük bir kısmı muğlaktır.

Morse’un halefi olacak iki önde gelen aday vardı: Jenks ve Francis Blanchard. İkisi de kıdemli ILO yetkilileriydi, Jenks Britanya, Blanchard da Fransa menşeliydi. Jenks kıdemlilerin favorisiydi. ILO müessesesinin küçük beyin takımında kayda değer etki sahibiydi. Jenks, ILO genel direktörü-

nü seçen grup olan ILO'nun yönetim kurulu üyeleriyle – Yönetim Birimi – Morse'un adına gündelik işleri icra etmişti. Bu sıfatla, yıllarca, uluslararası sekreteriyaların kendi siyasi hedefleri doğrultusunda, özellikle başkalarının seçimini ayarlama ve kariyerleri uluslararası kuruluşların çalışmasına bağlı olanlar tarafından değer verilen diğer “onur nişanlarını” dağıtmadan oluşan himaye biçimindeki ödüller ve cezaları dağıtmıştı. Jenks'in ILO'nun çıkarı olarak tanımladığı açık şekilde kararlı bir arayış içerisinde çoğu zaman buyurgan tavrı, onunla haşır neşir olmak zorunda kalanlar nezdinde hürmet, güvenme, ve korkunun bir karışımını harekete geçiriyordu. Ancak Jenks ve Morse birbirini tamamlayan kişiliklerdi. Jenks tarafından bozulan sınırlar, karşılık olarak müdürün karakterini oluşturan anlayışlı nezaket tarafından sakinleştirilirdi. Jenks'e bir başka seçim desteği de uluslararası hukuk alanındaki –arasında sayıldığı ve oldukça iyi tanındığı – seçimde oy hakkı olan hükümetlerin bazılarında etkili bir erişime sahip bir bireyler ağını oluşturan pek çok şahsiyetten gelmişti.

Francis Blanchard ise, her ne kadar yıllarca kıdemli ILO yetkilisi olarak hizmet vermişse de, ILO Yönetim Birimi üyelerince daha az tanınırdı. ILO'nun teknik işbirliği programlarından sorumluydu ve ILO desteği alan Üçüncü Dünya hükümet kurumlarında, Yönetim Birimi üzerinde daha baskın etkileri olan batılı hükümetler, işverenler ve sendika delegelerinden daha fazla tanınan bir figürdü. Blanchard Fransız hükümetinin adayydı ve kampanyası çok büyük ölçüde Fransız diplomasisinin onun adına sarf edilen kayda değer çabaya dayanıyordu. Bu çabalar son kertede, Fransa'nın Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndaki ortakları arasında, en etkili olmaları gereken yerde başarısız olmuştu. Ona kıyasla Britanya hükümeti Jenks'in seçilme ihtimaline daha kayıtsız kalmış gibi görünüyor.

Seçimlerden sadece birkaç hafta önce Jenks, ABD hükümeti delegesi George Hildebrand'la hayati bir konuşma yapmıştı. Bu konuşmada ABD'nin Sovyet genel direktör asistanı atanmasına karşı çıkan ABD duruşu tartışılmıştı. Konuşma sırasında neyin vukua geldiği pek açık değil, ancak sonuçları öyle.³¹ Amerikalıları Jenks'ten onları anlayışla karşılayan bir yaklaşım geleceğini düşünmüşlerdi. Jenks daha sonra hiçbir vaatte bulunmadığını, temin etmişti ki bu muhtemelen saf şekilsel bir anlamda doğrudu da. Amerika hükümeti, iş vereni ve sendika desteği Jenks'e gitmişti. Meany'in Yönetim Birimi'ndeki temsilcisi olan ABD işçi temsilcisi Rudy

Faupl, Jenks'in yararına çalışmaya başlamıştı. Meany'in Dışişleri Bakanlığı'ndaki adamı George P. Delaney de seçim oturumu sırasında Cenevre'ye gelmişti.³² Blanchard Sovyetler tarafından desteklenmişti ki, böylelikle Sovyet genel direktör asistanını atama ihtimali varmış gibi temsil edilebilirdi. Bu aktif Amerikalı destekçilere göre Jenks, "özgür dünyanın" adayıydı. Federal Almanya Cumhuriyeti'nin seçmenleri Amerika'nın yolunu takip etti. Aynı şekilde o zaman kadar ses çıkarmayan Japonlar da. Jenks, Blanchard'ı iki oyla geçmişti. Amerikan desteği karar verici olmuştu.

Bir dört hafta kadar sonra Jenks, George Hildebrand'la çeşitli iş meselelerini gözden geçirmek için buluştu. Mülakat sona erecekken Jenks tesadüfen (Hildebrand'a göre) şöyle demişti: "Bu arada, göreve getirilmemden önceki idari işlemlerin sonucuna göre bir Rus'u genel direktör asistanı tayin edeceğimi söylemem gerek."³³ Jenks, Hildebrand'a bilgilendirildiğini, danışılmadığını açık şekilde bildirmişti. Ziyaretçilerinden fazla laf dinlemek Jenks'in adeti değildi. Hildebrand darbeyi soğurdu ve ayrıldı ve Jenks bir an zor anların orada bittiğini düşünüyor gibiydi.

Haberler Washington'a vardığında Meany çok öfkelenmişti. Kendi düşünce sistemi içerisinde, ihanete uğramıştı – ki bu Meany'in davranışsal kodları arasında en büyük suçtu. Jenks herhangi bir açık vaatte bulunmamışsa da, Meany ve ilgili diğer Amerikalıların zihinlerinde üstü örtük bir algı kesinlikle vardı. Kimse, vermiş oldukları sınırları zorlayan türden bir seçim desteğinin, Jenks'i ön gördükleri koşullara biraz dikkat gösterme zorunluluğu altına girmeden verilebileceğini kabul edemezdi. Bu Jenks için yeterince açık değildiyse, Amerikan siyasetinin kültüründe yetişmiş herkes için açıktı. Kızgınlık yaratan Jenks'in yaptığı şey değil, onu nasıl yaptığı ve eyleminin zamanlamasıydı. Makul bir aralık vermiş olsaydı, niyetlerini belli edecek bazı işaretler vermiş olsaydı, bu atamanın kaçınılmazlığını göstermiş ve dumanın biraz dağılmasını beklemiş olsaydı, o zaman Amerikan itirazlarından kaçınmanın fırsatları olacaktı. Hatta, bazı Amerikalılar nezdinde Jenks'in içinde bulunduğu hale sempati uyandırmanın da fırsatı olabilirdi. Yapılış şekliyle bu eylem suratlarında bir tokat görünümündeydi, en çok borçlu olduklarından bağımsızlığının ilanıydı, güç fantazisinin en kibirli noktasında bir küstahlık gösterisiydi.

Meany ikilemedi. Kongre Üyesi ve Beyaz Saray Tahsisat Komitesi'nin ABD'nin uluslararası örgütlere desteğiyle ilgilenen alt komite başkanı John

J. Rooney’i aradı. Rooney alt komiteyi oturuma çağırdı. Meany’in beyanı görece ölçülü ve devlet adamlarına yaraşır cinstendi. Rooney’in performansı daha renkliydi. “Jenks Beyefendi sarsılmayı hak ediyor” dedi. “Onu sarsmanın tek bir yolunu biliyorum, kesin suyunu.”³⁴ Ardından Dışişleri Bakanlığı Uluslararası Örgüt İşleri’ndeki genel sekreter yardımcısı Samuel DePalma’ya döndü ve şöyle dedi: “DePalma beyefendiden Büyükelçi Rimestad’ı [ABD’nin Cenevre daimi delegasyonunun başkanı] aramasını ve aceleyle Jenks beyefendiye gidip gece yarısından önce bu komitenin bildiği kadarıyla ILO’ya beş kuruş daha para verilmeyeceğini söylemesini rica edeceğim. Kanımca bunu yapabiliriz.”³⁵ Alt komitenin eylemi Beyaz Saray ve Senato tarafından da desteklenmişti. Birleşik Devletler ILO’ya aidat ödemelerini kesmiş ve yaklaşık iki yıl geçene kadar da ödememişti. Dışişleri Bakanlığı Kongre’ye bu eylemin Birleşik Devletler’i uygunsuz bir hukuki duruma soktuğunu söyleyeme resmi jestini yapmıştı. Kongre için önemli etken George Meany’in genel olarak kendi kabul edilmiş etki alanına düşen bir konuda hoşnutsuz olmasıydı ve üyeler ondan bir işaret almadıkları sürece duruşlarını değiştirmeyeceklerdi.

Clerense Wilfred Jenks, siyasetin ezoterik evreninde önemli bir figür haline gelmişti. Bu örgütler sayıca arttıkça ve işlevleri insanların hayatlarına etki eden kamu politikalarını etkiledikçe, siyasi süreçlerinde ve önde gelen yetkililerinin hesap verebilirliği çerçevesinde halkın denetimine açıklığa yönelik daha fazla talep gelecektir. Jenks’in kariyeri böyle bir gelişmenin sınırında sona erdi. Kendisi şeffaflık ve hesap verebilirliği, müstakbel bir dünya düzeninin inşası teşebbüsünü baltalayacak ve onu zayıflatacak en ağır bir itimatsızlık olarak görmüştür. Jenks’e destek verenler arasında bireysel enerjisinden ve ayrıntılara hâkimiyetinden ürktüklerinden, pek azı muhtemelen zihninin çalışma şekline dair bir kavrayışa sahip olabilmiştir.³⁶

Onun fikirlerinde merkezi olan şey, ulus devletlerin dünyasından uzaklaşan, geçmişte kalan kurumlardan müstakbel dünya düzenine doğru giden bir tarih tasavvurudur. Uluslararası örgütler geçiş niteliğindedir; özellikle ILO gelecekteki dünya hükümetinin bir nüvesi olarak düşünülmeliydi. Ancak görevini dikkat çekmeden ifa etmek zorunda kalacaktı, zira gerçek hedefler, engelleri harekete geçirme korkusundan dolayı açıkça bildirilemezlerdi. Onun bu esrarengiz süreci sırrını tam anlamıyla paylaşmıyor gibi gözüken diğer uluslararası yetkilileri hor görürdü. ILO, 1930’ların başında

Cambridge'den ayrıldığından beri onun tüm yetişkin hayatı olmuştu ve o da kendi kişiliğini kurumun misyonu olgusuyla tanımlıyordu.

Jenks'in siyaset telakkisi on dokuzuncu yüzyıl *carbonarisinin*kiydi – bir kompo, liderler tarafından gelene heyecanla yaklaşan, insanlığın nihai faydasından yana olmakla meşrulaştırılmış ve davaya tam bir sadakat ve itaat. Bu gizli teşebbüsün üyeleri iç içe geçmiş çemberler halinde, en dışarda hizmet ettikleri amaçların sadece genel hatlarıyla bilmelerine izin verilen vefalı icracılar bulunan ve içerdeki çemberlere ilerledikçe hedeflere dair nispeten daha doyurucu hikayelerin açığa vurulduğu liderlerin bulunduğu şekilde dizilmiş gibi düşünülebilir. Ancak nihayetinde amacın tümünü ve nihai hedefi gerçek anlamda sadece şef bilecektir.

Jenks hukuk yazılarında yönetim kurulu başkanının yetkisini yüceltmiş ve yürütmenin idaresindeki herhangi bir ihtiyari güç üzerindeki yargısal denetimi sınırlama arayışında olmuştur. Yürütmenin yetkileri üzerinde bir kontrol ya da denetleme olarak uluslararası bir mahkemeye ilgili şöyle yazmıştır: “[yürütme otoritesi] vicdanını ya da adaletli olma hissini yerine idarenin vicdanı ve adaletli olma hissini koyamaz.”³⁷ O, bir hukuk incelemelerinin yazarı olarak ilkesel anlamda bu otoritaryanizmi savunmakla kalmamış, genel direktör olduktan sonra resmi davranışlarında gizemliliğe olan meyli Birleşmiş Milletler'le kötüleşen ilişkileri dolayısıyla alevlenmiş, böylelikle karar alma süreçlerini kendi kişiliğinde toplamıştır.

Max Weber'in şekilsel ile tözsel rasyonellik arasındaki ayrımında Jenks, şekilsel tipe tekabül ediyor. Paradoksun manipülasyonu yoluyla şekilsel rasyonellik ile gerçek dünyanın koşulları arasındaki yarığa iki özgün kalıp içerisinde bir köprü kurmaya çalışmıştı. Bir kalıp, genel bir kural ileri sürmek ve sonra, kuralın şekilsel icrasının gerçeklik tarafından inkâr edilebilme ihtimaline rağmen, ILO komitelerinin kararlarını bu kuralla tutarlı olacak bir şekilde düzenlemektir. Kuramsal hukuk kuralları böylelikle, her ne kadar tözsel olarak önemsense de şekilsel olarak destek görecektir gibiydi. Sendikaların yasal koruması alanındaki çalışmalarının çoğu bu kalıbı izlemiştir; birkaç uluslararası hukukçuyu etkilemiş olabilecek ILO kararların üzerinden bir emsaller sicili inşa etmiş, ancak birçok sendikacıyı ve pratik sonuçlar itibarıyla şüpheli olan başkalarını dışarıda bırakmıştı.³⁸ Baskıcı rejimler, şekli ILO prosedürlerine boyun eğmek suretiyle gerçek koşullarda herhangi bir tözsel değişikliğe girişmeksizin övgüye mazhar olabilirdi. Paradoksu

manipüle etmenin diğer kalıbı genel bir ilke ileri sürmek ve daha sonra ona sonradan eklenen bir davranış kuralı içerisinde karşı çıkmak – ihtiyatlı istisna önceliğini onaylanmış olan ilkeye vermek.

Siyasi bir kurum olarak ILO, meşruti bir monarşiydi.³⁹ Tözsel teşebbüs büyük ölçüde genel direktöre bağımlıydı ve siyasi süreç taleplerin ve etkilerin, mümkün olana dair hassas bir hissiyatla, kendi gerçek sınırlarının bir değerlendirmesi içerisinde neyin yapılabileceğini belirlemesi gereken genel direktöre doğru dışarıdan içeriye akmasından müteşekkildir. Ancak Jenks'in görevi sırasındaki eylemleri daha çok farklı bir tanrısal monarşi modeline tekabül ediyordu. Ne yapabileceğini öğrenmek için değil, hâlihazırda yapılması gerekenler konusunda kendi zihninde net olduğu meselelerle ilgili destek ya da rıza elde etmek için öğüt alırdı. Her ne kadar eylemleri için makul onay temin etmekte itinalıydıysa da, enerjisi ve kararlılığı, onunla kararlar üzerinde sorumluluk paylaşanların yargıları üzerinde hâkimiyet kurardı ve böylece aslında sahip olduğu desteğin boyutlarına dair çoğu zaman yanlış yönlendirilmiş olurdu. Bir psiko-tarhiçi böyle bir kişiliği oluşum sürecinde şekillendiren etkilere kafa patlatabilir, ancak bu tarz spekülasyonlar burada vurgulanan noktanın ötesindedir. Önemli olan şey, bu tarz bir kişisel dirayetle peşinden koşulan bu fikirlere sahip bir kişinin böyle hayati bir kavşakta ILO'nun yönetim liderliğini üstüne alması gerekmesidir.

İdeolojinin Çelişkileri

Korporatist devletin ortaya çıkışı, işletme korporatizminin yayılması ve Amerikan kapitalizminin uluslararası uzantısı, dünya emek ilişkilerini etkilediğinden bahsedilen göze çarpan ve birbirleriyle alakalı üç yapısal temayüldür. Tarihin bakış açısından, ILO ile Birleşik Devletler arasındaki meseleler, yalnızca bizlere bu esas hareketlere dair bir şey söyledikleri ölçüde ve kişiliklerin çatışması da yalnızca bireylerin onları hızlandırdığı ya da engellediği ölçüde ilgiye mazhar olacaktır. İdeoloji, meselenin püf noktasıdır.

Tarihi boyunca ILO'nun ideolojik bağlılığı belli bir ikircikliği sürdürmüştür. “Üç-tarafılık,” kilit kavram, yukarıda tartışılan Amerikan bağlamından daha geniş ve daha genel bir bağlamda ele alındığında, iki oldukça farklı şey anlamına gelecek şekilde yorumlanabilir. Bir yorumlama, çatış-

manın kurumsallaşmasıdır, diğer bir ifadeyle sınıf mücadelesinin üretim sürecinin süregelen bir özelliği olduğuna, ancak onun toplu görüşmeler ve benzer prosedürlerle düzenlenip yatırılabilmesine yönelik bir kabuldür.⁴⁰ Mümkün olan diğer üç taraflılık yorumlaması çatışmasızdır, işçinin işletmeyle kamu politikası tarafından tasarlanan ya da sürdürülen bir ahenk içerisinde bütünleşmesinin tahayyülüdür; diğer bir deyişle, korporatist bir yorumlama. Bu sonuncusu, korporatist versiyon, diğeri üzerinde üstünlük sağlamıştır.

Hem Birleşik Devletler'deki hem de Sovyetler Birliği'ndeki üretim ilişkilerinin işletmeciler ideolojileri, her ne kadar ne Amerikan ne de Sovyet ideolojilerinin kavramla araları iyi olmasa da, özünde korporatisttir.⁴¹ Amerikan işletme korporatizmi, işçiyi işletmeyle daha fazla bütünleşmiş hissettirmek için toplumsal psikolojiden faydalanır. Sovyet doktrini ise sınıf mücadelesinin sosyalizm altında aşılmış olduğunu beyan eder. Kıta Avrupası'nın batısındaki baskın doktrinler, özellikle de Avrupa Topluluklarının resmi jargonunda kutsanmış olan "toplumsal ortaklık" kavramı, korporatist temayülü ifade eder. Aynı şekilde eski İngiltere başbakanı Harold Wilson ve Hazine Bakanı Denis Healey'in 1960lar ve 1970lerde açıkça ifade ettiği "toplum sözleşmesi" de öyle. Az gelişmiş ülkelerin endüstrileşmiş yerleşim bölgelerinde, korporatizmin iki farklı türü egemendir: birisi itaatkâr yandaş sendikası olan ya da olmayan çokuluslu şirketlerin yerel şubeleri tarafından idare edilen bürokratik paternalizm biçimindeki işletme korporatizmi; büyüyen biçim olan diğeri, sendikaların siyasi elitler tarafından kontrol altında tutulduğu devlet korporatizmidir. "Korporatizm" ismi hala bir zamanlar Faşizmle olan ilişkisi itibarıyla bir gayrimeşruluk havası taşır, ancak korporatist fikrin muhtevisiyatı muzafferdir.

Önde gelen batılı endüstrileşmiş ülkelerdeki yerleşik sendikalar yeni korporatizme ciddi bir meydan okuma göstermemiştir. Müesses kurumlar olarak genel itibarıyla ekonomi politikasının belirlemede iş dünyasıyla ve hükümetle daha bütünleşik bir ilişkinin cazibesine şüphesiz yaklaşmışlardır. Yeni korporatizme muhalefet, şimdilerde batı Avrupadaki alt tabaka işçi protestolarında aşikârdır. Elbette Üçüncü Dünya'nın endüstrileşmekte olan bölgelerindeki işçiler arasında üstü örtük (ancak baskılanmış) de olabilir. Sendikaların geçmişte her şeyden öte fabrikalarda zayıf bir şekilde temsil edildiği Fransa ve İtalya'da kendiliğinden ortaya çıkan protesto, sendika liderliğini de kendisiyle sürükleyerek belirli aralıklarla patlak vermiştir. Mayıs 1968 olayları, daha uzun soluklu bir taşma dizisinin yalnız-

ca en yaygın ve en patlayıcı olanıydı. Britanya'da endüstri ilişkileri sendika liderlerine meydan okuyan işçi temsilcileri tarafından yönlendirilen düzensiz grevler tarafından nitelenmiştir; gerçekten de “toplum sözleşmesi,” muhafazakâr müesses sendika liderliğinin endüstri ve hükümet desteğini de alarak emek hareketi üzerindeki elinden kayan denetimini geri alma girişimi olarak yorumlanabilir. Tüm Avrupada, yerleşik sendika liderliğine karşı radikal bir avam itirazının kanıtları vardır. Yerleşik sendika yapıları arasında bu güne kadar sadece İtalyan CGIL bu itiraza etkili bir cevap verebilmiş gibi duruyor. Muhalefet hareketinin yapılanmamış, bürokratikleşmemiş doğasına rağmen, yerel işçi eylemlerinin haberini taşıyan, müşterek bir mücadele hissini kamçılayan ve desteği harekete geçiren bir iletişim şebekesi mevcuttur. Amerikan emek müessesesine karşı karşılaştırılabilir etkiye sahip hiçbir muhalefet söz konusu değildir.⁴² Bunların hiçbirisi ILO'ya girme hakkını kazanamamıştır.

1950'lerin sonlarından itibaren, bilhassa Amerikan endüstri ilişkileri doktrinine ILO'da programlarının temeli olarak en yüksek mevki verilmiştir. Bu fikri temayülü ifade eden iki kitap, John Dunlop'un *Industrial Relations System*'i⁴³ ve Ford Foundation tarafından finanse edilen Clark Kerr, John Dunlop, Frederick Harbison ve Charles Myers'in *Industrialism and Industrial Man*⁴⁴ başlıklı ortak çalışmasıdır. Her iki çalışma da ILO'nun toplumsal çevresine bir şeyler borçludur. Dunlop'un maaşlı izin döneminde Cenevre'de yazılmıştı; Ford projesinin liderleri de kitaplarının hazırlanması sürecinde ILO'da pek çok konferanslar ve müşavere düzenlemişlerdir. Ancak temel etki diğer doğrultuydu. Amerikalı bilim insanları, ILO için operasyonel bir ideolojinin yeniden formülasyonunu sağlamışlardır.

İdeoloji emek ve işletme arasında işbirliği halinde sorun çözümüne vurgu yapmış ve çatışmayı şiddetle reddetmiştir. Çatışma endüstrileşmenin ilk evrelerinde kaçınılmaz olabilir, ancak elzem ya da kayda değer olma özelliğini yitirmiştir. Endüstrileşmeci elitler – emek hareketleri değil – endüstrileşmenin gerçekten kayda değer unsurlarıydı. Bunlar çatışmayı nasıl idare edeceklerini öğrenmişlerdi. Teknikerler, endüstrileşmeci elitlerin pürüzlü noktaları pürüzsüzleştirmelerine ve makbul çözümler üretmelerine yardımcı olacak aksesuarları olarak artan öneme sahipti. Çatışmanın ortaya çıktığında, çoğunlukla bir yanlış anlaşılmanın sonucundan ibaretti: kalkınmanın gereklilikleri, “endüstrileşme mantığı,” birileri tarafından, muhtemelen işçiler tarafından yanlış anlaşılmıştı. Daha iyi iletişim ve toplumsal psikoloji tekniklerinin daha fazla kullanımı, işçilerin uyarlanma ihtiyacını

ortaya koyabilir ve aynı zamanda onlara işlerinde daha yüksek bir tatmin sağlayabilir. Bu, Amerikan kapitalizminin reklamın gerçekliği yarattığına yönelik kuvvetli kanaatinin emek ilişkilerine uyarlanmasıydı.

Varlığını sürdüren herhangi bir kurum, kendi başarısının mahkumu haline gelme riskini taşır. ILO'nun üç taraflılığı, Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşı'nın uluslararası örgütü tabi tuttuğu çilelerden hayatta kalmayı başarmıştı, çünkü ILO dönemin sosyopolitik yapısında en kuvvetli temayülü, devletin korporatist biçiminin ortaya çıkışını temsil ediyordu. ILO'nun temsil sistemi, hareketi korporatizme yönlendirerek endüstriyel müesseselere üstünlük tanımıştı; 1960lar boyunca da ILO, bu hareketle tutarlı (ABD'de üretilmiş) bir ideolojiyi benimsemişti.

Gelgelelim, ILO'nun uğraşmak için yetersiz donanımına sahip olduğu ve hatta temsiliyet yapıları ve baskın ideolojisinin farkına varmaya bile yanaşmadığı akut toplumsal meseleler, korporatist ortaklıkların dışında, endüstriyel müesseselerin ekseninin ötesinde geliyordu. Her şeyden önce fakir ülkelerde, çok daha kalabalık ancak endüstriyel müesseselerin ilgilendiği çıkarlara göre daha zayıf bir üreticiler kitlesini etkileyebilecek toprak reformu meselesi vardı. İkinci olarak, filizlenen gecekonduarda, *bidonville'lerde*, *barriolarda*, *favelalarda* – her kültürün farklı isimlerle andığı bu insan sefaletinin neredeyse evrensel biçiminde – kümelenen hayal meyal gözüken toplumsal marjinaler kitlesi vardı. Üçüncüsü ve belki de en az farkına varılmış olanı, modern endüstrinin üretim süreçlerinin artan oranlarda daha ucuz, daha yumuşak başlı, daha etkisiz bir şekilde sendikalaşmış yarı-kali-fiye emeğin kullanımını sağlayacak şekilde tasarlanma eğilimidir.

Bu tarz meselelerin ILO'nun formel yapıları sayesinde seslendirilmesi pek muhtemel değildi. Bunların geleneksel düşünüşün ortodoksisine burunlarını sokmalarının tek gerçek imkânı, ILO çalışanları içerisinde onlara duyarlı hale gelmiş unsurlar sayesinde gerçekleşecektir ve bu tarzda herhangi bir personel, ILO içerisinde geleneksel olarak temsil edilmiş çıkar menziline dışından yeni teşebbüslere destek sağlamaya hazır ve muktedir bir genel direktör tarafından teşvik edilmeleri gerekecekti. Bu sebepten ötürü, tözsel politika meseleleri pratikte çoğu zaman, ILO konferanslarında ilke beyanlarına verilen oylardan daha çok bürokratik yönetim kararlarına bakarak belirlenmekteydi - kimlere ne tarz programları geliştirmeleri için alan verildiğine dair kararlardı bunlar.

Yerleşik bir kurumun damar sertleşmesi ve zihin körelmesi risklerini bertaraf etmesinin bir yolu, kurumun politik ortodoksluğuna karşı çık-

mak, sorunları yeniden tanımlamak, ve onlarla başa çıkmanın alternatif yollarını sunmak olan canlı bir eleştirmenler grubunu barındırmaktır. ILO çerçevesinde 1960'ta kurulmuş olan Uluslararası Emek Çalışmaları Enstitüsü, bu tarz bir rolü icra edebilirdi.

Enstitünün ILO çerçevesi dâhilinde sahip olması gereken özerklik derecesi, en başından beri bir anlaşmazlık meselesi olmuştur. Özerklik, resmi doktrine yönelik eleştirel ve bağımsız bir muamele için olmazsa olmaz koşuldu. Birleşik Devletler temsilcileri özerkliğe karşı çıkmış ve Enstitü'nün ILO tarafından denetlenen eğitimsel bir program olmasını istemişlerdi. Aynı zamanda Enstitü'nün araştırma rolünü de asgariye indirmişlerdi. Araştırma, entelektüel bağımsızlık kabiliyeti yaratacaktı. Taviz kararı Enstitü özerkliği ihtimalini tasfiye etmedi elbet, ancak ILO'yla sıkı yönetsel bağlar kurdu. Enstitü'nün canlandırıcı grup rolünü icra edip edemeyeceği, yapısal vekâletinden ziyade ne şekilde gelişeceğine bağlı olacaktı.

Varlığının erken döneminde Enstitü, ILO'nun resmi yapılarının tanıdığı müsamahadan yararlandı ve dışarıdan gelen bazı bilim insanlarıyla birlikte Enstitü'nün ufak kadrosu, ILO'nun resmi ideolojisinininkilere alternatif bakış açılarına yönelik mütevazı ilerleme kaydetti. Bu çalışma, herhangi bir bütünlüklü ya da önceden tasavvur edilmiş bakış açısından esinlenmiş değildi, ancak kabul edilen fikirlerin eleştirel bir sorgulamasına adanmıştı. 1970lerden itibaren temel çaba, endüstri ilişkilerinin gelecek ihtimalleri üzerine çalışmaya yoğunlaştı. Bu çalışma hızlı bir şekilde endüstriyel ilişkilerin geleneksel kavramlarını fazlasıyla hapsedici bulmuş ve – endüstri-öncesi ve endüstri-sonrası olduğu kadar endüstriyel – üretim süreçlerinde ortaya çıkan tüm toplumsal ilişki yapılarını kapsayacak şekilde kavramı genişletmeye başlamıştı. Tahminler, ILO tarafından desteklenen yapıların, yani toplu pazarlığın karakterize edenler, dünya iş gücünün yalnızca yüzde 9'unu kapsarken, ILO'nun resmi bilinçliliğinin dışında kalan diğer yapılar dünyanın işçilerinin büyük çoğunluğunu yönetmekte olduğunu göstermiştir.⁴⁵ Bu çalışma, meselelerin yeniden tanımlanmasında ileri doğru bir adım olmuş olabilir, ancak sekteye uğramış 1972'de sonlandırılmıştır.

1970'te yönetim kurulu başkanı değişikliği, Enstitü'nün entelektüel bağımsızlığının bir genel direktör ile Enstitü'nün direktörü arasındaki kırılğan anlayış zemini üzerine kurulmuş olduğunu gözler önüne sermiştir. Morse yirmi yıldan daha fazla bir süre genel direktörlük görevinde kalmışsa da, daima yerleşikleşmiş kurumsal ritüellere eleştirel bakan ve inovasyonu teşvik eden, bir nevi üçüncü şahıs gibi davranmıştır. Onunkisi, yer-

leşik hegemonyaya karşı esaslı bir hasmane tutumdan ziyade yeni bir şey başarmaya yönelik bir Amerikalı sabırsızlığı, büyüyen bir mesele üzerinde denetim kurma arzusuyla. O, aynı zamanda pratik sonuçları üzerinde yakın bir denetimi elinde tutarken, eleştirinin ifadesine alan tanınmanın değerini görmüştü. Ona kıyasla Jenks, kişisel olarak sarıhleştirilmiş olmaksızın gurur duyduğu, ILO'nun geleneksel doktrininin vücut bulmuş haliydi. O, birinci şahsın özüydü. Genel direktör olmadan bir gün önce ILO çalışanlarına yaptığı konuşmada bir tanımlama noktası sunmuştu: “Ben sizden biriyim.” Onun zihninde Enstitü, gerçek ve müesses imanı yaymak için disiplin altına alınmış bir aygıt olarak var olmasına izin verilebilirdi. Kendine has bir mübalağayla şöyle ilan ediyordu: “ILO'nun bir ideolojisi yoktur, ancak idealleri vardır ve ideolojileri aşan idealleri, temel, evrensel ve ebedidir.”⁴⁶

Bürokratik Denetimler Ve Örtbas: Hegemonyanın Mekanizmaları

Yeni program teşebbüsleri konferansların resmi oylarından daha çok bürokratik vesayetlere dayandığından, inovasyona önem veren bir genel direktörden cesaretlenmekten daha kolay geleneksel bir genel direktör tarafından boğulabileceklerdir. Bu bürokratik kararların görece muğlaklığı onlardan hegemonyanın etkili bakım araçları çıkarmıştır. Pek çok olay bunu gözler önüne serer.

Yeni genel direktör Enstitü üzerinde kendi kişisel denetimini tesis etmek, entelektüel özerkliğini ve eleştirel bir görüşü benimseme arzusunu yok etmek ve onu ILO bürokrasisi içerisinde eritmek için yola koyulmuştu. İdari prosedürler üzerindeki kontrolünü kişisel meselelere müdahale etmek maksadıyla kullanmış ve müdahaleye destek kazanmak için üstü kapalı bazı dargınlıklardan istifade etmişti.

Yönetim Biriminin bazı işçi ve işveren üyeleri, Enstitüyü temel olarak Cenevre'de verilen derslere katılmayı finanse etmek amacıyla burs dağıtan bir kurum olarak düşünüyordu ve ulusal işveren birlikleri ve sendika yetkilileri arasında bu tarz etüd gezilerine talep vardı. “Üç-tarafılık” şimdilerde işçi ve işveren grubunun Enstitünün burs sahiplerinin seçimi üzerinde savurduğu bir denetimin meşrulaştırması haline geldi. Enstitüye üstü kapalı muhalefetin bir diğer kaynağı, araştırmaya yönelik ısrarlı bir şüphe biçimini almıştı. Araştırma, Jenks'in kısa zamanda göstermeyi başardığı gibi,

tartışmaya yol açıcı olabilir. Kendisinden önce çıkmış bir Enstitü yayınına yönelik ilk eleştiriyeye şekilde teslim olmuştu.

Bu eleştiri, bir Brezilya hükümet temsilcisinden gelmişti ve *Nordeste*'nin kırsal halkını örgütlenme çabalarının anlatıldığı Brezilya'daki Goulart hükümetinin çalışma bakanı tarafından yazılmış bir makaleyle ilgiliydi.⁴⁷ Jenks'in eleştiriye cevaben Enstitü yönetimine yaptığı açıklama onun paradoksu kullanımının tipik bir örneğiydi: "ILO içerisinde ya da ILO'yla ilişkili bir birimde ifade özgürlüğü ilkesi hakkında hiçbir zaman bir soru işareti olamaz ... Ancak, eşit şekilde, ifade özgürlüğünün sorumlu bir tutumla kullanılmadığında bir bütün olarak yıkıcı olabileceği ve bizim üye ülkelerden müteşekkil bir uluslararası emek örgütü olarak ifade özgürlüğünün tatbikinde katı bir sorumluluk kaidemiz olduğu hususunda da hiçbir soru işareti olamaz."⁴⁸ Bu açıklamanın pratik sonucu Enstitü'nün yayınlarında ILO'nun yayınlarında uygulananla karşılaştırılabilecek derecede bir oto-sansürün ortaya çıkışı olmuştu – Enstitü'nün entelektüel bağımsızlığına dair anlamsal bir reddiyeye eşlik eden ifade özgürlüğünün şekilsel bir olumlanması. Nihai kontrol, genel direktörün Enstitü tarafından çıkarılan tüm yayınlar üzerinde ve hatta Enstitü çalışanlarının kendi çabaları dâhilinde yaptıkları yayınlara Jenks'in *nihil obstat* dediği şeyin telaffuzunda ısrarcı olmasıydı. Bu mesele üzerine Enstitü'nün direktörü istifa etmiş ve genel direktörün arzusuna itaatkâr olan bir başkasıyla ikame edilmişti.⁴⁹ Enstitü'nün bağımsız eleştiri potansiyeli böylelikle tıkanmıştı.

Müteakiben yeni disiplin altına alınmış Enstitü hızlı bir şekilde, işletme korporatizminin genişleyen gücünü gösteren bir hadiseyle ilişkilendi. Bu hadisenin altında yatan olaylar aslında daha erken bir tarihte, 1970-71 yıllarında, sendikalar Britanya-merkezli kimyasal dev Imperial Chemical Industries şirketinin (ICI) 40000 beyaz yaka çalışanını örgütlemeye gayret ettikleri sırada yer almış, ancak bu olayların Enstitü açısından sonuçlarının ortaya çıkması 1972 ile 1974 yılları arasında gerçekleşmişti.

Endüstrileşmiş ülkelerde sendikaların temel yayılma alanları geçtiğimiz birkaç yılda beyaz yaka işçiler olmuştur ve belki de bu sebepten – telafi etmek için daha geniş bir zeminleri olduğundan – beyaz-yaka sendikaları çoğu zaman mavi-yaka sendikalarından daha radikal olmuşlardır. ICI çalışanlarının başarılı bir şekilde sendikalaşması, Britanya endüstri ilişkilerinde, dengeleri yalnızca beyaz-yaka işçilerinin bir bütün olarak etkili bir şekilde örgütlenmesine doğru değil, aynı zamanda daha genel anlamda emek hareketi içindeki daha radikal kuvvetlerin gücünü arttırmaya doğru

değiştirmesi itibariyle bir dönüm noktası olabilirdi. Gerçekten de mesele ICI yönetimi tarafından Britanya'daki endüstri ilişkilerinin geleceği için büyük öneme sahip ve sadece ICI'ya has bir sorun olmayan bir mesele olarak algılanıyordu. ICI'nın sendikaları engellemeye yönelik başlangıçtaki başarısı, aksine işletme korporatizminin güçlenmesini temsil ediyordu.

Bu korporatist başarı, maksatlı bir strateji üzerinden başarılıymışa benziyor. İşletme, ICI içerisindeki personel temsiliyet şemasına yönelik işçi memnuniyetsizliğinin farkındaydı. Personel içerisinde bazıları mevcut şemanın reformunu isterken bazıları kurum içi personel birliğinden, bazıları da sendikadan yanaydı. ICI yönetimi, bu mesele üzerine çalışanlar arasında yapılacak olan bir tavır ölçme anketi ya da "istişari bir tatbikat" ayarlamıştı. İdare tarafından arzulanan sonuçlara ulaşmak için üç şartın yerine getirilmesi gerekiyordu. İlk olarak çalışanlar, idarenin mevcut temsiliyet şemasında değişiklik yapmaya zaten hazır olduğuna tam toplu görülmelelere oturmadan ikna edilmek zorundaydı. Dolayısıyla personelin zihnindeki alternatifler ya sendika ya da tatmin edici olmayan temsiliyet şeması değil, daha çok sendikaya karşı şirket içerisinde tanımlanmamış bir şekilde değiştirilecek olan gelecekteki temsiliyet şeması olacaktı. İkinci olarak temsiliyet hakkında çalışanların fikrini ölçen bir anketi yürütebilmek için, tarafsız ve bağımsız olan bir üçüncü taraf duruma dâhil edilmeliydi. Korporatist stratejinin üçüncü ve kökten çözümcü niteliği bu "bağımsız" tarafı anketin sonuçlarını hem manipüle etmeye hem de meşrulaştırmaya yetecek kadar idarenin denetimine sokmaktı.

Anketin yürütülmesi işi, Tavistock Institute of Human Relations'a verilmişti, ancak düzenlemenin bir parçası olarak ICI, Tavistock araştırma takımına bir üçüncü şahsı "danışman" olarak yerleştirecekti. Sözleşme gereği Tavistock anketin hazırlanışında, araştırmanın sonuçlarının yorumlanmasında ve ICI çalışanlarıyla "istişareden" çıkan raporların yazımında bu "danışmana" başvurmak durumundaydı. Tavistock grubu içerisine öylece yerleştirilen bu kişi ICI için tatbikatın tasavvur edilen şekilde gerçekleşeceğinin teminatıydı.

Bu rolü üstlenen kişi ILO Enstitüsünün yeni direktörü olacak kişinin ta kendisiydi. O vakit kendisi bir ILO yetkilisiydi ve Enstitü personelinde biriydi, ancak bunlardan hiçbirisi onun ICI'yle olan sözleşmesinden haberdar değildi. ICI idaresi onu bağımsız bir birey – ILO'dan bir "profesör" – olarak göstermişti. ICI çalışanlarını örgütlemeye çalışan Clive Jenkins başkanlığındaki Bilimsel, Teknik ve Yönetimsel Çalışanlar Birliği (ASTMS) sendika

yetkililerine de Tavistock takımının bir üyesi olarak tanıtılmıştı. Aslında sözleşmesi görevinin “diğer ilgili taraflara, bilhassa da sendikaya karşı” çalışmak olduğunu şart koşmuş ve idare de onu “sendikalara karşı strateji” bulmakta kendi yanında olarak görüyordu. ASTMS en başından itibaren “istişari tatbikati” sendika karşıtı bir hile olarak ele vermiş ve Tavistock’u bu işe bulaşmaması konusunda uyarılmıştı. Araştırma beklenen “bulgularla,” ICI çalışanlarının çoğunluğunun bir sendikaya katılma taraftarı olmadığı yönünde sonuçlanmıştı. Bu sonuç Mart 1971’de ICI tarafından yayınlanmıştı. (Bilahare, idare-destekli bir “istişarenin” avantajları olmaksızın ICI çalışanları ezici bir şekilde sendikalaşmadan yana oy kullanmıştı.)

Bu olayda sendikaların ICI tarafından nasıl bertaraf edildiğinin hikâyesi daha sonra, Britanyadaki haftalık *New Statesman* dergisinin Aralık 1972 sayısındaki bir makale sayesinde herkesin malumu olmuştu.⁵⁰ Bundan kısa bir süre sonra Clive Jenkinsi ILO’nun yeni Enstitü direktörünü ICI’daki görevi nedeniyle geri çevirmesini talep etti. Jenks, Jenkins’e cevap vermeyi erteledikçe erteledi ve *New Statesman* makalesini ve aynı şekilde Haziran 1973’te *Sunday Times*’ta çıkan bir ikinci raporu resmi olarak görmezden geldi.⁵¹ Enstitü yönetimine ve ILO Yönetim Birimi komiserlerine yeni Enstitü direktörüne olan güven ifadelerini yineledi durdu. Ancak Jenkins’in kararlılığı tam Jenks’in dik kafalılığına göreydi. İkisi arasındaki bir buluşma sonunda Ekim 1973’e tarihlenmişti.

Bu buluşma gerçekleşmeden önce Jens, tepesine binmiş olan baskılardan yılmıştı. Birleşik Devletler tarafından finansal olarak sıkıştırılmakla kalmamış, kişisel olarak da eleştirilmişti, ama buna ek olarak ILO konferansının ve Yönetim Biriminin Afrikalı üyeleri tarafından Portekiz’in Afrika’daki sömürgeleriyle ilgili olarak saldırıya uğruyordu. Dünya Mahkemesi’nde yargıç olacağı ya da başka bir uluslararası hukuki müesseseye hizmet edeceğine dair, yalnızca reddedilecek olan söylentiler yayılmaya başlamıştı. Üstündeki baskılar, onun merkezileşmiş, esrarengiz, kişisel idareye dair içkin tercihini ve ayrıca kendisine açık herhangi ve bütün dinleyicilere mesajını iletmek için sürekli olarak seyahat etmesine yol açan zorunlu bir konuşma yapma gereksinimini şiddetlendirmişti. Ekim 1973’te Romada birdenbire yığılıp kalmış ve orada ölmüştü.

Jenks’in genel direktöre yaraşır bir davranış olgusu, klasik işlevselcilik kumaşından David Mitrany’nin ruhuyla dikilmişti; ancak onun eylemlerinin sonuçları işlevselciliğin olmayana ergi yöntemini gözler önüne ser-

miştir.*** (Niyetler itibariyle) öznel olarak Jenks'in peşinden koştuğu hedef, yönetim kurulu başkanının monarşik otoritesi üzerinden uluslararası örgütün bağımsızlığını kuvvetlendirmektir. (Sonuçları itibariyle) nesnel olarak Jenks'in mutlakiyetçi tarzı, işgal ettiği makamın otoritesini zayıflatmış, onun üç-tarafılık doktrini ILO'yu korporatist devletin uluslararası savunucusu haline getirmiş, ve ICI meselesindeki tutumu işletme korporatizmini cesaretlendirmişti. Onun direktörlüğü altındaki ILO – tam da Birleşik Devletler'in örgüte yönelik siyasi desteğinin çekildiği bir dönemde – her zamankinden daha çok, baskın Amerikan kapitalizmine has bir üretim ilişkilerinin ideolojisinin ifadesi haline gelmişti.

Watergate çağında Amerikalı kanaat, etik olmayan ya da yasadışı siyasal faaliyetin üstünün kapatılmasının karmaşık, bilinçli olarak sahneye konmuş ve olağandışı bir komplo olduğu fikrine uyum sağlamaya başlamıştı. Hakikaten de Watergate neredeyse tüm dayanıklı güç ilişkileri içerisinde her zaman olagelen, çoğu zaman güç bela bilinçli ve neredeyse daima yok sayılmış ya da hafızadan silinmiş bir süreci teşhir etmiş ve göz önüne sermiş olması itibariyle istisnaidir. Hegemonya, olayların yerleşik güçle uyumlu, ortodoksiyle çelişen diğer yorumlamaları bertaraf eden yorumlamalar üreten kanaat-kalıplayan bir faaliyet tarafından desteklenmiştir. Neredeyse herkes bu süreçte işbirliği halindedir. Uygulamada bireylerin, kişisel anlamda maliyetli olabilecek tutumlar içerisine girip girmeme ikileminden kaçınmalarını sağlar. Hayatı daha kolay hale getirir.

ICI olayı bu noktaya bir örnektir. Britanya basınından iki örneğin dışında, bu olaya dair herhangi bir kamusal atıf yoktur – tabii görünürlük *tehdidinin* meselenin ele alınış şeklini etkilediğini eklemek gerek. Britanyadaki yazılı iftira kanununun katılığı düşünüldüğünde, *New Statesman*'deki makalede sunulan özel ayrıntıların miktarının, yazarın oldukça sağlam kanıtları olduğuna delalettir. Ancak ILO'dan kamuoyuna yönelik hiçbir açıklama gelmemiştir. Jenks, uluslararası kamu hizmetinin davranış standartlarının katı bir muhafızı olarak görülürdü. Eleştirilerinde daha sert olması beklebilirdi. Ancak bu durumda Enstitü'nün yeni direktörünün davranışına

*** Savaş sırasında Londra'da Romanyalı bir sürgün olan Mitrany, Marks'ın kırsal perspektiften bir eleştirmenidir. Lever Brothers'ta çalışırken savaş sonrası dünya düzeni üzerine taslak bir broşür yazmıştı. *A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organisation* (London: Royal Institute of International Affairs/Oxford University Press, 1943). Yakın zamanda Princeton Üniversitesi'nde Institute for Advanced Studies'de profesördü.

yönelik eleştiri, direktöre güven aşlamış olan Jenks'e yönelik bir eleştiri, kişilerle ilkeleri birbirine karıştıran Jenks'in temsil etme iddiasında olduğu standartlara bir saldırı olarak yorumlanabilirdi. Jenks'in kendi yasal doktrini, onun konumunu güçlendirmek için alıntılanabilir; bu olayla ilgili hiçbir kanuni tahkikat başlatılmamıştı zira başka hiçbir kurum "kendi vicdanının ya da adaletli olma hissinin yerine idarenin vicdanı ve adaletli olma hissini koyamaz."⁵² Nixon yönetimi bu doktrinın taraftarı olsaydı, Amerika'nın yakın tarihi çok farklı olabilirdi.

ILO Yönetim Birimi'nin beyin takımı da herhangi bir resmi tahkikattan kaçınmaya razı olmuştu. Bu, aralarında daha sonra Sendikalar Kongresi'nin başkanı olacak olan Britanyalı işçi delegesi Cyril Plant, ve Kanada İşçi Kongresi'nin çiçeği burnunda başkanı ve Yönetim Biriminin başkan yardımcısı olan Joe Morris gibi sendikacıların işin içinde oldukları düşünüldüğünde şaşırtıcı olacaktır. Böyle önde gelen sendikacılar nasıl oluyor da sendika karşıtı faaliyetlere göz yumar bir konuma sokmuş gibi görünürler? En ikna edici açıklama "gemiyi sallama" yaklaşımı olacaktır. Neticede bunlar, Jenks'le birlikte müştereken Amerikan finansal kesintisi sorunuyla yüzleşmekte olan ILO kurumsallaşmasının bir parçasıydı. Bunların içgüdü-sü, büyük saygı gösterdikleri genel direktörü desteklemektir. Bu sendikacılar aynı zamanda daha büyük batı dünyası müessesesinin temsilcileriydi. Clive Jenkins Britanya'da beyaz yaka işçileri örgütlenme girişimiyle ve "gemiyi sallayan" ve nispeten zıpçıktı bir işçi lideriydi ve bunun da ötesinde, üslubu TUC Genel Konseyi'nin daha geleneksel üyeleri için bezdiriciydi. Yerleşik emek hareketi temsilcileri, ILO'nun dünyadan kopuk meclisinde böyle potansiyel olarak utanç verici bir meselede, hegemonyacı sürecin uygunsuz olguları dışarda bırakacağına ve meseleyi lafını etmeye değmeyecek bir şey haline getireceğine dair tam bir güvenle kamusal bir duruş almaktan imtina edebilirdi.⁵³

ILO çalışanları aynı zamanda bir taraftan büyük çoğunluğunun gurur duyduğu ve titizlikle gözettiği davranış standartlarıyla diğer taraftan yakın bir zamanda uzun süredir hizmet veren bir yetkilinin can atacağı bir mevkie yükseltilmiş olan çalışma arkadaşları hakkında yayınlanan ifşaat arasındaki bir çelişkiyle karşı karşıya kalmışlardı. Bu cenahta da hiçbir yaygara söz konusu değildi. Neden? Genel direktörden gelen işaret, yorumların örgütün çıkarları doğrultusunda bastırmak şeklindeydi. Gerçekten de örgütün çıkarları, çokuluslu şirketlerin ulusötesi dünyasında, on altıncı yüzyıldaki ulus devlet inşacıları için *raison d'état* ne idiyse, o konuma gelmişti – yeni

bir elitin Machiavellizmi. Sadakat örtbas etmeyi gerektiriyordu. Yetkililerin çoğu çatışmayı, onun hakkında bilgi almamayı tercih ederek çözmüşlerdi. Bazılarına bu lüks fazla görülmüştü. Mesleki vicdanları tahkikat yolunu ve etik davranış ilkelerinin savunulmasını talep eden yöneticiler, olaylar tarafından kurumsal perdeleme aygıtları haline dönüştürülmüşlerdi.

Tabi ILO'nun ve Enstitü'nün tüm üyeleri bu şekilde tepki vermiş değildi. Çok azı için bu olay, uluslararası kamu hizmetinin güvenilirliğine yönelik bir hakaretti. Bunların fikirlerini ifade etmek konusunda cesaretleri kırılmıştı. Enstitü personeline bir üye (bağımsız çalışmaları Britanya ve Birleşik Devletler'de yayınlanan bir bilim insanı), yüksek ILO yetkililerine dahil bir olay tezkeresi göndererek olayı protesto etmişti. Jenks'in tepkisi hızlı olmuştu. Protestocu, on günlük bir mühletle "huzurlu atmosferi bozmak" suçlamasıyla bir başka ILO departmanına gönderilmişti. Tezkerede en ufak bir yorum yapılmamış, ancak kıdemli bir ILO yetkilisi tarafından tezkerenin "uygunsuz" olduğu ve yolsuzluğu ifşa etmek yerine amirlerine Enstitü direktörüne "itaat" etmenin görev icabı olduğu, zaten genel direktörün uygunsuz davranışla ilgileneneğine güvenilmesinin gerektiğini ona söylenmişti. Bunun üzerine çok kısa bir zamanda ILO'dan ayrılmıştı ve her ne kadar bir düzeltme arayışında oluyorsa da, bu arayış gördüğü sefil muameleyle bir çare bulunacağına dair hakiki bir umuttan ziyade hem sosyal bilimler hem de uluslararası kamu hizmeti etiği bütünlüğünün gülünecek duruma getirilmesine karşı duyduğu öfkeden kaynaklanıyordu.

Ancak bu ve başka protesto eylemleri tamamen etkisiz olarak da düşünülmemelidir. Pek çok insan bu tarz olaylara şahit olur, bazıları oldukça mütevazı şartlarda kanıt toplama ve bir araya getirme ve daha sonra bunları sunmaya yönelik şahsi riskler alır. Bunlar, karşı duruş ne kadar zayıf olursa olsun, hegemonyanın artık karşı çıkılmaz olmadığını ve büyük örgütlerde örtbas sürecinin daha da zor hale geldiğini göstermiştir.

Jenks'in sabık rakibi Francis Blanchard, onun halefi olarak genel direktörlüğe seçilmişti. Clive Jenkins, makul bir ara vererek şikâyetini yeniledi ve ILO durumu düzeltmezse, kamuya yönelik bilgilendirme yapmakla tehdit etmişti. Blanchard nihai olarak bu rencide edici yetkiliyi istifaya zorlamıştı. Jenkins tatmin elde etmişti. ILO halkı olayı hafızalarından silmişti. Oyunda rol alanlar – ölmüş ya da uzaklaşmış olsunlar – hiçbir zaman var olmamış olabilir. Ahenk galip gelmiştir.

Enstitü'nün tecrübesi, müesses bir örgütsel çerçeve içerisinde eleştirel bakış açılarının gelişme ihtimallerine dair bir test olmuştu; Enstitü'nün

kaynakları sınırlıydı ve çalışmaları, ILO'nun programları ve politikaları üzerinde doğrudan bir etkiye sahip değildi. Dünya İstihdam Programı (WEP), ona kıyasla kayda değer oranda ILO kaynağının tahsis edildiği bir ILO programıydı ve politikaya doğrudan etkisi söz konusuydu. WEP hegemonyanın üç-taraflılık sayesinde ILO'daki inovasyonu sınırlama ve denetlemeye yönelik çalıştığı bir başka yolu gözler önüne seriyordu.

WEP, ILO'nun 1969'daki ellinci yıldönümü kutlamalarında bir masa süsü olarak, örgütün hala sağ ve sağlıklı ve dünya sosyal politikasının hayati meseleleriyle uğraşmaya hazır olduğunun bir göstergesi olarak sunulmuştu. Kökenleri itibariyle WEP, 1960'lardaki ilk Birleşmiş Milletler Kalkınma Onyılı'yla ilişkiliydi ve ILO yetkilileri WEP'in – istihdam genişlemesini ekonomik kalkınmanın temel bir hedefi yapmak suretiyle – ikinci kalkınma on yılının merkezi hedefi haline geleceğini ummuşlardı. Program, (bir uzmanlaşmış hizmetler listesiyle bölük pörçük olarak görülen) konvansiyonel teknik destekten, istihdam hedeflerine erişmeyi, ulusal ekonomi politikasının ayrılmaz bir parçası haline getirecek bütünlüklü bir ölçütler dizisini tanımlamaya yönelik kapsamlı yaklaşımı itibariyle farklıydı. Bu program daha adil bir gelir dağılımına olduğu kadar istihdama da yönelmişti; gerçekten de istihdam genişlemesinin mantığı, meslek edindirmenin nüfusun en fakir kısımlarına gelir sağlamak için en etkili yol olduğu yönündeydi.

WEP'in, ILO'nun üç-taraflı yapısından çıkan engellemelerle karşılaşması çok zaman almadı. Programın ilk tehlikeli teşebbüsü, Sussex Üniversitesi Kalkınma Enstitüsü'nden Dudley Seers direktörlüğünde Kolombiya hükümeti için yapılan bir politika analizi, endüstriyel yerleşim bölgelerinin dışında istihdam yaratmak için yatırımı genişletmenin bir aracı olarak bu bölgelerde işçi ücretlerindeki artışın sınırlanmasını tavsiye ediyordu.⁵⁴ Rapor Kolombiyalı – endüstriyel bölgeleri örgütleyen – sendikalardan biri tarafından eleştiri yağmuruna tutulmuştu ve bu eleştiriler ILO Yönetim Birimi üyeleri arasında da yankı bulmuştu. Bu mesele ilerdeki istihdam politikası çalışmalarının örgütlü işveren ve işçilerin – yani istihdamın mevcut durumundan hoşnut olanların – çıkarları üzerinden gerçekleşmesi gerektiğine yönelik bir uyarı mahiyetindeydi. Burada daha kapsamlı toplumsal eşitliğin sağlanması için toplumsal yapılarda değişime işaret eden bir programın hedefiyle aynı programın çalıştığı mevcut yapılar

Üzerinden çalışmasına dair operasyonel ya da siyasi gereksinimler arasında için bir çelişki söz konusuydu. O zamanki genel direktör, Wilfred

Jenks, programın gelecekteki gelişiminde üç taraflılığın gözetileceğine dair gerekli teminatları vermişti.

Üstü kapalı çelişkinin tekrar etmesi kaçınılmazdır. Programın altında yatan mantık, hedefinin, ancak yeni toplumsal güç odaklarının aktif bir şekilde bu hedef doğrultusunda çalışmak yönünde harekete geçirildiği takdirde başarılı olabileceğinin farkındaydı. Örgütsüz olanı ve bilhassa Üçüncü Dünya'nın kırsal ve kentsel merkezlerindeki yoksulları örgütlemek, WEP'in meselelerinden biri haline gelmişti. Aynı şekilde, yoksulların kendileri için üretim yapabilmesi için yeterli kayna sağlama ihtimali olan bir tedbir olarak toprak reformu da öyle. Dahası, çokuluslu şirketlere eleştirel yaklaşan fikirler WEP literatürüne sızmıştır: hesaplamalar, çokuluslu şirketlerin Üçüncü Dünya'ya yayılmasının, başka ne faydalar gerekçe gösterilirse gösterilsin, istihdamı arttırmakta pek de öyle etkili olmadığına işaret ediyor.⁵⁵ Tüm bu noktalar, ILO'yla haşır neşir olan Amerikan "üç-taraflı" çevrelerinde, ABD politikasının beslediği liberal bir dünya ekonomisinde özel yatırımın genişlemesinin makul yegane dünya kalkınma stratejisi olmasıyla çelişkili olmaları yüzünden kuvvetli eleştiriyi karşılamıştı. Amerikalı delegeler aynı zamanda WEP çalışanlarının UNCTAD tarzında 77'ler Grubu'yla yakın ilişki içerisinde çalıştığından şüpheleniyor ve bu eğilimi büyüme şansı bulmadan söndürmek istiyordu. (ILO belgelerinin şimdilerde WEP'i Birleşmiş Milletler'in Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen kararlarıyla ilişkilendirdikleri gerçeği bu şüpheleri onaylıyor gibi gözükmektedir.) Mesele ABD'nin çekilme tebliğinin ardından, Haziran 1976'da Cenevre'de düzenlenen WEP Konferansıyla ilişkili olarak akut bir hal almıştır.⁵⁶

Dünya İstihdam Konferansı'nın kendisi de programın geleceğinde nadiren belirleyiciydi. Konferans bir taraftan bir dizi öneri sunmuş olan 77'ler Grubu ile diğer taraftan hükümetler, işverenler ve zengin ülkelerin endüstriyel işletmeleri temsil eden işçi delegeleri arasında bir müzakere haline gelmişti. İlkeler ve program hedeflerini sıralayan uzun bir metin, fakir ülke delegelerin zengin ülkelerin kabul etmekte ayak direteceği taleplerinin oldukça yumuşatılmış bir versiyonu olarak, nihai bir uzlaşmaya varılarak benimsenmişti.⁵⁷ Bunda konferans diğer dünya ekonomisinin meseleleriyle uğraşan diğer uluslararası konferanslardan hiçbir şekilde ayrılmıyordu. Metnin kendisi, muhtemelen, erişilebilecek asgari fikir birliğini göstermekten başka pek bir sonuç yaratmayacaktı. Daha pratik önemde olan şey, ILO'nun gelecekteki WEP çalışmalarının liderliği ve yönelimiydi. Ve bu bağlamda, konferansı takiben genel-direktör Banchard tarafından

önemli değişiklikler gerçekleştirilmişti. Programın direktörü Lois Emmerij, Hollanda'da akademik bir pozisyon için ILO'dan ayrılmış, ve onun gidişini en önemli çalışma ortaklarından Oxford'dan Amerikalı bir bilim insanı olan Keith Griffin'in gidişi takip etmişti.⁵⁸ Bunlar birlikte WEP'E girişimci ve entelektüel önderlik sağlamış ve programın personelini ILO'nun sabit bürokrasisi içerisinde dinamik ve belirgin bir nüve haline getirmişti. Yeni idare, WEP'in kapsamını daraltma ve onu ILO ortodoksisi hizasına çekme talimatı almış durumda. Hegemonya WEP'te, Enstitü örneğinde de olduğu gibi, sarih meselelerde açık ihtilaflardan imtina ediyor ve bürokratik kanallar ve personel değişiklikleri üzerinden kurnazca ve etkili bir şekilde çalışıyor.

Bir başka olay, ideolojik yönelimle bürokratik değişiklikler arasındaki bağlantıyı örnekliyor. Bu olay, iktisatçılar, sosyologlar ve siyaset bilimcilerin uluslararası birliklerini andıran ancak endüstri ilişkileri alanıyla ilgilenen disiplinleri bir araya getiren bir mesleki ve akademik grup olan Uluslararası Endüstri İlişkileri Birliği'yle (IIRA) ilgili. Enstitü, IIRA'nın 1966'da ortaya çıkmasında hayati bir rol oynamıştı ve Enstitü direktörü de birliğin sekreteri olarak seçilmişti. Enstitü, ilk başta IIRA'nın baskın olarak endüstri ilişkilerine dair Anglo-Sakson bakış açısında kökleri bulunan ilk temelini, Enstitü'nün kendi çalışmalarında da ifade edildiği gibi farklılık arz eden bakış açılarının daha geniş bir temsiline doğru sürekli bir büyümeyi teşvik ediyordu. Yukarıda hikaye edilen kriz Enstitü'yü teslimiyete zorladıktan sonra, genişleme ve çeşitlendirme amilleri ortadan kaldırılmıştı, ve IIRA da "endüstri ilişkileri"nin baskın ideolojisinin bir yansıması olarak kalmıştı. John Dunlop, Birleşik Devletler Çalışma Bakanı olarak ABD'nin ILO'dan çekilme tebliğinin bir tarafı olduğu sene, IIRA'nın başkanıydı.

1974'te, kıdemli Afrikalı ILO yetkilisi ve Francis Blanchard'ın genel direktörlükteki başarısız rakibi Albert Tévoédjre, Blanchard tarafından Enstitü direktörü tayin edilmişti. Tévoédjre Ocak 1976'da Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen'in anlamları üzerine uluslararası bir sempozyum düzenlemişti. Bu girişim ILO kodamanları arasında homurdanmalara konu olmuştu çünkü ILO'nun "uzman" toplantılarında adet olduğundan farklı olarak Üçüncü Dünya fikirlerine ve batı Avrupa'daki daha radikal emek hareketlerine biraz daha fazla ses veriyor gibiydi. Blanchard kendisini bu girişimden ayıştırmıştı. IIRA yetkilileri artık açık bir şekilde Enstitü'yle bağlarını sürdürmekten mutsuzdu ve Blanchard, IIRA sekreteryanının görevinin normal bir ILO bürokrasi birimi tarafından devralınmasında mu-

tabık kaldı.⁵⁹ Şimdi IIRA'dan koparılmış olan Tévoédjre, Enstitü üzerinden Üçüncü Dünya kitlelerine meyleden toplumsal bakış açılarının çalışması için dünya çapında bir birlik başlatmıştı.

Çıkarımlar

Yukarıdaki tartışmalardan bazı çıkarımlar elde edilebilir.

İlk olarak, yönetim liderliği ne kadar önemliydi? Yönetim kurulu başkanları bilerek ya da bilmeyerek hegemonyanın aygıtları olmuşlardı, onun şekillendiricileri değil. Jenks bağımsız liderlik tavırları takınmıştı ve şu anda hiç kimsenin hatırlamaya değer bulmadığı sözlü teşebbüslere kalkışmıştı. Blanchard uzlaşma arayıcısının düşük profiline, hiçbir zaman ihtiyatlı ortodokside uzak ve başıboş kalmayacağı bir şekilde etki etmişti. Tazda ve bireylerin bu iki adama tepki biçimlerindeki farklılardan başka, bunların müteakip görev dönemlerinin pratik sonuçları hemen hemen özdeş olmuştur. Jenks Amerikan hoşnutsuzluğunu kendi tarzıyla belirginleştirmiş olabilir; ancak Blanchard da, Amerika'nın çekilme politikasının gidişatını etkilemekte, uzlaştırıcı doğasına rağmen, güçsüzdü. Her ikisi de ILO bürokrasisinin ve çalışmaları yönlendiren ideolojisinin hâkim Amerikan bakış açısına tâbi olduğunu temin etmiştir. Birleşik Devletler çekilmenin eşliğindeyken ILO Amerika'nın dünya çapındaki gücünün her zaman olduğundan daha fazla bir ifadesi olmuştur. Kişisel tatminler bir tarafa, kimin genel direktör olduğunun pek de önemi varmış gibi gözüküyordu.

İkinci olarak hegemonyanın egemenliğini sürdürdüğü gerçeği, Birleşik Devletler'in 1977 sonbaharında yürürlüğe girmesinden önce çekilme tebliğini yırtıp atarak bir ILO üyesi olmaya devam etmesine yol açacak mıdır? Bu makalenin (beklenen) basım tarihinden en fazla birkaç ay içerisinde karar verilecek olan bir şeyi tahmin etmenin mantıksızlığını vurgulamanın ötesinde, iki meselenin zorunlu olarak bağlantılı olmadığına işaret edilebilir. Hegemonya pekala egemenliğini sürdürebilir ve Birleşik Devletler de ayrılabilir. ABD hükümetinin ILO'dan çekilme mektubu, bir pazarlık hilesi gibi görünmektedir. Birleşik Devletler'e yeterli tatmin sağlanırsa, çekilme prosedürünün durdurulabileceği ihtimalini saklı tutar. Böyle bir tatmini tam olarak neyin sağlayacağını mektuptan anlamak imkânsızdı – hiçbir kesinlik ifade edilmemiştir. Sorumlu ABD yetkilileri, kendilerini tatmin olmuş ya da olmamış ilan etmekte özgürdür. Karar pratikte, siyasi itibarı AFL-CIO'nun Vali Carter'ın Birleşik Devletler başkanlığı kampanyasına

olan desteğinden kaynaklanan George Meany'in ellerindedir. Meany daha mühim meselelerde tatmin elde edemediğinden, Carter yönetimi de onun ILO meselelerindeki fermanına karşı durmakta pek istekli olmayacağı öngörülebilir. Meany'in geçmiş sicili, uluslararası emek ilişkilerinin AIFLD gibi yapılar üzerinden tek taraflı bir denetimine yönelik bir tercihi akla getiriyor.

Üçüncüsü, ABD'nin ILO'dan çekilmesi, ABD'nin uluslararası örgütlere katılımının daha geniş bir resmine nasıl sığacak? ABD politikasının, mevcut evrensel uluslararası örgütlere bağlanmayı sınırlamaya meylediğine ve seçici bir şekilde (eski, yeni veya geçici/*ad hoc*) araçların ABD denetimi altında etkili bir şekilde kullanımına doğru kaydığına dair güncel pek çok emare mevcut. Dünya Bankası, hala büyük oranda Birleşik Devletler tarafından kontrol edilen bir eski aracı örneğidir. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı, yeni bir aracıya örnektir. Bu kurumlar önemlidir, zira reel maddi kaynaklarla uğraşmaktadırlar. Ancak aynı eğilim, ideolojik kaynaklar olarak düşünülebilecek şey itibarıyla de fark edilebilir. AFL-CIO'nun önce ICFTU'dan ve şimdi de ILO'dan, Amerikan sendika-iş dünyası-hükümet bloku tarafından doğrudan kontrol edilen bir şebekeye itimat etmeye doğru çekilmesi, paralel doğrultuda bir harekete işaret eder. Dışişleri Bakanlığı'nın Birleşik Devletler'in ILO dahil, herhangi bir önde gelen uluslararası forum içerisindeki konumundan vazgeçme konusundaki bakış açısı, dikkat ve ihtiyat üzerine kuruluydu. ABD'nin eski Birleşmiş Milletler temsilcisi, Daniel P. Moynihan tarafından dillendirilen revizyonist politika, ILO'dan ayrılmanın bir örneğini teşkil edeceği seçici tek taraflılığı, uluslararası ilişkilerde genel itibarıyla daha sağlam bir duruşu işaret etmenin makul bir yolu olarak görmektedir.

Dördüncüsü, Birleşik Devletler'in ILO'dan ayrıldığını - ve en nihayetinde ayrılmazsa revizyonist politikanın güvenilirliğinin zarar göreceğini - varsayarak, bunun ILO için sonuçları, özellikle de gelecek yönelimi itibarıyla ne olacaktır? Diğer devletler, ABD'nin yaptığı yüzde 25lik katkıyı bölüşmek istemeyeceklerinden doğal olarak uyumlanmak gerekecek kayda değer bütçe kısıtlamaları olacaktır. Bütçe kesintisi, ILO yöneticilerinin, kamu önünde ABD'nin çekilmesinin ne olursa olsun tasavvur edilemez olduğuna yönelik açık bir tavır takınarak, iki yıllık ihbar süresini harcamalarda önemli derecede kısıtlamalara gitmek için kullanmadıklarından daha da büyük etki yaratacaktır. Ancak bütçe krizinin bir geçiş dönemi içerisinde başarılı şekilde yönetilebileceği varsayılsa da, derin bir soru ABD katılımından mahrum bir ILO'nun müstakbel etki yapısını ilgilendirmektedir.

Üç taraflı temsil yapısı, evrensel üyelik yapısına rağmen ILO'ya Batıya dair bir tarafgirlik vermişti. ILO, UNCTAD ve UNIDO'nun onu sahiplenmesine yol açan desteği Üçüncü Dünya ülkeleri arasında kazanmayı hiçbir zaman başaramamıştı. WEP tecrübesi Üçüncü Dünya'nın siyasi desteğini kazanmaya yönelik bir fikrin etkili bir şekilde tasfiye edildiği izlenimini yaratır. Ne de yönetim liderliği ve ILO bürokrasisine inovasyonun ve yenilenmenin muhtemel kaynakları olarak itibar edilebilir. Genel direktörlükte merkezlenen monarşik yapılanma, Jenks'in görev süresinde epey zayıflamıştı ve kaotik sözlü teşebbüslerin tekrarına karşı önceden önlem alınmanın sonucu, genel direktörlüğün eşi benzeri görülmemiş bir yetenek vasatlığına hapsedilmesi olmuştur. Amerikan delegelerinin hayal güçlerinde canlı duran Sovyet etkisi miti de dikkate alınmamalıdır.

Bu, batı Avrupa ülkelerini ILO'nun ana dayanağı haline getiriyor. Örgütün özgün itici gücü ve hayati desteği onlardan gelmiştir. Batı Avrupa'nın ve özellikle Federal Almanya Cumhuriyeti'nin ve *Deutsche Gewerkschaftsbund*'un (Alman Sendikaları Konfederasyonu, ya da DGB) liderlik gömleğini giymeye hazır olduklarına yönelik her türlü gösterge mevcuttur. (Bürokratik siyasetin faaliyetlerinin çoğunun odaklandığı) bireysel kariyerler açısından sonuçları bir tarafa bırakılırsa, daha geniş anlamda siyasi yapılar, bu tarz bir neticeden büyük ölçüde etkilenmemiş olarak kalacaklardır. Biraz daha yüzeyde yeniden inşa edilen hegemonya, kayda değer şekilde dokunulmamış olarak varlığını sürdürecektir. İhbar süresi boyunca o kadar kuvvetli olan Amerikan etkisi de, ILO Amerika'nın yeniden yaklaşmasını talep edeceğinden etkili olmayı sürdürecektir gibi görünmektedir. Böyle bir etki ABD'yle iyi ilişkiler içindeki bir üyenin oy kullanma hakkına fazlasıyla ağır basacaktır. ****

Beşincisi, ABD üyeliği olsun olmasın hegemonya ILO'nun müstakbel görevini belirleyecekse, hegemonyadaki değişiklik ihtimalleri nelerdir? Bu soru bu makalenin kapsamının ötesine geçer. Ancak farklı korporatizm biçimlerinin konsolidasyonu eğiliminin hem zengin hem de fakir ülkelerde baskın kalacağı fikrini ifade etmek yeterli olacaktır. Bu, hegemonyanın doğasında muhtemel bazı ayarlamaların habercisidir, ancak mevcut biçiminden köklü bir bozulma olma ihtimali pek yoktur. Birleşik Devletler'de, her zaman olduğundan daha bütünlüklü bir şekil almış korporatist devlet, Baş-

****Bu makale hegemonyada burada kafa yorulmayan bir değişimin arefesinde yazılmıştı. Aşırı liberalizmin artmakta olan şöhreti, kamu politikalarını korporatizme dönüştürmüştü. Bkz. Küresel Politik Ekonomi Ve Sosyal Tercih (1991) başlıklı makale, bu kitabın 10. Bölümü ve 15. Bölüm olarak eklenmiş olan "Küresel *Perestroika*".

kan Carter döneminde kaldığı yerden devam edecek gibi görünmektedir. Toplum korporatizmi benzer şekilde Britanya, Fransa, ve Federal Almanya Cumhuriyeti'nde yükselmektedir.

Hegemonyanın ayarlanmasını teşvik eden temel güç, şimdi Üçüncü Dünya ülkelerinden Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen'e yönelik taleplerde yatmaktadır. Bu ülkelerin çoğu üretim ilişkilerinin devlet korporatizmi biçimine sahiptir. Eğer Üçüncü Dünya ülkeleri, önceliği olan uluslararası ekonomik ilişkiler meselelerinde pazarlık etme güçlerini arttırmada başarılı olurlarsa, bu pazarlık etme gücünü farklılaşmış eğilimler halinde ILO'da yansımaları bulacaktır. Hayati bir gösterge, ILO'nun Dünya İstihdam Konferansı'nda üzerinde uzlaşmaya varılabilecek çokuluslu şirketler meselesidir. Şimdiye kadar bu sorun, işletme korporatizmi çerçevesinde ortaya atılmıştı: örneğin, çokuluslu sendikacılık ihtimalleri de dâhil, çokuluslu şirketlerin (MNC) personel politikaları ve endüstri ilişkileri. Eğer Üçüncü Dünya ülkeleri dünya ekonomisinde kayda değer büyüklükte manivela gücü elde edebilirse temel soru gelecekte büyük ihtimalle devlet korporatizmi çerçevesinde gündeme getirilecektir: Ev sahibi ülke hükümetleri tarafından MNC'lerden daha fazla kar sağlanacak ve istihdam ve çalışma koşulları konusunda işçi örgütlenmeleri daha fazla söz sahibi olacaktır.

Altıncı (ve son) olarak, hegemonyaya daha radikal bir meydan okumanın, uzak da olsa, ihtimali nedir? Önceki senaryoya göre ILO'da baskın bir etkiye sahip olması muhtemel olan Batı Avrupa, kurulu endüstriyel düzenin korporatist Avrupası'dır. Bu nevi şahsına münhasır Avrupa, kendi zemininde endüstriyel alanda alt tabaka emek protestoları ve Güney Avrupa ve Fransa'da daha kuvvetli bir siyasi solun ortaya çıkışının, görece yakın zamana kadar ILO'dan dışlanmış güçlerin meydan okumasıyla karşı karşıya.

Üçüncü Dünya'da emeğin özgün sesleri güçlükle duyulabiliyor. İşçi örgütlenmeleri ya dışarıdan manipüle ediliyor ya da çevrenin siyasi liderleri tarafından kontrol ediliyor. Yine de, gelecek on yıllarda imalat üretiminin bolca mevcut görece ucuz emek arzından faydalanmak için uluslararası işbölümünde çevre ülkelerine doğru kayda değer bir kayma olması halinde – ki üretim teknolojilerindeki güncel gelişmeler, bunu ihtimaller arasına koyuyor – o zaman çevrenin yeni harekete geçirilmiş endüstri işçilerini daha radikal liderliğe açık hale getirecek koşullar yaratılmış olacaktır.

Merkezde ve çevredeki radikal güçlerin bir şekilde bir araya gelmesi, mevcut dünya toplumsal güç ilişkilerine etkili bir meydan okumanın ve onu altüst etmenin şartı olacaktır. Bu ihtimali sadece telaffuz etmek bile, onun ne kadar uzak olduğunun farkına varmaktır. Ancak bu ihtimal, mu-

zaffer korporatizmin süregelen hegemonyasına karşı haykırınların hayal gücünde bir kıvılcım yakacak kadar hayatta kalabilir.

Notlar

Bu metin ilk olarak *International Organization*, cilt 31, sayı 3 (Yaz 1977), s. 385-424'da yayımlanmıştır.

- 1 R. G. Collingwood, *The Idea of History* (Oxford: Clarendon Press, 1946), s. 214. Onların daha derin yapılarını ortaya çıkaracak şekilde olaylara müdahale edecek her bir kişinin büyük resme erişimi mümkün kılacak kadar doğrudan tecrübe birikimi olması muhtemeldir. Benim giriş noktam, 1948-1972 yılları arasında yirmi beş yıl beraber çalıştığım, ve son döneminde genel direktör asistanı sıfatıyla Uluslararası Emek Çalışmaları Enstitüsü'nde direktörlük yaptığım ILO'dur. Her ne kadar bu makale bu sebepten kişisel tecrübelerle dayanırsa da, eldeki metin, tarihçilerin erişebileceği türden kanıtlara dayanmaktadır. Şurası da vurgulanmalıdır ki 1972'den beri dışarıdan bir gözlemci olarak bilahare benimsenen analitik bakış açısı, kendimi daha önce doğrudan katılmış olduğum olayları daha geniş bir bağlam içerisinde oturtmamı sağladı. Analizmin hiçbir şekilde ILO'nun bakış açısını yansıtmadığını eklemeye gerek bile yoktur.
- 2 Gramsci'nin hapisane defterlerinin tam bir eleştirel baskısı Istituto Gramsci'nin desteğiyle basılmıştır: Antonio Gramsci, *Quaderni del carcere* (Turin: Einaudi, 1975).
- 3 Bu, barış müzakerelerine dahil olanların şahitliklerinde görülebilir. Örneğin bkz. Harold Butler, *Confident Morning* (London: Faber and Faber, 1950), s. 175.
- 4 Bu olayın en doyurucu anlatısı için bkz. Daniel P. Moynihan, "The United States and the International Labor Organization," Yayımlanmamış Doktora Tezi, Fletcher School of Diplomacy, 1960.
- 5 Örneğin, 1976'da Democratic and Republican National Conventions' sunulan AFL-CIO Platform Proposals'ta ifade edildiği gibi.
- 6 Birleşik Devletler Ticaret Odası ve AFL-CIO'dan gelen mektup ve beraberindeki haber bültenleri 6 Kasım 1976 tarihlidir ve Çalışma Bakanlığı tarafından tedavüle sokulmuştur. Çekilme tebliği verme kararının arkasında yatan nedenlerin bir analizi için bkz. John P. Windmuller, "US Participation in the ILO: The Political Dimension " *Proceedings of the 27th Annual Meeting of the Industrial Relations Research Association* (1974), s. 100-108.
- 7 Philippe C. Schmitter, kavrama sosyal bilimler söylemi içerisinde kesin bir anlam verecek şekilde korporatizmi tanımlamaya çalışan bir kamu hizmeti icra etmiştir. O korporatizmi çıkar temsiliyeti yapısı olarak (böylelikle onu bir siyasal tahakküm biçiminden, mesela otoritaryanizmden analitik olarak ayırarak) görür. Schmitter'e göre Korporatizm, dört çıkar temsiliyeti ideal tipinden biridir, diğerleri çoğulculuk, tekçilik, ve sendikalizmdir. Onun biçimsel tanımlaması şu şekildedir: "kurucu birimlerin sınırlı sayıda tekil,

mecburi, rekabetçi olmayan, hiyerarşik olarak düzenlenmiş ve devlet tarafından (yaratılmış değilse) geçerliliği kabul edilmiş ya da ruhsat verilmiş ve maksatlı bir şekilde işlevsel olarak birbirinden ayrılan kategoriler halinde, maksatlı bir şekilde tekabül ettikleri kategoriler içerisinde, liderlerinin seçiminde ve taleplerinin ve desteklerinin ifadesinde bir derece denetimi gözetmeleri karşılığında temsiliyet tekeli verilmiş halde örgütlendiği bir çıkar sistemi”: Phillipe C. Schmitter, “Still the Century of Corporatism?,” Frederick B. Pike ve Thomas Stritch (yay. haz.), *The New Corporatism: Social-Political Structures in the Iberian World* (Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 1974), s. 93-94. Schmitter’in kullanımı bu şekilde devlet düzeyiyle sınırlanmıştır. Benim tanımlamam ise onunkinden hafifçe ayrıdır (ancak bence onu kapsar da): benim kullandığım anlamda korporatizm özünde, ideolojiye ve düşmanca olmayan sınıf ilişkilerinde ve bürokratikleştirilmiş temsil ve denetim yapılarına dayanan bir üretim ilişkileri biçimidir. Bu itibarla devlet düzeyinde olduğu kadar işletme düzeyinde de var olabilir (işletme korporatizmi toplumsal üretim ilişkilerinin özgün bir biçimidir). Ben devlet düzeyinde, tarihsel olarak Schmitter’in toplum ve devlet korporatizmi adını vermiş olduğu şeye tekabül eden iki temel biçim halini alan genel korporatist devlet kategorisine atıf yapıyorum. Üç-taraflılık tarihsel olarak gelişkin kapitalist ülkelerde (Schmitter’in “gelişkin çoğulculuğun yavaş, neredeyse sezilemez bozulması” [s. 106] olarak tanımladığı şeyden) ortaya çıkan toplum korporatizmi biçimine tekabül eder; devlet korporatizmi karakteristik olarak bağımlı kapitalizmle ilişkilendirilmiştir. İşletme düzeyinde korporatizm kavramının, her ne kadar devlet düzeyinde merkezi planlama üç-taraflılıktan ayrı düşünülmesi gerekirse de, Sovyet üretim ilişkilerini ifade ettiğini aklınızda tutun. Kavramın anlamını burada kullanıldığı şekliyle geliştirmeye kalkışmışım: R. W. Cox, “Pour une etude prospective des relations de production,” *Sociologie du Travail* (Mart 1977), s. 113-137.

Korporatizm ve modern devlet üzerine büyüyen bir literatür var. Göze çarpan pek çok çalışma burada kullanılan kavrama etkileri itibariyle zikredilmeyi hak ediyor. Andrew Shonfield, *Modern Capitalism* (Londra: Oxford University Press, 1965), İkinci Dünya Savaşı döneminde gelişkin kapitalist ülkelerde ortak yapısal özellikleri ayırt etmiştir. Bugünkü korporatist devletin selefleri Fransa, Almanya ve İtalya’da Birinci Dünya Savaşı’nı takiben ortaya çıktığı haliyle bir güncel tarih çalışmasına konu edilmiştir: Charles S. Maier, *Recasting Bourgeois Europe: Stabilization in France, Germany, and Italy in the Decade After World War I* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1975). Birleşik Devletler’de korporatist devletin büyümesi art arda gelen dalgalar halinde takip edilebilir: Birinci Dünya Savaşı, Yeni Düzen’in ilk safhası, İkinci Dünya Savaşı ve Johnson ve Nixon idareleri. Yeni Düzen evresi şu eserde takip edilebilir: Arthur M. Schlesinger, Jr.’s *history, The Age of Roosevelt*, özellikle Cilt II, *The Coming of the New Deal* (Boston: Houghton Mifflin, 1959), s. 87-176.

- 8 Bkz. Schlesinger, *Coming of the New Deal*, s. 371-406.
- 9 Bir orta sınıf grubu olarak sendikalaşmış emeğin resmi – orta gelir düzeyinde, ekonomik ve toplumsal değişime pek de gönüllü olmayan, Vietnam Savaşı'na ve toplumsal refah ve fakirlikle mücadelede ziyade suçla mücadeleyle yönelik sağlam eyleme daha çok taraftar – Amerikan emek hareketinin müesses nizam algısı tarafından çizilmiştir: Derek C. Bok ve John T. Dunlop, *Labor and the American Community* (New York: Simon and Schuster, 1970), özellikle s. 43, 47, 121, 134.
- 10 Çoğu fakirliğin niteliklerine yönelik bir ilgiden çıkan, artan sayıda çalışma Birleşik Devletler'deki iş gücü piyasasının ikiliğini ele alıyor. İki büyük ölçüde ayrık iş gücü piyasasının olduğuna dair oldukça yeni keşfin ilk örnekleri şunlardır: Doeringer e M. Piore, *Internal Labor Markets and Manpower Analysis* (Lexington, Mass.: D. C. Heath, 1971); ve David M. Gordon, "Class, Productivity and the Ghetto," Yayımlanmamış Doktora Tezi. Harvard University, 1971. Birincil ve ikincil işgücü piyasaları nitelikleri uyarınca mevcut ikiye ayrılmaya etki etmek için 1023 bireyden oluşan bir örneklem içerisinde (veriler Michigan Üniversitesi Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü tarafından toplanmıştır) istatistik yöntemleri kullanan bir empirik çalışma için bkz. Howard M. Wachtel ve Charles Betsey, "Low Wage Workers and the Dual Labor Market: An Empirical Investigation," *Review of Black Political Economy*, cilt 5, sayı 3 (İlkbahar 1975), s. 288-301. İkili iş gücü piyasası kuramının ABD'deki radikal iktisatçılar arasındaki hali için bkz. Michael Reich, David M. Gordon, ve Richard C. Edwards, "A Theory of Labor Market Segmentation," *Papers and Proceedings of the 85th Annual Meeting of the American Economic Association*, Toronto, Aralık 1972, cilt 63, sayı 2 (Mayıs 1973), s. 359-365. Peter Doeringer, Britanya, Japonya, İsveç ve Birleşik Devletler'deki iş gücü piyasalarındaki ikiliğin hangi boyutlarda mevcut olduğunu araştırmış ve işçilerin büyük çoğunluğunun birincil iş gücü piyasasına mensup olduğu İsveç örneği dışında, benzer tabakalaşma kalıplarına ulaşmıştır. (Doeringer, "Low Pay, Labor Market Dualism, and Industrial Relations Systems," (yayımlanmamış) Discussion Paper No. 271, Harvard Institute of Economic Research, Harvard University, Ocak 1973). Wachtel ve Betsey tarafından kullanılan örneklem iş gücünü bir bütün olarak temsil ettiği taktirde (bir tüketici maliyesi araştırması için toplanmış olup, hane ya da yerleşim birimi reisi olan bireylerden oluşuyordu) birincil iş gücü piyasası büyük oranda tüm iş gücünün yarısından daha azını, daha kesin ifadeyle yüzde 35'ini kapsayacaktır.
- 11 Sendikalar daha merkezileşmiş ve sendika liderleri de üç-taraflı ekonomi yönetimi içerisine entegre olmaya hazır hale gelmişken, 1960'lardan beri Birleşik Devletler'deki ikincil iş gücü piyasası işçileri arasında huzursuzluk emareleri artmakta. Özellikle genç, siyahi, ve kadın işçiler, temelde çalışma süreci üzerinde daha doğrudan denetime sahip olma hedefiyle sendika liderlerinin politikalarına karşı harekete geçtiler (bu sırada sendika liderleri üretkenlik dürtülerini desteklemek için yönetimle işbirliği yapmış ve daha

- eski ve daha vasıflı birincil iş gücü piyasası işçileri arasında daha popüler olan ücret taleplerine odaklanmıştı). Protesto hareketleri çoğu zaman sendika yapıları haricinde düzensiz grevler, sabotaj, ve devamsızlık şeklinde yer almış, ancak odaklanmış ve bütünlüklü bir ideolojiyi henüz elde edememiş gibi görünmektedir. Stanley Aronowitz, "Arthritic Unionism: Corporate Labor in America," *Social Policy* (Mayıs-Haziran 1972), s. 40-52, oldukça düşünceli bir analizde yerleşik sendikalar ile işçi isyanları arasında süregelme ihtimali olan ihtilaftan "sendikaların en ayrıcalıklıları, toplumla en çok bütünlüklü olanları, ve işçi sınıfının en yaşlı kesimlerini temsil etme rollerini koruma altına alacağı beklenebilir." (s. 52).
- 12 *US News and World Report*, 21 Şubat, 1972, s. 28. Meany'in 7500 ABD doları figure, birincil iş gücü piyasası işçilerinin Wachtes ve Betsey'in bulunduğu ortalama yıllık kazançlarına (7634 ABD doları) çarpıcı bir şekilde yakındır ("Low-Wage Workers," dipnot. 9). İkincil iş gücü piyasası işçilerinin ortalama yıllık gelirleri 5478 ABD dolarıydı (s. 296).
- 13 Joseph C. Goulden, *Meany* (New York: Athanem, 1972).
- 14 A. H. Raskin, "After Dunlop," *New York Times*, 3 Şubat 1976, s. 31.
- 15 David Burnham, *New York Times*, 9 Kasım 1975.
- 16 Raskin, "After Dunlop."
- 17 Özellikle bkz. John P. Windmuller, *American Labor and the International Labor Movement, 1940 to 1953*, Cornell International Industrial and Labor Relations Reports, sayı 2 (Ithaca, N.Y.: Institute of International Industrial and Labor Relations, Cornell University, 1954). Lovestone'un komünizmden kopuşu için bkz. Theodore Draper, *American Communism and Soviet Russia* (New York: Viking Press, 1960). Ronald Radosh, *American Labor and United States Foreign Policy* (New York: Random House, 1969). Bu sonuncusu "revizyonist" bir yorumlamadır.
- 18 Meany'in biyografi yazarı Goulden mesela CIA bağlantısıyla ilgili bir örnek veriyor, s. 127-131. CIA bağlantısına değinen AFL ve AFL-CIO yurt dışı operasyonlarına dair pek çok çalışma yayımlanmıştır: Sidney Lens, "American Labor Abroad: Lovestone Diplomacy," *Nation*, 5 Temmuz 1965, s. 10-28; ve Roy Godson, "Nongovernmental Organizations in World Politics: The American Federation of Labor in France, 1945- 1952," *World Affairs*, cilt 136, sayı 3 (Winter 1973- 74), pp. 208-231.
- CIA'nın Amerikan emek hareketinin dışarıdaki eylemlerine, özellikle Lovestone ve Brown üzerinden müdahalesi, herhangi bir kamusal kanıt bulunmadan önce, uluslararası emek ilişkilerinde faal Avrupa sendikacıları arasında herkesin bildiği bir bilgiydi. Mesele kamuoyuna eski bir CIA yetkilisi olan Thomas W. Braden'in *Saturday Evening Post* (20 Mayıs 1967) makalesinde duyurulmuştur. Braden, bir miktarının "Amerikan mallarının Komünist liman işçilerinin muhalefetine karşın boşaltılabilmesi için Akdeniz limanlarında ağır silahlı birlikler" satın aldığı CIA finansmanını Brown'a nasıl aktardığını açıklamıştır. Braden ayrıca Walter Reuther'e CIA finansmanını aktardığını bildirmiştir (Victor Reuther'in Lovestone

ve Brown'ı CIA finansmanı almakla eleştirmesinden kaynaklanan bir ifşaat gibi görünüyordu bu). Braden Lovestone'un Fransa ve İtalya'daki firari sendikalara yılda yaklaşık iki milyon dolar ödediğini hesaplıyordu. Goulden, kendisine "Meany'in Lovestone'un parayı nereden bulduğunu bildiğini sanmıyorum. Elbette şimdilerde neredeyse genel geçer bir bilgi bu, ve ben bunda bir yanlışlık görmüyorum" diyen AFL'nin Uzak Doğu valisi Richard L. G. Deverall'a atıfta bulunuyor (Goulden, *Meany*, p. 130). Daha ileri düzeyde teyit, radikal öğrencilerin Cambridge, Mass.'te Harvard Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Merkezi'nin yer aldığı binayı işgal ettikleri sırada buldukları 1971 tarihli bir belgeyle ortaya çıkmıştır. Bu, New York'ta Dış İlişkiler Konseyi'nde 8 Ocak 1968'de yapılan bir toplantının gizli kaydıydı; bu belge Victor Marchetti and John D. Marks, *The CIA and the Cult of Intelligence* (New York: Alfred Knopf, 1974) çalışmasında basılmıştı. Toplantıya katılanlardan birisi, Meyer Bernstein, Amerika Birleşik Çelik İşçileri'nin uluslararası ilişkiler direktörünün şöyle söylediği aktarılıyordu:

Mayıs 1967'den önce, emek programları için bir miktar CIA desteği olduğu herkesin malumuydu, ancak ilk Ramparts ve daha sonra Tom Braden bu desteği açığa ifade etmişti. Uluslararası emek ilişkileri alanında çalışanlar korkuya kapılmıştı ve bazı gazeteler AID'yle CIA'i karıştırarak ve AFL-CIO'nun Özgür Emek Gelişimi programının lekelenmiş olduğunu iddia ederek onların korkularına bir de şaşkınlık eklemişlerdi. Bu ifşaatlardan beri olayların nereye varacağı belirsizdir. İlk olarak, uluslararası emek hareketi programlarında herhangi bir gerçek sıkıntı yoktur. Aksine, ABD emek programlarına yönelik bir talep artışı meydana gelmiştir ve kabiliyetlerimiz üzerindeki kısıtlama utanç vericidir. Daha önce bu yabancı sendikalar bizim finansman kısıtımız olduğunu biliyorlardı, şimdi hepsi gizli CIA finansmanına sahip olduğumuzu düşünüyor ve bizden daha fazla yardım bekliyor.

Bernstein şu sonuca varıyordu: "CIA'i bir günah gibi kabul eder olduk." (Alıntılayan Marchetti and Marks, *CIA and the Cult of Intelligence*, s. 51-52, 395.)

- 19 Philip Agee, *Inside the Company: CIA Diary* (Harmondsworth, Middlesex: Penguin, 1975), CIA'in sendika kisvesi altında Latin Amerika'da, özellikle komünist olmayan sendika örgütlenme çabasına dair pek çok ihtiva ediyor. Agee CIA'deki tutanaklarından yola çıkarak Meany kadar Lovestone ve Brown'ın da kurumun "etkili ve farkındalığı olan işbirlikçileri" olduğunu söylüyor. (s. 75).
- 20 Goulden, *Meany*, s. 136-137. Emek ataşesi atamalarının AFL-CIO tarafından kontrolü sorunu 1969'da Dış İlişkiler Senato Komitesi'ndeki duruşmada Senatör J. W. Fulbright tarafından dile getirilmişti. Buna Meany'in cevabı şöyleydi: Kontrol mü, hayır. Biz öneride bulunuruz. Herhangi bir kontrolümüz olduğunu söyleyemem. Ancak bazı isimler tavsiye ettik ve bunlar seçildi ve evet, şu anda yurt dışında görevdeler."American Institute for Free Labor Development, *Hearing Before the Committee on Foreign Re-*

- lations, United States Senate, 91st Congress, 1st session, with George Meany, President, AFL-CIO, 1 Ağustos 1969 (Washington, D.C.: US Government Printing Office, 1969, bundan sonra *AIFLD Hearing*), s. 58).
- 21 Meany'in Senatör Fullbright tarafından sorgulandığı yukarıda sözü edilen duruşmada AID finansmanının daha önceki CIA finansmanının yerini alması üzerineydi. Meany, AFL-CIO'nun CIA'dan finansman almış olduğunu hala reddediyordu. (*AIFLD Hearing*, s. 23-24). Fullbright *St. Louis Post-Dispatch*'in Washington baş muhabiri Richard Dudman'ın 13 ve 14 Nisan 1969 sayılarında derlediği basın raporlarına atıf yapmıştı. Bu raporlar, AID'nin nasıl bazı "CIA yetimleri" için "hesabı ödediğini" aktarıyordu. "CIA finansmanını aktaran gizemli kuruluşların yerini alan yeni kanaşşar, AID tarafından fonlanan ve AFL-CIO bünyesinde faaliyet gösteren bir grup bölgesel işçi kuruluşuydu." (*AIFLD Hearing*, s. 24). Benzer bir rapor *Washington Post*, 28 Nisan 1969'da Bernard Nossiter tarafından yayımlanmıştı (*AIFLD Hearing*, s. 74-76.). Senatör Fullbright şöyle yorum yapmıştı: "Sizinki gibi bir özel kuruluşa, hükümetleri etkilemesi, yabancı parlamentolarda lobicilik yapması ve dış politikayı etkilemesi için para verildiği bir başka örnek hatırlamıyorum." (*AIFLD Hearing*, s. 46). Meany ısrarını sürdürüyordu: "Biz bu saydıklarınızdan hiçbirisini yapmıyoruz, yaptığımızı da kanıtlayamazsınız" (s. 47).
- 22 Goulden, *Meany*, s. 330.
- 23 *AIFLD Hearing*, s. 6. AIFLD'nin iştirakçuları arasında International Telephone and Telegraph, Kennecott Copper Corp., The Anaconda Co., The United Fruit Co., the First National City Bank, and the Chase Manhattan Bank vardı.
- 24 Goulden, *Meany*, s. 223-225. Romualdi komünizm karşıtı dünya görüşü itibarıyla tutarlı bir şekilde Maniheizt olan bir anı kitabında Castillo Armas'ın zaferinden sonra emek hareketinin baskılanmasına şaşırılmış gibi yapar ve bu durumu, Castillo Armas'ın iyi niyetlerine rapmen "sonunda galip gelen [...] gerici güçlere" yükler: Seraphino Romualdi, *Presidents and Peons* (New York: Funk and Wagnall, 1967), s. 244-247.
- 25 O zamanın AIFLD Toplumsal Projeler Departman'ının direktörü William Doherty, 12 Temmuz 1964'te Mutual Broadcasting System üzerinden katıldığı bir yayındaki yorumunda memlekete döndüklerinde Goulart hükümetinin devrilmesine karışmış Brezilyalı AIFLD stajyerlerinden söz eder:
Bunların bazıları o kadar aktifti ki, devrimin 1 Nisan'da gerçekleşmesinden daha önce gizli operasyonlardan bazılarını fazlasıyla müdahil olmuşlardı. 1 Nisan'da Brezilya'da olan şey öylece oluvmemişti - planlanmıştı - ve hem de aylar öncesinden planlanmıştı. Sendika liderlerinin pek çoğu - bazıları bizim enstitüde eğitilmişti - devrime ve Goulart rejiminin devrilmesine karışmıştı. (*AIFLD Hearing*, s. 29)
- 26 Goulden, *Meany*, s. 333-334. Marchetti ve Marks'ın çalışmasında yer alan gizli belge şu ifadeleri de ihtiva ediyordu: "Britanya Guyanası'nın sendikaları CIA kanallarıyla desteklenmişti." *The New York Times*, Dr. Cheddi Ja-

- gan tarafından yazılmış bir mektubu Temmuz 1963'te yayımlamıştı. Jagan mektupta, AIFLD'nin kendi hükümetini devirme girişiminde karıştığı suçlamasını yöneltmiştir. Bu suçlamanın dayandığı bilgi daha sonra kamuya açılmıştı. Jagan tarafından ismi elebaşı olarak özellikle telaffuz edilen Seraphino Romualdi (o zamanın AIFLD icra direktörü) olayları kendi açısından, (altı AIFLD mezununu Jagan-karşıtı hareketin hizmetine sokması da dahil) komünizme karşı dünya çapında bir mücadelenin bir safhası olarak anlatır. (Romualdi, *Presidents and Peons*, s. 345-352).
- 27 ABD iş dünyasının Jamaika'daki çıkarlarını destekleyen ABD sendika eylemine dair ayrıntılı bir çalışma için bkz. Jeffrey Harrod, *Trade Union Foreign Policy: A Study of British and American Unions in Jamaica* (Londra: Macmillan, 1972).
- 28 Senatör Fullbright'in açıkça Vietnam Savaşı'ndan söz ettiği, ancak onunla sınırlı olmayan bir sorusuna cevaben Meany şöyle demişti: "Sayın Başkanı bizim bu çerçevedeki faaliyetlerimiz, hükümetimizin faaliyetlerinin bir parçasıdır ... Kesinlikle bizim tarafımızda olan Vietnamlı sendikalara destek olduğumuzda, kendi hükümetimizin politikalarını ilerletmiş gibi hissediyoruz ... Biz, bu meselelerde makbul vatandaşların ülkelerine yardım etmek için yapacakları şeyi yaptığımızı düşünüyoruz." (*AIFLD Hearing*, s. 37.)
- 29 Goulden, *Meany*, s. 133.
- 30 John P. Windmuller geniş bir şekilde AFL ve AFL-CIO'nun ICFTU'yla olan ilişkisi üzerine yazmıştır. Özellikle bkz. "Leadership and Administration in the ICFTU: A New Phase of Development," *British journal of Industrial Relations*, cilt 1, sayı 2 (Haziran 1963), s. 147-169; "The Foreign Policy Conflict in American Labor," *Political Science Quarterly*, cilt 82, sayı 2 (Haziran 1967), s. 205-234; ve "Internationalism in Eclipse: The ICFTU after Two Decades," *Industrial and Labor Relations Review*, cilt 23, sayı 4 (Temmuz 1970), s. 510-527.
- 31 Bu konuşma Caracas, Venezuelada, Jenks için bir dönüm noktası olan bölgesel ILO konferansı sırasında gerçekleşmişti. Konferansın zamanlaması (planlandığı tarihten sonraya ertelenmişti) ve Blanchard'ın orada bulunmak için hiçbir resmi sebebinin bulunmamasından dolayı yokluğu, Jenks'e, her şeyi göz önünde bulundurarak muhtemelen Blanchard'dan yana olacakları düşünülmüş olan Latin Amerikalı delegeler bakımından büyük avantaj sağlamıştı. Dahası, Jenks'in yüksek rütbeli Venezuela liderleriyle olan kişisel ilişkileri, bu çerçevede onun önünü açmıştı. Bu arada ABD desteğini elde etmekteki başarısı adaylığını konsolide etmişti.
- 32 George P. Delaney'in kariyeri "üç-tarafılığın" bir özelliğine örnektir. Bu olaylar olduğu sırada Dışişleri Bakanlığı'nda bakanın özel kalemiydi. Delaney'in Dışişleri bakanlığındaki rolü, Senatör Fullbright'in tahkikatlarının konularından biriydi (*AIFLD Hearing*, s. 58-59), ve özellikle de ataşelerin atanmasıyla ilgiliydi. Senatör Fullbright Meany'e Delaney'in daha önce AFL-CIO'nun bir yetkilisi olup olmadığını sormuştu. Meany bunu inkar etmiş ve eklemişti: "O bir temsilciydi, işçi temsilcisi, ABD hükümetini

- ILO'da temsil ediyordu. Çalışma Bakanlığı'nda çalışıyordu. Benim bildiğime göre 20 yıldan fazla hükümet hizmetinde çalışmıştı." Bu Freudyen bir dil sürçmesi olabilirdi. Meany, Delaney'in AFL'nin Uluslararası Temsilcisi olduğunu ve Soğuk Savaş boyunca ILO'nun Yönetim Biriminde ABD emek hareketini temsil eden işçi üye olduğunu pek kolay unutmazdı herhalde. Daha sonra, Dışişleri Bakanlığı'na girmeden evvel Eisenhower yönetiminde Çalışma Bakanlığı'na, Çalışma Bakanı James P. Mitchell'in asistanı olarak katılmıştı.
- 33 Aktaran, George H. Hildebrand, *Departments of State, Justice and Commerce, the Judiciary, and Related Agencies Appropriations for 1971. Hearings before a Subcommittee of the Committee on Appropriations, House of Representatives, 91st Congress, 2nd session. Part 5. Additional Testimony on the International Labor Organization* (Washington, D.C.: US Government Printing Office, 1970, bundan sonra *ILO Hearings*), s. 71. "göreve getirilmemden önceki idari işlemler"e yapılan atıf, kararın sorumluluğunu Morse'a atmaya yönelik üstü kapalı bir girişimdi. Meany duruşmada kararın "David Morse tarafından alınmış olamayacağını çünkü almış olduğu bir kararı açıklamadan görevini bırakamazdı. Jenks Beyefendi tarafından alınmış olması gerekir." (Age., s. 77)
- 34 Age., s. 69.
- 35 Age., s. 76.
- 36 Jenks'in iş ilişkisi içerisinde olduğu insanlar üç gruba ayrılabilir: ILO yetkilileri, ILO'yla temsiliyet ilişkisi içinde olan kişiler ve uluslararası hukuk uzmanları. Çok az, ama çok az kişi bu üç grubu birbirine bağlar, ve bu azınlık onun düşünsel süreçlerini en iyi anlayacak konumdaki kişiler olmalıdır. Burada Jenks'in geniş hukuk yazılarını analiz etmeye kalkışılmamıştır, en iyisi bunu uluslararası hukuk alanında hamarat bir araştırmacıya bırakmaktır. Ancak onun yazılı çalışmalarına has bir tarza değinmek eldeki meseleyle tamamen alakasız olmayacaktır. Okuyucu en başta devasa boyutta biriktirilmiş alıntılar ve atıflar ve ele alınan konuların kapsamına hayran kalır. Çalışmanın içine sızmış olan endüstriye ve hafızanın gücüne olan hayranlık yerini tefekküre, ve bazen bir bazen diğer iddia temelinin yazarın kanaatlerini destekleyecek şekilde sıralandığı eklektikliğe yönelik – şimdi muteber otoritelerin fikirleri, şimdi çeşitli hukuk sistemlerindeki örnek olaylar ya da uygulamalar, şimdi ahlaki kanılara başvuru; amaca hangi kaynak daha uygun görünürse ona dayanan – bir çapraşıklık. Daha ötede, okuyucunun tüm bu unsurları soğurması, tarih içerisinde açığa çıkan maddi hukuk gerçeğini falan ifşa ediyor değildir, aksine yazarda ortaya çıkan yoğun bir iradeyi – onun şunu ve bunu yapmak "zorundayız" listeleri, muğlak nasihatlerle uyum içerisindeki "uzlaşma prosedürlerini ve sorumluluk tekniklerini dinamik hareket bağlamı içerisinde evriltmeye yönelik meydan okumaya" cevap verecek "gözü pek ve enerjik harekete" olan ilgisi – artan şekilde aşık hale gelir (*A New World of Law?*, Londra: Longmans, 1969, s. 231). Jenks'in hukukun "entelektüel cefa ve coşkusu"nu harekete geçirmesi,

- diğer disiplinleri büsbütün hor görmese de onları küçümseyen referansları, eleştirel okuyucunun onun çalışmasının özsel olarak öznel doğasının izlerini silemez: müstakbel bir dünyanın içsel bir öngörüsünden yola çıkar, geçmişten çekip alınmış “insanlık parlamentosu” ve “insanoğlunun ortak hukuku” gibi cümlelerle ifadesini bulur. Yazarın kendi hayal gücünün bireysel tarihinin bir ürünü olduğuna dair herhangi bir farkındalık derecesinden tamamen azade görünmesi, onun çalışmalarının öznelliğini daha bir sıkıntılı hale getirir. Bu, Vico’nun, kişinin kendi tarihsel olarak koşullanmış fikirlerini evrensel olarak geçerli olmakla savunmasıyla biçimlenen “bilim insanlarının kendini beğenmişliği” dediği şeyin oldukça çirkin bir örneğidir. Jenks’in yazılarının ayrıntılı bir yorumu buradaki tartışma içerisinde faydalı olmayacaktır. Burada dert ettiğim şey Jenks’in uluslararası bir yetkili olarak eylemlerindeki fikirlerin ifadesidir.
- 37 C. Wilfred Jenks, *The Proper Law of International Organisations* (Londra: Stevens, 1962), s. 113.
- 38 Örneğin bkz. C. Wilfred Jenks, *Trade Union Freedom* (Londra: Stevens, 1957).
- 39 Robert W. Cox ve Harold K. Jacobson, *The Anatomy of Influence: Decision Making in International Organization* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1972), s. 102-138’de ILO’yu bir siyasal sistem olarak analiz ettim.
- 40 Ralf Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1959) çalışmasında geliştirdiği şekliyle. Orijinal Almanca baskısı 1957’de basılmıştır. Dahrendorf “üçtarafılık” kavramını kullanmaz.
- 41 Reinhard Bendix, *Work and Authority in Industry* (New York: John Wiley, 1956), on dokuzuncu yüzyılda Britanya ve Rusya’daki idari ideolojileri, ve yakın zamanda Birleşik Devletler ve Demokratik Almanya Cumhuriyeti’ndekileri karşılaştırır. O korporatizm terimini kullanmaz, ama analizi bu kavrama atfettiğim özelliklere, özellikle de yönetsel otorite, işletme ile emek arasındaki bürokratikleşmiş ilişki, ve çıkarların ahengi doktrinine işaret eder. Ben üretim ilişkilerindeki korporatizmle devlet biçimi olarak korporatizmi birbirinden ayırıyorum.
- 42 Birleşik Devletler’deki işçi protestolarının emarelerinden yukarıda bahsedildi. Korporatist devlet yapıları içerisine entegre olmaya hevesli Birleşik Çelik İşçileri’nin liderliğine yönelik, 1976’daki bir meydan okuma, Amerikalı işçiler arasında korporatist devlete karşı muhalefetin kanıtı olarak görülebilir.
- 43 John Dunlop, *Industrial Relations Systems* (New York: Holt-Dryden, 1958).
- 44 Clark Kerr, John T. Dunlop, Frederick H. Harbison, ve Charles A. Myers, *Industrialism and Industrial Man* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1960).
- 45 International Institute for Labor Studies tarafından *Future Industrial Relations: An Interim Report* (Geneva: ILS, 1972) olarak basılmıştır.
- 46 *Annals of International Studies*, 1970 (Geneva: Alumni Association of the Graduate Institute of International Studies, 1970), s. 60 olarak yayımlanmış

- Cenevre, Graduate Institute of International Studies'deki 27 Ekim 1969'daki bir dersten. Jenks bu cümlelerden açık bir şekilde memnuniyet duymuştu zira Uluslararası Endüstri İlişkileri Birliği Kongresi'nin açılışında bu cümleleri alıntılanmıştı (ILO basın bildirisi, 1 Eylül 1970). Jenks'in ILO personeline yapmış olduğu konulma metni ILO Circular sayı 61, 3 Haziran 1970 olarak tedavüle sokulmuştu.
- 47 Almino Affonso, "El sindicato campesino agente de cambio," *Boletín 8* (Geneva: IILS, 1971). Bu makaelnin yazıldığı esnada Affonso, Şili'de Birleşmiş Milletler teknik uzman asistanı olarak sürgündeydi. Philip Age, eski bir CIA ajanı, çok sonra (1975'te) CIA, Affonso'nun Goulart hükümetinin devrilmesinin ardından sürgününün ilk dönemini geçirdiği Montevideo'daki Brezilya elçisiyle Affonso'yu Uruguay'dan sürdürmek hususunda tartışmıştı. Age, *Inside the Company*, s. 402, 405, 408.
- 48 Enstitü yönetiminin 4 Mart 1972'deki toplantısının taslak verbatim kaydı.
- 49 12 Haziran 1972 tarihli istifa mektubumda entelektüel bağımsızlık meselesine ayrıntılı bir şekilde değindim ve kanaatimce birikimsel olarak bu bağımsızlığı inkar eden ve benim bir direktör olarak yoluma devam etmemi entelleyen bir dizi örneği ortaya koydum. Ayrıca makbul doktrinin eleştirisinin ILO gibi bir uluslararası örgütün değişen bir dünyanın gereksinimlerine uyum sağlaması yönünde yardımcı olacağı iddiasında bulundum (Georges-Henri Martin, editör yazısı, *La Tribune de Geneve*, 16 Haziran 1972, bu noktayı ele almıştı.) *Nihil obstat* kavramı adet olduğu üzere Jenks tarafından, bir genel direktörün bir ILO yetkilisi tarafından herhangi bir hedef kitle için yazılmış herhangi bir metne yönelik kanaat bildirme imtiyazı olarak gördüğü şeyden söz etmek için kullanılıyordu. Bu kavramı beni *Anatomy of Influence* kitabımda ILO'yla ilgili bölümü yayımlamaktan alıkoymak için özellikle kullanmıştı. Kavram, tüm personele yazdığı ve yazılı tüm metinleri resmi onay almak üzere göndermeleri gerektiğini söylediği mektupta kullanan Enstitü'nün yeni direktörü tarafından da devralınmıştı. ILO yayın politikası, bir ülke hakkında o ülkenin vatandaşı olmayan biri tarafından herhangi bir şeyin yazılmasının yasak olması – (Affonso makalesi üzerine çıkan yaygaranın gösterdiği gibi) hükümet tarafından istenen adam olarak görülen bir vatandaş anlamına geldiği düşünülen bir kural – gibi sınırlamalar altında işliyordu.
- 50 Peter Patterson, "ICI's Last Stand" *New Statesman*, 1 Aralık 1972, s. 806-807.
- 51 Vincent Hanna, "Storm Grows as ICI Fights Off Unions," *Sunday Times*, 3 Haziran 1973.
- 52 Jenks, *Proper Law*, s. 113.
- 53 ILO gibi bir örgütün yerel siyasette himaye denilecek bir şeyi elinden çıkarması, aynı zamanda itaatkarlığa bir teşvik görevi de görebilir. Yönetim Birimi üyelerinin ILO kadrolarına atandığı pek çok örnek meydana gelmiştir. Zihninde böyle bir geleceğin hayalini taşıyan herkes örgütün yönetim kurulu başkanıyla olan sicilini temiz tutmaya bakar. Bazı politikalarla ilgili olarak kamusal bir duruş takınmak başka bir şey, ihtiyari sahasında kaldı-

ğına inandığı kişisel bir meselede bir genel direktöre düşmanlık beslemek bambaşka bir şeydir. Bu türden bir ilişki için yalnız bir örnek vermek gerekirse, ILO şubelerinin ofisleri, sıklıkla ulusal memuriyetlerinden emekli olmuş ILO Yönetim Biriminin eski üyeleriyle dolup taşar. Özellikle Londra ofisi Yönetim Birimindeki hükümet üyelerinin bir silsilesiyle dolmuştur. Bunlar, tıpkı Brütüs gibi, onurlu adamlardır, ve kimse onları herhangi bir kötü bir davranışla itham etmez. Ancak bu pratik şüphesiz yönetim kurulu başkanı nezdinde rağbet görmediği ortaya çıkacak olan meselelerin peşinden koşmaya kolaylıkla olanak sağlayamayacak beklentiler yaratmaktadır. ILO'nun Paris ofisine yapılan atamalar, Fransız hükümetinin bunlar üzerinde çok önceden denetimi elde etmesi itibariyle bir istisnadır. Sorunun ehemmiyeti, Fransız hükümeti tarafındaki bu kontrol iddiasının 1930larda ILO'nun o zamanki yöneim kurulu başkanının istifasını tetiklediği gerçeği düşünüldüğünde ortaya çıkar. (“Yürütmenin Başı: Uluslararası Organizasyonda Liderlik Üzerine Bir Deneme” başlıklı bu kitaptaki 16. Bölüm.) Bir yönetim kurulu başkanının, yönetim kurulu üyelerini örgüt içerisindeki başka pozisyonlara – özellikle emeklilik sonrası mevkilere – atayabildiği uygulama, uluslararası kurumlardaki kıdemli makam sahiplerinin resmi olarak sorumlu oldukları yetkilileri etkileyebilmenin bir yolunu teşkil eder. Bu aynı mevki sahipleri, elbette kendi başlarına güçlü değillerdir, ama bunların hesap verebilir olmaktan görece özgürlüğü, hegemonyanın aracılığı olarak hareket edebilecekleri zemini kuvvetlendirir.

- 54 ILO, *Towards Full Employment: A Programme for Colombia, Prepared by an Inter-Agency Team Organised by the International Labour Office* (Geneva: ILO, 1970).
- 55 Tripartite World Conference on Employment, Income Distribution, and Social Progress, and the International Division of Labor, *Employment, Growth, and Basic Needs: A One World Problem*, Report of the Director-General of the International Labor Office (Geneva: ILO, 1976).
- 56 ABD'nin ILO personeline WEP dolayısıyla duyduğu resmi hoşnutsuzluk A. H. Raskin'in *The New York Times*'de yayımlanan 17, 18, ve 19 Haziran 1976 tarihli makalelerinden okunabilir. 17 Haziran tarihli makalesinde Raskin şöyle yazıyordu: “Birleşik Devletler’in meslek konferansı heyetindeki hükümet, işveren ve işçi temsilcileri en başından itibaren ILO çalışanları tarafından hazırlanmış görüş notlarının kuvvetli bir Marksist yargıya sahip olduğu ve bunlar üzerine kurulu bir programın muhtemel etkisinin ekonomik standartların yükseltilmesinden ziyade yoksulluğun paylaşılması olacağına inandıklarını gizlememişlerdi.” 16 Haziran 1976 tarihli *New York Times*'teki başyazı “ILO çalışanlarının yazdığı gülünç görüş notları”ndan söz ediyordu. ABD hükümeti delegesi konferansa hükümetinin “konferans bildirgesinde formüle edilmiş olan temel ihtiyaçlar stratejisine mutabık olmadığı”ni ve konferans için hazırlanan rapor (*Employment, Growth, and Basic Needs*) “bireysel girişime, özgür teşebbüse ve bu ülkenin büyümesine katkıda bulunmuş türden bir piyasa ekonomisine yeterince ilgi göstermiyordu.” (ILO

- World Employment Conference, Geneva, June 1976, *Summary Record* 5, s. V/9). ILO çalışanlarının önerilerine karşı bu muhalefet, her ne kadar delegeleri müzakere sürecinde kendilerini daha geniş uzlaşmacı batılı endüstriyel-ülke görüşlerine göre hizaladıysa da Birleşik Devletler delegasyonunu bir azınlık konumuna sokmuştu. Birleşik Devletler işçi temsilcisi, aynı zamanda Yönetim Biriminin ABD emek üyesi olan Irving Brown'dı.
- 57 ILO, World Employment Conference, Geneva, June 1976, *Summary Record* 20, Report of the Committee of the Whole.
- 58 Keith Griffin'in *The Political Economy of Agrarian Change: An Essay on the Green Revolution* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1974) kitabı, onun Üçüncü Dünya'daki kırsal sorunla ilgili derin analizini içerir. ILO'dan istifası, *Guardian*'da (6 Ekim 1976) Rod Chapman tarafından yorumlanmıştı: "Üç-tarafılık, ILO'nun tabularından birisidir, ancak birçok ILO yetkilisi üçtarafılık fetişizmi, gelişmekte olan ülkelerdeki kırsal yoksullara yardım etmeyi amaçlayan dünya çapındaki istihdam programları gibi olguların arka sıralara atılması anlamına geleceğini iddia ediyor." Makale ILO'nun ABD'yi memnun etme eğilimine dikkat çekiyor ve ekliyordu, "ILO, ABD'nin tecrit edilme korkusuyla kalkışamayacağı itirazları dahi bekliyordu." ILO Yönetim Birimi bu makale çıktıktan hemen sonra toplandığında Griffin, Kanadalı emek delegesi Joe Morris ve ABD emek delegesi Irving Brown tarafından eleştirinin hedefi haline gelmişti.
- 59 1976'nın yaz aylarında John Dunlop'un yeniden, bu kez Carter'ın müstakbel başkanlık döneminde ABD Çalışma Bakanı olacağı söylentileri Cenevre'deki ILO çevrelerinde dolaşmaya başlamıştı. Böyle bir söylentiye ne kadar ihtimal vermiş olurlarsa olsunlar, kıdemli ILO yöneticileri Dunlop'un İİRA'daki çıkarları çerçevesinde ona yardımcı olmaya istekliydi. Bu, hegemonyacı etkinin bürokratik kararlar üzerinden etkinliğini sürdürmesinin bir örneği olarak görülebilir. Söylentilerin temelsiz olmadığı çok sonra, Dunlop'un, Meany ve AFL-CIO'nun büyük desteğini alarak Carter kabinesinin en güçlü çalışma bakanı adayı olduğu 1976'da ortaya çıkmıştı. Dunlop, eşit istihdam fırsatı sicilini eleştiren kadınlar ve siyahiler tarafından kuvvetli muhalefetle karşılaşınca atanması durdurulmuştu. (Eileen Shanahan *The New York Times*, 11 Aralık 1976).

---

20 Emek ve hegemonya: bir cevap (1980)

“Emek ve Hegemonya” makalesini yazdığımda iki tür eleştirel tepki bekliyordum: birisi, yöntem ve yaklaşımın ana akım siyaset bilimiyle çeliştiği yönünde; diğeryse makalede ideolojik temelleri sorgulanan iki kurumsal yapılanmanın, ILO ve AFL-CIO’yu savunur doğrultuda. Bu iki kurumsal yapılanmanın bir çoğulculuk türü ya da bağımsız aktörler – sendikalar, işverenler ve hükümet – arasındaki pazarlık ilişkisi olarak yansıttıkları *tri-partizm* fikrine bel bağlar. “Emek ve Hegemonya” makalesinde bu bağımsızlık görüntüsünün toplumsal gücün belirli bir yapısının ideolojik ifadesi, gelişmiş kapitalist ülkelerde korporatist bir devlet biçiminin ortaya çıkışıyla mevcudiyet kazanan bir hegemonya türü olarak anlaşılmalıdır. Bu tarihsel blok (*blocco storico*) çalışmanın temel nesnesidir¹ ve bu bloğun ulusal olduğu kadar uluslararası boyutları olduğundan üzerine yapılan çalışma uluslararası ilişkiler ve uluslararası örgütlere yönelik yaklaşımlar bakımından faydalı olabilir.

ILO cenahından gelen bir tepki, emekli bir ILO yetkilisi tarafından imzalanmış bir mektup halindeydi.² Benim ortaya koymuş olduğum temel soruları ele almadığından bu mektuba müstakil bir yorum yapmam gerekmiyordu. Mektup, benim yaklaşımında tutarsızlıklar bulma çabasındaydı, ancak tek yaptığı ya alakasız ya da daha doyurucu bir bağlama oturtulmuş olsaydı benim iddiamı desteklemiş olacak ek olgular sunmaktı. Bu mektup en fazla, görevleri kendilerini makalede anlatılan şekilde gizlenmeye iten birkaç ILO yetkilisi tarafından kendi kendini meşrulaştırmaya yönelik bir alıştırmaya olarak anlaşılabilir. Bu sayıda William A. Douglas ve Roy S. Godson tarağından yayımlanan yorum, AFL-CIO’nun dış politika yapımcılarının

bir savunmasıdır.* Bu yorum daha doyurucu bir cevabı hak eden bazı daha temel soruları ortaya koyuyor. Bu sorular farklı düzeylerde ortaya çıkıyor: ideolojik, epistemolojik, yapısal ve olgusal. Bunların her birisiyle sırası geldiğinde ilgilenmeye çalışacağım. Yine de kısa ve öz olma ihtiyacı tartışmayı sonlandırmaktan ziyade onu genişletmeye hizmet edebilir.

Bakış Açıları

Yola koyulurken bizi ayıran bakış açılarındaki farklılıkların altını çizmek önemlidir. Douglas ve Godson beni “revizyonist” ve “işveren sendikalisti” tezinin bir savunucusu olarak sınıflandırıyor. Bunlar onların kullandığı kavramlar, benim değil. “İşveren sendikalisti” ne demek, onu ben bilmiyorum. Ben ona tekabül etmeyen “korporatizm” kavramını kullandım. Revizyonizm ise – Bolşevikler, Maoocular, ve Amerikalı Soğuk Savaş öncüleri tarafından çeşitli şekillerde kullanıldığı haliyle – yeni bir ortodoksluk tarafından sorgulanan bir ortodoksluğa işaret eder. “Emek ve Hegemonya” herhangi bir bağlılık olmadan yazılmamıştı, ancak bu bağlılık yeni ya da eski bir ortodoksluğa değildi. Elbette okuyucuların bu tarz çağrışımların eklemeliği görece derinliksiz sınıflandırmaları kabul etmelerinden önce makaleyi tartışmalarını tercih ederdim.

Douglas ve Godson yorumunun bakış açısı, bir ölçüde kendilerinin revizyonizm olarak gördükleri (benim Soğuk Savaş tartışmasından bahsetmek için kullandığım) meydan okumayı kabul etme biçimlerinde ve AFL-CIO dış politikasına dair peşin hükümlerinden rahatlıkla anlaşılabilir. Bakış açısının daha aleni bir ifadesi Godson’un AFL’nin İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Avrupa’ya müdahalesi üzerine yazmış olduğu, “AFL, Sovyetler Birliği’ni Avrupa kıtasını tahakküm altına almasını engellemeye yardımcı olmak suretiyle savaş sonrası güç dengesini temin etmiş” olduğunu ve AFL liderliğinin “Rusların Batı Avrupa’nın kontrolünü ele geçirmesinin ve Birleşik Devletler’le savaşa zemin hazırlamanın ya da nihai olarak Birleşik Devletler’deki demokrasiyi ve özgün sendikacılığı tahrip etmenin önüne geçme” hedefiyle hareket ettiğini iddia ettiği kitabında bulunabilir.³ Kitap, temelde savaş sonrası Fransı’nda, Avrupalı sendikacılar arasında Fransı’daki emek hareketini bölmek için aktarılan CIA finansmanının birincil kanalı olarak tanınan Irving Brown’ın faaliyetlerine hasredilmişti.

* William A. Douglas ve Roy S. Godson, “Labor and Hegemony: A Critique,” *International Organization*, cilt 34, sayı 1 (Kış, 1980), s. 149-158.

Brown gerçekten de Meany-Lovestone dış politikasının en göze çarpan örneği olmuştur; AFL ve AFL-CIO etkisi altında (Fransa'dan İtalya'ya, çeşitli Afrika ülkeleri ve son olarak da Portegiz'e kadar uzanan faaliyetler) örgütler tesis etme amacına yönelik olarak azınlıkları komünist etki altında olduğu iddia edilen emek hareketlerinden uzaklaştırmada uzun ve başarılı bir geçmişi vardı.

Godson'ın kitaptaki ana fikri AFL'nin savaş sonrası Fransıya'na müdahalesinin bugünün Avrupası'nda komünizmle nasıl mücadele edilebileceğine dair iyi bir örnek olduğuydu. Sovyet tehdidinin (ve Sovyet etkisiyle komünizmi bir tutar) 1970'lerde büyüdüğüne ısrar ediyor. Avrupa İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun –doktrinel ya da siyasal bağılıklarından bağımsız olarak Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndaki önde gelen işçi sendikaları arasında pratik işbirliğini sağlamaya yönelik bir girişim – kayda değer bir Sovyet “başarısı” olarak görmektedir; ancak daha çok güney Avrupa'da komünizmin gücünü dert etmektedir. Kitap, güney Avrupa'ya savaş sonrası Fransıya'yla aynı çizgide yenilenmiş bir AFL-CIO müdahalesini tahayyül ederek – Irving Brown'ın bu iş için biçilmiş kaftan olduğunu duyurarak sonuçlanır.⁴

Benim bakış açım, sözü edilenden çeşitli yönlerden ayrılmaktadır. Şöyle özetleyebilirim bunları: (1) Soğuk Savaş'ın “revizyonist” yorumlamalarının tüm faziletlerinin dışında, İkinci Dünya Savaşı'ndan beri Avrupa ve Üçüncü Dünya'daki emek hareketlerinin başına bela olan bir dizi mesele ve çatışmaları komünizmle AFL-CIO dış politikacılarının “demokrasi” dediği şey arasında basit bir mücadeleye indirgeme ya da ona tâbi tutmak, fazla basitleştirmedir; (2) 1970lerdeki Batı Avrupa'nın çeşitli emek hareketleri arasında bir dereceye kadar müşterek hareketi gerçekleştirme girişimini ve aynı dönemde Güney Avrupa'da solun gelişmesini Sovyet etkisinin bir göstergesi olarak kabul etmek, yerli toplumsal ve siyasal hareketlerin gücünü biraz da kabalıkla küçümser, ve (3) kendilerine karşı çalıştıklarının arkasında Sovyet manipülasyonundan başka bir şey görmezken AFL-CIO liderleri, ajanları, ve ideologlarının kendi eylemleri için yaptığı açıklamaları ciddiye almak, yetersiz derecede eleştirel siyasal bir analize mahal verir.

Elbette, birinin belli olaylara dair bakış açısı, o olayların bir parçası olduğu bütüne dair görüşü tarafından şekillenir. Kitabına bakarak Godson'ın bu bütüne dair görüşünü anlayabiliyorum. Ancak Douglas'ın bakış açısını anlayabileceğim benzer bir temel yok, yine de Godson'ınkiyle belli miktarda uyumlu olduğunu varsaymak durumundayım. “Emek ve Hegemonya” makalesi, benim açımdan bütüne yönelik farklı bir bakış sunma, bu yapı-

yı sürdüren temel bir toplumsal ve siyasal güçler ve mekanizmalar yapısını şekillendirme ve bunun kişinin tekil olayları anlamlandırmasını nasıl mümkün kıldığını, örneklerle gösterme çabasıydı. Farklı bakış açılarımız olduğundan, olayları farklı algılamamız da şaşırtıcı değildir. Douglas ve Godson'ın şeytani bir dünya gücüyle savaşmakta yabancılara iyi niyetli bir yardım olarak gördüğü şeyi ben bir statükoyu destekleyen ve otokton değişim güçlerini engelleyen tecavüzler olarak görüyorum. Bu değerlendirmeler, bütünü içerisinde neyin – yani hangi belli olayların – kayda değer olduğuna dair görüşlerimizden neşet eder. Aynı olayları, farklı bakış açılarından görüldüklerinde farklı farklı yorumlamak mümkündür. Aynı zamanda gerçeklikle hiç alakası olmayan yorumlamalar dayatmak da mümkündür. Douglas ve Godson tarafından ortaya konan olgusal noktalar bu iki olasılığın ışığında ele alınmalıdır.

Sosyal Bilimlerde Yöntem

Ayrıca sosyal bilimlerde akıl yürütme süreçlerini anlama yollarımızda da ayrışıyoruz. Douglas ve Godson şunları siyasetin etüdünde veri olarak görüyor (ya da görüyormuş gibi yazıyor): aktörler, onlara yüklenebilecek güdüler ve aktörlerin etkileşimi tarafından üretilen olaylar ya da “örnek olaylar”. Bu veri türlerinin her birisini içinden doğduğu toplumsal düzeyden parçalı ve ayrıık olarak ve kendi araştırmalarıyla ilgili kategoriler altında ayrıık olarak sınıflandırılabilir şekilde ele alıyorlar. Böylelikle AFL-CIO'nun halk tarafından seçilmiş sol-eğilimli yabancı hükümetlere muhalefet ettiği, yine AFL-CIO'nun çokuluslu şirketlere karşı çıktığı ve Sovyetler Birliği'nin ABD çokuluslu şirketleriyle ilişkileri olumladığı örnek olaylar mevcuttur. Douglas ve Godson, bu örnek olaylar arasındaki bir karşılaştırmanın sözü konusu aktörün, AFL-CIO'nun, tutarlı güdüsünün, benim bu aktöre atfettiğimi düşündükleri güdüden (ki yanlış bir şekilde, zira ben güdüleri tartışmıyordum) yani (yine yanlış bir şekilde ABD çokuluslu şirketlerinin çıkarlarıyla bir tuttukları) kapitalizm savunusundan, farklı olarak “demokratik özgürlükleri” savunmak olduğu kanaatini destekleyeceğini düşünmektedir. (Douglas ve Godson'ın dediği gibi, “emeğin hangi komünizm-karşıtı açıklamasının doğru olduğunu belirlemek için ... komünistlerin ABD'nin yurtdışındaki şirketsel faaliyetlerinden bazılarını gerçekten *destekledikleri* emsal örnekler bulmaya ihtiyacımız var” “Labour and Hegemony: a Critique,” s. 154.) Bu akıl yürütme biçimini benimsemekte, belli bazı anaakım siyaset bilimiyle tutarlıdır.

Bir kez daha, kendi yaklaşımımı özetle şu şekilde karşılaştırmam gerek: (1) eylem, ayrıık olaylar silsilesi içerisinde parçalanmamıştır, aksine daima ona anlam veren bir bağlamın varlığına dayanır (böyle anlamları olmayan olaylar, yalnızca tekil uyarıcılara verilen programlanmış tepkilerdir); (2) analizin ilk hedefi, olayın içinde yer aldığı bağlamı ya da tarihsel toplumsal gerçeklik yapısını – nesnel olarak güç ilişkilerinden ve öznel olarak da bir ortaklaşmış anlamlar ağından oluşan bir yapı – ayırıştırma; (3) ideolojik analiz, ya da bireylerin ve grupların kendi eylem alanlarını algıladıkları zihinsel çerçeveleri yeniden inşa etme girişimi, tarihsel yapıya ilişkin bilgiye, yalnızca bir grubun ya da diğerinin bakış açısını edilgen bir şekilde kabul etmenin ötesinde eleştirel bir karşılaşmayla edinilecek bilgiye erişimin en iyi aracıdır; (4) siyasi analizin bir adım ötedeki hedefi, eylemlerin tarihsel bir yapıyı sağlamlaştırmaya mı yoksa alternatif bir şekilde dönüştürmeye mi meylettğini anlamaktır, ve bu da ancak eylemlerin arkasındaki güdülerden ziyade sonuçları itibariyle anlaşılabilir.

Douglas-Godson'un eleştiri çizgisi, benim iddiamın ana hatları üzerinde gerçek anlamda durmuyor. Mesela 1960'ların başlarında Latin Amerika'ya Amerika Özgür Emegi Geliştirme Enstitüsü (AIFLD) üzerinden gerçekleştirilen müdahalelerle AFL-CIO'nun 1970'lerde ABD-merkezli çokuluslu şirketlerin yurt dışında kurduğu "firari işyerlerine" yönelik eleştirisini karşılaşıyorlar. Gelgelelim bu olaylar uyarıcı-tepki temelinde AFL-CIO'nun amaçlarına dair genel geçer savları "test" etmek için bağlamlarından soyutlanarak ayrıık olaylar olarak değerlendirilemez. İlk olaylar dizisinin bağlamı ikincisinininkinden farklıydı. İlkinde, AFL-CIO dış politikacılarının görünen çıkarlarıyla, AIFD yönetiminde temsil edilen Latin Amerika'da faal çokuluslu şirketlerin ve finansmanın çoğunu sağlayan hükümet kurumlarının çıkarları arasında bir örtüşme söz konusuydu. İkincisinde ise AFL-CIO liderleriyle bazı ABD-merkezli çokuluslu şirketler arasındaki fark, üretimin daha da fazla uluslararasılaşmasından kaynaklanan, ABD sermayesinin uluslararası ve ulusal-eğilimli bölümler arasında bölünmesini derinleştiren ve örgütlü emegi sermayenin ikinci (ulusal) bölümü içinde neo-merkantilist politikaların yararına yeniden konumlandığı çelişkiler üzerinden anlaşılmalıdır. Çokuluslu şirketlere karşı kurumsallaşmış emegin muhalefet, 1970lerdeki gelişim sürecinde, imalatın yerinden edilmesine yöneltmişti. Bu, hammadde çıkarma meselesinde böyle değildir, zira emegin, ulusal imalatçıları gibi, hammaddelerin kesintisiz tedarikinde menfaati vardır. Temel olarak Latin Amerika'dan verilen örnekleri kapsayan ABD çıkarları, öncelikle hammaddeden ileri geliyordu. Her iki örnek dizisinde, ABD ör-

gütlü emeği, ABD sermayesinin bölümlerinin çıkarlarıyla uyumlu hareket ediyordu.

Douglas ve Godson ayrıca, AFL-CIO tarafından tutulan hükümetlerin bazı ABD yatırımlarına sınırlama getirdiği bir dizi örnek olayı benim AFL-CIO dış politikasının Amerikan kapitalizmine hizmet ettiği kanaatimi çürüttüğünü iddia ederek veriyorlar. İddialarının sakatlığı, bir kez daha, olayların meydana geldiği bağlamı veya yapıyı görmezden gelen uyarıcı-tepki modelinden kaynaklanıyor. Yer verdikleri Frei hükümeti altında bakır endüstrisinin “Şilileşmesi” meselesi, Amerikan sermayesine bir saldırı değildi; aksine, kontrolü kaybetmeden geri çekilme konusunda kaygılı bazı ABD baskı grupları tarafından hoş karşılanmıştı.⁵ ABD hükümeti, iş ve emek dünyası, Frei'nin seçilmesine kayda değer siyasi yatırım ve hükümetine destek sağlamıştı. (Ne de Jamaika hükümeti tarafından boksit işletmelerinin toprakları ve hisselerinin çoğunun temellükü ve çıkarılmış boksit üzerindeki vergilerin arttırılması ABD çıkarlarıyla çatışma halindeydi. Çokuluslu işletme denetimi dokunulmamış olarak kaldı, şirketler ev sahibi ülkenin kıymetli varlıkları temellük etmesiyle ek finansman sahibi oldular – ki bazı durumlarda bu ev sahibi ülkenin özsermayesel kazancını aşıyordu – ve ithal eden ülkeler için boksit arzında herhangi bir azalma söz konusu değildi.)⁶ Bu ve benzer olaylar en iyi mineral ihraç eden hükümetlerin bazılarıyla bağlantıda oldukları merkez ekonomileri arasındaki ilişkinin 1960ların sonlarında ve 1970lerin başlarında ortaya çıkan yeni yapısı bağlamında anlaşılmalıdır; ev sahibi hükümetlerin, merkez çevre ekonomileri arasındaki temel ilişkiyi sarsmadan ve çokuluslu işletme denetiminin baltalamadan, merkezle bağlarından daha büyük yarar elde edeceklerini varsaydıkları yeni bir kapitalist ilişkiler evresiydi bu.⁷ Ancak, Allende hükümetinin önlemleri, bu yeni modelden ayrılmıştı ve böylelikle, Douglas ve Godson'un verdiği diğer örneklerdekinin aksine Amerikan kapitalizmine bir karşı duruş meydana getirmişti.

Sosyo-Politik Yapılar

Toplumsal ve siyasal süreçlerin etüdüne yönelik parçalanma yaklaşımı, verinin düzenlenmesi sorunuyla karşı karşıyadır. Buna getirdiği çözüm, parçaları yapıştıracığı bir çerçeve bulmaktır; ancak bu yalnızca görünüşte bir çözümdür zira çerçeve çoğu zaman safi bir ideoloji, yani, toplumsal gerçekliği yalnızca baskın unsurlarla uyumlu şeyleri görmek suretiyle sap-

tıran bir algı ekranı olarak ortaya çıkar. Douglas ve Godson, sözü edilen yorumlarında herhangi özel bir çerçeve önermez, ancak Godson, yukarıda bahsedilen kitabında, işçi sendikalarının hükümetlerden bağımsız hareket etmesi beklenen sivil toplum örgütleri olarak tanımlandığı bir ulus-ötesi ilişkiler çerçevesi biçimini tercih eder.

Bu, için olarak daha genel olarak, herhangi bir toplumsal ya da siyasal analiz için gereken zemin olan toplumsal gerçeklik modelleri sorunu ortaya çıkarır. Bu sorun etrafındaki mevcut tartışma, devlet ve sivil toplum arasındaki on sekizinci yüzyılın sonu ve on dokuzuncu yüzyılın başı Avrupası'ndan miras kalan ayırmadan kaynaklanır. Sivil toplum – vatandaşlık, bireysel çıkar arayışı ve sözleşmeye dayalı ilişkilere yaptığı ima zengin olan bir olgu – eski rejimin statü toplumuna bir tezat teşkil etmişti; ve buna mukabil, faaliyetleri hem özel çıkarların etkileşimleri için bir hukuk çerçevesini yerleştirme ve kamu yararının somutlaştırması uyarınca bu özel çıkarlardan gözünü ayırmamak şeklinde tahayyül edildiğinde devlet sivil toplumdan ayırt edilebilirdi. Elbette devlet ve sivil toplum arasındaki ayırımın sarıhlığı on dokuzuncu yüzyılın sonlarında ve yirminci yüzyıl boyunca uygulamada aşınmaya uğramıştı. İç politika analizcileri devletin rekabet halindeki toplumsal baskıların bir gereci olduğu fikrine yönelirken dikotomik model, görece anakronistik bir şekilde dış politika çalışmalarında sadece devletlerin faaliyetlerini görenler tarafından bizim zamanımıza kadar sürdürülmüştü. Dış politika çalışmalarındaki devlet-merkezci önyargı, işlevselcilik ve ulusötesi ilişkiler gibi olgular üzerinden uluslararası ilişkilerde iş başındaki devlet-dışı güçlere odaklanmak şeklinde bir tepkiye yol açmıştı. Godson'un görünüşte yaptığı gibi, basit bir sivil toplum kuruluşlarının özerkliği savı, literatürdeki bu düzeltici dönüşe hakkını vermez. Aksine bu, toplumsal gerçeklik yapısının daha gerçekçi bir değerlendirmesine duyulan ihtiyacın göstergesiydi. “Emek ve Hegemonya” öncelikle bu soruna işaret etmişti. Douglas ve Godson bu sorundan açıkça bahsetmiyor, ancak benim yaklaşımı “basitçe” bulduklarından, onların ortaya koyduğu olgusal noktaları ele almaya bir girizgah olarak meseleyi kısaca tartışmak gerektiğini düşünüyorum.

Bunu en iyi, yeterli bir yapısal model arayışına son zamanlarda yapılmış olan bir katkıya, yani Stephen Krasner'in devletin, toplumdan ayrı ve onun etkisinde bulunan özerk bir aktör olduğu fikrini yeniden gündeme getirme girişiminden bahsederek yapabilirim.⁸ Krasner rekabet halindeki dört modeli tartışır: (1) devletin rekabet halindeki toplumsal baskılar tarafından manipüle edildiği ve kendisinin bürokratik siyaset paradigması üzerinden rekabet halindeki bir dizi çıkarlara ayrıştırıldığı liberalizm; (2) (başkalı-

nın “bayağı” Marksizm diyebileceği), devletin bütünlüklü bir kapitalist sınıf tarafından manipüle edildiği araçsal Marksizm; (3) devletin özerk görüldüğü ve onu belli kapitalistlerin ya da sermaye gruplarının çıkarlarına karşı hareket etmeye, – örneğin sosyal politikalar yürürlüğe koyarak ve her ne kadar kapitalistlerin acil menfaatleriyle çatışmış gibi gözükse de tâbi unsurları için sistemi meşrulaştıracak şekilde – işçi sendikalarına statü vermeye – itebilecek olan kapitalist sistemi destekleme işlevini yerine getirir halde karşımıza çıktığı yapısal Marksizm; ve (4) devletin, topluma nispetle özerk olduğu ve politikaların toplumun faydasını ön plana koyan merkezdeki karar alıcılar tarafından belirlendiği (yani bu karar kendi değerlerinin yönlendirmesiyle bireysel üyelerinin tercihlerinin toplamından ayrı olarak bir bütün olarak toplumun salahiyeti hakkındaki kanaatini ifade ettiği) devletçilik.

Ulus-ötesi olgusunun bağlanabileceği liberalizm ile bayağı Marksizm, işlevsel devlet bakış açıları itibarıyla bazı benzerlikler arz eder ve temel olarak Marksizm toplum içerisinde belirgin güç ilişkileri olduğunu var sayarken liberalizmin gücün içeriğini bulanıklaştırması hususunda ayrışmaktadır. Krasner her iki modeli kolaylıkla ayırtabiliyor ancak gerçekliğin daha kesin bir modeli olarak gördüğü yapısal Marksizm ve devletçiliği birbirinden ayırmakta zorlanıyor. Farklılık nihai olarak devlet davranışının rasyonelliğinin derecesine gelip takılıyor. Marksistler, Krasner’in iddiasına göre, devlet eylemlerinin rasyonelliğini abartıyor ve (Krasner’in Marks’a tercih ettiği) Pareto’nun mantıksal olmayan davranış olarak adlandırdığı şeyin boyutlarını da küçümsüyor. Devletçi modelin geçerliliğinin Krasner’deki kanıtı, hammadde sektöründeki ABD dış politikası analizinden yola çıkarak Amerikalı liderlerin “yabancı ülkelerdeki komünist unsurlarının önemini inatla abartarak,” kaynakları sonsuzmuş gibi araç-amaç hesabı yapmaksızın ideolojik hedefler peşinde koştukları ve böylelikle (Vietnam Savaşı üzerinden) Amerika toplumunun iç dokusuna ciddi zararlar verdikleri yönündeki bulguları üzerine kuruludur. Bu davranış, kapitalist sistemin savunusu olarak rasyonel olamayacağından (aksine o sistemi zayıflatmıştır), devletçi modelin geçerli bir model olması gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Bu iddia ilgi çekici olsa da ben tatmin edici olmadığını ve güdük olduğunu düşünüyorum. Her ne kadar – belki de kendisini politika analizi alanından çıkaracağından – kendisi açıkça ortaya koymasa da, Krasner’in çalışmasının, ABD ulusal çıkarlarının daha gerçekçi bir değerlendirmesinin savunması olduğu sonucuna ulaşılabilir. Doğal olarak şu soru akıllara geliyor: gücün burnu havadalığına atfedilen mantıklı olmayan davranışın ortadan kalktığını var sayıldığında devlet davranışı yapısal Marksist mo-

delle daha uyumlu bir görünüm mü arz edecektir? Elbette Krasner'in tarihi kendi değerlerini dışa vurarak (ve sonuç olarak çoğu zaman da berbat ederek) insanların yaptığı kanaatiyle bazı gayri şahsi toplumsal güçlerin hareketin kaynağı olarak Marksist tanımlama arasında, bir diğer deyişle, bireysel motivasyonlardan ziyade birikimsel sonuçlara bakmak arasındaki fark hala varlığını sürdürür. Bir Marksist için Krasner'in çalışması Amerikan kapitalizminin artık aşılmış bir evresinin hatalarını ve aşırılıklarını düzelten diyalektik bir an olarak görülebilir.

Gramsci'nin hegemonya kavramı "Emek ve Hegemonya" makalesinde kilit bir yapısal fikir olarak sunulmuştu. Bu kavram, modellerin tarihselliğine vurgu yaparak devlet/sivil toplum dikotomisinin ötesine geçmenin bir yolunu sunmaktadır. Eninde sonunda arayış üzerine evrensel uluslararası ilişkiler biliminin kurulduğu doğru bir model için değil, daha ziyade dünya siyasetinin mevcut tarihsel yapıları en iyi temsil edecek ve onları anlamamıza yardımcı olacak bir model ya da modeller içindir. Douglas ve Godson, bence, hiyerarşik bir tahakküm ya da devletle sendikalar arasındaki üst-ast ilişkisine eşitlemek suretiyle hegemonya kavramını yanlış anlamışlardır. Hegemonya sivil toplumda ortaya çıkar ve tek bir sınıfın baskın olduğu, ancak o sınıfın yapıyı tâbi sınıflar açısından katlanılabilir kılmak için onlar yararına tavizler vermeye rıza gösterdiği, böylelikle kendi yararına geniş tabanlı bir uzlaşmayı yarattığı bir toplumsal güç yapısını ifade eder. Bu toplumsal güç ilişkilerinin kendilerini ifade ettiği ideoloji, temel güç ilişkileriyle çelişebilecek seçenekleri dışlar ve aynı zamanda güç unsurunun varlığını gizler – iki belli ve tamamlayıcı örnek vermek gerekirse, Friedmanci ekonomi** ve siyasal çoğulculuk teorisi.

Devletin hegemonyacı durum içerisindeki konumunu belirleme sorunu daha da çetrefillidir.⁹ Devlet, seçilmiş menfaatler karşısında ve Krasner'in kamu yararı, veya Pareto'nun toplum faydası, veya Rousseau'nun *volonte generale*'si (halk iradesi) lehine davranabildiği düşünüldüğünde özerktir. Ancak devlet aynı zamanda hegemonya düzenlenişi içerisinde, ve dolayısıyla hem devleti hem toplumsal formasyon olarak adlandırılacak bir birim olan toplumsal sınıfları içine alacak bir şeyin içerisinde sınırlanmıştır. Hegemonyacı bir oluşum içerisinde devlet ile sivil toplum arasına kalın sınırlar çekmek oldukça zordur; bu ikisi arasında bir kaynaşma veya geçişlilik var gibidir. Diğer yandan hegemonyacı olmayan oluşumda fark barizdir ve devletin sivil toplum üzerindeki tahakkümü aşıkardır. Devleti hegemonyanın yokluğunun uzlaşıyla oluşmasını imkânsız kıldığı düzeni

** Yani monetarizm.

cebren tesis eder. Tamamen özerk devlet, düzenini sivil topluma dayatır; ancak yine bu düzen de bir tek sınıfın lehine çalıştığından, her ne kadar bu sınıf kendi hegemonyasını kurabilecek kadar kuvvetli olmamışsa da ve devleti kontrol ettiği söylenemezse de, devlet bu sınıfın bir aygıtıymış gibi görünebilir. Dolayısıyla devletin özerkliği ya da araçsallığı/aygıtsallığı olgularının anlaşılması oldukça zordur; ancak devletin sivil topluma gösterdiği muamele bakımından hegemonya, mesela çoğulcu kapitalizm biçimlerini faşist biçimlerden ayırmakta, bunlara ideolojik isimlerini vermekte sarıh bir kriter sağlar. Kurumsal ve siyasa anlamında ise ayırım, Philippe Schmitter'in toplumsal korporatizm (hegemonyacı biçim) ve devlet korporatizmi (hegemonyacı olmayan biçim) arasında yaptığı ayırımdır.¹⁰

AFL-CIO Dış Politikası ve Hegemonyacı Korporatist Model

Benim “Emek ve Hegemonya” makalesindeki kanaatim, hegemonyacı korporatist modelin AFL-CIO'nun dış politika davranışını en yeterli şekilde açıklayan model olduğudur. Bu tarz bir yapıda sendika, hükümet ve iş dünyası arasında ortak hedeflerin peşinde bir iş bölümünün eşlik ettiği yüksek dereceli geçişlilik söz konusudur. Bu çeşitli kuruluşlar ve çıkarlar arasında gerginlikler ya da çatışmalar elbette olacaktır, ancak bu tarz çatışmalar, sınırlar dâhilindeki korporatist koalisyonun dışında kalan topluma yönelik ve eylemleri bu hegemonyanın dışarıdaki uzantılarına meydan okuduğu düşünülen yabancılara yönelik bütünlüğün sürdürülmesine göre ikincil kalacaktır. Bu tarz bir yoğunlaşma içerisinde yüksek düzeyde bir planlama olması beklenebilir, ancak haddinden fazla aleni planlama hegemonyanın ideolojik temeliyle, yani çoğulculukla çelişecektir. Bu doğrultuda, yoğunlaşmanın üstü kapalı, mahcup ve bazen de kasıtlı olarak gizli kalması kuvvetle muhtemeldir. Pudingin değeri ancak yendiğinde anlaşılır – yani aşçıların iddia ettikleri niyetlerinden ziyade sindirime dair sonuçlarından anlaşılır.

Bu modelin üç özelliği bu durumda kolayca ortaya konabilir: (1) AFL-CIO ve ABD hükümet kuruluşlarının yabancı ülkelerdeki faaliyetlerine dair politika bütünlüğü ve aralarındaki operasyonel geçişlilik; (2) ABD emek gücünün yabancı emek karşısındaki uzaklığı ve onunla kurduğu manipülatif ilişki; ve (3) AFL-CIO dış politikacılarının sınırlar dâhilindeki toplumun emek hareketi içinde ya da dışında kalan güçlerine karşı uygulama sorumlusuzluğu.

Douglas ve Godson AFL-CIO ile ABD hükümeti arasında dış politika-ya dair “kökten” farklılıklar olduğundan bahsediyor, ancak verdikleri örnekler iş bölümünün tamamlayıcılığına dair, çatışma halindeki hedefler veya stratejilere değil. Bunlar arasında herhangi bir kökten farklılık söz konusu değildi. AFL'nin Soğuk Savaş'a ABD hükümetinin önünde dahil olduğu gerçeği (sırası gelmişken, ben bunu sanki reddetmeyi tercih etmiş olacağım bir şeymiş gibi “kabul etmiş” değilim) çeşitli aktörlere yüklenebilir. Mesela, David Dubinsky'nin New York elbise pazarında tecrübe ettiği hizip kavgaları üzerinden komünistlere karşı husumet geliştirdiği, daha sonra onu dünya ölçeğinde Sovyetler Birliği'ne yönelik husumet halinde yansıttığı ve sonrasında üstü kapalı bir şekilde Bukharin'in tasfiyesiyle bağlantılı sebeplerle Stalin'e karşı bireysel bir mücadele sürdüren eski bir komünist lider olan Jay Lovestone'u baş temsilcisi olarak işe aldığını iddia edebilir. Olayların, aktörlerin niyetleri üzerinden açıklanmasına yönelik bir örnek oluşturulabilir.¹¹ Ancak bu, tarihin kavranmasının ciddi bir yolu değildir. Çok çeşitli motivasyonlar ve bireysel aktörler için içindedir daima, ancak sadece bazıları tarihsel olarak kayda değer olaylarla ilişkilendirilebilir ve ilişkilendirilebilenlere nedensellik atfetmek ise rastlantıyı neden olarak görmektir. Tolstoy bu noktayı Borodino savaşı üzerine parodisinde ele almıştır.¹² Bu olaydaki hayati unsur, AFL dış politikasının ABD hükümetinin Marshall Planı çerçevesinde batı Avrupada iç desteği harekete geçirme endişesine yakınsamasıydı. Farklı dış politikası uluslararası olarak AFL'nin Grand Alliance dönemindeki politikasına kıyasla daha sivri olmuş olan CIO, şimdi uluslararası sahneden çekilmek zorundaydı.¹³ Lovestone-Brown operasyonları batı Avrupa emek hareketlerine ABD dış müdahalesinin yapamadığı şekillerde dahil edebilmişti. Bağımsızlığa doğru ilerleyen koloni topraklarında da AFL-CIO faaliyetlerinde benzer bir tamamlayıcılık söz konusuydu. Bağımsızlık öncesi toplumların sendika liderleri arasından etkili olma potansiyeline sahip destekçiler devşirmek, her ne kadar açık bir şekilde müttefiklere yönelik geleneksel diplomatik teamüllerle çelişse de, uzun vadeli ABD hedefleriyle örtüşüyordu. Diplomatik araçların özelliklerine aykırı olacak roller oynayan sivil toplum kuruluşlarını da içine alan işbölümü, çağdaş uluslararası ilişkilerin genel bir niteliğidir.

AFL-CIO'nun hükümet dış politikasıyla operasyonel bütünleşmesine gelince, (referanslar arasında) eski ABD Senatörü William Fulbright'ın Senato Dış İlişkiler Komitesi aracılığıyla yürüttüğü bir tahkikattan bazı ör-

nekler vermiştim.¹⁴ 1968-69 yıllarındaki gerçekleşen bu tahkikat, bilhassa daha önceden gizli bir şekilde CIA tarafından halledilen uluslararası emek faaliyetlerinin finansmanının bilahare AID tarafından devralınmasına yönelik ithamlara yönelikti. *Washington Post* ve *St. Louis Post-Dispatch* gibi gazetelerdeki makaleler AID fonlarının AIFLD ve Asya ve Afrikadaki muadilleri üzerinden geçtiğini ve Uluslararası Petrol ve Kimya İşçileri Federasyonu, Uluslararası Tezgâhtarlar Birliği, Haberleşme İşçileri ve Demiryolu Memurları Kardeşliği gibi sendikalara, hükümet parasını bu görece karmaşık “aklama” çabalarına eşlik edecek şekilde taşeron olarak verildiğini aktarıyordu. Meany’nin sözlü şahitliği kazara da olsa aydınlatıcıydı. Meany, AFL-CIO’nun Vietnam İşçi Konfederasyonu’na (CTV) doğrudan finansmanı ile ilgili olarak şöyle söylemişti: “Sayın başkan, bizim bu çerçevedeki faaliyetlerimiz, hükümetimizin faaliyetlerinin bir parçasıdır ... Kesinlikle bizim tarafımızda olan Vietnamlı sendikalara yardım ettiğimizde hükümetimizin politikalarını ilerletmiş olduğumuzu hissediyoruz.” Ve kendi girişimlerini hükümetinkinin yerine koyarak şöyle ekliyordu: “Bu taleplerde bulunan hükümet çalışanlarına karşı çıkıyorsanız bunu Dışişleri Bakanlığı’yla konuşsanız daha iyi olacak, bizimle değil. Biz, bu meselelerde makbul vatandaşların ülkelerine yardım etmek için yapacakları şeyi yaptığımızı düşünüyoruz.”¹⁵ Meany bir de dışişleri bakanının özel danışmanı olan George P. Delaney diye birinin, Devlet, Emek hareketi ya da AID üzerinden yönlendirilen tüm uluslararası emek faaliyetlerinin rolü hakkında sorgulanmıştı. Delaney, bu meselelerle alakadar olanların tahmin ettiği gibi, Meany’nin Dışişleri Bakanlığı’ndaki adamıydı. Sorgu sırasında Meany, Delaney’nin eski bir AFL-CIO yetkilisi olduğunu reddetmiş ve zorlandığı vakit de şöyle söylemişti: “O bir temsilciydi, işçi temsilcisi, ABD hükümetini ILO’da temsil ediyordu. Çalışma Bakanlığı’nda çalışıyordu. Benim bildiğime göre 20 yıldan fazla hükümet hizmetinde çalışmıştı.”¹⁶ Meany’nin kafa karışıklığına rağmen Delaney’in kariyeri AFL-CIO ile hükümetin dış politikası arasında emek meseleleriyle ilgili olarak geçişliliğin derecesinin açık bir göstergesiydi. Delaney, esasında, ilk olarak AFL’nin (daha sonra da AFL-CIO’nun) uluslararası temsilcisi olarak 1949’dan 1958’e kadar ILO Yönetim Birimi üyesi olarak ve daha sonra da 1960’larda ABD hükümet delegasyonunun seçmen üyesi olarak, ILO’da *hem* ABD çalışma bakanlığını *hem de* hükümetini temsil ediyordu. Çalışma Bakanlığı’nda ve o bilahare Dışişleri Bakanlığı’nda sendika ve hükümet dış politikasının etkili bütünleşmesinde kilit bir figürdü.

Douglas ve Godson'ın sözünü ettiği, ABD Senatosu tarafından istihbarat faaliyetleriyle ilgili yapılan daha sonraki bir diğer tahkikat da aydınlatıcıdır.¹⁷ Bu tahkikatın sonuç raporu CIA'in "karşı cephe" emek örgütlerine olan desteğinin batı Avrupada 1940'larda başladığı ve 1950ler ve 1960larda daha gözle görülür ve uluslararası olarak daha yaygın hale geldiğini öne sürüyordu. Bu yıllarda emek, öğrenci ve medya projeleri, 1964-1967 yılları arasında zirvesine ulaşan "gizli siyasal ve propaganda faaliyetlerinin en koyu konsantrasyonunu" teşkil ediyordu – bu dönemden sonra meydana gelen işfaat ve işfa olma riskleri dolayısıyla bu tarz faaliyetler azalmıştı. Rapor aynı zamanda (yabancı siyasal liderler, partiler ve medyaya destekle birlikte) yabancı sendikalara gizli desteğe içkin verimsizliklere de değiniyordu. "Bazı durumlarda, bu destek Birleşik Devletler gizli desteğine zayıflatıcı bir bağımlılığı teşvik ediyor ve destek alanları, gizli bağları işfa olduğunda, kendi toplumlarında inkar edilmeleri riskine karşı kırılğan hale getiriyordu."¹⁸

Bu tahkikatın altında yatan en büyük endişe Amerika toplumunun hükümet kurumlarının gönüllü örgütleri gizli dış politika faaliyetleri için cepheler ya da kanallar olarak kullandığına yönelik keşiflerin ters etkisiydi – rapora göre "Amerikalıların özel kurumların bağımsızlığına atfettikleri önem" yüzünden artan bir endişeydi bu.¹⁹ Yine de, bu belgenin genel bölümlerinin üniversiteler, öğrenci dinsel ve kültürel örgütlerle birlikte sendikalara tutarlı bir şekilde değinmesine ve sonuçlarının CIA'in anonim bir "Amerika işçi sendikaları federasyonu"na²⁰ değinmesine rağmen, CIA'in ülke sınırları içerisindeki sivil toplum kuruluşlarına olan etkisine dair daha ayrıntılı bir tartışma, sendika ilişkisi başka bir yorum yapılmadan ya da ayrıntıya girmeden geçiştirilerek sadece üniversiteler, medya ve dinsel kurumlarla sınırlı tutuluyor. Bu itibarla belge, cevaplardan çok sorular ortaya koyuyor. Üniversiteler, basın ya da dinsel grupların bağımsızlığına yönelik endişeye kıyasla sendikaların bağımsızlığına yönelik endişe daha mı az? Gizli sendika-istihbaratı faaliyetine daha doyurucu bir referans sürmekte olan projelere zararlı mı olacaktır? İlgili taraflar, işfaat talep eden harekete geçirilmiş fikrin yokluğundan dolayı gizliliklerini daha kolay mı sürdürmüşlerdir? Bütün bunlar şunu gösteriyor ki, çoğulculuk ilkesinin sendika-hükümet ekseninde belli bir eylem konsantrasyonunu kabul edecek şekilde kırılıp bükülmesi, üzerine titrenen başka özel kurumlarda mümkün olabileceğinden daha kolaydı.

Modelin ikinci özelliği, ABD çalışma bakanlığının yabancı emek hareketleriyle olan ilişkisiyle ilgilidir. Makul şekilde bağımsız hiçbir öğrencinin (1) ABD çalışma bakanlığının diğer ülkelerdeki kuvvetli temelleri olan önde gelen işçi örgütlenmelerinden (İsrail'deki Histadrut AFL-CIO'yla sürekli yakın ilişki içerisindeki belki de tek örnek olmakla) görece uzak durmasından ve (2) AFL-CIO dış politikacılarının ast-üst ilişkisini, denetim ya da manipüle edilmiş ilişkileri daha eşit ya da çok taraflı ilişkiler üzerinde açık şekilde tercih etmesinden etkilenmemesi imkansızdır. AFL-CIO'nun 1969'da çekilmek zorunda kalan ICFTU'yla olan ilişkisinin çatışmalı doğası ve Üçüncü Dünya işçi hareketleriyle AIFLD gibi kuruluşlar ve onun Asya ve Afrikadaki muadilleri üzerinden kurduğu ilişkinin yüksek derecede iki taraflılık özelliği, açık kanıtlar sunuyor. Bu kalıcı eğilimler, “ulusötesi,” “tripartite” gibi kavramların kullanımının, ifade ettikleri toplumsal gerçekliğin anlamını çarpıttıkları doğrultusunda safiyane ideolojik olduğunu göstermektedir. Bu kavramlar, hepsi hükümetlerinden bağımsız olan farklı ülkelerden sendikalar arasında, ulusal temelli ve uluslararası uzantıları olan hegemonyacı korporatist bir güç yapısı gerçeklik haline geldiğinde, özgür ve eşit bir ilişkiyi ifade eder. Bu yapıyı nasıl adlandırmamız gerekir? Ben, çoğu zaman farklı şekillerde ve muğlakça kullanılan “kapitalizm” kelimesinin elverişliliğine dair kuşkulara rağmen, “Amerikan kapitalizmi”ni kullandım. İsim sorunsalı, ifade edeceği tarihsel yapıların daha doyurucu ve iyi bir anlayışın elde edilmesi meselesinin sadece bir kısaltmasıdır.

Üçüncü mesele, AFL-CIO dış politikacılarının, temsil ettiklerini iddia ettikleri toplumsal gruplara olan uzaklıklarıdır. ABD işçilerinin küçük bir kısmı sendika üyesidir, bu azınlık, temelde yerleşik ya da birincil emek piyasası işçilerinden müteşekkildir.²¹ En dezavantajlı toplumsal gruplar, büyük ölçüde sendikaların dışındadır. ABD emek hareketinin ekonomik güç merkezleri olan müstakil sendikaların yönetimlerini bürokratikleştirilmesine yönelik baskın bir eğilim söz konusu olmuştur – yani kendi kendini idame ettiren bürokrasiler tarafından, zaman zaman şu ana kadar temel eğilimi değiştirmekte başarısız olan ancak yeni kendi kendini idame ettiren oligarşiler halinde nükseden avam ayaklanmalarıyla kesintiye uğrayan bir idare. (Yakın dönem sendika tarihine aşina olan herkes bunun örneklerini bulabilir.) Bu oligarşilerden bile çok uzaktaki dış emek politikası, AFL-CIO'nun hükümdardan gelen imtiyazı olmuştur ve (Godson'un da kabul ettiği gibi)²² uygulamada sadece Meany'e karşı sorumlu bir avuç insan tarafından icra edilmiştir. Politika üretiminin arka arkaya diziler şek-

linde emeğin alt tabakasından uzaklaştırılması AFL-CIO'nun uluslararası faaliyetlerinin hükümetinkiyle uyumlu hale gelmesini temin etmiştir. AFL-CIO dış politikası, Amerikalı çalışan kesimini, bilinçli bir şekilde farkına varacakları ve o politikayı destekleyecekleri manada “temsil etmemiştir.” (Bu, eğer bilgi sahibi olsalardı, bu politikalara zorunlu olarak karşı çıkacakları anlamına gelmiyor.) Söylenmek istenen şey, AFL-CIO dış politikasının hükümet dış politikasına benzer koşullarda, sınırlı sayıda kişiler tarafından, benzer türden çoğu zaman gizli olan bilgiye erişme tekeline sahip olarak, aynı dünya görüşünü ve aynı önyargıların çoğunu paylaşarak üretilmiş olduğudur. İkisi de diğerinin ne yaptığının bilincindedir, diğeriyile ne yapılması gerektiğine dair pazarlığa girişebilir ve diğerinin faaliyetlerini tamamlayabilir. Hükümet ve dış emek politikası üreticilerinin birbirleriyle olan ortaklıkları, Amerikan halkı ve alt tabaka çalışan nüfusuyla olduğundan çok daha fazladır.

Vakalar: Şili örneği

Alanın sınırlı olması Douglas ve Godson tarafından dile getirilen pek çok olgusal noktayı ele almayı imkânsız hale getiriyor. Her bir nokta, benim onların yorumlamalarının neden kabul edilmemeleri gerektiğini düşündüğümü göstermek için uzun uzadıya tartışılmalıdır. Bu meselelerde eleştirel araştırmanın önündeki engellerin altı çizilmelidir. Her ne kadar olan biteinin esası, mücadelenin hangi tarafında olurlarsa olsunlar uluslararası emek faaliyetlerinin aşırı siyasal yarı-gizli dünyasıyla içli dışlı olanlar tarafından epey hızlıca bilinme ve tahmin edilme eğiliminde olsa da, bilgi çoğunlukla gizlidir. Bu bilginin bir kısmına ayrıcalıklı erişim verilmiş araştırmacılar da o erişimi sağlayan kişilerle aynı bakış açılarını paylaşması muhtemel olanlardan olacak, bu şekilde hegemonyanın aracılığı haline gelme riskini taşıyacaklardır. Aksi taktirde, bağımsız araştırmacı (tıpkı Harvard Uluslararası İlişkiler Merkezi'nin öğrenci işgali sırasında belgelerin keşfedilmesi gibi) rastlantısal olaylara ya da (eski CIA ajanı Philip Agee'nin anıları gibi)²³ patavatsızlıklara bağımlıdır. Dahası, biz burada verilerle – yani sorgulanamaz özgünlük ve katılıktaki “verili” olgularla – uğraşmıyoruz. Muteber olduklarından başvurulabilecek belgelerin kendileri de eylemin bir parçasıdır. Araştırmacılar tarafından, açıkça ifade etmedikleri şeyleri, yani anlamlarını, açığa çıkarmak zorunda bırakmak için bu belgeler eleştirel bir şekilde

sorgulanmalıdır. Çıkararsama, bu durumlarda bilgi elde etme sürecidir; ve çıkararsama, Douglas ve Godson'ın ifade ettiğinin aksine vurgulanırsa, önyargılı kaynaklara eleştirel bir yöntemle yaklaşarak daha düşük değil, daha yüksek bir kesinlik seviyesine yol açar.

Ben burada örnekleme amacıyla yalnızca Şili'de Pinochet darbesi ve Başkan Salvatore Allende'nin Eylül 1973'teki idamını önceleyen ve izleyen olayları ele alacağım. "Emek ve Hegemonya" makalesinde hikâyenin tamamının anlatılmadığını söylemiştim. Buna mukabil, Douglas ve Godson aslında hikâyenin yazıldığını söylemiş ve *Covert Action in Chile* (Şili'de Gizli Eylem) başlıklı, yukarıda sonuç raporundan söz ettiğim Senato komitesinin görev raporunun "AIFLD müdahalesi söylentilerini özenle araştırmış ve bildirecek bir şey bulamamış" olduğunu yazıyor. AFL-CIO müdahalesinin resmini ana hatlarıyla belirtecek birkaç unsur bir araya getirilebilir.

Her şeyden önce, özellikle AIFLD üzerinden başka Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi Şili'deki emek hareketine duhul etmeye yönelik bir AFL-CIO girişimi kesinlikle mevcuttu. Bu girişim, sahadaki bazı ABD diplomat birimleri tarafından daha az coşkuyla karşılanmışsa da, Birleşik Devletler'de yüksek seviyede siyasi koruma altında işlemiştir. 1963 kadar erken bir tarihte mesela, ABD konsolosluğu, bu tarz faaliyetlere Şili Hristiyan Demokratik çevrelerinden ABD'nin emek faaliyetlerinin çokuluslu iş dünyası ve ABD hükümeti tarafından desteklendiği, ve Meany'nin gizli-komünist olarak gördüğü, Latin Amerikalı Hristiyan Sendikalar Birliği (CLASC) örgütüne aykırı olduğu iddiası üzerinden karşı çıktıklarının farkındaydı. Yine de 1960ların sonlarında önde gelen Şili sendika federasyonunun (CUTCh) altını oymaya yönelik bir girişim çerçevesinde emek projeleri icra edilmişti. Bunu takip eden, yukarıda sözü edilen görev raporunda değinilmiş olan CIA değerlendirmeleri, bu projelerin başarısız olduğunu, zira "emek projelerinden hiçbirinin komünist tahakkümü altındaki CUTCh ile etkili şekilde başa çıkabilecek meşru Şilili işçi liderleri nüvesini bulmayı başaramamıştı."²⁴ Şili emek hareketini yakından çalışmış olan Amerikalı bir sosyolog, Profesör Henry Landsberger şöyle şahitlik ediyordu: "Bir zamanlar AIFLD'nin Şili'de rakip bir sendika kurmaya yönelik ilk girişimlerine oldukça aşınaydım. O dönem emek hareketi içerisindeki geniş Marksizm karşıtı kesimlere ve AIFLD'nin AID'den temin etmiş olduğu kayda değer paranın harcanmış olmasına rağmen o vakit bu çabalar neredeyse tam an-

lamıyla başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Bizimle ve destek sağladığımız gruplarla işbirliği yapmak Şilili sendika liderleri nezdinde nahoştı.”²⁵

AFL-CIO'nun Şili emek hareketine duhul etme çabaları Şili emek hareketinin geliştiği bağlama konulmalıdır. Şili, küçük bir endüstriyel iş gücü ve kolayca müdahale edilebilecek sendikal yapılara sahip tipik bir az gelişmiş ülke değil. Ülkenin endüstriyel, tarımsal ve beyaz-yaka emeği, 1960ların ortalarında, hem Marksist hem Hıristiyan ideolojideki özgün sendikal örgütlenmede, tüm iş gücünün yüzde yirmisine yakını kapsayacak şekilde – ki bu Birleşik Devletler'dekine yakın bir orandır – hızlı bir büyümeyi tecrübe etmişti. Siyasi ve ideolojik bölünmelere ek olarak emek hareketi uygulamada seçili grupların çıkarlarının peşinde koşmakla ulusal kalkınma ve daha eşit bir ücretin yaygınlaşması hedeflerine yönelik dayanışma arasında bölünmüştü. Kitle temelli kol emekçisi örgütleriyle yan yana bir orta sınıf *gremios* ya da ticaret ve mesleki birlikler hareketi mevcuttu. AIFLD girişimlerinin hedef aldığı grup bu sonuncusuydu. Daha özelde Şili Bahriye Federasyonu (COMACH) ve Şilili Meslek Sahipleri Konfederasyonu'nun yanı sıra bakır madenlerindeki (ücret talepleri Allende tarafından “emek aristokrasisinin” taleplerine benzemekle eleştirilen) bazı işçiler ve havayolu çalışanları hedefteydi.

AIFLD pratiği, seçilmiş potansiyel emek nüfuzcularını eğitim ve endoktrinasyon amacıyla Birleşik Devletlere getirmek ve ülkelerine döndükten sonra dokuz ay AIFLD'den maaş bağlamak şeklindeydi. İstihbarat terminolojisinde bunlar “nüfuz aracı” ve gelecekte istihbarat ya da siyasi eylem için birer yatırım haline gelirdi.²⁶ Bu tarz nüfuz araçlarından birkaç tane bulunmuştu ve bakır madenlerinde çalışmanın durması, kendi işinde çalışan kamyon sürücüleri ve esnaf grevi, ve havayolu pilotlarının darbe-öncesi son dakika eylemleri Allende'nin düşüşünde rol oynayan unsurlardı şüphesiz. Anayasal hükümetin alaşağı edilmesine giden etkili mücadele rejime saldıran *gremios* ile rejimi genel itibarıyla koruyan kitle temelli işçi örgütleri arasındaydı – ve AIFLD sözleşmeleri ilk gruptakilerle yapılmıştı. *New York Times* sonradan 1972 ve 1973 senelerinde Şili'deki gizli CIA faaliyetleri için ayrılan 8 milyon ABD dolarının Allende karşıtı grevcilere grev ücreti ve başka destek araçları olarak – karaborsa kuru üzerinden çevrildiğinde 40 milyon ABD doları civarında etki yapacak bir tutar²⁷ – kullanıldığını ortaya çıkarmıştı. Senatoya sunulan, yukarıda sözü edilen görev raporu da, her ne kadar Washington'dan kamyon sahiplerine ya da diğer grevcilere

gizli destek sağlamaya yönelik bir karar çıkmamışsa da, bunu doğrulamıştı ve “ABD parayı grevcileri destekleyen özel sektör gruplarına vermişti.”²⁸ Yine de tüm bunlardan AIFLD müdahalesinin sonuçlara – yani Allende’nin düşüşü ve idamına – etki eden temel etken olduğu söylenemez. AIFLD, Şili’de herhangi bir işçi-temelli örgüt desteği yaratmakta tümüyle başarısız olmuştu, ve etkisi nihai olarak komplocu bir detaydan öteye geçemeyecek şekilde, kriz şartlarında marjinal bir etki bırakmıştı.

Bu kayda değer şey, AIFLD’nin bağlantıları üzerinden yapmış veya yapmamış olabileceği şeyi belirleyici bir öneme sahip değilse de daha çok desteklemekte olduğu insanlar ve çıkarlar açısından belirleyiciydi. Bu ortaklıklar darbeden sonra da sürmüştür. AIFLD mezunları, Pinochet cuntasının, rejimin CUTCh’ı feshetmesinin ardından rejim için bir emek cephesi teşkil etmelerine izin verdikleri arasındaydı.²⁹ Neredeyse darbenin hemen ardından, tüm temayüllerden dünya ticaret birliği konfederasyonları – ICFTU ve Dünya İşçi Konfederasyonu’nun yanı sıra CUTCh’ın üyesi olduğu Dünya İşçi Sendikaları Federasyonu – darbeyi ve cuntanın icra etmiş olduğu özgün Şili işçi sendikası örgütlerinin tasfiyesini kınamış ve sürgündeki CUTCh üyelerine misafirperverlik göstermiş ve finansal destek sağlamıştı. AFL-CIO liderleri, dünya ticaret sendikasının liderleriyle birlikte darbeyi görmezden gelmek hususunda yalnız kalmıştı.³⁰ Pinochet rejiminin “aşırılıklarına” itiraz ederken bir taraftan da AFL-CIO beyanatları ana vurgusunu Allende rejiminin kınanmasına ve darbenin onaylanmasına hasretmişti.³¹ Birleşik Devletler’de, Şilili cuntayı kınamaya odaklanan ilk eleştiri, Otomobil İşçileri Sendikası’ydı, AFL-CIO ve onun uzantıları değil. AFL-CIO’nun tavrındaki görünür bir değişiklik darbeden üç yıl sonra (belirtmek gerekir ki çiçeği burnunda ABD hükümetinin özellikle Letelier olayından sonra, cuntayla arasında mesafe koymaya başladığı sırada gerçekleşti), Meany’in 1977 Şubatı’nda Şili’deki insan hakları ihlallerini kınadıklarına dair bir açıklamada ortaya çıktı.³² Bu değişiklik, Meany’in Şili çalışma bakanına AFL-CIO’yla insan hakları alanında işbirliği yapmayı önerdiği tuhaf bir tarzda geldi. Douglas ve Godson, AFL-CIO’nun sağ eğilimli diktatörlere muhalefetinin bir kanıtı olarak 1978’de Şili’ye sendikal hakların baskılanmasını protesto etme amacıyla bir heyet göndermiş olmasını gösteriyor. Tabi ne AFL-CIO liderliğinin diğer sendika liderlerinin üç ya da dört yıldan daha fazla bir süre önce gördüğünü görmekte neden bu kadar geç kaldığını, ne de Şilili çalışma bakanının 1977 gibi geç bir tarihte Meany’i potansiyel bir

müttefik olarak düşünmek ne gibi bir sebebi olabileceğini söylüyorlar. Darbe öncesinin anayasaya uygun ve açık toplum şartlarında kayda değer bir işçi hareketini peşine takmayı başaramamış olan AFL-CIO dış politikacıları Pinochet rejimi tarafından mevcut Şilili sendika liderlerinin tasfiyesine sevinmiş ve görünen o ki diktatörlük şartlarında kendi AIFLD ortaklarından bazılarının faaliyet göstermesi için asgari şartları temin edebilmişti. Bilahare, AFL-CIO dış politika grubu Şili sisteminde destekledikleri kişilerin statülerini arttırmayı ve kendi konumlarının Avrupadaki emekçi ve sosyal demokrat güçler nezdinde uyandırdığı eleştiriye karşı koymayı hedeflemişti.³³ Şilide anayasal özgürlüklere geri dönüşe dair göstermelik umutları da eğer ki diktatörlük alaşağı edilir de önceki sendika liderliği ya da benzer kaaattaki diğerleri geri döner diye siyasi tahayyüllerinde duydukları korkunun gölgesinde kalmıştı.³⁴ Cunta'yı onaylayamazlardı, ancak onusuz da sağ salim var olamazlardı. AFL-CIO bu çerçevede ABD dış politikası ve Amerikan kapitalizmiyle aynı çelişiklere düşmüştü: merkezdeki hegemonyacı korporatizm ideolojisiyle çevrede bu ideolojinin uluslararası boyutlarının hegemonyacı olmayan denetim biçimlerine olan ihtiyacı arasındaki çelişki. İnsan hakları meselesi de bu çelişkinin bir göstergesiydi.

Douglas ve Godson, AFL-CIO'yu "demokratik sol"un bir savunucusu olarak temsil ediyor. Bu, AFL-CIO liderlerinin temsil edilmek istedikleri bir şekil olabilir. Bu, belki de pek çok Amerikalı işçi sendikası üyesinin kendi siyasi tercihleriyle ilgili olarak hissettiği şeydir. Ancak siyasi analiz söyleminde, sözlerin genel kabul görmüş anlamları olduğunu ve anlamlar ile gerçeklik arasında bir mütakabiliyet ilişkisi olması gerektiğini söyleme hakkı söz konusudur. Eğer Avrupalı sosyal demokrat sendikalar demokratik sola mensup kabul edilecekse, bunlar arasından pek azı bugünkü AFL-CIO liderlerini kendi siyasal ortakları olarak görecektir. Her çeşit eğilimden – sosyalist, komünist, dinsel, ya da popülist – Üçüncü Dünya sendika aktivistleri arasında AFL-CIO'nun uluslararası faaliyetinin bu şekilde nitelendirilmesi kolay kolay ciddiye alınmaz. Genel kabul gören anlam buharlaşır. Peki ya gerçeklikle olan mütakabiliyet? ABD Senatosu'nun *Covert Action in Chile* hakkındaki görev raporu, CIA destekli projelerin "demokratik işçi gruplarını" desteklediğinden dem vuruyor,³⁵ ki bu rutin bir AFL-CIO jargonudur. "Demokratik," çoğunluk sendikaları anlamına gelemez, zira bu projeler çoğunluk sendikalarını baltalamayı amaçlamıştı. Aynı şekilde alt tabaka/avam desteğini de ifade edemez, zira büyüyen işçi hareketliliği dö-

neminde AIFLD herhangi bir taraftar kitlesi bulamamıştı. Bu bağlamda “demokratik” ancak ve ancak müdahaleci gücün dış politikasıyla uyum içerisinde çalışmak üzere satın alınabilecek ya da ona zorlanabilecek herhangi bir kişiye işaret eden bir şifredir. Yukarıda işaret edildiği gibi eğer “tripartite” ve “ulusötesi” kavramları gizli ideolojik tahrifat yükü taşıyabiliyorsa, AFL-CIO dış politikasınca teşvik edilen yanaşma gruplarına uygulandığında “demokratik,” yeni-konuşun çirkin bir biçimdir.

Douglas ve Godson’la sendikacılığın uluslararası boyutu hakkında daha fazla araştırma yapmanın çekici olduğu konusunda hemfikirim. Maalesef daha önceki çalışmaların çoğu, alanda aktif olan kurumsal çıkarlardan biri ya da diğerine ideolojik olarak bağlı kalmıştır. Bir miktar iyi ve dürüstçe bağımsız araştırma gerçekleştirilmiştir ancak bunlar sayıca çok değildir ve bazen de farkına varılmamış olabilir – bu alanda hegemonyanın işleyişi o derece yaygın bir etkiye sahiptir.³⁶ Temel sorun paradigmaların derinleştirilme eksikliği değildir. Daha da nadir olan şey, yerleşik güç mevzilerine bir meydan okuma olarak okunacak ve araştırmacıyı kelimenin tam anlamıyla kamusal ve kurumsal destekten mahrum bırakacak şekilde belli bir bilgi alanında eleştirel çalışmayı yürütecek kişisel cesarettir. Bu şekilde akademik kariyer yapmak pek kolay değildir. Benim sıralayacağım temel entelektüel gereksinim, ideolojik analize yönelik bir yetenek, belgelerin anlamlarının derinliklerine inmeye yönelik bir kabiliyettir – bir başka ifadeyle, araştırmayla halkla ilişkiler arasındaki farkı bilmektir.

Notlar

Bu metin ilk olarak *International Organization*, cilt 34, sayı 1 (Kış 1980), pp. 159-176’da yayımlanmıştır.

- 1 Kavramın türevi ve anlamı üzerine bir çalışma için bkz. A. Gramsci, *Quaderni del carcere* (Turin: Einaudi, 1975), cilt. II, s. 1051-1052, 1237-1238, 1300, 1321, ve cilt IV, s. 2632.
- 2 H. A. Dunning, “Communications,” *International Organization*, cilt 32, sayı 2 (İlkbahar 1978), s. 576-578; R. W. Cox, “Communications,” *International Organization*, cilt 32, sayı 2 (İlkbahar 1978), s. 579.
- 3 Roy Godson, *American Labor and European Politics: The AFL as a Transnational Force* (New York: Crane, Russak, 1976). Bu kitap 1972’de Columbia Üniversitesi tarafından kabul edilen bir siyaset bilimi Doktora tezinin yayımlanmış versiyonudur.
- 4 Age., s. 149, 157-159, 161.

- 5 Stephen Krasner, *Defending the National Interest: Raw Materials Investment and US Foreign Policy* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1978), Frei tedbirleriyle ilgili olarak şunları yazar: “Şirketler, özellikle de Kennecott, vergi indirimleri, devlet tarafından yeni finansman, ve döviz kazancının dışarı çıkmasının liberal koşulları üzerinden cömertçe tazmin ediliyordu.” (s. 230) Norman Girvan, *Corporate Imperialism: Conflict and Expropriation. Transnational Corporations and Economic Nationalism in the Third World* (White Plains, N.Y.: M. E. Sharpe, 1976), ise şöyle diyordu: “Kennecott Şilileşmeyi gönüllü bir şekilde kabul etmişti – gerçekten de şirketin hükümete bunu önerme inisiyatifi aldığı iddia edilir – ve hükümete sattığı öz kaynakların maliyet değerinin çok üzerinde bir fiyatı teminat altına almıştı.” (s. 69) Anaconda’nın daha az kavrayışlı yönetimi ilk başta Şilileşmeye direnmiş ancak daha sonra tam bir cephe değişikliğine gitmiş ve tamamen millileşmeyi istemişti. Her iki şirket de Şili’nin resmi devlet mülkiyetinin denetimi altında etkili yönetimlerini korumuştular.
- 6 Girvan, *Corporate Imperialism*, s. 136- 156.
- 7 Bu tez Girvan, *Corporate Imperialism*, pp. 152- 156’da geliştirilmiştir. Dünya ekonomisinin bu döneminin, her ne kadar maden çıkarmayı değil de imalatı vurgulasa da, Girvan’ın teziyle daha daha tutarlı, daha kapsayıcı bir analizi için bkz. Charles-Albert Michalet, *Le capitalisme mondiale* (Paris: Presses universitaires de France, 1976).
- 8 Krasner, *Defending the National Interest*.
- 9 Bu nokta Perry Anderson, “The Antinomies of Antonio Gramsci,” *New Left Review*, cilt 100 (Kasım 1976-Ocak 1977) makalesinde tartışılmıştır.
- 10 Philippe C. Schmitter, “Still the Century of Corporatism?” Frederick B. Pike ve Thomas Stritch (yay. haz.), *The New Corporatism: Social-Political Structures in the Iberian World* (Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 1974).
- 11 Godson bu yaklaşımı kabul etmiş gözükse de siyasetçilerin davranışlarını açıklarken alışkanlık haline getirdiği basmakalıp laflarla kendini tatmin etmiştir. 1880lerden beri Amerikalı sendika liderlerinin “dünya çapında demokrasi ve özgür sendikacılık, barış ve istikrar, ve ekonomik ve toplumsal adalet olarak telakki ettikleri şeyin bir alaşımını arıyor” olduklarını yazmıştı. (*American Labour and European Politics*, s. 55).
- 12 L. Tolstoy, *War and Peace*, Kitap III, Bölüm II, Kısım 28. Fransız güçlerinin Borodino’daki yenilgisi Napolyon’un yaradılıştan gelen askeri dehasını olumsuz etkilemiş olan soğuk almasına bağlanmıştır. Soğuk almasının sebebi de bu şekilde botlarını doğru düzgün kurutmayan yaverinde bulunabilir, dolayısıyla yaver savaşın kaderinde ve İmparatorluğun nihai yenilgisinde sorumluluk sahibi hale gelecektir.
- 13 Bu dönemin adamakıllı bir analizi için bkz. John P. Windmuller, *American Labor and the International Labor Movement, 1940 to 1953*, Cornell Inter-

- national Industrial and Labor Relations Reports, sayı 2 (Ithaca, N.Y.: Institute of International Industrial and Labor Relations, Cornell University, 1954).
- 14 Bkz. bu kitaptaki “Emek ve Hegemonya” başlıklı 19. Bölüm.
- 15 American Institute for Free Labor Development, *Hearing Before the Committee on Foreign Relations, United States Senate, 91st Congress, 1st session, with George Meany, President, AFL-CIO, 1 August 1969* (Washington, D.C.: US Government Printing Office, 1969), s. 46-47.
- 16 Age., s. 58-59.
- 17 *Foreign and Military Intelligence, Book 1, Final Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Activities. United States Senate, 26 April 1976* (Washington, D.C.: US Government Printing Office, 1976). Özellikle s. 145-149, 445-446.
- 18 Age., s. 179.
- 19 Age., s. 451.
- 20 Agy.
- 21 Emek gücünün ikiliğine dair bir tartışma için okuyucuyu “Emek ve Hegemonya” başlıklı 19. Bölümüne geri yönlendiriyorum.
- 22 Godson, *American Labor and European Politics*, s. 52-53.
- 23 Douglas ve Godson’un benim AFL ve AFL-CIO’nun CIA ile birlikte çalıştığı ve onun tarafından para desteği aldığı iddiama karşı çıkmıyor. Her ne kadar başka kaynakların değerinden, yani her ikisi de tesadüfen Godson’un kitabında alıntılanan Goulden’in Meany biyografisi ve Romuladî’nin hatıratından şüphe ediyor gibi gözükseler de, Agee’ye bir kaynak olarak başvurmama da karşı çıkmıyorlar.
- 24 *Covert Action in Chile, 1963-1973. Staff Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Activities. United States Senate* (Washington, D.C.: US Government Printing Office, 1975), s. 19.
- 25 *Hearings before the Sub-Committee on Inter-American Affairs, House of Representatives, August 5, September 17, 18, 1974* (Washington, D.C.: US Government Printing Office, 1975), s. 229.
- 26 *Foreign and Military Intelligence*, s. 146.
- 27 Seymour M. Hersh, *New York Times*, 20 Eylül 1974.
- 28 Covert Action, s. 2.
- 29 AIFLD’nin Pinochet’in Şili’indeki bağlantılarının rolleri hakkında bilgi, ilgili gruplar ve araştırmacı muhabirler tarafından toplanmıştı – örneğin bkz North American Congress on Latin America, Berkeley, Calif.; Northern California Chile Coalition, Berkeley, Calif.; Research Associates International, Marina del Rey, Calif. Bu kaynakların aktardığı bilginin muhteviyatı, yani AIFLD ortaklarının Şili sendikacılığının “hayatta kalan nüvesi” olduğu ve AIFLD’nin onlar için “bir toplanma merkezi ve cesaret kaynağı” olduğu

- bilgisi, AFL-CIO'nun Amerikalılararası Temsilcisi Andrew McLellan tarafından doğrulandı. Bkz. *AFL-CIO Free Trade Union News*, Aralık 1975. *Free Trade Union*'ın aynı sayısı editörler tarafından onaylanmış, ordu tarafından, seçilmiş CUT-eğilimli yetkililer görevden alındıktan sonra Şili Bahriye Konfederasyonunun başına getirilen AIFLD ortağı Eduardo Rios Arias tarafından yazılmış bir açıklamayı da içeriyor. Rios, Şili emek hareketini ILO Konferansında temsil etmek için cunta tarafından atanmıştı.
- 30 AFL-CIO yönetim kurulu tarafından 5-6 Ağustos 1974 toplantısında kabul edilen, ve çok büyük oranda aynı koşullarla yeniden Ekim 1975'teki AFL-CIO Konvansiyonunda benimsenmiş olan bir önergede şunlar belirtiliyordu: "Şili halkının çoğunluğu ... darbeyi olması gereken bir eylem olarak kabul etmiştir," ve "halkın arzusu ... özgürce seçilmiş anayasal hükumete dönmekti ve hala da öyle." (*AFL-CIO Free Trade Union News*, Eylül 1974 ve Aralık 1975). Bu tarz belgelerde, özellikle devrik hükümetin ve idam edilmiş başkanın ikisinin de anayasaya uygun ve özgürce seçilmiş olduğu göz önünde bulundurulduğunda, ironinin zerresi düşünülemez.
- 31 *AFL-CIO Free Trade Union News*, Şubat 1977.
- 32 Yukarıda bahsedilen makalede Andrew McLellan ICTFU'yu CUT'un "Komünist ve Maoçu sürgünlerine" destek vermekle ve her şeyden öte yerel ortağı ORIT'i inkar ettiğinden eleştiriyordu. Her ne kadar teknik olarak ICFTU'nun bir parçası olsa da ORIT aslında AFL-CIO'nun bir ürünüydü.
- 33 Stuart Elliot tarafından – McLellan ve Rios'un açıklamalarının olduğu – *Free Trade Union News*'in Aralık 1975 sayısında yazılmış olan bir başka makalede geliştirilmiş bir husustu bu. Godson, *American Labor and European Politics*, s. 42, Irving Brown'ın sağ eğilimli diktatörlerin devrilmesinin yönetimin komünistler tarafından devralınmasına yol açacak kadar en tehlikeli şartları yaratacağı doktrininin yazarı olduğuna işaret ediyor.
- 34 *Covert Action*, s. 9.
- 35 Tutarlı bir bilimsel kopuşu başarmış olan John Windmuller'in kayda değer çalışması var. Jeffrey Harrod'ın *Trade Union Foreign Policy: A Study of British and American Unions in Jamaica* (London: Macmillan, 1972) Britanya ve ABD sendikalarının Jamaikadaki müdahaleleri üzerine yazdığı bu kitabı, neredeyse sistematik olarak gözardı edilmekten mustarip öncü bir çalışmadır.

---

21 Çok taraflılık ve dünya düzeni (1992)

“Dünya düzeni” siyasi söylemin ve gazeteciliğin sloganı haline geldi. “Çok taraflılık” akademik çalışmalarda artan bir öneme sahip olmaya başladı. Son gerçekleşen olaylar eleştirel analiz yapmayı önemli bir hale getirmeye başladı. Bu çalışma bazı sorular sorarak bu analizi derinleştirmeyi amaçlıyor.

Bu iki kavram, dünya düzeni ve çok taraflılık birbiriyle alakalıdır. Çok taraflılık sanki dünya düzeni kavramının alt kümesi gibi görünüyor. Çok taraflılık, bu bağlamda dünya düzeninin tarihsel yapısıdır, ancak sadece pasif ve bağımlı bir aktivite değildir. Bu kavram dünya düzenini yönlendiren itici güç olarak başka bir açıdan ortaya çıkabilir. Birim/yapı ikilemi, bir tavuk/yumurta meselesidir.

Çok taraflılığın dayandığı potansiyel değişimi anlayabilmek için çok taraflılığı küresel güç ilişkilerinin içinde düşünmek gerekiyor. Küresel güç ilişkilerinde sorgulanması gereken bazı kavramları içerisinde barındığı için “uluslararası ilişkiler” kavramını kullanmaktan özellikle kaçınıyorum. “Uluslararası ilişkiler” temel çerçeve olarak Vestfalya devlet sistemini alır ancak bu artık geçerli olmayabilir. Çünkü artık devlet gücü dışında, küresel ilişkilere yansıyan başka güç çeşitleri de bulunuyor. “Dünya düzeni” gücü oluşturan birimlerin doğasından ötürü tarafsız bir kavramdır; bu kavram tarihsel olarak belirli bir güç biçimini adlandırır.

Mevcut dünya düzenindeki hâkim olan eğilimler iç temel bileşenle incelenebilir: küresel politik ekonomi, devletlerarası bir sistem ve biyosfer ya da küresel ekosistem. Bu üç bileşen kendi iç dinamiklerine sahip bağımsız bileşenler olmakla birlikte aynı zamanda birbirleriyle ilişki halindedirler. Çelişkiler üç alanın içerisinde üretilmiştir ve aynı zamanda çelişkiler üç ala-

nın etkileşimiyle ortaya çıkarlar.

Geleneksel diplomatik kullanımda, çok taraflılık kavramı devletleri ima eder. Bu kavram iki devletten fazla devletin bazı belirli meselelerde ilişkilerini açıklamak için kullanılır¹. Kavramın başka bir kullanımı da uluslararası ekonomik ilişkilerde vardır; mesela çok taraflı ticaret ve ödeme anlaşmaları. Bu anlamda çok taraflılık, uluslararası ticaretin en çok sevilen prensibiyle ve dönüştürülebilir dövizin hareketi ve sermaye akışının serbestiyeti ile eş anlamlıdır².

Çok taraflılığın anlamlarından ilki devletlerarası sistemden doğar. Devletlerarası diplomatik ilişkilerle ya da organizasyonlarla sınırlıdır. İkinci anlam ise sivil toplumun ekonomik aktörlerinin devletler ve uluslararası ekonomik örgütler tarafından belirlenen kurallar çerçevesinde yatıkları işleri ifade eder. Kavram tarihsel olarak kapitalist piyasa ekonomisine aittir. Burada sivil toplum devletten muhakkak biçimde ayrılmıştır ve sivil toplumun aktörlerinin belirli rasyonel kurallara göre davranacağı varsayılır. Karl Polanyi'nin bahsettiği paylaşımçı toplumlar kavramıyla ya hiç alakası yoktur ya da biraz alakalıdır. Bu anlamda antik ekonomilerle modern planlı ekonomiler de aynı durumdadır³.

Çok taraflılığın ekonomik bir kavram olarak ortaya çıktığı bağlam, ABD ile İngiltere'nin 2. Dünya Savaşı sonrası ekonomik düzeni kurma konusunda yaptıkları müzakerelere dayanır. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere'yi 1933 yılındaki Ottawa Mutabakatı ile tercihli ödemeler ve kuşatmacı milletler topluluğu siteminden çıkması için ekonomisini kaldıraç olarak kullanıp baskı yapmıştır. Bu 1930'lardaki krizden çıkmak korumacı ekonomiyle için yapılan birkaç girişimden birisiydi. Bu Anglo-Amerikan müzakereleri olurken, Avrupa ve Sovyetler Birliği savaşı ve sonradan Üçüncü Dünya olarak adlandırılan ve uluslararası ekonomiye belirsizliğe iten durumla boğuşuyordu. Bu ülkeler kavramın anlamı içinde etkili katılımcılar değildiler ya da ona önem verecek durumda değildiler.

Bu bağlamda, ekonomik çok taraflılık dünya çapında sermaye büyümesine yol açan dünya ekonomik düzeni anlamına gelir ve siyasi çok taraflılık da bu zamanlarda ve bu koşullarda devletler arası sorunları işbirliği ile çözecek kurumsal düzenlemeler anlamına gelir. Bazı insanlara göre, çok taraflılığın ekonomik ve siyasi boyutlarında içsel ve hatta kimliksel bir bütünlük bulunuyordu: siyasi çok taraflılık, güvenlik ve ekonomik çok taraflılığın devamlılığını temel amaç ediniyordu; bu da kapitalist dünya ekonomisinin

büyümesinin temelini oluşturur. Bu, Başkan Franklin. D. Roosevelt'in dış ileri bakanı Cordell Hull'un vizyonuydu. Diğerleri, siyasi ve ekonomik boyutlar arasında çelişki olduğunu düşünüyordu: onlara göre siyasi çok taraflılık, dünya ekonomisinin ortaya çıkardığı eşitsizliği gidermek için ortaya çıkmıştı. Mesela; 1960'larda Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen'in kurumsallaşmasını talep etmek buna bir örnekti. Bu düşünce Üçüncü Dünya uluslarının liderleri tarafından ortaya atılmıştır.

Dünya düzeninin devletler sisteminden ve kapitalist dünya ekonomisinden oluştuğunu var sayan göreceli olarak basit açıklama, belki de 20.yüzyıla yaklaşırken yapısal değişiklikleri etkileyebilecek güçlerin tamamını açıklamak için yetersiz olabilir. Daha geniş anlamda küresel toplum; devlet sınırlarını kesen az çok yapısal ekonomik ve sosyal güçleri, devlet baskısı dışında otonom hareket eden uluslararası üretim güçlerini, finansal güçleri, ekolojiyi, cinsiyeti, barışı, etnik kimlikleri, insan haklarını, mülksüzlerin haklarını savunanları ve devletlerden bağımsız hareket eden dezavantajlı grupları savunanları da içerebilir. Çok taraflılık, yerel olarak ve küresel olarak dünyadaki bütün güçleri temsil edecek şekilde değerlendirilmelidir. Otonomi isteyenleri ve mikro bölgelerdeki dünya işleriyle alakalı ortaya atılan düşünceleri ya da var olan devletlerdeki farklı düşünceleri ne yapacağız? Az güçlü olanlar nasıl temsil edilecek? İnsanlığın diğer hayat biçimlerinden bağımsız olarak paylaştığı biyosferi kim temsil edecek?

Çok taraflığın bugünkü ve yarınki tanımını yapmak için mevcut ve gelecekteki dünya sisteminin dünya sisteminin değerlendirmesini yapmakla başlamalıyız. Güç ilişkileri de bu kavrama anlamını verdiği için dâhil edilmelidir. Çok taraflılık probleminin genel bir tanımını yapmak için aşağıdaki sorular sorulabilir:

- Çok taraflı ilişkilere ne gibi birimler dâhil edildi?
- Ne gibi bir sistem bu birimleri birbirine bağlayabilir?
- Sistemin hangi belirli durumu çok taraflı ve çok taraflılık kavramlarına bağlamsal anlamını veriyor?
- Çok taraflılık olgusunu anlayabilmek için ne tür bir bilgi daha uygundur?

Çok taraflılık iki bakış açısıyla anlaşılabilir: birincisi, kurumsallaşma ve var olan düzenin mevzuatıyla; ikincisi, var olan düzeninin değişimindeki

etkileşimlerin konumuyla. Pratikte çok taraflılık iki anlamı da içerir, ancak bu iki görüş kendi temellerini çok taraflılığın bütün yapısındaki farklı parçalarda bulur ve farklı taktikler uygular. Şimdiki zamanda çok taraflılık ile ilgili kapsamlı bir sorgulama herhangi birinin diğerine zarar vermesi üzerine odaklanamaz. Aslında, ikisi içinde en zorlayıcı olan dönüşüm problemdir.

Çok taraflılığın krizi

Bu sorularla boğuşmadan önce, 1990'ların başlangıcında çok taraflılığa duyulan yeniden ilginin sebeplerini gözden geçirmeliyiz. Çok taraflılık neden bugün bu kadar ilgiye maruz kalıyor? Hollandalı görevlilerin ve araştırmacıların yazdığı ve 1988 yılında yayınlanan *The UN Under Attack*⁴ isimli kitabın önsözünde Sir Shridath Raphael-İngiliz Milletler Topluluğu Genel Sekreteri- şöyle yazıyor:

Günümüzün paradoksu-ve trajedisi- milletler arası ilişkilerin daha iyi bir şekilde yönetilmesi gerekirken ve küresel sorunlara daha çok taraflı bir şekilde bakılması gerektiği açık hale gelmişken bile uluslararasılığa olan desteğin azalmasıdır. Bazı güçlü milletler kendilerini öncü pozisyonuna sokuyor ve geçmişlerine bakarak bu liderliği zorunlu görüyorlar. Bu çoğunlukla ABD için doğrudur. ABD'nin şuan ki davranışı çok taraflılığı zayıflatmak üzerine kurulu ve buna Birleşmiş Milletler de dahildir.

Daha sonra Ramphal Bretten Woods ve San Francisco'dan beri uluslararası işbirliğinin bazı ilerlemelerine değinmiştir, özellikle üçüncü dünya sorunlarına referansla:

Küresel konsensüsün aciliyet arz etmesi sebebiyle olsa gerek ki bu hepimizin tek bir dünyaya ait olduğumuza dair bilincin cevap bulmasıyla gerçekleşti-komşuların bir arada yaşayabilmesi için etik partnerliğe ihtiyacı olur. Bu konsensüs, üstünlüğün ve tek taraflılığın baskın olması ile bir felaket haline dönüştü. Son dönemlerde lider ekonomik endüstrilerde ekonomik politikaların koordinasyonu ile ilgili bir hareketlilik doğdu. Bu prensip olarak hiç koordine olmamaktan daha iyidir. Ancak güçlü ülkelerin direktörlüğü altındaki bir koordinasyon dünyanın ihtiyaçlarına, bütün milletlerin ihtiyaçlarına zor cevap verir. Aslında, azınlığın çoğunluğa baskın olması sonucunu doğurabilir⁵.

Bu açıdan bakınca çok taraflılık krizi 1980'lerde, Amerika ve bazı başka güçlü ülkeler tarafından Birleşmiş Milletleri uluslararası ilişkilerde bir aygıt olarak reddetmesiyle ve bu ülkelerin ya tek taraflılık ya da dünya ekonomik ve politik işlerinde kolektif baskıyı benimsemesiyle ortaya çıkmıştır. Bu dönüşümün ortaya çıktığı durum 1970'lerin ortasındaki ekonomik kriz ile ki bu kriz öteki şeylerin yanında zengin ülkelerin Üçüncü Dünya ülkelerine finansal yardım başlatmasını sağlamış ve onların tarafında özgür piyasaya olan eğilim artmış, deregülasyon ve özelleştirmeci ekonomi politikalar hem içerde hem de dışarda benimsenmiştir. Bu durum Birleşmiş Milletler sisteminin ekonomik liberalizasyon önünde potansiyel bir engel ve istenmeyen siyasi bir forum olarak algılanmasıyla eş zamanlı olmuştur.

Böylece, liberal ekonomik düzene destek olarak algılanan ve kurumsal olarak batı destekli dünya ekonomisinin merkezinde olduğu inanılan birimlerin merkezinde yer alan(IMF, Dünya Bankası) eski ekonomik çok taraflılık ile daha siyasi çok taraflılık- sembolik olarak BM Genel Konseyi'nde yer alan- arasında bir kriz ortaya çıktı. Ve bu çok güçlü devletler Üçüncü Dünya çoğunluğunu tehdit olarak algıladı.

1980'lerin sonları ve 1990'ların başlarında çok taraflılığa bağlam veren güç yapısı yine değişti. Sovyetler Birliği, içerde ekonomik krizle kuşatılan ve siyasi olarak büyük bir dönüşüme giren, dünya ilişkileri ve Birleşmiş Milletler sistemi hakkında "yeni bir düşünce" deklare etti. Asıl mesele, Sovyetler Birliği için anahtar faktör, Birleşik Devletler ile iyi ilişkiler geliştirmek ve bunun doğal sonucu olarak da askeri kaynaklardan sivil kaynaklara yatırım yapmaya kaymak, içeriye dönerek ekonomik ve siyasi krizlerle yüzleşme ve uluslararası ilişkilerde Birleşik Devletler'in politikalarına karşın Üçüncü Dünya muhalefetini desteklemekten vazgeçmek.

Sovyet gücünün, ABD gücünü dengelemesiyle birlikte ve Üçüncü Dünya'nın ekonomik ve siyasi olarak zayıflamasıyla, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi için yeni bir şans doğdu. Beş daimi üye arasındaki işbirliği özellikle İran-İrak Savaşı sırasında ciddi bir şekilde arttı. Britanya ve Fransa için beş daimi üye arasındaki yeni ilişki biçimi dünya güçleri arasında imtiyazlı bir pozisyon elde etme için iyi bir fırsattı. Onların ABD'ye ihtiyacı vardı ancak açıkça belli ki ABD'nin de onlara ihtiyacı vardı. Çin için, yeni durum 1989'da *Tiananmen* Meydanı faciasından sonra ortaya çıkan

göreceli dışlanmanın hafifletilmesi anlamına geliyordu. 1990 Yaz'ındaki Körfez Krizi ve onu takip eden askeri harekât, Amerikan Başkanı George Bush'un sıkça söylediği "yeni dünya düzeni"nin sınırlarının çizilmesini ortaya koyuyordu.

Birleşmiş Milletler'in isteksiz bir üyesinin gözünden, politikaları için organizasyondan küçük destekler bekleyen, Birleşik Devletler Sovyetler'in uysallığı ile beraber, Irak'a karşı sorumluluk aldı ve Güvenlik Konseyi'nden bunun için Güvenlik Konseyi'nden meşruiyet aldı. Hem Birleşik Devletler'in hem de Sovyet Rusya'nın Birleşmiş Milletler hakkındaki görüşlerini tersine çevirmesi, BM'ye üye devletler tarafından ödenmesi gereken ödemeler için tedbirler alındı. Bu durum geri ödemeler organizasyonunun bunu kaldırarak kullanabilmesi için etkili bir şekilde uzatıldı.

ABD'nin Güvenlik Konseyi'ndeki başarısı, çok taraflılığı farklı bir yere yerleştirdi ki bu durum yukarıda alıntılanan ve Ramphal tarafından sunulan şekilde çelişki içindedir. Sorun, BM'nin ABD'nin finansal ve siyasi desteği olmadan ne kadar hayatta kalabileceğiydi. BM eğer en güçlü üyesinin bir aygıtı haline geldiği düşünülürse, bir dünya organizasyonu olarak faaliyet gösterip gösteremeyeceği sorgulanıyordu. Güvenlik Konseyi'nin kararı, gerçekten bağımsız bir uluslararası organizasyon olarak değil ABD'nin girişimini zaten meşrulaştırmış olarak görülebilir.

Bu sorun özellikle Üçüncü Dünya ülkelerini -ki bu ülkeler Genel Kurul'da BM'nin karar almasında etkili bir rol oynuyor- ilgilendiriyordu. Bu kaygı, zengin ülkeler tarafında oluşturulmuş ekonomik disipline, ekonomik olarak zayıf ülkelerin ayak uyduramaması üzerine artmaya başladı. Eğer Üçüncü Dünya ülkeleri BM'de artık sembolik bir destek bile beklemiyorsa, dünya düzenine alternatif olarak ne gibi bir yardım ortaya koyacaklardı?

Hâlihazırdaki dünya siyasi ekonomik durumu, potansiyel olarak ve açık bir şekilde çok taraflılığa karşı yeni sorunlar ortaya çıkarıyor. Güvenlik Konseyi'nin ve askeri koalisyonun Körfez Savaşı'nda nasıl bir araya geldiği süreci çok önemlidir. Bunlar bazı ülkelerin baskı ve inisiyatifi ile ortaya çıkmış geçici diplomatik anlaşmalardır. Güvenlik Konseyi'nden istediği oyları almak için verilen materyal ve diplomatik tavizlerin ABD'ye maliyeti ve ABD'nin askeri yeteneğini artırmak için askeri koalisyonu dengelemek

amacıyla Japonya, Almanya, Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten fon alması. Bu tip önlemler Güvenlik Konseyi az üyeye sahip olduğu için işe yarayabilir ancak Genel Kurul'da işe yarayacağını söylemek zordur. Bu süreç, Ramphal'ın geçmiş zamanlara dayandırarak iddia ettiği "aydınlanma konsensüsü"nden farklılıklar içerir. BM çok taraflılığını güçlü azınlık ve zayıf çoğunluk arasında polarize etmek, neticede Genel Kurul'un da polarize olmasını sağlamaz mı?

Ayrıca, bir devletin BM komutanı olmadan, BM içerisinde askeri olarak faaliyet göstermesi ne kadar mümkündür sorusuyla, Güvenlik Konseyi'nin sorumluluğuyla Genel Sekreter'in işlevi hakkında sorular ortaya çıkıyor. Körfez Olayı, görünüşe göre ortaya kurumsal bir boşluk çıkarmış, belli olmayan ve potansiyel olarak tehlikeli bir teamül oluşturmuştur.

Bir başka mesele de hükümetler ve iç kuruluşlar arasındaki ilişkidir. İslam dünyasındaki bazı ülkelerde sokaklardaki duyarlılık Irak'tan yana oldu ve Arap ülkelerinin tavırlarına rağmen ABD'ye karşı ve operasyonun merkezindeki diğer güçlere karşı kin ortaya çıktı. Popüler İslamcılık Üçüncü Dünya ülkelerinin kapitalist Batı ülkelerinin ekonomik ve siyasi olarak baskın olmalarına bir karşı çıkış olarak okunabilir. 1980 sonrası Üçüncü Dünya ülkelerinin borç krizi zamanında bu iyice ortaya çıktı. Dahası, içerdeki savaş karşıtlığı daha güçlü ülkelerde de, ABD dâhil, ses getirmeye başladı. Yaygın iç muhalif kurumların varlığı daha ne kadar süre BM'nin meşruiyetini engelleyemeyecekti? Çok taraflılığın hükümetler seviyesinde olduğu kadar popüler güçleri de hesaba katacağı bir yol bulunuyor mu?

Körfez Krizi ayrıca savaşın çevresel etkilerini de odak noktası haline getirdi. Londra'da toplanan bilim insanlarının çevreci felaketlere karşın uyarısı, petrol sızıntıları ve yangınlarla gerçeğe dönüştü. Bu özel felaket doğal çevre ile insan faaliyetleri arasında ilişkinin düzenlenmesine yönelik sorunun önemini ortaya çıkardı. Bu sayede bu faaliyetleri belirleyen siyasetin insanlığın doğal olarak ortak yaşam alanı olan biyosferin çıkarlarını da korumak mümkün olabilir. Çok taraflılığın içeriği insanlığın sınırlarını aşarak, devlet seviyesinde ya da popüler ve bireysel seviyede de olsa, insan hayatını belirleyen insan dışı varlıklar da dâhil edilmiş oldu.

Bu yüzden “çok taraflılık krizi” nin güncel iki evresinde bazı soruların ön plana çıkmasına sebep oluyor:

- En güçlü ülke tarafından belirlenen ulusal çıkar çok taraflılıkla nasıl barışık hale getirilebilir? Çok taraflılığın tek taraflı güçlü devleti reddetmesinden ötürü, çok taraflılığın zayıflatılması ile çok taraflılığın güçlü devletler tarafından bir enstrüman olarak kullanılması arasında bir seçim yapmak zorunlu mudur?
- Çok taraflılığın temeli için küresel konsensüsün şartları nelerdir? Devlet evrensel olarak belirlenmiş olan düzenin kurallarını uygulayan kurum olarak görüldüğü için birinci çeşit bir devletin liderliğinin kabul edilmesi olabilir. Başka bir yol ise, birden fazla değer sistemleri kabul edilir ve bu değer sistemlerinin ilkeleri genel sorunların çözümüne yönelik olabilir.
- Ekonomik çok taraflılık ile en güçlü kapitalist devletlerin yürüttüğü küresel liberal ekonomik yapının süreci, ve siyasi çok taraflılık ya da dezavantajlı ülkelerin üzerinde kontrol kurulmasını sağlayan, mesela önceden ön görüldüğü gibi Yeni Uluslararası Ekonomik düzenin kısır istekleri, konsensüsü sağlama arasında nasıl bir ilişki vardır?
- Eylemlerle mobilize olan ya da uzun dönemli meselelere (mesela; barış, sosyal adalet, çevrecilik ya da feminizm) odaklanan popüler hareketlerin çok taraflılıktaki rolü nedir?
- Çok taraflılık biyosfer ve insanlığın ekonomik ve siyasi organizasyonu arasında nasıl bir rol oynayabilir?

Çok taraflılığa entelektüel yaklaşım

Hâlihazırdaki çok taraflılık krizi bizim çalışmalarımızın sorunun ortaya koyuyor. Bu sorunsal birden fazla bakış açısıyla görülebilir ki bu bakış açıları farklı entelektüel perspektiflere sahiptir. Bu perspektifler epistemolojiler ve ontolojiler vasıtasıyla farklılaşıyorlar. Bu perspektiflerin insan ilişkilerinde bilginin nasıl ve hangi amaç için temin edileceği konusunda farklı kavrayışları bulunuyor ve çalışma alanlarını nelerin içerdiği konusunda farklı kavrayışlar öne sürüyorlar. Bazı temel perspektifler bu noktada belirtilebilir.

Bu perspektifleri tanımlamak için, pratikte, onları ideal tip olarak yapılandırmamız gerekir. Burada, bakış açısı algılayandan farklı bir hale dönüşür. Belli yazarların yapıtları, ideal formların uyumlu yapısını mantıksal olarak anlamaya yardımcı olabilir ancak birçok yazar birden fazla bakış açısına sahip olabilir. Benim amacım insanları kategorize etmek değildir. Ben daha çok tatmin edici bir bakış açısının birden fazla teorik açıklamaya nasıl dayandığını göstermek istiyorum.

Gerçekçilik

Güncel olarak küresel güç ilişkilerini tanımlamak için başlangıç noktası gerçekçi gelenektir. Gerçekçilik vurgusunu devlet üzerine ve devletin tarihsel davranışının üzerine yaparak başlar, ancak bana göre vizyonunu sadece devletle sınırlamaz. Gerçekçilik, daha karmaşık dışavurumunda, devletin sosyal ve ekonomik destekleriyle ilgilenir ve devletim doğasının nasıl değiştiğine bakar. Klasik gerçekçilikte, devlet mutlak değildir; devlet tarihseldir.

Fakat devletin küresel güç ilişkilerdeki tek önemli aktör olduğunu ve her devletin başka devletler tarafında zarar göreceğini yapmacık bir şekilde ihtiras haline getirdiğini varsayalım. Böyle bir dünyada, çok taraflılık ortak bir payda bulmaya çalışan devletlerin geçici anlaşmalarla kolektif amaçlara ulaşmasını sağlamaktır. Böyle bir sistemde harekete geçirici olan güç, devletlerin göreceli gücünde gerçekleşen değişme ve devletin çıkarlarının yeniden tanımlanmasıdır. Bu ortak ya da uyumlu amaçları bulmaya çalışan devletlerin kompozisyonunu değiştirebilir.

Uluslararası kurumlar ve uluslararası hukukun genel prensipleri ve davranışları realist dünya düzeni görüşünde de vardır, ancak bunların Marksistlerin üst yapısal karakter şeklinde tanımlayacağı şekliyle vardır. Bu, görünüm değeri olarak değil de, sistemin kalbinde yer alan çatışmalardan kaynaklı sonuçlara ulaşma anlamına gelir. E. H. Carr, kendisinin çalışmaları realist düşüncenin klasik yorumu olarak değerlendirilir, şöyle yazar: “Yönetici sınıfın iç barış için dua ettiği gibi ki bu onların güvenliğini ve üstünlüğünü garanti altına alır, sınıf savaşını geçersiz kılar ve onları tehdit edebilir, uluslararası barış ise özel yerleşik baskın Güçlerin çıkarıdır.”⁶ Ve: “Yürürlükte olan uluslararası hükümet, yönetebilmek için gerekli olan gücü sağlayan hükümettir.”⁷

Gerçekçi bakış açısında, uluslar arası kuruluşların çoğalması imkanı her zaman vardır, ancak bu kuruluşların otoritesini kümülatif olarak artırmasına az imkan vardır. Uluslararası kurumların bağımsızlığı yoktur çünkü bu kuruluşlar kolektif amaçları dile getirme konusunda yeteneklidir ve bu amaçları gerçekleştirmek için mobilize olma güçleri de vardır. Bu kuruluşların var olmasını sağlayan devletlerin amaçlarını gerçekleştirmek için etkili olabilecek mekanizmalar olarak kalırlar, ya da sadece halka açık destek için. Uluslararası kuruluşlar özel olarak karar verilmiş önlemleri hayata geçirmek için gerekli olan halk meşruiyetini sağlamaya yararlar. Genel prensipler bu önlemleri meşrulaştırmak için kullanılır. Bu önlemlerin yasalaşmasını sağlayan ritüeller açığa vurulmamış motivasyonların rasyonelleştirilmiş hallerini içlerinde taşırlar. Eleştirel gerçekçi analist, gerçek amaçları ortaya dökmek için genel saygınlık adı altında örtbas edilenleri açığa çıkarır. Prensiplerin temelindeki argümanı irdelemek gerçek meseleden uzaklaştıran alakasız bir oyalanmaya dönüşebilir. Esas olayın amacıdır temel olarak açığa çıkarılması gereken. Açıkça hangi çıkarılara dayanıldığını göstermek bile uluslararası kurumları ve hukuksal prensipleri kendi çıkarı için kullanan kuvvetlere karşı etkili olur. Klasik gerçekçilik, kısıtlamalarını görebilecek kadar kabiliyetlidir ve bu kısıtlamalar ahlaki duyarlılıktan ortaya çıkar. Güçlü olan daha az güçlü olanın uysallığı için ahlaka başvurusu, ahlaki duyarlılığın insan ilişkilerinde hatta devletlerarası ilişkilerde bir gücü olduğu iddia edilebilir. Devlet tamamen kurmaca bir yapı olsa da insanlar devlet davranışlarına ahlaki istekler de yüklüyorlar, devletin sözde insan olmasının devleti zorlaması gibi. Dahası, ahlaki duyarlılıklar devletin amaçlarını formüle etmeye de girebilir. Ancak realist düşünce, ahlaki duyarlılığa çok ağır bir çizgi çekme konusunda dikkatlidir. Ayrıca realist düşünce egoist amaçları örtbas eden ahlaki duyarlılığa karşı ancak ikiyüzlülük ile hayatta kalır.

Çok taraflığın durumunu ve özellikle yukarıda bahsedilen çok taraflılık krizini hesaba katmasıyla klasik gerçekçilik kayda değer kalır. 1970'lerdeki kriz dalgalarında Birleşik Devletler 'in BM sisteminden uzak kalmasına bir açıklama getirir. Bu açıklama, Güvenlik Konseyi'ndeki Sovyetler 'in blok koyma kapasitesi ve Genel Kurul'daki üçüncü Dünya Ülkelerinin sayısının fazla olması ABD'nin amaçlarının bu örgütlerde desteklenmesini olumsuzlamasıdır. Bu sırada, ABD çıkarlarının baskın olduğu ekonomik güçler

Sovyet Bloğunu ve Üçüncü Dünya ülkelerini zayıflatıyordu. Birleşik Devletler neredeyse BM'yi çok taraflı bir aktivite olarak görmüyor ve ekonomik güçlerine kendi amaçlarına hizmet etmeleri için izin veriyordu.

Klasik Gerçekçilik aynı zamanda çok taraflılık krizinin ikinci dalgasına da bir açıklama getiriyor. Sovyet gücünün ABD gücüne bir denge unsuru olmaktan çıkması ve Güvenlik Konseyi'nde Sovyetlerle ABD'nin birlikte hareket etmesi, Üçüncü Dünya ülkeleri üzerindeki finansal baskıyı artırdı ve Güvenlik Konseyi'nde ABD girişimine uysal karşılık vermelerine neden oldu. Birçok Üçüncü Dünya ülkesi dış borçlar yüzünden finansal baskılarla sınırlanmış ve Birleşik Devletler tarafından yönetilen ekonomik güçlere ekonomilerini açmalarına zorlanmıştır. Bir Üçüncü Dünya Ülkesi, kendi kaynaklarını kendi yönetmek isterse ve bu dış piyasayla çelişki oluşturursa küresel ekonomik sisteme bir meydan okuma anlamına gelir. Bu tehlikeli olmasa bile bulaşıcı olabilir. Şili ve Nikaragua sonuçlarla ıstırap çekme konusunda yalnız değildiler. ABD etkisindeki Güvenlik Konseyi, sisteme karşı askeri önlem almaya çalışan Üçüncü Dünya ülkelerine gözdağı vermek için askeri bir karar çıkarabilirdi. Irak'a karşı ABD'nin gerçekleştirdiği savaş girişiminin gerçek sebebi, realist bir yorumlamayla, Güvenlik Konseyi'nde genel ritüelinden yoksun kaldı.

Klasik gerçekçiliğin epistemolojik kökenleri tarihselci ve yorumsamacıdır. Klasik gerçekçilik eleştirel bir teoridir ve dış görünüşe değer vermez. Ancak anlamını bunun içinde kavramaya çalışır. Tarihsel yapıları da olaylar kadar dikkate alır. Tarihsel yapılar ısrarla devam eden düşünce ve hareket modellerini düzenler. Bu modeller insanların ve devletlerin hareket ettiği çerçeveyi belirler. Bu yapılar, Fernand Braudel'in *longue durée* sinde olduğu gibi zaman içinde şekillendirilir ve yeniden şekillendirilir⁸. Bunlar dünya politikasının özneler arası gerçeklikleridir. Klasik gerçekçiliğin eleştirel analizi, tarihsel olarak belirlenmiş çerçevelerdeki hareketlerle olayların anlamını sezme sürecidir.

Eleştirel teori, güçlü olandan ziyade zayıf olana hizmet eder. Machiavelli Avrupa düşünsel tarihinde ilk eleştirel teorisyen statüsüne sahiptir. (Benim düşünceme göre, İbn-i Haldun, 14. yüzyıl İslamcı diplomat ve

* *Longue durée* terimi Fransız Annales Okulu'nun tarih çalışmalarında, olayların gerisinde uzun dönem tarihsel yapılara öncelik veren tarih yazımı yaklaşımını ifade eden kavrama denk gelir. (E.N)

araştırmacı, kendi medeniyetinin ilk eleştirel teorisyenidir**; başka medeniyetlerin geleneklerinde başka eleştirel teorilerin keşfedilebileceğini zannediyorum). Şeklen, Machiavelli'nin *Prens*'i güçlü olana hitap etmektedir, *palazzo*'ya. Aslına bakılırsa, onun çalışmaları güç ilişkilerindeki yabancıları haber verir-*piazza*'yı aydınlatır. Klasik gerçekçilik, az güçlü olanı güçlendirmek için bir araç olarak görülür. Gücün manipülatif aygıtlarını gizemini azaltmak için bir araçtır. Klasik gerçekçilikte yeni gerçekçilik olarak tabir edilen bir bozulma bulunuyor. Yeni gerçekçilik, klasik gerçekçiliği ikiye böler ve onu eleştirel amacından uzaklaştırarak en güçlü ülkelerin dış politika yapımcıları için bir sorun çözme aygıtına dönüştürür⁹. Bu yeni gerçekçilik, Soğuk Savaş zamanı bir Amerikan ürünüdür, devlet gücü teknolojisi kurma girişiminde bulunur¹⁰. Bireysel devletlerin bileşenlerini hesaba katar, güç siyaseti oyunundaki göreceli hareketlerini hesaplar. Epistemolojisi pozitivisttir ve herhangi bir tarihsel yapı değişikliğinden yoksundur. Devletlerarası ilişkilerin dünyası verili bir dünyadır ve zaman içindeki temel yapısıyla aynıdır. Sistemde değişiklikler yoktur, sadece sistem içi değişiklik olabilir¹¹.

Liberal Kurumsallık

BM Sözleşmesi'nin imzalandığı andan günümüze kadar geçen sürede çok taraflılık ile ilgili farklı teoriler dikkat çekmeye başladı, kurumların aciliyetiyle gayret etme ki bu dünya düzenini devlet sistemini otoriter bir müdahaleyle getirip progresif bir şekilde değiştirebilir. Bu akım birbiri ardına gelen teorik yaklaşımları sıraladı, her biri bir öncekinin yerine geçti. En eski formül, David Mitraný'e ait olan işlevselciliktir¹². İşlevselcilik, dünya hükümeti kurmak için dünya federalizmine giden çaresiz bir süreç, fonksiyonel ve teknik birimlerin "küçük siyasetleri"ne alternatif bir yoldur. En temel argümanı, en önemli işlevi günlük sorunları halletmek -postaları zamanında yollayıp, sağlığı, eğitimi ve refahı desteklemek- olan profesyonellerle teknikerlerin birliğini sağlamaktır. "Yüksek siyasette" çelişkili konularda tek söz söyleyebilecek olan diplomatlara ve siyasi liderlere karşı üstünlük sağ-

** Bkz. bu kitabın 8. bölümündeki 'Towards a Posthegemonic Conceptualization of World Order: Reflections on the Relevancy of Ibn Khaldun,'

lanabilir ve bunlar işlevselciliğin işbirliği yöntemi ile küçültülebilir. Dünya hükümeti dizayndan ziyade gizlilikle gelebilir.

İşlevselcilik, BM sisteminin bileşenlerine yeniden gözden geçirilmiş ve kurulmuş özel kurumlara içkin olmaya başladı. Bunun arkasındaki düşünce 1960'larda, BM az gelişmiş ülkelerde teknik yardımını artırmaya başlanınca anlam kazanmaya başladı. Bir bakıma, dünya sistemi formel olarak dayandırıldığı devlet yapılarının yapılmasına yardım ediyordu.

Ancak işlevselcilik, tabandan ve tepeden yapılan politikayı uzun dönemde taban politikası daha önemlidir düşüncesiyle birbirinden ayırdı ve daha merkezi bir dünya otoritesi ile ilgili bir teori ortaya koymadı. Yeni işlevselci teori bu boşluğu doldurdu. Bunun destekçilerine göre, uluslararası kurumların kapsam ve otoritesi bilinçli bir liderlik stratejisiyle artırılması söz konusudur. Uluslar arası otoritelerin müdahale kapsamında olmasa da bazen uluslar arası kurumlar herhangi bir alana işlevsel anlamda etki etme kapasitesine sahiptir. Yenilikçi liderlik sayesinde işler bir kurumun otoritesi üzerinden sarpa sardığında ilgili konularda ve yan yana duran alanlar arasında uzlaşma zeminleri yaratılıp ilerlemek için yollar bulunabilir. Buna "yayılma etkisi" (*spill over effect*) denir. Yeni işlevselcilik, sivil toplumun bileşenlerini de katarak ilgili aktörlerin sayısı da artırmıştır: İşçi sendikaları, endüstri birlikleri, tüketici grupları ve diğer savunma grupları ve ayrıca siyasi partiler. Farklı çıkar gruplarının uluslararası kurumlara entegre edilmesi, bu kurumların gücüne güç katmaktadır¹³.

Uluslararası kurumların genişletilmiş kapsam ve otoritesi, yeni işlevselciler tarafından entegre olma süreci olarak adlandırılır. Karl W. Deutsch, değişik bir yaklaşımla, entegrasyonu "güvenlik toplumu" olarak tanımladı. Bu kurumların içerisindeki kişiler değişimi zamanla görme imkanı elde etti, ki bu şiddet yanlısı olanlara göre daha barışçıl bir yöntemdir¹⁴. Deutsch'in programı, otoriter bir programa yer vermenin yerine ortak anlaşmaya ve iletişime daha fazla önem verdi¹⁵.

Yeni işlevselcilik, en büyük başarısını Avrupa ekonomik entegrasyonu sırasında yaptığı çalışmalarda gösterdi¹⁶. Batı Avrupa deneyimiyle açık bir şekilde uyumlu olan, bunun adaptasyonu Avrupa dışı durumlara da gösterdi. Latin Amerika'yı düşünecek olursak, bağımsız çıkar gruplarının önemi ve siyasi partiler teknokratik elitlere vurgu yapılarak değiştirildi¹⁷. Yeni işlevselcilik giderek inandırıcılığını yitirdi¹⁸.

Hem işlevselcilik hem de yeni işlevselcilik, gelişmelerle zorlandı. Soğuk Savaş'ta Doğu-Batı çatışması, 1960'lardaki dekolonizasyon sürecinden sonra Kuzey-Güney siyasi işleri (bilhassa Güney Afrika ve Arap-İsrail çatışması) teknik bir yaklaşımla ortadan kaldırılamaz. Bu meseleler bazı özel kurumlarda ve BM Genel Kurulu'nda tekrar su yüzüne çıktı. Bundan sonra işlevselcilik Batı kapitalist güçlerinin ideolojisi olarak ortaya çıktı. Bunun amacı Sovyet ve Üçüncü Dünya diplomatlarının yaptığı teknik çalışmanın siyasetleşmesine karşı çıkmaktı.

Yeni işlevselcilik, Fransız Milli Meclisi 1954 yılında Avrupa Savunma Birliği anlaşmasını onaylamayı reddedince eksikliğiyle mücadele etti. General Charles De Gaulle'nin kişiliğinde 1960'larda yine olumsuzlandı. De Gaulle, Brüksel'deki topluluk bürokrasisinin daha fazla güçlenmesinin önünde bir engel olarak durdu. Yeni işlevselci analizciler, daha önce bir fonksiyonelden diğerine dağılma etkisini tahmin etmişlerdi, şimdi de "geri sarma" (*spill back*)¹⁹ dan söz etmeye başladılar. Şimdiye kadar sunulan tersine çevrilemez süreç, şimdi büyük ihtimalle tersine çevrilmiş durumda.

İşlevselciler ve yeni işlevselciler teorik parıltılarını kaybedince, liberal kurumsallık tabanda yer edindi. Bu, bölgesel ya da dünya çapında bir entegrasyon için yerine geçen devlete daha az odaklandı. Amacı, uluslararası seviyede kurulan işbirliği sürecine konsantre olmaktı.

1970'lerin başlarında, çıkarlar ulus ötesi ilişkilere kaydı²⁰. Bu yaklaşım yeni işlevselciliği büyüttü, ki bunun sivil toplum üstünde yeri vardı ve sivil toplum hem ilişki ağını genişletiyordu hem de devlet hareketinin bağımsızlığına sınırlama getiriyordu. Dünya ekonomisi, küresel düzeyde iş yapan firmalarla ve bu insanların dahil olduğu ulus ötesi bir toplumun ortaya çıkmasıyla dikkatlerin merkezindeydi. Çıkar gruplarının yanında, liberal kurumsallığa olan vurgu epistemik topluluklara ya da uzmanların ulus ötesi ağlarına ki bunlar da kendilerine küresel sorunları alma ve tanımlama işleviyle dönüştüler²¹.

Bu ulus ötesi göze çarpan sivil toplumla ilgili olarak devletin parçalanmasının üzerine vurgu yapıldı. Devletler, ulusal siyaset yapımında bürokratik siyasetin liderliğinde, birbiriyle rekabet halindeki kurumlar olarak algılandı, bunun içinde bir devletin bir kurumu kendi devleti içinde gücünü artırmak için başka devletlerdeki kurumlarla ittifak kurabilirdi²². Uluslararası kuruluşlar şimdi daha karmaşık görünmeye başladı: Bunlar küresel

sivil toplumun ulus ötesi ilişkileriyle sınırlı tutuluyorlardı, ve hükümet aşırı koalisyonların birimleri haline geldiler. Bu koalisyonlar çeşitli devletlerdeki bürokratik kesimlerce kurulmuşlardı.

Bu “karmaşık şekillerde birbirine bağlılık”²³ hali uluslararası “rejimlerin”²⁴ araştırılması için yeni bir zemin oluşturdu. Bu rejimi Detaylı bir tanım yapmadan, ortak kaygıları gidermek için bir takım devletler tarafından kabul edilmiş bir takım normlar ve kurallar bütünü olarak kabul etmek yeterli olur. Bu kavram resmi bir uluslararası organizasyona gerek olmadan işbirliğinin nasıl sağlandığı ve devam ettirildiğine ilişkindir. Rejim teorisi, birbirine bağlı rasyonel durumlarda hareket eden rasyonel aktörleri esas alır. Burada bilginin yüzde yüz şeffaflığı ve bireysel çıkarların sürekli olarak hesaplanabildiği koşulların imkansızlığı gözönünde bulundurulur, temel varsayım geçmişteki mantıksal olarak işleyen süreçlere dayandırılır. Rejim teorisinin baskın olmasının bir muhtemel sonucu da liberal kurumsallık bağlamında devletlerin yeniden temel aktörler olarak ele alınmasıdır.

Hangi rejimin hangi hegemonik güç tarafından korunduğunu konu edinen “hegemonik istikrar” tezi rejim teorisinin merkezindeki meseleyi oluşturuyor. Soru şu: bu koşullarda kurulan rejimler, bu güçler ortadan kaybolduğunda da varlığını sürdürebilir mi? Robert Keohane rasyonel tercih varsayımına dayanarak bir argüman geliştirdi. Buna göre, ortaya çıkan işbirliği biçimi kesinlikle devam edebilir çünkü onlar devleti masraf tasarrufu, belirsizlik azalması ve işbirliğinin sonuçlarına ulaşmak için esnek araçlar konularında destek sağlamaya devam ederler²⁵.

Rejim teorisinin bir diğer temel teorisi Durkheim’ın “iş bölümünün artışı toplumdaki dayanışmayı artırır ve bu yıkıcı sonuçlara yol açabilir” tezinden çıkmış görünüyor. Durkheim özellikle ekonomik krizleri ve sınıf mücadelelerini kast ediyor. Bunun olması için dayanışmanın artışının yeterli regülasyonla eşitlenmesi gerekir²⁶. Uluslararası seviyeye uygulandığında, rejimler bu regülasyonları uygulayan araçlardır-Durkheim’ın tahmin ettiği karşı kısım ise ulusal toplumlardaki korporatizmdir. Şuan ki dünya ekonomisinde bazı aktivite alanları rejimler tarafında çevrilmiş, bunlar az çok etkili bir biçimde düzetildi ve devam ettirildi. Örneğin; GATT ile yapılan ticaret. Diğer aktiviteler ise, finans ve üretim gibi, büyük oranda kaçak yapıldı.

Şuan ki liberal kurumsallık yaklaşımı şu sorulara cevap arıyor: uluslararası organizasyonlar farklılık yaratır mı? Neden bazı aktiviteler uluslararası regülasyona tabii iken, bazıları değil? Belirli bir bölgedeki sınır geçiş yoğunluğu, o bölgedeki rejimin çeşidini belirler mi? Bir rejimde üyeliği ve dışlamayı ne belirler?²⁷

Liberal kurumsallık bazı gelişmeci evreleri sayesinde bazı temel özelliklere sahiptir. Epistemolojisi şimdiye kadar hem pozitivist hem de rasyonel didaktif kalmıştır çünkü onun inceleme alanları aktörler ve etkileşimlerdir ve liberal kurumsallık bunların davranışlarını rasyonel tercih modeline göre belirlemeye çalışır. Klasik gerçekçiliğin tarihsel yapısalcılığı bunda yoktur. Tarihsel yapısalcılık çerçeve, ya da yapıyla ilgilenir ve aktörler de bu yapılar ve çerçeveler içerisinde hareket ederler ve anlamlar da bu yapı içerisindeki hareketlerin ilişkilerinde oluşur. Liberal kurumsallık var olan düzeni kabul edilmiş olarak alır, ya da yavaş çalışılması gereken bir şey gibi alır, eleştirmek ya da değiştirmek için değil.

Aslında, liberal kurumsallık var oluşunu devlet sistemi ve dünya kapitalizminin bir arada olmasına borçludur. Uğraştığı sorunlar bu iki küresel yapıyı uyumlu hale getirmek ve dünya ekonomisine istikrar ve tahmin edilebilirlik getirmek üzerinedir. Bu yüzden rejim teorisinin G7 ülkeleri arasındaki ve diğer gelişmiş kapitalist ülkelerin gruplarının ortak sorunlarıyla alakalı ekonomik işbirliği ile ilgili söyleyecek birçok şeyi vardır. Buna bağlı olarak dünya ekonomisinin yapısını değiştirme girişiminde bulunmak azdır denebilir. Mesela; Yeni Uluslararası Düzen için Üçüncü Dünya'nın arzusu. Gerçekten de, rejimler dünya ekonomisini stabilize etmek için yaratılmıştır ve Keohane'nin çalışmasında altını çizdiği gibi, ekonomik ortodoksiden uzaklaşan-sosyalizm gibi- devletleri engelleyici ve cesaret kırıcı etkileri vardır²⁸.

Liberal kurumsallığın şimdiki çıkarımları; yeni rejimler ve uluslararası kurumları başlatmak ya da hatta değiştirmek çok zordur. Özellikle kaynak aktarabilecek ve aktarmak isteyen baskın bir gücün yokluğunda bu çok zordur. Ancak bu ortaya çıkan rejimler kendi üyelerine bilgi ve imkân sağladıkları ölçüde hayatta kalabilir ve dönüşüm geçirebilirler. Bu rejim ve kurumlar kendi devlet ve sivil toplumları arasındaki ilişkileri hafifletirler. Çok taraflılığa bu yaklaşım var olan yapısal dünya düzenine muhafazakârca adapte edilen tavırla da tutarlıdır.

Dünya-sistem yapısalcılığı

Dünya sistemi teorileri, liberal kurumsalcı teorilerin aksine, direkt olarak uluslararası organizasyonları çalışma amacını gütmüyor, fakat çok taraflılık için son derece açıklayıcı bir taslak sunuyorlar. Bu teoriler dünya sisteminin bütünlüğü ile ilgili bir kavrayışla başlarlar. Bu kavrayış gerçekçiliğin yaptığı gibi devletleri esas oyuncu olarak alır; ancak bu birimleri dünya ekonomisi tarafından belirlenen yapısal ilişkiler olarak görür. Bu ilişki merkez ve çevre kavramları ile açıklanır ve bu kategoriye yarı çevre diye bir orta kategori de dâhildir.

“Devlet” kavramı öncelikle ekonomik konular için tasarlanmış bir topluluğun siyasi kısmıdır. Merkez ekonomiler çevre ekonomiler üzerinde baskıya sahiptir; merkez ülkelerin gücünü artırmak için çevre ülkelerin üretim yapacağı koşulları onlar belirler ve çevredeki üretimden sermaye fazlası alırlar²⁹. Böylelikle merkez ikisini birbirine bağlayan çevrede az gelişmişlik üretir³⁰. Yarı-çevre ekonomiler kendilerini sömürden koruyacak kadar güçlüdürler ve merkez statüsüne geçmek için uğraşırlar.

Devlet ve devletlerarası ilişkiler, merkez -çevre arasındaki sömürü ekonomisinin siyasi yapılarıdır. Çevre ülkeleri merkez ülkelere göre zayıftırlar ve onların sürekli etkisi altında kalırlar. Dolayısıyla, yarı-çevre ülkelerin en önemli silahı, merkez ülkelerle ilişkilerinde otonomi kazanabilmek için yarı çevre olan devletlerini güçlendirmektir. Ekonomik korumacılık, ekonomik milliyetçilik ve ulusal planlama, sosyalist ya da kapitalist, gelişme üzerine yerel kontrol sağlamaya çalışan yarı-çevre ülkelerin karakteristik özellikleridir³¹.

Merkez-çevre hâkimiyet yapısı sadece dışsal baskılarla sürdürülemez aynı zamanda bu ilişkiden faydalanan içerdeki baskın sınıfların ya da elitlerin de desteği söz konusudur. Çevre ülkelerdeki devlet, asker ve ekonomik elitler ilişkiyi sürdürmek için kritik öneme sahiptirler. Merkez ülkelerin materyal ve ideolojik desteğine dayanırlar. Bu gruplar içsel olarak güçlerini içerdeki sosyal güçleri siyasi ve ekonomik güç dışlayarak elde ederler. Mesela; muhalefet partilerini bastırırlar ya da evcilleştirilmiş muhalefet partilerine izin verirler, işçi sendikalarını bastırırlar ya da kontrol altına alırlar vb. Çevredeki bu güç yapısı ortadan kalktığında, bunun bileşenleri güçle-

rini geri kazanabilmek için merkezdeki kaynaklarına güvenirlere (finansal, istihbarat ve kesinlikle askeri kaynaklar).

Bu siyasi hâkimiyet yapısının birleştirilmiş olduğu sosyoekonomik yapı çevre ekonomileri merkez tarafından yönlendirilen dünya ekonomisine yönlendirir. Çevre ekonomilerin yabancı yatırıma açık olması merkez ekonomilerin ihtiyacıdır, merkezin ürünlerinin ve hizmetlerinin ihracatı ile karın ithalatı için. Çevredeki işçi kontrolü merkezdekinden farklıdır; onlar ucuz ve uysal işçiyi garanti ederler. Çünkü çevrenin ekonomik fonksiyonu merkeze yüksek değerli üretim sağlarken merkezin çıktılarını absorbe etmektedir. Çevrenin işçi ülkelerinin göreceli olarak ikinci plana itilmesi, merkezin işine gelen ticaret şartlarını sürdürmesini sağlarken, aynı zamanda merkezin işçisinin çıkarlarıyla (ki bu da merkez-çevre ilişkisinden faydalır) çevre işçisinin çıkarlarını da birbirinden ayırır. Çevre ekonomisi içinde de azınlık bir kesim işçi yabancı girişimlerde istihdam edilir ve dünya ekonomisi ağına entegre edilir. Ancak büyük çoğunluğu oluşturan yerli işçiler göreceli olarak yoksun alırlar. Yapı, muhtemel muhalif güçler bölerek kendini ölümsüzleştirir.

Çok taraflılık dünya sistemleri teorisinde merkezi bir pozisyona sahip olmasa da, liberal kurumsallık da böyle bir pozisyondaydı, bu teorinin çok taraflılıkla ilgili açık çıkarımları var. Öncelikle çok taraflılık merkez-çevre hâkimiyet yapısının kurumsallaşmasını sağlayan bir aygıt olarak görülür. Dünya ekonomi örgütlerinin rolü, IMF ve Dünya Bankası gibi, çevre ülkelere açık ekonomi uygulamaları için zorlamak. Bunun amacı, herhangi bir lokal olarak kendinden menkul gelişmeye karşı çevre ekonomisinin dışı doğru olmasını sağlamaktır³².

Bu uluslararası ekonomik örgütler merkez ülkelerin çoğunluğu kontrol ettiği şekliyle çalışırlar. Merkez ülkelerin kolektif olarak politikalarını çevre ülkelere dayattığı araçlar haline gelirken, merkez ülkeler arasındaki finansal meseleler başka yollara halledilir³³. Aslına bakılırsa, dünya ekonomisindeki iki katlı regülasyon 1960'larda uygulamaya kondu: gelişmiş kapitalist devletleri içeren en üst seviye ve gelişmiş kapitalist ülkelerin kendi çıkarlarını Üçüncü Dünya ülkelerine empoze ettiği taban düzeyi.

Dahası, uluslararası organizasyonlar vasıtasıyla sağlanan teknik yardımla, merkez ülkeler çevre ülkelerin iç yapısını dünya ekonomisine uygun olarak yapılandırabiliyor. Uluslararası ve ikilli yardımları Üçüncü Dünya-

nın kontrol altında tutulabilmesi için ve dünya sistemi teorisinde olduğu gibi, araç olarak görüyorlar³⁴.

İkinci olarak, dünya sistemi perspektifinde olduğu gibi çok taraflılık merkez ve çevre arasında bir sorun kaynağı olarak görülüyor. Sorun, çevrenin yakınmaları kolektif isteklere dönüşebilir ve merkez ülkeleri dünya ekonomisinde yapısal değişiklik yapmaya zorlanabilir. Bu anlamda 1970’lerde “Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen” talebi doğmuştur³⁵.

Dünya ekonomisi yapısı içerisinde çok taraflılık krizinin iki evresi önemli oranda açıklanabilir. 1970’ler ve 1980’lerde ABD’nin BM sisteminde yarı oranda çekilmesi, çevre ülkelerin çoğunluk gücünü kullanarak toplantılarda dünya ekonomisinin karşısında hareket etmesine verilen bir cevap olarak okunabilir. ABD ve diğer merkez ülkeleri uluslararası finansal baskıyı kullanarak borç içindeki Üçüncü Dünya ülkelerini zarara uğratılmasına izin verdiler, bu esnada sistemde herhangi bir Üçüncü Dünya çöküntüsünün önüne geçmek için iyileştirme önerdiler. ABD ayrıca Merkez Amerika’daki devrimci hareketleri karıştırmayı destekledi. 1990’lar eşiğine gelinceye kadar, Üçüncü Dünya’daki ekonomik disiplin büyük ölçüde sağlanmış, rejimler dünya ekonomisine uyum sağlamak için hazır hale gelmişti. Büyük uluslararası organizasyonlardaki merkez ülkelere tehdit oluşturabilecek muhalefetler azalmış görünüyordu. Uzun dönemli problem olarak Üçüncü Dünya ülkelerinde olumlu hükümetlerin varlığını sağlamak ve radikal deflasyonlara karşı caydırıcı uyarılar yapmak kalmıştı. Körfez Krizi’nin ortaya koyduğuna göre, dünya ekonomisinin hiyerarşisine başkaldırıya karşı kullanılan en önemli yöntem askeridir. Bu anlamda dünya sistemi yapısalcılığı klasik gerçekçiliğin eleştirel analizine yakındır.

Dünya sistemi yapısalcılığında, resmi çok taraflılık, ki bu uluslararası organizasyonlarda neler olduğu anlamına gelmektedir, birinci ve üçüncü dünyayı birbirine bağlayan karmaşık ilişkiler ağının sadece kurumsal olarak görünen yüzünün bir parçasıdır. Gelişmiş kapitalist ülkeler, üçüncü dünya ülkelerinde birçok müdahale uyguluyorlar (finansal, istihbari, iletişim ve askeri) ve bu ülkelerden sınıfsal desteğe de sahipler. Bu bağımlılık yapısına yönelebilecek herhangi bir tehdit hemen bir misillemeyle karşılaşabilir, ve bu misillemelere çok taraflı kurumlar da dahildir. Klasik gerçekçilik bazı durumlarda bu güç ilişkilerinin görünmez kısımlarını da derinlemesine incelemekte; ancak dünya sistemi teorileri daha sistematik

ve daha genel buluşsal hipotezler üretir. Liberal kurumsallık devlet aksiyonlarını ve çok taraflılık süreçlerini önemli gördüğü için ikisi de bu gruptan ayrılır.

Epistemolojik olarak, dünya sistemi analizinin yapısal-işlevsel bir karakteri vardır. Kendi kendini üreten ve uyumlu olan yapısal ilişkilerin ortaya çıkmasını varsayar. Bu çerçeve içerisinde, ekonomik pratikleri v sosyal güçleri de devlet kadar hesaba katar. Böylelikle, sadece devlete odaklanan gerçekçilikten daha fazla insan aktivitesini kucaklar. Gerçekçilik ekonomik yeterlilikleri devlet gücünün kaynağı olarak görür, ancak ekonomiyi ulusal alanların ayrılması olarak hesaba katar. Buna karşılık dünya sistemi teorisi ise baskın-bağımlı ilişkisi içerisinde uluslararası ekonominin alakasının altını çizer.

Dünya sistemi teorisinin zayıflığı işlevselciliğe koyduğu limittir. İşlevselcilik, uyumlu olan bir sistemdeki eşzamanlı ilişkiler olarak görülebilir. Bu sistemin nasıl ortaya çıktığını açıklamaz, nasıl dönüştüğünü de açıklama konusunda yeterli değildir³⁶. Dünya sistemi teorisi değişimi açıklama konusunda ve yapısal dönüşümü açıklamada yetersizdir. Bu sebepten ötürü, dünya sistemi teorisini yapısalcılık olarak tarif etmek uygundur. Bu yapısalcılık tarihsel yapıların diyalektik dönüşümüyle karşılaştırılabilir ya da tamamlanabilir.

Tarihsek Diyalektik³⁷

Tarihsel yapılar, gerçekçilik tartışmasında açıklandığı gibi, insan yaşamının ısrarlı modellerindedir ve bu yüzden göreceli olarak uzun zamanlara dayanır. Bazı ortak sorunlara verilen kolektif karşılıklardır-materyal isteklerin tatmini olabilir (ekonomi), işbirliği ve güvenliğin organizasyonu olabilir (siyaset) y da insan durumunun bir amaç için açıklanması olabilir (din ve ideoloji). Bunlar uygulamada, kurumlarda ve önemli insan gruplarının özneler arası anlamlarında yerleşmişlerdir. Bu pratikler ve anlamlar, bu insanlar için objektif dünyayı oluştururlar.

Bu yapılar tarihseldir çünkü belli tarihsel süreçlerde oluşmuşlardır ve bu süreçlere karşılık olarak açıklanabilirler. Benzer bir şekilde, materyal koşullar değiştiğinde bunlar da dönüşmüşlerdir ya da hâkim olan anlamlar ve amaçlar yeni pratikler tarafından zorlanmışlardır. Yapıların bu tarihsel yu-

muşaklığı onları yapısalcılıktan farklılaştırır. Yapısalcılık, onarılmış ve sabit yapıları önerir, yeni gerçekçilikte olduğu gibi.

Değişim anlayışıyla ilgili olarak diyalektik yaklaşım Ralf Dahrendorf tarafından kısaca açıklanmıştır: “Kendi yapısını üreten bir toplum ideali, değiştirilmesini sağlayan çelişkiler, değişimi genel olarak açıklamak için uygun bir modeli açıklayabilir görünüyor.”³⁸ Burada ortaya konan model; değişimi açıklayabilmesi açısından diyalektik ve amaçları ve anlamları sorguladığı için yorumsamacı ve ayrıca da subjektif olmayla objektif olmayı ilişkilendirerek sosyal olarak yapılanmış dünya düzenini ve çok taraflılığı açıklayabilir.

Bu yaklaşım, bir açıdan klasik gerçekçiliğin derinleştirilmesi olarak görülebilir. Gerçekçiliğin devlete ve sisteme odaklandığı yerde, tarihsel diyalektik sosyal süreçleri, ki sosyal süreçler devleti ve devlet sistemini yaratır ve dönüştürür ve algılardaki değişiklikleri ve objektif dünya düzenini şekillendiren anlamları sorgular.

Bu yüzen bu yaklaşım, var olan dünya düzeninde hâkim eğilimleri kabul ederek başlar, bu düzen içinde ortaya çıkan çelişkilerin tanımlanmasıyla devam eder, ki bu yapısal dönüşümün dönüm noktasına dönüşebilir. Bu balamda çok taraflılık, kurumsallaşmanın ve var olan dünya düzeninin parçası olarak görülür ve de muhafazakâr ve dönüşümcü güçlerin arasındaki mücadele alanı olarak değerlendirilir. Çok taraflılığın anlamları ve amaçları ve dolayısıyla çok taraflılığın yaratılmasına belki yardımcı olduğu yeni ya da değiştirilmiş yapılar, onun dünya düzeninin çelişkileri ve sıkıntılılarıyla ilişkisinden doğmuştur.

Karl Polanyi, Avrupa'nın 19. Yüzyıldaki ekonomik ve sosyal tarihini, diyalektik bir yorumlamayla, “çift yönlü hareket” ismini verdiği bir kavramla tanımlar³⁹. Hareketin ilk dalgası otomatik piyasanın ortaya çıkmasıdır: Polanyi'nin gördüğü, devlet gücünün arkasında duran hayali bir güçtür. Hareketin ikinci dalgası, piyasa odaklı davranışın parçalama ve yabancılaştırmasına karşı toplumun plansız ve tahmin edilmeyecek bir şekilde kendini korumasıdır. Toplum piyasayı evcilleştirmeye ve medenileştirmeye başlamıştır.

Tarihsel diyalektik yaklaşımı 19. Yüzyılın son zamanlarında iki yönlü harekette bir tekrar etme görür. Güçlü bir küresel ekonomik eğilim dünya çapında piyasa ütopyasının başarısını zorlar ve bunu ulusal ekonomilerin açılımını yaparak ve işlemleri hükümet kontrolünden muaf tutarak yapar.

Şu anki durumda ulusal seviyede toplumların korumacı karşılıkları bu eğilim tarafından zayıflatılmış, bunun yanında küresel seviyede korumacı karşılık henüz vücut bulmamıştır. Ancak küreselleşmenin sosyal olarak yıkıcı sonuçlarına muhalefet eden unsurlar görünürdür. Bunların nasıl bir şekil alacağı konusu, nasıl daha uyumlu ve güçlü olacakları ya da olup olamayacakları hususlarında sorular hala vardır, bu durum üzerine tarihsel tez ve anti tez yeni bir senteze yol açabilir. Bu bağlamda, çok taraflılık; güçlü homojen ekonomik güçlerin hareket özgürlüğüne payanda olan çabalar ve çeşitliliği ve güçsüz olanları korumak amacıyla yeni bir düzenleme yapısı kurmak için çabalar arasında çatışma alanı olabilir.

Küresel ekonomi, uluslararası ekonomik ilişkilerden farklı bir hale geldi. Başka bir deyişle, sınırlar arası ekonomik faaliyetler devlet kontrolünün ve düzenlemesinin öznesi haline gelmesi var sayıldı⁴⁰. Küresel üretim ve küresel finans güç ilişkilerinin alanlarını belirgin bir şekilde içermeye başladı. Bu güç ilişkileri devlet sistemini etkiledikleri ölçüde zorlar⁴¹. Geçmişteki ulus merkezli işçi sermaye ilişkilerinden farklı olarak yeni bir üretim ilişkileri için yeni bir sosyal yapı ortaya çıkarıyorlar. Üretim organizasyonlarını merkezlesizleştirme ve güneyden kuzeye toplu göç hareketleri, sosyal yarılmanın küresel modellerini üretiyor ve ulusal sınırlar içinde yeni çatışma kaynakları getiriyorlar.

Toplumları bölgesel sınırlamaların içine hapsedilmiş olarak düşünmek gittikçe azalarak geçerli olmaya başladı, git gide katmanlı bir küresel toplum düşünmek gerekli hale geldi. Bu küresel toplumun içinde küresel elitler sosyal düzeni şekillendirecek enerjiye sahipler. Buna temelinde olan ideoloji ve göreceli olarak güçsüz olan diğer sosyal gruplar hakkı yenmiş bir şekilde ya da uysal bir şekilde dâhildirler. Merkez ve çevre kavramları, dünya sistemi analizinde coğrafik anlamlarıyla işlendi, sosyal farklılaşmanın bölgesel olarak içinde ve dışında daha fazla anlam kazanmaya başladı⁴². Küreselleşmenin elitleri yaygın yapısal bir güce karışıp kayboldular, hatta kendi aralarında ortak harekette öncelik için mücadele ettikleri halde⁴³. Göreceli olarak güçsüzler; ulusal, etnik, din ve cinsiyet bağlamında parçalandılar-bunların hepsi büyük bir birleşme için engel oluşturur- ancak onların bastırılması küresel toplumun oluşmasının bir manifestosudur. Onların kaygılarının nasıl dile getirileceği sorunu, çok taraflılığın geleceğini belirleyecektir.

Küresel finans, devletlerin kendi nüfuslarını korumak için ekonomik ve sosyal tedbirler uygulamada otonom olmasına sınırlar koyar. 20. yüzyılın

sonlarının devlet sistemi dünyayı küresel finansa ve küresel üretime açma noktasında destek verecek şekle gelmekte, yerel nüfusa refah getirmek için araç olmak artık daha az önemli. Aslında, devletler ne zaman korumacı hareket etse, değiştirilmiş devlet sistemi tarafından, hemen misilleme ile karşılaşılır; başlangıçta finansal, en nihayetinde belki de askeri. Devlet sistemi, artan küreselleşmiş toplumda kar ve zararların dağıtımında baskın devletlerde ekonomik olarak güçlü olanlardan yana tavır alacak şekilde dağıtımı çarpıklaştırır (Bu anlamda dünya sistemi analizi, tarihsel materyalizmde geçerliliğini sürdürür). Finansal gücün ve askeri gücün merkezleri bu devletlerdedir. Bu güç çeşitleri, dünya ekonomisinin küreselleşmesini devam ettirir. Bunu, küresel toplum sosyal yıkımlar ve Birinci ve Üçüncü dünyada, bu güç merkezlerinin içinde geç çatışmalar yaşarken yapar. Bu sürece “merkezin çevreleşmesi” süreci denir.

Biyosfer hem küresel ekonomiden hem de devlet sisteminden zarar görüyor. Küresel ekonomi, kar maksimizasyonu ile aktif olmuştur, yıkıcı ekolojik etkileri konusunda henüz kısıtlanmamıştır. Herhangi bir otoriter düzenleyici yoktur. Şimdiye kadar sadece bazı müdahaleler, devletlerarası sistemlerce bazı özel tehlikeli etkilerinden kaçınılması konusunda başarıya ulaşmıştır. Devlet sisteminin kendisi savaşlar vasıtasıyla büyük çaplı ekolojik yıkımlar ortaya çıkarabilir.

Ekosistem artık insan aktivitesine pasif ve etkisiz bir limit olmaktan çıkmıştır. Belirgin müdahaleleri olan, insan hayatını ve hayatta kalmasını etkileyen insan dışı bir güç olarak düşünülmelidir. İnsanlık biyosferin sadece bağımlı bir unsudur. Küresel değişimi araştıran geçerli bir paradigma, insan organizasyonunun doğanın diğer unsurlarıyla etkileşimini tarihsel olarak incelemelidir. Biyosfer, küresel ısınmanın sonuçlarında olduğu gibi, kendi otomatik uygulayıcılarına sahiptir; ancak biyosfer adına kim müzakere yürütecek? Çok taraflılığın geleceğini gölgeleyen sorulardan biri bu olmalıdır.

Baskın ekonomik temelli küresel eğilimler küreselleşmeye enerji veren merkezlerce kültürel homojenleşme sürecine eşlik etmiş ve hızlandırmıştır. Dünya medyası, iş dünyası ile siyasi elitlerin pratikleri ve yeni bir düşünce tarzının kümelenmesi sayesinde yaygınlaşmıştır. Ancak bu homojenleşme eğilimine farklı kimliklerin ve farklı kültürel geleneklerin olumlanmasıyla karşı çıkılmıştır. Küresel ekonomideki devletin rollerindeki değişimler kendi devletleri olmayan ulusların kendilerini ifade etmesine imkân vermiş,

ayrılık ya da otonomi isteyen hareketler vasıtasıyla ve benzer eğilimler devlet sınırları yüzünden küresel siyasette kendini ifade etme konusunda iki arada bir derede kalan etnik grupları ve dini grupları cesaretlendirmiştir. Çevrecilik, feminizm ve barış hareketleri gibi sosyal hareketler de bölgesel sınırları aşmıştır. Yerli insanlar arasındaki uluslararası işbirliği de, bu grupların kendi devletlerinde güç kazanmasını sağlamıştır. Bu farklı gelişmeler Vestfalya devlet sistemi bir değişikliğin işareti olmuştur. Vestfalya devlet konseptindeki devletlerarası sistemden Hedley Ball'un tahmin ettiği "yeni ortaçağ" geçiş olabilir. Bu, çok katmanlı siyasi otoritelerin sistemi ile, mikro ve makro bölgeselcilik ve sınırlar arası kimliklerin daha karmaşık siyasi süreçlerde birbiriyle etkileşime geçebilir⁴⁴.

Kültürel meydan okuma hegemonya sorununun merkezine gider. "Hegemonya" burada Gramsci'ci bir anlamla kullanılır. Buna göre hegemonya bütün topluma yayılan düzenin doğasıyla ilgili değer ve anlayışların yapısının anlamıdır. Bizim konumuza göre, dünya toplumu devlet ve devlet dışı tüzel aktörlerden oluşur⁴⁵. Hegemonik bir düzende bu değer ve anlayışlar göreceli olarak istikrarlı ve sorgulanmazdır. Bunlar birçok aktöre şeylerin doğal düzeni olarak görünür. Bunlar düzenin kendisini oluşturan özneler arası anlamlardır. Böyle bir anlamlar yapısı bir güç yapısıyla desteklenmiştir. Bu güç yapısında bir devlet baskındır ancak sadece o devletin baskın olması hegemonya yaratmak için yeterli değildir. Şimdiye kadar bu yapma biçimi ve düşünme biçimi hakim sosyal tabakanın diğer devletler üzerinde yarışması ya da kazanmasına ilham verdiği için, hegemonya baskın devletin baskın sosyal tabakanın işleri yapma biçimi ve düşüncesinden filizlenir. Bu sosyal pratikleri ve ideolojileri açıklayan ve meşrulaştıran hegemonik düzenin temelini oluştururlar. Hegemonya düşünceyi biçimlendirir ve bu yüzden hareketi tarif eder.

Bugün görülür bir biçimde askeri güç ile, ABD'nin baskın olduğu, ekonomik güç arasında, burada ABD'nin gücü azalıyor, bir ayrılma söz konusudur. Ne askeri ne ekonomik güç kendi başına, ya da kombinasyonla, hegemonyayı muhakkak inşa edemez. Hegemonyanın yapısında kültürel ve ideolojik faktörler belirleyicidir. *Amerikan barışı* düşüğe geçsin veya geçmesin, hegemonik düzen meselesi şuan tartışma konusudur⁴⁶. Hegemonyanın ideolojik tarafı düşüğe geçmesini yanıştan sorun olarak adlandırılan gerçektir. Hatta bu hegemonyanın dayandığı materyal güç ilişkilerine dair hiçbir şey kanıtlamazsa da bu böyledir.

Eğer hegemonyanın düşüşte olduğunu kabul edersek, gelecekle ilgili bazı mantıksal olasılıklar söz konusudur: (a) düşüşe geçen hegemonyanın geri dönüşü⁴⁷; (b) bir devlet tarafından değil de kendi güçlerini yöneten güçlü devletlerin oligarşisine dayanan düşüşe geçen hegemonya tümellerinin geri dönüşü⁴⁸; (c) kendi düzen prensiplerini başarılı bir şekilde evrenselleştiren başa bir devlet tarafından yeni bir hegemonyanın kurulması⁴⁹; (d) düzenin evrensel prensiplerinden yoksun yeni bir hegemon olmayan düzen ve her biri birbirinin müşterisi olan rakip güçlü devletlerarasında etkileşim sağlayan işleyiş, büyük ihtimalle rakip dünya bölgeleri organizasyonlarına dayanan⁵⁰; (e) devletleri de dahil eden geniş sayıda kolektif güçlerin geniş güç dağılımıyla bağlanmış karşı hegemoni düzeninin, baskının olmadığı alternatif bir düzenin evrensel prensiplerini kabul etmede başarılı olması. Epeyce açık bir şekilde, bu ihtimallerin gerçekleşme durumu, başkalarından ziyade bazılarını bastırabilir. Aynı ölçüde açık bir şekilde, çok taraflılığın rolü ve olasılıkları her bir ihtimal için farklı olur. En az ihtimali olan olasılıklar (a) ve (c)- hegemoniyi tek gücün kurduğu dönem geçmişte kalmış görünüyor; Amerikan barışının ve İngiliz barışının başarılı bir devamacısı yok gibidir. Şuan ki küreselleşme trendi, en azından orta vadede, en çok gerçekleşme ihtimali olan (b)'dir ancak, belirgin bir ihtimalle, finansal bir kriz gibi bir kırılma gerçekleşirse, (d)'nin gerçekleşme ihtimali yüksektir. Daha uzun bir vadede, (e) bir ihtimal olarak kalıyor; bu dünyanın daha az güçlü olanlarının arzusudur.

Önceki hegemon düzenler, kendi evrenselliklerini baskın olan toplumdandan aldılar, yani onlar baskın medeniyetin üründüydüler. Bir hegemonya sonrası düzen normatif içeriğini onu oluşturan medeniyetlerin geleneklerinden ortak bir temel bulmalıdır. Bu ortak temel nasıl olabilir?

İlk koşul farklı medeniyetlerin geleneklerinin karşılıklı kabulüdür. Özellikle ortak hegemonik perspektifi paylaşmış olanlar ve doğal düzende güvenlik düşüncesini, bu tarihsel olarak bir çeşit medeniyetin bir güç pozisyonunun evrenselleşmesidir, terk etmeye hazırlıksız olanlar için en zor adım belki de budur. Batı dışında gerçekleşen siyasi değişim için zorluk algılanmış ve Batı'da raporlanmıştır; her şeyi Batı kavramlarıyla görme eğilimi ki bu eğilim tarihin sonu gibi bir sonuca sebep olabilir, bu da Batı kapitalist medeniyetini ilahlaştırmadır. Karşılıklı tanınma başkalarını kendi tanımlamalarıyla anlamaya hazır olmayı belirtir.

Hegemonya sonrası düzen için ikinci bir durum, karşılıklı kabul tanımanın ötesinde üst özneler arasına geçmektir. Üst özneler arası belki farklı medeniyetlerin geleneklerinin özneleri arasında bir köprü vazifesi görebilir. Bunun temeliyle ilgili şu spekülasyonlar yapılabilir: (1) hayatta almak için gerekli olanların tanınması ve küresel ekolojide dengenin sağlanması, gerçi buradan verilecek belirli referanslar anlaşmazlık olarak kalabilir, (2) belirlenmiş çatışmaların giderilmesi için şiddet kullanımında kısıtlamaya gidilmesi, bu organize siyasi şiddeti bitirmez, ama şiddeti ortadan kaldırmanın maliyeti artabilir, (3) çatışmanın sebeplerini araştırma üzerine ortak anlaşma ve çatışmayı ortadan kaldırmak için prosedürler geliştirmek. Bu belirgin olarak ortaya çıkmış normatif perspektifleri hesaba katmayı gerektirebilir.

Tarihsel diyalektik şundan geçmişe ve geleceğe geçme sınırını aşar. Onun mantık kurma modeli tarihsel olarak geliştirilmiş ve bugün etkileşimde olan güçleri değerlendirmekten krizleri öngörmeye ve gelecek için fırsatları görme şeklinde hareket eder. Üç mukaddem perspektiften yararlanır-gerçekçilik, liberal kurumsallık ve dünya sistemi analizi- ve bunu yaparken onların anlayışlarını kendi yorumsamacı metoduyla takdir eder. Çok taraflılık sorununa yeni bir dünya düzeni yapma problemi olarak yaklaşır.

Notlar

Bu metin, ilk olarak *Review of International Studies*, vol. 18, no. 2 (April 1992), pp. 161-180'a yayınlandı. İlk nüshası, Birleşmiş Milletler Üniversitesi Çok Taraflılık programı ve Birleşmiş Milletler Sistemi perspektifleri üzerine olan bir sempozyum için "kavram" tebliği olarak hazırlanmıştır. Bu metin ayrıca Temmuz 1991'de Buenos Aires'te *International Political Science Association Congress*'te sunulmuş ve tartışılmıştır. Özellikle metnin ilk taslağını okuyan ve yorumlayan Edward Appathurai, Stephen Gill, Michael Schechter, Pat Sewell'e ve yararlı yorumları için *Review of International Studies*'den üç anonim okuyucuya minnettarım.

- 1 Johan Kaufmann, *Conference Diplomacy: An Introductory Analysis* (Leiden, Netherlands: A. W. Sitjoff, 1968).
- 2 Richard N. Gardner, *Sterling-Dollar Diplomacy: The Origins and Prospects of Our International Economic Order* (New York: McGraw-Hill, 1969).
- 3 Karl Polanyi, Conrad M. Arensberg, and Harry W. Pearson (eds.), *Trade and Market in the Early Empires* (Chicago: Henry Regnery, 1957).

- 4 Jeffrey Harrod ve Nico Schrijver (eds.). *The UN Under Attack* (Aldershot, Hampshire: Gower, 1988).
- 5 Sir Shridath Ramphal, preface to Harrod and Schrijver, *UN Under Attack*.
- 6 E. H. Carr, *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939* (London: Macmillan, 1946), p. 82. Hans Morgenthau, Reinhold Niebuhr, Raymond Aron, and William T. R. Fox. gibi diğer göze çarpan yazarlar gerçekçi geleneğe dahil edilebilir. Tabii ki, gerçekçi vurgular konusunda farklılaşırlar, özellikle ahlakın siyasetteki rolü meselesinde; ancak ortak bir söyleme dahil olurlar.
- 7 a.g.e., s. 107
- 8 Fernand Braudel, *Civilisation matérielle, économie, et capitalisme, XVe-XVIIIe siècle, vol. 1: Les structures du quotidien: le possible et l'impossible* (Paris: Armand Colin, 1979), and "History and the Social Sciences: The Longue Durée," in Braudel, *On History*, trans. by Sarah Matthews (Chicago: University of Chicago Press, 1980), pp. 25-54.
- 9 Problem çözücü teorilerle eleştirel teorilerin ayrımını başka bir denemede tartıştım. Bkz., bu kitaba dahil olan (6. Bölüm), Robert W. Cox, "Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory"
- 10 Örneği için bkz., Kenneth Waltz, *Theory of International Politics* (Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1979); Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics* (New York: Columbia University Press, 1986).
- 11 Belki de en iyi şekilde Kenneth Waltz'un çalışmasında (bkz., Keohane, *Neorealism and Its Critics*) ifade edilen bir perspektifi açıklamak için "neo gerçekçilik" kavramını kullanıyorum. Kavram aynı zamanda "rejimlerinde" çıkar gözeten devletler arasındaki işbirliğini geniş bir şekilde teorize ediyor. Örneği için bkz., Fox, ki onun zihninde John Ruggie ve Stephen Krasner'ın çalışmaları vardır. Soğuk Savaş zamanında Amerikan bilginleri arasındaki liberal kurumsallığı üzerinde yeni gerçekçilik etkisini göstermesine rağmen, bence bu liberal kurumsalcılığın değişikliklerinin birinden daha iyi muamele görmüştür (W. T. R. Fox, "E. H. Carr and Political Realism: Vision and Revision," Department of International Politics, University College of Wales, Aberystwyth, E. H. Carr Memorial Lecture No. 1, n.d.).
- 12 David Mitrany, *A Working Peace System: An Argument for the Functional Development of International Organization* (London: Royal Institute of International Affairs/Oxford University Press 1943).
- 13 Ernst B. Haas, *Beyond the Nation-State: Factionalism and International Organization* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1964), özellikle Part I. Ayrıca bu kitabın 16. bölümündeki tartışmaya bkz., Cox, "The Executive Head: An Essay on Leadership in International Organization"
- 14 Karl W. Deutsch, ve diğerleri, *Political Economy in the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1957).

- 15 Karl W. Deutsch, *Nationalism and Social Communication: An Enquiry into the Foundations of Nationality* (New York: Wiley, 1953).
- 16 Ernst B. Haas, *The Uniting of Europe* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1958).
- 17 Ernst B. Haas ve Philippe Schmitter, "Economics and Differential Pat- terns of Political Integra- tion: Projections about Unity in Latin America," *International Organization*, vol. 18 (Fall 1964), pp. 705-737.
- 18 Haas, *Beyond the Nation-State*.
- 19 Leon N. Lindberg ve Stuart A. Scheingold, *Europe's Would-be Polity: Pat- terns of Change in the European Community* (Englewood Cliffs, N.J.: Pren- tice Hall, 1970).
- 20 Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye (eds.), *Transnational Relations and World Politics* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1972).
- 21 Peter M. Haas, "Obtaining International Environmental Protection Thro- ugh Epistemic Consensus," *Millennium: Journal of International Studies*, vol. 19, no. 3 (Winter 1990).
- 22 Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, "Transgovernmental Relations and International Organizations," *World Politics*, vol. 27, no. 1 (October 1974), pp. 39-62.
- 23 Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, *Power and Interdependence* (Boston: Little, Brown, 1977).
- 24 Stephen Krasner (ed.), "International Regimes," special issue of *Internatio- nal Organization*, vol. 36, no. 2 (1982).
- 25 Robert O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1984).
- 26 Emile Durkheim, *The Division of Labor in Society*, trans. by W. D. Halls (New York: Free Press, 1984).
- 27 Robert O. Keohane, "Multilateralism: An Agenda for Research," *Internatio- nal Journal*, vol. 45, no. 4 (Autumn 1990), pp. 731-764; Oran R. Young, *Inter- national Cooperation: Building Regimes for Natural Resources* (Ithaca, N . Y . : Cornell University Press, 1989).
- 28 Keohane, *After Hegemony*, pp. 119-120, 254.
- 29 Immanuel Wallerstein, *The Modern World-System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century* (New York: Academic Press, 1974).
- 30 Andre Gunder Frank, *Capitalism and Underdevelopment in Latin Ame- rica. Historical Studies of Chile and Brazil* (New York: Monthly Review, 1969).

- 31 Immanuel Wallerstein, "The Rise and Future Demise of the World Capitalist System: Concepts for Comparative Analysis," *Comparative Studies in Society and History*, vol. 16, no. 4 (September 1974), pp. 387-415.
- 32 Theresa Hayter, *Aid as Imperialism* (Harmondsworth, Middlesex: Penguin, 1971); Cheryl Payer, *The Debt Trap: The International Monetary Fund and the Third World* (New York: Monthly Review, 1974); James H. Mittelman, "International Monetary Institutions and Policies of Socialism and Self-Reliance: Are they Compatible? The Tanzanian Experience" *Social Research*, vol. 47, no. 1 (1980), pp. 141-165.
- 33 Robert W. Cox ve Harold K. Jacobson, *The Anatomy of Influence: Decision Making in International Organization* (New Haven, Conn.: Yale University Press, 1972).
- 34 Brigitte Erler, *L'aide qui tue* (Lausanne, Switzerland: Editions d'en bas, 1987); James H. Mittelman, *Out from Underdevelopment: Aspects for the Third World* (London: Macmillan, 1988).
- 35 Robert W. Cox, "Ideologies and the New International Economic Order: Reflections on Some Recent Literature," chapter 18 in this volume; Stephen Krasner, *Structural Conflict: The Third World Against Global Liberalism* (Berkeley, Calif.: University of California Press, 1985).
- 36 W. G. Runciman, *Social Science and Political Theory* (Cambridge: Cambridge University Press, 1965), pp. 109-134; Robert Brenner, "The Origins of Capitalist Development: A Critique of Neo-Smithian Marxism," *New Left Review*, vol. 104 (July-August 1977), pp. 25-92.
- 37 Bu kavramı daha kapsamlı bir şekilde önceki çalışmalarımda tartışmıştım. Bkz., bu kitabın 5. ve 6. Bölümü.
- 38 Ralf Dahrendorf, *Class and Class Conflict in Industrial Society* (Stanford, Calif.: Stanford University Press, 1959), pp. 125-126.
- 39 Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time* (Boston: Beacon, 1957).
- 40 Bernadette Madeuf ve Charles Albert Michalet, "A New Approach to International Economics," *International Social Science Journal*, vol. 30, no. 2 (1978), pp. 253-283.
- 41 Susan Strange, *States and Markets: An Introduction to International Political Economy* (London: Pinter, 1988).
- 42 Robert W. Cox, *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History* (New York: Columbia University Press, 1987), ch. 9.
- 43 Stephen Gill, *American Hegemony and the Trilateral Commission* (Cambridge: Cambridge University Press, 1990); Kees van der Pijl, *The Making of an Atlantic Ruling Class* (London: Verso, 1984).
- 44 Hedley Bull, *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics* (New York: Columbia University Press, 1977), pp. 254-255.

- 45 Bu kitaba dahil edilen (7.Bölüm) Robert W. Cox, “Gramsci, Hegemony, and International Relations: An Essay in Method,”
- 46 Bu mesele üzerine örnek için bkz., Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers* (New York: Random House, 1987); Joseph S. Nye, Jr., *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power* (New York: Basic Books, 1990); Susan Strange, “The Persistent Myth of Lost Hegemony,” *International Organization*, vol. 41, no. 4 (Autumn 1987), pp. 551-574; and Stephen Gill, *American Hegemony*.
- 47 Bu Nye’nin *Bound to Lead* tezinde görülebilir.
- 48 Keohane tarafından açıkça tahmin edildiği gibi, *After Hegemony*.
- 49 Örneğin; pax nipponica ile ilgili spekülasyonlar, bu kitabın 13.bölümüne de dahil edilen, Ezra Vogel, “Pax Nipponica?,” *Foreign Affairs*, vol. 64, no. 4 (Spring 1986), pp. 752-767, ve bu kitaba dahil edilen (13. Bölüm) şüpheli bir yorum olan, Robert W. Cox, “Middlepowermanship, Japan, and Future World Order,”
- 50 Örneğin, Robert Gilpin, *The Political Economy of International Relations* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1987)

---

22 Küreselleşme, çok taraflılık ve demokrasi (1992)

John Holmes Memorial Lecture'ı verebildiğim için tamamen kişisel sebeplerden ötürü minnettarım. Otuz yıl sonra Kanada'ya dönmemi sağlayan kişi John Holmes'tür. Bu zaman diliminde Kanada benim için haritada bir yerden ziyade bir fikir olarak yer etmiştir. Bu fikir kişilerle vücut bulan bir fikirdir ve John Holmes bu kişilerin modelini oluşturur.

O bir diplomat, bir tarihçi ve İngiliz dilinin bir zanaatkârıydı. Onun sahip olduğu süreklilik hazır ve ölümlü olmasının önüne geçiyordu. Birlikte çalışmaya rekabet etmekten daha fazla önem vermiştir. Doğru ve yanlış üzerine mutlak ayırımları vardı ancak o bunu Max Weber'in sorumluluk etiğiyle açıklardı (her zaman bir kelimenin ya da hareketin sonuçlarını düşünür ve kendinden menkul ahlaki dürüstlük ile tatmin olmayı bir kenara bırakırdı). Gouzenko davasını en başından beri Soğuk Savaş'a dâhil olmuştu ancak o hiçbir zaman (Maniheizm inancında rastlanan mutlak iyi ve kötü dualizmi gibi E.N) dualizme yenilmedi, zira bu dualizm iki kuşak siyaseti ve zihniyeti yozlaştırmıştı*.

Holmes, Kanada'nın dış politikası hakkında "orta büyüklükte güç olması" ile ilgili hep ironik konuşurdu. Çok büyük ya da çok küçük olmakla ilgili özel bir meziyet olduğunu hiçbir zaman öne sürmemişti. Orta

* Igor Gouzenko, II. Dünya Savaşı Sonunda, Sovyetler'in Ottawa Büyükelçiliği'nde düşük dereceli bir memurdu. Onun 1945 sonlarında ayrılışı, Kanada, Birleşik Devletler ve Büyük Britanya'da devlet hizmetinde, askeriyede ve bilimsel yapılarda geniş çaplı bir Sovyet ajanları ağının ortaya çıkardı. Granatstein ve Staffor'e göre onun ayrılışı "başlamak üzere olan Soğuk Savaş'ın haberi olan kriz, ihanet ve korku ortamının yaratılmasında çok önemlidir": J. L. Granatstein and David Stafford, *Spy Wars; Espionage and Canada from Gouzenko to Glasnost* (Toronto: Key Porter, 1990), p. 63.

dereceli güç olmanın hiçbir zaman ölçü ile alakası yoktu. Bu bir ülkenin dünyadaki rolünün düşüncesi idi. Onun zihninde olan ise orta güçteki inisiyatif kullanma ve gücü dizginleme kabiliyeti idi. Bu perspektife ulusal çıkarlar, dünya düzenini yaratma ve muhafaza etme bakımından tanımlanabilirdi. Dünya düzenini tahmin edilebilir kurullarla belirlemek büyükleri olduğu kadar küçükleri de bağlayabilirdi. Bu orta gücün reel politığıdır. Bu yüzden John Holmes Birleşmiş Milletleri uluslararası ilişkilerin odağında görmüştür.

Burada Birleşmiş Milletler kurduğundan beri dünyanın ne kadar değiştiğine dair meseleleri anlatmak için zamanınızı almak istiyorum. Ancak öncelikle akademik çalışmalarla pratik işleri nasıl algıladığım üzerine bir şeyler söylemek isterim. Buradaki farklılık sadece teorisyen ve uygulayıcı arasındaki farklılık değildir. Bu farklılık iki tür zaman ve iki tür teoriyi içerir.

Durum aciliyet arz ediyor: sorunlara acilen verilmesi gereken cevaplar ve orta vadeli zaman ile uzun vadeli zaman da vardır. Bu iki zaman arasındaki farklılık, aracın yapı arasındaki ilişkidir.

İki tür zamana iki tür teori uymaktadır. Bir sorun çözücü teori bulunuyor ki, bu teori var olan olduğu haliyle alır ve sebepleri de var olan düzen içinde sorunları çözebilmek için alır. Bir de benim eleştirel teori dediğim bir çeşit vardır. Eleştirel teori var olan düzenden geri planda durur ve bu düzenin nasıl var olduğunu, nasıl değişebileceğini ve bu değişimin nasıl etkileneceğini ya da nasıl kanalize edileceğini sorar. Sorun çözücü teori eş zamanlı olarak acil olana ve sebeplerine odaklanırken; eleştirel teori daha tarihsel ve ardışık zamanlı olarak çalışır. Eleştirel teorinin amacı yapısal değişimi anlamaktır.

Buna bağlı olarak, uluslararası organizasyonun iki fonksiyonu vardır; birincisi anın sorunlarına hemen cevap vermek, diğeri de uzun dönemli küresel yapısal değişikliklere karşı ilgili olmak ve uluslararası organizasyonun -burada çok taraflılık kavramını geniş manada kullanabiliriz- bu değişimi anlayış birliği ile istenilen yönde nasıl yapacağıdır.

Bir ideal perspektifte, bu iki fonksiyonun uluslararası kurumların zirvesinde yer almasıdır. Pratikte ise, zirvedeki sorumluluk acil durumdaki sorun ve olaylarla bunalmıştır. Ancak yönetici durumunda bulunanların büyük kısmı uzun dönemli planlamalara talip olabilir, bunun için az za-

manları vardır. Anlık olan her zaman daha önceliklidir. Dahası, var olan siyasi baskılar yukarıda yer alan otoriteye dayanmaktadır. Tolstoy şöyle söyler: “Bir kral tarihin kölesidir.”

Bugün BM sistemi muazzam bir organizasyondur. Hiyerarşik koordine bir yapıdan ziyade, parçalı bir yapısı vardır. Daha fazla merkezi kontrol isteyenler bulunmakla beraber, parçalı yapının en büyük avantajı; açıklık, esneklik ve inisiyatif kullanmaya olanak sağlamasıdır. İrdeleme ve uzun vadeli yapısal düşünce üretim alanları burada ortaya çıkabilir. Örneğin Gunnar Myrdal’ın kontrolünde olan ECE(Avrupa Ekonomik Topluluğu) yi ya da raul Prebisch’in kontrolündeki ECLA’yı düşünebiliriz ve bu listeye birçok ekleme yapabiliriz.

Bu tarz yaratıcı ve girişimci modellerin nasıl, nerede ve ne zaman ortaya çıktığına dair bir mantık arama peşinde değilim. Ancak bunların ortaya çıkması BM’nin gelişmesinde ve sistemin dönüşmesinde çok önemli bir rol oynadılar. Fikirler aktif hayata geçirildiğinde fikriyat ve yaratıcılık işlevi süreklilik arz etmiyor. Bunların ortaya çıkışlarını ve devam sürelerini içeren bir çalışma yapmak faydalı bir çalışma olabilir.

İlişkinin diğer tarafına bakacak olursak, akademisyenin sorumluluğu, araştırmacının sorumluluğunun eleştirel teorinin alanına girdiğini öneririm-uluslararası organizasyon sürecini küresel değişim çerçevesine oturtmak, yapısal, tarihi yaklaşımı almak. Bu eleştirel perspektif özellikle etki-leşim içerisinde olan birçok değişiklik gerçekleşirken tarihin bir anında gereklidir.

Bir kişi, zihninde uluslararası organizasyonların geleceği varken, küresel yapısal değişime nasıl yaklaşmalıdır? Çıkış noktamız ya iyimser ya da karamsar olacaktır, iyimser olan Soğuk Savaş’ın bitişini daha faydalı bir zamanın başlangıcı olarak görür. Karamsar ise düşüşte olan düzenin stresini ve kısıtlamalarını görür. İyimser olan bakış açısı, şuan ki Batı siyasetinde ve medyasında desteklendiği gibi, “yeni dünya düzeni”nden, “tarihin sonu”ndan bahseder, Batı kapitalizmini ilahlaştırır ve Birleşmiş Milletlere onun “başlangıçtaki fonksiyonları” için döner.

İhtiyatlı davranarak ve delillere dayanarak, ben başlangıç noktası olarak karamsar perspektifi tercih ediyorum. Bizim için dünya çatışmalarla ve eşitsizliklerle dolu, bazıları Soğuk Savaş boyunca süre ve bazıları da son zamanlardaki gelişmelerle ortaya çıkmış ve hızlanmıştır. Dahası, BM sis-

temine karşı olan ve yeni siyasi liderliğin içinde olan tehlikenin ciddiliği karşısında ve onların sosyal ve ekolojik riskler kurgulamasının etkisizliği karşısında uyanık olmalıyız. Benim görüşüm karamsarlık yaymaz. Yirminci yüzyılın önemli bir düşünürünün dediği gibi: “Entelektüelin karamsarlığı, geleceğin iyimserliğidir.”

Uzun vadeli meselelere en iyi politik ekonomi alanından yaklaşılr. Bugünkü delillere göre belirli bir kapitalizm dünya çapında genişleme gösterecek. Yeni kapitalizmin dayandığı ideoloji diğer çeşitlerinden evrensel olarak bağımsız olduğunu duyursa da, bu belirli çeşit tarihsel olarak spesifikdir ve adeta İngiltere ve Birleşik Devletler’de ortaya çıkmıştır. Avrupa ve Japonya’da bazı etkileri olmuştur, kendi farklı tarihsel durumlarına rağmen farklı kapitalizm formları sağlam köklerini orada sürdürmüştür. Yeni kapitalizm Latin Amerika’da ve Afrika’da ve “gerçek sosyalizm”den yeni ayrılmış coğrafi bölgelerde devam ediyor görünüyor.

Fransız tarihçi Fernand Braudel’in altını çizdiği gibi kapitalizm, sadece ekonomiyi organize etme yöntemi değildir. Kapitalizm, bütün tarihsel formlarında olduğu gibi, ayrı bir değerler sistemi, tüketim modeli, sosyal yapı ve devlet çeşididir. Küresel hizmetiyle birlikte yeni kapitalizm bütün bunları kuşatır. Avrupa ve Japonya geleneklerinde görüldüğü üzere alternatif kapitalizmler de bunları yapar ve muhtemelen daha az gelişmiş alanlardaki ekonomik farklı ekonomik organizasyonlar biçimi de.

Tarihi yok sayanların onu tekrar ettiği söylenir. Şuan ki neoliberal ekonomide çalışmaları görmezden gelinen ancak tarihsel analizi tekrar okunmayı hak eden Kar Polanyi, önemli noktayı aydınlatır. Polanyi geçici olmayan ekonomiyi inceler, bu belirli tarihsel toplumlardaki ekonomik süreçlerdir, bu toplumlar materyal isteklerini karşılamak için nasıl organize olmuştur. Tabii ki birçok geçici olmayan ekonomi vardır. O çalışmasını resmi ekonomiden-ekonomik davranışın diğer insan türlerinden analitik olarak ayrılması üzerine kurulmuştur ve evrensel olduğu varsayılan belli insan özellikleri üzerine konumlandırılmıştır- ayırmıştır. Bu ekonomik insanın klasik kavramıdır. Müstakil ekonomi tarihsel ardışık zamanlı boyutta çalışır. Resmi ekonomi, evrensel geçerli kurallar arayışında, eş zamanlı bir mantık izler.

Polanyi’nin endüstri devriminden 20. yüzyılın ilk dönemine kadar kapitalizmin gelişmesini incelediği analizi olan “Büyük Dönüşüm”ünde ikili

hareketi anlatır¹. Birinci dalgada, devlet temel ekonomik aktiviteden çıkarılmıştır, ancak piyasanın kurallarını uygulama rolünü üstlenmiştir. Piyasa otomatik olarak kendi kendini yöneten olarak kabul edilmiş, görünmez elin vasıtasıyla, genel iyiliği sağlayacağı düşünülmüştür.

İki yönlü hareketin ikinci dalgası, teoride öngörülme-yen bir şekilde kendi kendini yöneten piyasanın yıkıcı sonuçlarına karşı toplumun karşılık vermesi olmuştur. Bu karşılık, Dickens tarzı rekabet ve aç gözlülükle parçalarına ayrılmış topluma karşılıktır. Bu karşılık devleti ekonomiyi düzenleyenden sosyal hakkaniyeti bir nebze olsun sağlayan bir garantör olarak yeniden meşrulaştırmıştır. Devletin sağlam bir sosyal temeli olması gerektiğini anlayan (bugünkü yeni muhafazakarların aksine) Bismarck ve İsraili gibi muhafazakar siyasetçiler, bu ikinci dalgayı başlatmış ve ikinci dalga işçilerin ve sosyalist hareketlerin refah devleti ve sosyal demokrasi idealini doruğa çıkarmasıyla devam etmiştir.

Polanyi iki yönlü hareketin ikinci dalgasının krizini görece kadar yaşamamıştır. Düzenleme düşüncesi onun ikinci dalgasıyla oluşturulduğunda iki yönlü hareket durgun enflasyon ve mali krizler limitlerine ulaşmış görünüyor ve biz bunun izini 1960'ların sonuna ve 1970'lerin başına kadar sürebiliriz.

Retrospektif olarak, bu kriz uluslararası ekonomiden küresel ekonomiye geçişin bir sonucu olarak görülüyor. Uluslararası ekonomide devletler ulusal ekonomileri üzerinde iyi bir kontrol sağlayıcı olarak kalmış ve dış dünya ekonomisiyle ilişkileri düzenleyebilmiştir. Bretton Woods kurumları bu kontrol fonksiyonunu sağlamak için devletlerarası işbirliğini sağlamak için aracı olarak görülmüştür. Ortaya çıkan küresel ekonomide, bazılarında diğerlerinden fazla derecede olmasına rağmen, devletlerin bu otonom hareket etme kapasitesi bütün devletlerde azaltılmıştır. Genel olarak devletler ulusal ekonomileri düzenlenmeyen küresel ekonominin dinamiklerine ayak uydurma görevine indirgenmiştir. Polanyi'nin birinci dalgasına geri dönmüş bulunuyoruz, ancak halen ulusal seviyeden ziyade küresel seviyedeyiz.

Yeni kapitalizm sözkonusu tarihi bağlamda tasarlanmıştır. Temel içgüdü her hangi bir devlet kontrolünden ya da müdahalesinden kendisini bağımsız kılmaktır. Onun zorlaması; deregülasyon, özelleştirme ve devletin toplumun kırılğan unsurları için olan korumasını parçalarına ayırmaktır.

Bazıları diğerlerinden daha önce fayda sağlarken, kontrolsüz küresel piyasanın herkes için en iyisi olduğunu vaaz eder. Devlet anlaşmaları uygulama fonksiyonunu sürdürür ve kaynaklara ve piyasaya tüm dünyanın ulaşmasını garanti edecek siyasi bir kaldıraç vazifesini görür. Ayrıca umursamaz girişimcileri kurtarması beklenir, eğer yeterince büyüklerse ve masum halkı vicdansız finansal operasyonların yağmasında telafi eder. Ancak, genel olarak, devlet ekonominin altında tasarlanmıştır. Küresel ekonomide rekabet kamu düzeninin en önemli kriteridir.

1980'ler boyunca kapitalizmin bu yeni biçimi hazır bir şekilde zafere ulaşmıştır. Anavatanlarındaki eleştiriler makul bir biçimde geçerli olmayan geçmişine tırmanmıştır. Büyük yıldızın atmosferi kahramanlarını kuşatmış, bazıları hapse girmiştir. Yeni kapitalizmin doktrinleri ve pratikleri Latin Amerika ve Afrika'da ekonomik politikalarında devrim geçirmiştir. Bu ülkelerin hükümetleri şimdiye kadar daha kendine odaklı ve devlet merkezli gelişime inanıyorlardı. 1960'lardakii ve 1970'lerdeki dünya ekonomik ilişkilerinin kolektif yönetimini öngören Üçüncü Dünya girişimleri- Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen ve UNCTAD-marjinal hale geldi. Ve "gerçek sosyalizm" in çökmesi, yeni kapitalizmin en ileri versiyonunu kabul etme konusunda, hem anavatanında hem de küresel düzeyde, ateşli bir acelecilik başlatmıştır. Sonuçları şöyle sıralanabilir:

Öncelik olarak zengin ve fakir arasındaki sosyal kutuplaşma vurgulanmıştır. UNDP'nin 1992 yılındaki İnsani Gelişmişlik Raporu² bu konu üzerinedir. Rapor, sadece kümelenen ülkelerin değil aynı zamanda küresel olarak sosyal kategorileri gelirlerine göre, zengin ve fakir arasındaki artan boşluğu ölçmeye çalışır. Raporun tahminlerine göre, 1960 ve 1989 arasında dünya nüfusunun zengin beşi ve fakir beşi arasındaki gelir dağılımında sekiz kat mutlak farklılık vardır. Bu kutuplaşma Afrika ve Latin Ameirka'da açıkça görülmektedir ve ayrıca önceden sosyalist olup yeni kapitalizmi benimseyen ülkelerde de görülmektedir. Ancak bu durum zengin ülkelerde de görülmektedir. Diğer kaynakların gösterdiğine göre, geçmiş on yıl boyunca Amerika'nın alt kesiminde bulunan 40 milyonun geliri yüzde 10 düşmüştür³. Aynı zaman boyunca, ABD cezaevleri nüfusu iki katı artmış ve özel güvenlik görevlilerinin sayısı polislerin sayısını geçmiştir⁴. Bütün dünyada, zenginler azalıp zenginleşirken, fakirler daha fakir ve daha kalabalık olmuştur.

Zengin ve fakir arasında artan bu boşluğun açıklaması küreselleşmeye bağlanabilir. Zengin fakir ülkelerde yer alan ve küresel ekonomiyle direkt bağlantısı olan parçaların durumu iyi gitti ancak onların sayısı göreceli olarak az. Üst sınıftan ya da alt sınıftan olsun, yerel ölçekte çalışanların durumu kötü gitti. Maaşlı orta sınıf tabanını kaybetti, tıpkı işçilerin durumu gibi, sadece bazı zengin çiftçiler hariç. Resmi olmayan ekonomiye geçen insanların sayısı ciddi olarak arttı⁵.

Diğer bir faktör ise finans ve üretim arasındaki ilişki problemli olmasıdır. Peter Drucker, üretimin gerçek ekonomisinden ve dağıtımdan kaynaklı paranın “sembolik ekonomisi”nin “ikiye katlanması”ndan bahseder⁶. Sembolik ve gerçek ekonomik aktivite arasında belirlenmiş bir bozukluk vardır. Dünya ticaret merkezlerindeki günlük döviz ticareti dünya ticaretinden 40 katı daha fazladır⁷. Finansın göreceli bağımsızlığı ve kendi kendini besleme eğilimi üretim üzerinde bazı negatif etkilere sahiptir. Mülkiyet üzerinde değişikliklere olanak sağlayan yeni finansal mekanizmalar (LBO’lar ve çürük tahviller) üretim üzerinde yıkıcı etkileri olan varlık sıyırmaya ve batmalara sebep oluyor. Fakir ülkeler yeni üretim kaynaklarına yatırım yapma kabiliyetleri olmadan, eski borçlarını ödemek için yeni borçlar almaya maruz kalmaktadır⁸. Uluslararasılaşmış devlet ve şirket borçları, üretimin yenilenmesinin önünde ağır bir engeldir. Dahası, sembolik ekonominin eş zamanlı düşünme şekli (nakit akışı ve hızlı geri dönüş) üretici yatırım için vazgeçilmez olan ardışık zamanlı planlamayı zora sokmaktadır.

Yine de, finansal sınırlamalardan kaçabilen uluslararası şirketler vasıtasıyla, üretim ekonomik küreselleşmenin bir parçası olarak yeniden yapılandırılmıştır. Bu yeniden yapılandırmanın ciddi sosyal sonuçları vardır. Toplu üretim kurma hattı endüstrileri, bunlar ölçek ekonomisini maksimize ederler (ayrıca bunlar gelişmiş ekonomilerde kazara sendikaların güçlü olmasının sebebidir), aşamalı olarak bitirilmiştir. Daha çeşitli arzların üretimini gerçekleştirebilecek küçük üretim ünitelerin esnek kombinasyonları tercih edilmiştir. Bu yeni metotlar küçük belirli, yetenekli, iş garantili iş gücünü kullanır, ancak daha fazla olarak da garantisiz bir şekilde istihdam edilmiş ikincil iş gücünü kullanır. Bu ikincil iş gücünün bazıları temel alanlardaki yardımcı elemanlardır ve diğerleri de küresele yayılmış olan kalabalık üretimde çalışır. Bu işçiler için kolektif hareket etmenin engelleri korkunçtur. Bunlar coğrafi olarak, ulusal, etnik olarak, dini ve cinsiyet olarak parça-

lanmışlardır. Üretimin küresel olarak yeniden yapılandırması iş gücünün sermaye ile olan ilişkisini yok saymıştır.

Küresel eksende üretim organizasyonları için sadece sermaye hareket etmiyor aynı zamanda insanlar da zengin ülkelerde ikincil iş gücünü sağlamak için güneyden kuzeye ve doğudan batıya doğru hareket ediyorlar. Genellikle göçmenlerin geldiği ülkelerde işsizler ve iyi durumda olmayan işçiler tarafında düşmanca reaksiyonlar gerçekleşse de, devletlerin bu insan hareketini kontrol etmesi sınırlıdır. Göç, küreselleşmenin artan ve aynı zamanda çatışmacı bir özelliğidir.

“Merkez” ve “çevre” kavramları politik ekonomiye, baskın ve zengin olan ekonomileri bağımlı ve fakir olanlardan ayırmak için coğrafi-geniş anlamıyla Kuzeyi Güneyden ayırmak için- anlamlarıyla tanıtılmıştır. Bu coğrafi ve devlet merkezli ayırım geçerli kalırken, “merkez” ve “çevre” kavramları küresel toplumun polarize yapısından ötürü yeni anlamlar kazanmıştır. Kuzey kendi içi Güneyini yaratıyor ve Güney de tamamen Kuzey’in ekonomisine dayanan toplumun ince bir katmanını oluşturmuştur. Sosyal merkez ile sosyal çevre ulusal sınırları aşmıştır.

Yeni kapitalizmin büyüme ve tüketim modeli ciddi ekolojik etkilere sahiptir. Enerji kullanımı ve sera gazı açısından onun devam eden tüketim artışı modelinin etkileri bir anlam kazanmıyor; ancak zengin ülkelerde bu engellerle mücadeleler inatçıdır. Dünyanın fakir bölgelerinde, küresel ekonomiye entegre olma birikmiş borçlar için belki daha fazla döviz sağlayabilir, ancak bu her zaman yerel nüfus için kötü sonuçlara sahiptir. Genellikle kadınları etkileyen çölleşme ve açlık çiftçilere sağlanırken, en verimli araziler ithalat ürünleri için ayrılmıştır. Küresel ekonominin güç ilişkileri son derece açıktır ve köylü kadınlar ölçeğin en altında yer alır. Ekonomik küreselleşme ve çevre dengesi arasındaki çelişkiler en sonunda herkesi tehdit eder.

Bütün bu eğilimler, benim pesimistik olarak başlamamı doğrulayarak, siyasi hayat için etkilere sahiptir. Bir umut işareti demokratikleşmenin artışta olmasıdır. “Demokrasi” birden çok anlama gelebilen bir kavramdır.

Liberal demokrasinin klasik anlamı ekonomik ve siyasi alanları birbirinden ayırır. Demokrasi siyasi alana aittir ve bu alanda vatandaşlar sivil siyasi haklarında eşit muamele görürler. Ekonomik alanda ise, bireysel vatandaşlar değil ama mülk haklardan yararlanır. Bireyler iş piyasasını hiyerarşik

olarak bastırılmasını tecrübe ederler. Hayatın gerçekliği piyasadaki güç ilişkilerince belirlenirken, bu demokrasi resmi olmayı riske eder. Ekonomik ve siyasi alanlar arasındaki ayrım Polanyi'nin çift yönlü hareketinin ikinci dalgasında, insanlar piyasanın eşitsizliğini düzeltmek için, siyasi haklarını mülkiyet edinme hakkını sınırlama ve düzenleme yoluna gidince, bir şekilde bulanık oldu. Şuan, yeni kapitalizm ekonomik ve siyasi alanların ayrımını daha titiz bir şekilde yeniliyor. Ekonomik alanı, siyasi alanın müdahalelerinden korumak amacıyla yasal ve anayasal kısıtlamalar yapılıyor. Yeni kapitalizm gözden geçirilmiş siyasi kontrolün korkusuyla sarmalanmıştır.

Demokrasinin bu korkuya karşılık gelen başka bir anlamı daha bulunuyor. "popülist demokrasi" diyebileceğimiz bu anlamı, ekonomik alana girebilecek herhangi bir kontrolü istememektedir. Bu kesinlikle "Üçlü Komisyon" un demokrasilerin yönetilemezliği ile ilgili uyarısını yaptıkları zaman zihinlerinde olan şey kesinlikle buydu⁹. Halkın taleplerinin hükümetlerin karşılayabileceği kapasiteden daha fazla olacağından korktular, bu enflasyona sebep olabilir ve mali krizi derinleştirebilirdi. Onların uyarısının etkisi olan daha fazla işsizlik ve daha fazla mali sınırlama sorunu çözebilirdi.

Bugün farklı bir kriz demokrasileri etkilemektedir: insanların siyasi liderliğe olan hayal kırıklığı, siyasete karşı bir mide bulantısı, siyaseti yolsuzlukla ilentilendirmek, siyasetin sadece siyasileri ilgilendirdiği görüşü ve yaygın bir apolitikleşme. Bu fenomen bazı ülkelerde diğerlerinden daha fazla ortadadır ve yeni kapitalizmin sosyal sonuçlarından etkilenen ve fakir olan ülkelerde bu fenomen daha fazla bellidir.

Yeni kapitalizmin başarısı ve bu apolitikleşme arasındaki ilişkiyi görmemek mümkün değildir. Ekonomik alanı siyasi kontrolden çıkarmak hukukla ya da ideolojiyle yapılsın fark etmez- insanların günlük hayatının belirlenmesini onların kontrolünden alınmasıdır. Siyaset alakasız hale geldi. Sivil etkililik anlayışı ortadan kalktı ve dezavantajlı olan birçok insan yabancılaştırmanın anlamsızlığına terk edildi. Onların öfkesi karşı gelinmeyen, etkisiz ve kendi kendini tüketendir. Bu bir kördüğüm işaretidir. Bu geleceğin yaratılmasını müjdelemez.

Eğer bu durum dünya tarihi döngüsünün sonunun belirtisi ise, yeni başlangıç olasılıkları neler olabilir? Burada tarihsel kaçınılmazlığa inanmadığımı söylemeliyim. İnsanlar kolektif olarak, belki bir fırsatla karşılaşabilirler, ancak öyle ya da böyle bunu yapmak onlara bağlıdır. İnsan unsuru,

geçmiş deneyimle sabittir, tarihin temel yapıcısıdır. Çıkmazdan çıkış yolu ekonomik deregulasyon ve apolitikleşme ile yaratılmıştır. Bu ise değişmiş küresel yapıların yeniden düzenleme ve yeniden politikleşmesidir. Bunun bir ülkede birden ortaya çıkması zordur çünkü her ülke ekonomik küreselleşmeye yakalanmıştır. Bir ülkenin ayrılması ya da izole olması kendi kendini engellemesidir. Çarenin gelişi, en azından ilk aşamada, bölgesel olacak gibi görünüyor, en nihayetinde de küresel çapta; gelmesinin tek yolu kesinlikle küresel topluma dayanmasıdır. İkili bir yaklaşım söz konusudur: temelde sosyal organizasyonun olduğu yeterli bir temel inşa etmek; ve yaratıcı karşılık ve çok taraflılık yoluyla girişkenlik.

Bu temelde yeniden düzenleme şuan baskın olan ekonomik ideolojiyi ve ekonomik pratiklerdeki reformda revizyon gerektirebilir:

- Ekonomik harekette rekabetin kriter olması, ekonomik gelişmeyi ekolojik denge ve sosyal hakkaniyetle uyumlu hale getirecek bir şekilde düzenlenebilir,
- Tüketim modelleri ekolojik dengeye daha saygılı olacak şekilde dönüştürülebilir,
- Finans, spekülasyonu engellemek ve gerçek ekonomiye hizmet etmek, varlık sıyırma yıkılmak ve yolsuzluğu engelleyecek şekilde düzenlenebilir.

Bu değişiklikler ahlaki teşvikle ya da kurumsal reformun ütopyacı şemasıyla gelecek gibi değildir. Bunlar daha gözlenebilir iki tarihi süreçle hayata geçebilir. Birincisi, varlık ekonomisindeki rekabetçi formların çatışması-rekabet kapitalizmi¹⁰. Diğeri ise sivil toplumun bir araya gelmesi ki bu yeni kapitalizmin yıkıcı sonuçlarına karşılık gerçekleşir. İki eğilimde şuan aldıklarından daha fazla dikkati hak ediyorlar.

Başlangıç “tarihin sonu” teziyle mücadele edilmesinin önemini altını çizer. Kapitalizmin bundan böyle, ebedi ve galip gelen tek bir evrensel biçimi yoktur. Birçok biçimi vardır-birisi yeni kapitalizmdir- ve bu şuan hakim etkiye sahip görünüyor, ancak bunun zayıflıkları daha fazla görünür haldedir. Ayrıca sosyal piyasanın ve kapitalizmin sosyal demokratik çeşitlerinin ısrarlı gelenekleri vardır, Avrupa'nın kısımlarında dirençli, Japon kapitalizmi-diğer sosyal ve uluslararası sonuçları yeni ortaya çıkan-, ve artan bir

şekilde daha ekolojik bilinçle düzenlenmiş bir üretim ve tüketim biçimleri vardır. Avrupa Topluluğu'ndaki sosyal Avrupa'yı garanti altına almayı sağlamlaştıracak ve demokratik açık algısının üstesinden gelecek güncel tartışmalar, belki de ekonomik ve sosyal organizasyonların rekabet düşüncesinin ilk güç testi olabilir.

Yeni kapitalizmle mücadele eden sosyal güçler başka yerlerden çok Avrupada belki daha güçlü ve iyi organize olmuş olabilir; ancak mücadele birçok yerde ortaya çıkabilir. Sendikalar yönetimle ilişkili olarak zayıflatıldı; ancak işçi hareketi daha geniş bir sosyal hareket için değerli olabilecek organizasyon kapasitesini sürdürüyor. Komşu ve kendi kendine yetebilen organizasyonlar, zengin ve fakir ülkelerde marjinal grupların temel ihtiyaçlarını gidermek için düzenlendiler. Kadınlar, kendi kendine yetebilen ve kendini koruyan organizasyonlarda özellikle öne çıkıyorlar¹¹. İnsanlar dünyaya piyasasından ve ulusal ekonomilerin resmi yapılarından çekiliyorlar ve hayatta kalmak için resmi olmayan sektörlere yöneliyorlar. Bu gelirin azalması ve iş koşullarıyla sağlığın kötüleşmesi sonucunu doğuruyor. Ancak bu aynı zamanda yeni bir işbirliği biçiminin ve özerkliğin uyarıcısı olabilir. Bir ölçüme göre, devlette güvenin azalması sivil toplumda gelişimle telafi edilebilir. Afrikalı bir araştırmacı bu gelişmeleri “sessiz devrim” olarak niteledi¹².

Böyle bir sivil toplumun gelişmesiyle oluşturulabilecek bir “demokrasi” anlamı vardır-katılımcı demokrasi-, sivil hayatın organizasyonu farklı kendini yönetebilen gruplara dayanır. Bu insanların bütün önemli kaygılarıyla başa çıkabilir.

Çok taraflılık, eğer bu gelişmelerle ortaya çıkan imkânı yakalarsa- şizofrenik olacaktır. Bir tarafı devlet sisteminin açmazlarına dâhil olurken, diğer tarafı gelecek düzenin sosyal ve siyasi temellerini tecrübe edecektir. İkinci kısım ancak ilk kısmın gölgesinde var olabilir. Bu ancak devletlerarası siyasetin günden güne kısıtlanması zırhıyla gelişebilir.

Uluslararası kurumların bu ikinci sektörünün sorumluluğu yeni sosyal güçler için iletişim noktası haline gelmek, muhatap olmaktır. Ekonomik organizasyonların alternatif formları hakkındaki tartışma, alternatif gelişme stratejiler hakkındaki tartışma, ayrıca BM sistemi içinde de tartışılacaktır. Sistemin farklı bileşenleri farklı sosyal grupların çıkarlarına ve ihtiyaçlarına cevap veren politika yaklaşımları geliştirirler. Benim zihnimde göreceli olarak dezavantajı olanların ihtiyaçları ve ekolojik sürdürülebilirlik kaçı-

nılmazlığı bulunuyor. Bu perspektifte dünya düzenini tahmin etme görevi olan çok taraflılığın bileşenleri, farklı ülkelerdeki destekleyici sosyal güçleri destekleyici ilişkiler kurmak ve bu yolla küresel olarak uyumlu alternatif politikalara siyasi temel oluşturabilirler.

Bana göre, kurumsal değişiklik küresel ekonomik ve sosyal politikaları önünde gitmekten ziyade takip edebilir. Yeni düzen aşağıdan yukarıya bir şekilde kurulmalıdır, çünkü şuan ki düzen ileri yukarıdan aşağıya hallederken bocalamaktadır. Girişim özgürlüğü ve inşa etme özgürlüğü yeni düzenin oluşması için kritik koşullardır. Bu ayrıca demokrasini uluslararası organizasyonlarındaki pratik anlamıdır.

Notlar

Bu metin aslında 19 Haziran 1992'de, Washington'da Uluslararası Para Fonu'nun merkezinde, Birleşik Devletler Sistemi'nde Akademik Konsey Konferansına John Holmes Memorial Lecture olarak sunulmuştur. Bu konseyin üyelerine dağıtılmak üzere yayınlanmıştır. Bu kitaba dahil edilmiş bütün kaynaklar için bkz.

- 1 Karl Polanyi, *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time* (Boston: Beacon Press, 1957).
- 2 United Nations Development Program, *Human Development Report* (New York: Oxford University Press for the UNDP, 1992), p. 35.
- 3 US Bureau of the Census and Congressional Budget Office figures cited in Michel Albert, *Capitalisme contre capitalisme* (Paris: Seuil, 1991), pp. 53-55.
- 4 Kenneth Galbraith, *The Culture of Contentment* (Boston: Houghton Mifflin, 1992), p. 45.
- 5 Dharam Ghai (ed.), *The IMF and the South* (London: Zed Books for UNRISD, 1991), p. 45.
- 6 Peter Drucker, "The Changed World Economy," *Foreign Affairs*, vol. 64, no. 4 (Spring 1986).
- 7 Jeff Frieden, "Invested Interests: The Politics of National Economic Policies in a World of Global Finance," *International Organization*, vol. 45, no. 4 (Autumn 1991), p. 426.
- 8 UNDP, *Human Development Report*, pp. 4, 45-47.
- 9 Michel J. Crozier, Samuel P. Huntington, and Joji Watanuki, *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission* (New York: New York University Press, 1975).

- 10 Robert W. Cox, *Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History* (New York: Columbia University Press, 1987), ch. 8; also Albert, *Capitalisme contre capitalisme*.
- 11 Ghai, *IMF and the South*, pp. 33-39; also Rosalinda Pineda-Ofreneo, *The Philippines: Debt and Poverty* (Oxford: Oxfam, 1991).
- 12 Fantu Cheru, *The Silent Revolution in Africa* (London: Zed Books, 1989).

Robert W. Cox'un tüm eserleri (1995'e dek)

1948

"The Quebec Provincial Election of 1886," MA thesis, McGill University (unpublished)

1952

"Some Human Problems of Industrial Development," *International Labour Review*, vol. 66, no. 3 (September), pp. 246–267

1953

"The Idea of International Labour Regulation," *International Labour Review*, vol. 67, no. 2 (February), pp. 191–196

1954

"English Workers and Middle Classes," *International Labour Review*, vol. 69, no. 1 (January), pp. 77–82

1958

"Some International Aspects of Labour Relations," in *Labour Relations Trends: Retrospect and Prospect* (McGill University, Industrial Relations Centre, Tenth Annual Conference, September 11 and 12), pp. 83–89

1964

"Idéologies de l'organisation internationale," published inaugural lecture at the Graduate Institute of International Studies (Geneva)

1965

"The Study of European Institutions: Some Problems of Economic and Political Organization," *Journal of Common Market Studies* (Oxford), vol. 3, no. 2 (February), pp. 102–117

"Social and Labour Policy in the European Economic Community," *British Journal of Industrial Relations*, vol. 1, no. 1, pp. 5–22

"Towards a General Theory of International Organization," review of Ernst

B. Haas, *Beyond the Nation State*, *Industrial and Labor Relations Review*, vol. 19, no. 1 (October), pp. 99–106

1966

“Trade Unions, Employers, and the Formation of National Economic Policy,” in Arthur M. Ross (ed.), *Industrial Relations and Economic Development* (London: Macmillan, for the International Institute for Labor Studies), pp. 229–251

1968

“Education for Development,” *International Organization*, vol. 22, no. 1, pp. 310–331; also in Richard N. Gardner and Max Millikan (eds.), *The Global Partnership* (New York: Praeger, 1968), pp. 310–331

1969

“The Executive Head: An Essay on Leadership in International Organization,” *International Organization*, vol. 23, no. 2 (Spring), pp. 205–230; republished in Leland H. Goodrich and David Kay (eds.), *International Organization: Politics and Process* (Madison, Wis.: University of Wisconsin Press, 1973), pp. 155–180

(edited) *International Organization: World Politics. Studies in Economic and Social Agencies* (London: Macmillan); US edition was published with the title *The Politics of International Organization* (New York: Praeger, 1970)

1970

(with Harold K. Jacobson) “Decision Making in International Organizations: A Report on a Joint Project,” prepared for delivery at the VIII World Congress of the International Political Science Association, Munich, August–September

1971

“Approaches to a Futurology of Industrial Relations,” *Bulletin*, no. 8 (Geneva: International Institute for Labor Studies)

(under the initials N. M.) “International Labor in Crisis,” *Foreign Affairs*, vol. 49, no. 3, pp. 519–532

1972

“The Pearson and Jackson Reports in the Context of Development Ideologies,” *Yearbook of World Affairs*, 1972, vol. 26 (London: Stevens) pp. 187–202; Spanish version of this article, “Los informes Pearson y Jackson: un análisis ideológico de las doctrinas de asistencia al desarrollo,” was published in *Foro Internacional* (Mexico City), vol. 13, no. 3 (1973)

(with Harold K. Jacobson, Gerard and Victoria Curzon, Joseph S. Nye, Lawrence Scheinman, James P. Sewell, and Susan Strange) *The Anatomy of Influence: Decision Making in International Organization* (New Haven, Conn.: Yale University Press); paperback edition, 1975; chapter 1, pp. 73–103, by Cox and Jacobson, is being reproduced in Oran R. Young (ed.), *The International Political Economy and International Institutions* (Cheltenham: Edward Elgar, 1995)

(with Jeffrey Harrod *et al.*) *Future Industrial Relations: An Interim Report* (Geneva: International Institute for Labor Studies)

"Industrial Relations and Rapid Industrialization: Some Far Eastern Cases" *Bulletin*, no. 10 (Geneva: International Institute for Labor Studies), pp. 5-47

"Labor and Transnational Relations," in Robert O. Keohane and Joseph S. Nye, Jr. (eds.), *Transnational Relations and World Politics* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press), pp. 204-234

1973

"Labour Relations and Public Policy: Perspectives on the Future," *Dalhousie Law Journal*, vol. 1, no. 1, pp. 82-104

(with Harold K. Jacobson) "States, People, and Wealth in the Global Political System" (unpublished)

1974

(with Stuart Jamieson) "Canadian Labor in the Continental Perspective," *International Organization*, vol. 28, no. 4, pp. 804-826

(with Harold K. Jacobson) "Structural Aspects of the Global Political System, 1950-1970" (xeroxed, unpublished)

1975

"Labor and French Canadian Nationalism" (unpublished)

1976

"Labor and the Multinationals," *Foreign Affairs*, vol. 54, no. 2, pp. 344-365; republished in George Modelski (ed.), *Transnational Corporations and World Order* (San Francisco: Freeman, 1979), pp. 414-429; Japanese translation has also been published

"On Thinking about Future World Order," *World Politics*, vol. 28, no. 2 (January), pp. 175-196

1977

(with Harold K. Jacobson) "Decision Making" in *International Social Science Journal*, special issue on "Approaches to the Study of International Organizations," vol. 29, no. 1, pp. 115-135; republished as "The Decision-making Approach to the Study of International Organization," in Georges Abi-Saab (ed.), *The Concept of International Organization* (Paris: UNESCO, 1981), pp. 79-104, and in French translation as "Une première approche: l'analyse de la prise de décision," in Georges Abi-Saab (ed.), *Le concept d'organisation internationale* (Paris: UNESCO, 1980), pp. 81-110

"Labor and Hegemony," *International Organization*, vol. 31, no. 3 (Summer), pp. 385-424

"La participation: considérations sur la signification des expériences européennes," in *Participation et négociation collective* (Québec: Université Laval, Département de relations industrielles), pp. 37-51

"Pour une étude prospective des relations de production," *Sociologie du Travail*, vol. 2, pp. 113-137

1978

"Labour and Employment in the Late Twentieth Century," in R. St. J. Macdonald *et al.* (eds.), *The International Law and Policy of Human Welfare* (Leiden, The Netherlands; Sijtoff and Noordhoff), pp. 525-548

"Labour and the Multinationals: Elements for Strategic Planning," mimeo, Instituto de estudios transnacionales, Mexico City

"Le Procès de l'état moderne se fera sur le terrain des relations de travail," public lecture to the 9th conference of the School of Industrial Relations, l'Université de Montréal, published in *Le Devoir*, November 23, cahier spécial XII

1979

"Employment, Labour and Future Political Structures" in R. B. Byers and Robert W. Reford (eds.), *Canada Challenged* (Toronto: Canadian Institute of International Affairs), pp. 262-292

"Ideologies and the New International Economic Order: Reflections on Some Recent Literature," *International Organization*, vol. 33, no. 2 (Spring), pp. 257-302; republished as a chapter in Michael Smith, Richard Little, and Michael Shackelton (eds.), *Perspectives on World Politics: A Reader* (London: Croom Helm for the Open University, 1981), pp. 413-424

1980

"The Crisis of World Order and the Problems of International Organization in the 1980s," *International Journal*, vol. 35, no. 2 (Spring), pp. 370-395

"Labor and Hegemony: A Reply," *International Organization*, vol. 34, no. 1 (Winter), pp. 159-176

"Production Relations and the Third World", in Louis Lefebvre and Liisa North (eds.), *Democracy and Development in Latin America* (Toronto: York University, Latin American Research Unit), pp. 77-92

1981

"In Search of International Political Economy," *New Political Science*, no. 5-6 (Winter-Spring), pp. 59-77

"Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory," *Millennium: Journal of International Studies*, vol. 10, no. 2 (Summer), pp. 126-155; republished in R. B. J. Walker (ed.), *Culture, Ideology, and World Order* (Boulder, Colo.: Westview Press, 1984), pp. 258-299; in Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics* (New York: Columbia University Press, 1986), pp. 204-254; abridged in John A. Vasquez (ed.), *Classics of International Relations*, Second Edition (Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall, 1990), pp. 116-124; in Howard Williams, Moorhead Wright, and Tony Evans, (eds.), *A Reader in International Relations and Political Theory* (Buckingham: Open University

Press, 1993), pp. 274–308; and in Friedrich Kratochwil and Edward Mansfield (eds.), *International Organization: A Reader* (New York: Harper Collins, 1993), pp. 343–364

1982

"Production and Hegemony: Towards a Political Economy of World Order," in Harold K. Jacobson and Dusan Sidjanski (eds.), *The Emerging International Economic Order: Dynamic Processes, Constraints, and Opportunities* (Beverly Hills, Calif.: Sage, for the International Political Science Association), pp. 37–58

(with Harold K. Jacobson) "The United States and World Order: On Structure of World Power and Structural Transformation," prepared for delivery to the Research Committee on the Emerging International Economic Order at the Twelfth World Congress of the International Political Science Association, Rio de Janeiro, Brazil, August

1983

"Gramsci, Hegemony, and International Relations: An Essay in Method," *Millennium: Journal of International Studies*, vol. 12, no. 2 (Summer), pp. 162–175; republished in Stephen Gill (ed.), *Gramsci, Historical Materialism, and International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993), pp. 49–66

"Problems of Global Management," in Toby Trister Gati (ed.), *The US, the UN, and the Management of Global Change* (New York: New York University Press, for the United Nations Association of the USA), pp. 64–81

1984

"The Alleviation of Poverty: A Comment," in John Trent and Paul Lamy (eds.), *Global Crises and the Social Sciences: North American Perspectives* (Ottawa: University of Ottawa Press/UNESCO), pp. 113–118

1985

"China: A Redistributive System in the World Political Economy," paper prepared for the World Congress of the International Political Science Association, Paris, July

1986

"Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory," with a Postscript, in Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics* (New York: Columbia University Press), pp. 204–254

1987

Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History (New York: Columbia University Press); extract included in Edward Weisband (ed.), *Poverty Amidst Plenty: World Political Economy and Distributive Justice* (Boulder, Colo.: Westview Press, 1989), pp. 186–196

1988

"Economic Reform and the Social Structure of Accumulation in Socialist

Countries," paper prepared for the XIVth World Congress of the International Political Science Association, Washington, D.C., August–September

1989

"The Global Political Economy and National Options," paper prepared for the Conference on Export-led Growth, Uneven Development, and State Policy: the Cases of Canada and Italy, April, University of Pisa, Pisa, Italy

"Middlepowermanship, Japan, and Future World Order" *International Journal* (Canadian Institute of International Affairs), vol. 44, no. 4 (Autumn), pp. 823–862

"Production, the State, and Change in World Order," in Ernst-Otto Czempiel and James Rosenau (eds.), *Global Changes and Theoretical Challenges. Approaches to World Politics for the 1990s* (Lexington, Mass.: Lexington Books), pp. 37–50

"Programme Outline: Multilateralism and the United Nations System," prepared at the request of the United Nations University, September

"The United Nations System: Multilateralism Reappraised. Some Suggestions for an Approach to Defining a Programme," paper prepared for the United Nations University Meeting on Peace and Governance, April, Barcelona, Spain

1990

"Dialectique de l'économie-monde en fin de siècle" *Etudes Internationales*, vol. 21, no. 4 (December), pp. 693–703

"Globalization, Multilateralism and Social Choice," *Work in Progress*, vol. 13, no. 1, July (Tokyo: United Nations University Press), p. 2

"Towards a Counterhegemonic Conceptualization of World Order," prepared for the Governance-without-Government Workshop, convened by James Rosenau and E.-O. Czempiel, Ojai, California, February

1991

"The Global Political Economy and Social Choice," in Daniel Drache and Meric S. Gertler (eds.), *The New Era of Global Competition: State Policy and Market Power* (Montreal and Kingston: McGill-Queen's University Press), pp. 335–350

"Perspectives on Multilateralism" (Tokyo: United Nations University, April); substantially reproduced in "Multilateralism and World Order" (see 1992)

Programme on Multilateralism and the United Nations System, 1990–1995 (Tokyo: United Nations University Press)

"'Real socialism' in historical perspective," in Ralph Miliband and Leo Panitch (eds.), *Socialist Register 1991* (London: Merlin Press), pp. 169–193

"Structural Issues of Global Governance: Implications for Europe," paper prepared for the international conference on "A New Europe in the Changing Global System," organized by the United Nations University in collaboration

with the Hungarian Academy of Sciences, Velence, Hungary, September; a revised version is in Stephen Gill (ed.), *Gramsci, Historical Materialism, and International Relations* (see 1993)

1992

"Global *Perestroika*," in Ralph Miliband and Leo Panitch (eds.), *Socialist Register 1992* (London: Merlin Press), pp. 26–43; shortened and slightly amended version included in Richard Stubbs and Geoffrey R. D. Underhill (eds.), *Political Economy and the Changing Global Order* as "Global Restructuring: Making Sense of the Changing International Political Economy" (Toronto: McClelland and Stewart, 1994), pp. 45–59

"Globalization, Multilateralism, and Democracy," John Holmes Memorial Lecture delivered to the annual conference of the Academic Council on the United Nations System, Washington, D.C., June, in the headquarters of the International Monetary Fund (Brown University, Providence, R.I.: Academic Council on the United Nations System, Reports and Papers)

"Multilateralism and World Order," *Review of International Studies*, vol. 18, no. 2 (April), pp. 161–180

Program on Multilateralism and the United Nations System, 1990–1995: Interim Report (Tokyo: United Nations University Press)

"'Take Six Eggs': Theory, Finance, and the Real Economy in the Work of Susan Strange," paper presented to the International Studies Association Conference, Atlanta, March–April

"Towards a Post-hegemonic Conceptualization of World Order; Reflections on the Relevancy of Ibn Khaldun," in James N. Rosenau and Ernst-Otto Czempiel (eds.), *Governance Without Government; Order and Change in World Politics* (Cambridge: Cambridge University Press), pp. 132–159

1993

"Critical Political Economy," lecture given to the United Nations University Conference on Emerging Trends in *Political Economy and International Relations Theory*, Oslo, Norway, August, p. 4; published as chapter in Björn Hettne (ed.), *International Political Economy: Understanding Global Disorder* (London: Zed Books, 1995)

"Production and Security," in David Dewitt, David Hagland, and John Kirton (eds.), *Building a New Global Order: Emerging Trends in International Security* (Toronto: Oxford University Press), pp. 141–158

"Realism, Political Economy, and the Future World," in Roger Morgan, Jochen Lorentzen, Anna Leander, and Stefano Guzzini (eds.), *New Diplomacy in the Post-Cold War World: Essays for Susan Strange* (London: Macmillan Press), pp. 27–44

"Structural Issues of Global Governance: Implications for Europe," in Stephen Gill (ed.), *Gramsci, Historical Materialism, and International Relations* (Cambridge: Cambridge University Press), pp. 259–289; for original text, see 1991

"Multilateralism and the Democratization of World Order," paper for the Symposium on Sources of Innovation in Multilateralism (Lausanne, Switzerland, May 1994) organized within the framework of the United Nations University program on multilateralism and the United Nations system

Program on Multilateralism and the United Nations System, 1990–1995: Second Interim Report (Tokyo: United Nations University Press)

1994

"The Crisis in World Order and the Challenge to International Organisation," *Cooperation and Conflict. Nordic Journal of International Studies*, vol. 29, no. 2 (June 1994), pp. 99–113; substantially taken from the John Holmes lecture to ACUNS (see 1992)

1995

"Civilizations: Encounters and Transformations," *Studies in Political Economy*, no. 47 (Summer 1995), pp. 7–31

İsim dizini

- Acton, Lord, 21
Althusser, Louis, 94, 141, 176, 405
Amin, Samir, 381, 384-385, 395, 406, 411
Apter, David, 69, 82, 346
Ashley, Richard, 49-59, 145, 151
Bahro, Rudolph, 226-227
Barracough, Geoffrey, 60, 75, 77-78
Berlin, Isaiah, 22, 167, 173
Birleşmiş Milletler, 380, 383, 389-390, 395, 396, 532
Braudel, Fernand, 4, 15, 29, 51, 55, 59, 84, 86, 149, 177, 184, 221, 251, 411, 504, 527
Brown, Irving, 429-430, 432-433, 472-473, 481
Bull, Hedley, 148, 152, 155, 245-246, 517
Burke, Edmund, 20
Carr, Edward Hallett, 27, 49-50, 86, 91, 100, 117, 169, 400, 502
Cochrane, Charles Norris, 79
Collingwood, R.G., 28, 79, 117, 420-421
Creighton, Bishop Mandell, 22
Croce, Benedetto, 29, 135, 160
Dahrendorf, Ralf, 66, 514
Dante, Alighieri, 63, 67, 81
Dehio, Ludwig, 51, 91
Dunlop, John, 426-428, 442, 454, 470
Durkheim, Emile, 64, 508-509
Frank, Andre Gunder, 392, 405, 408, 411
Fukuyama, Francis, 67 *Tarihin Sonu*,
Gill, Stephen, 7, 14, 16-18
Gilpin, Robert, 49-59, 175
Gorz, Andre, 227
Gramsci, Antonio, xiii, 8-9, 29-30, 35, 51, 55-56, 94-96, 99, 118-120, 156, 179, 219, 225, 232, 246, 265, 268, 308-309, 405, 421, 479, 517
Grotius, Hugo, 93, 250
Halevy, Daniel, 60, 78
Halevy, Elie, 43
Hammarskjöld, Dag, 321-326, 342-344
Hass, Ernst, 325-327
Hayek, Friedrich, 228
Hobbes, Thomas, 92-93
Hobsbawm, Eric, 86, 94, 405
Holmes, John Wendell, 30, 241-244, 524-525
Ibn, Khaldun, 35, 147, 153, 156-168, 504
Jacobson, Harold Karan, 12, 24, 50, 82
Jenks, Clarence Wilfred, 435-440, 446-457, 466-468
Kant, Immanuel, 68, 81
Keohane, O.Robert, x, 49-59, 102-103, 119-120, 508-509
Keynes, John, 104, 191, 194, 198-199, 247, 277, 286, 297
Kornai, Janos, 226
Krasner, Stephen, 56, 117, 477-479
Laurendeau, Andre, 20
Lovestone, Jay, 429, 433, 463, 472, 481
Lukas, George, 226
Machiavelli, Nicolo, 34, 51, 62-63, 67, 81, 91, 118-119, 125, 127, 162, 211, 416, 504-509

- Marx, 10, 13, 16, 26-27, 30, 44-46, 50-51, 57-58, 81, 93-95, 105, 131, 141, 150, 175, 216, 382, 384, 402, 404, 415, 477-478
- Meany, George, 425-438, 455, 463-466, 472, 482, 484, 486, 488-489
- Meinecke, Friedrich, 51, 91
- Merkezi Haber Alma Teşkilatı, 428-431, 462-465, 472, 482-483, 485-489
- Mitrany, David, 70, 505-506
- Mittelma, James, 16-17
- Morgenthau, Hans, 50, 91
- Morse, David, 22, 33, 338-339, 435-436, 444
- Niebuhr, Reinhold, 50, 117
- Polanyi, Karl, 15, 31-32, 34, 51, 155, 191, 205, 228, 254, 258, 279, 309, 495, 545, 527-528, 532
- Reagen, Ronald, 199, 217, 247, 281, 286, 289
- Roma Klubü 380, 387, 392
- Rosenau, James, 4, 17
- Ruggie, John Gerrard, 49-59
- Sorel, Goerges, 15, 27, 51, 131, 142, 182, 188, 209, 400-401
- Spengler, Oswald, 60, 78
- Stalin, Joseph, 214, 215, 224-226
- Strange, Suzan, 28, 169, 174-188, 245, 300, 308
- Thatcher, Margaret, 199, 225, 247
- Thompson, E.P., 27-28, 117, 141, 169
- Tinbergen, Jan, 380, 392-394
- Toynbee, Arnold, 60, 78, 172-173
- Tönnies, Ferdinand, 64
- Uluslar arası Para Fonu, 108, 194, 231, 289, 297, 302, 366, 387, 390, 395, 402, 434, 498, 511
- Uluslararası Çalışma Örgütü, 21-27, 41, 82, 139, 317, 322-323, 326, 329, 336-340, 366, 420-470
- Üçüncü Dünya Forumu, 380-382
- Wallerstein, Immanuel, 86, 175, 384, 411, 413
- Waltz, Kenneth, 49-50, 91
- Weber, Max, 9-10, 15, 22, 42, 178, 262, 269, 439, 524
- Wendt, Alex, 14, 18

Konu dizini

A

Amerika 12, 21, 22, 49, 50, 83, 104, 107, 109, 118, 140, 175, 185, 186, 193, 194, 199, 203, 232, 238, 239, 245, 247, 248, 250, 256, 287, 288, 289, 291, 292, 301, 306, 338, 357, 358, 362, 373, 380, 383, 389, 390, 393, 399, 401, 403, 406, 412, 422, 423, 424, 429, 430, 431, 432, 436, 437, 450, 455, 457, 463, 475, 478, 483, 486, 495, 498, 506, 512, 527, 529

Amerikan barışı 517

askeri 12, 33, 74, 82, 101, 116, 120, 127, 133, 134, 137, 159, 161, 163, 166, 170, 182, 183, 184, 185, 194, 196, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 230, 231, 232, 236, 239, 243, 244, 248, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 261, 262, 266, 271, 273, 302, 303, 308, 309, 311, 357, 403, 430, 431, 491, 498, 499, 500, 504, 511, 512, 516, 517

B

bağımlı 56, 61, 72, 107, 163, 180, 182, 183, 222, 231, 252, 260, 270, 271, 276, 278, 282, 290, 296, 299, 321, 345, 360, 361, 362, 373, 402, 425, 460, 494, 513, 516, 531

bağımlılık 64, 120, 121, 134, 170, 249, 285, 286, 287, 291, 298, 308, 358, 371, 372, 397, 402, 408, 512

batı 4, 22, 23, 34, 44, 45, 60, 65, 67, 68, 71, 100, 106, 109, 110, 127, 128, 129, 132, 142, 152, 153, 161, 169, 180, 198, 199, 217, 227, 238, 239, 247, 255, 261, 266, 273, 281, 289, 291, 294, 323, 336, 343, 344, 351, 359, 360, 377, 380, 382, 383, 385, 392, 397, 398, 399, 400, 401, 409, 415, 422, 430, 431, 434, 441, 450, 454, 457, 458, 472, 473, 481, 483, 498, 500, 506, 507, 518, 526

bilgi 4, 6, 14, 25, 29, 45, 49, 51, 56, 62, 85, 125, 146, 148, 150, 164, 173, 174, 184, 188, 201, 209, 268, 317, 334, 335, 340, 341, 404, 451, 463, 465, 485, 486, 490, 492, 496, 509

bilinç 77, 81, 85, 97, 133, 156, 191, 268, 349

borç 110, 122, 194, 204, 248, 249, 252, 253, 257, 289, 290, 299, 300, 301, 387, 401, 402, 500, 512

bölgeselcilik 307, 517

Britanya 12, 19, 47, 102, 103, 104, 105, 106, 117, 119, 120, 135, 136, 142, 185, 214, 215, 238, 239, 267, 271, 281, 302, 303, 429, 432, 435, 436, 442, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 458, 461, 464, 467, 493, 498, 524

burjuva 44, 116, 118, 120, 126, 128, 129, 130, 132, 214, 226

bürokrasi 23, 116, 263, 326, 327, 330, 332, 334, 344, 369, 375, 433, 454

C

cinsiyet 14, 31, 192, 196, 231, 245, 284, 286, 293, 299, 307, 515, 530

çatışma 6, 43, 47, 52, 54, 66, 77, 95, 96, 99, 112, 114, 167, 210, 217, 244, 245, 246, 278, 286, 287, 290, 293, 294, 308, 311, 321, 323, 325, 332, 339, 341, 343, 345, 356, 361, 364, 423, 427, 429, 435, 442, 476, 481, 515

çevre 24, 84, 86, 87, 96, 101, 106, 107, 108, 110, 111, 113, 114, 115, 121, 136, 137, 138, 139, 140, 155, 175, 195, 196, 197, 199, 206, 231, 235, 247, 248, 252, 285, 286, 299, 300, 305, 311, 359, 361, 372, 373, 387, 411, 413, 458, 476, 500, 510, 511, 512, 515, 531

D

değişim 3, 4, 5, 15, 27, 53, 55, 64, 65, 68, 74, 77, 78, 82, 84, 89, 90, 93, 94, 97, 120, 140, 146, 147, 150, 153, 156, 158, 167, 178, 193, 196, 202, 217, 249, 250, 251, 265, 268, 269, 289, 321, 330, 345, 351, 356, 364, 367, 368, 369, 397, 399, 400, 403, 405, 410, 413, 474, 514, 518, 526

demokrasi 19, 25, 31, 32, 68, 79, 126, 129, 226, 228, 233, 303, 304, 305, 422, 473, 491, 524, 528, 531, 532, 534

demokratikleşme 34, 156, 206, 223, 224, 226, 229, 256, 307, 308

devlet 3, 5, 7, 9, 11, 12, 16, 20, 26, 27, 30, 31, 33, 34, 45, 46, 47, 54, 56, 70, 71, 72, 74, 85, 86, 87, 90, 91, 92, 93, 96, 97, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 144, 149, 151, 153, 154, 158, 160, 163, 164, 166, 170, 171, 172, 173, 183, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 219, 220, 223, 225, 227, 233, 237, 241, 243, 244, 247, 248, 250,

254, 256, 257, 258, 260, 262, 263, 264, 265, 266, 268, 269, 274, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 284, 287, 292, 293, 297, 299, 302, 303, 307, 308, 311, 319, 321, 354, 356, 357, 358, 359, 360, 366, 371, 381, 385, 390, 391, 395, 402, 403, 407, 408, 410, 411, 420, 423, 424, 427, 431, 432, 438, 441, 450, 457, 458, 460, 467, 471, 477, 478, 479, 480, 482, 491, 494, 496, 500, 501, 502, 503, 505, 506, 507, 509, 510, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 524, 527, 528, 529, 530, 531, 534

dünya xv, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 25, 26, 27, 28, 31, 33, 34, 35, 38, 47, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 60, 61, 62, 65, 66, 67, 68, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 93, 94, 96, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 127, 130, 131, 133, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 170, 173, 174, 175, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 210, 211, 212, 213, 215, 216, 218, 228, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 263, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 273, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 284, 285, 287, 288, 289, 290, 292, 293, 295, 297, 301, 303, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 313, 317, 319, 322, 323, 324, 325, 331, 339, 341, 343, 344, 349, 351, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 375, 376, 377, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 406, 407, 408, 409, 411,

- 413, 414, 420, 421, 422, 423, 426, 428,
429, 432, 434, 436, 438, 440, 441, 443,
444, 448, 449, 452, 453, 454, 455, 456,
457, 458, 460, 464, 465, 470, 472, 473,
474, 479, 481, 484, 485, 488, 489, 491,
494, 495, 496, 497, 498, 499, 500, 502,
503, 504, 505, 506, 507, 508, 509, 510,
511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518,
519, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530,
532, 534, 535
- Dünya Bankası 107, 109, 111, 123, 193,
231, 297, 331, 344, 373, 382, 387, 388,
395, 398, 402, 456, 498, 511
- dünya ekonomisi 110, 111, 116, 121, 136,
137, 140, 154, 235, 246, 293, 365, 390,
392, 393, 404, 408, 507, 510, 511, 512
- düzenleme 66, 67, 97, 254, 293, 308, 338,
394, 427, 433, 515, 528, 532, 533
- E**
- ekoloji 161, 267
- emperyalizm 46, 105, 106, 107, 108, 110,
120, 135, 142, 174, 264, 297, 395
- entellektüel 381, 382, 385
- epistemoloji 147
- etki 7, 14, 19, 20, 26, 57, 76, 80, 105, 110,
115, 128, 134, 136, 138, 237, 241, 247,
249, 254, 257, 261, 269, 285, 286, 288,
319, 320, 322, 335, 345, 347, 348, 349,
350, 352, 353, 355, 362, 369, 372, 380,
382, 420, 430, 432, 435, 438, 442, 455,
456, 457, 461, 473, 487, 488, 506
- eyalet
- F**
- fakirlik 31, 183
- faşizm 32, 58, 66, 124, 130, 265
- fordizm 31, 197, 273, 276, 277, 278, 279,
280, 281, 282, 284, 285, 286, 287, 293
- G**
- güç dengesi 7, 53, 92, 144
- H**
- halk 32, 35, 36, 52, 75, 156, 160, 180, 197,
206, 211, 214, 216, 226, 227, 248, 249,
257, 261, 264, 265, 268, 302, 303, 304,
305, 307, 308, 310, 356, 361, 365, 369,
370, 407, 474, 479, 503
- hegemonik 9, 11, 12, 21, 33, 56, 99, 100,
102, 105, 106, 108, 110, 115, 119, 122,
126, 128, 130, 132, 133, 135, 136, 137,
138, 139, 140, 142, 151, 152, 153, 169,
170, 194, 196, 203, 221, 236, 245, 289,
379, 397, 508, 517, 518
- hegemonik sınıf 132
- hiperliberal 32, 34
- I**
- idealizm 28, 81, 210, 318, 400
- ideoloji 22, 25, 31, 56, 57, 103, 105, 203,
302, 305, 307, 326, 343, 362, 378, 379,
385, 415, 421, 440, 442, 476, 479, 513,
515, 527
- insan doğası 53, 92, 93, 94, 176
- insan hakları 196, 325, 488, 489
- isyan 194
- işbirliği 25, 155, 192, 205, 232, 254, 260,
308, 338, 339, 344, 358, 364, 366, 372,
389, 403, 405, 407, 409, 429, 430, 432,
433, 436, 442, 449, 461, 487, 488, 495,
498, 506, 507, 508, 509, 513, 517, 534
- iş gücü 74, 198, 258, 393, 461, 462, 487
- işsizler 531
- K**
- kapitalizm 58, 66, 105, 106, 214, 221, 229,
247, 249, 302, 306, 310, 311, 360, 361,
403, 404, 405, 411, 412, 413, 414, 416,
422, 474, 480, 484, 527, 528, 532
- karar 19, 23, 24, 33, 47, 50, 138, 185, 193,
198, 199, 205, 220, 221, 224, 226, 227,
257, 273, 274, 300, 301, 304, 305, 319,
324, 334, 335, 348, 349, 350, 351, 352,
353, 354, 355, 356, 361, 364, 366, 367,
369, 370, 379, 395, 397, 398, 401, 407,
426, 427, 431, 437, 439, 455, 478, 488,
499, 503, 504
- kavramlar 58, 66, 72, 81, 86, 88, 89, 94, 98,
124, 125, 133, 148, 152, 163, 167, 175,
178, 302, 310, 403, 405, 472, 484

kimlikler 231, 245, 249, 274, 307
köylü 130, 161, 213, 216, 218, 221, 235,
307, 531
kritik 36, 96, 101, 111, 194, 317, 326, 510,
535
kurumlar 10, 11, 52, 58, 62, 63, 70, 71, 78,
93, 98, 99, 100, 103, 104, 105, 107, 109,
126, 129, 133, 136, 137, 138, 148, 149,
150, 162, 175, 193, 198, 203, 254, 302,
352, 354, 356, 364, 366, 367, 369, 378,
382, 387, 423, 434, 441, 456, 502, 506,
507, 509, 512
kültür 86, 132, 137, 161, 162, 163, 165,
206, 219, 245, 256, 263, 265, 269, 351
Küresel 3, 5, 6, 8, 11, 12, 13, 26, 31, 32, 33,
34, 67, 70, 71, 72, 75, 76, 84, 86, 87, 90,
103, 105, 111, 112, 114, 119, 121, 122,
136, 144, 145, 148, 149, 150, 152, 153,
154, 155, 168, 171, 175, 181, 182, 183,
184, 185, 186, 191, 192, 195, 196, 204,
205, 206, 227, 231, 232, 236, 237, 238,
239, 240, 245, 246, 254, 255, 258, 267,
268, 269, 272, 278, 279, 282, 285, 287,
293, 295, 296, 298, 299, 300, 301, 302,
303, 305, 308, 309, 310, 311, 312, 318,
321, 322, 324, 328, 330, 344, 349, 350,
353, 359, 361, 363, 364, 373, 383, 384,
395, 396, 399, 405, 407, 413, 422, 424,
428, 457, 494, 496, 497, 501, 502, 504,
507, 509, 514, 515, 516, 517, 519, 525,
526, 527, 528, 529, 530, 531, 533, 535
küresel ekonomi 6, 13, 32, 34, 119, 175,
231, 239, 254, 278, 279, 298, 300, 301,
303, 515, 516

L

liberal demokrasi 226

M

merkez 36, 86, 101, 107, 108, 115, 175,
193, 196, 197, 222, 228, 231, 235, 237,
238, 247, 250, 256, 258, 264, 268, 281,
285, 286, 288, 289, 299, 302, 359, 372,
383, 384, 396, 404, 406, 411, 476, 510,
511, 512, 515, 531
merkez çevre 476

N

neoliberal 55, 142, 197, 198, 199, 200, 201,
203, 331, 527
normlar 22, 65, 102, 137, 255, 508

O

orta sınıf 45, 304, 424, 461, 487, 530

P

pasif devrim 129, 130, 134, 137, 139, 151
pazar 31, 32, 155, 186, 246
perspektif 16, 56, 87, 88, 196, 339, 380,
381, 385, 391, 393, 394, 526
politik kültür 206
postmodernizm 145, 168
pozitivizm 6, 7, 28, 29, 48, 49, 51, 57, 58,
63, 146, 147, 269, 404

R

radikal 25, 32, 44, 46, 87, 93, 116, 202,
224, 225, 229, 261, 299, 331, 365, 370,
377, 381, 382, 383, 392, 398, 415, 427,
442, 446, 454, 458, 461, 463, 512
realizm 15, 48, 49, 54, 57, 91, 94, 95, 180,
400
rejimler 68, 137, 149, 248, 370, 403, 439,
508, 509, 512
rekabet 10, 30, 31, 34, 47, 154, 155, 156,
161, 180, 201, 254, 255, 258, 259, 279,
280, 281, 282, 284, 286, 298, 300, 310,
322, 335, 345, 368, 393, 477, 507, 524,
528, 529, 533, 534

S

savaş 4, 5, 6, 10, 12, 13, 14, 21, 22, 23, 25,
27, 31, 33, 34, 49, 60, 67, 68, 72, 85, 90,
91, 98, 99, 100, 102, 104, 108, 110, 117,
119, 120, 137, 146, 159, 186, 191, 196,
197, 198, 212, 213, 214, 215, 217, 218,
220, 245, 247, 257, 260, 261, 266, 275,
281, 282, 287, 288, 289, 290, 291, 297,
298, 300, 302, 303, 305, 309, 322, 325,
327, 328, 329, 338, 349, 359, 400, 422,
426, 429, 430, 432, 449, 466, 472, 473,
481, 500, 504, 505, 507, 520, 524, 526

Sezarizm 129, 130, 131, 142
sınıf 9, 13, 26, 29, 43, 44, 45, 58, 86, 87, 89,
93, 106, 111, 112, 113, 118, 122, 125,
130, 132, 133, 137, 180, 219, 223, 227,
231, 260, 262, 274, 284, 304, 307, 396,
424, 441, 460, 461, 478, 480, 487, 502,
508, 530
sınıf bilinci 133
sorumluluk 22, 49, 50, 201, 215, 254, 263,
333, 440, 446, 466, 491, 499, 524, 525
sosyal bilimler 376, 451, 459
sosyal çatışma 114
sosyal gruplar 130, 515
sosyal sınıflar 118, 137

T

temel ihtiyaçlar 392, 393, 398, 409, 469

U

ulusal çıkar 56, 92, 501
uluslar arası organizasyon 325

V

verimlilik 239, 433

W

westfalya sonrası 101

Y

yabancılaşma 206, 222, 361
yapısal 7, 8, 27, 52, 53, 54, 58, 60, 64, 66,
69, 75, 77, 78, 87, 94, 95, 105, 107, 108,
120, 121, 133, 136, 140, 142, 146, 147,
150, 165, 178, 180, 183, 184, 186, 195,
196, 217, 221, 230, 237, 250, 251, 274,
276, 290, 291, 292, 293, 296, 298, 302,
310, 311, 329, 349, 356, 372, 377, 386,
399, 405, 407, 408, 409, 410, 413, 415,
423, 440, 444, 460, 472, 477, 478, 479,
496, 502, 509, 510, 512, 513, 514, 515,
525, 526
yatırım 110, 111, 112, 114, 121, 154, 175,
181, 204, 218, 220, 222, 234, 247, 253,
260, 281, 284, 298, 306, 392, 408, 476,
487, 498, 530

Z

zorlama 289

Robert Cox'un yazıları, dünya siyaseti ve birçok ülkedeki siyasal ekonomiler hakkındaki fikriyata yönelik son gelişmeler üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Bu kitapta, ilk defa Cox'un en önemli makaleleri dünya düzeni hakkında çeşitli temalar çerçevesinde gruplanarak sunulmuştur. Kitabın ilk bölümünde Cox'un yaklaşımının dünya siyasetindeki son değişimlere uygulanmasına yer verilmiş, daha sonra küresel yönetim problemi ve çok taraflılık ile ilgili teoriler ele alınmıştır. Kitap, aynı zamanda Timothy Sinclair tarafından Cox'un çalışmasına yönelik önemli bir değerlendirmeyi ve Cox'un kendi düşünsel yolculuğunu aktardığı bir makaleyi kapsamaktadır. Bu çalışma, uluslararası ilişkiler, uluslararası örgütler ve siyasal ekonomi alanlarında hem öğrenenler hem de öğretenler için bir kılavuz olacaktır.

ROBERT COX, Toronto'da York Üniversitesi'nde Siyasal Bilimler, Sosyal ve Siyasal Düşünceler alanında Profesördür. Genel yardımcı direktör olarak ve emek çalışmaları sahasında uluslararası bir kuruluşu kurmuş, Uluslararası Çalışma Ofisi'nde [ILO] yirmi beş yıl boyunca çalışmıştır. Akabinde, York Üniversitesi'ne geçmeden önce Columbia Üniversitesi'nde Uluslararası Örgütler alanında Profesör olarak görev almıştır. Başlıca yayınları: *The Anatomy of Influence* (Harold K. Jacobson ile, 1972); *Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History* (1987).

TIMOTHY SINCLAIR, Warwick Üniversitesi'nde Uluslararası Siyasal Ekonomisi bölümünde öğretim görevlisidir. Siyasal Bilimler ve Uluslararası Siyasal Ekonominin Analizi konularında yayın yapmaktadır.

ISBN: 978-605-65942-6-7

